

ฉบับรวมเล่มเฉพาะเรื่อง

สารานุกรมศึกษาศาสตร์

โครงการสารานุกรมศึกษาศาสตร์
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สาขาวิชาปรัชญากการศึกษา

คำโปรย “ปรัชญาการศึกษา”

สารานุกรมศึกษาศาสตร์ฉบับรวมเล่มเฉพาะเรื่อง อันดับที่ 9 สาขาวิชาปรัชญาการศึกษาเล่มนี้ ได้รวบรวมบทความที่นักปรัชญาและนักปรัชญาการศึกษาของไทยได้เขียนไว้ มีทั้งปรัชญาและปรัชญาการศึกษาของไทย และ ปรัชญาและปรัชญาการศึกษาของชาวตะวันตก

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี อดีตอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา เป็นนักปรัชญาการศึกษา และนักการศึกษาผู้ยิ่งใหญ่ของไทยท่านแรกได้เสนอปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ไว้อย่างยอดเยี่ยม ท่านพุทธทาสภิกขุ ก็ได้เสนอความคิดปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ไว้ด้วยเช่นกัน ที่สำคัญยิ่งอีกท่านคือ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้เสนอปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ไว้อย่างแจ่มชัด และสมบูรณ์ยิ่ง นอกจากนี้ ศาสตราจารย์ ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ ได้วิเคราะห์ปรัชญาและปรัชญาการศึกษาในสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และ กรุงรัตนโกสินทร์ไว้อย่างละเอียดและลึกซึ้ง จนกล่าวได้ว่าไทยมีปรัชญาและปรัชญาการศึกษาก่อนชาติอื่นด้วยซ้ำไป

สารานุกรมศึกษาศาสตร์ฉบับรวมเล่มเฉพาะเรื่อง อันดับที่ 9 สาขาวิชาปรัชญาการศึกษาเล่มนี้ จึงเหมาะสำหรับนิสิตนักศึกษาสาขาวิชาศึกษาศาสตร์ ครูอาจารย์ นักการศึกษาทุกระดับ เพื่อใช้ศึกษาค้นคว้าวิจัย และใช้เป็นปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมต่อไป

ศึกษาศาสตร์
ฉบับรวมเล่มเฉพาะเรื่อง

อันดับที่ 9

สาขาวิชาปรัชญาดุษฎีศึกษาศาสตร์

โครงการศึกษาศาสตร์
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คำนำ

ปรัชญาและโดยเฉพาะปรัชญาการศึกษาที่เป็นหน่อแตกออกมาจากปรัชญา เป็นวิชาที่สำคัญสำหรับครู อาจารย์ ต้องศึกษาทำความเข้าใจเพื่อนำไปปฏิบัติจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาอย่างดี

สารานุกรมศึกษาศาสตร์ฉบับรวมเล่มเฉพาะเรื่อง อันดับที่ 9 สาขาวิชาปรัชญาการศึกษาเล่มนี้ ได้รวบรวมบทความที่นักปรัชญาและนักปรัชญาการศึกษาของไทยได้เขียนไว้ มีทั้งปรัชญาและปรัชญาการศึกษาของไทยและปรัชญาและปรัชญาการศึกษาของชาวตะวันตก

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี อดีตอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา เป็นนักปรัชญาการศึกษาและนักการศึกษาผู้ยิ่งใหญ่ของไทยท่านแรกได้เสนอปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ไว้อย่างยอดเยี่ยม ท่านพุทธทาสภิกขุก็ได้เสนอความคิดปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ไว้ด้วยเช่นกัน ที่สำคัญยิ่งก็คือท่านพระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ประยุต) ได้เสนอปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ไว้อย่างแจ่มชัดและสมบูรณ์ยิ่ง นอกจากนั้นศาสตราจารย์ ดร.สำเริง บุญเรืองรัตน์ ได้วิเคราะห์ปรัชญาและปรัชญาการศึกษาในสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ไว้อย่างละเอียดและลึกซึ้งจนกล่าวได้ว่าไทยมีปรัชญาและปรัชญาการศึกษา ก่อนชาติยุโรปด้วยซ้ำไป

ขอขอบคุณท่านนักวิชาการทั้งหลายที่ช่วยกรุณาเขียนบทความทางปรัชญาและปรัชญาการศึกษาไว้อย่างดีเยี่ยม เป็นประโยชน์ต่อนักการศึกษาไทยและครูอาจารย์ไทยได้นำไปใช้เป็นหลักในการจัดการศึกษาและจัดการเรียนการสอนของไทยเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนไทยให้เป็นผู้มีสติปัญญา เป็นคนดีมีศีลธรรมและเป็นผู้ที่มีความสามารถในการประกอบสัมมาชีพได้อย่างดี

ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์หวน พิณรุฬพันธ์ ที่ได้ประสานงานในการรวบรวมบทความเรื่องปรัชญาและปรัชญาการศึกษาได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ และขอขอบคุณศาสตราจารย์ ดร. สำเริง บุญเรืองรัตน์ ที่จัดเรียงเรื่องปรัชญาและปรัชญาการศึกษาโดยตามลำดับอย่างดี ทำให้เห็นสายธารความคิดทางปรัชญาและปรัชญาการศึกษาได้อย่างแจ่มแจ้งและชัดเจน

ปิยะ, รัตนัท,

(ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.จรรยา สุวรรณทัต)
ประธานฝ่ายวิชาการ โครงการสารานุกรมศึกษาศาสตร์
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สารบัญ

	หน้า		หน้า
คำนำ	(3)	33 แนวคิดทางการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ	158
สาขาวิชาปรัชญาการศึกษา	1	34 ปรัชญาการศึกษาเชิงองค์รวมบนพื้นฐานของพุทธศาสนา	161
2 ประสพการณ์	6	35 โยนิโสมนสิการในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)	167
3 ปรัชญาและปรัชญาการศึกษา	9	36 ปฏิบัตินิยมในพุทธศาสนา	176
4 ความหมายของปรัชญาการศึกษา	14	37 การศึกษาแนวพุทธศาสตร์	181
5 รูปแบบของปรัชญาการศึกษา	18	38 การเรียนรู้และการสอนตามแนวพุทธศาสตร์	186
6 ทฤษฎีการศึกษา	20	39 การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน	195
7 ความมุ่งหมายของการศึกษา	28	40 การศึกษาตามแนวการพัฒนาตนเอง	200
8 การจำแนกวัตถุประสงค์	32	41 ปรัชญาการศึกษากับทฤษฎีคณิตศาสตร์	207
9 ระบบและการศึกษา	36	42 บูรณาการ	215
10 ทฤษฎีจิตกับกาย	41	43 บูรณาการและการพัฒนาหลักสูตร	218
11 การคิด	48	44 บูรณาการและการพัฒนาวิธีสอน	223
12 สหัชญาณ	51	45 การเรียนรู้จากการปฏิบัติ	226
13 วิธีการแห่งปัญญา	55	46 พื้นฐานการศึกษา	229
14 ญาณวิทยากับการศึกษา	57	47 การศึกษาทั่วไป	234
15 ลัทธิเหตุผลนิยม	66	48 หลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไป	239
16 อภิปรัชญากับการศึกษา	70	49 การอาชีวศึกษา	247
17 อรรถวิทยากับการศึกษา	82	50 การฝึกหัดครู	253
18 จริยธรรม	89	51 วิทยาศาสตร์การศึกษา	261
19 คุณค่าทางปรัชญาปฏิบัตินิยม	94	52 การศึกษาเพื่อการพัฒนา	263
20 ครอบคลุมทางการศึกษาของเพลโต	101	53 พัฒนศึกษาศาสตร์	267
21 แนวคิดทางปรัชญาของอริสโตเติล	106	54 วิชาชีพ	276
22 แนวคิดทางปรัชญาของจอห์นล็อก	111	55 จรรยาบรรณวิชาชีพ	279
23 แนวคิดทางปรัชญาของฌอง ฌาคส์ รูสโซ	115	56 เสรีภาพทางวิชาการ	283
24 แนวคิดทางการศึกษาของเปาโล แฟร์	121	57 ปรัชญาในวรรณคดีไทย	290
25 ปรัชญาการศึกษาตามแนวสาร์ตถนิยม	125	58 ตรรกศาสตร์ในวรรณคดีไทย	295
26 การศึกษาแบบพิพัฒนาการ	130	59 ญาณวิทยาในวรรณคดีไทย	301
27 การศึกษาแบบลัทธินิรันดรนิยม	134	60 อภิปรัชญาในวรรณคดีไทย	307
28 ปรัชญาการศึกษาตามแนวลัทธิสตรัคสร้างนิยม	136	61 จริยศาสตร์ในวรรณคดีไทย	317
29 ปรัชญาการศึกษาตามลัทธิภวนิยม	139	62 ปรัชญาการเมืองในวรรณคดีไทย	328
30 ปรัชญาการศึกษาลัทธิกิจกรรมนิยม	144	63 ปรัชญาการศึกษาในวรรณคดีไทย	333
31 ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธธรรม	147	64 ปรัชญาการศึกษาในวรรณคดีไทย (ต่อ)	342
32 แนวคิดทางการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สโรช บัวศรี	152		

สาขาวิชาปรัชญาการศึกษา

การศึกษา

1. ความหมายของคำว่า “การศึกษา” (Education)

สมมุติว่า มีห้องอยู่ห้องหนึ่งไม่มีประตู ไม่มีหน้าต่างอยู่เลย ภายในห้องก็ไม่มีอะไรนอกจากท่อให้อากาศเข้าได้อยู่สูงมากบนเพดาน และที่ข้าง ๆ พื้นห้องมีช่องเล็กๆ อยู่ช่องหนึ่งพอที่จะส่งอาหารเข้าไปได้เท่านั้น สมมุติต่อไปอีกว่า เอาเด็กเล็กคนหนึ่งใส่ไว้ในห้องนั้นแต่ผู้เดียวและปิดช่องเล็กๆ นั้นเสียให้สนิทตลอดเวลาจะเปิดก็เฉพาะตอนสอดจานอาหารและน้ำเข้าไปให้และรีบปิดช่องโดยรวดเร็วเพื่อไม่ให้เด็กคนนั้นได้เห็นอะไรภายนอกห้องเป็นอันขาด

สมมุติอีกครั้งหนึ่งว่า สิบปีต่อมาเด็กคนนั้นมีชีวิตอยู่ได้ เราจึงพังห้องนั้นเข้าไปและนำเอาเด็กคนนั้นออกมาขอให้ลองนึกดูว่าเด็กคนนั้นจะมีลักษณะเป็นอย่างไรบ้าง

เด็กจะไม่รู้ว่าตัวเป็นหญิงหรือชาย ไม่รู้จักภาษา พูดไม่ได้ ไม่เคยประสบพบเห็นมนุษย์มาก่อนเลย ไม่เคยเห็นท้องฟ้า พระอาทิตย์ ต้นไม้ สัตว์ บ้านช่อง ถนนหนทาง ฝนตก แดดออก ฯลฯ เรียกว่าไม่เคยพบอะไรทั้งนั้น คงจะดูพิลึกเต็มที พูดไม่ได้ กิริยามารยาทก็ไม่มี ทุกๆ อย่างไม่เคยเห็น ไม่เคยสัมผัสทั้งสิ้น นอกจากกำแพงทึบสี่ด้านของห้องเท่านั้น

การที่ไม่เคยได้ ประสบ พบเห็นหรือสัมผัสอะไรทั้งนั้นเลยนี้ เรียกว่า ไม่มีประสบการณ์ นั่นเองซึ่งทำให้ไม่รู้อะไรทั้งสิ้น กล่าวอีกทีหนึ่งก็คือ ไร้การศึกษา อย่างเด็ดขาด แต่ถ้าเด็กผู้ใดได้ประสบพบเห็นพอควร หรือว่ามีประสบการณ์พอควรก็เรียกได้ว่าเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาพอควร ส่วนเด็กที่ได้ประสบพบเห็นสิ่งต่างๆ มากมายหลายด้านและล้วนแล้วแต่เลือกสรรมาให้เฉพาะที่ดี ๆ และเหมาะสมทั้งนั้น กล่าวคือมีประสบการณ์มากและดีด้วยนั้น ก็เรียกได้ว่าเป็นเด็กที่ได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี

เด็กที่เราสมมุติขึ้นนั้น จะเห็นได้ว่าเติบโตขึ้นมาหรืองอกขึ้นมาแต่ทางร่างกายเท่านั้น ส่วนทางจิตใจทางความรู้และทางทักษะทั้งปวง ไม่ได้เจริญหรือ งอกขึ้นเลย ถ้าจะกล่าวอีกทีหนึ่ง ก็คือว่า เด็กที่ไม่ได้รับการศึกษานั้นเติบโตและงอก ขึ้นมาอย่างไม่ครบถ้วนและไม่งดงาม เสียเลย สิ่งที่ดี ๆ และเหมาะสมหรือที่เรียกว่าได้รับการศึกษาดีนั้นย่อมจะได้ งอก ขึ้นอย่างครบถ้วนหรือ อย่างงดงาม เช่น อ่านออกเขียนได้ มีความรู้แขนงต่าง ๆ มีวินัยดี รู้จักการแต่งกายที่สุภาพ มีกิริยามารยาทเรียบร้อย มีวาจาไพเราะมีคุณธรรมและศีลธรรม รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณี ประกอบอาชีพได้ รู้จักเคารพบิดามารดาและครูบาอาจารย์ รู้สึกหวงแหนประเทศชาติ

ฯลฯ เด็กอย่างนี้เรียกได้ว่า งอแง การงอแงหรือ พุดอีกทีหนึ่งก็คือ การจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมให้แก่ ผู้เรียน เพื่อผู้เรียนจะได้ งอแง ขึ้นตามจุดประสงค์ ก็ได้

2. ปัญหาพื้นฐานที่ยังแก้ไม่ตกในการให้การ ศึกษาแก่ผู้เรียน

ผู้เรียนหรือนักเรียนแต่ละคน ย่อมจะแตกต่างกัน อยู่ไม่ใช่น้อยทั้งในทางร่างกาย ในทางกำลังปัญญา ใน ทางนิสัยใจคอ ในเรื่องที่อยู่บ้านช่อง ในทางครอบครัว บิดามารดา ในเรื่องความสามารถในการเรียน และ อื่น ๆ กล่าวคือมีสิ่งที่เรียกว่า “ความแตกต่างระหว่าง บุคคล” หรือที่เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า individual differences อยู่ เมื่อนักเรียนมาเข้าโรงเรียนก็จัดให้อยู่ กันเป็นห้องๆ เช่น ห้องมัธยมหนึ่ง ห้องมัธยมสอง ฯลฯ แต่ละห้องมีนักเรียน 30 คนบ้าง 40 คนบ้าง บางห้อง ก็ใส่เข้าไปถึง 60 คนก็มี ในการสอนนักเรียนแต่ละห้อง นั้นก็สอนหนังสือหรือตำราอย่างเดียวกัน ใช้เวลาในการ สอนเท่ากัน สอนโดยครูคนเดียวกัน ดูประจวบว่านักเรียน เหล่านั้นเหมือนกันหรือประจวบว่าเป็นคนๆ เดียวกันและ ครูก็หวังจะให้นักเรียนที่สอนได้ดีทุกคนเช่นเดียวกันอีก ด้วย

ตามความเป็นจริงแล้ว นักเรียนบางคนก็ได้เรียนได้ เข้าใจดี บางคนก็รู้อ่างงๆ ปลายๆ บางคนไม่เข้าใจเอาเสีย เลยถึงเวลาสอบไล่เข้าก็ตกกันมาก ๆ มิได้ตีสมใจครูอยู่ ไม่มากนัก ถ้าไม่ระมัดระวังให้ดีในเรื่องนี้ จะมีนักเรียนที่ เรียนตกเต็มบ้านเต็มเมือง ก็จะเป็นอันตรายอย่างยิ่ง

ถ้าโรงเรียนสามารถจัดครูสอนเป็นรายตัวได้ ก็ จะวิเศษยิ่งเพราะจะได้เอาใจใส่อย่างเต็มที่ เช่น จัด ประสบการณ์ต่าง ๆ ให้สมกับความสามารถและระดับ ปัญญาของผู้เรียนได้อย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะป็นในด้าน วิชาการ, ด้านคุณธรรม, ศีลธรรมและด้านทักษะต่าง ๆ ทั้งทางวิชาการและวิชาชีพก็พอจะจัดให้เหมาะสมได้

ทำให้นักเรียนแต่ละคนเหล่านั้นเข้าใจดีขึ้นและสอบไล่ได้ แต่ในปัจจุบันนี้โรงเรียนไม่อาจจะปฏิบัติดังกล่าวนั้นได้ อย่างเก่งก็เพียงแบ่งนักเรียนทั้งชั้นออกเป็นกลุ่มเล็กๆ แต่ก็ไม่อาจจะช่วยรายตัวได้ทั่วถึง ไม่อาจจะใช้หนังสือ ต่างกันออกไป และไม่อาจใช้เวลาเรียนแตกต่างกันออกไป บางโรงเรียนที่มีน้ำใจดีก็อุทิศส่วสำหรับจัดสอนเพื่อปรับปรุง หรือซ่อมเสริม (remedial teaching) แต่โดยทั่วๆ ไป แล้ว ปัญหาเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคลนี้ยังเป็น เรื่องที่แก้ไม่ตก แต่ก็คงจะแก้ได้สักวันหนึ่งแน่ๆ

3. บุคคลหรือหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการให้การ ศึกษาแก่ผู้เรียน

เริ่มต้นทีเดียว เมื่อยังเป็นเด็กๆ อยู่ บิดามารดา หรือจะเรียกว่า ฝ่ายบ้าน เป็นผู้ให้การการศึกษา กล่าว คือสั่งสอนและอบรม เมื่อโตขึ้นพอสมควรก็ส่งไปให้ โรงเรียน เป็นผู้ทำการสั่งสอนและอบรมแทนบ้าน จน พุดกันเสมอว่าโรงเรียนนั้นที่จริงก็เป็นส่วนต่อเติมของ บ้าน (School is an extension of home.) นอกจากนี้ ทางศาสนาก็มีส่วนสำคัญในการอบรมคุณธรรม และศีลธรรมให้แก่ผู้เรียน บิดามารดาหรือฝ่ายโรงเรียน อาจจะพาผู้เรียนไปที่วัดหรืออาจจะนิมนต์พระมาอบรม โดยตรงที่โรงเรียนประจำ ก็ได้ อนึ่งในสังคมหรือในสิ่งแวดล้อมที่ผู้เรียนอาศัยอยู่ ถ้ามีแต่ของที่ดีและเหมาะสม ให้ผู้เรียนได้เห็นจะเป็นของภาครัฐหรือของภาคเอกชน ก็ตามก็ย่อมจะเป็นตัวอย่างที่ดี เป็นการสนับสนุนการ ศึกษาหรือการงอแงของผู้เรียนเป็นอย่างยิ่ง ในทาง ตรงกันข้าม ถ้าในสังคมมีแต่สิ่งที่เป็นอบายมุข ไม่มีกฎ เกณฑ์ระเบียบวินัยหรือว่ามีแล้วจะไม่ปฏิบัติตาม ก็ได้ ยั้งได้ขาดความเมตตาปราณี มีแต่การทำร้ายกัน ลัก ขโมยกัน ผิดลูกเมียเขา หลอกหลวงต้มตุ๋น และเสพของ มินเฆมาและยาเสพติดทั้งปวง ฯลฯ เช่นนี้แล้วการอบรม ของฝ่ายบ้าน ฝ่ายโรงเรียนและฝ่ายศาสนา ก็จะไม่เกิด ผลดีเพราะอำนาจของสิ่งแวดล้อมนั้นมันรุนแรงยิ่งนัก

โดยทั่วไป จะเห็นว่า ฝ่ายบ้าน ฝ่ายศาสนาและ ฝ่ายสังคมมักจะปล่อยให้ฝ่ายโรงเรียนแต่ผู้เดียว เป็นผู้สั่งสอนและอบรม จึงทำให้เกิดปัญหาในสังคมอยู่ อย่างมาก เมื่อใดทุกๆฝ่ายทั้งสี่ฝ่าย มองเห็นภัยร่วมกัน และร่วมมือกันสั่งสอนอบรมอย่างเต็มที่แล้ว ก็เกิด ผลอย่างเต็มที่แก่การศึกษาในบ้านนั้นเมืองนั้นอย่าง แน่นนอน และจะต้องทำดังกล่าวนั้นโดยตลอดไป ถ้าชะงัก เสียเมื่อใด ผลร้ายก็จะเกิดขึ้นอีก

4. การศึกษาตลอดชีวิต

เมื่อเป็นดังกล่าวนั้นแล้ว ก็แปลว่า การศึกษาของ แต่ละคนนั้น จะต้องดำเนินไปตลอดชีวิต คือ “Life – long Education” จะชะงักไม่ได้ จะเป็นการศึกษาแบบ ในระบบหรือแบบนอกระบบ หรือศึกษาโดยตนเองก็ตาม ว่าที่จริงแล้วบุคคลจะต้องศึกษาตั้งแต่ออกจากท้อง แม่ตลอดไปจนลงสู่หลุมฝังศพ คือดังที่กล่าวเป็นภาษาอังกฤษว่า “Form the womb to the tomb” เรื่องการศึกษาตลอดชีวิตนี้ ถ้าจะพูดในเชิงปฏิบัติก็อาจ จะพูดได้ว่า

ก. ผู้ที่ยังไม่ได้เรียนเลยในชีวิตของเขา จะเป็น เพราะเหตุใดก็ตาม เราจะต้องจัดให้เขาได้เรียน

ข. ผู้ที่ออกจากสถานศึกษากลางคัน จะเป็นเพราะ เหตุใดก็ตาม เราจะต้องจัดให้เขาได้เรียนต่อไป

ค. ผู้ที่เรียนสำเร็จแล้ว แต่เนื่องจากเหตุการณ์ใน โลกหรือสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เกิดมีทักษะใหม่ ๆ ขึ้นมากมาย ทักษะที่ได้เรียนไว้ก่อนๆ นั้น กลายเป็นสิ่ง ล้าหลังและใช้ไม่ได้อีกต่อไป ในกรณีเช่นนี้เราจะต้องจัด ให้เขาได้เรียนใหม่หรือเรียนเพิ่มเติม

ง. ผู้ที่เรียนสำเร็จแล้วในระดับสูง แต่เนื่องจาก มีความรู้ใหม่ ๆ อันเป็นผลของการวิจัย ค้นคว้าและ ประดิษฐ์เกิดขึ้นอย่างมากมายและรวดเร็ว ทำให้ความ รู้ที่ศึกษามานั้นล้าหลัง จึงต้องศึกษาใหม่หรือปรับปรุง ตัวเองให้ทันสมัยอยู่เสมอ หรือเริ่มศึกษาเล่าเรียนใน แนวทางใหม่ไปเลย ก็ได้

5. ความเป็นเลิศทางการศึกษา

ในบางยุคบางสมัย สถานศึกษามีความเข้มงวด มากในการสั่งสอนและอบรม เช่น ให้มีวิชาบังคับมากๆ แต่ละวิชาที่สอนในระดับที่ยากมากๆ มีเวลาเรียน ลับดาทีละหลายชั่วโมง มีการอบรมความประพฤติและ วินัยสม่ำเสมอเวลาสอบไล่ก็เข้มงวดกวดขันในการให้ คะแนนเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้โดยหวังว่าจะได้เกิดความเป็น เลิศในการศึกษา แต่เมื่อปฏิบัติไปได้สักยุคหนึ่งก็ปรากฏ ว่าผู้ที่มีความเป็นเลิศนั้นมีจำนวนน้อย นอกนั้นมักจะต้อง ขี้ข้านหรือตกรอกออกจากสถานศึกษาไป ดังนั้นก็เกิดเอะใจ ว่าการให้ผู้เรียนตกรอกๆนั้นเป็นการสูญเสียค่าทางการ ศึกษา และในบ้านเมืองก็มีแต่ผู้ที่ไม่ได้เรียนได้ครึ่งๆกลางๆ เป็นจำนวนมาก ไม่น่าจะเป็นการดีสำหรับประเทศชาติ เลย

เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็พากันลดหย่อนการสั่งสอนและ อบรมความเข้มข้มขึ้นเสีย มีสอนวิชาในระดับง่าย ๆ ลดเวลาเรียนแต่ละลัปดาห์หรือแต่ละปีลง ครูอาจารย์ ก็บรรจจากผู้ที่มีคุณวุฒิไม่สูงนัก ฯลฯ เมื่อปฏิบัติอย่าง หละหลวมนาน ๆ เข้า ก็กลายเป็นอ่อนเปียกหรือและไป ทั้งระบบ พอสำนึกได้ว่าเกิดเหตุและขึ้นแล้ว ก็รีบกำหนด วิชาบังคับอย่างยากขึ้นอีก เพิ่มเวลาแต่ละวันและแต่ละ ปีให้มากขึ้น เพิ่มการบ้านให้มากขึ้น บรรจเฉพาะครู อาจารย์ที่มีวุฒิสูงเท่านั้น ฯลฯ เหมือนอย่างเดิมอีก

จะเห็นได้ว่าแกว่งไปแกว่งมาเหมือนลูกตุ้มนาฬิกา เมื่อแกว่งไปจนสุดทางซ้ายมือแล้วก็แกว่งกลับไปทาง ขวาจนสุดอีก แล้วก็แกว่งไปทางซ้ายมืออีก ฯลฯ, ฯลฯ เป็นอยู่เช่นนี้เรื่อยๆไป เมื่อมองดูผลของการดำเนิน การศึกษาแบบแกว่งไป – มาของลูกตุ้ม (swinging pendulum) ดังกล่าวแล้วนั้นจะเห็นว่า จะได้ผู้เรียนที่ เป็นเลิศไม่กี่คนนัก ถ้าแกว่งไปในทางที่เรียนยากและ เข้มงวด ก็ได้ผู้เรียนที่เรียนได้อย่างดีหรือเป็นเลิศเพียง ไม่มากนัก ตกกันเป็นส่วนมากแต่ถ้าแกว่งไปในทางที่ เรียนง่าย ๆ และไม่เข้มงวดก็เลยไม่ได้เป็นผู้ที่เลิศเลย

แม้มีคนสอบได้มากก็จริง แต่บุคคลเหล่านั้นก็ไม่เก่งจริง มักจะปานกลาง (mediocre) กันทั้งนั้น คนที่มีสติปัญญาสูงก็ได้เรียนไม่สูงตามกำลังปัญญาของเขา ทำให้ไม่ได้ความเป็นเลิศในทางการศึกษาไปเสียอีก

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจะทำอย่างไร จึงจะเกิดความ เป็นเลิศทางการศึกษาขึ้นในสถานศึกษาหรือในประเทศชาติได้

ขั้นแรกจะเห็นได้ว่าที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะมิได้คำนึงถึงปัญหาเรื่อง “ความแตกต่างระหว่างบุคคล” อันเป็นปัญหาเรื้อรังมานานแล้วนั่นเอง การแก้ไขที่ตินั้นจะต้องมุ่งไปที่ปัญหานี้

ปัจจุบันนี้ได้มีนักวิชาการการศึกษาซึ่งเห็นได้ว่าการใช้วิธีการแบบ “swinging pendulum” นั้นไม่อาจสร้างความเป็นเลิศทางการศึกษาขึ้นได้ ทางที่ตินั้น ควรจะใช้วิธีการแบบ “spiral staircase” คือการขึ้นบันไดเวียนคือให้ผู้เรียนทุกคนได้ขึ้นบันได และให้เรียนขึ้นไปให้สูงสุดเท่าที่คนสามารถจะขึ้นได้ ทั้งนี้เป็นการ ยกระดับของทุกๆ คนให้ขึ้นไปอย่างสูงสุดตามความสามารถของแต่ละคน ใครเก่งมากก็ขึ้นได้สูงมากและส่งเสริมเป็นรายตัวให้ขึ้นไปให้สูงสุดเลย ใครเก่งน้อยหรือไม่เก่งก็ส่งเสริมเป็นรายตัว ให้เขาขึ้นไปให้สูงที่สุดที่เขาจะทำได้ เรียกว่าเป็นการยกระดับขึ้นทั้งโรงเรียนหรือทั้งชาติ ไม่มีใครตกหล่นหรืออยู่ ระดับเดิม อย่างในแบบการแกว่งไป – มาของลูกตุ้มเลย

เมื่อฟังดูแล้วก็แปลว่า ต้องพิจารณาเป็นรายตัว (individualization)

อนึ่งปัจจุบันนี้กำลังอยู่ในยุคคอมพิวเตอร์ (computer age) แล้ว การสอนเป็นรายตัว จึงเป็นของที่กระทำได้แล้ว กล่าวคือผู้เรียนแต่ละคนจะมีเครื่องคอมพิวเตอร์ประจำตัวของตัวเอง ครูอาจารย์จะต้องจัดโปรแกรมสำหรับเครื่องคอมพิวเตอร์ของแต่ละคน ให้เหมาะสมกับความถนัดและระดับสติปัญญาของเขา เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ผู้เรียนก็จะได้เรียนได้คล่องขึ้นเพราะตรงกับความสามารถของตัวและคงจะสอบได้ดีขึ้นมาก

ตามที่กล่าวข้างต้นนั้นคือ “ความเป็นเลิศทางการศึกษา” ที่แท้จริง เป็นการแก้ไขปัญหา “ความแตกต่างระหว่างบุคคล” ให้ตกไป และเป็นการทำให้ทุกคนได้เรียนตรงตามความถนัดและสามารถของตน และเป็นการทำให้ทุกคนได้ประสบความสำเร็จ ในการยกระดับตนเองเท่าที่จะทำได้ จะไม่มีการสอบตกกลางคัน ใครเก่งมากก็ขึ้นถึงบันไดชั้นสูงสุด ใครเก่งน้อยก็อยู่บนบันไดชั้นลดลงมา แต่ได้ขึ้นสูงไปจากเดิมทุกคน

ความเป็นเลิศนั้นย่อมมีอยู่หลายชนิดและหลายระดับมิใช่มีอยู่เพียงอย่างเดียว ผู้เรียนทุกคนจะต้องพบกับ ความสำเร็จ ในการเล่าเรียน เมื่อพูดอย่างนี้ก็ทำให้นึกถึงเจตนารมณ์ของนักการศึกษาที่กล่าวเป็นภาษาอังกฤษไว้นานแล้วว่าบุคคลทั้งปวงจะต้อง

- ก) Access to education (ได้รับการศึกษา)
- ข) Success in education (พบความสำเร็จในการศึกษา)
- ค) Benefit from education (ได้ประโยชน์จากการศึกษา)

ศ.ดร. สาโรช บัวศรี

อดีตข้าราชการบำนาญ

อดีตอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา

อดีตอธิบดีกรมการฝึกหัดครู

อดีตรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

ประสบการณ์

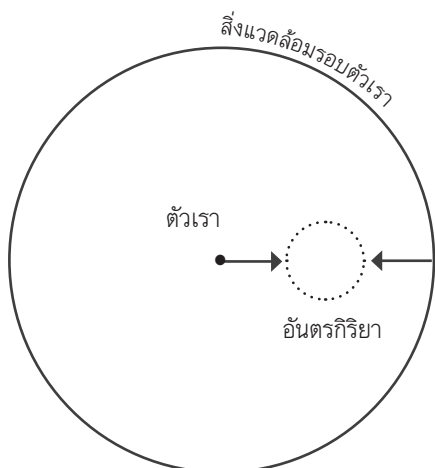
1. ความหมายของคำว่า ประสบการณ์ (Experience)

ในโลกนี้ ว่าที่จริงแล้ว ก็มี **ตัวเราเอง** ประการหนึ่งและ **สิ่งแวดล้อม** อีกประการหนึ่ง สิ่งแวดล้อมของแต่ละคนนั้นย่อมไม่มีวันเหมือนกันได้เลย แม้ว่ามีคนอยู่สองคนในห้องเดียวกัน แต่สิ่งแวดล้อมของสองคนนั้นก็หาเหมือนกันไม่ สมมุติว่า นาย ก. และ นาย ข. นั่งอ่านหนังสืออยู่ในห้องสมุดเดียวกัน

สิ่งแวดล้อมของนาย ก. คือ สิ่งทั้งหลายรอบ ๆ ตัวนาย ก .

ส่วนสิ่งแวดล้อมของ นาย ข. คือสิ่งทั้งหลายรอบ ๆ ตัวนาย ข. จะเห็นได้ว่าสิ่งแวดล้อมของเขาทั้งสองไม่เหมือนกันเลย

ตัวเราเองและสิ่งแวดล้อมของเรา ย่อมจะกระทบกันหรือปะทะกัน หรือพูดอีกทีหนึ่งก็คือมีอันตรกิริยา (interaction) ต่อกันอยู่เสมอ ดังในรูปต่อไปนี้

กล่าวคือ ตัวเราอาจจะไปกระทบหรือ**กระทำต่อ** สิ่งแวดล้อม หรือที่กล่าวเป็นภาษาอังกฤษว่า Man acts upon the environment. หรือว่าสิ่งแวดล้อมอาจจะกระทบ หรือ **กระทำต่อ** เราก็ได้ กล่าวคือ The environment act upon man. เป็นเช่นนี้อยู่ตลอดไป ยกตัวอย่าง เรากล่าวสุนทรพจน์ต่อผู้มาฟังเหล่านั้น ก็ตั้งคำถามต่างๆ นานาประการต่อเราเพื่อให้เราตอบหรืออธิบายซึ่งก็คือสิ่งแวดล้อม**กระทำต่อ**เรานั้นเอง แล้วตัวเราก็อธิบายหรือตอบคำถามนั้นต่อผู้ถามจนเป็นที่เข้าใจ ซึ่งเป็น **การกระทำ** ต่อสิ่งแวดล้อมกลับไปอีกชั้นหนึ่ง และกระทำต่อกันไป-มาอยู่เช่นนี้จนเป็นที่พอใจของผู้ถาม พูดอีกทีหนึ่งก็คือกระทำอันตรกิริยาต่อกันดังที่กล่าวแล้ว

การที่มีอันตรกิริยาเช่นนี้ ย่อมทำให้เกิด **ผล** ขึ้นแก่ทั้งผู้ฟังและผู้บรรยาย ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ผลที่กล่าวนี้เรียกว่า ประสบการณ์ ถ้าจะอธิบายคำว่าประสบการณ์ตามนัยของลัทธิพิสูจนนิยม (experimentalism) ก็จะได้ดังต่อไปนี้

ถ้าเราได้มีอันตรกิริยากับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง **โดยตรง** ผลที่เกิดขึ้น เรียกว่า **ประสบการณ์ตรง (direct experience)** เป็นต้นว่า เราได้ไปเดินอยู่ท่ามกลางหิมะที่กำลังตกลงมาอย่างมาก เราย่อมได้ทั้งความรู้ ทั้ง

ความรู้สึกและอื่นๆ เกี่ยวกับหิมะ ผลหรือสิ่งที่เราได้รับนั้น เรียกว่า ประสบการณ์ตรง เพราะเราได้ประสบกับหิมะโดยตรง

แต่ถ้าเราไม่เคยไปประเทศที่มีหิมะตก แต่ก็ได้เห็นภาพยนตร์หรือโทรทัศน์ซึ่งแสดงให้เห็นเวลาหน้าหนาวหิมะตกลงมามากมายจนเต็มถนน ผู้คนใส่เสื้อขนสัตว์หนาแสดงอาการให้เห็นว่าหนาวมากและอื่นๆ อีก อันเป็นผลให้เราเกิดความรู้สึกเกี่ยวกับหิมะตามสมควร ผลหรือสิ่งที่เราได้รับอย่างนี้เรียกว่า **ประสบการณ์รอง หรือ ประสบการณ์แทน** (vicarious experience) เพราะเราได้ประสบกับหิมะโดยเห็นภาพของหิมะเท่านั้น ไม่ได้ประสบกับหิมะโดยตรง

2. ประสบการณ์อาจแบ่งได้ออกเป็นสามประการ

เนื่องจากประสบการณ์ ทำให้เราได้รับทั้งความรู้ ความเข้าใจ เกิดความเห็น ทำที่และอื่นๆ อีก จึงทำให้เราอาจแบ่งประสบการณ์ออกได้เป็นสามประเภท คือ : (ที่แบ่งออกนี้ก็เพื่อประโยชน์ในการอธิบายหรือศึกษาให้ลึกลงไปเท่านั้น จริงๆ แล้วทั้งสามประเภทย่อมจะสัมพันธ์กันอย่างยากที่จะแบ่งออกจากกันได้)

ก. ความรู้ (knowledge) อันได้แก่ ความหมาย (meaning) หรือความเข้าใจ (understanding) ทั้งปวง เช่น ความรู้ทั่วไป ความรู้เฉพาะทาง การรู้จักตัวเราเอง การรู้จักสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวางและอื่นๆ

ข. ทศนคติ (attitude) อันได้แก่ น้ำใจ ทำที่ความเห็น ความรู้สึกนึกคิด ยกตัวอย่างเมื่อเราได้ทราบความจริงเกี่ยวกับตัวบุคคลผู้นั้นแล้ว **ทำที่หรือทศนคติ** ของเราที่มีต่อบุคคลผู้นั้นก็เปลี่ยนไปทันที หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง เมื่อเราได้ศึกษาเรื่องประชาธิปไตยและ

ได้ไปอยู่ในประเทศที่ผู้คนพลเมืองเป็นประชาธิปไตยกันจริงๆ แล้ว เราก็เกิดมี **น้ำใจ** ประชาธิปไตยขึ้นซึ่งผลักดันให้เราปฏิบัติตนตามแนวประชาธิปไตยนั้นบ้าง

ค. ทักษะ (skill) อันได้แก่การปฏิบัติที่ถูกต้องและรวดเร็ว ยกตัวอย่าง เมื่อเราได้เรียนรู้วิธีการติดลูกคิดจน **เข้าใจ** และเกิด **น้ำใจ** เลื่อมใสในลูกคิดแล้ว เราก็อยากจะได้ฝึกหัดหรือฝึกฝนติดลูกคิดด้วยความกระตือรือร้น ยิ่งภายในเวลาไม่ช้านักเราก็คิดลูกคิดได้อย่าง **ถูกต้อง** และ **รวดเร็ว** คือเกิด **ทักษะ** ในการติดลูกคิดขึ้นแล้ว ทักษะย่อมประกอบด้วยสิ่งสำคัญสองประการ คือความถูกต้องและความรวดเร็ว

3. การเรียนการสอนโดยประสบการณ์ คืออย่างไร

จากคำอธิบายข้างต้นทั้งหมดนั้น ทำให้มองเห็นได้ว่าการที่มีประสบการณ์นั้นก็เกิดจากการที่ได้ **กระทำ** นั้นเองเช่นที่ได้ไปเดินอยู่ท่ามกลางหิมะ ดังที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นต้น ยิ่งได้กระทำมากก็ยิ่งจะมีความรู้ความเข้าใจ ทศนคติและทักษะมากและกว้างขวางยิ่งขึ้น แต่ว่า ความรู้ ทศนคติและทักษะที่ได้รับมานั้น จะถูกต้อง เหมาะสม พอเพียง หรือ สมควรจะต้องปรับปรุงแก้ไขอย่างไรหรือไม่ หรือว่า การกระทำที่ได้กระทำไปแล้วนั้น น่าจะต้องเลิกหรือไม่นั้น ย่อมเป็นอีกปัญหาหนึ่งต่างหากซึ่งจะต้องเอามาไตรตรองกันอีกชั้นหนึ่ง

ด้วยเหตุนี้เอง กระบวนการในเรื่อง **การเรียนการสอนโดยประสบการณ์** จึงแบ่งออกได้เป็นสองตอน คือ

ก. ตอนที่ให้ได้กระทำ (undergoing phase) ได้แก่ตอนที่ให้ผู้เรียนได้กระทำสิ่งต่างๆ ที่เหมาะสมกับหลักสูตรให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่นให้ไปอ่าน

หนังสือในห้องสมุดเพื่อหาคำตอบให้แก่คำถามบางประการ การไปฝึกฝนในห้องปฏิบัติการทางภาษา การทดลองในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ การปฏิบัติในโรงฝึกงาน การไปสังเกตการณ์และทดลองสอนที่โรงเรียนสาธิต การทำรายงานมาแลกเปลี่ยน การอภิปรายปัญหา การออกไปศึกษานอกสถานที่ การกระทำโครงการ (project) การเขียนภาคินพนธ์ประจำรายวิชา ฯลฯ

ข. ตอนที่ให้มาพิจารณาผลของการกระทำนั้นๆ (intellectualizing phase) เมื่อได้ปฏิบัติหรือกระทำเสร็จแล้ว ก็จะต้องบันทึกหรือนำผลของการกระทำต่างๆ เหล่านั้น มาไตร่ตรอง ตรวจสอบ หรือวิเคราะห์ เพื่อให้เป็นที่เชื่อถือได้ เช่น ตรวจสอบว่าตรงตามความมุ่ง

หมายที่ตั้งไว้หรือไม่ มีแนวทางในการปฏิบัติหรือไม่ ใช้วิธีการอะไรหรือไม่ มีการเก็บข้อมูลหรือไม่ ผลที่ได้รับจากการกระทำเหล่านั้นได้แก้ปัญหาที่กำหนดไว้ได้สำเร็จแล้วใช่ไหม อยู่ในแนวทางของศีลธรรมแล้วใช่ไหม ฯลฯ

เมื่อเห็นว่าทุกๆ สิ่งได้ผลดีและเป็นที่น่าพอใจแล้ว ก็**จะบันทึกไว้เป็นหลักฐานและจดจำเอาไว้ให้ดี** เพื่อจะได้รำลึกออกได้โดยเร็วในฐานะที่เป็นข้อมูลในการแก้ปัญหาอื่นๆ ในโอกาสข้างหน้าต่อไป

การเล่าเรียนโดยให้กระทำแต่อย่างเดียวโดยไม่มี การนำผลของการกระทำมาใช้ปัญญาไตร่ตรองด้วย นั้น จะนับเป็นการเรียนโดยประสบการณ์ **หาได้ไม่** แต่เป็นการเรียนรู้เพียงครั้งเดียวซึ่งอาจจะผิดมากๆ ก็ได้

ศ.ดร. สาโรช บัวศรี

อดีตข้าราชการบำนาญ

อดีตอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา

อดีตอธิบดีกรมการฝึกหัดครู

อดีตรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

ปรัชญาและปรัชญาการศึกษา

The American Heritage Dictionary of The English Language (1973) ได้อธิบายความหมายของปรัชญา (Philosophy) ไว้ว่า

1. (ก) รักและแสวงหาความรู้ความจริง (ปัญญา-ความฉลาด) ด้วยวิธีการแห่งปัญญาและวินัยในตนเอง อย่างมีศีลธรรม (Love and pursuit of wisdom by intelligence means and moral-self disciplines.)

(ข) การค้นหาเหตุและกฎที่อยู่เบื้องหลังของความจริง (ค้นหาเหตุและกฎของความจริง : The investigating of causes and laws underlying reality)

2. การค้นหาธรรมชาติของสิ่งที่อยู่บนรากฐานของการให้เหตุผลทางตรรกศาสตร์มากกว่าวิธีการทางประจักษ์หรือข้อมูลตัวเลข (Inquiry based on logical reasoning rather than empirical methods.)

3. ศาสตร์สาขาหนึ่งที่ประกอบด้วยตรรกศาสตร์ การให้เหตุผล จริยศาสตร์ (ความดี คุณธรรม จริยธรรม ความสุข) สุนทรียศาสตร์ (ความงาม) อภิปรัชญา (ความจริงแท้ของสรรพสิ่ง) และญาณวิทยา (การรู้ความจริง) (The science composing logic, ethics, aesthetics, metaphysics and epistemology.) สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ (2574 : 1) ได้อธิบายปรัชญาแต่ละสาขาไว้ดังนี้

1. **ตรรกศาสตร์** เป็นสาขาของปรัชญาที่ว่าด้วยการให้เหตุผลอย่างสมเหตุสมผล การตรวจสอบการให้

เหตุผลว่าสมเหตุสมผล

2. **จริยศาสตร์** เป็นสาขาปรัชญาที่ว่าด้วยความสุข ความดี ความถูกต้อง การประพฤติ การปฏิบัติตนที่เหมาะสม และการค้นหาเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

3. **สุนทรียศาสตร์** เป็นสาขาของปรัชญาที่ค้นหาเกี่ยวกับความงาม ธรรมชาติของความงาม เกณฑ์ในการวินิจฉัยความงาม

4. **อภิปรัชญา** เป็นสาขาของปรัชญาที่ค้นหาความจริงของสิ่งที่มีอยู่ธรรมชาติของสิ่งที่มีอยู่สมบัติของสิ่งที่มีอยู่ ความจริงเกี่ยวกับสากลโลกหรือจักรวาล

5. **ญาณวิทยา** เป็นสาขาของปรัชญาเกี่ยวกับกำเนิดของความรู้กำเนิดของความจริง สภาพของความจริง การทดสอบความจริง การรู้ความจริง

ปรัชญาการศึกษาเป็นปรัชญาประยุกต์ที่แตกหน่อขึ้นมาจากปรัชญาแม่บทอันได้แก่ศาสตร์ทั้ง 5 สาขานั้น ถ้านักปรัชญาคิดค้นหาคำตอบได้ว่ามนุษย์คืออะไร มนุษย์มีองค์ประกอบอะไร จุดมุ่งหมายสูงสุดของมนุษย์คืออะไร มนุษย์ที่ดีปฏิบัติตนเช่นไร ความดี ความสุข ความยุติธรรม ความงามคืออะไร มนุษย์แสวงหาความรู้ได้อย่างไร แล้วนักปรัชญาผู้นั้นก็อาจมาคิดถึงปรัชญาการศึกษาซึ่งเป็นสาขาวิชาที่แตกหน่อออกมาจากปรัชญาแม่บทเหล่านั้นว่า การศึกษาคืออะไร จุดมุ่งหมายของการศึกษาคืออะไร แนวนโยบายหลักของการศึกษาคืออะไร และ สิ่งที่ควรศึกษาคืออะไร วิธีการ

ให้การศึกษาแก่นุชนุชย์ทำได้อย่างไร มีวิธีสอนอย่างไร

ดังนั้น **ปรัชญาการศึกษา** คือ ศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษาแนวนโยบายหลักของการศึกษาและวิธีการของการศึกษา

นักปรัชญาท่านใดที่คิดหาคำตอบของปรัชญาได้แล้วและนำมาคิดปรัชญาการศึกษาต่ออีกด้วย ถือว่าท่านนั้นเป็นทั้งนักปรัชญาและนักปรัชญาการศึกษา ดังเช่นเพลโตในสมัยกรีกโบราณ

ถ้าท่านใดนำปรัชญาแม่บทของนักปรัชญาท่านใดหรือกลุ่มใดมาคิดต่อเพื่อกำหนดเป็นปรัชญาทางการศึกษา เรียกท่านนั้นว่า นักปรัชญาการศึกษา ดังเช่น ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี อธิการิการวิทยาลัยวิชาการศึกษาได้นำแก่นพุทธศาสตร์ มาสร้างเป็นปรัชญาการศึกษาไทยได้อย่างมีระบบเป็นครั้งแรกดังที่ท่านกล่าวว่า

“ปรัชญาการศึกษานั้นย่อมแตกหน่อออกมาจากปรัชญาอันเป็นแม่บท พุดอีกทีหนึ่งก็คือ ปรัชญาการศึกษานั้นย่อมมีรากฐานตั้งอยู่บนปรัชญาอันเป็นแม่บทหรือจะพูดอีกสักทีหนึ่งก็คือ เป็นการนำเอาความคิดเห็นบางประการที่เหมาะสมมาจากปรัชญาแม่บทมาประยุกต์และร้อยกรองเข้าให้เป็นระบบที่ดี เพื่อจะได้ศึกษาเล่าเรียนกันและนำไปใช้ปรับปรุงระบบการศึกษาอีกด้วย” (สาโรช บัวศรี, 2529)

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี (สาโรช บัวศรี, 2528 : 20-39) ได้เสนอปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ได้อย่างมีระบบดังตาราง 1 ตาราง 2 และตาราง 3

ตาราง 1 ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี

โครงสร้างอย่างหนึ่งของปรัชญาการศึกษา	หัวข้อธรรมะในพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง	ปรัชญาการศึกษา
1. ความหมายของการศึกษา	- ชั้น 5 -อกุศลมูล - ชีวิตที่ตื้นที่สุดหรืออนิพพาน	การศึกษา คือ การพัฒนาชั้น 5 เพื่อว่าอกุศลจะลดน้อยถอยไปและได้บรรลุชีวิตที่รุ่มเย็นตามควรแก่กรณี
2. ความมุ่งหมายของการศึกษา	นิพพาน	บูรณาการ (หรือชีวิตที่รุ่มเย็น)
3. แนวนโยบายหลักของการศึกษา (หรือทำอย่างไรชีวิตจึงจะเป็นไปตามความหมายของการศึกษา)	มรรคมืองค์ 8 หรือซึ่งย่อลงได้เป็น 3 ข้อ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา	แนวนโยบายทั้ง 3 ประการของการศึกษา (ศึกษาตนเอง : ศึกษาสิ่งแวดล้อม ; ศึกษาจริยธรรมจริยธรรมยอมช่วยให้อันตรกิริยาระหว่างตัวเองกับสิ่งแวดล้อมเป็นไปในทางที่สงบและรุ่มเย็น กล่าวคือจริยธรรมช่วยให้อกุศลมูลลดน้อยถอยไป)
4. วิธีการของการศึกษา	- อริยสัจ - กิจในอริยสัจ 4	เอาขั้นตอนทั้ง 4 ของอริยสัจและกิจในอริยสัจมาประยุกต์ใช้เป็นวิธีสอนเรียกชื่อว่า “วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ”

ตาราง 2. ขั้นตอนทั้ง 4 ของอริยสัจ

ขั้นตอนทั้ง 4 ของอริยสัจ	กิจในอริยสัจ 4
1. ทุกข์ (ความทุกข์ : สภาวะที่บีบคั้น บกพร่อง : ความปรารถนาไม่สมหวัง)	1. ปริยญา การศึกษาให้รู้จัก ให้เข้าใจชัดตามสภาพที่เป็นจริง ได้แก่ การทำความเข้าใจและกำหนดขอบเขตของปัญหาหรือความทุกข์
2. สมุทัย (สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหาทั้ง 3)	2. ปหานะ กำจัด ทำให้หมดสิ้นไป ได้แก่ การแก้ไข กำจัดต้นตอของปัญหา คือกำจัดตัณหาให้สิ้นไป
3. นิโรธ (ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป หลุดพ้น เป็นอิสระ คือ นิพพาน)	3. ลัจฉิกิริยา การทำให้แจ้ง คือ เข้าถึงหรือการบรรลุจุดหมายที่ต้องการ ได้แก่ การเข้าถึงภาวะที่ปราศจากปัญหา แจ้งในวิธีการที่จะกำจัดปัญหาหรือทุกข์
4. มรรค (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกอีกอย่างว่า ทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา)	4. ภาวนา กระทำตามวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมายได้แก่ การลงมือแก้ไขปัญหามาตามแนวทางของข้อปฏิบัติเพื่อจะได้บรรลุถึงความดับทุกข์

ตาราง 3. วิธีสอนตามขั้นตอนทั้ง 4 ของอริยสัจ

ขั้นของอริยสัจ 4	กิจในอริยสัจ 4	วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ (ให้ดูคำอธิบายของอริยสัจ และกิจในอริยสัจที่กล่าวแล้ว พร้อมกันไปกับการกำหนดวิธีสอนนี้)
1. ทุกข์	1. ปริยญา	1. ขั้นกำหนดปัญหา (หรือขั้นทุกข์) ครูช่วยนักเรียนให้ได้ศึกษาพิจารณาปัญหาศึกษาพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ด้วยความรอบคอบ และพยายามกำหนดขอบเขตของปัญหาซึ่งนักเรียนจะต้องคิดแก้ไขให้ได้
2. สมุทัย	2. ปหานะ	2. ขั้นตั้งสมมุติฐาน (หรือขั้นสมุทัย) ก. ครูช่วยนักเรียนให้ได้พิจารณาด้วยตัวเองว่าสาเหตุของปัญหาที่ยกขึ้นมากล่าวในขั้นที่ 1 นั้นมีอะไรบ้าง ข. ครูช่วยนักเรียนให้ได้เกิดความเข้าใจในการแก้ปัญหาใดๆนั้นจะต้องกำจัดหรือดับที่ต้นตอหรือแก้ที่สาเหตุของปัญหาเหล่านั้น ค. ครูช่วยนักเรียนให้คิดว่าการแก้ที่สาเหตุนั้น อาจจะกระทำอะไรได้บ้างคือให้กำหนดสิ่งที่จะกระทำนี้เป็นข้อๆ ไป

ชั้นของอริยสัจ 4	กิจในอริยสัจ 4	วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ (ให้ดูคำอธิบายของอริยสัจ และกิจในอริยสัจที่กล่าวแล้ว พร้อมกันไปกับการกำหนดวิธีสอนนี้)
3. นิโรธ	3. สัจฉิกิริยา	<p>3. ขั้นการทดลองและเก็บข้อมูล (หรือขั้นนิโรธ)</p> <p>ก. สัจฉิกิริยา หมายถึง การทำให้แจ้งหรือให้บรรลุจุดหมายที่ต้องการ ทำอย่างไรจึงจะทำให้แจ้งได้ ถ้าเจริญรอยตามของพระพุทธองค์ก็ต้องกระทำด้วยตนเอง จะเห็นว่าพระพุทธองค์ทรงลองวิธีการต่างๆ ด้วยพระองค์เอง เช่น โยคะ ตบะและทรงอดพระกระยาหาร เป็นต้น เมื่อทรงเห็นว่าวิธีเหล่านั้นไม่อาจบรรลุจุดหมายที่ต้องการได้ จึงทรงใช้วิธีการวิปัสสนากรรมฐาน ดังนั้นในการสอนขั้นนี้ครูต้องช่วยให้นักเรียนได้กระทำหรือทำการทดลองด้วยตัวเองตามหัวข้อต่างๆ ที่ได้กำหนดไว้แล้วว่าจะกระทำดังในขั้นที่ 2 ข้อ ค.</p> <p>ข. เมื่อทดลองได้ผลประการใด ต้องบันทึกผลของการทดลองแต่ละอย่าง</p>
4. มรรค	4. ภาวนา	<p>4. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลหรือแนวทาง (หรือขั้นมรรค)</p> <p>ก. จากการทดลองกระทำด้วยตัวเองหลายๆ อย่างนั้นย่อมจะได้ผลออกมาให้เห็นชัด ผลบางประการจะชี้ให้เห็นว่าแก้ปัญหาไม่ได้เลย ผลบางประการชี้ให้เห็นว่าแก้ปัญหาได้บ้าง บางประการ แต่ไม่ค่อยชัดเจนนักส่วนผลที่ถูกต้องจะชี้ให้เห็นว่าแก้ปัญหาได้แน่นอนแล้วและได้บรรลุจุดหมายแล้ว ได้แนวทางหรือข้อปฏิบัติที่เราต้องการแล้ว เหล่านี้หมายความว่า จะต้องวิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้นบันทึกไว้ในขั้นที่ 3 ข้อ ข. นั้นจนเห็นแจ่มแจ้งว่าทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาที่กำหนดในขั้นที่ 1 ได้สำเร็จ</p> <p>ข. จากการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้จะทำให้เห็นว่าสิ่งใดแก้ปัญหาได้จริง ต่อไปก็ให้สรุปการกระทำที่ได้ผลนั้นไว้เป็นข้อๆ หรือเป็นระบบหรือเป็นแนวทางปฏิบัติ แล้วให้ลงมือกระทำหรือปฏิบัติอย่างเต็มที่ตามแนวทางนั้นโดยทั่วกัน</p>

ศ.ดร.สำเริง บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรณานุกรม

- สาโรช บัวศรี. (2529). **การศึกษาค้นคว้าทางปรัชญา**. บรรยาย ณ. สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง
ราชบัณฑิตยสถาน.
- สาโรช บัวศรี. (2528 : 20-39). “ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์.” ในสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย.
สาโรช บัวศรีกับศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองการพิมพ์
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ .(2549 : 1) “ว่าด้วยปรัชญา” ใน สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ . (2549). **ปรัชญาการศึกษาไทย**.
กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING :
- The American Heritage Dictionary of The English Language**. (1974). New York. American
Heritage Publishing., Inc. and Houghton Mifflin Company.

ความหมายของปรัชญาการศึกษา

ความหมายของปรัชญาการศึกษา (Meaning of Philosophy of Education)

การกำหนดความหมายของปรัชญาการศึกษา เพื่อให้ทุกคนยอมรับและมีความเข้าใจตรงกันนั้น ย่อมทำได้ยากมาก เพราะมีสาเหตุหลายประการสาเหตุสำคัญประการหนึ่งก็คือความหมายของปรัชญาการศึกษามีหลายนัย แต่ละนัยย่อมทำให้เกิดความเข้าใจที่แตกต่างกันได้

นัยต่าง ๆ แห่งความหมายของปรัชญาการศึกษา อาจจำแนกออกได้เป็นสามนัย ดังนี้

ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยแหล่งกำเนิดของปรัชญาการศึกษา

ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยคำศัพท์และประวัติของคำของปรัชญาการศึกษา

ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยหมวดวิชาความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยวิธีทางปรัชญา

1. ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยแหล่งกำเนิด

แหล่งกำเนิดของปรัชญาการศึกษา จำแนกออกได้เป็นสามแหล่งได้แก่

1.1 ทักษะส่วนบุคคล (personal perspectives)

1.2 ทักษะส่วนรวม (public perspectives)

1.3 ทักษะบุคคลชั้นวิชาชีพ (professional perspectives)

ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยแหล่งกำเนิดทั้งสามดังกล่าวแล้ว ย่อมทำให้มีความเข้าใจที่แตกต่างกัน ดังนี้

ความหมายของปรัชญาการศึกษาที่แต่ละบุคคลได้กำหนดขึ้น เพื่อเป็นหลักยึดถือในการกำหนดแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับกระบวนการศึกษาของตนเอง ปรัชญาการศึกษาของแต่ละบุคคลย่อมมีพื้นฐานมาจากปรัชญาชีวิตของเขา และในการกำหนดปรัชญาการศึกษาสำหรับแต่ละบุคคลนั้น จะต้องอาศัยวิธีการคิดไตร่ตรอง และตรวจสอบประสบการณ์ชีวิตของตน อย่างมีระบบและเหตุผล

อาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ปรัชญาการศึกษาตามทักษะส่วนบุคคล คือสิ่งที่แต่ละบุคคลได้กำหนดขึ้นสำหรับเป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียนเพื่อการพัฒนาตนเองตามแนวทางที่ตนพึงประสงค์ ลังกับนั้นย่อมมีพื้นฐานมาจากประสบการณ์แห่งชีวิตของแต่ละบุคคล และเป็นผลที่เกิดจากการคิดไตร่ตรองและตรวจสอบด้วยตนเองเป็นอย่างดีแล้ว

อนึ่ง ในการกำหนดปรัชญาการศึกษาตามทักษะส่วนบุคคล หรือการกำหนดปรัชญาการศึกษาของแต่ละบุคคลนั้นอาจมีวิธีแตกต่างกันหรืออาจมีวิธีอย่างเดียวกันก็ได้ เช่น บางคนอาจจะใช้วิธียึดลัทธิ (dogmatism) และบางคนอาจจะใช้วิธีวิภาษ

(dialecticism) เพียงวิธีใดวิธีหนึ่ง หรือบางคนอาจจะใช้หลายๆ วิธีรวมกันก็ได้ สำหรับคำอธิบายเกี่ยวกับการกำหนดปรัชญาการศึกษาด้วยวิธีต่าง ๆ เหล่านี้ จะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป (ดูคำอธิบายเพิ่มเติม ในหัวข้อเรื่อง “รูปแบบของปรัชญาการศึกษา”)

ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามทัศนะส่วนรวม หมายถึง ปรัชญาการศึกษาที่คนส่วนใหญ่ของสังคมใดสังคมหนึ่งยอมรับ และยึดถือเป็นหลักในการกำหนดวัตถุประสงค์และนโยบายการศึกษา และแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับกระบวนการศึกษาของสังคมแห่งนั้น ปรัชญาการศึกษาตามทัศนะส่วนรวม ย่อมมีพื้นฐานมาจากปรัชญาชีวิตของสังคมแต่ละแห่ง และมีบทบาทในการกำหนดหลักและแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับกระบวนการศึกษา ทั้งของส่วนบุคคลและของสังคมหรือส่วนรวมอีกด้วย

คนส่วนมากยอมรับกันว่า ในการกำหนดปรัชญาการศึกษาตามทัศนะส่วนรวมหรือปรัชญาการศึกษาของสังคมแต่ละแห่งนั้นอาศัยคณะบุคคลคณะใดคณะหนึ่งซึ่งเชื่อถือได้ว่าเป็นกลุ่มตัวแทนของสังคมแห่งนั้นเป็นผู้เลือก โดยคาดหวังว่าปรัชญาการศึกษานั้นเป็นปรัชญาการศึกษาที่สอดคล้องกันกับทัศนะส่วนรวม

ปรัชญาการศึกษาตามทัศนะส่วนรวม อาจแบ่งออกได้หลายระดับ เช่น ปรัชญาการศึกษาของสังคมระดับประเทศหรือรัฐ และปรัชญาการศึกษาของสังคมระดับท้องถิ่นหรือปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนในแต่ละชุมชนเป็นต้น ในการแถลงปรัชญาการศึกษาของสังคมหรือของส่วนรวม ไม่ว่าจะเป็นในระดับใด จะแถลงในลักษณะที่เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ และแนวนโยบายการศึกษา และแนวทางปฏิบัติในการจัดการศึกษา เพื่อให้ทั้งส่วนบุคคลและส่วนสังคมเข้าใจและยอมรับร่วมกัน

ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามทัศนะบุคคลชั้นวิชาชีพ คำว่า “บุคคลชั้นวิชาชีพ” หมายถึง บุคคลซึ่ง (1) คนทั่วไปให้เกียรติยกย่อง และยอมรับว่าเป็นนักปรัชญาการศึกษาชั้นวิชาชีพ (professional

philosophers of education) เพราะเป็นบุคคลที่มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญ ในวิชาปรัชญาการศึกษา และ (2) องค์การวิชาชีพทางปรัชญาการศึกษาให้การยอมรับและยกย่องให้เป็นนักปรัชญาการศึกษาชั้นวิชาชีพเพราะบุคคลนั้นสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรชั้นวิชาชีพทางปรัชญาการศึกษา และบุคคลนั้นเป็นสมาชิกขององค์การวิชาชีพทางปรัชญาการศึกษาอีกด้วย ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงปรัชญาการศึกษาตามทัศนะของนักปรัชญาการศึกษาชั้นวิชาชีพ ย่อมหมายถึง ปรัชญาการศึกษาที่นักปรัชญาการศึกษาชั้นวิชาชีพได้กำหนดขึ้นเพื่อประโยชน์สำคัญสองประการ ได้แก่ (1) การเสนอปรัชญาการศึกษาสำหรับทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวมนำมาพิจารณาไตร่ตรอง และตรวจสอบอย่างมีเหตุผล เพื่อการยอมรับและกำหนดสำหรับใช้เป็นปรัชญาการศึกษาของส่วนบุคคลและส่วนรวมและ (2) การเสนอปรัชญาการศึกษาเพื่อกระตุ้นให้ส่วนบุคคลและส่วนรวม มีความตื่นตัวและกระตือรือร้น ที่จะวิพากษ์วิจารณ์ปรัชญาการศึกษาที่ใช้อยู่อันจะเป็นแนวทางนำไปสู่การปรับปรุงปรัชญาการศึกษาที่ยึดถืออยู่เดิมแล้ว ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

อนึ่ง ในการเสนอปรัชญาการศึกษาตามทัศนะบุคคลชั้นวิชาชีพ ถือว่าเป็นการกระทำตามหน้าที่ของตน และจะต้องยึดมั่นในจรรยาบรรณวิชาชีพเป็นหลัก ส่วนใหญ่แล้วพบว่าการเสนอปรัชญาการศึกษาของบุคคลชั้นวิชาชีพนั้นมักจะนำเสนอในรูปแบบของนักวิจารณ์ (critics) การเสนอปรัชญาการศึกษาดังกล่าวนี้ นอกจากจะนำเสนอในวารสารที่องค์การวิชาชีพทางปรัชญาการศึกษายอมรับแล้ว อาจจะมีการนำเสนอในรูปแบบของการแสดงปาฐกถา และการสัมมนาอีกด้วย

2. ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยคำศัพท์และประวัติของคำ

การพิจารณากำหนดความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยคำศัพท์และประวัติของคำนี้ จำแนกได้เป็นสองประเด็นคือ (1) คำศัพท์และประวัติของคำในภาษาไทย ได้แก่คำ “ปรัชญา” กับคำ “การศึกษา” และ

(2) คำศัพท์และประวัติของคำในภาษาอังกฤษ ได้แก่ คำ “philosophy” และคำ “education” ความรู้และความเข้าใจในศัพท์ และประวัติของคำทั้งสองประเด็นนี้ อาจทำให้เกิดความเข้าใจในความหมายของปรัชญาการศึกษาที่แตกต่างกันได้

ในที่นี้ จะไม่กล่าวถึงรายละเอียดของการพิจารณาคำศัพท์และประวัติของคำทั้งสองประเด็นดังกล่าวแล้ว แต่จะขอเสนอภาพสรุปความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยคำศัพท์และประวัติของคำที่ประกอบกันขึ้นเป็นคำปรัชญาการศึกษาซึ่งมักจะพบเห็นอยู่เสมอมา กล่าวไว้ดังนี้

“ปรัชญา (ปร + ชญา) การศึกษา ตามรูปศัพท์ในภาษาไทย คือ ความรู้สูงสุดสำหรับยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติในการจัดการศึกษา อาจจะเป็นความรู้สูงสุดทั้งของส่วนบุคคลและส่วนรวม”

หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า

“ปรัชญาการศึกษา คือ หมวดความรู้ที่จำเป็นและเป็นส่วนหนึ่งของหมวดวิชาการศึกษาชั้นวิชาชีพ (Professional education) ในหลักสูตรวิชาการศึกษา (หรือครุศาสตร์ หรือ ศึกษาศาสตร์) อันเป็นหมวดความรู้ที่นักศึกษาทุกคนจะต้องเรียนรู้ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพของตน”

3. ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยหมวดวิชา

ปัจจุบันปรัชญาการศึกษาได้รับการยอมรับว่าเป็นรายวิชา (a course) รายวิชาหนึ่งในกลุ่มวิชาพื้นฐานการศึกษา ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยหมวดวิชามีดัง

“ปรัชญาการศึกษา คือ รายวิชาที่เกิดจากการนำหลักปรัชญาบางประการมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา”

4. ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยวิธีทางปรัชญา

วิธีทางปรัชญา จำแนกออกได้เป็นสามวิธี คือ

4.1 วิธียึดลัทธิ (dogmatism)

4.2 วิธีวิมิตติ (skepticism)

4.3 วิธีวิภาษ (dialecticism)

ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยวิธียึดลัทธิ หมายถึง ปรัชญาการศึกษาที่กำหนดขึ้นด้วยการตัดสินใจ เลือกยึดถือปรัชญาแม่บทลัทธิใดลัทธิหนึ่ง หลังจากที่ได้มีการพิจารณาไตร่ตรองตามหลักปรัชญานั้นแล้วอย่างมีเหตุผล (philosophizing) เพื่อนำมาใช้เป็นหลักของกระบวนการศึกษา ดังนั้น ความหมายของคำปรัชญาการศึกษาตามนัยนี้ อาจกล่าวได้ดังนี้ “ปรัชญาการศึกษา คือ ปรัชญาประยุกต์ (applied philosophy) ซึ่งเป็นหน่อหนึ่งของปรัชญาแม่บทที่ผ่านการพิจารณาไตร่ตรองและตรวจสอบแล้วว่า เหมาะสมแก่การยึดถือเป็นหลักของกระบวนการศึกษา” หรือ อาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า “ปรัชญาการศึกษาคือประมวลแนวคิดที่ได้จากปรัชญาทั่วไป สำหรับนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา”

อนึ่ง การกำหนดปรัชญาการศึกษาด้วยวิธียึดลัทธินี้ คือ การกำหนดปรัชญาการศึกษา ด้วยการยอมรับว่า “ปรัชญา คือ ความรู้ที่มีอยู่ก่อนวิชาการศึกษา และเชื่อมั่นว่าความรู้ที่มีอยู่ก่อนแล้วนั้น ล้วนเป็นความรู้ที่เชื่อได้ว่าถูกต้อง สามารถที่จะนำมาเรียบเรียง และร้อยกรองใหม่อย่างมีระบบ เพื่อยึดถือเป็นแนวความรู้ขั้นพื้นฐานของวิชาการศึกษา” และการกำหนดปรัชญาการศึกษาด้วยวิธียึดลัทธินี้ น่าจะเป็นการกำหนดปรัชญาการศึกษาด้วยวิธีที่ดี และ สะดวก เพราะไม่จำเป็นต้องสร้างลัทธิปรัชญาหรือหลักขั้นต้นใหม่แต่อย่างใด

ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยวิธีวิมิตติ วิธีวิมิตติ เป็นวิธีทางปรัชญาวิธีหนึ่ง ที่มีการกล่าวถึงกันตั้งแต่อดีตกาลแล้ว เช่น ในพุทธกาลปรากฏว่า ในกาลามสูตรก็มีการกล่าวถึงวิธีวิมิตติ และในยุคนิโบล

ของกรีก ปรากฏว่าพวกโซพิลท์ก็นิยมใช้วิธีวิมิตี เป็นต้น การนำเอาวิธีวิมิตีมาใช้เป็นวิธีการปรัชญาการศึกษานั้น ย่อมเริ่มต้นด้วยการสงสัยในปรัชญาการศึกษาลัทธิเดิม เพื่อให้เกิดการพิจารณาไตร่ตรองและตรวจสอบ และนำไปสู่ปรัชญาการศึกษาลัทธิใหม่ ซึ่งเชื่อมั่นว่าถูกต้องและเหมาะสมกว่าปรัชญาการศึกษาลัทธิเดิม

การกำหนดปรัชญาการศึกษาด้วยวิธีวิมิตี ย่อมทำให้ได้ปรัชญาการศึกษาที่มีลักษณะแตกต่างไปจากปรัชญาการศึกษาที่ได้รับจากการกำหนดด้วยวิธียึดลัทธิ นั่นคือปรัชญาการศึกษาที่กำหนดขึ้นด้วยวิธียึดลัทธินั้นมีลักษณะเป็นปรัชญาการศึกษาที่ต้องอาศัย หรือ จะเป็นต้องยึดถือปรัชญาแม่บทลัทธิใดลัทธิหนึ่ง เป็นแบบแผน ส่วนปรัชญาการศึกษาตามนั้นวิธีวิมิตีที่ไม่ยึดถือปรัชญาลัทธิใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะเป็นปรัชญาการศึกษาที่เริ่มต้นด้วยการสงสัยซึ่งย่อมสงสัยได้ตลอดเวลา และทำให้มีการค้นพบปรัชญาการศึกษาลัทธิใหม่ ๆ อยู่เสมอ

ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยวิธีวิมิตี ย่อมกล่าวได้ว่า “ปรัชญาการศึกษา คือ ผลรวมของคำแนะนำ หรือข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวคิด หรือ ทฤษฎีต่าง ๆ สำหรับนำมาใช้เป็นเครื่องมือ (instruments) ในการปรับปรุงการจัดการศึกษา” ถ้าหากเราพิจารณาตามความหมายของปรัชญาการศึกษา ตามนัยดังกล่าวข้างต้นนี้อย่างละเอียดแล้ว จะมองเห็นลักษณะสำคัญของปรัชญาการศึกษาได้อย่างชัดเจนว่ามีอยู่ 2 ประการ คือ (1) ปรัชญาการศึกษาไม่ใช่หลักการสูงสุดที่มีความถูกต้อง และมีความคงทนถาวรตลอดกาล แต่เป็นแนวคิดหรือทฤษฎีที่ทุกคนสงสัยได้ และน่าจะถูกต้องหรือน่าจะนำไปใช้ในการปฏิบัติให้เกิดผลได้และ (2) ปรัชญาการศึกษา ย่อมเริ่มต้นจาก

ความสงสัย และการปฏิเสธที่จะยอมรับแนวคิดหรือทฤษฎีต่าง ๆ ที่มีอยู่เดิมแล้ว ความสงสัยหรือการปฏิเสธนั้นคือการเกิดปัญหา ดังนั้นปรัชญาการศึกษาที่เกิดจากความสงสัย ย่อมเป็นเครื่องมือสำหรับนำมาใช้ในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่แต่ละบุคคลยอมรับและเป็นเครื่องมือสำหรับการแก้ปัญหาแต่ละครั้งนั้น ย่อมเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ

5. ความหมายของปรัชญาการศึกษาตามนัยวิธีวิภาษ

วิธีวิภาษคือ วิธีการปรัชญาวิธีหนึ่ง ที่แบ่งลำดับขั้นของการปฏิบัติออกเป็นสามขั้น ได้แก่

ขั้นที่หนึ่ง บทเสนอ (thesis) การวิพากษ์วิจารณ์ปรัชญาการศึกษาลัทธิเดิมที่กำลังยึดถือในปัจจุบัน

ขั้นที่สอง บทแย้ง (antithesis) เสนอปรัชญาการศึกษาลัทธิที่ขัดแย้ง หรือตรงกันข้ามกับปรัชญาการศึกษาลัทธิเดิม

ขั้นที่สาม บทสรุป (synthesis) การเลือกสรรส่วนที่ดีของปรัชญาการศึกษาลัทธิเดิม และลัทธิที่เสนอใหม่ เพื่อสรุปเป็นปรัชญาการศึกษาลัทธิใหม่

การกำหนดปรัชญาการศึกษาด้วยวิธีวิภาษ ประกอบด้วยกระบวนการวิวิเคราะห์ และกระบวนการสังเคราะห์ เพื่อเลือกสรรส่วนที่ดีของปรัชญาการศึกษาเดิมที่ยึดถือในปัจจุบันและปรัชญาการศึกษาลัทธิอื่นที่แตกต่างหรือขัดแย้งกันกับปรัชญาการศึกษาลัทธิเดิมเพื่อนำมาประมวลเป็นปรัชญาการศึกษาลัทธิใหม่ อนึ่งอาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาการศึกษาตามนัยดังกล่าวนี้คือ **ผลรวมของทฤษฎีการศึกษา (Meta-theory of education)**

รศ.สมบูรณ์ พรรณนาภ

อดิตรราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

รูปแบบของปรัชญาการศึกษา

รูปแบบของปรัชญาการศึกษา (Approaches to Philosophy of Education)

ปรัชญาการศึกษาเป็นกระบวนการในการนำความคิดและวิธีการทางปรัชญามาพิจารณาปัญหาและเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เรื่องนี้มีวิธีการนำเสนอ 3 รูปแบบใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

1. แบบลัทธิ (Formal systems approach)

ปรัชญาการศึกษาแบบนี้เกิดจากความพยายามที่จะนำหลักการต่าง ๆ จากปรัชญาแม่บทหรือระบบปรัชญาที่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ใช้ปรัชญาแม่บทหรือระบบปรัชญาเหล่านั้นเป็นฐานในการนำเสนอจุดมุ่งหมายการศึกษา ระบบและวิธีการทางการศึกษา รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ทางการศึกษา

ปรัชญาที่ได้นำมาประยุกต์เป็นปรัชญาการศึกษาก็มี เช่น จิตนิยม (idealism) ลัทธินิยม (realism) ธรรมชาตินิยม (naturalism) และปฏิบัตินิยม (pragmatism) เป็นต้น เหตุที่ลงท้ายลัทธิต่าง ๆ ด้วย 'ism' นี้เอง จึงทำให้บางคนเรียกรูปแบบของปรัชญาการศึกษาประเภทนี้ว่า เป็นแบบ 'ism' หรือ 'ism approach'

ข้อดีของปรัชญาการศึกษาแบบนี้ก็คือ สามารถแสดงถึงความต่อเนื่องหรือความสัมพันธ์ของปรัชญาแม่บทกับการจัดการศึกษา เช่น จุดมุ่งหมายของการศึกษาที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะความเชื่อในปรัชญาแม่บทเป็นอย่างนั้น สอดคล้องกันเป็นต้น ความสะดวกอีกประการหนึ่งก็คือ ผู้ที่เสนอปรัชญาการศึกษาในรูปแบบนี้ไม่ต้องไปคิดสร้างระบบปรัชญาใหม่ขึ้นมา ก็สามารถนำลัทธิปรัชญาที่นักปราชญ์ได้คิดไว้แล้วเป็นอย่างดี มาประยุกต์ได้เลย

2. แบบวิเคราะห์ (analytic approach)

ปรัชญาการศึกษาแบบนี้ไม่ได้เสนอว่า การศึกษาควรมุ่งที่ หรือควรจะมีรูปร่างเช่นใด แต่เน้นที่ “กิจกรรมทางปรัชญา” หรือที่เรียกว่า ‘doing philosophy’ เป็นการนำหลักเกณฑ์หรือวิธีการทางปรัชญามาวิเคราะห์หรือแสวงหาความกระจ่างของความหมายหรือมโนคติ (concept) ทางการศึกษา วิธีการของปรัชญาแบบวิเคราะห์นี้ ประกอบด้วย

ก. Semantic analysis เป็นการวิเคราะห์เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่กระจ่างแจ่มต่อคำหรือข้อความที่ใช้ในการเสนอหรืออธิบายความคิดทางการศึกษา

ข. Rational analysis เป็นการวิเคราะห์ที่เน้นประเด็นของความสมเหตุสมผลและกลมกลืน (logical and coherent) ของข้อความหรือเหตุผลที่นำเสนอ

ค. Empirical analysis เป็นการวิเคราะห์เพื่อทดสอบดูว่าข้อความที่สงสัยนั้นพิสูจน์เชิงวิทยาศาสตร์ได้หรือไม่

นักปรัชญาการศึกษาแบบวิเคราะห์กล่าวว่า ปัจจุบันเราพยายามที่จะแก้ปัญหาการศึกษาหลายประการ โดยที่ตัวเราเองก็ยังไม่เข้าใจแน่ชัดว่า ปัญหา นั้นคืออะไรกันแน่ เช่น คนส่วนมากเรียกร้องหาความเสมอภาคทางการศึกษา แต่ว่า บุคคลเหล่านั้นมีความเข้าใจในเรื่องที่ตนเรียกร้องตรงกันหรือยัง ความเสมอภาคทางการศึกษาตามความเข้าใจของคนร้อยละ อาจจะเป็นร้อยละยี่สิบก็ได้ นักปรัชญาการศึกษาแบบวิเคราะห์เชื่อมั่นว่า ภารกิจที่แท้จริงของปรัชญาการศึกษา ก็คือการให้ความกระจ่างแก่มโนคติ (concept) ทางการศึกษาและขจัดคำกำกวมต่าง ๆ

ข้อดีของปรัชญาการศึกษาแบบนี้ก็คือ เป็นการเสนอสิ่งที่ท้าทายความคิดและพิจารณาปัญหาการศึกษา จากอีกแง่มุมหนึ่งซึ่งอาจกระตุ้นให้นักการศึกษาต้องสำรวจตนเองบ่อย ๆ ส่วนข้อเสียก็คือปรัชญาการศึกษาแบบนี้ไม่ได้เสนอจุดยืนทางการศึกษาที่เด่นชัดของตน แต่เน้นทฤษฎีปรัชญาของแต่ละคนมากกว่าหลักปฏิบัติ

3. แบบไต่สวน (investigative approach)

ปรัชญาการศึกษาแบบนี้ไม่ได้ยึดปรัชญาแม่บทลัทธิใดลัทธิหนึ่งหรือระบบปรัชญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป หรือคำสอนของนักปรัชญาอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่ว หรือคำสอนของนักปรัชญาคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ แต่นำเอาความคิดต่าง ๆ มาปรับเข้าด้วยกันแล้วนำเอาระบบการศึกษาที่มีอยู่ในปัจจุบันมาพิจารณาวิเคราะห์ดูข้อดีและข้อเสีย แล้วเสนอปรัชญาการศึกษาใหม่ที่ได้มาจากการพิจารณาวิเคราะห์ดังกล่าวมาแล้วนั้น บวกกับความคิดพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม นับเป็นความพยายามที่จะเสนอปรัชญาการศึกษาจากมุมกว้างที่ไม่อิงอยู่กับปรัชญาใดโดยเฉพาะ และมีลักษณะเป็นตัวของตัวเอง

ที่เรียกว่าปรัชญาการศึกษาแบบไต่สวนก็เพราะ นักปรัชญาการศึกษากลุ่มนี้ให้ความสนใจกับการเสาะแสวงหาข้อบกพร่องของระบบการศึกษาที่มีอยู่ในปัจจุบันแล้วพยายามปฏิรูประบบเสียใหม่ให้เหมาะสมกับสังคมของตัวเอง โดยไม่ติดอยู่กับรูปแบบหรือวิธีการของลัทธิเดิม

รศ.ดร.ศักดา ปรารักษ์ประธานพร
ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยบูรพา

ทฤษฎีการศึกษา

1. ความหมายของคำว่า “ทฤษฎี”

เพื่อให้เข้าใจความหมายและลักษณะของ “ทฤษฎีการศึกษา” (Theory of Education) อย่างชัดเจนจึงควรจะได้พิจารณาความหมายของคำว่า “ทฤษฎี” ในความหมายทั่ว ๆ ไปและความหมายที่ใช้เฉพาะในสาขาวิชาการต่าง ๆ ให้มีความเข้าใจเป็นเบื้องต้นก่อน ทั้งนี้เนื่องจากคำว่า “ทฤษฎี” เมื่อใช้ในที่ต่าง ๆ ย่อมจะมีความหมายแตกต่างกันออกไป ตั้งแต่ง่ายที่สุดถึงความหมายที่สลับซับซ้อนในเชิงวิชาการ

ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับหัวข้อสนทนา ในชีวิตประจำวัน คำว่าทฤษฎี ก็มีความหมายเพียงว่าเป็นความพยายามที่จะอธิบายกรณีที่มีปัญหาหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยชี้ให้เห็นถึง “ความน่าจะเป็น” หรือ “อาจจะเป็นไปได้” เช่น กรณีที่มีอุบัติเหตุรถชนกันบนถนนสายนี้บ่อย ๆ ในตอนเช้าตรู่ คนทั่วไปอาจจะให้คำอธิบายว่า เพราะบริเวณนี้มีหมอกกลางจัด หรือเป็นเพราะถนนโค้ง ทำให้ทัศนวิสัยของคนขับรถไม่ดี นั่นก็คือคนเหล่านั้นมีทฤษฎีว่า “หมอกกลางจัด ทำให้เกิดอุบัติเหตุ” อีกคนหนึ่งอาจจะอ้างทฤษฎีว่า “ถนนโค้ง ทัศนวิสัยไม่ดีทำให้เกิดอุบัติเหตุ” หรือในกรณีที่เกิดน้ำท่วมฉับพลัน หรือเกิดสภาวะฝนแล้งขึ้น ก็มีผู้ที่พยายามอธิบายปรากฏการณ์นั้น ๆ ว่า เป็นเพราะป่าไม้ถูกทำลาย นั่นก็คือ การอ้างทฤษฎีว่า “การทำลายป่าทำให้เกิดน้ำท่วมฉับพลัน และเกิดสภาวะฝนแล้ง” อีกลักษณะหนึ่ง ทฤษฎีอาจ

จะหมายถึง ความพยายามที่จะทำนายปรากฏการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต โดยอาศัยข้อมูลที่มีอยู่ในปัจจุบัน ประกอบกับหลักเหตุผลมาชี้ให้เห็นจริงเห็นจังในเรื่องนั้น ดังเช่นคริสต์ศตวรรษที่ 18 โทมัส มัลธัส (Thomas Malthus) ได้ทำนายไว้ว่า การเพิ่มประชากรของโลกมีแนวโน้มสูงชันอย่างรวดเร็ว ในอัตราส่วนที่มากกว่าเพิ่มผลผลิตด้านอาหาร ถ้าหากไม่มีการควบคุมอัตราการเพิ่มของประชากร ให้มีสัดส่วนพอเหมาะกับอัตราการเพิ่มผลผลิตด้านอาหารแล้ว จะต้องเกิดปัญหาการขาดแคลนอาหาร ในอนาคตแน่นอน ในลักษณะเช่นนี้ “ทฤษฎี” จึงเป็นการทำนายสภาวะที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

อีกลักษณะหนึ่งที่เราจะเข้าใจ ความหมายของคำว่า “ทฤษฎี” ในชีวิตประจำวัน คือ การกล่าวถึงทฤษฎีในความหมายที่ตรงข้ามกับการปฏิบัติ ช่างไฟฟ้าจะคิดถึงทฤษฎี และเข้าใจว่า คือสิ่งที่เขาเคยเรียนมาแล้วในห้องเรียน ซึ่งแตกต่างไปจากสิ่งที่เขากำลังทำอยู่จริงในการปฏิบัติหน้าที่ประจำวันคือ การเดินสายไฟฟ้า การควบคุมการจ่ายกระแสไฟฟ้า ฉะนั้นทฤษฎีตามความหมายนี้ จึงหมายถึงหลักการที่กล่าวไว้เป็นตัวหนังสือหรือในตำรา ในขณะที่การปฏิบัติเป็นการลงมือกระทำกับเครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ เช่น ครูอาจจะเข้าใจว่าทฤษฎีการสอนคือ สิ่งที่มีอยู่ในตำราระเบียบวิธีสอนทั่วไปที่ตนเคยศึกษาในวิทยาลัยครู ซึ่งต่างจากสิ่งที่กำลังกระทำอยู่

ในห้องเรียนจริง ๆ คือทำการสอน การใช้อุปกรณ์ การอธิบายการควบคุมชั้น ตลอดจนการวัดผลประเมินผล เป็นต้น

จากตัวอย่างที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่า แต่ละกรณีจะมีการกล่าวถึงหลักความรู้ หรือ ความเชื่อ ในเรื่องนั้น ๆ เช่น ในการอธิบายเหตุรถชนกัน ก็อ้างถึงหลักการด้านทัศนวิสัยบนท้องถนน มีผลทำให้เกิดอุบัติเหตุ การอธิบายกรณีน้ำท่วมหรือฝนแล้ง ก็อ้างถึงหลักการความรู้ด้านนิเวศวิทยา คำทำนายของมัลลัส ก็เป็นการอ้างความเชื่อของเขา เกี่ยวกับการเพิ่มของประชากรกับการผลิตอาหาร เป็นต้น กรณีเหล่านี้ชี้ให้เราเห็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของทฤษฎี คือ ทฤษฎีนั้นมีบทบาทในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ โดยอาศัยหลักความเชื่อที่มีเหตุผลในความเป็นไปได้มาสนับสนุนการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น หรือที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ลักษณะเช่นนี้ จะช่วยให้เราเข้าใจลักษณะที่เป็นหัวใจของ **“ทฤษฎี”** นั่นก็คือทฤษฎีนั้นเป็นเครื่องมือสำหรับนำไปอธิบายปัญหาหรือ ทำนายปรากฏการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อย่างมีเหตุผล เราจะพบเห็นการใช้ **“ทฤษฎี”** อย่างกว้างขวาง และสลับซับซ้อนในสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์นั้นเป็นกิจกรรมอันหนึ่งที่พยายามที่จะอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลก คนทั่วไปจึงมักจะนึกถึง **“ทฤษฎี”** ว่า เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ วิทยาศาสตร์ และเข้าใจว่าทฤษฎีที่แท้จริงนั้นจะต้องเป็นทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ ด้วยเหตุนี้จึงควรพิจารณาลักษณะเฉพาะของทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับทฤษฎีการศึกษาต่อไป

ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ หรือ Scientific Theory นั้นเป็นการพยายามที่จะอธิบาย ปรากฏการณ์ทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้น เป็นไปในโลก คำว่า โลก ในที่นี้ก็เป็นคำกว้าง ๆ ซึ่งหมายถึง สภาวะอันซับซ้อนของสรรพสิ่งรวมไปถึง เหตุการณ์และสถานการณ์ทั้งหลาย ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มักจะบังเกิดขึ้นอย่างมีแบบแผน สามารถมองเห็นภาวะเอกรูป (uniformity) ได้ นักวิทยาศาสตร์

สนใจภาวะเอกรูปของแต่ละปรากฏการณ์เหล่านี้ แล้วเข้าไปเสาะหาความจริงเพื่อนำมาเปิดเผย หรือนำมาอธิบายว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร และทำนายว่าอะไรจะเกิดขึ้นในอนาคต ในการแสวงหาคำตอบเช่นนี้ นักวิทยาศาสตร์ก็จะเริ่มต้นด้วยการตั้ง **“สมมติฐาน”** (hypothesis) หรือการคาดคะเนว่าจะเป็นอย่างไร เช่น ตั้งสมมติฐานว่า ปริมาตรของก๊าซจะขยายตัวขึ้นเมื่ออุณหภูมิเพิ่มขึ้น หรือ ตั้งสมมติฐานว่า เทวดาทุกตัว ๆ ที่ปราศจากสิ่งรองรับย่อจะตกสู่พื้นเสมอ เมื่อตั้งสมมติฐานเช่นนี้แล้วนักวิทยาศาสตร์ก็จะดำเนินการทดลอง เพื่อการพิสูจน์ว่าเป็นจริงตามที่กล่าวไว้ในสมมติฐานนั้นหรือไม่ หากผลการพิสูจน์ยืนยันความเป็นจริง ตามที่คาดคะเนไว้ในสมมติฐานนั้น ๆ แล้ว ก็จะถูกนำมาตั้งไว้เป็น **“กฎ”** ซึ่งเรียกว่า **“กฎธรรมชาติ”** กฎต่าง ๆ เหล่านี้จึงเป็นเครื่องที่นำไปอธิบายปรากฏการณ์หรือทำนายเหตุการณ์ต่าง ๆ ในธรรมชาติ เช่น ทฤษฎีว่าด้วยแรงโน้มถ่วงของ นิวตัน (Newton 's theory of gravity) หรือทฤษฎีของ ชาลส์ ดาร์วิน ว่าด้วยการเลือกโดยธรรมชาติ (Darwin 's theory of natural selection) เป็นต้น

จากการพิจารณาทฤษฎีวิทยาศาสตร์ดังกล่าวมานี้ จะสังเกตเห็นลักษณะสำคัญของทฤษฎีวิทยาศาสตร์อย่างชัดเจน 3 ประการคือ

1. **ทฤษฎีวิทยาศาสตร์นั้นอาศัยข้อเท็จจริง** ซึ่งสามารถรู้ได้ พิสูจน์ให้เห็นจริงได้ เมื่อนักวิทยาศาสตร์จะสร้างทฤษฎีใด ๆ ขึ้นมา จะต้องพยายามหาหลักฐานข้อเท็จจริงมาพิสูจน์ให้เห็นประจักษ์ ซึ่งการหาหลักฐานนี้อาจจะได้มาจากการสังเกต การทดลอง ถ้าไม่สามารถจะหาหลักฐานมาพิสูจน์ได้ ทฤษฎีนั้น ๆ ก็ย่อมจะถูกยกเลิกไปหรืออาจเป็นเพียงสมมติฐานที่ยังหาข้อพิสูจน์ไม่ได้เท่านั้น

2. **ทฤษฎีวิทยาศาสตร์ เป็นทฤษฎีในเชิงอธิบาย** (explanatory theories) มากกว่าจะเป็นทฤษฎีเชิงปฏิบัติ (practical theories)

3. ในทางวิทยาศาสตร์ คำว่า สมมติฐาน กฎ และทฤษฎี เป็นคำที่ใช้แทนกัน หรือ ใช้ในความหมายเดียวกันได้แม้แต่ในงานเขียนทางวิทยาศาสตร์ และในบรรดานักวิทยาศาสตร์ด้วยกัน ก็ไม่ได้ใช้คำเหล่านี้ในความหมายที่แตกต่างกันอย่างเข้มงวดกวดขัน

2. ลักษณะทั่วไปของทฤษฎีการศึกษา

หากเราพิจารณาจาก “ทฤษฎีการศึกษา” ของนักการศึกษาคนสำคัญ ๆ ในอดีต เช่น เพลโต (plato) รูโซ (Rousseau) เฟรเบล (Froebel) และนักการศึกษาคนอื่น ๆ เราก็จะสังเกตเห็นว่าทฤษฎีการศึกษาของท่านเหล่านั้น มิได้เป็นไปตามลักษณะของทฤษฎีวิทยาศาสตร์ดังที่กล่าวมาแล้ว นั่นก็คือทฤษฎีการศึกษาแต่ละทฤษฎีเหล่านี้ จะอาศัยหลักฐานอ้างอิงจากการสังเกต หรือจากการทดลองอย่างมีระบบน้อยมาก เช่น ทฤษฎีว่าด้วยธรรมชาติของเด็ก การเจริญเติบโตของเด็ก ทฤษฎีเกี่ยวกับการสอน เป็นต้น สิ่งที่เราจะพบเสมอในทฤษฎีการศึกษาของท่านเหล่านี้ก็คือ การเริ่มด้วยกำหนดหลักการเบื้องต้นเกี่ยวกับความหมายของการศึกษา ว่าการศึกษาคืออะไร การจัดการศึกษาควรทำอย่างไร ธรรมชาติของผู้เรียนเป็นอย่างไร ธรรมชาติของความรู้เป็นอย่างไร ข้อเสนอแนะว่าครูควรจะทำอย่างไร นักเรียนควรจะทำอย่างไร ตลอดจนเสนอแนะว่าคนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องควรจะทำอะไร การกำหนดหลักการเบื้องต้นเกี่ยวกับธรรมชาติของเด็ก ก็จะเป็นการยอมรับกันโดยปราศจากข้อโต้แย้ง หรือ แม้แต่ข้อสรุปของทฤษฎีที่นำมากล่าวนั้น ก็ไม่สามารถจะตรวจสอบ หรือยืนยันโดยข้อเท็จจริงได้ดังเช่น ทฤษฎีวิทยาศาสตร์ ลักษณะเช่นนี้จึงมีผู้ให้ความเห็นว่า เพลโต เฟรเบล หรือรูโซก็ดีไม่ใช่ นักทฤษฎีการศึกษาจริง ๆ เพราะหลักการของท่านเหล่านั้น ไม่ได้มาจากการสมมติฐาน ไม่สามารถจะนำมาทดสอบ หรือหาหลักฐานมายืนยันความถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์ได้ หากแต่เป็นการใช้ชื่อ “ทฤษฎี” โดยการอนุโลมท่านนั่นเอง ลักษณะที่แตกต่างสำคัญอีกประการหนึ่งระหว่างทฤษฎี

วิทยาศาสตร์กับทฤษฎีการศึกษา ที่ควรจะนำมากล่าวนั้นก็คือทฤษฎีวิทยาศาสตร์นั้น เป็นทฤษฎีเชิงบรรยาย (descriptive) และเป็นทฤษฎีเชิงอธิบาย (explanatory) หลักสำคัญของวิทยาศาสตร์ ก็คือการค้นหาความจริงของโลกเพื่อนำมาเปิดเผยแล้วแปลงไว้เป็นกฎของธรรมชาติ หรือ กำหนดไว้เป็นทฤษฎี เพื่อนำมาอธิบายปรากฏการณ์ หรือนำมาทำนายปรากฏการณ์บางอย่าง แต่ไม่ใช่หน้าที่ของนักวิทยาศาสตร์ที่จะบอกว่าความรู้ในเรื่องที่ค้นพบนั้น ๆ จะนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร กล่าวคือ หน้าที่ของนักวิทยาศาสตร์ไม่ใช่เพื่อนำผลไปปฏิบัติ แต่ค้นให้พบความจริงและ นำความจริงนั้นมาอธิบายปรากฏการณ์ หลักหรือความจริงที่นำมาอธิบายในเรื่องนี้ก็คือทฤษฎีนั่นเอง

ส่วน ทฤษฎีการศึกษา เป็นทฤษฎีเพื่อการปฏิบัติ หน้าที่ประการแรกของทฤษฎีการศึกษา ก็คือ การชี้แนะหรือให้ข้อเสนอแนะ ทฤษฎีวิทยาศาสตร์จะบอกเราว่าเรื่องนี้เรื่องนั้นเป็นอะไร ส่วนทฤษฎีการศึกษา จะเสนอว่าควรจะทำอะไรและ ควรจะอย่างไรในเรื่องนั้นๆ จึงกล่าวโดยสรุปทฤษฎีการศึกษาได้ว่าเป็นทฤษฎีเชิงปฏิบัติ ส่วนทฤษฎีวิทยาศาสตร์นั้นเป็นทฤษฎีเชิงพรรณนา (descriptive) และเป็นทฤษฎีเชิงอธิบาย (explanatory)

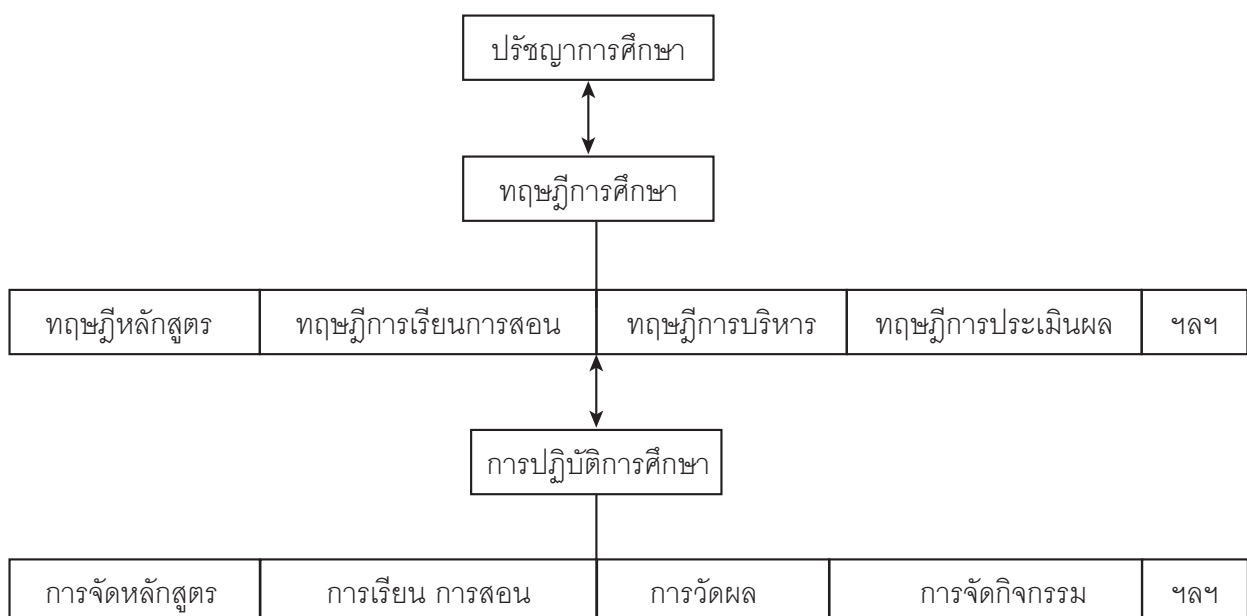
3. ทฤษฎีการศึกษากับปรัชญาการศึกษา

ดังที่ได้กล่าวมาในตอนต้น ทฤษฎีการศึกษาเป็นทฤษฎีเชิงปฏิบัติ และกิจกรรมส่วนใหญ่ ในด้านการศึกษา ก็จะเป็นการปฏิบัติ เพื่อให้บังเกิดผลตามจุดมุ่งหมายที่กำหนด ในลักษณะเช่นนี้ ทฤษฎีการศึกษากับการปฏิบัติ จึงมีความสอดคล้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ยิ่งไปกว่านั้นยังจะต้องสอดคล้องกับ “ปรัชญาการศึกษา” ที่จะนำมาใช้เป็นแม่บทอีกด้วย ในที่นี้ควรจะได้ทำความเข้าใจว่า กิจกรรมหลักทั้ง 3 ด้านของการศึกษา คือ ปรัชญา ทฤษฎีและการปฏิบัติ มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันอย่างไร ซึ่งจะนำมาอธิบายในลักษณะที่แสดงเป็น “รูปแบบ” (model) ให้มองเห็นภาพง่ายเข้า โดยการสมมติเปรียบเทียบ ดังนี้

ถ้าเราเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของกิจกรรม ทั้ง 3 ระดับของการศึกษา คือ ปรัชญา ทฤษฎี และการปฏิบัติ ก็จะเหมือนกับบ้านที่มี 3 ชั้น ตามภาพ 1 ในชั้นล่างสุดของบ้านคือ ชั้นที่หนึ่งนั่น เป็นชั้นที่มีการปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ของการศึกษา (educational practices) เช่น การเรียน การสอน การฝึกอบรม การสาธิต การลงโทษนักเรียน ฯลฯ หรืออีกนัยหนึ่งก็ได้แก่กิจกรรมต่าง ๆ ที่กระทำกันอยู่ในโรงเรียนทั่ว ๆ ไปนั่นเอง ชั้นที่สองของบ้านจะเป็นฝ่ายที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับ **“ทฤษฎีการศึกษา”** ซึ่งทำหน้าที่กำหนดหลักการ (principles) ให้คำปรึกษา (counseling) ให้ข้อเสนอแนะ (recommendation) แล้วนำหลักการข้อเสนอแนะคำปรึกษาเหล่านี้ ลงไปสู่ชั้นที่หนึ่งเพื่อให้ดำเนินการปฏิบัติ ชั้นที่สามของบ้านก็จะเป็นฝ่ายที่ทำหน้าที่ด้าน **“ปรัชญาการศึกษา”** ภารกิจหลักของฝ่ายนี้ก็คือ วิเคราะห์ตีความ การอธิบายแนวคิดต่าง ให้เกิดความกระจ่างชัดเจน (clarification of concepts) ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ก็จะเป็นแนวคิดเกี่ยวกับ เรื่องที่กำลังดำเนินอยู่ในชั้นที่สอง และชั้นที่หนึ่ง เช่น การวิเคราะห์ ตีความเกี่ยวกับความหมาย ความมุ่งหมายของการศึกษา การสอน หลักสูตร ผู้เรียน ฯลฯ เป็นต้น ขณะเดียวกันฝ่ายปรัชญานี้ ก็พิจารณา

สอบฝ่ายที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับทฤษฎีในระดับที่สอง ว่า ดำเนินไปอย่างสม่าเสมอ มีความน่าเชื่อถือเที่ยงตรง ถูกต้องหรือไม่ การทำหน้าที่ของทั้งสามฝ่ายนี้จะกระทำอย่างเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน หมายความว่าระดับสูง แต่ระดับนั้นย่อมนำปัญหาขึ้นมาจากระดับล่าง และวิเคราะห์ตีความเสนอแนะให้สอดคล้องกับการปฏิบัติ ในระดับล่าง ทำนองเดียวกันระดับล่างก็ต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับแนวคิด หลักการและข้อเสนอแนะที่เบื้องบนเป็นผู้กำหนด เช่น กิจกรรมเพื่อนำไปปฏิบัติ วิธีสอน การวัดผลประเมินผล และการลงโทษนักเรียน เป็นต้น ปรัชญาการศึกษาก็จะทำการวิเคราะห์ ตีความ อธิบายแนวคิดในเรื่องเดียวกันนี้ทั้งระดับปฏิบัติ และระดับการกำหนดทฤษฎี ในลักษณะเช่นนี้จึงนับได้ว่าทฤษฎีการศึกษา และปรัชญาศึกษานั้นเป็นกิจกรรม ที่อยู่ในระดับสูงกว่าระดับปฏิบัติ และเป็นกิจกรรมที่ทำหน้าที่ในการนำทางให้แก่การปฏิบัติ จึงกล่าวได้ว่าทฤษฎีศึกษานั้นเป็นทฤษฎีเพื่อการปฏิบัติ หรือ เป็นการกำหนดแนวทาง กำหนดขั้นตอนในการปฏิบัติเพื่อให้การปฏิบัติ นั้น ๆ ดำเนินไปในทิศทางที่จะบรรลุถึงปรัชญาการศึกษา จึงถือว่า ปรัชญาศึกษานั้นเป็นอุดมคติทางการศึกษา การจัดการศึกษาจะต้องดำเนินไปให้บรรลุถึงอุดมคตินั้น

ภาพ 1 สามชั้นการศึกษา

4. แนวคิดที่เป็นพื้นฐานในการกำหนดทฤษฎีการศึกษา

หากพิจารณาตามคำจำกัดความแล้ว ทฤษฎีการศึกษาที่หมายถึง ประมวลแนวคิดพื้นฐาน (assumptions) ในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษานั้นเอง หมายความว่า ทฤษฎีการศึกษาทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง เช่น ทฤษฎีการเรียนการสอนย่อมจะถูกกำหนดขึ้นมาโดยอาศัยแนวคิดพื้นฐานจากหลาย ๆ ด้าน นับตั้งแต่แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายไปจนถึงแนวคิดพื้นฐานทางด้านสังคมวัฒนธรรม เมื่อนำแนวคิดพื้นฐาน จากหลาย ๆ ด้านเหล่านี้มาประมวลเข้าด้วยกันก็จะสามารถกำหนดเป็นหลักการและวิธีการที่ได้กำหนดขึ้นนี้ก็คือ ทฤษฎีการสอนซึ่งยังเป็นทฤษฎีหนึ่งในการศึกษานั้นเอง ทฤษฎีนี้จึงได้ชื่อว่าเป็นที่รวมของแนวคิดพื้นฐานหลาย ๆ ด้านที่กำหนดขึ้นเพื่อนำไปปฏิบัติ

ทฤษฎีการศึกษาโดยทั่วไปประกอบไปด้วยแนวคิดพื้นฐานในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

(1) แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับจุดหมาย

(assumptions about ends)

การศึกษานั้นถือว่าเป็นเครื่องมืออันหนึ่ง ที่จะนำไปสู่การสร้างสรรคสังคม จึงต้องคำนึงถึงจุดหมาย (ends) นั้น ๆ อันเป็นจุดหมายที่พึงประสงค์สำหรับสังคม เมื่อทราบจุดหมายที่แน่ชัดแล้วก็จะนำมากำหนดเป็นจุดมุ่งหมายทางการศึกษา (aims of education) ขึ้น ดังนั้นทฤษฎีการศึกษา จึงต้องมีแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับคุณค่า (assumptions of value) อันเป็นที่ยอมรับกันได้ว่า การศึกษานั้นจะก่อให้เกิดคุณค่าสูงสุดต่อสังคมและต่อบุคคล หากพิจารณาทฤษฎีการศึกษาของนักปรัชญาในอดีตเช่น เพลโต จอห์น ลอค และจอห์น ดุย เป็นต้น ก็จะพบว่าทฤษฎีการศึกษาเหล่านี้จะเริ่มต้น ด้วยการกำหนดแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับจุดหมาย (ends) ที่จะก่อให้เกิดคุณค่าต่อสังคม เช่น พิจารณาว่าการศึกษาคควรจะดำเนินไปเพื่อสร้างสรรคสังคมแบบใด บุคคลควรจะได้รับการศึกษาในแนวใด นั่นคือ

กำหนดแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับ “คนในอุดมคติ” และ “สังคมในอุดมคติ” แล้วจึงจะนำไปกำหนดจุดหมายทางการศึกษา และสร้างเป็นทฤษฎีการศึกษาขึ้นมา ตัวอย่างเช่น จอห์น ลอค ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เห็นว่าการศึกษาคควรมุ่งสร้างเอกัตบุคคให้เป็นคริสเตียนที่ดี มีความรับผิดชอบและมีวัฒนธรรมเพื่อสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมตามสภาพของสังคมในขณะนั้น เพลโต มีแนวคิดเกี่ยวกับสังคมในอุดมคติว่าเป็นสังคมที่เที่ยงธรรม (just society) และเห็นว่าการศึกษาคควรสร้างคนให้เป็นผู้พิทักษ์ความเที่ยงธรรม (just man) เพื่อให้คนเหล่านั้นทำหน้าที่ของตนได้อย่างเหมาะสมในสังคม ในลักษณะที่เที่ยงธรรมเช่นนี้ การศึกษาคจึงมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างสังคมที่ดีและสร้างคนดี ส่วน จอห์น ดุย ก็สร้างทฤษฎีการศึกษาคบนพื้นฐานของความเชื่อในคุณค่าของสังคมที่เป็นประชาธิปไตยและเป็นสังคมของคนที่เป็นนักประชาธิปไตย (democratic man) ทั้งนี้เพราะ จอห์น ดุย เชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ไม่อยู่นิ่ง และรู้จักแก้ปัญหา (Man is an active, social, problem-solving animal.) การรู้จักแก้ปัญหาจึงเป็นหนทางที่มนุษย์จะควบคุม และเอาชนะสิ่งแวดล้อมที่ไม่พึงประสงค์ได้ และนำไปสู่การสร้างสรรคชีวิตและสังคมให้พัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง จากแนวคิดพื้นฐานเช่นนี้ การศึกษาคจึงไม่ใช่เป็นไปเพื่อสร้างขุนนางชั้นปกครองหรือเพื่อนสร้างนักปราชญ์ (scholars) หรือแม้กระทั่งสร้างชนชั้นกลาง (middle-class-man) แต่เป็นจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างคนสมัยใหม่ (modern man) คือคนเมืองที่เป็นประชาธิปไตย

(2) แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ (assumptions about the nature of man)

ซึ่งหมายถึง ธรรมชาติของผู้ที่จะรับการศึกษาหรือผู้เรียนนั่นเองแนวคิดพื้นฐานประการหนึ่งเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ก็คือ พฤติกรรมของมนุษย์ย่อมเป็นสิ่งสามารถปรับได้ หล่อหลอมได้ หรือปั้นได้ ถ้าคนเกิดมามีพฤติกรรมที่คงที่ตายตัวไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลง

ได้แล้วไซ้ การศึกษาก็คงจะไม่มี ความหมายและหมด ความจำเป็น แต่แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์นี้ ก็ยังมีผู้เห็นในแนวทางที่แตกต่างกันออกไปอีกมากมาย บางฝ่ายก็เห็นว่าโดยธรรมชาติ นั้น เด็กมีลักษณะต้องตั้ง ไปในทางที่เลว หากปล่อยตามลักษณะธรรมชาติเช่นนั้นแล้ว ก็จะนำไปสู่ทางชั่วร้ายได้ ดังนั้นผู้ใหญ่จึงจะต้องเป็นฝ่ายนำและควบคุม บางฝ่ายก็ลงความเห็น ว่า ลักษณะที่ต้อตั้งเช่นนี้มิใช่บังเอิญหากแต่เป็นลักษณะที่ติดตัวมากับเด็กโดยธรรมชาติ เป็นลักษณะที่เป็นบาปติดตัวมาโดยกำเนิด นักปรัชญาบางฝ่ายมีความเห็นตรงกันข้าม เช่น รูโซ และ สำนักศิษย์ที่เห็นว่าเด็กนั้นโดยธรรมชาติแล้วจะเป็นคนดี คือ ดีมาโดยกำหนด หากเด็กกลับกลายเป็นในทางที่ชั่วแล้วก็เป็นเพราะเขาถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการดูแลที่ดี นอกจากนั้นรูโซยังต่อต้านแนวคิดของคนที่ไปในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 อย่างแข็งขันที่คนยุคนั้นกระทำต่อเด็กเสมือนเข้าเป็นผู้ใหญ่ รูโซเห็นว่าเด็กก็คือเด็ก เด็กไม่ใช่ผู้ใหญ่ตัวเล็ก เขามีธรรมชาติของความต้องการความรู้สักนึกคิดเป็นไปตามวัยของเขา ฉะนั้นการให้การอบรมเลี้ยงดูเด็ก ผู้ใหญ่จะต้องคำนึงถึงธรรมชาติด้านพัฒนาการของเด็ก เปรอบเบล ก็มี ความเห็นในทำนองเดียวกันนี้ เขาเห็นว่าเด็กนั้นเป็นส่วนหนึ่งของพระเจ้า ซึ่งจุดหมายที่เขาเกิดมานั้นก็เพื่ออ้างไว้ซึ่งความดีเพื่อเข้าสู่สภาวะที่สมบูรณ์ เยี่ยงพระเจ้า ความคิดพื้นฐานเช่นนี้ ย่อมไม่ใช่ใครคนใดคนหนึ่ง จะกล่าวได้โดยถูกต้อง แต่ก็เป็นเรื่องที่มีอิทธิพลอย่าง ยิ่งในการนำมากำหนดเป็นแนวคิดพื้นฐานของทฤษฎี การศึกษา ประเด็นสำคัญคือทฤษฎีการศึกษาโดยทั่วไป นั้นจะต้องมีหลักการเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้เรียน เพื่อจะนำมาเป็นหลักในการที่จะเสนอว่าควรจะสอนอย่างไร สอนให้บรรลุวัตถุประสงค์ใด

(3) **แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับ ธรรมชาติของ ความรู้** (assumptions about the nature of knowledge) ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของความรู้ประการหนึ่งที่เป็นประเด็นถกเถียงกันระหว่างนัก

ปรัชญา ก็คือความรู้ที่แท้จริงนั้นมีอยู่จริงหรือไม่หรือเป็นเพียงความเห็นในเรื่องนั้น ๆ เท่านั้น แนวคิดพื้นฐานในเรื่องนี้มีว่า ความรู้นั้นเป็นสิ่งเป็นไปได้ และมีอยู่จริง มีคนจำนวนน้อยเท่านั้น ที่ชอบคิดอย่างเอาจริงเอาจังและเกิดความสงสัยในความเป็นไปได้ของความรู้ที่แท้จริง บางทีคนก็จะเห็นแตกต่างกันในเรื่องคุณค่า และความเป็นไปได้ของความรู้ เพลโตเองก็มีความเห็นว่า ความรู้ที่ควรจะได้ชื่อว่าเป็นความรู้ที่แท้จริงนั้น ได้แก่ ความรู้ที่มีความใกล้เคียงกับความรู้ทางคณิตศาสตร์ เพราะความรู้ประเภทนี้เท่านั้นที่มีความแน่นอนส่วนความรู้ประเภทอื่น ๆ นั้นเป็นเพียงความเห็น หรือไม่ก็เชื่อถือไม่ได้ นักปรัชญาคนอื่น ๆ เช่น จอห์น ดุย เห็นว่าความรู้ประเภทวิทยาศาสตร์เท่านั้นที่ควรแก่การเชื่อถือได้ที่สุด เพราะความรู้ประเภทนี้ช่วยให้มนุษย์สามารถควบคุมสิ่งแวดล้อมและควบคุมคุณภาพชีวิตของมนุษย์ได้ แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับธรรมชาติของรู้นี้ย่อมมีอิทธิพลต่อทัศนะเกี่ยวกับวิธีสอนและต่อการที่จะกำหนดทฤษฎีว่าด้วยการเรียนการสอน ดังเช่น ถ้าเชื่อความรู้เชิงคณิตศาสตร์เป็นพื้นฐานของความรู้ที่ถูกต้องก็จะเสนอแนะวิธีสอน ที่มีลักษณะสอนให้คิด เน้นความสำคัญของการคิด โดยวิธีการแบบอนุมาน (deductive inference) หรือหากยึดหลักเบื้องต้นว่า วิทยาศาสตร์กายภาพเป็นวิชาที่มีความสำคัญขั้นพื้นฐาน การเรียนและวิธีสอนก็จะเน้นวิธีการสังเกต ค้นคว้า ทดลอง เน้นนอนยอมจะไม่มีใครให้ข้อเสนอนั้นว่า วิธีสอนทั้งหมดควรจะดำเนินตามแบบอย่าง วิธีคณิตศาสตร์ หรือวิทยาศาสตร์ แล้วปฏิเสธรูปวิธีคิดแบบอื่น ๆ แต่หมายความว่า หากทฤษฎี การศึกษานั้นยึดแนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับธรรมชาติของความรู้ในลักษณะใดก็จะเน้น หรือให้ความสำคัญแก่วิธี สอนแบบนั้น ๆ แนวคิดพื้นฐานอีกลักษณะหนึ่งเกี่ยวกับธรรมชาติของความรู้ก็คือ การที่ถือว่าความรู้และทักษะ นั้นมีคุณค่าทั้งในแง่ที่เป็นเครื่องนำไปสู่จุดหมายปลายทาง คือคุณค่านอกตัว และคุณค่าในตัว ตัวอย่างเช่น คณิตศาสตร์ อาจจะทำให้ประโยชน์ทางด้านเป็นเครื่องมือที่

จะช่วยให้เราสามารถ คิดคำนวณอันสลบซับซ้อนในด้าน วิศวกรรมศาสตร์ (นี่คือคำนวณตัว) แต่ในแง่หนึ่งก็เป็น วิชาที่เรียนเพื่อนรู้หรือ เพื่อพัฒนาปัญญา (นี่คือคุณค่าในตัว) ความเห็นที่แตกต่างกันในลักษณะเช่นนี้ก็จะนำไปสู่ การสร้างทฤษฎีการศึกษาที่มีหลักการและวิธีการที่แตกต่าง แต่ประเด็นที่สำคัญก็คือ ไม่ว่าทฤษฎีการศึกษาใด ย่อมจะต้องเกี่ยวข้องและอาศัยแนวคิดพื้นฐานในด้านที่ ว่าการศึกษานั้นควรจะจัดอะไรให้แก่ผู้เรียน และวิธีใดที่จะ เป็นวิธีที่เหมาะสมที่สุด ที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอน

ผลจากการที่ได้อาศัยแนวคิดพื้นฐาน ทั้ง 3 ด้าน มาเป็นองค์ประกอบในการกำหนดทฤษฎีทั่ว ๆ ไป ทางการศึกษาจึงทำให้มีทฤษฎีการศึกษาที่สำคัญ และเป็นที่ยึดมั่นกันอย่างแพร่หลายอยู่ 2 ลักษณะคือแนวการจัดการศึกษาแบบดั้งเดิมหรืออนุรักษ์นิยม (traditional approach) กับการศึกษาแบบใหม่ หรือแบบพิพัฒนาการ (progressive approach) การศึกษาแบบอนุรักษ์นิยม นั้น ถือว่าเด็กหรือผู้เรียนมักจะไม่ชอบการศึกษาเล่าเรียน ด้วยเหตุนี้ การสอนเด็กให้เกิดการเรียนรู้หรือ การให้การศึกษา จึงต้องเป็นการชี้แนะ การบังคับและ เข้มงวด ฝ่ายนี้มีความคิดว่า เด็กนั้นจะต้องถูกนำมาให้ รับการศึกษาในโรงเรียน ครูจะต้องเป็นผู้กระทำให้เด็ก เกิดการเรียนรู้ การศึกษาฝ่ายที่เห็นด้วยกับหลักและ วิธีการศึกษาแบบนี้ จะเน้นความสำคัญของ “เนื้อหา วิชา” ที่เด็กจำเป็นต้องเรียนรู้ ถือว่าการศึกษานั้น เป็นการสะสมความรู้และทักษะที่สำคัญ ๆ และมีคุณค่า ยิ่งไปกว่านั้น ลักษณะของตัวความรู้หรือเนื้อหาวิชา จะต้องเป็นวิชาที่เด่น ๆ และมีความสำคัญ เช่น วิชา คณิตศาสตร์ วิชาประวัติศาสตร์ วรรณคดีและอื่น ๆ การศึกษา ในลักษณะเช่นนี้ จึงเปรียบได้กับการจัดให้มี อันตรกิริยาระหว่างภาษาที่เต็มเปี่ยมกับภาษาที่ว่างเปล่า ที่จะนำมาบรรจุความรู้ ภาษาที่เต็มเปี่ยมนั้นก็คือ

ครู ซึ่งถือว่าจะต้องเป็นผู้เต็มเปี่ยมด้วยความรู้ เป็นที่ รวมของความรู้ที่สำคัญ ๆ เป็นที่รวมของทักษะความ ชำนิชำนาญรอบด้าน และ เป็นที่รวมของทัศนคติ และ คุณค่าที่ดีทั้งหลาย ในขณะที่เดียวกันผู้เรียนนั้นเป็นเสมือน ภาษาที่ว่างเปล่า และจำเป็นจะต้องเติมความรู้ลงไป ให้เต็ม นอกจากนั้นยังเห็นว่าเด็กหรือผู้เรียน โดยปกติ จะมีความซุกซน และว่างเปล่า การเรียนการสอนจึง ต้องดำเนินไปอย่างเข้มงวดกวนขัน และการใช้อำนาจ บังคับบัญชา วิธีสอนที่เป็นแบบฉบับนั้น จะเป็นการบอก ความรู้และการสาธิตโดยครู นักเรียนเป็นผู้รับ และเลียน แบบ ครูจึงเป็นแหล่งความรู้และแบบอย่างที่ดีทั้งหมด ของนักเรียน ลักษณะการสอนแบบนี้เป็นที่นิยมใช้กัน อย่างกว้างขวางในโรงเรียนระดับประถมศึกษามาตั้งแต่ ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และบางแห่งก็ยังมีปรากฏอยู่ ในปัจจุบัน

ส่วนการศึกษาแบบใหม่ หรือ การศึกษาแบบ พิพัฒนาการ หรือแบบยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง (child centered) นั้นเป็นวิธีการศึกษาที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย ในปัจจุบัน โดยเฉพาะในระดับประถมและมัธยมศึกษา ตอนต้น ทฤษฎีการศึกษาของฝ่ายนี้อาศัยแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับธรรมชาติของเด็ก และธรรมชาติของความรู้ ในลักษณะที่แตกต่างไปจากฝ่ายแรกคือเห็นว่าเด็ก นั้นโดยธรรมชาติ มีแรงกระตุ้นให้เกิดความสนใจและความ อยากรู้ อยากเห็นอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังเห็นว่า ความรู้ และทักษะนั้นเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่ จะ ช่วยพัฒนาศักยภาพของเด็ก และเป็นสิ่งที่ จะช่วยให้เด็ก มี “ความงอกงาม” ขึ้นมาจากภายใน การศึกษานั้นไม่ เป็นเพียงการหยิบยื่นบางสิ่งให้แก่ผู้เรียนโดยครู แต่จะ เป็นกิจกรรมที่จะต้องร่วมมือกันระหว่างครูกับนักเรียน หรือระหว่างผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งกิจกรรมเช่นนี้จะ ส่งเสริมให้เด็กเกิดการริเริ่มสำรวจสิ่งทั้งหลายที่อยู่รอบ ตัว และค้นหาสิ่งต่าง ๆ ด้วยตัวเองครูนั้นจะคอยให้ความ

ช่วยเหลือที่จำเป็น เพื่อเป็นหลักประกันว่า นักเรียนจะได้รับการกระตุ้นปัญญา และให้โอกาสที่จะได้รับการพัฒนา การเรียนการสอนก็จะเปลี่ยนไปจากสภาพเดิมที่ใช้ การเรียนที่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยก็เปลี่ยนมาเป็นการเรียน โดยให้เด็กมีโอกาสได้ค้นคว้าอย่างเสรี ค้นหาวิธีและสำรวจกิจกรรมโดยนักเรียนเอง หลักสำคัญก็คือ จะไม่แยกประสบการณ์ของเด็กออกเป็นเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรือ วิชาอื่น ๆ เพราะความรู้ไม่ใช่รายวิชาที่จะแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด นักการศึกษาแผนใหม่จะหลีกเลี่ยงการแบ่งเนื้อหา ที่จะเรียนออกเป็นรายวิชา และไม่จัดหลักสูตรประเภทแบ่งรายวิชา แต่จะจัดในลักษณะเป็นกิจกรรมบูรณาการ (integrated activities) ทฤษฎีการศึกษาเช่นนี้จะเห็นตัวอย่างได้ชัดเจน ในทฤษฎีการศึกษาของจอห์น ดุย และ นักการศึกษาแผนใหม่คนอื่น ๆ

5. สรุป

จากที่กล่าวมานี้ เป็นการแสดงให้เห็นลักษณะทั่วไปของทฤษฎีการศึกษา และ การนำแนวคิดพื้นฐานด้านต่าง ๆ มาเป็นหลักและเป็นข้อกำหนดในการสร้างทฤษฎีการศึกษาซึ่งเป็นลักษณะของการสร้างทฤษฎีการศึกษาโดยทั่วไปของนักปรัชญาและนักการศึกษาคนสำคัญในอดีต นับตั้งแต่เพลโต จอห์น ลอค รูโซ เรื่อยมาจนถึง จอห์น ดุย ก็ได้ดำเนินการในทำนองเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน

ในปัจจุบันนี้ แนวคิดพื้นฐานที่จะนำมาใช้ในการสร้างทฤษฎีการศึกษาได้เปลี่ยนแปลงตามวิวัฒนาการของความรู้ในสาขาวิชาการต่าง ๆ โดยเฉพาะในสาขาจิตวิทยา และสังคมวิทยา เช่น จากทฤษฎีพัฒนาการเกี่ยวกับการเรียนรู้ของเด็กของ เพียเจท์ (Piaget) ทฤษฎีว่าด้วยการพัฒนาการด้านบุคลิกภาพของ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) หรืออาศัยหลักการจากทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่ม Associationism และกลุ่ม Gestalt เป็นต้น การอาศัยความรู้จากศาสตร์แต่ละแขนงเหล่านี้ มาเป็นพื้นฐานในการสร้างทฤษฎีการศึกษา จึงมีผลทำให้ทฤษฎีการศึกษาในปัจจุบัน มีลักษณะลึกซึ้งในเรื่องเฉพาะด้าน (specialization) เช่นเดียวกับลักษณะการศึกษาค้นคว้าของศาสตร์หลาย ๆ แขนง และของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ (specialist) ทั่วไป

นอกจากนี้ ทฤษฎีการศึกษาในปัจจุบันสามารถที่จะนำข้อมูล ข้อเท็จจริงในเชิงวิทยาศาสตร์มาเป็นหลักฐานอ้างอิงในการยืนยันสมมติฐาน และการกำหนดแนวคิดพื้นฐานในแต่ละด้านของทฤษฎีนั้น ๆ ทำให้ทฤษฎีการศึกษามีลักษณะใกล้เคียงกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์มากขึ้นกว่าแต่ก่อน อย่างไรก็ตามแนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีการศึกษาก็ยังอยู่ในขอบข่ายของแนวคิดพื้นฐาน 3 ด้าน คือ (1) จุดมุ่งหมายของสังคม (2) ธรรมชาติของความรู้ และการเรียนรู้ และ (3) ธรรมชาติของผู้เรียน อยู่นั่นเอง

รศ. ดร. บรรจง จันทรสา
ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยบูรพา

ความมุ่งหมายของการศึกษา

1. คำนำ

1.1 ความหมาย ความมุ่งหมายของการศึกษา (Educational Objectives) คือ ทิศทาง ความคาดหวังอุดมคติหรือความเชื่อที่เห็นว่าถูกต้องดีงามและพึงประสงค์ของการศึกษา

1.2 ระดับของความมุ่งหมายของการศึกษา ความมุ่งหมายของการศึกษามีหลายระดับ เช่น ระดับอุดมคติ ระดับนโยบายของรัฐบาล ระดับหลักสูตร ระดับบทเรียน และระดับพฤติกรรม ทุกระดับต้องสัมพันธ์กัน

2. ความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับอุดมคติ

ในระดับอุดมคติความมุ่งหมายของการศึกษาเป็นความมุ่งหมายระยะยาวและเป็นความมุ่งหมายกว้าง ๆ ไม่สามารถจะมองเห็นผลได้ในช่วงเวลาสั้น ๆ ความมุ่งหมายในระดับนี้มุ่งให้ผู้ได้รับการศึกษาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์คือมีความรอบรู้ มีศีลธรรม สามารถพึ่งตนเองได้ เลี้ยงตนเองได้ นำตนเองได้ ทำประโยชน์แก่สังคมและมีความพึงพอใจในชีวิตและการงาน

การพิจารณาความมุ่งหมายในระดับอุดมคติอาจจะพิจารณาได้ใน 3 ลักษณะ ได้แก่

2.1 ความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อความอยู่รอดปลอดภัยของชีวิต

มนุษย์มีความคิด การรักชีวิตของตนเองย่อมมี

ความลึกซึ้งและกว้างขวางกว่าสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ มนุษย์จะกระทำกิจกรรมทุกอย่างเพื่อดำรงชีวิตของตนและมนุษย์ด้วยกันให้อยู่รอดปลอดภัยนานที่สุดเท่าที่จะทำได้ การศึกษาจึงเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่จัดขึ้นเพื่อความอยู่รอดปลอดภัยของชีวิตมนุษย์ ยิ่งมนุษย์มีวิวัฒนาการสูงขึ้นมากเท่าใด การศึกษาเพื่อความอยู่รอดปลอดภัยของชีวิตมนุษย์ย่อมจะมีความละเอียด ถี่ถ้วน สลับซับซ้อน และกว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้นเพียงนั้น

ความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อความอยู่รอดปลอดภัยของชีวิตย่อมเป็นความมุ่งหมายพื้นฐานของการศึกษาทุกรูปแบบ ทุกระดับ และทุกกระบวนการ จัดสวัสดิศึกษา พลศึกษา จริยศึกษา อาชีวศึกษา และแพทยศาสตร์รวมทั้งการจัดการศึกษาสาขาอื่น ๆ เช่น รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ สังคมศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ ฯลฯ ก็ย่อมจัดเพื่อความอยู่รอดปลอดภัยของชีวิตทั้งสิ้น

2.2 ความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของสังคมและสมาชิกของสังคม

เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม คือรวมกันอยู่เป็นหมู่เหล่า เป็นชุมชน เป็นบ้านเมือง เป็นประเทศ การเป็นสมาชิกของสังคมย่อมจำเป็นที่จะต้องรู้ ต้องเข้าใจ ต้องปฏิบัติหลายสิ่งหลายอย่างที่สังคมกำหนดหรือเห็นว่าถูกต้องดีงามเพื่อความ สุข ความสงบ และความเจริญก้าวหน้าของสังคม การศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อประโยชน์

ของสังคมและสมาชิกของสังคมย่อมมีขนาด ลักษณะ เนื้อหา วิธีการและขั้นตอนแตกต่างกันไปตามขนาด ลักษณะและสภาพของสังคมนั้น ๆ

ความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของสังคมและสมาชิกของสังคมก่อให้เกิดการศึกษาในด้านศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะภาษา ประวัติศาสตร์ การปกครอง เศรษฐกิจ การทหาร การเมือง ฯลฯ ซึ่งสิ่งดังกล่าวมีส่วนเกื้อกูลสังคมและสมาชิกของสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างร่มเย็นเป็นสุข

2.3 ความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

2.3.1 มนุษย์แตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ

มนุษย์แตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ เพราะมนุษย์สามารถสร้างเครื่องมือและหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิตและสังคมของตน นั่นคือมนุษย์มีอารยธรรม วัฒนธรรม และคุณธรรม สิ่งที่จะนำมนุษย์ที่เกิดใหม่ให้มีความเป็นอยู่แตกต่างจากสัตว์เดรัจฉานและพัฒนาไปสู่ความมีอารยธรรม วัฒนธรรมและคุณธรรม ก็คือการศึกษา เมื่อปราศจากการศึกษา มนุษย์ก็จะมีสภาพเหมือนสัตว์อื่น ๆ ทั่วไป ดังนั้นการศึกษาจึงเป็นหนทางนำไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

2.3.2 มนุษย์ที่สมบูรณ์ย่อมมีการพัฒนาทุกด้าน

การศึกษาเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญ ความดี ความงาม และความถูกต้องมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม นั่นคือการศึกษาเป็นกิจกรรมการพัฒนา พัฒนาทั้งความคิด ความรู้ ความชำนาญ อารมณ์ ความรู้สึกต่าง ๆ ให้มีคุณภาพสูงขึ้น ดังที่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าการศึกษาคือความเจริญงอกงาม

มนุษย์ที่สมบูรณ์จำเป็นจะต้องมีการพัฒนาทุกด้าน เช่นด้านกำลังกาย คือให้มีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ ไม่มีโรคและสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้านกำลังใจคือเป็นผู้มีความหวัง มีความสุข มีความ

เชื่อมั่นในตนเอง ด้านกำลังความคิดคือมีสติปัญญา สามารถคิดแก้ปัญหาและนำตนเองไปสู่ความดีงามได้ ด้านจริยธรรม คือมีศาสนา มีคุณธรรมประจำใจ มีปรัชญาในการดำรงชีวิต มีจรรยาในการทำงาน ด้านสังคม คือมีการติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ อย่างราบรื่น ทำประโยชน์แก่สังคม ฯลฯ เป็นต้น โดยสรุปก็คือมนุษย์ที่สมบูรณ์จะต้องมีการพัฒนาทั้งกาย จิต และสิ่งแวดล้อมซึ่งประกอบกันเป็นชีวิตและสิ่งแวดล้อมชีวิตของมนุษย์นั่นเอง การพัฒนาที่เน้นเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง เช่นเน้นกายอย่างเดียวกดี เน้นจิตด้านเดียวกดี หรือเน้นสิ่งแวดล้อมเพียงอย่างเดียวกดี ย่อมไม่ถูกต้องและไม่สมบูรณ์

2.3.3 การพัฒนาตนเองเป็นอุดมคติอันสูงสุดของมนุษย์

ตนเองประกอบด้วยชั้นห้า คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ตามหลักพุทธปรัชญา หรือตนเองประกอบด้วยกาย จิต และสิ่งแวดล้อม ตามหลักศึกษาศาสตร์กดี เป็นปัญหาสำคัญของมนุษย์ ถ้าไม่มีตนเอง สิ่งต่าง ๆ ในโลกก็หมดความหมายเพราะไม่มีการรับรู้ ไม่มีความเข้าใจ ไม่มีความสัมพันธ์ใดๆ เกิดขึ้น เมื่อมีตนเองเกิดขึ้น พฤติกรรม ความรู้สึก ความคิด ความเข้าใจ ความสัมพันธ์และเหตุการณ์ต่าง ๆ จึงเกิดตามมา รวมทั้งการศึกษาด้วย เมื่อตนเองได้รับการศึกษาตามสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ พอสมควรแล้วก็อาจจะทำให้บุคคลเกิดความสำนึกในตนเอง แล้วไตร่ตรอง ใคร่ครวญ พิจารณาอย่างลึกซึ้งถึงความหมายสูงสุดของตนเอง เมื่อตนเองได้ผ่านการพัฒนามาถึงขั้นนี้บุคคลผู้นั้นอาจจะกำหนด จุดมุ่งหมายแห่งชีวิตของตนเองตามความรู้ ความเข้าใจ ความสามารถ สติปัญญา และประสบการณ์ของตนเอง แล้วกำหนดความมุ่งหมายของการศึกษาให้สอดคล้องกับอุดมคติของตนเอง เช่น ส้มเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตามที่มีหลักฐานในพุทธประวัติ นั้น พระองค์ได้ทรงศึกษาวิทยาการทั้งปวงอย่างลึกซึ้ง และทดลองค้นคว้าปฏิบัติประพฤตีสั่งต่างๆ เพิ่ม

เติมอย่างเต็มที่ เพื่อการตรัสรู้ ลัทธิธรรม อันเป็นหนทางนำไปสู่การพ้นทุกข์ทั้งปวง คือไปสู่นิพพาน ความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อการพัฒนาตนเองในลักษณะนี้ ถือได้ว่าเป็นอุดมคติสูงสุดในพระพุทธศาสนา

สำหรับมนุษย์ทั่วไป การพัฒนาตนเองเพื่อความเจริญก้าวหน้าสูงสุดตามศักยภาพของตนย่อมเป็นอุดมคติอันสูงสุดของบุคคลนั้นด้วย

3. ความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับนโยบายของรัฐ

ในระดับนโยบายของรัฐ ความมุ่งหมายของการศึกษามุ่งให้ผู้ได้รับการศึกษาเป็นพลเมืองดี มีศีลธรรม มีความรู้ความสามารถ มีอาชีพสุจริตเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุข และช่วยจรรโลงสังคมให้มั่นคงถาวรต่อไป

การพิจารณาความมุ่งหมายในระดับนโยบายของรัฐอาจจะพิจารณาได้ใน 3 ลักษณะได้แก่ ความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อประโยชน์ของสังคม ความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม และความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคม

3.1 ความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อประโยชน์ของสังคม

การศึกษาเป็นเครื่องมือของสังคมในการดำรงเอกลักษณ์และอุดมคติของสังคมให้ยั่งยืน สังคมประชาธิปไตยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาสังคมเพื่อสืบทอดอุดมคติของสมาชิกในสังคมไว้ ในสังคมที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดขึ้นย่อมเป็นไปเพื่อดำรงไว้ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ สังคมที่ยึดศาสนาเป็นแกนหลักย่อมจัดการศึกษาให้เกื้อกูลความยั่งยืนมั่นคงของศาสนานั้น ๆ เมื่อสังคมใดมีอุดมคติอย่างใด ความมุ่งหมายของการศึกษาต้องสอดคล้องกลมกลืนกับอุดมคตินั้น

ความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อประโยชน์ของสังคมคือจัดการศึกษาให้สมาชิกของสังคมเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ ความเชื่อชาญด้านต่าง ๆ แล้วให้ใช้

ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อชาญนั้นๆทำประโยชน์แก่สังคมเช่น ให้รับราชการ ให้เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือให้บวชเป็นพระรับใช้ศาสนาและพระเจ้า เป็นต้น

3.2 ความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม

มรดกทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องแสดงความเป็นชาติอุดมคติของสังคมประการหนึ่งคือการรักษาความเป็นชาติไว้ไม่ให้เสื่อมสูญ ความต้องการนี้ย่อมฝังอยู่ในวิญญาณหรือสายเลือด ดังนั้นสังคมจึงจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมแก่อนุชนในสังคม

ความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมจะสอดแทรกอยู่ในหลักสูตรการศึกษาทุกระดับตั้งแต่ระดับอนุบาลศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา เนื่องจากการศึกษาเพื่อมวลชนมักจะจัดอยู่ในช่วงประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ เนื้อหาที่เกี่ยวกับการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมจึงมักจะเน้นในช่วงดังกล่าว เช่น ภาษาประจำชาติ ประวัติศาสตร์ของชาติ ประวัติบุคคลสำคัญของชาติหรือพระมหากษัตริย์ ศาสนาประจำชาติ ศิลปะขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมของชาติและท้องถิ่น เป็นต้น

3.3 ความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคม

โลกมนุษย์ย่อมประกอบด้วยสังคมน้อยใหญ่จำนวนมาก บางสังคมหรือประเทศที่มีการพัฒนาตนเองอย่างมากในด้านต่างๆ จนได้รับคำยกย่องว่าเป็นสังคมพัฒนาแล้วส่วนบางสังคมหรือประเทศการพัฒนายังไม่ทั่วถึงทุกด้านหรือทำได้เพียงบางส่วน จึงได้นามว่าสังคมด้อยพัฒนาหรือสังคมกำลังพัฒนา สังคมเหล่านี้ย่อมจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมหรือประเทศของตน โดยมีความหวังที่จะทัดเทียมสังคมหรือประเทศที่พัฒนาแล้วนั่นเอง ความมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมจึงเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงและสังคมต่างๆ ก็ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ ประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณค่าของชีวิตและสังคมควบคู่กันไป การศึกษาใน

ลักษณะนี้มักจะเน้นความคิดใหม่ ๆ เทคโนโลยีใหม่ ๆ เช่น คอมพิวเตอร์ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ การใช้สื่อดิจิทัลทางการศึกษาในการสอน ได้แก่ การใช้วิทยุ โทรทัศน์ วิดีโอ ภาพยนตร์ ภาพเคลื่อนไหว ฯลฯ

4. ความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับหลักสูตร

ในระดับหลักสูตร ความมุ่งหมายของการศึกษามุ่งให้ผู้ได้รับการศึกษาในแต่ละหลักสูตรมีความรู้ ความเข้าใจ ความชำนาญ และความซาบซึ้ง เฉพาะด้านเฉพาะสาขาเพื่อให้เกิดความสามารถในการประกอบอาชีพ และการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพในด้านหรือสาขาวิชานั้น ๆ เช่น ภาษาไทย ศิลปะ ประวัติศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ ดุริยางคศาสตร์ เป็นต้น

การพิจารณาความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับหลักสูตรนอกจากจะพิจารณาในแง่สาขาวิชาดังกล่าวมาแล้วยังสามารถพิจารณาในแง่ของระดับการศึกษา เช่น อนุบาลศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษาได้ด้วย ความมุ่งหมายของการศึกษาตามระดับการศึกษาย่อมแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับลักษณะสภาพ วัย เพศ ความพร้อม ความถนัด ความสนใจ ความต้องการและความมุ่งหมายเฉพาะของผู้เรียน

4.1 อนุบาลศึกษา

ความมุ่งหมายของการศึกษาระดับอนุบาลศึกษามุ่งเตรียมตัวเด็กเล็กและจัดสภาพของเด็กเล็กให้คุ้นเคยกับการเล่น การอยู่ร่วมกับเพื่อนวัยเดียวกัน ฝึกความคล่องแคล่วในการใช้มือ แขน ขา และส่วนต่างๆ ของร่างกายให้ถูกต้อง เพื่อส่งเสริมความเจริญเติบโตทางร่างกาย อารมณ์ สังคม จิตใจ สติปัญญา และฝึกทักษะเบื้องต้นในการอ่านการเขียน เพื่อเตรียมเด็กให้พร้อมที่จะเรียนหนังสือต่อไป

4.2 ประถมศึกษา

ความมุ่งหมายของการศึกษาระดับประถมศึกษามุ่งให้ผู้เรียนมีทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในสังคม

เช่นให้มีทักษะการอ่าน การเขียน การพูด การฟังภาษาประจำชาติของตนเอง ให้มีทักษะทางด้านคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ให้มีความสามารถในการปฏิบัติงานอาชีพเบื้องต้น การเป็นพลเมืองดี การมีสัมพันธภาพอันดีกับคนอื่น ๆ การมีคุณธรรมและนิสัยที่ส่งเสริมการมีชีวิตที่สงบสุข ฯลฯ ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาภาคบังคับ คือให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาตามเกณฑ์ขั้นต่ำของรัฐ

4.3 มัธยมศึกษา

ความมุ่งหมายของการศึกษาระดับมัธยมศึกษา มุ่งให้ผู้เรียนได้ศึกษาตามความถนัดความสนใจและความต้องการโดยจัดให้มีวิชาเลือกและการฝึกอาชีพเพิ่มขึ้น เน้นการส่งเสริมความสามารถพิเศษของผู้เรียน สำหรับผู้มีความสามารถและมีความประสงค์จะศึกษาต่อในระดับสูงก็เปิดโอกาสให้เตรียมตัวเพื่อศึกษาต่อได้ การศึกษาระดับมัธยมศึกษาเปิดโอกาสให้ผู้สนใจใฝ่รู้ได้เล่าเรียน ส่วนใหญ่ไม่เป็นการศึกษาภาคบังคับ

4.4 อุดมศึกษา

ความมุ่งหมายของการศึกษามุ่งให้ผู้เรียนได้ศึกษาวิชาการขั้นสูง เน้นการค้นคว้าวิจัย และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพื่อพัฒนาทักษะ ความสามารถ ความชำนาญพิเศษ อันจะเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนในการประกอบอาชีพที่ใช้วิชาการขั้นสูง และการรับใช้สังคมให้มีประสิทธิภาพต่อไป

5. ความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับบทเรียนและระดับพฤติกรรม

ในระดับบทเรียนและระดับพฤติกรรม ความมุ่งหมายของการศึกษามุ่งให้ผู้ได้รับการศึกษามุ่งหมายย่อยๆ ในเวลาอันสั้น หรือในช่วงเวลาของแต่ละบทเรียน เช่น ให้สามารถเขียนคำใหม่ได้ถูกต้องตาม 5 คำ ให้สามารถอ่านออกเสียงภาษาต่างประเทศได้ถูกต้องตามควรแก่วัยและชั้น ให้สามารถสลับรูปข้างได้ถูกต้องตามสมควรแก่วัยและชั้น เป็นต้น

ผศ.ดร.พิสิทธิ์ สารวิจิตร

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การจำแนกวัตถุประสงค์

ความหมาย

การจำแนกวัตถุประสงค์ทางการศึกษา (Taxonomy of Educational Objectives) หมายถึง การจัดหมวดหมู่วัตถุประสงค์ทางการศึกษาออกเป็น ประเภทใหญ่ ๆ โดยจำแนกเป็นระดับต่าง ๆ

ความเป็นมา

เมื่อ พ.ศ. 2491 นักจิตวิทยาคนหนึ่งซึ่งสนใจการทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาได้มาประชุมกันในวันสัมมนาทางวิชาการของสมาคมจิตวิทยาแห่งอเมริกา ซึ่งจัดขึ้นที่เมืองบอสตัน ประเทศสหรัฐอเมริกา การประชุมครั้งนั้นกลุ่มนักจิตวิทยาดังกล่าวได้อภิปรายกันถึงปัญหาการประเมินผลการศึกษาว่าไม่มีกรอบการประเมินที่แน่นอน นักจิตวิทยากลุ่มดังกล่าวจึงเริ่มมองหาทางสร้างกรอบของการประเมินผลการศึกษาโดยพิจารณาว่าน่าจะใช้สาขาวิชาเป็นกรอบ เช่น สาขาวิชา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ เป็นต้น แต่เมื่อกำหนดสาขาวิชาแล้วก็พบว่ามีมากมายเหลือเกิน และถ้าใช้เกณฑ์ต่างกันการแบ่งสาขาวิชาก็ไม่แน่นอน เมื่อมีปัญหาดังกล่าวนั้น กลุ่มนักจิตวิทยาเหล่านั้นก็มองหาทางใหม่ และได้พิจารณาว่าพฤติกรรมของมนุษย์น่าจะเหมาะสมที่ใช้เป็นกรอบการกำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษา และเมื่อพิจารณาถึงวัตถุประสงค์หลักของการจัดการศึกษาแล้ว ก็มุ่งเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

ของมนุษย์เป็นสำคัญ มนุษย์นั้นมีพฤติกรรมที่สำคัญอยู่ 3 ประการใหญ่ ๆ คือ พฤติกรรมที่เกี่ยวกับความคิด ความรู้สึก และการกระทำ เมื่อพิจารณากันดังนี้แล้ว ที่ประชุมนักจิตวิทยาได้มอบให้ศาสตราจารย์ ดร. เบนจามิน เอส. บลูม (Benjamin S. Bloom) เป็นประธานคณะทำงานจำแนกวัตถุประสงค์ทางการศึกษาด้านพุทธิพิสัย คณะทำงานดังกล่าว ได้จัดประเภทวัตถุประสงค์ทางการศึกษาที่เกี่ยวกับสติปัญญาได้สำเร็จและตีพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2499 เมื่อจำแนกวัตถุประสงค์ทางการศึกษาด้านพุทธิพิสัยสำเร็จแล้ว ศาสตราจารย์ ดร. เดวิด คราธวอลล์ (David Krathwohl) ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่เป็นประธานคณะทำงานจำแนกวัตถุประสงค์ด้านจิตพิสัยและทำได้สำเร็จตีพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2507 สำหรับวัตถุประสงค์ทางการศึกษาด้านทักษะพิสัยนั้นได้มีคณะทำงานเช่นกัน

วัตถุประสงค์ทางการศึกษา

วัตถุประสงค์ทางการศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

ก. ด้านพุทธิพิสัย (cognitive domain) เป็นวัตถุประสงค์ทางการศึกษาที่เกี่ยวกับความคิด แบ่งเป็นพฤติกรรมย่อย ๆ ดังต่อไปนี้

1. ด้านความรู้-ความจำ

1.1 ความรู้ในเรื่องเรื่อง

1.1.1 ความรู้เกี่ยวกับศัพท์และนิยาม

- 1.1.2 ความรู้เกี่ยวกับกฎและความจริง
- 1.2 ความรู้ในวิธีดำเนินการ
- 1.2.1 ความรู้เกี่ยวกับระเบียบแบบแผน
- 1.2.2 ความรู้เกี่ยวกับลำดับขั้นและแนวโน้ม
- 1.2.3 ความรู้เกี่ยวกับการจัดประเภท
- 1.2.4 ความรู้เกี่ยวกับเกณฑ์
- 1.2.5 ความรู้เกี่ยวกับวิธีการ
- 1.3 ความรู้รวบยอด
- 1.3.1 ความรู้เกี่ยวกับหลักวิชาและการขยาย
- 1.3.2 ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีและโครงสร้าง
2. ด้านความเข้าใจ
- 2.1 การแปลความ
- 2.2 การตีความ
- 2.3 การขยายความ
3. ด้านการนำไปใช้
4. ด้านการวิเคราะห์
- 4.1 วิเคราะห์ความสำคัญ
- 4.2 วิเคราะห์ความสัมพันธ์
- 4.3 วิเคราะห์หลักการ
5. ด้านการสังเคราะห์
- 5.1 สังเคราะห์ข้อความ
- 5.2 สังเคราะห์แผนงาน
- 5.3 สังเคราะห์ความสัมพันธ์
6. ด้านการประเมินค่า
- 6.1 การประเมินค่าโดยอาศัยเกณฑ์ภายใน
- 6.2 การประเมินค่าโดยอาศัยเกณฑ์ภายนอก
- ข. ด้านจิตพิสัย (affective domain)** เป็นวัตถุประสงค์ทางการศึกษาที่เกี่ยวกับความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ การเห็นคุณค่า การมีคุณธรรม เป็นต้น แบ่งเป็นพฤติกรรมย่อย ๆ ดังนี้

1. การตั้งใจรับรู้
- 1.1 การแสดงอาการรู้ตัว
- 1.2 การแสดงอาการรับรู้
- 1.3 การเลือกรับรู้ในบางเรื่อง
2. การตอบสนอง
- 2.1 การยินยอม
- 2.2 ความตั้งใจตอบสนอง
- 2.3 ความพึงพอใจในการตอบสนอง
3. การเห็นคุณค่า
- 3.1 การยอมรับคุณค่า
- 3.2 ความพึงพอใจในคุณค่า
- 3.3 การรับรองคุณค่า
4. การจัดระบบ
- 4.1 การเกิดมโนทัศน์เกี่ยวกับคุณค่า
- 4.2 การเลือกคุณค่า
5. การสร้างลักษณะนิสัย
- 5.1 การแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับคุณค่า
- 5.2 การเกิดบุคลิกลักษณะ
- ค. ด้านทักษะพิสัย (psychomotor domain)** เป็นวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวกับการกระทำที่เกิดจากการประสานสัมพันธ์ระหว่างประสาทสัมผัสกับส่วนต่างๆ ของร่างกาย แบ่งเป็นพฤติกรรมย่อย ๆ ดังต่อไปนี้
1. การรับรู้
- 1.1 การรู้สึก
- 1.1.1 ทางหู
- 1.1.2 ทางตา
- 1.1.3 ทางมือ
- 1.1.4 ทางลิ้น
- 1.1.5 ทางจมูก
- 1.1.6 ทางกล้ามเนื้อ
- 1.2 การรู้สิ่งเร้า
- 1.3 การแปลความหมาย

2. การเตรียมพร้อม
 - 2.1 ทางสมอง
 - 2.2 ทางร่างกาย
 - 2.3 ทางอารมณ์
3. การตอบสนองตามแนวที่กำหนด
 - 3.1 การเลียนแบบ
 - 3.2 การลองผิดลองถูก
4. การปรับระบบกลไกของร่างกาย
5. การตอบสนองตามแนวทางของตน
 - 5.1 การกระทำอย่างมั่นใจ
 - 5.2 การกระทำโดยอัตโนมัติ
6. การดัดแปลง
7. การริเริ่มสร้างใหม่

ประโยชน์

การจำแนกวัตถุประสงค์ทางการศึกษาดังกล่าวนั้น มีประโยชน์ ดังนี้

1. การสร้างหลักสูตร การสร้างหลักสูตรในระดับต่าง ๆ หรือวิชาต่าง ๆ นั้นโดยทั่วไปใช้การจำแนกวัตถุประสงค์ทางการศึกษาดังกล่าวมาแล้วเป็นกรอบในการกำหนดวัตถุประสงค์ของหลักสูตร เช่น หลักสูตรคณิตศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช 2524 กำหนดว่า วิชาคณิตศาสตร์มีจุดประสงค์ ดังนี้

1.1 เพื่อให้สามารถคิดอย่างมีเหตุผลและสามารถใช้เหตุผลในการแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นระเบียบ ชัดเจนและรัดกุม

1.2 เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจ ในหลักการและโครงสร้างของคณิตศาสตร์ มีความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์ มีความสามารถและมั่นใจในการแก้ปัญหา ตลอดจนจินตนาการได้อย่างถูกต้อง

1.3 เพื่อให้ตระหนักในคุณค่าของคณิตศาสตร์ และให้มีเจตคติที่ดีต่อวิชาคณิตศาสตร์

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ จะเห็นว่า วัตถุประสงค์ข้อ 1.1 และ 1.2 เป็นวัตถุประสงค์ด้านพุทธิพิสัยด้านความรู้ ความเข้าใจ การนำไปใช้ การสังเคราะห์ ส่วนวัตถุประสงค์ข้อ 1.3 เป็นวัตถุประสงค์ด้านจิตพิสัยเกี่ยวกับการเห็นคุณค่าและเจตคติที่ดีต่อวิชาคณิตศาสตร์

2. ด้านการสอน ในการวางแผนการสอนครูสามารถใช้การจำแนกวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านใด และจะได้ดำเนินการสอนเพื่อให้ได้ผลดังที่กำหนดไว้ เช่น การสอนการเขียนตัวเลขแทนจำนวน กำหนดวัตถุประสงค์ของการสอนไว้ดังนี้

เมื่อนักเรียนเรียนจบแล้ว สามารถทำสิ่งต่อไปนี้ได้

1. เขียนตัวเลขไทยและฮินดูอารบิกแทนจำนวนที่กำหนดให้ได้ (พุทธิพิสัยด้านความรู้ความจำและทักษะพิสัยด้านการตอบสนองตามแนวทางของตน)

2. บอกได้ว่าตัวเลขที่กำหนดประกอบด้วยเลขโดดอะไรบ้าง (พุทธิพิสัยด้านความเข้าใจ)

3. บอกค่าประจำตำแหน่งของตัวเลขที่ตำแหน่งต่าง ๆ ได้ (พุทธิพิสัยด้านความเข้าใจ)

4. เขียนตัวเลขในรูปการกระจายได้ (พุทธิพิสัยด้านความเข้าใจ)

5. บวกจำนวนที่อยู่ในเลขยกกำลังอย่างง่ายได้ (พุทธิพิสัยด้านการนำไปใช้)

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ครูผู้สอนคิดวิธีการสอนกิจกรรมการสอน เพื่อให้ให้นักเรียนเกิดพฤติกรรมดังกล่าวได้ง่ายขึ้น

3. ด้านการวัดผล จากตัวอย่างของการใช้ การจำแนกวัตถุประสงค์ทางการศึกษามากำหนด วัตถุประสงค์ของการสอนนั้น ทำให้ผู้สอนสามารถ สร้างข้อสอบเพื่อวัดผลได้ถูกต้องและชัดเจนสอดคล้อง กับวัตถุประสงค์ เช่น การวัดผลวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 สามารถเขียนข้อสอบได้ดังนี้

ข้อ 1. $(6 \times 10^3) + (0 \times 10) + (2 \times 10) + 7$ แทนจำนวนอะไร

ข้อ 2. เขียนจำนวน 345 ในรูปการกระจายของ เลขยกกำลังที่มีฐานสิบได้เช่นไร

ศ.ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรณานุกรม

ชวาล แพรัตกุล. (2520). **เทคนิคการเขียนข้อสอบ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร.

Bloom, B.S., et al.(1956). **Taxonomy of Educational Objectives, Handbook I : Cognitive Domain**. New York : Mckay.

Krathwohl, D.R., et al.(194). **Taxonomy of Educational Objectives, Handbook II : Affective Domain** . New York : Mckay.

ระบบและการศึกษา

ความหมาย

ระบบและการศึกษา (Systems and Education) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างระบบกับการศึกษาที่นำการคิดแก้ปัญหาเชิงระบบมาใช้วิเคราะห์ปัญหาการศึกษาแก้ปัญหาและพัฒนาการศึกษา

คำว่า **ระบบ** หมายถึง กลุ่มของสิ่งของซึ่งมีลักษณะประสานเข้าเป็นสิ่งที่เดียวกันตามหลักแห่งความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกันด้วยระเบียบของธรรมชาติหรือหลักเหตุผลทางวิชาการ เช่น ระบบประสาท ระบบทางเดินอาหาร ระบบจักรวาล ระบบสุริยะ เป็นต้น (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2546 :953)

Oxford Advanced Learner Dictionary of Current English (1989) อธิบายคำว่า ระบบ หมายถึง กลุ่มของสิ่ง หรือ ของส่วนที่ร่วมกันทำงานทั้งหมด เช่น ระบบประสาท ระบบทางเดินอาหาร ระบบรถไฟ เป็นต้น

บานาธา (Banathy, 1968) อธิบายไว้ในหนังสือ Instructional Systems ของเขาเกี่ยวกับคำนิยามดั่งที่พจนานุกรม Oxford กล่าวไว้ข้างต้นซึ่งเขานิยามว่าระบบมี 3 ชนิด คือ (1) ระบบธรรมชาติ (natural system) เช่น ระบบสุริยะ (2) ระบบที่มนุษย์สร้างขึ้น (man – made system) เช่น ระบบโทรคมนาคม (3) ระบบผสม (hybrid system) ที่เกิดจากระบบธรรมชาติและระบบที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ระบบการผลิตนม

ระบบที่เกี่ยวกับการศึกษาเป็นระบบที่มนุษย์สร้างขึ้น (man – made systems) เพราะเรื่องการศึกษาเป็นเรื่องพัฒนามนุษย์ให้เป็นคนเก่ง เป็นคนดีและเป็นคนมีความสุข (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, 2548)

ด้วยเหตุนี้ บานาธา (Banathy, 1968 : 2) จึงเสนอนิยามระบบที่มนุษย์สร้างขึ้นว่า ระบบหมายถึง สิ่ง (organism) ที่สังเคราะห์ขึ้นมาด้วยการออกแบบอย่างรอบครอบ อันประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพื่อทำงานทั้งหมดให้สัมฤทธิ์ผลตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้แต่ต้นสาระที่นำมาอธิบายไว้ในบทความเรื่องนี้ส่วนมากนำมาจากหนังสือ Instructional Systems ของ บานาธา

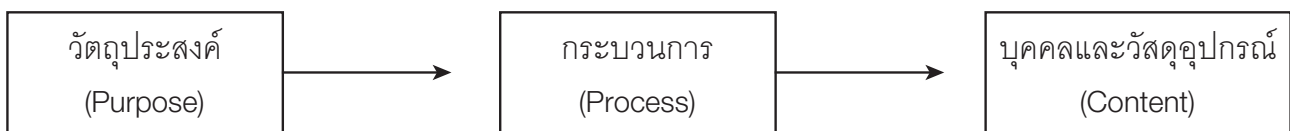
ความเป็นมา

ความหมายของคำว่า ระบบ และคำที่เกี่ยวข้อง เช่น ความคิดเชิงระบบ (Systems concept) และ การแก้ปัญหาอย่างมีระบบ (Systems approach) นี้เกิดขึ้นระหว่างและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จากผลการวิจัยและการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาการวิเคราะห์ประสิทธิภาพที่สำคัญ คือ การพัฒนาระบบเครื่องยนต์กลไกที่ซับซ้อนซึ่งมนุษย์ได้สร้างขึ้น (complex man-machine systems) เช่น ระบบเครื่องบิน ระบบเรดาร์ป้องกันขีปนาวุธจากอากาศยาน ระบบบินติดเครื่องบิน เป็นต้น การสร้างสิ่งเหล่านี้ทำให้คณะผู้สร้างต้องคิดถึงวิธีการวางแผนและการพัฒนาใหม่ ทำให้พวกเขาตระหนักว่า

ประการแรกในการสร้างระบบต้องกำหนดวัตถุประสงค์และกำหนดผลลัพธ์ที่คาดหวังของระบบให้ชัดเจนก่อนที่จะพัฒนาส่วนที่จะมาผสมกันเป็นระบบทั้งหมด นั่นคือเป็นระบบของทั้งหมดไม่ใช่เป็นระบบของส่วนย่อย ๆ ที่แยกกัน ดังนั้นจึงต้องวางแผน (planned) ออกแบบ (designed) พัฒนา (developed) ติดตั้ง (installed) และจัดการ (managed) โดยที่แต่ละส่วน (component) ของระบบไม่ใช่ทำงานอย่างแยกส่วนเป็นเอกเทศ แต่ทุกส่วนจะต้องทำงานร่วมกันอย่างผสมกลมกลืนกันในระบบ เพื่อจุดมุ่งหมายแห่งความสำเร็จของวัตถุประสงค์ของระบบ

องค์ประกอบของระบบ

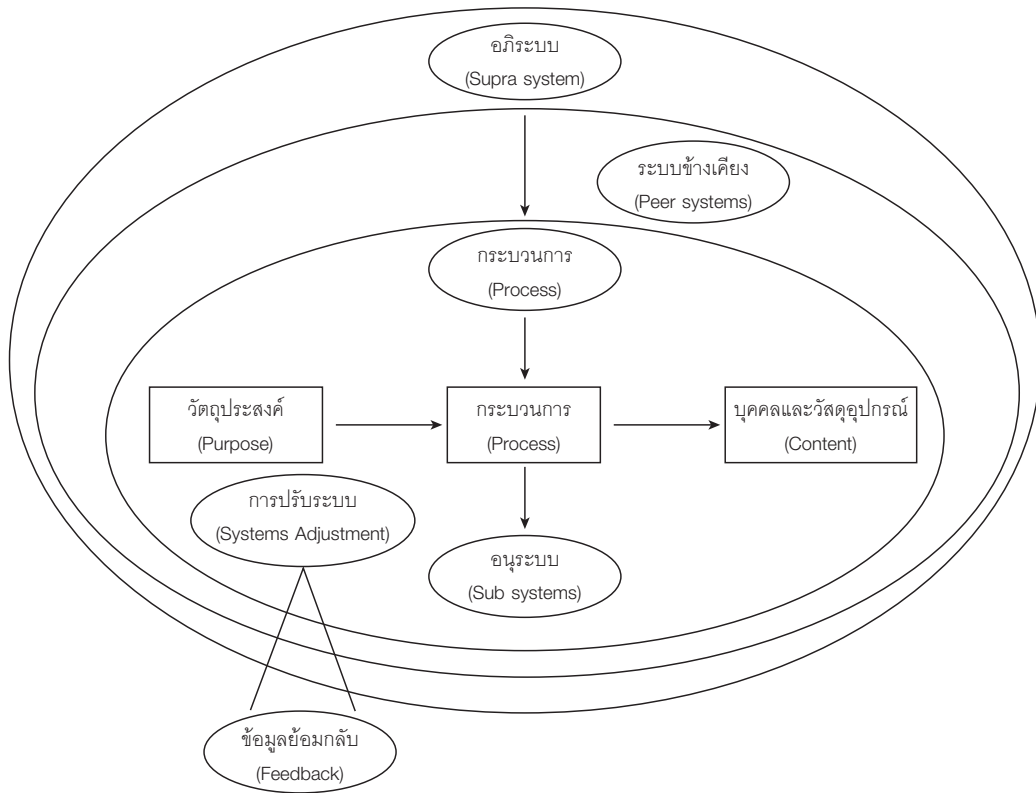
ระบบประกอบด้วยสามส่วนที่สำคัญ คือ (1) วัตถุประสงค์ (purpose) (2) กระบวนการ (process) (3) บุคคลและวัสดุสิ่งของ (content) วัตถุประสงค์ทำให้ระบบมีทิศทาง ทำให้สามารถกำหนดกระบวนการทำงานเพื่อความสำเร็จในวัตถุประสงค์ กระบวนการก็จะทำให้สามารถกำหนดบุคคลที่จะเข้ามาทำงาน กำหนดวัสดุอุปกรณ์ที่นำมาผลิตและจัดทำงบประมาณ ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์ กระบวนการ บุคคลและวัสดุสิ่งของ มีลักษณะ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์ กระบวนการ และวัสดุอุปกรณ์

ตามระบบดังภาพที่ 1 นั้นจะมีอนุระบบ (subsystem) เกิดขึ้นมาอีกเป็นระบบย่อยภายในระบบ เช่น ในส่วนของกระบวนการอาจมีระบบย่อยเกี่ยวกับ ระบบเครื่องจักรกล ระบบการบริหารบุคคล ซึ่งในส่วนของระบบย่อยก็มีวัตถุประสงค์กระบวนการ และวัสดุอุปกรณ์อยู่ด้วย เช่น ระบบดำเนินงานอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อระบบ เรียกระบบที่อยู่เหนือระบบนี้ว่า **อภิระบบ** (supra system) เช่น ระบบการศึกษาอยู่ภายใต้ระบบสังคม เป็นต้น พร้อมกันนั้นก็ยังมีระบบข้างเคียงที่ใกล้ชิดอย่างเท่าเทียมกันอีกในอภิระบบนี้ เรียกว่า **ระบบข้างเคียง** (peer system) เช่น รัฐบาล องค์การทางศาสนา ระบบสาธารณสุข เป็นต้น

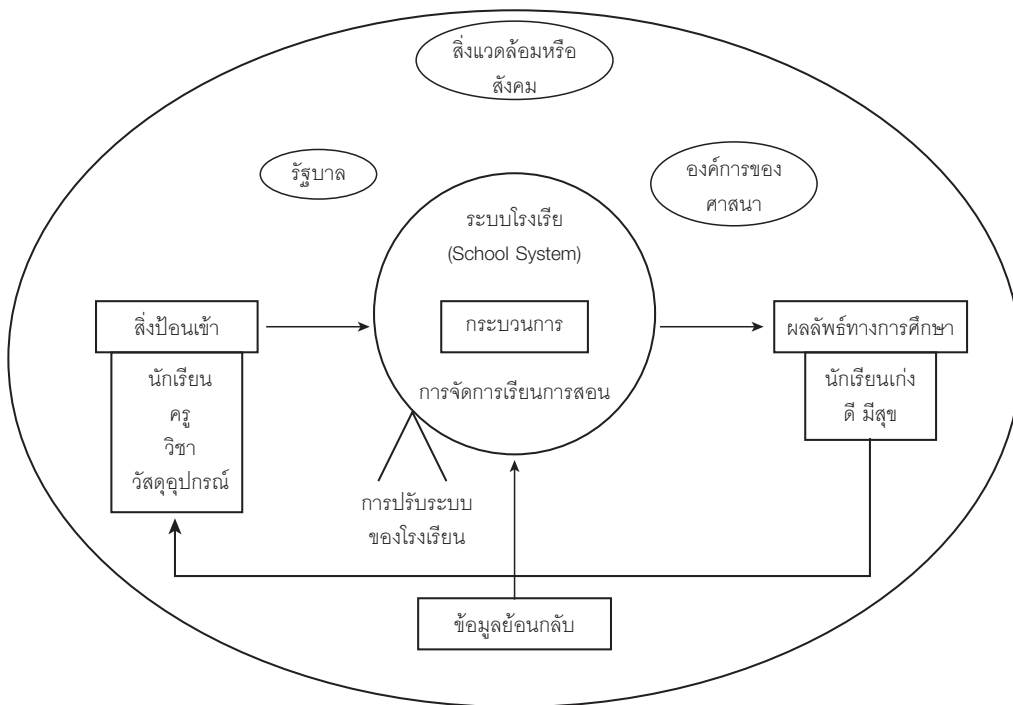
ในการทำงานของระบบเพื่อวัตถุประสงค์ของระบบ อภิระบบนั้น สังคมอาจยอมรับหรือปฏิเสธผลลัพธ์ของระบบก็ได้ซึ่งจะมีกระบวนการประเมินผลแล้วนำมาเป็นข้อมูลย้อนกลับดูการทำงานของระบบเรียกว่า การให้ข้อมูลย้อนกลับ เพื่อปรับปรุงและปรับระบบให้อยู่ได้ เรียกว่า **การปรับระบบ** (system adjustment) ผลผลิตของระบบต้องเป็นที่พอใจของสังคมระบบจึงจะอยู่ได้ ถ้าไม่เป็นที่พอใจก็ต้องปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้อยู่ได้ต่อไป จากที่อธิบายมาจึงเขียนภาพความสัมพันธ์ของระบบต่าง ๆ ได้ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ความสัมพันธ์ของระบบต่าง ๆ

ระบบโรงเรียน

ระบบดังที่กล่าวมาสามารถเขียนภาพระบบโรงเรียนได้ดังนี้

ภาพที่ 3 ระบบโรงเรียน

การวิเคราะห์ระบบ (systems analysis) ความคิดเกี่ยวกับระบบ (systems concept) ทศ นะเชิงระบบ (systems view) และ การแก้ปัญหาเชิงระบบ (systems approach)

ที่กล่าวมาตั้งแต่ต้นเป็นการวิเคราะห์ระบบว่าระบบคืออะไร ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ อะไรบ้างที่ทำงานสัมพันธ์กันทั้งหมดเพื่อวัตถุประสงค์ของระบบ ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อระบบซึ่งทำให้เราเกิดความเข้าใจความคิดเกี่ยวกับระบบดังภาพประกอบที่ 1, 2 และ 3 ได้อย่างแจ่มชัด ถ้าเรานำความคิดเกี่ยวกับระบบมาคิดก็จะทำให้เกิดทัศนคติเชิงระบบ ทัศนคติเชิงระบบทำให้เกิดการค้นหาคำตอบในการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยการตั้งคำถามว่าสิ่งนี้คืออะไร สิ่งนี้ทำอะไร สิ่งนี้ทำเพื่ออะไร เราต้องตอบคำถามทั้งสามประการนี้ให้ครบถ้วน เราต้องมีความคิดเชิงระบบ (systems thinking) โดยเริ่มจากการค้นหาคำตอบของคำถามที่ว่า สิ่งนี้เพื่ออะไร ซึ่งจะนำมาสู่การกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนแล้วนำมาสู่การกำหนดกิจกรรมที่ต้องทำ ใครเป็นผู้ทำต่อมา ถ้าเรานำทัศนคติเชิงระบบมาประยุกต์ใช้ก็จะได้เป็นการแก้ปัญหาเชิงระบบ (systems approach) เพื่อการวิเคราะห์ระบบ (analysis of systems) เพื่อให้ได้คำตอบของปัญหา (solution of problem) และเพื่อพัฒนาระบบ (development of systems) การแก้ปัญหาเชิงระบบประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญดังนี้ (1) กำหนดวัตถุประสงค์ (2) ค้นหาวิธีที่ดีที่สุดมาปฏิบัติเพื่อวัตถุประสงค์ (3) วางแผนและลงมือปฏิบัติตามแผน (4) ประเมินผล (5) ปรับปรุงแก้ไข

ความสำคัญต่อการศึกษา

การวิเคราะห์ระบบ การแก้ปัญหาเชิงระบบ และ

การพัฒนาระบบ มีความสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาอย่างมาก ถ้านักการศึกษาไทยเข้าใจระบบ มีความคิดเชิงระบบ มีทัศนคติเชิงระบบ รู้วิธีการแก้ปัญหาเชิงระบบแล้วนำมาวิเคราะห์ระบบการศึกษาของไทย นำมาหาคำตอบของปัญหาการศึกษาของไทยแล้วพัฒนาระบบการศึกษาของไทย ก็จะทำให้การศึกษาไทย ไม่มีปัญหามากอย่างปัจจุบันนี้ ศูนย์ INNOTECH ของ SEMEO ซึ่งตั้งอยู่ที่ประเทศฟิลิปปินส์ เป็นศูนย์ที่ฝึกนักการศึกษาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้รู้จักคิดแก้ปัญหาอย่างมีระบบมานานแล้ว เป็นศูนย์ที่ฝึกนักการศึกษาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้รู้จักคิดแก้ปัญหาเชิงระบบมาใช้แก้ปัญหาของระบบการศึกษาของประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

วิธีการแก้ปัญหาเชิงระบบตามที่กล่าวมานั้นถ้าเทียบกับวิธีการคิดแก้ปัญหาแบบอริยสัจสี่ก็นับว่าเหมือนกัน สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ (2520) เคยเสนอให้นำวิธีการแก้ปัญหาเชิงระบบมาใช้แก้ปัญหาการศึกษาของไทย และได้้นำวิธีการคิดแก้ปัญหาตามขั้นตอนทั้งสี่ของอริยสัจสี่ซึ่งเหมือนกันกับวิธีการแก้ปัญหาเชิงระบบมาใช้พัฒนาการศึกษาของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (2549) จนสร้างหลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไปใหม่ซึ่งเป็นหลักสูตรแบบบูรณาการมาพัฒนานิสิตได้ ร้อยละ 78 ของนิสิตทั้งหมดให้เป็นผู้ใฝ่รู้ความจริงและคิดอย่างมีเหตุผล คิดแก้ปัญหาอย่างมีระบบ และมีคุณธรรมจริยธรรมได้ และสามารถสร้างมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ศูนย์องครักษ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนครนายกซึ่งเป็นศูนย์ที่ศึกษาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่อจากที่เคยมีแต่การศึกษาด้านศึกษาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์พื้นฐานเท่านั้น

ศ.ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรณานุกรม

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2548). **สู่การศึกษาแนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวายจำกัด.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์ พับลิเคชั่น จำกัด.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2520). **การปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **การบริหารตามอริยสัจสี่**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2543). “ขบวนการคิดเพื่อความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา” ใน **มนุษย์กับการใช้เหตุผลและจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ไอเดียร์สแควร์.
- Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English**. (1989). Cowie, A.P.(ed.). 4th ed. Oxford : Oxford University Press.
- Banathy, Bela H. (1968). **Instructional Systems**. Palo Alto, Calif : Fearson Publishers.

ทฤษฎีจิตกับกาย

ความหมาย

ทฤษฎีจิตกับกาย (Theory of Mind and Body) คือผลรวมของแนวความคิดเชิงวิเคราะห์ที่เกิดจากการถกเถียงกันของบรรดานักปรัชญาในเรื่องจิตกับกาย เพื่อใช้เป็นหลักในการค้นหาคำตอบที่เหมาะสมที่สุดของปัญหาเรื่องจิตกับกาย

ความเป็นมาของปัญหา

ปัญหาเรื่องจิต (mind) กับกาย (body) เป็นปัญหาที่นักปรัชญาสนใจศึกษากันมานานแล้วคือนับตั้งแต่สมัยกรีกโบราณเป็นต้นมา แต่ปรากฏว่าในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 อันเป็นระยะเริ่มต้นของปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ซึ่งอยู่ในสมัยของเรอเน เดส์การ์ตส์ (Rene Descartes ; 1596-1650) นั้น นับเป็นระยะที่นักปรัชญาสนใจศึกษาปัญหาเรื่องจิตกับกายกันมากเป็นพิเศษจนสามารถกล่าวได้ว่า ไม่มีนักปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่คนใดที่ไม่สนใจศึกษาปัญหาเรื่องจิตกับกาย ผลปรากฏว่ายังมีนักปรัชญาสนใจศึกษานี้มากก็ยิ่งทำให้ปัญหาเรื่องจิตกับกายมีความยุ่งยากกลับสนมมากยิ่งขึ้น จนเป็นปัญหาที่หาข้อยุติไม่ได้ ความสับสนของปัญหาเรื่องจิตกับกายอันเนื่องมาจากการถกเถียงกันของบรรดานักปรัชญาดังกล่าวแล้ว มีผลกระทบโดยตรงต่อความรู้ทางจิตวิทยาด้วยเช่นกัน คือทำให้เนื้อหาของจิตวิทยามีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา กล่าวคือทำให้ลักษณะเนื้อหาจิตวิทยาแปรรูปไปเป็นความรู้แบบ

กายภาพซึ่งเชื่อว่าเป็นความรู้ที่สามารถทดสอบได้ว่าถูกหรือผิดมากยิ่งขึ้น คือวิชาจิตวิทยาเริ่มต้นจากความรู้ที่ว่าด้วยวิญญาณ (soul) มาเป็นความรู้ว่าด้วยความรู้สึกตัว (consciousness) และต่อมาเป็นความรู้ว่าด้วยพฤติกรรม (behavior) ตามแนวคิดของลัทธิพฤติกรรมนิยม (behaviorism) แต่มาจนถึงปัจจุบันปัญหาเรื่องจิตกับกายก็ยังเป็นปัญหาที่นักปรัชญาและนักจิตวิทยาต่างก็นำมาถกเถียงกันเพื่อค้นหาคำตอบที่มั่นใจว่ามีความกระจ่างชัดมากที่สุดต่อไป

เนื้อหาสาระทฤษฎีจิตกับกาย

ทฤษฎีจิตกับกาย อาจแบ่งได้หลายทฤษฎี ดังนี้

1. ทฤษฎีอันตรกริยานิยม (theory of interactionism)
2. ทฤษฎีโอกาสนิยม (theory of occasionalism)
3. ทฤษฎีความกลมกลืนล่วงหน้า (the pre-established harmony theory)
4. ทฤษฎีขนานนิยม (theory of psychophysical parallelism)
5. ทฤษฎีอติปรากฏการณ์นิยม (theory of epiphenomenalism)
6. ทฤษฎีสองด้าน (double-aspect theory)
7. ทฤษฎีเอกลักษณ์ (the identity theory)
8. ทฤษฎีอุทัยน (the emergent theory)

1. **ทฤษฎีอันตรกริยานิยม** เรอเน เดส์การ์ตเป็นผู้รวบรวมทฤษฎีอันตรกริยานิยมขึ้นมาเพื่ออาศัยเป็นแนวคิดขั้นพื้นฐานสำหรับการแก้ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกาย ประกอบด้วยหลักคำสอนที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. เชื่อว่ามนุษย์ประกอบด้วย ความจริงแท้หรือสัจภาวะ (reality) สองส่วน ได้แก่สิ่งไม่กินที่หรือจิต และสิ่งกินที่หรือกาย

2. เชื่อว่า จิตและกายเป็นของสองสิ่งที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง แต่จิตและกายมีอิทธิพลซึ่งกันและกันหรือกระทบกระเทือนซึ่งกันและกัน เช่น เมื่อเรารั้งใจ (สภาพทางจิต) จะลงมือทำงาน เราก็ก้มมือทำงาน (สภาพทางกาย) เมื่อเรารู้สึกหิวน้ำ (สภาพทางจิต) เราก็กินน้ำ (สภาพทางกาย) ในทางกลับกัน กายมีอิทธิพลต่อจิตด้วย เช่น เมื่อเรากินน้ำมากเกินไป (สภาพทางกาย) เราก็กินน้ำมากเกินไป (สภาพทางจิต) และเมื่อเราอาบน้ำในหน้าร้อน (สภาพทางกาย) เราก็กินน้ำมากเกินไป (สภาพทางจิต) เป็นต้น

3. เชื่อว่าจิตและกายต่างก็ทำอันตรกริยา (interaction) ต่อกันด้วยการเป็นสาเหตุต่อกัน จุดที่จิตและกายทำอันตรกริยาต่อกันอยู่ที่ต่อมพิเนียล (pineal gland) ในสมอง

ทฤษฎีอันตรกริยานิยมของเดส์การ์ตถูกคัดค้านและวิพากษ์วิจารณ์กันมาก หลักคำสอนที่ถือว่าเป็นจุดบกพร่องของทฤษฎีนี้คือ คำสอนที่ว่าจิตและกายกระทำอันตรกริยาต่อกันที่ต่อมพิเนียล คำกล่าวคัดค้านมีอยู่ว่า หากจิตไม่ใช่สิ่งกายภาพแล้วจะแสดงอันตรกริยาต่อกายที่ต่อมพิเนียลซึ่งเป็นสิ่งกายภาพได้อย่างไร

แม้ว่าทฤษฎีอันตรกริยานิยมจะถูกคัดค้านมากเพียงไรก็ตาม แต่ในปัจจุบันคนส่วนมากก็ยังนิยมนำมาใช้เป็นหลักในการตอบปัญหาเรื่องสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกาย โดยเชื่อว่าทฤษฎีอันตรกริยานิยมถูกคัดค้านนั้นเนื่องมาจากอิทธิพลสองส่วน คืออิทธิพลคำสอนของศาสนาในยุคกลางและอิทธิพลของความก้าวหน้าทาง

วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ถ้าหากมองข้ามอิทธิพลทั้งสองประการนี้แล้ว ทฤษฎีอันตรกริยานิยมก็นับว่าเป็นทฤษฎีหนึ่งที่นักจิตวิทยาน่าจะยอมรับได้ว่าเป็นทฤษฎีที่ใช้เป็นหลักในการตอบปัญหาสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกาย

2. **ทฤษฎีโอกาสนิยม** นิโกลาส มัลบรังซ์ (Nicolas Malebranche ; 1634-1715) เป็นผู้เสนอทฤษฎีโอกาสนิยม เขาเป็นศิษย์คนหนึ่งของเรอเน เดส์การ์ต ซึ่งเห็นด้วยกับคำสอนส่วนใหญ่ในทฤษฎีอันตรกริยานิยมที่มีแนวคิดเป็นแบบทวินิยม (dualism) คือ คำสอนที่ว่าจิตและกายเป็นสัจภาวะสองอันที่แยกจากกันอย่างอิสระแต่เขาไม่เห็นด้วยกับบางส่วนของทฤษฎีอันตรกริยานิยม โดยเฉพาะคำสอนของเดส์การ์ตที่สอนว่า “จิตกับกายทำอันตรกริยาต่อกันเพราะต่างก็เป็นสาเหตุต่อกันที่ต่อมพิเนียลในสมอง”

นิโกลาส มัลบรังซ์ได้นำเอาแนวคิดแบบเทวนิยม (theism) เข้ามาใช้เป็นหลักในการตอบปัญหาสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกายแทนการอาศัยคำสอนที่ว่า “จิตกับกายต่างก็เป็นสาเหตุต่อกัน จึงเกิดมีอันตรกริยาต่อกัน” ปรากฏว่าทฤษฎีโอกาสนิยมของนิโกลาส มัลบรังซ์ ได้รับความนิยมน้อยกว่าหลายตลอดชีวิตของเขาทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะสาเหตุมาจากอิทธิพลคำสอนของศาสนาในยุคกลาง

ทฤษฎีโอกาสนิยมมีหลักคำสอนดังนี้ “จิตกับกายไม่มีอันตรกริยาและต่างก็ไม่มีสาเหตุต่อกันแต่ประการใด หากแต่ว่าการกระทำของฝ่ายหนึ่งเป็น “โอกาส” ให้พระเจ้าทำการเปลี่ยนแปลงให้อีกฝ่ายหนึ่งตอบสนอง เช่น ฉันมีเจตนา (สภาพทางจิต) ยกแขน(สภาพทางกาย) ของฉันขึ้น ทันใดนั้นพระเจ้าก็ยกแขนฉันขึ้น”

อนึ่ง ทฤษฎีโอกาสนิยม มีแนวคิดบางส่วนสอดคล้องกันกับทฤษฎีความกลมกลืนล่องหน้าของกอตต์ฟรีด วิลเฮล์ม ฟอน ไลบ์นิซ (Gottfried Wilhelm von Leibniz ; 1646-1716) ซึ่งได้ยึดเอาแนวคิด

แบบทวนนิยามมาใช้เป็นหลักในการตอบปัญหาเรื่อง สัมพันธภาพระหว่างจิตกับกายเช่นกัน

3. ทฤษฎีความกลมกลืนล่วงหน้า ไบ์นิช ได้เสนอทฤษฎีความกลมกลืนล่วงหน้าเพื่อใช้เป็นหลัก ในการตอบปัญหาสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกาย เขา เห็นด้วยกับคำสอนของเดส์การ์ตส์ คือส่วนที่มีลักษณะ เป็นแนวคิดแบบทวินิยมที่สอนว่าจิตและกายเป็นสอง สิ่งที่แตกต่างกัน แต่เขาไม่เห็นด้วยกับคำสอนของ เดส์การ์ตส์บางส่วนเช่นเดียวกันกับมัลบริงซ์คือเขาไม่ ยอมรับว่าจิตกับกายมีอันตรรกะและเป็นสาเหตุต่อกัน แม้ว่าไบ์นิชจะถือเอาแนวคิดทวินิยมเป็นหลักใน การสร้างทฤษฎีความกลมกลืนล่วงหน้าก็ตาม แต่แนว คิดของไบ์นิชก็มีส่วนที่แตกต่างไปจากแนวคิดของมัล บริงซ์ นั่นคือในขณะที่มัลบริงซ์ได้สร้างความเชื่อในเรื่อง “โอกาส” ขึ้นมายึดเป็นหลักนั้นไบ์นิชก็ได้สร้างคำสอน เรื่อง “โมนาด” ขึ้นมา และอาศัยเป็นหลักในการรวบรวม ทฤษฎีความกลมกลืนล่วงหน้าของเขา

คำสอนเรื่องโมนาดของไบ์นิชมีสาระสำคัญดังนี้

“โมนาด คือ หน่วยย่อยที่สุดของความจริงแท้ หรือสัจภาวะ โมนาดแต่ละอันมีคุณลักษณะเป็น ทั้งจิตและสสารในตัว มีความพอในตัวและมีความ เป็นอยู่อย่างอิสระในตัว”

โมนาดมีลักษณะพิเศษประการหนึ่งคือ เป็นสิ่ง ประกอบจิตและกายเข้าด้วยกัน เป็นสิ่งที่อยู่เหนือ ประสาทสัมผัส มนุษย์ไม่อาจสัมผัสโมนาดได้ด้วย ประสาทสัมผัส และมนุษย์ก็ไม่อาจเปลี่ยนแปลงหรือ ทำลายโมนาดได้เพราะมันมีสภาวะเป็นความจริงอัน สูงสุด และโมนาดแต่ละอันมีการทำหน้าที่และการ เคลื่อนไหวแตกต่างกันอย่างอิสระ นั่นคือ โมนาดที่ เป็นจิตมิได้มีกริยาอะไรกับโมนาดทั้งหลายซึ่งประกอบ ขึ้นเป็นร่างกาย แต่ทว่าโมนาดทั้งสองฝ่ายมี “ความ กลมกลืนกันภายนอก” ที่พระเจ้าซึ่งเป็นโมนาดอันยิ่งใหญ่ “ทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมโมนาดทั้งปวงให้เป็นไป

ตามแผนการที่พระเจ้าได้กำหนดไว้แล้วอย่างสมบูรณ์ ในตอนสร้าง”

ไบ์นิชได้อาศัยคำสอนเรื่องโมนาดเป็นหลักใน การอธิบายเรื่องสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกายพร้อม ด้วยการนำเอาเรื่อง “ภาพของนาฬิกาสองเรือน” มา เป็นตัวอย่างประกอบคำอธิบายโดยกล่าวว่า “มนุษย์ ประกอบด้วยโมนาดจิตและโมนาดกาย ต่างก็แตกต่างกัน เป็นอิสระต่อกัน และไม่มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ส่วน ต่าง ๆ ของโมนาดอย่างเดียวกันจะเรียงและดำเนินไป ตามวิธีของมันดังเช่น นาฬิกาสองเรือนที่ถูกตักแต่งเพื่อ ให้บอกเวลาเดียวกัน แต่มันไม่ได้สร้างอิทธิพลต่อกัน ไม่ว่าจะ เป็นวิธีทางใด ๆ ทั้งสิ้น ในลักษณะเดียวกันโมนาดจิตกับโมนาดกายก็ทำหน้าที่อย่างอิสระ สิ่งที่ทำให้ ปรากฏว่าจิตกับกายสัมพันธ์กันนั้น คือ “สิ่งที่ถูกกำหนด ให้เป็นสาเหตุโดยการกลมกลืนล่วงหน้า” ถ้าเราสามารถ รู้ล่วงหน้าเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่ง เราก็ย่อมสามารถรู้ได้ว่าการเปลี่ยนแปลงอีกอย่างหนึ่ง ก็จะเกิดขึ้นเพราะได้ถูกกำหนดความกลมกลืนล่วงหน้า ไว้แล้ว เช่นเดียวกันกับภาพของนาฬิกาสองเรือนที่ถูก ช่างนาฬิกาได้ตักแต่งไว้แล้ว

สาระสำคัญของทฤษฎีความกลมกลืนล่วงหน้า สรุป เป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

1. มนุษย์ประกอบด้วยโมนาดจิตและโมนาด กาย แต่ละส่วนเป็นอิสระต่อกันและไม่มีอิทธิพลต่อกัน ต่างก็ถูกกำหนดให้ดำเนินไปตามวิถีทางของตน

2. โมนาดอันยิ่งใหญ่และสูงสุด คือ “พระเจ้า” ทำหน้าที่ควบคุมโมนาดทั้งหลายให้ดำเนินไปตาม แผนการที่ได้กำหนดไว้แล้วล่วงหน้า

3. สิ่งที่เราเรียกว่า “ความกลมกลืนล่วงหน้า” เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดไว้แล้ว ทำให้ปรากฏว่าจิตกับกาย สัมพันธ์กัน

4. ทฤษฎีขนานนิยม บาร์ค สปิโนซา (Baruch Spinoza ; 1632-1677) เคยนำเอาคำว่า “ขนานนิยม” (parallelism) มาใช้ในการอธิบายทฤษฎีจักรยศาสตร์ของ

เขา ต่อมากุสตัฟ ธีโอดอร์ เฟคเนอร์ (Gustav Theodor Fechner ; 1801-1887) นักจิตวิทยาและนักปรัชญาชาวเยอรมัน ได้เสนอให้นำเอาคำนี้มาใช้ในการอธิบายปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกาย

สาระสำคัญของทฤษฎีขนานนิยมมีดังนี้ “ถือว่าจิตกับร่างกายต่างก็เป็นจริงในตัวมนุษย์ เราไม่รู้ว่าจิตกับกายมีความสัมพันธ์กันอย่างไรแต่สามารถสังเกตได้ว่ามีการกระทำคู่ขนานกันคือการกระทำของจิตทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในร่างกาย และการเปลี่ยนแปลงในร่างกายทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในจิต”

พิจารณาจากสาระสำคัญของทฤษฎีขนานนิยมดังกล่าวข้างต้นแล้ว ทำให้มองเห็นว่าทฤษฎีขนานนิยมนี้อาศัยแนวคิดทางปรัชญาที่เป็นพื้นฐานสองแนวคิดคือ “แนวคิดแบบทวินิยมและแนวคิดกฏเหตุผล” การนำเอาทฤษฎีขนานนิยมมาใช้เป็นหลักในการอธิบายสัมพันธ์ภาพระหว่างจิตกับกายจึงเริ่มต้นด้วยการยอมรับว่าจิตกับกายเป็นของสองสิ่งซึ่งเป็นแนวคิดแบบทวินิยมแต่ทั้งสองสิ่งนี้ไม่มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน จิตไม่มีอิทธิพลต่อกายและกายก็ไม่มีอิทธิพลต่อจิต เชื่อกันอีกว่าทุกครั้งที่มิเหตุการณทางจิตอย่างหนึ่งเกิดขึ้น (เช่นมีความสุข) ก็จะต้องมีเหตุการณทางกาย (เช่นการทำงานของเซลล์ประสาทอย่างไรอย่างหนึ่ง) ควบคู่อยู่ด้วยเสมอซึ่งเป็นแนวคิดกฏเหตุผล เหตุการณต่าง ๆ ดังกล่าวเหล่านี้ ล้วนเป็นเหตุการณที่สามารถสังเกตได้เมื่อเกิดเหตุการณที่สามารถสังเกตได้ เมื่อเกิดเหตุการณอย่างหนึ่งก็จะปรากฏว่ามีเหตุการณอีกอย่างหนึ่งขนานกันไปเสมอโดยไม่มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน

เมื่อเปรียบเทียบกันระหว่างทฤษฎีขนานนิยมหรือทฤษฎีคู่ขนานระหว่างจิตกับกายและทฤษฎีอื่น ๆ อีกสามทฤษฎีที่ได้กล่าวมาแล้วคือทฤษฎีอันตรรกิยานิยม ทฤษฎีโอกาสนิยม และ ทฤษฎีความกลมกลืนล่องหน้า จะเห็นว่ามี ความคล้ายคลึงกันอยู่ประการหนึ่ง นั่นคือทั้งสี่ทฤษฎีต่างก็ยึดถือแนวคิดแบบทวินิยมเป็นแนวคิดขั้นพื้นฐานคือ เชื่อว่าจิตและกายแยกออกจากกันอย่างชัดเจน

ส่วนที่ปรากฏให้เห็นว่าทฤษฎีขนานนิยมตามแนวคิดกฏเหตุผลแตกต่างไปจากทฤษฎีอื่น ๆ อีกสามทฤษฎีที่กล่าวแล้วนั้น คือไม่ตอบปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างจิตและกายอย่างชัดเจนว่าสัมพันธ์กันอย่างไร เพียงแต่อ้างผลการสังเกตการกระทำของจิตและกาย แล้วสรุปว่าจิตกับกายสัมพันธ์กันตามกฏเหตุผล ด้วยเหตุนี้ในทัศนะของนักปรัชญาแล้ว ทฤษฎีขนานนิยมหรือทฤษฎีคู่ขนานระหว่างจิตกับกาย เป็นเพียงพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติงานของนักจิตวิทยา ยังไม่มีคำตอบของปัญหาสัมพันธ์ภาพระหว่างจิตกับกายเลย

แม้ว่านักปรัชญาไม่เต็มใจยอมรับทฤษฎีขนานนิยมหรือทฤษฎีคู่ขนานระหว่างจิตกับกายก็ตาม แต่ปรากฏว่านักจิตวิทยานิยมนำเอาทฤษฎีนี้มาใช้เป็นหลักในการอธิบายสัมพันธ์ภาพระหว่างจิตกับกายกันอย่างแพร่หลาย เพราะเหตุว่าสอดคล้องกับหลักปรัชญาจิตวิทยา คือถือว่าการกระทำทางกายภาพและการกระทำทางจิตภาพที่สังเกตเห็นนั้นเป็นสิ่งที่สามารถทดสอบได้ว่าถูกหรือผิด

5. ทฤษฎีอติปรากฏการณ์นิยม โทมัส เฮนรี ฮักซเลย์ (Thomas Henry Huxley ; 1825-1895) เป็นผู้เสนอคำศัพท์ “epiphenomenalism” ขึ้นมาใช้เป็นคนแรก คำว่า “epiphenomenon” แปลว่า ปรากฏการณ์พลอยได้คือปรากฏการณ์ที่เกิดเพิ่มเติมขึ้นมาจากปรากฏการณ์ที่เกิดเพิ่มเติมขึ้นมาจากปรากฏการณ์ที่มีอยู่ตามธรรมดา ส่วนคำว่า “อติปรากฏการณ์นิยม” ประกอบด้วยคำสามคำ คือ อติ (แปลว่ายิ่งกว่า) + ปรากฏการณ์ (แปลว่าการสำแดงออกมาให้เห็น) + นิยม (แปลว่าลัทธิคำสอน) ดังนั้น คำว่า อติปรากฏการณ์นิยม หมายถึง ลัทธิที่เชื่อว่ามิปรากฏการณ์ที่มากยิ่งขึ้นกว่าปรากฏการณ์ที่มองเห็นตามธรรมดา

ความเชื่อของลัทธิอติปรากฏการณ์นิยม มีดังนี้ “ถือว่าวิญญาณของมนุษย์ไม่เป็นจิต เป็นแต่เพียงพลังงานพิเศษของร่างกายซึ่งเรียกว่าอติปรากฏการณ์ของร่างกายเท่านั้น”

กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าทฤษฎีอิตปรากฏการณ์นิยม แม้ว่าจะยอมรับว่าจิตกับกายเป็นของสองสิ่งแต่จิตไม่มีอิทธิพลต่อกาย ส่วนกายมีอิทธิพลต่อจิต กายจึงเปรียบเสมือนตัวตนและจิตเปรียบเสมือนเงาของตัวตน เมื่อตัวคนเคลื่อนไปเงาก็เคลื่อนตามไปด้วย ตัวคนมีอิทธิพลต่อเงา แต่เงาไม่มีอิทธิพลต่อตัวคนเพราะการเคลื่อนไหวของตัวคนทำให้เงาเคลื่อนไหว ไม่ใช่การเคลื่อนไหวของเงาทำให้ตัวคนเคลื่อนไหว

ตามแนวคิดนี้ จิตถูกลดบทบาทลงให้สำคัญน้อยกว่ากายและถูกระทบกระเทือนจากอิทธิพลของกาย แต่จิตไม่มีอิทธิพลกระทบกระเทือนกายเลย สภาพทางจิตจึงเป็นเพียงผลพลอยได้ของกระบวนการกายภาพ เช่นเดียวกับควันไฟซึ่งเป็นผลของการทำงานของหัวจักรรถไฟ

คำอธิบายข้างต้น ทำให้มองเห็นว่าทฤษฎีอิตปรากฏการณ์นิยมมีมูลบทมาจากแนวคิดฝ่ายเอกนิยมแบบสสาร (material monism) เพราะเน้นร่างกายเพียงอย่างเดียวแสดงให้เห็นว่าทฤษฎีอิตปรากฏการณ์นิยมได้เลี่ยงการตอบปัญหาเรื่องสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกาย

แม้ว่าจะยอมรับว่าทฤษฎีอิตปรากฏการณ์นิยมได้พยายามตอบปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกายก็ตาม แต่ก็มีอุปสรรคคือ จะอธิบายให้เห็นชัดว่ากระบวนการทางกายก่อให้เกิดสภาพทางจิตเกิดขึ้นได้อย่างไร การอธิบายว่าการเผาไหม้ทำให้เกิดควันนั้นง่ายกว่ามาก เพราะทั้งการเผาไหม้และควันไฟเป็นเรื่องของกายภาพทั้งคู่ ส่วนการอธิบายว่ากระบวนการทางกายภาพทำให้เกิดสภาพทางจิตไม่มีตัวตนและสังเกตเห็นไม่ได้

6. ทฤษฎีสองด้าน บารุค สปีโนซา เป็นผู้ก่อตั้งทฤษฎีสองด้าน โดยอาศัยหลักคำสอนของเขาเป็นพื้นฐาน คำสอนของสปีโนซามีดังนี้ “ความเป็นจริงมีอยู่หน่วยเดียว คือพระเจ้าทรงแสดงออกเป็นสองคุณลักษณะ คือ จิตกับสสารเราสามารถรู้ความจริงได้

โดยใช้เหตุผลพิสูจน์แบบเรขาคณิต คือเริ่มจากมูลบทแล้วพิสูจน์ไปตามลำดับขั้นของความยาก จะได้ความจริงที่แน่นอนทุกอย่างตามต้องการ”

เมื่อพิจารณาทฤษฎีสองด้านในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกายแล้ว จะเห็นว่าทฤษฎีนี้เลี่ยงการตอบปัญหาด้วยการยอมรับว่าจิตและกายเป็นเพียงคุณลักษณะหรือเป็นเพียงรูปสองอย่างของสิ่งเดียวกันนั่นเอง นั่นคือเชื่อว่าจิตและกายเป็นเพียงรูปทั้งสองของสาระสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งเดียวกันนั้น เปรียบเสมือนบุคคลที่เดินไปตามทางที่มีกระจกสองข้าง ซึ่งสะท้อนให้เห็นรูปสองรูป รูปหนึ่งเทียบได้กับจิตและอีกรูปหนึ่งเทียบได้กับกาย ส่วนสาระสำคัญซึ่งมีหนึ่งเดียวก็คือตัวบุคคล หรือจะเปรียบเสมือนเหรียญสองด้านซึ่งมีด้านหัวและด้านก้อย ด้านหนึ่งเทียบได้กับจิตและอีกด้านหนึ่งเทียบได้กับกายแต่ทั้งสองด้านนี้เป็นของเหรียญสองด้านอันเดียวกัน

ปัญหาของทฤษฎีนี้โดยตรงที่ว่า ไม่มีใครบอกได้แน่นอนว่าสิ่งที่เรียกว่าสาระสำคัญหรือสิ่งสำคัญซึ่งเป็นสาระที่แท้จริงแต่เพียงสิ่งเดียวของจิตและกายนั้นอยู่ที่ไหนและมีลักษณะอย่างไรแน่

7. ทฤษฎีเอกลักษณ์ คำว่า “เอกลักษณ์ (identity) หมายถึง “ข้อความหลายอย่าง que หมายถึง สิ่งเดียวกัน” และ “หลักเอกลักษณ์” (principle of identity) ซึ่งถือว่าเป็นมูลบทของความเป็นจริงได้แถลงไว้ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะต้องเป็นตัวของตัวเองเสมอ”

ทฤษฎีเอกลักษณ์เป็นอีกทฤษฎีหนึ่งที่เลี่ยงการตอบปัญหาเรื่องสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกายด้วยการ “ไม่ยอมรับว่าจิตกับกายเป็นความจริงสองประเภท แต่ยืนยันว่าเป็นเอกลักษณ์หรือประเภทเดียวกัน”

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการตอบปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกายนั้น ตามแนวคิดของทฤษฎีเอกลักษณ์แล้วก็จะอธิบายว่า สภาพหรือกระบวนการทางจิตก็เป็นอันเดียวกันกับสภาพหรือกระบวนการกายภาพนั่นเอง สภาพทางจิตและสภาพทางกายไม่ใช่ไปด้วยกัน เพียงแต่

คนที่กำลังมีสภาพทางจิต (เช่น ความรู้สึกบางอย่าง) ไม่ทราบเท่านั้นเอง คนธรรมดาเมื่อรายงานว่าเขา มีสภาพทางจิตอย่างไร เขาเพียงแต่พูดว่ามีความรู้สึกบางอย่างเกิดขึ้นซึ่งไม่สามารถบอกแน่ชัดว่าเกิดอะไรขึ้น แต่สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นนักวิทยาศาสตร์พิสูจน์ได้ว่าหรือในที่สุดจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นกระบวนการบางอย่างซึ่งดำเนินอยู่ในสมองของเขา (แน่นอนกระบวนการในสมองนี้เป็นกระบวนการกายภาพ) เรื่องนี้อาจจะเปรียบได้กับคนปากที่เห็นรถยนต์เป็นครั้งแรกและเข้าใจว่ามีผีหรือวิญญาณที่ลึกลับในตัวรถซึ่งทำให้รถแล่นไปได้แต่วิศวกรเครื่องกลใด ๆ ก็ทราบว่ามีผีหรือวิญญาณที่คนปากกล่าวถึงนั้นที่แท้ก็คือรถยนต์กลไกต่าง ๆ ที่อยู่ในตัวรถนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีเอกลักษณ์ก็ไม่ได้ตอบปัญหาสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกายโดยตรงแต่เป็นการตอบด้วยการเลี่ยงไปว่าจิตกับกายเป็นเอกลักษณ์หรือประเภทเดียวกันซึ่งทำให้มีคำถามมากมายเกิดขึ้น

8. ทฤษฎีอุทัยน คำว่า “emergence” ในภาษาอังกฤษ แปลว่า “การรู้จักปรับปรุงตัวเองของสิ่งมีชีวิตเพื่อทำให้ตัวเองสมบูรณ์ขึ้น ทั้งนี้โดยสามารถถ่ายทอดความสมบูรณ์ขึ้นที่ได้มานั้นให้แก่ลูกหลานต่อไปได้ด้วย” ส่วนคำว่า “อุทัยน” นั้นมาจากคำว่า “อุทย” (อุทยะณะ) ในภาษาบาลี แปลว่า “การขึ้น การโผล่ขึ้น” ลอยด์ มอร์แกน (Lloyd Morgan) ได้ริเริ่มนำ “emergent theory” (ทฤษฎีอุทัยน) มาใช้เป็นคนแรก แต่ แซมวล อะเล็กซานเดอร์ (Samuel Alexander ; 1859-1938) เป็นผู้ทำให้แพร่หลาย

ทฤษฎีอุทัยนแถลงว่า “เอกภพเกิดจากการปรับปรุงตัวเองจากปฐมธาตุ และก้าวหน้าขึ้นเรื่อยไปอย่างไม่มีความหยุดยั้ง ทั้งนี้ก็เพราะสสารมีพลังประจำเรียกว่า พลังอุทัยน”

พลังอุทัยน มีความหมายตรงกันกับคำว่า “พลังกระตุ้น” (empepus) ซึ่งลัทธิชีวิตนิยมหรือลัทธิชีวิตินทรีย์นิยม (vitalism) อันเป็นลัทธิที่ถือว่า ความเป็นจริงแท้ของสิ่งทั้งหลายได้แก่ชีวิตซึ่งแสดงออกในระดับต่าง ๆ ในเอกภพได้อธิบายความหมายของพลังกระตุ้นไว้ว่า “พลังกระตุ้นคือพลังที่มีอยู่ในสสาร ทำให้สสารวิวัฒนาการเป็นสิ่งที่มีชีวิตและกระตุ้นให้สิ่งมีชีวิตวิวัฒนาการสูงขึ้นเรื่อย” พลังกระตุ้นนี้อาจจะเรียกกันต่าง ๆ หลายอย่างเช่น พลังวิริยะ หรือแรงผลักดัน (conatus) พลังทะยานแห่งชีวิต (elan vital) พลังชีวิต (life force) พลังดิ้นรน (strife) และ พันธุเหตุ (seminal reason)

ทฤษฎีอุทัยนมีแนวคิดใกล้เคียงกับคำสอนของอะริสโตเติล (Aristotle ; 384-322 B.C.) ที่กล่าวว่า “จิตเป็นลัทธิพัฒนาการ (realization) หรือผลสำเร็จ (fruition) ของร่างกาย” และปรากฏว่ามีคนยอมรับทฤษฎีอุทัยนอย่างแพร่หลาย ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะเหตุว่าทฤษฎีอุทัยนช่วยให้พ้นจากความยุ่งยากและข้อขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดจากคำสอนของทฤษฎีต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น เช่น ทฤษฎีอันตรรกิยานิยม ทฤษฎีโอกาสนิยม ทฤษฎีขนานนิยม และอื่น ๆ

การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกายตามแนวคิดของทฤษฎีอุทัยนนั้น ได้แก่ การเชื่อว่า “จิตเป็นผลสำเร็จของร่างกายหรือมิฉะนั้นก็เป็นผลสำเร็จของธรรมชาติโดยอาศัยร่างกาย” ถ้าหากต้องการเขียนแผนภูมิเพื่อแสดงก็ต้องเขียนเป็นรูปบันได ไม่ใช่เขียนเป็นเส้นขนานเพราะว่าในเมื่อธรรมชาติประกอบของขั้นเป็นผลสำเร็จแล้วประมาณูก็ไม่มีค่าอันใดอีกต่อไปคุณค่าและความเป็นจริงของมันจะตกอันดับไปครั้นเมื่อธรรมชาติประกอบเซลล์มีชีวิตขึ้นสำเร็จอนุก็สูญตำแหน่งไปทันที ต่อมาเมื่ออินทรีย์เป็นตัวเป็นตนขึ้นเซลล์ชีวิตก็ต้องสละตำแหน่ง ที่สุดจิตปรากฏขึ้นมา

ร่างกายก็ยอมจำนน จิตเป็นความเป็นจริงใหม่ และ จิตเป็นธาตุใหม่อย่างหนึ่งที่มีรูปแบบใหม่ของมันเองในร่างกาย จิตได้รับอำนาจเหนือร่างกายซึ่งแสดงบทบาทระดับรอง

แนวคิดของทฤษฎีอุทกยัณสอดคล้องกันกับความเชื่อของนักชีววิทยาจำนวนมากที่เชื่อว่าเมื่อหน่วยเล็ก ๆ ของชีวิตได้รวมตัวเป็นโครงสร้างการทำงานที่ซับซ้อนมากถึงขีดหนึ่งก็จะมีสิ่งใหม่เกิดขึ้น เมื่อระบบประสาทของคนพัฒนาจนมีลักษณะซับซ้อนมากจิตก็จะเกิดขึ้น แม้ว่าคนจำนวนมากสนับสนุนการนำทฤษฎีอุทกยัณสมาใช้ในการตอบปัญหาสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกาย

และมีข้อเท็จจริงต่าง ๆ สนับสนุนอย่างน่าเชื่อถือก็ตาม ทฤษฎีนี้ก็ยังมีจุดอ่อนให้โจมตีเช่นกัน เช่นมีคำถามว่า ถ้าจิตไม่ใช่สารัตถะในร่างกายแล้ว มันปรากฏออกมาได้อย่างไร ? และเมื่อจิตปรากฏเป็นสิ่งใหม่แล้ว มันสัมพันธ์กับกายอย่างไร ?

นอกจากทฤษฎีที่แปดทฤษฎีดังกล่าวข้างต้นนี้แล้ว อาจยังมีทฤษฎีอื่น ๆ ที่ใช้ในการอธิบายปัญหาเรื่องจิตกับกาย และการศึกษาในเรื่องนี้ก็ยังไม่มียุติจึงเป็นภาระที่นักปรัชญาและนักจิตวิทยาจะต้องค้นหาคำตอบกันต่อไป

รศ. สมบูรณ์ พรรณนาภ

อดีตข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

กิริติ บุญเจือ (ผู้แปล). **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2521.

Brody, Baruch A. **Beginning Philosophy**. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice – Hall, 1997.

Banerjee, N.N. **History of Western Philosophy**. Lucknow : Prakaskan Kendra, 1975.

The Encyclopedia of Philosophy. New York : The Macmillan Company & The Free Press, 1967.

Feigl, H. **The “Mental” and the “Physical.”**. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1967.

Turner, M.B. **Philosophy and the Science of Behavior**. New York : Appleton – century – Crofts, 1965.

James, William. **The Principle of Psychology**. New York : Henry Holt, 1980.

การคิด

ความหมายของการคิด (Thinking)

ตามนัยของปรัชญาการศึกษาลัทธิพิสูจนนิยม (Experimentalism) เชื่อกันว่า การคิดเป็นกิจกรรมทางจิตอย่างหนึ่งซึ่งประกอบด้วยลักษณะสามประการ อันแบ่งแยกออกจากกันมิได้ ได้แก่

- ความรู้สึก (Sentience, feeling หรือ Sensation)
- ความจำ (Memory)
- จินตนาการ (Imagination)

ตัวอย่างเช่น เราเจอเพื่อนของเราคนหนึ่งกำลังนั่งเหม่ออยู่คนเดียว เราตรงเข้าไปถามว่า กำลังทำอะไร หรือ เขาอาจจะตอบว่า เป่ล่าดอก นั่งคิดเล่นๆ ไปอย่างนั้นเอง คำว่า คิด ในที่นี้เขาหมายความว่าอย่างไร เขาอาจจะใฝ่ฝันหรือจินตนาการไปเกี่ยวกับชีวิตของเขาข้างหน้าก็ได้ หรืออาจจะทบทวนความจำเก่าๆ ที่เกี่ยวกับชีวิตที่ผ่านมาแล้วก็ได้ ในกรณีทั้งสองนี้ ความรู้สึกเกี่ยวกับตนเองก็ยังมีอยู่เสมอ แต่ว่าในกรณีแรก จินตนาการเด่นออกมามากกว่าความรู้สึกและความจำ ส่วนในกรณีที่สองนั้น ความจำเด่นออกมามากกว่าความรู้สึกและจินตนาการ สำหรับความรู้สึกนั้นย่อมจะต้องมีอยู่เสมอ ถ้าไม่มีความรู้สึกก็แปลว่าเราสลบไปหรือตายไปแล้ว

การที่คนเรารู้สึก หรือ จำ หรือ ใฝ่ฝัน ไปได้โดยสะดวก ไม่ชะงักหรือติดขัดนั้น ก็เพราะว่ามันเกิดขึ้นบ่อยๆ จนเป็นนิสัยไปแล้ว แต่ถ้าติดขัดหรือชะงักก็แปล

ว่า ได้มีเหตุการณ์ที่ทำให้คิดไม่คล่องหรือไม่สะดวกอย่างที่เคยมา กล่าวคือสถานการณ์ที่เป็นปัญหาขึ้นแล้ว ในกรณีเช่นนี้ลักษณะเกิดทั้งสามประการ คือ ความรู้สึก ความจำ และจินตนาการ ก็จะเด่นออกมาในขณะเดียวกันเพื่อร่วมกันคิดหรือร่วมกันแก้ปัญหาตัวเอง

ตามความคิดในพุทธปรัชญา มนุษย์นั้นคือ รูปนาม รูปก็คือ ร่างกาย ส่วน นาม นั้นก็คือ จิตใจ ซึ่งประกอบด้วยลักษณะสี่ประการ : เวทนา (การรู้สึก), สัญญา(การจำ), สังขาร(การคิดหรือการปรุงคิด),และวิญญาน (การรู้) ทั้งหมดนี้ก็แยกออกจากกันมิได้จึงเป็นที่น่าสังเกตว่า คำว่า คิด ตามนัยของลัทธิพิสูจนนิยมนั้น ก็คล้ายๆ กันในพุทธปรัชญาอยู่มาก

ประเภทของการคิด ตามแนวคิดของลัทธิพิสูจนนิยม การคิดเพื่อแก้ปัญหาหรือมีใช้ก็ตาม ได้พัฒนามาเป็นเวลานานแล้ว ตั้งแต่ครั้งอาริสโตเติล (Aristotle ; 384-322) ก่อนคริสตกาล จนถึงสมัยของจอห์น ดูย (John Dewey : 1859-1952) ความเข้าใจเรื่องการคิดในระยะอันยาวนานนี้ได้มีวิวัฒนาการมาตามลำดับ การคิดที่สำคัญๆ มีดังต่อไปนี้

1. การคิดโดยแยกประเภท (Thinking by Classification) ในสมัยอาริสโตเติล ได้เริ่มมีการศึกษาเกี่ยวกับพืชและสัตว์กันมาก อาริสโตเติลจึงคิดแบ่งพืชออกเป็นประเภทต่างๆ เพื่อให้มองเห็นง่ายขึ้นและเข้าใจยิ่งขึ้น ไม่ปนเปกัน เช่น แบ่งพืชเป็นพืชประเภท

ในเลี้ยงเดี่ยว (Monocotyledon) และประเภทใบเลี้ยงคู่ (Dicotyledon) เป็นต้น การรู้จักแบ่งกลุ่ม, รู้จักแยกแยะเป็นชนิด และรู้จักแบ่งประเภทเหล่านี้ นับว่าเป็นการคิดที่สำคัญอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นครุติศาสตร์หรือมานุษยวิทยา หรือประวัติศาสตร์ ย่อมจะใช้การแบ่งชนิดหรือแบ่งประเภทหรือแบ่งสมัยอยู่เสมอ

2. การคิดโดยตัดประเด็น (Thinking by Elimination) สมมุติว่าเรากำลังอ่านหนังสืออยู่คืนหนึ่งไฟในห้องดับมืดลง เอ๊ะ, นี้ ไฟลัดขาดหรืออย่างไร

- มองออกไปนอกถนน เห็นยังมีไฟถนนสว่างอยู่เป็นปรกติ ดังนั้นเป็นันตัดประเด็นได้ว่าไฟลัดขาดในบ้านมิได้ขาด

- เปิดประตูออกไปที่ห้องนอน ลองเปิดไฟดูก็ปรากฏว่า ไฟติดตามปรกติ จึงตัดออกไปได้อีกประเด็นหนึ่งว่า ไฟลัดในบ้านก็มีได้ขาด

- เป็นันว่าตัดประเด็นเรื่องไฟลัดขาดออกไปได้เลย

- เหลือเกี่ยวกับเรื่องหลอดไฟขาด จึงลองเอาหลอดไฟดวงใหม่มาใส่แทน ก็ปรากฏว่าไฟติดขึ้นตามเดิม ทำให้เราอ่านหนังสือได้ต่อไป

การคิดแบบตัดประเด็นออกไปทีละอย่างนี้ ก็เป็นการคิดที่เห็นได้ชัดเจน ใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวันหรือในการสอบสวน

3. การคิดแบบอุปนัย (Inductive Thinking)

เป็นการคิดจากส่วนรายระไปสู่ส่วนสรุป การคิดแบบอุปนัยเริ่มต้นด้วยการสังเกต และการทดลอง ก่อนเมื่อเห็นว่าเป็นจริง จึงสรุป เช่น สังเกตเห็นว่าถ้าสามเหลี่ยมสองรูปมีด้านเท่ากันสองด้านและมีมุมระหว่างด้านเท่า เท่ากันแล้ว สามเหลี่ยมสองรูปนั้นจะเท่ากันทุกประการ เมื่อสังเกตเห็นเช่นนั้นแล้ว ก็ไปหาสามเหลี่ยมประเภทดังกล่าวมานั้น มาหลาย ๆ คู่เพื่อทดลองเทียบกันดูเป็นคู่ๆ ไป ก็จะทำให้เห็นว่าเท่ากันทุกๆคู่จริงตามที่สังเกตเห็น เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงสรุปได้ว่า สามเหลี่ยมสองรูปที่มีด้านเท่ากันสองด้านและมีมุมระหว่างด้านเท่า, เท่ากัน

แล้ว ย่อมเท่ากันทุกประการ

4. การคิดแบบนิรนัย (Deductive Thinking)

เป็นการคิดแบบตรงกันข้ามกับการคิดแบบอุปนัย กล่าวคือ เริ่มต้นจากข้อสรุปหรือทฤษฎีก่อน เช่น มีทฤษฎีบทอยู่ว่า สามเหลี่ยมสองรูป มีด้านเท่ากันสองด้านและมีมุมระหว่างด้านเท่ากัน สามเหลี่ยมสองรูปนั้นเท่ากันทุกประการ เมื่อเป็นเช่นนั้นเราก็ต้องพิสูจน์ดูโดยหาสามเหลี่ยมดังกล่าวมาหนึ่งคู่หรือหลาย ๆ คู่ เมื่อเทียบกันแล้ว เห็นว่าเท่ากันจริงตรงตามทฤษฎีบทนั้น เป็นันยอมรับได้ เป็นการคิดจากส่วนสรุปไปสู่ส่วนรายละเอียด

5. การคิดแบบไตร่ตรองหรือการคิดสะท้อน (Reflective Thinking)

การคิดแบบนี้ก็คือ วิธีวิทยาศาสตร์ซึ่งกำลังใช้กันแพร่หลายอยู่ในชีวิตปัจจุบัน แต่ในวงการศึกษามักจะเรียกชื่อว่า **วิธีแก้ปัญหา (Problem Solving Method)** หรือ **วิธีการแห่งปัญญา (Method of Intelligence)** การคิดแบบไตร่ตรองนี้แบ่งได้ย่อย ๆ เป็นห้าขั้นตอน คือ

- ตอนกำหนดปัญหาและพิจารณาปัญหา (Location of Problems)

- ตอนกำหนดสมมุติฐานเพื่อแก้ปัญหา (Setting up of Hypotheses)

- ตอนทำการทดลองสมมุติฐานเหล่านั้นและการเก็บข้อมูลของการทดลอง (Experimenting and Collecting of Data)

- ตอนวิเคราะห์ข้อมูล (Analyzing the Data)

- การสรุปผลว่าแก้ปัญหาได้ประการใดหรือไม่ (Conclusion)

ตามที่ทราบกันอยู่ทั่วไปแล้ว วิธีคิดแบบไตร่ตรองนี้ได้นำมาใช้เป็นวิธีการสอนอย่างกว้างขวาง ทั้งในชั้นประถมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษา และชั้นอุดมศึกษาที่เห็นได้ชัดเจนนั้นก็คือ ในการสอนวิชาสังคมศึกษาและวิชาวิทยาศาสตร์

บทสรุป การคิดทั้ง 5 แบบดังกล่าวข้างต้น นักปรัชญาลัทธิพิสูจนนิยมถือว่าการคิดแบบไตร่ตรองเป็น

ทั้ง ความมุ่งหมายของการศึกษา และเป็นทั้ง วิธีการของการศึกษา ที่ว่าเป็นความมุ่งหมายนั้นก็คือเรา มุ่งหมายให้ผู้เรียน คิดเป็น ซึ่งหมายความว่าต้องสอน วิธีการคิดดังกล่าวนี้ให้เป็นที่เข้าใจและคล่องแคล่วทุก ขั้นตอน อันเป็นการทำให้ผู้เรียนรู้จักแก้ปัญหาโดยใช้ วิธีการนี้จนเป็นนิสัย เมื่อประสบกับปัญหาใด ๆ ในชีวิต ต่อไปข้างหน้า ก็จะไม่ตกใจจนเกินไป แต่รำลึกถึงวิธีแก้ ปัญหา และพยายามนำไปใช้ในการแก้ปัญหาเหล่านั้น ได้ตามควรแก่กรณี พุทธอีกทีหนึ่งก็คือ คิดเป็น

ที่ว่าเป็นวิธีการของการศึกษานั้นเพราะเหตุว่า นักการศึกษาลัทธิพิสูจนนิยมสนับสนุนให้วงการศึกษานำวิธีการนี้มาใช้เป็นวิธีสอน, เป็นวิธีวิจัย, เป็นวิธีบริหาร สถานศึกษา, เป็นวิธีการวางแผน, และอื่น ๆ จะเห็นว่า ในวิธีการวางแผนนั้นก็ได้ประยุกต์เอาวิธีแก้ปัญหามา

ใช้ได้อย่างสวยงาม คือ ไปแตกเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

- กำหนดปัญหา ตั้งความมุ่งหมายในการแก้ปัญหา
- กำหนดนโยบายตามนัยของความมุ่งหมายนั้น ๆ
- กำหนดกลวิธีในการจะปฏิบัติ
- กำหนด แผน,โครงการ, และ งาน เพื่อปฏิบัติในการแก้ปัญหานั้น ๆ

เนื่องจากวิธีแก้ปัญหามิใช่วิธีคิดสะท้อนนี้ ใช้เป็นวิธีการดำเนินการศึกษาได้ผลอย่างมากและกว้างขวาง นักการศึกษาลัทธิพิสูจนนิยมบางท่าน เช่น Hullfish, และ Smith ได้ตั้งชื่อหนังสือของท่านว่า 'Reflective Thinking : The Method of Education' (การคิดแบบสะท้อน : วิธีการแห่งการศึกษา)

ศ.ดร. สาโรช บัวศรี

อดีตข้าราชการบำนาญ

อดีตอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา

อดีตอธิบดีกรมการฝึกหัดครู

อดีตรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

บรรณานุกรม

Dewey, John. **Democracy and Education**. 4th ed. New York : Macmillan, 1968.

_____. **How We Think**. Boston : D.C. Heath and Company, 1933.

Hullfish, Gordon H. and Philip, G.Smith. **Reflective Thinking : The Method of Education**. New York : Dodd, Mead and Company. 1967.

สหัชญาณ

ความหมาย

สหัชญาณ (Intuition) ความรู้ที่เกิดขึ้นเอง โดยทันทีทันใด เป็นความรู้ที่เกิดจากภายในทำให้เข้าใจ เรื่องที่ต้องการได้แจ่มแจ้งชัดเจน เป็นการหยั่งรู้โดยไม่ต้องอาศัยเหตุผลและการทดสอบ เป็นญาณที่เกิดขึ้น เฉพาะตัวหรือเฉพาะบุคคลที่บำเพ็ญเพียรทางจิตเท่านั้น

ความเป็นมา

ปัญหาเรื่องความรู้ โดยเฉพาะปัญหาที่ว่ามนุษย์รู้ ได้อย่างไรหรือมีวิธีการได้ความรู้มาอย่างไรเป็นปัญหาที่ นักปรัชญาให้ความสนใจมาตั้งแต่สมัยโบราณ นับตั้งแต่ อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ถ้าหากจะจำแนกแนวความคิดของ นักปรัชญาลัทธิต่างๆ ก็อาจสรุปได้ว่าความรู้ที่ได้มานั้น แบ่งออกได้ 5 ประเภท คือ

1. ความรู้ที่ได้มาจากพระเจ้าเป็นเจ้าของหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (revelation) เป็นความรู้ที่บันทึกไว้ใน พระคัมภีร์ไบเบิล คัมภีร์อัลกุรอาน และคัมภีร์พระเวท เป็นต้น เป็นความรู้ที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นจริงมีลักษณะเหนือธรรมชาติ ตั้งอยู่บนความศรัทธา (faith) ไม่สามารถไขข้อเท็จจริงพิสูจน์ได้ ขณะเดียวกันก็ไม่ยอมให้มีการตั้งข้อสงสัย

2. ความรู้ที่ได้มาจากผู้ที่เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น (authority) เช่น จากผู้ที่สำเร็จในวิชาการหรือวิชาชีพ นั้นๆ โดยตรง ความรู้ในสารานุกรมและจากครูอาจารย์ เป็นต้น

3. ความรู้ที่ได้มาจากการใช้เหตุผล (rational) โดยใช้ความคิดไตร่ตรองพิจารณาข้อมูลแต่ละอย่าง เพื่อนำไปสู่ความรู้ที่ถูกต้อง เหตุผลคือแหล่งความรู้ซึ่งถ้าใช้ได้ถูกต้องจะช่วยให้ได้ความรู้ใหม่อย่างไม่มีที่สิ้นสุด แนวคิดนี้เป็นของพวกยึดถือลัทธิเหตุผลนิยม (rationalism)

4. ความรู้ที่ได้จากผัสสะหรือประสบการณ์ (empirical knowledge) หมายถึง ความรู้ที่ได้โดยผ่านประสาทสัมผัส โดยมีความเห็นว่าเรารู้จักโลกรอบตัวเราได้ด้วยการ เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้ร่ำรส และด้วยการสัมผัส เป็นทัศนะของผู้ยึดถือลัทธิประจักษ์นิยม (empiricism) ซึ่งรวมถึงวิธีการทางวิทยาศาสตร์ด้วย

5. ความรู้ที่ได้จากการรู้แจ้งในทันทีทันใด (intuition) ความรู้ประเภทนี้เรียกว่า “สหัชญาณ” เป็นความรู้ที่ตั้งอยู่บนสมมุติฐานที่ว่ามนุษย์มีความสามารถตามธรรมชาติที่จะได้ความรู้มา ถ้าหากรู้จักใช้ความสามารถนั้นได้อย่างเหมาะสม เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเองโดยที่ไม่สามารถอธิบายได้

ผู้ที่นำความรู้ประเภทที่ 5 หรือสหัชญาณเข้ามาสู่วงการปรัชญาคือ อองรี แบร์กซอง (Henri Bergson : 1859-1941) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสแบร์กซองมีความเห็นว่าความรู้ที่ได้มาตามวิธีต่างๆ 4 ประเภทนั้นไม่ใช่ความรู้ที่แท้จริง การให้ความเชื่อในพระเจ้าก็ดี หรือจากผู้เชี่ยวชาญก็ดี เป็นความรู้ที่เราได้มาจากการรับฟังหรือการสังเกตพิจารณาเหตุผลจากข้อมูลที่ได้รับ

มา เป็นการพิจารณาองค์ประกอบภายนอกของสิ่งที่ต้องการหาความรู้ ไม่ได้เข้าไปถึงแก่นแท้ภายในของสิ่งนั้น ดังนั้นจึงไม่ได้ความรู้ที่แท้จริง นอกจากนั้นในบางกรณีความรู้ที่ได้มาจะเป็นความรู้เชิงสัมพัทธ์ (relative) อีกด้วย ตัวอย่างเช่น เวลาที่เราดูวัตถุเคลื่อนที่เรายกได้ว่ามีการเคลื่อนที่เพราะในเวลาหนึ่งมันอยู่ที่จุดหนึ่ง และในอีกเวลาหนึ่งมันอยู่ที่อีกจุดหนึ่ง มโนทัศน์ของเราเกี่ยวกับวัตถุนั้นจะเป็นมโนทัศน์ในขณะที่วัตถุนั้นหยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่เวลาที่มันเคลื่อนที่เราไม่สามารถบอกได้ว่ามันเป็นอย่างไร ดังนั้นความรู้ที่เราได้มาเวลาที่วัตถุเคลื่อนที่จึงเป็นความรู้ในลักษณะสัมพัทธ์ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการวิเคราะห์แบบธรรมดาทั่วไปที่ใช้กับวัตถุที่หยุดนิ่งนั้นไม่สามารถนำไปอธิบายสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ เพราะในขณะที่วัตถุเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ในขณะที่เคลื่อนที่นั้นเราไม่อาจเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ตามไปได้

แบร์กซอง กล่าวว่า การวิเคราะห์สิ่งต่างๆ จากการสังเกตภายนอกจะสามารถทำได้เพียงบางส่วนของวัตถุ ความรู้ที่ได้มาเกี่ยวกับวัตถุนั้นจึงไม่สมบูรณ์ แต่สำหรับความรู้จากสัญชาตญาณนั้นเป็นความรู้ที่สมบูรณ์ เป็นการหยั่งรู้ทุกสิ่งทุกอย่างของวัตถุตามที่มันเป็น ไม่ใช่ตามที่มันมีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น อย่างไรก็ตามเมื่อถามว่าสัญชาตญาณเกิดขึ้นได้อย่างไร แบร์กซอง กล่าวว่าสัญชาตญาณเกิดจากการใช้ความสามารถทางจิตอย่างหนึ่งทำให้เกิดความกระฉ่างขึ้นมาในทันทีทันใด เป็นเรื่องที่ไม่สามารถอธิบายให้บุคคลอื่นเข้าใจได้ เหมือนเวลาที่เรापวดฟัน เรายกได้ว่าปวดฟัน แต่ไม่สามารถอธิบายได้ว่าปวดอย่างไร เพราะเป็นความรู้สึกของแต่ละบุคคล

ประเภทของสัญชาตญาณ

สัญชาตญาณหรือการหยั่งรู้แบ่งออกได้เป็นประเภทต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. สัญชาตญาณโดยผัสสะ (sensible intuition) ได้แก่ การที่เราสามารถรู้ใน รูป รส กลิ่น เสียงและ สัมผัส ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม เป็นความรู้ที่ไม่สามารถอธิบายได้ว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร
2. สัญชาตญาณทางจิตวิทยา (psychological intuition) เป็นความรู้ว่าขณะนี้จิตของเรามีอารมณ์เป็นอย่างไร เช่น กำลังมีทุกข์ หรือมีสุข มีความรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจ ซึ่ซึมหรือเบื่อหน่าย เป็นต้น
3. สัญชาตญาณที่เกิดจากสัญชาตญาณ (instinctive intuition) การที่เราวิ่งหนีในเวลาที่เราสัมผัสกลัวก็ตี กะพริบตาเวลาที่มีบางสิ่งวิ่งเข้าสู่ตา หรือมีอาการโกรธเวลาที่เกิดความไม่พอใจ เหล่านี้จัดว่าเป็นสัญชาตญาณประเภทหนึ่ง
4. สัญชาตญาณแบบรู้ล่วงหน้า (divinatory intuition) เช่นทราบวาทฤษฎีได้อาจแก้ปัญหาได้ดี เช่นการมีสัญชาตญาณเรื่องทฤษฎีแรงดึงดูดของนิวตัน หรือสัญชาตญาณเรื่องทฤษฎีสัมพัทธ์ของไอน์สไตน์ เป็นต้น หรืออาจเป็นการหยั่งรู้ว่าในกรณีเฉพาะหน้าควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะประสบผลสำเร็จ เช่นการตัดสินใจบุกยุโรปของประธานาธิบดีไอเซนเฮาว์เพื่อยุติสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้น
5. สัญชาตญาณที่เกิดจากการวิเคราะห์ (analytical intuition) เป็นการหยั่งรู้ว่าในแต่ละเรื่องใดนั้นน่าจะมีองค์ประกอบอะไรบ้าง เช่นสามารถวิเคราะห์ว่าในกรมนั้นควรประกอบด้วยกองกึ่งกองกองอะไรบ้าง และในแต่ละกองควรมีกี่แผนกและควรเป็นแผนกอะไรบ้าง หรืออย่างที่เป็นเดเลเจฟ (Dmitri Iranorich Mendelejev) นักเคมีชาวรัสเซีย ที่หยั่งรู้ว่าตารางจำแนกธาตุควรมีธาตุอยู่จำนวนเท่าใด
6. สัญชาตญาณที่เกิดจากการสังเคราะห์ (synthetical intuition) เป็นการหยั่งรู้ว่าจะผสม

กับอะไรน่าจะเกิดอะไรขึ้นมาใหม่ เช่นผู้อำนวยการภาพยนตร์หยั่งรู้ว่า ถ้าได้ดาราคณนั้นคนนี้มาแสดงในเรื่องนี้และในฉากนี้ก็จะได้ภาพยนตร์ที่ดีเยี่ยม หรือนักประพันธ์หยั่งรู้ว่าถ้าวางแนวเรื่องอย่างใดก็จะได้บทประพันธ์ที่สนุกสนาน เป็นต้น

7. สหัชญาณที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ (relational intuition) เป็นการหยั่งรู้ว่าข้อมูลที่จะนำมาใช้นั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างไร เช่น เหมือนกัน ต่างกัน สอดคล้องกัน หรือขัดแย้งกัน เป็นต้น

8. สหัชญาณที่เกิดจากอูตรญาณ (transcendental intuition) การหยั่งรู้ขั้นนี้เกิดขึ้นแก่บุคคลที่ได้ฝึกจิตจนได้ญาณวิเศษหรืออูตรญาณ เป็นความรู้ที่ลึกซึ้ง ที่บุคคลทั่วไปไม่อาจรู้ได้ เช่นการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น

สหัชญาณกับวิทยาศาสตร์เชิงประจักษ์

หน้าที่ของวิทยาศาสตร์เชิงประจักษ์ (empirical science) คือการวิเคราะห์ ดังนั้นจึงมีลักษณะไม่แตกต่างอะไรกับการแสวงหาความรู้ด้วยการสังเกตและพิจารณาจากภายนอกในการอธิบายก็ต้องอาศัยภาษาหรือสัญลักษณ์เป็นเครื่องมือ ในทัศนะของแบร์กของความรู้ที่ได้จากวิทยาศาสตร์จึงไม่ใช่ความรู้ที่แท้จริง เพราะจะต้องแปลความหมายออกมาอีกชั้นหนึ่ง ไม่ใช่แก่นแท้ของความรู้ อย่างไรก็ตามเราพบว่าในบางกรณีความรู้ทางวิทยาศาสตร์อาจเกิดขึ้นโดยสหัชญาณก็ได้ ตัวอย่างเช่นการสร้างทฤษฎีแรงดึงดูด (theory of gravitation) ของเซอร์ไอแซค นิวตัน (Isac Newton) ซึ่งเกิดจากความหยั่งรู้หรือสหัชญาณ เป็นอันดับแรก ต่อจากนั้นจึงได้อาศัยความรู้และประสบการณ์เกิดช่วยสานต่อให้เป็นทฤษฎีขึ้นมา ข้อแตกต่างระหว่างสหัชญาณตามแนวคิดของแบร์กของ

และตามวิธีการวิทยาศาสตร์ก็คือ ความรู้ที่เกิดจากสหัชญาณตามแนวคิดของแบร์กของเป็นความรู้ที่สมบูรณ์ในทันทีที่ได้มา แต่ตามแนวทางวิทยาศาสตร์นั้นยังไม่สมบูรณ์ ยังจะต้องมีการทดลองทดสอบต่อไปได้อีก

สหัชญาณกับศิลปะ

สหัชญาณกับศิลปะมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จะเห็นได้ว่าลักษณะของงานศิลปะที่ได้มานั้นเกิดจากสหัชญาณ โดยที่ศิลปินจะเกิดการหยั่งรู้ในสิ่งที่เป็งานศิลปะที่เขา กำลังทำอยู่ ดังนั้นไม่ว่าบทประพันธ์ ดนตรี รูปปั้น ภาพวาด งานสถาปัตยกรรมหรือศิลปะอื่นใด จึงเป็นผลของการรับรู้ทางสหัชญาณในขั้นสุดท้าย

ข้อแตกต่างระหว่างศิลปะกับวิทยาศาสตร์ ก็คือ ศิลปะนั้นสื่อแต่สิ่งที่แสดงออกมาให้เห็นไม่มีข้อเท็จจริง ผลงานไม่ได้แสดงว่าจริงหรือไม่จริง สิ่งที่สื่อให้ทราบคือ บางส่วนของประสบการณ์ของศิลปิน เป็นการสื่อที่ไม่จำเป็นต้องจงใจกระทำ แต่เป็นเรื่องของผู้ที่ดูศิลปะจะสังเกตว่าเป็นอะไรข้อแตกต่าง อีกประการหนึ่งระหว่างวิทยาศาสตร์และศิลปะก็คือ วิทยาศาสตร์มุ่งที่จะเสนอคำตอบที่เหมือนกันแก่ทุกฝ่าย แต่ศิลปะนั้นคำตอบที่เป็นเอกฉันท์ไม่ใช่เรื่องสำคัญ

สหัชญาณกับความลึกลับ

ความลึกลับนับได้ว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของสหัชญาณ เป็นทัศนะที่เชื่อว่ามีความจริงแท้ที่ซ่อนเร้นอยู่ต่างหากจากช่องทางของความรู้แบบธรรมดาและจะปรากฏแจ้งแก่จิตมนุษย์ในช่วงเวลาของการหยั่งรู้โดยเฉพาะเท่านั้น ประสบการณ์จากความลึกลับไม่อาจอธิบายได้โดยวิธีการแบบธรรมดา อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า ความลึกลับต่างกับสหัชญาณในทัศนะของแบร์กของอย่างน้อย 2 ประการคือ

1. สหัชญาณเกิดขึ้นได้ในประสบการณ์
ธรรมดาและอาศัยช่วงเวลาหนึ่ง แต่ความลึกซึ้งเป็น
เรื่องเหนือประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเวลาที่ไม่รู้จบ
และมักกล่าวอ้างกันว่าเป็นช่องทางที่จะเข้าไปถึงแก่น
แท้ของพระผู้เป็นเจ้า
2. ประสบการณ์ของความลึกซึ้งไม่ต้องอาศัยสติ
ปัญญา แต่สหัชญาณเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยสติปัญญา
ที่แก่กล้า

ศ.ดร. ชำรง บัวศรี

อดีตข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยบูรพา
อดีตรองอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสนจังหวัดชลบุรี

บรรณานุกรม

- กิริติ บุญเจือ. **วิชาการศึกษาทั่วไปแบบบูรณาการสมบูรณ.** (เล่มต้น-มนุษย์รู้อย่างไร). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2523.
- ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์. **ญาณวิทยา.** กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2522. อัดสำเนา.
- บุญมี แทนแก้วและสถาพร มาลีเวชพงศ์. **ปรัชญาเบื้องต้นทั่วไป.** กรุงเทพฯ : ดี ดี. บุคส์โตร์, 2530.
- Ackermann, R. Z. **Theories of Knowledge.** New York : Mc Graw Hill, 1965.
- Bahm, A.J. **Philosophy : An Introduction.** New York : John Wiley & Sons, 1953.
- Randall, J.H. and Bucher, J. **Philosophy : An Introduction.** New York : Barnes & Noble, 1942.
- Stroll, A. and Pepkin, R.H. **Introduction to Philosophy.** New York : Hott, Rine Hart and Winston, 1961.

วิธีการแห่งปัญญา

1. ความนำ

1.1 ความหมาย วิธีการแห่งปัญญา (method of intelligence) หมายถึงระเบียบวิธีที่มีความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้ สำหรับนำมาใช้ในการแสวงหาความรู้ ความจริงและในการแก้ปัญหา

1.2 ลักษณะ วิธีการแห่งปัญญาเป็นวิธีที่เน้นความสำคัญของความมุ่งหมายหรือจุดมุ่งหมายแห่งการแสวงหาสำคัญของความมุ่งหมายหรือจุดมุ่งหมายแห่งการแสวงหาความรู้ ความจริงและการแก้ปัญหา นั่นคือ วิธีการแห่งปัญญาจะมุ่งกระทำเพื่อให้ได้ความรู้ เพื่อทราบความจริงและเพื่อแก้ปัญหา วิธีการแห่งปัญญาจะต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจนจึงจะทำให้ขั้นตอนต่าง ๆ ดำเนินไปอย่างเรียบร้อยมีความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้ สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งของวิธีการแห่งปัญญาคือการตรวจสอบหรือพิสูจน์ผลสรุป นั่นคือเมื่อได้ความรู้ ความจริง และการแก้ปัญหานั้น ๆ ว่ามีความถูกต้อง เที่ยงตรง เชื่อถือได้มากน้อยเพียงใด มีข้อบกพร่องอย่างไร มีอะไรที่ไม่ชัดเจน ไม่สมบูรณ์ มีส่วนใดสมควรแก้ไข ปรับปรุง หรือพัฒนาต่อไปอย่างไร ฯลฯ เป็นต้น

1.3 ความเป็นมา วิธีการแห่งปัญญาเป็นวิธีวิทยา (methodology) อย่างหนึ่ง ซึ่งในการจัดการศึกษาแผนใหม่ (Progressive Education) จอห์น ดูย (John Dewey) นักปรัชญาคนสำคัญของสหรัฐอเมริกาได้นำมาใช้เป็นวิธีสอนที่เน้นการแก้ปัญหา วิธีการแห่งปัญญามีชื่อเรียกอย่างอื่นอีก เช่น วิธีการทางวิทยาศาสตร์ และวิธีการคิดแบบไตรตรอง (reflective thinking)

1.4 นิยามคำที่เกี่ยวข้อง

1.4.1 วิธีการ หมายถึง การทำงานตามขั้นตอน เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

1.4.2 ปัญญา หมายถึง ความสามารถในการใช้ความจำ จินตนาการและมโนคติในการแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ อนึ่งปัญญานี้มีลักษณะตรงกันข้ามกับความเคยชิน หรือการใช้อำนาจและอารมณ์ในการแก้ปัญหา

2. ชั้นของวิธีการแห่งปัญญา

ชั้นของวิธีการแห่งปัญญาอาจจะแบ่งเป็นขั้นตอนที่แตกต่างกัน แต่โดยทั่ว ๆ ไปชั้นของวิธีการแห่งปัญญา มี 5 ชั้น คือ

- 2.1 ชั้นกำหนดปัญหา
- 2.2 ชั้นตั้งสมมติฐาน
- 2.3 ชั้นทดลองและรวบรวมข้อมูล
- 2.4 ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล
- 2.5 ชั้นพิสูจน์สมมติฐานและสรุปผล

ชั้นกำหนดปัญหา

ชั้นกำหนดปัญหา เป็นชั้นการทำความเข้าใจกับปัญหาและสร้างความกระจ่างให้แก่ตนเองว่าอะไรคือปัญหาอะไรคือสิ่งที่ต้องการรู้หรือต้องการทราบ ชั้นนี้ต้องใช้เวลาไตร่ตรองพิจารณา ทบทวน จะใช้เวลาเท่าใด ย่อมขึ้นอยู่กับธรรมชาติและลักษณะของปัญหา ในชั้นนี้อาจมีกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ การอ่านเอกสาร ตำรา ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การฟังปาฐกถา การอภิปรายปัญหา การสนทนากับผู้รู้ การสังเกตเหตุการณ์ การตรวจทานประสบการณ์ของตนเองและคนอื่น การสัมภาษณ์ ฯลฯ งานสำคัญของชั้นกำหนดปัญหามีอยู่ 2 ประการ คือ (1) กำหนดขอบเขตของปัญหาให้ชัดเจน (2) กำหนดความมุ่งหมายของการแก้ปัญหาให้ชัดเจน

ชั้นตั้งสมมติฐาน

ชั้นตั้งสมมติฐานเป็นการนำความจำ จินตนาการ มโนคติและประสบการณ์มากำหนดแนวทางต่าง ๆ ที่อาจจะแก้ปัญหาที่กำหนดไว้แล้วนั้นให้ลุกลงไปได้ การตั้งสมมติฐาน ต้องสัมพันธ์กับขอบเขตของปัญหา และความมุ่งหมายของการแก้ปัญหา

ชั้นทดลองและรวบรวมข้อมูล

ชั้นทดลองและรวบรวมข้อมูล เป็นชั้นสำคัญยิ่งในการแก้ปัญหา คือต้องดำเนินการทดลองตาม

แนวทางต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในชั้นตั้งสมมติฐาน ผลของการทดลองในแต่ละแนวทางคือ ข้อมูลที่ต้องการการรวบรวมข้อมูลต้องใช้ความรอบคอบ ไม่ลำเอียงและต้องเชื่อถือได้

ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล เป็นชั้นตรวจสอบข้อมูลที่ได้อมา และจัดกระทำกับข้อมูลนั้นตามวิธีการทางสถิติบ้าง วิธีลำดับเหตุการณ์และความสำคัญบ้าง วิธีเปรียบเทียบด้วยตัวเลขบ้าง รวมทั้งการประเมินค่าพฤติกรรม และการตีความหมายของสถานการณ์ต่าง ๆ ด้วย ข้อควรระวังก็คืออย่าวิเคราะห์ข้อมูลที่ผิดพลาด ก่อนวิเคราะห์ต้องตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลให้ถี่ถ้วน

ชั้นพิสูจน์สมมติฐานและสรุปผล

ชั้นพิสูจน์สมมติฐานและสรุปผลเป็นชั้นการใช้วิจรรย์ญาณ เพื่อสรุปว่าได้แก้ปัญหาได้สำเร็จตรงตามสมมติฐานที่ตั้งไว้หรือไม่ ถ้าแก้ปัญหาได้สำเร็จก็ย่อมจะเป็นการได้ความรู้และความจริงเพิ่มขึ้น ข้อสรุปที่ได้นั้นก็ถือว่าเป็นความรู้หรือความจริงและนำไปเป็นแนวทางเพื่อแก้ปัญหาอื่น ๆ ต่อไป

ชั้นของวิธีการแห่งปัญญา 5 ชั้น ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงแนวทางการแสวงหาความรู้หรือความจริงและการแก้ปัญหาบางอย่าง อาจจะต้องใช้ขั้นตอน และรายละเอียดมากกว่านี้ ความจริงบางอย่างไม่สามารถทำการทดลองได้ข้อมูลบางอย่างไม่สามารถสัมผัสได้ เหตุการณ์บางอย่างเกิดขึ้นนานจนเกินประสบการณ์ของมนุษย์ การแสวงหาความรู้หรือความจริงเกี่ยวกับสิ่งที่มีลักษณะดังกล่าวอาจจะต้องใช้วิธีการอย่างอื่นก็ได้

ผศ.ดร. พิสิทธิ์ สารวิจิตร

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ญาณวิทยากับการศึกษา

วัตถุประสงค์สำคัญของการกล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่าง “ญาณวิทยากับการศึกษา” (Epistemology and Education) คือการพิจารณาหาแนวทางในการนำเอา ญาณวิทยามาใช้เป็นหลักประการหนึ่งของการศึกษา

1. ความหมายของญาณวิทยา

ญาณวิทยา คือ สาขาหนึ่งของวิชาปรัชญา เป็นคำที่แปลมาจากคำภาษาอังกฤษ คือคำ “Epistemology” ซึ่งเป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกสองคำ ได้แก่ คำ “Episteme” (มีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Knowledge” แปลว่า ความรู้) และคำ “Logos” (ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “doctrine, science และ theory” แปลว่า คำสอนหรือลัทธิ ศาสตร์หรือวิทยา และทฤษฎีตามลำดับ) ดังนั้นความหมายของญาณวิทยาตามนัยคำศัพท์ดังกล่าวแล้ว ข้างต้น มีความหมายดังนี้ “ญาณวิทยา คือ ทฤษฎีความรู้” (theory of knowledge) และปรากฏว่า ความหมายของญาณวิทยาตามนัยนี้ เป็นความหมายที่คนส่วนมากนิยมนำมากล่าวอ้างมากกว่าความหมายตามนัยอื่น

2. ขอบข่ายของญาณวิทยา (scope of epistemology)
แบ่งออกได้เป็นสามส่วนใหญ่ๆ คือ

1) ธรรมชาติของความรู้ (the nature of knowledge)

2) ขอบเขตของความรู้ (the limits of knowledge)

3) ปัญหาเกี่ยวกับวิธีการแห่งความรู้ (the methodological problems of knowledge)

ขอบข่ายของญาณวิทยาทั้งสามส่วนดังกล่าวแล้วข้างต้นอาจจำแนกออกเป็นหัวข้อย่อยได้หลายหัวข้อตามลักษณะของปัญหาทางญาณวิทยา (epistemological problems) เช่น

- ปัญหาเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างความรู้กับความเชื่อ (belief) และความจริง (truth)
- ปัญหาเกี่ยวกับแหล่งกำเนิดของความรู้
- ปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างของความรู้
- ปัญหาเกี่ยวกับชนิดของความรู้
- ปัญหาเกี่ยวกับวิธีรวบรวมความรู้
- ปัญหาเกี่ยวกับเกณฑ์สำหรับตรวจสอบความสมเหตุสมผลของความรู้

3. ทฤษฎีญาณวิทยา (epistemological theory)

ทฤษฎีญาณวิทยา คือ แนวคิดที่อาศัยพื้นฐานทางปรัชญาสำหรับนำมาใช้เป็นหลักในการอธิบายธรรมชาติของความรู้และการอธิบายข้อสงสัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ

ความรู้ ดังกล่าวแล้วในเรื่องขอบข่ายของญาณวิทยาปรัชญาแต่ละลัทธิและปรัชญาเมธีแต่ละคน อาจมีทฤษฎีญาณวิทยาที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละลัทธิและของแต่ละคน ทฤษฎีญาณวิทยาจึงอาจจำแนกออกได้เป็นหลายทฤษฎีเช่น

1. **ทฤษฎีญาณวิทยาตามแนวคิดของแต่ละลัทธิปรัชญา** เช่น ทฤษฎีญาณวิทยาตามแนวคิดของลัทธิจิตนิยม (Idealism) ทฤษฎีญาณวิทยาตามแนวคิดของลัทธิลัทธินิยม (Realism) ทฤษฎีญาณวิทยาตามแนวคิดของลัทธิปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ฯลฯ

2. **ทฤษฎีญาณวิทยาตามทัศนะที่แตกต่างกันของปรัชญาเมธีแต่ละคน** เช่น ทฤษฎีญาณวิทยาของเพลโต (Plato.. 427-347 B.C.) ทฤษฎีญาณวิทยาของจอห์น ล็อก (John Locke.. 1636-1704) ทฤษฎีญาณวิทยาของอิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant..1724-1804) ฯลฯ

4. แนวทางของการนำญาณวิทยามาเป็นหลักของการศึกษา

แบ่งออกได้เป็นสองแนวทาง คือ

1) **แนวทางแรก** ได้แก่ การนำความรู้ในระบบและคำสอนทางญาณวิทยา ซึ่งปรัชญาเมธีแต่ละคน หรือ ลัทธิปรัชญาแต่ละลัทธิได้กำหนดไว้แล้ว มาใช้ในการสร้างพื้นฐานประการหนึ่งของการศึกษา เรียกว่า พื้นฐานทางญาณวิทยาของการศึกษา (epistemological base of education)

2) **แนวทางที่สอง** ได้แก่ การนำระเบียบวิธีการทางญาณวิทยา (epistemological methodology) มาใช้เป็นระเบียบวิธีอย่างหนึ่ง ในกระบวนการทางการศึกษา (educative process) เช่น การตรวจสอบกิจกรรมทุกอย่างของกระบวนการทางการศึกษาก่อนการตัดสินใจดำเนินการ การตรวจสอบดังกล่าว คือ การตรวจสอบเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งจนสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

การนำญาณวิทยามาใช้กับการศึกษาตามแนวทางแรกนั้น เป็นแนวคิดแบบคลาสสิก (classical concept) ของนักปรัชญาการศึกษาทั่วไป คือเป็นแนวคิดที่เคยยึดถือกันมานานแล้ว ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน มีลักษณะสำคัญที่อาจสังเกตได้สองประการ คือ (1) เป็นการนำระบบและหลักคำสอนทางญาณวิทยามาใช้โดยตรงเพื่อประโยชน์ในการเก็งความจริง (speculative approach) และ (2) เป็นการยอมรับเฉพาะระบบและหลักคำสอนทางญาณวิทยาของปรัชญาเมธีหรือของลัทธิปรัชญาที่คนส่วนมากนิยมนับถือว่าน่าเชื่อถือ เช่น ระบบและหลักคำสอนของลัทธิจิตนิยมและลัทธิลัทธินิยมเป็นต้น สำหรับหลักปฏิบัติในการนำญาณวิทยามาใช้เป็นพื้นฐานประการหนึ่งของการศึกษานั้น จะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป

ส่วนการนำญาณวิทยามาใช้กับการศึกษาตามแนวทางที่สองนั้นเป็นแนวคิดแบบใหม่ (modern concept) ของนักปรัชญาการศึกษา และเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นเมื่อประมาณตอนปลายของคริสต์ศตวรรษที่ 19 นี้เอง มีพื้นฐานมาจากแนวคิดที่ยึดมั่นในหลักคำสอนที่ว่าบทบาทและหน้าที่ของปรัชญาคือการวิพากษ์และการวิเคราะห์ (critical and analytical philosophy) ไม่ใช่การประกาศหลักคำสอน ดังนั้น การนำญาณวิทยามาใช้กับการศึกษาตามแนวทางที่สองจึงมีลักษณะที่แตกต่างจากแนวทางแรก แบ่งออกได้เป็นสองประการคือ (1) เป็นการนำระเบียบวิธีทางญาณวิทยา (ไม่ใช่ระบบและหลักคำสอนทางญาณวิทยา) มาใช้เป็นระเบียบวิธีอย่างหนึ่งในกระบวนการทางการศึกษา เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ (analytical approach) เช่น การวิเคราะห์กิจกรรมต่าง ๆ ของกระบวนการทางการศึกษาก่อนการตัดสินใจดำเนินการ ซึ่งถือว่าเป็นการนำญาณวิทยามาใช้กับการศึกษาโดยอ้อม ดังปรากฏในแนวคิดของกลุ่มการวิเคราะห์ (Analysis) และ (2) เป็นการอาศัยระเบียบวิธีทางญาณวิทยาเพื่อการวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดหรือทฤษฎีต่าง ๆ จาก

ศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์สาขาอื่น ๆ แล้วนำผลสรุปมาใช้เป็นหลักในการกำหนดทฤษฎี หรือแนวคิดทางการศึกษา การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ดังกล่าวนี้ ไม่จำกัดเฉพาะการนำเอาแนวคิดหรือทฤษฎีทางปรัชญาเท่านั้นมาทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ หมายความว่าแนวคิดหรือทฤษฎีต่าง ๆ ที่จะนำมาทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อประโยชน์ในการนำมาใช้เป็นหลักของการกำหนดทฤษฎีการศึกษานั้น อาจจะได้มาจากแนวคิดหรือทฤษฎีของนักวิชาการ แขนงต่าง ๆ รวมทั้งของสามัญชนอีกด้วย ไม่ได้จำกัดเฉพาะแนวคิด หรือทฤษฎีของนักปรัชญาและนักการศึกษาเท่านั้น สำหรับหลักปฏิบัติในการนำระเบียบวิธีทางญาณวิทยามาใช้เป็นระเบียบวิธีอย่างหนึ่งของกระบวนการทางการศึกษานั้น จะได้นำมากล่าวในตอนต่อไป

5. หลักปฏิบัติตามแนวทางแรกในการนำญาณวิทยามาใช้เป็นพื้นฐานประการหนึ่งของการศึกษา

แบ่งออกได้เป็นสองขั้น ดังนี้

ขั้นแรก เลือดยึดถือระบบและหลักคำสอนทางญาณวิทยาของปรัชญาเมธีคนใดคนหนึ่งหรือของลัทธิปรัชญาลัทธิใดลัทธิหนึ่ง แล้วศึกษาให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง

ขั้นที่สอง นำเอาแนวคิดที่ได้จากการศึกษาระบบและหลักคำสอนทางญาณวิทยาที่กล่าวแล้วในขั้นแรกมาใช้ในการสร้างพื้นฐานทางญาณวิทยาของการศึกษาเพื่อยึดถือเป็นหลักในการกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ของกระบวนการสร้างความรู้

การศึกษาให้มีความรู้และความเข้าใจในระบบและหลักคำสอนทางญาณวิทยาของปรัชญาเมธีหรือของลัทธิปรัชญาที่ตัดสินใจเลือกยึดถือ นั้น เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องกระทำและอาจทำได้ด้วยการศึกษาระบบและหลักคำสอนทางญาณวิทยาของปรัชญาเมธีนั้น ๆ หรือของลัทธิปรัชญานั้น ๆ โดยตรง หรือด้วยการศึกษาวิชา

ปรัชญาการศึกษาซึ่งเป็นรายวิชาหนึ่งของหลักสูตรวิชาศึกษาศาสตร์หรือวิชาการศึกษา

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า โรงเรียนที่มีพื้นฐานทางญาณวิทยาที่แตกต่างกันย่อมมีแนวคิดทางการศึกษาที่แตกต่างกันซึ่งมีผลทำให้การจัดการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวกับกระบวนการสร้างความรู้มีความแตกต่างกันอีกด้วย เพื่อแสดงให้เห็นหลักปฏิบัติในการนำญาณวิทยามาใช้เป็นพื้นฐานประการหนึ่งของการศึกษาตามที่ได้กล่าวแล้วในตอนต้น ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงแนวคิดทางการศึกษาของโรงเรียนที่ยึดพื้นฐานทางญาณวิทยาที่แตกต่างกันสามแนวคิดคือ แนวคิดทางการศึกษาของโรงเรียนที่ยึดถือญาณวิทยาของลัทธิจิตนิยม ลัทธิสัญนิยมและลัทธิปฏิบัตินิยม ตามลำดับนี้

5.1 แนวคิดทางการศึกษาของโรงเรียนที่ยึดพื้นฐานทางญาณวิทยาตามแนวคิดของลัทธิจิตนิยม

ก. พื้นฐานทางญาณวิทยา ยึดถือความเชื่อว่า ความรู้คือจิตภาพ (idea) เป็นผลที่เกิดจากประสบการณ์ทางจิต (mental experience) อาศัยการใช้ปัญญา (intellect) และความสามารถในการใช้เหตุผล (rationality) ของแต่ละบุคคล ความรู้มีลักษณะเป็นลิ่งสากล เป็นปรนัย (objectivity) มีความแน่นอนไม่เปลี่ยนแปลง เป็นลิ่งสัมบูรณ์ (absolute) และสามารถตรวจสอบได้ โดยอาศัยทฤษฎีความเกี่ยวเนื่องกันของความจริง (coherence theory of truth)

ข. แนวคิดหรือทฤษฎีทางการศึกษา

(1) ที่เกี่ยวกับหลักสูตร เนื่องจากมีพื้นฐานทางญาณวิทยาดังกล่าว ดังนั้นการจัดหลักสูตรจึงเป็นแบบแยกรายวิชาย่อย (separated subject-matter curriculum) มีการจัดเตรียมไว้ล่วงหน้า รายวิชาต่าง ๆ ที่บรรจุไว้ในหลักสูตรคือบรรดารายวิชาที่มุ่งพัฒนาบุคคลให้เป็นคนที่มีพัฒนาการทางด้านศิลปะและอักษรศาสตร์ (man of arts and letters) เช่น วิชาประวัติศาสตร์ วรรณคดี และภาษาศาสตร์ เป็นต้น ทั้งนี้มิได้คำนึงถึงความจำเป็นหรือความต้องการของผู้เรียน

(2) ที่เกี่ยวกับกระบวนการทางการเรียนการสอนเพื่อให้ได้ความรู้ตามที่กล่าวในข้อ ก. ดังนั้นรูปแบบของการสอนจึงเป็นรูปแบบที่ยึดถือครูเป็นศูนย์กลาง (teacher-centered pattern of teaching) หรือรูปแบบของการสอนที่ยึดตำราเป็นศูนย์กลาง (textbook centered pattern of teaching) ระเบียบวิธีสอน (methods of teaching) ที่นิยมนำมาใช้มากที่สุดได้แก่ วิธีสอนด้วยการบอกเล่าให้นักเรียนท่องจำ การเลียนแบบ การฝึกหัดทำซ้ำ ๆ ตามแบบอย่างและการท่องจำแบบรายบุคคล (individualized recitation) วิธีสอนส่วนมากมีลักษณะเป็นการถ่ายเทความรู้จากครูไปสู่ผู้เรียน และวิธีการเรียนรู้ก็จะมีลักษณะเป็นการดูดซึมเอาความรู้จากแหล่งความรู้ที่นั่น ๆ เช่น การดูดซึมความรู้จากครูและตำราเรียน เป็นต้น

5.2 แนวคิดทางการศึกษาของโรงเรียนที่ยึดพื้นฐานทางญาณวิทยาตามแนวคิดของลัทธิสัจนิยม

ก. พื้นฐานทางญาณวิทยา ยึดถือความเชื่อว่า ความรู้ คือ ข้อเท็จจริงที่สามารถสังเกตได้ (observable facts) และเป็นข้อเท็จจริงที่มีอยู่ตามสภาวะทางธรรมชาติ เป็นอิสระจากจิต เป็นสสาร หรือวัตถุ (matter) เกิดจากการรับสัมผัส (sensation) อาศัยประสบการณ์ทางผัสสะ (sense experience) และตรวจสอบความสมเหตุสมผลของความรู้ได้โดยอาศัยทฤษฎีความสอดคล้องกันของความจริง (correspondent theory of truth)

ข. แนวคิดหรือทฤษฎีทางการศึกษา

(1) ที่เกี่ยวกับหลักสูตร เนื่องจากมีพื้นฐานทางญาณวิทยาดังกล่าวแล้ว การจัดหลักสูตรจึงเป็นแบบมุ่งเน้นทางด้านกิจกรรม (activity oriented curriculum) เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รับการเรียนรู้โดยอาศัยประสบการณ์ทางผัสสะ ถือว่าการกระทำหรือการประกอบกิจกรรมทางผัสสะคือวิถีหรือมรรค (means) ที่ทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตที่แท้จริงในสังคมของเขา รายวิชาต่าง ๆ ที่จัดบรรจุไว้

ในหลักสูตรนั้นถือว่า รายวิชาที่มีความสำคัญอันดับแรกได้แก่ บรรดารายวิชาที่เกี่ยวกับความรู้ด้านสังคมศาสตร์ (social sciences) ส่วนรายวิชาที่มีความสำคัญน้อยเป็นบรรดารายวิชาที่เกี่ยวกับความรู้ด้านศิลปะและภาษา (arts and letters or literature) หลักสำคัญของการบรรจุรายวิชาต่าง ๆ ไว้ในหลักสูตรคือหลักแห่งการนำไปใช้ประโยชน์ (principle of utilization) และการมุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจกฎธรรมชาติ (natural law) และสามารถพัฒนาตนเองให้เป็นสมาชิกของสังคมปัจจุบัน (man of the world)

(2) ที่เกี่ยวกับกระบวนการทางการเรียนการสอนเพื่อให้ได้ความรู้ตามที่กล่าวในข้อ ก. รูปแบบของการสอนจึงเป็นรูปแบบการสอนที่ยึดถือเด็กเป็นศูนย์กลาง (child-centered pattern of teaching) และมีชื่อเรียกว่าหลักการสอนด้วยการกระทำ (pedagogy of action) เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสสร้างการเรียนรู้ด้วยการรับสัมผัสให้มากที่สุด วิธีสอนที่สำคัญได้แก่ วิธีที่ให้ผู้เรียนค้นพบด้วยตัวเอง (heuristic method) หรือวิธีสอนจากปัญหา (problem method) ซึ่งเป็นวิธีสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยการสังเกตของจริงหรือที่เคยเรียกว่า “บทเรียนด้วยของ” เช่น วิธีสอนแบบเล่นปนเรียน (play-way method) และวิธีสอนแบบธรรมชาติ (nature method) เป็นต้น

5.3 แนวคิดทางการศึกษาของโรงเรียนที่มีพื้นฐานทางญาณวิทยาตามแนวคิดของลัทธิปฏิบัตินิยม

ก. พื้นฐานทางญาณวิทยา ยึดถือความเชื่อว่า ความรู้คือประสบการณ์ (experience) ของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นผลที่เกิดจากอันตรกิริยาหรือการปฏิสัมพันธ์กัน (interaction) ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม กระบวนการเกิดประสบการณ์เป็นกระบวนการต่อเนื่อง ความรู้ที่ลึ้มบูรณ์ไม่มี มีแต่ความรู้ที่บุคคลนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาของเขา และการตรวจสอบดูว่าได้ผลหรือไม่ (workability)

ข. แนวคิดหรือทฤษฎีทางการศึกษา

(1) ที่เกี่ยวกับหลักสูตร เนื่องจากมีพื้นฐานทางญาณวิทยาดังกล่าว ดังนั้น การจัดหลักสูตรจึงเน้นทางด้านประสบการณ์ชีวิต (life experience-oriented curriculum) หรือ บางครั้งก็เรียกว่าหลักสูตรแบบบูรณาการ (integrated curriculum) รายวิชาต่าง ๆ ที่บรรจุไว้ในหลักสูตรนั้นถือว่าทุกวิชามีความสำคัญที่ไม่แตกต่างกัน ความสำคัญของรายวิชาขึ้นอยู่กับความสนใจและความต้องการของผู้เรียน คือ มุ่งให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิตจริงของผู้เรียน (1) รายวิชาที่จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่มีประสบการณ์สังคมทางตรงได้แก่ วิชาสังคมศึกษา (2) รายได้วิชาที่จะช่วยให้ผู้เรียนมีประสบการณ์สังคมทางอ้อม ได้แก่ วิชาศิลปะ และวรรณคดี เป็นต้น และ (3) รายวิชาที่จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจระเบียบวิธี (method) และความรู้ที่จะเป็นเครื่องมือสำหรับการแสวงหาความจริงเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ได้แก่ บรรดาวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ วิทยาศาสตร์ชีวภาพ และคณิตศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งมุ่งให้ผู้เรียนมีทักษะในวิธีการแห่งปัญญาหรือวิธีวิทยาศาสตร์ การบรรจุรายวิชาต่าง ๆ ไว้ในหลักสูตรนั้น มุ่งให้ผู้เรียนมีโอกาสสร้างประสบการณ์ชีวิตที่แท้จริงเป็นสำคัญ คือถือว่าความรู้ที่ได้รับจากรายวิชาต่าง ๆ เป็นเพียงอุปกรณ์ หรือ เครื่องมือสำหรับช่วยให้เข้าใจปัญหาชีวิต และมองเห็นลู่ทางในการแก้ปัญหาเหล่านั้น ซึ่งหมายความว่าในทัศนะของนักการศึกษาฝ่ายปฏิบัติตินิยม นั้นถือว่า ความมุ่งหมายของหลักสูตรไม่ใช่เป็นเพียงปฏิบัติตินิยมนั้นถือว่า ความมุ่งหมายของหลักสูตรไม่ใช่เป็นเพียงการช่วยให้ผู้เรียนมีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่จะต้องเป็นการมุ่งช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจปัญหาและมองเห็นลู่ทางในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง เป็นการสนองความต้องการส่วนตน และ ส่วนสังคมด้วย (personal-social needs) (2) ที่เกี่ยวกับกระบวนการทางการเรียนการสอนเพื่อ

ให้ได้ความรู้ตามที่กล่าวในข้อ ก. รูปแบบของการสอนเป็นแบบพลวัตในกลุ่ม (dynamic co-operative group centered pattern of teaching) ซึ่งเป็นรูปแบบของการสอนที่มุ่งเสริมกระบวนการแบบกลุ่ม (group process) ที่ประกอบด้วย (1) การเตรียมแผนงานร่วมกันเป็นกลุ่ม (group planning) (2) การร่วมกันทำงานเป็นกลุ่ม (group working) และ (3) การประเมินผลงานร่วมกันเป็นกลุ่ม (group evaluating) เพื่อให้สมาชิกของกลุ่ม ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ (shared experiences) ซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกของกลุ่ม ระเบียบวิธีสอนจึงเป็นระเบียบสอนที่มุ่งส่งเสริมกระบวนการแบบกลุ่มดังกล่าว เช่น วิธีสอนแบบแก้ปัญหา (problem – solving method) และวิธีสอนแบบโครงการ (project method) เป็นต้น

6. หลักปฏิบัติตามแนวทางที่สองในการนำระเบียบวิธีทางญาณวิทยามาใช้ในกระบวนการทางการศึกษา

แบ่งออกได้เป็นสามขั้น ดังนี้

ขั้นแรก ศึกษาทฤษฎีต่าง ๆ ที่ว่าด้วยระเบียบวิธีทางญาณวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีของลัทธิปฏิฐานนิยมใหม่ (Neo-Positivism)

ขั้นที่สอง เลือกระเบียบวิธีทางญาณวิทยา และนำมาใช้เพื่อการวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดหรือทฤษฎีต่าง ๆ แล้วสรุปผลสำหรับการนำไปใช้ในขั้นต่อไป เช่น วิธีทางญาณวิทยาที่เรียกว่า ทฤษฎีแห่งการพรรณนา (theory of descriptions)

ขั้นที่สาม นำแนวคิดที่เกิดจากผลสรุปในขั้นที่สองมาใช้เป็นหลักในการกำหนดทฤษฎี หรือแนวคิดทางการศึกษาเพื่อยึดถือเป็นเกณฑ์ของการตัดสินใจทางการศึกษา (educational decision making)

การศึกษาให้มีความรู้ และ ความเข้าใจในทฤษฎีต่าง ๆ ที่ว่าด้วยระเบียบวิธีทางญาณวิทยาเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้อาจทำได้ดังนี้ (1) การศึกษา

ทฤษฎีต่าง ๆ ในปรัชญาลัทธิปฏิฐานนิยมใหม่ และ (2) การศึกษาวิชาปรัชญาหลักสูตร (philosophy of curriculum) ซึ่งเป็นรายวิชาหนึ่งในหลักสูตรวิชาศึกษาศาสตร์ หรือ วิชาการศึกษา

ลัทธิปฏิฐานนิยมใหม่ ที่กล่าวถึงในที่นี้ ถือว่าเป็นลัทธิปรัชญาที่มีพื้นฐานปรัชญามาจากแนวคิดของกลุ่มนักญาณวิทยาสมัยใหม่ (modern epistemologist) อันเป็นแนวคิดที่ยึดมั่นในหลักคำสอนที่ว่า บทบาทและหน้าที่ของปรัชญา คือการวิพากษ์และวิเคราะห์เท่านั้น และมีความเชื่อว่าความจริงมีเท่าที่เราสามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ ลัทธิปฏิฐานนิยมใหม่ได้รับความนิยมมากขึ้นและได้รับการปรับปรุงเรื่อยมา ปัจจุบันแบ่งออกได้เป็นสามลัทธิ ได้แก่ ลัทธิปฏิฐานนิยมทางตรรกะ (logical positivism) ลัทธิประจักษ์นิยมทางตรรกะ (logical empiricism) และลัทธิภาษาวิเคราะห์ (linguistic analysis) แต่ละลัทธิต่างก็สนับสนุนให้พิสูจน์ความรู้ว่าใช้ได้หรือไม่ (verifiability) และแบ่งแนวทางของการพิสูจน์ออกได้เป็นสองแนวทาง คือ การวิเคราะห์ตามหลักวิชาวิทยาศาสตร์และการวิเคราะห์ตามหลักวิชาภาษาศาสตร์ ซึ่งทั้งสองแนวทางนี้ต่างก็สนับสนุนซึ่งกันและกัน ปรากฏว่าลัทธิภาษาวิเคราะห์มีความสัมพันธ์กับปรัชญาหลักสูตรมากกว่าลัทธิอื่น

สำหรับคำว่า “ปรัชญาหลักสูตร” ที่กล่าวถึงข้างต้นนั้นเป็นคำที่เกิดจากแนวคิดใหม่ของนักปรัชญาการศึกษา คือ แนวคิดที่สนับสนุนการนำเอาญาณวิทยามาใช้ เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ดังกล่าวแล้ว นักปรัชญาการศึกษาที่มีแนวคิดดังกล่าวนี้ มีความเข้าใจว่า ปรัชญาการศึกษามีฐานะเป็นปรัชญาหลักสูตร (philosophy of education as the philosophy of curriculum) ด้วย ปัจจุบันเป็นรายวิชาหนึ่งในหลักสูตรวิชาศึกษาศาสตร์ ประกอบ

ด้วยความรู้ที่สำคัญสี่ส่วนคือ (1) ปรัชญาภาษา (the philosophy of language) (2) ปรัชญาคณิตศาสตร์ (the philosophy of mathematics) (3) ปรัชญาวิทยาศาสตร์ (the philosophy of sciences) และ (4) ปรัชญาประวัติศาสตร์ (the philosophy of history) ความรู้ทั้งสี่ส่วนนี้แบ่งออกได้เป็นสองลักษณะคือ ปรัชญาภาษา เป็นความรู้ว่าด้วยการวิเคราะห์ตามหลักวิชาภาษาศาสตร์ (linguistics) และส่วนที่เหลืออีกสามส่วนเป็นความรู้ว่าด้วยการวิเคราะห์ตามหลักวิชาวิทยาศาสตร์

เมื่อพิจารณาจากคำอธิบายเกี่ยวกับลัทธิปฏิฐานนิยมใหม่และปรัชญาหลักสูตรแล้ว ทำให้เข้าใจว่าการนำญาณวิทยาเข้ากับการศึกษานั้น อาศัยแนวคิดของนักญาณวิทยาสมัยใหม่ และเป็นการนำระเบียบวิธีทางญาณวิทยาใช้เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์กิจกรรมต่าง ๆ ของกระบวนการทางการศึกษาให้เข้าใจความหมายอย่างแจ่มแจ้งจนสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง การวิเคราะห์ดังกล่าวนี้ได้แก่การวิเคราะห์ข้อความ หรือ ถ้อยแถลงเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ของกระบวนการทางการศึกษานั้นเอง ในการนี้จำเป็นต้องอาศัยความรู้ที่สำคัญสองส่วน สำหรับใช้ในการตรวจสอบความสมเหตุสมผล หรือความถูกต้องของข้อความหรือถ้อยแถลงแต่ละอัน ความรู้ทั้งสองส่วนนั้นได้แก่ (1) ความรู้เกี่ยวกับระเบียบวิธีวิเคราะห์ (analytical methods) เช่นระเบียบวิธีนิรนัย (deductive method) และระเบียบวิธีอุปนัย (inductive method) เป็นต้น และ (2) ความรู้ที่เกี่ยวกับวิชาภาษาศาสตร์ (linguistics) ปัจจุบันปรากฏว่าผลรวมของความรู้ทั้งสองส่วนนี้ได้รับการพัฒนาจนมีลักษณะเป็นความรู้ที่เป็นระบบ (systematized knowledge) ที่มีชื่อเรียกว่าปรัชญาแห่งความหมาย (philosophy of

meaning) หรือความรู้ที่ว่าด้วยแนวคิดในการอธิบาย ปัญหาแห่งความหมาย (the problems of meaning) ความรู้ส่วนนี้เป็นความรู้ที่สำคัญส่วนหนึ่งของปรัชญา ภาษาซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญของปรัชญาหลักสูตร (หรือ ปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดใหม่ดังกล่าวแล้ว)

ในปรัชญาภาษา ประกอบด้วยทฤษฎีต่าง ๆ ที่นัก ญาณวิทยาสมัยใหม่ได้แถลงไว้สำหรับนำไปใช้เพื่อการ วิเคราะห์ประโยค (sentence) ต่าง ๆ ให้เข้าใจความ หมาย จนสามารถนำไปปฏิบัติได้ เช่น (1) ทฤษฎีแห่ง การพรรณนา และ (2) ทฤษฎีแห่งการพิสูจน์ (theory of verifications or theory of confirmations)

1) ทฤษฎีแห่งการพรรณนา กำหนดให้ ทำการตรวจสอบความสมเหตุสมผลของความรู้ตาม หลักวิชาคณิตศาสตร์ซึ่งถือว่าเป็นวิทยาศาสตร์ที่มีรูปแบบ (formal science) โดยอาศัยความรู้เชิงแบบแผน (formal knowledge) เป็นส่วนประกอบสำคัญในการ สร้างเกณฑ์ตัดสินความเป็นจริง ในการนำทฤษฎีนี้มาใช้ ในการวิเคราะห์ความหมายของข้อความหรือประโยค นั้น ได้กำหนดแบ่งประเภทของประโยคออกเป็นสอง ประเภทคือ (1) ประโยคเชิงตรรกะ (logical form of sentence) ถือว่าเป็นประโยคที่ประกอบขึ้นด้วยเหตุผล ตามความเป็นจริง และ (2) ประโยคเชิงไวยากรณ์ (grammatical form of sentence) ถือว่าเป็นประโยคที่เป็นจริงตามหลักไวยากรณ์ ให้ถือเอาประโยคเชิงตรรกะ เท่านั้นเป็นเกณฑ์ตัดสินความเป็นจริง

ทฤษฎีแห่งการพรรณนา อาจแบ่งออกเป็นทฤษฎีย่อยได้สองทฤษฎีคือ (1) Realistic Referential Theory ถือว่าคำทุกคำจะต้องมีสิ่งที่มีอยู่จริงเช่นคำว่า “นาย ลี” เป็นคำที่มีความหมาย เพราะคนที่ชื่อนายลีมีอยู่จริง ส่วนคำว่า “นางเงือก (สัตว์)” เป็นคำที่ไม่มีความหมาย เพราะนางเงือกไม่มีอยู่จริง และ (2) Theory of

Picture ถือว่าประโยคหรือคำที่มีความหมาย จะต้อง มีโครงสร้างที่ชัดเจนเช่นเดียวกันกับแผนที่ เช่น การ กำหนดโครงสร้างของเขาวนปัญญา เป็นต้น

ในการนำทฤษฎีแห่งการพรรณนามาใช้ เพื่อ ประโยชน์ในการวิเคราะห์ความหมายของคำหรือ ประโยคหนึ่ง จะสังเกตหลักปฏิบัติได้จากตัวอย่างดังต่อไปนี้ เช่น

เราอาจสร้างประโยคขึ้นเพื่ออธิบายความหมาย ของคำว่า “เสรีภาพ” ได้ดังนี้

ประโยคแรก เสรีภาพ หมายถึง การกระทำ ความ ประสงค์และ/หรือ การเลือก ซึ่งไม่มี สาเหตุ

ประโยคที่สอง เสรีภาพ หมายถึง การกระทำ ความ ประสงค์และ/หรือ การเลือกที่เป็นไป โดยไม่มีสิ่งใดหรือใครมาบังคับ หรือ ขัดขวาง

ประโยคที่สาม เสรีภาพ หมายถึง การที่คนเรามี ชีวิตอยู่โดยปราศจากสิ่งเร้าที่ไม่พึง ประสงค์ (aversive stimulus) ที่ คนสร้างขึ้นเพื่อควบคุมพฤติกรรม คนเราด้วยกัน

ประโยคแรกเป็นจริงตามหลักไวยากรณ์แต่ขัดกับ หลักเหตุผล ซึ่งเชื่อว่าพฤติกรรมทุกอย่างต้องเกิดจาก สาเหตุ ส่วนประโยคที่สองและประโยคที่สามมีนัยที่บ่ง บอกความเป็นจริงเชิงตรรกะ คือสอดคล้องกับหลัก เหตุผลที่ได้กำหนดไว้ว่าพฤติกรรมทุกอย่างต้องเกิดจาก สาเหตุ ดังนั้นประโยคที่สองและประโยคที่สาม คือความ หมายของคำ “เสรีภาพ”

2) ทฤษฎีแห่งการพิสูจน์ กำหนดให้ใช้ “ความสามารถพิสูจน์ได้” (verifiability) เป็นเกณฑ์ สำหรับการตรวจสอบความสมเหตุสมผลของความ

รู้ และถ้าหากเป็นการพิสูจน์ตามวิธีของวิชาฟิสิกส์แล้ว ยิ่งเชื่อถือได้มากที่สุด เพราะวิชาฟิสิกส์คือ วิชาวิทยาศาสตร์ที่อาศัยความรู้เชิงประจักษ์ อันได้แก่ความรู้ที่เกิดจากการสัมผัส (empirical knowledge) เมื่อนำทฤษฎีนี้มาใช้เพื่อการพิสูจน์ความจริง ก็จะต้องอาศัยความรู้เชิงประจักษ์มาใช้เป็นส่วนประกอบในการกำหนดเกณฑ์สำหรับยึดถือในการตัดสินความจริงนั้น ๆ ส่วนการนำทฤษฎีแห่งการพิสูจน์มาใช้ในการวิเคราะห์ความหมายของคำหรือของประโยคนั้นได้ กำหนดแบ่งประเภทของประโยคออกเป็นสองประเภทคือ (1) ประโยคสังเคราะห์ (synthetic sentence) เช่น ประโยคที่ว่า “ครูคือ ปุชนิยบุคคล” เป็นประโยคที่จะต้องทำการตรวจสอบให้ได้ความหมายที่ประจักษ์ จึงจะตัดสินได้ว่ามีความหมายหรือไม่มี และ (2) ประโยควิเคราะห์ (analytic sentence) เช่น ประโยคที่ว่า “ครูคือคนที่ทำการสอน” คำว่า “ทำการสอน” ย่อมบ่งบอกลักษณะ (characteristics) หรืออาการของความเป็นครูไว้อย่างชัดเจน นอกจากข้อเสนอให้แบ่งประเภทของประโยค ออกเป็นสองประเภทดังกล่าวแล้วปรากฏว่า นักญาณวิทยาบางคน มีความเห็นว่า ควรแบ่งประโยคหรือข้อความออกเป็นสองลักษณะคือ (1) ประโยคที่ผ่านการพิสูจน์แล้ว (verified sentences) ซึ่งอาจจะเป็นประโยคที่มีความหมายหรือไม่มีความหมายก็ได้และ (2) ประโยคที่สามารถพิสูจน์ได้ (verifiable sentences) คือ ประโยคที่ยังไม่ผ่านการพิสูจน์และมีโอกาสที่จะพิสูจน์ได้ เช่น ประโยคที่ว่า “อีกซีกหนึ่งของดวงจันทร์มีมนุษย์” ถือว่าประโยคนี้มีลักษณะเป็นประโยคที่สามารถพิสูจน์ได้ เพราะถ้าหากเราสามารถเดินทางไปลงบนดวงจันทร์ได้ เราย่อมค้นพบได้ว่าอีกซีกหนึ่งของดวงจันทร์มี หรือ ไม่มีมนุษย์เป็นต้น ประโยคที่สามารถพิสูจน์ได้ย่อมชี้ให้เห็นว่า อาจจะถูกหรืออาจจะไม่จริงก็ได้บางอย่างหนึ่ง

ประโยคทุกประโยคจะมีลักษณะเป็นประโยคที่ผ่านการพิสูจน์แล้วหรือประโยคที่สามารถพิสูจน์ได้ เพียงลักษณะใดลักษณะหนึ่งเท่านั้น

ทฤษฎีแห่งการพิสูจน์ อาจแบ่งออกเป็นทฤษฎีย่อยได้สองทฤษฎี คือ (1) ทฤษฎีเชิงจิตวิทยา (psychological theory) ถือว่าคำทุกคำ หรือประโยคทุกประโยคย่อมมีความหมายเชิงจิตวิทยา (psychological aspect) แอบแฝงอยู่บางครั้งจึงเรียกแนวคิดนี้ว่า ทฤษฎีปีศาจในเครื่องจักร (theory of the Ghost in the Machine) เช่น คำว่า การรู้ (knowing) แม้ว่าจะเป็นพฤติกรรมทางจิต แต่ย่อมสามารถสังเกตได้จากการแสดงอาการของการรู้ เป็นต้น และ (2) ทฤษฎีเกมภาษา (theory of language games) ถือว่าคำทุกคำย่อมมีประโยชน์หรือหน้าที่ (function) เฉพาะของมัน ดังนั้น ในการวิเคราะห์ความหมายของคำหรือประโยค จะต้องวิเคราะห์ให้เข้าใจความหมายนั้น เพื่อประโยชน์ในการใช้ ไม่ใช่การวิเคราะห์เพียงเพื่อให้เข้าใจว่าคืออะไรเท่านั้น

หลักปฏิบัติในการนำทฤษฎีแห่งการพิสูจน์มาใช้ในการวิเคราะห์ความหมายของคำหรือของประโยค จะสังเกตเห็นได้จากตัวอย่างดังต่อไปนี้ เช่น การวิเคราะห์ความหมายของคำว่า “ความมุ่งหมายของการศึกษา” ซึ่งจะเริ่มต้นด้วยการกำหนดให้ “การศึกษา” เป็นกระบวนการอย่างหนึ่ง (as a process) หรือการกำหนดให้ “การศึกษา” เป็นหมวดวิชาหมวดหนึ่ง (as a field of study) ซึ่งจะทำให้เรามองเห็นได้ว่า “ความมุ่งหมายของการศึกษา” ซึ่งมีลักษณะเป็นประโยคสังเคราะห์นั้น สามารถที่จะสร้างให้เป็นประโยควิเคราะห์ได้ (หรือทำให้มีลักษณะเป็นประโยคที่สามารถพิสูจน์ได้) ดังนี้

ถ้าเรากำหนดให้การศึกษาเป็นกระบวนการอย่างหนึ่ง เราสามารถสร้างประโยคขึ้นได้ดังนี้

ประโยคแรก : ความมุ่งหมายของผู้จัดการศึกษา

ประโยคที่สอง : ความมุ่งหมายของผู้รับการศึกษา

ประโยคทั้งสองนี้เป็นประโยคที่สามารถพิสูจน์ได้

ถ้าเรากำหนดให้การศึกษาเป็นหมวดวิชาหมวดหนึ่งเราสามารถสร้างประโยคขึ้นได้ดังนี้

ประโยคแรก : ความมุ่งหมายของผู้สอนวิชาการศึกษา (หรือศึกษาศาสตร์)

ประโยคที่สอง : ความมุ่งหมายของผู้เรียนวิชาการศึกษา

ประโยคทั้งสองนี้เป็นประโยคที่สามารถพิสูจน์ได้

7. สรุป

การศึกษาต้องอาศัยญาณวิทยาในเรื่องต่อไปนี้

1. การนำญาณวิทยามากำหนดความรู้เพื่อการเรียนการสอน
2. การนำวิธีการทางญาณวิทยามาวิเคราะห์กิจกรรมของกระบวนการเรียนการสอน เช่น วิเคราะห์หลักสูตร วิธีสอน ภาษา และความหมาย เป็นต้น

รศ. สมบูรณ์ พรรณนาภ

อดีตข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

บรรจง จันทรสา. **ปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2522.

ศักดิ์ดา ปรากฏประทานพร. **ปรัชญาการศึกษา ฉบับพื้นฐาน**. ภาควิชาพื้นฐานของการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2523.

สมบูรณ์ พรรณนาภ. **เอกสารประกอบการสอนวิชาศึกษา ๔๗๑ : ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น (เล่ม ๑ และ เล่ม ๒)**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาพื้นฐานของการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2525.

Brubacher. John S. **Modern Philosophies of Education**. 4th ed. New York : McGraw-Hill Book, 1969.

Fitzgibbons, Robert E. **Making Education Decision : An Introduction to Philosophy of Education**. New York : Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1981

Park, Joe. Ed. **Selected Readings in the Philosophy of Education**. New York : Macmillan, 1963.

Phenix, Phillip H. Ed. **Philosophies of Education**. New York : John Wiley, 1965.

ลัทธิเหตุผลนิยม

ความหมาย

ลัทธิเหตุผลนิยม (Rationalism) เป็นทัศนะทางญาณวิทยาที่เชื่อว่า ความรู้ในเชิงเหตุผลและความรู้แบบบูรณิมลิตี (a priori) ซึ่งเป็นความรู้ที่ไม่ได้เกิดจากประสบการณ์ หากเป็นความรู้ที่มีมาก่อนประสบการณ์ มีความสำคัญกว่าความรู้เชิงประสบการณ์ อีกทั้งเชื่อว่าเหตุผลเป็นหนทางของการเข้าถึงความจริงแท้ได้มากกว่าการใช้ประสบการณ์หรือการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) ฟลู (flew) สปิโนซ่า (Spinoza) และ โลบ์นิซ (Leibniz) กล่าวว่าลักษณะเด่นของแนวคิดนี้คือ

1. ในความหมายแคบ หมายถึง ความคิดของกลุ่มนักปรัชญาในยุคศตวรรษที่ 17 และ 18 ซึ่งมีผู้นำคนสำคัญคือเดส์การ์ต (Descartes) สปิโนซ่า (Spinoz) และโลบ์นิซ (Leibniz) ลักษณะเด่นของแนวคิดนี้คือ

1) เชื่อว่าด้วยเหตุผลเพียงอย่างเดียวมนุษย์ก็สามารถอธิบายหรือเข้าถึงความจริงแท้ของสิ่งต่าง ๆ ได้

2) เชื่อว่าความรู้ทุกชนิดมีเพียงระบบเดียวคือความรู้ในรูปของนิรนัย

3) เชื่อว่าความรู้ทุกชนิดสามารถจัดให้อยู่ในหลักการอันเดียวกันได้

2. ความหมายในมิติกว้าง หมายถึง การอ้างเหตุผลที่เริ่มต้นจากการอ้างหลักการซึ่งได้รับการยอมรับโดยทั่วไปว่าจริง

พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาฉบับราชบัณฑิตยสถานอธิบายลัทธิเหตุผลนิยมว่า ในทางญาณวิทยา หมายถึงแนวความคิดซึ่งยืนยันว่า มนุษย์สามารถหาความรู้บางอย่างที่เกี่ยวกับโลกได้โดยไม่จำเป็นต้องผ่านประสาทสัมผัส แต่โดยการใช้เหตุผล นักเหตุผลนิยมบางกลุ่มถึงกับยืนยันว่าประสาทสัมผัสไม่สามารถให้ความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับโลกได้

การใช้เหตุผลตามทรรศนะของนักเหตุผลนิยมมิได้หมายถึงการสรุปที่เกิดจากการอุปนัย (induction) แต่หมายถึงกระบวนการคิดที่โยงความสัมพันธ์ระหว่างความคิดหนึ่งกับอีกความคิดหนึ่งซึ่งแตกต่างไปจากประสบการณ์นิยมหรือประจักษ์นิยม (empiricism)

ความเป็นมา

แนวความคิดเหตุผลนิยม ปรากฏมาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่นแนวความคิดของไพธากอรัส (Pythagorus)

ก่อนคริสต์ศักราช ได้เสนอความคิดไว้ว่าความรู้เกิดจากการใช้เหตุผล และมีหลายสิ่งหลายอย่างที่เป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า มนุษย์สามารถเข้าใจความจริงได้โดยมิต้องอาศัยประสบการณ์หรือการสัมผัส เช่น รู้ว่ากำลังสองของด้านตรงข้ามกับมุมฉากในสามเหลี่ยมมุมฉากมีค่าเท่ากับกำลังสองของด้านที่เหลือรวม ด้วยความคิดและความสนใจศึกษาในเชิงคณิตศาสตร์ทำให้ไพธากอรัส สรุปเป็นหลักการว่าโลกนี้ถูกควบคุมด้วยกฎเกณฑ์ทางคณิตศาสตร์ ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่างจึงสามารถอธิบายได้ด้วยตัวเลข

ในยุคต่อมา เพลโต (Plato : 384-347 ก่อนคริสต์ศักราช) ก็เชื่อในความสำคัญของการใช้เหตุผลมากกว่าการใช้ประสาทสัมผัสหรือผัสสะ (sensation) จนกระทั่งท่านเขียนป้ายไว้ที่ประตูอะคาเดมีซึ่งเป็นสถานที่สั่งสอนศิษย์ของท่านว่า ห้ามผู้ไม่รู้วิชาเรขาคณิตผ่านเข้ามา

นักปรัชญากรีกอีกท่านหนึ่งที่มีแนวคิดแบบเหตุผลนิยมคือ อริสโตเติล (Aristotle : 384-322 ก่อนคริสต์ศักราช) ซึ่งแม้จะได้ชื่อว่าเป็นบิดาของวิทยาศาสตร์แต่อริสโตเติลก็เชื่อว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์คือการมีปัญญาและความสามารถในการใช้เหตุผล ตัวท่านเองเป็นผู้สร้างระบบการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย (deduction) ซึ่งประกอบด้วย 1. ข้ออ้างหลัก (major premise) 2. ข้ออ้างรอง (minor premise) และ 3. ข้อสรุป (conclusion) ตัวอย่างประกอบที่ผู้ศึกษาปรัชญารู้จักดีคือ

คนทุกคนต้องตาย (ข้ออ้างหลัก)

โสเครตีสเป็นคน (ข้ออ้างรอง)

เพราะฉะนั้น โสเครตีสต้องตาย (ข้อสรุป)

หากมีผู้ถามว่า เหตุใดจึงต้องยอมรับข้ออ้างหลักว่าคนทุกคนต้องตาย คำตอบคือเพราะเป็นความจริงหลีกเลี่ยงไม่ได้ (necessary truth)

นักเหตุผลนิยมที่มีชื่อเสียงอีกท่านหนึ่ง คือ เรเน เดส์การ์ต (Rene Descartes : 1546-1650) มีความเห็นว่า แม้นักปราชญ์ส่วนใหญ่จะมุ่งหาคำอธิบายความจริงแท้ซึ่งควรจะมีคำตอบอย่างเดียวกัน แต่ปรากฏว่า คำอธิบายที่ได้มีแต่ความแตกต่างหลากหลายและยังถูกโต้แย้งถกเถียง ท่านพยายามหาการอ้างเหตุผลที่ไม่สามารถโต้แย้งได้ โดยอาศัยวิธีการคิดแบบเรขาคณิต ซึ่งเริ่มต้นการอ้างเหตุผลด้วยมูลบทที่มีความถูกต้องในตัวเองจนไม่สามารถโต้แย้งได้ ท่านจึงเริ่มต้นการอ้างเหตุผลดังที่ท่านได้กล่าวว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้สามารถถูกสงสัยได้ แต่การสงสัยนั้นสามารถยืนยันได้อย่างแน่นอนอย่างหนึ่งว่า ผู้สงสัยย่อมต้องเป็นผู้คิด เพราะถ้าไม่มีผู้คิดย่อมไม่มีสงสัย ท่านจึงกล่าวให้หนักแน่นยิ่งขึ้นว่า “ฉันสงสัย ฉันจึงคิด” (I doubt, therefore I think) ซึ่งเป็นประโยคที่ไม่สามารถปฏิเสธได้เมื่อมีความคิด ไม่ว่าจะคิดเรื่องใด เรื่องนั้นอาจจะถูกหรือผิดก็ตาม แต่สิ่งที่สามารถยืนยันการมีอยู่ของผู้คิด ท่านได้กล่าวว่า “ฉันคิด ฉันจึงมีอยู่” (I think, therefore I am) หลังจากนั้นท่านได้นำวิธีคิดนี้ไปใช้ยืนยันเรื่องอื่น ๆ ในลักษณะของการอ้างเหตุผลที่มีการยืนยันสนับสนุนความจริงอยู่ภายในตัวเอง

ผู้ที่ได้ชื่อว่ามีความคิดในกลุ่มเหตุผลนิยม มีความเห็นเกี่ยวกับความรู้ว่ามีบางอย่างที่มีลักษณะเป็น “บุริมลัทธิ” (a priori knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากประสบการณ์ เป็นความรู้ที่มีมาก่อนประสบการณ์หรือเหนือประสบการณ์ ในขณะเดียวกันบางคนก็เห็นว่าความรู้ที่ได้โดยประสบการณ์อย่างเดียว

ไม่ถือว่าเป็นความรู้ ความรู้แบบบรูนิลลิวีจะไม่กล่าวถึงความจริงเกี่ยวกับสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือเกี่ยวกับข้อเท็จจริง (fact) เช่นเมื่อเราพูดว่า นกคือนก เราไม่จำเป็นต้องตรวจสอบธรรมชาติของนกกว่าประโยคกล่าวจริงหรือเท็จแต่เราสามารถรู้ได้ทันทีว่าจริง ในทำนองเดียวกันเมื่อกล่าวว่า “วัตถุทุกชิ้นย่อมมีลักษณะกลมหรือไม่กลม การพูดเช่นนี้เป็นการแสดงว่าของทุกสิ่งย่อมมีคุณสมบัติกลมหรือไม่กลมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งจริงในตัวคำพูดเองโดยไม่ต้องไปตรวจสอบว่ามีสิ่งใดมีลักษณะตรงตามที่กล่าวหรือไม่”

จริยธรรมตามลัทธิเหตุผลนิยม (Ethical Rationalism)

แนวความคิดเกี่ยวกับจริยธรรมตามลัทธิเหตุผลนิยมเริ่มขึ้นเมื่อศตวรรษที่ 17 และได้มีการปรุงแต่งเรื่อยมาจนถึงศตวรรษที่ 20 จึงมีความชัดเจนขึ้น นักเหตุผลนิยมหลายท่านมีความเห็นว่ากฎความประพฤติทั้งหลายนั้นเป็นความจริงในตัวเองเช่นเดียวกับตรรกศาสตร์หรือคณิตศาสตร์ หนึ่งในงานที่จะตัดสินว่าสิ่งใดถูกต้องหรือไม่จะต้องอาศัยเหตุผลสองประการคือการอนุมานผลที่ได้รับจะต้องอาศัยเหตุผลเชิงอุปนัย (induction) และการตัดสินว่าผลอันหนึ่งดีกว่าอีกอันหนึ่งจะต้องเป็นบรูนิลลิวี (a priori) และมีความจริงนอกจากนี้ยังคิดกันอีกว่ากฎของความประพฤตินั้นมีอยู่เพียงหนึ่งเดียว กล่าวคือบุคคลจะต้องกระทำในสิ่งที่สอดคล้องกับหลักการที่ดี

ศาสนาตามลัทธิเหตุผลนิยม (Religious Rationalism)

ศาสนาตามลัทธิเหตุผลนิยม ไม่มีความชัดเจนจนกระทั่งศตวรรษที่ 16 และ 17 โดยปรากฏออกมาในรูปแบบความคิดแบบวิทยาศาสตร์ที่กาลิเลโอ (Galileo,

1564-1642) ซึ่งเป็นนักดาราศาสตร์และเป็นผู้ให้กำเนิดวิชาพลวัตสมัยใหม่ (modern dynamics) กาลิเลโอมีความเข้าใจว่าธรรมชาตินี้ถูกควบคุมโดยกฎทางคณิตศาสตร์สิ่งนี้ลบล้างสิ่งที่มหัศจรรย์โดยสิ้นเชิงและลบล้างความเชื่อของศาสนาที่ว่าโครงสร้างของโลกนี้ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง รวมทั้งในประเด็นเรื่องโลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาลก็ทำให้เกิดจุดเปลี่ยนในการอธิบายความเชื่อทางศาสนา

ทัศนคติของนักเหตุผลนิยมได้แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วเป็นกระแสคลื่นหลายระลอก ระลอกแรกเกิดขึ้นในประเทศอังกฤษในรูปของเทวนิยม (Deism) นักเทวนิยมยอมรับการมีเทพเจ้าแต่ไม่ยอมรับเรื่องการแสดงอภินิหาร โดยมีความเห็นว่าเทพเจ้าไม่ควรจะแสดงพระองค์ให้ปรากฏและศาสนาที่แท้จริงนั้นควรเป็นสากลซึ่งได้รับความรู้เกี่ยวกับพระเจ้าโดยเหตุผลธรรมดาในเรื่องนี้จอห์น โทแลนด์ (John Toland : 1670 - 1722) ซึ่งเป็นนักปราชญ์เทวนิยมคนหนึ่งได้พยายามแสดงให้เห็นว่าคำสอนในพระคัมภีร์นั้นไม่มีอะไรที่ขัดแย้งกับเหตุผลหรืออยู่เหนือเหตุผล แมทธิว ทินดัล (Matthew Tindall : 1675-1733) นักเทวนิยมชาวอังกฤษให้ความเห็นว่าส่วนที่จำเป็นของศาสนาคริสต์นั้นคือเรื่องจริยธรรมซึ่งถ้าพิจารณาดูก็จะเห็นว่าเหมือนกับเหตุผลธรรมชาติ (natural reason) ส่วนเรื่องอภินิหารในศาสนานั้นเป็นเรื่องที่เกินความจำเป็น

กระแสคลื่นระลอกที่สองเกิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศสคลื่นลูกนี้เกี่ยวกับปัญหาของสิ่งไม่ดีในธรรมชาติ (บาป) ซึ่งนำไปสู่ลัทธิวิถุนิยมที่ไม่เชื่อว่ามีพระเจ้า (Atheism) ผู้ที่ผลักดันในเรื่องนี้คือวอลแตร์ (Voltaire : 1694-1778) ท่านผู้นี้คิดว่าบุคคลที่มีเหตุผลย่อมจะไม่นับถือสิ่งที่เป็นอิทธิปาฏิหาริย์ เขาได้กล่าวเย้ยหยันเกี่ยว

กับเรื่องการอยู่รอดของศาสนาคริสต์และเรื่องการแบ่ง
ชั้นของคริสตจักรว่าเป็นสิ่งที่โหดร้ายและบีบคั้น การปลัก
ตันในเรื่องดังกล่าวของปรัชญาพวกเหตุผลนิยมนี้นับได้
ว่าเป็นการเตรียมวางพื้นฐานการปฏิวัติฝรั่งเศส

กระแสคลื่นต่อมาเกิดขึ้นในประเทศเยอรมนีโดย
อิทธิพลของเฮเกิล (Hegel) ผู้ซึ่งกล่าวว่าระบบความเชื่อ
ในศาสนานั้นเป็นเพียงครึ่งทางของการนำไปสู่ปรัชญา
ที่สมบูรณ์และเป็นเพียงผลผลิตของเหตุผลที่ยังขาด
ความแน่นอน นอกจากนี้ยังมีนักปรัชญาคนอื่น ๆ อีกที่
ได้ดำเนินการทั้งในด้านการแสดงให้เห็นถึงความไม่น่า
เชื่อถือในสิ่งมหัศจรรย์ต่าง ๆ และพยายามชี้ให้เห็นว่า
พระเยซูคริสต์ก็เป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาคนหนึ่ง

กระแสคลื่นลูกที่สี่เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษภาย
หลังที่ ชาร์ลส ดาร์วิน (Charles Darwin) ได้แต่งหนังสือ
เรื่องจุดกำเนิดของสิ่งที่มีชีวิต (Origin of Species,
1859) ส่งผลกระทบต่อคำอธิบายเรื่องชีวิตของพระ
คัมภีร์ไบเบิลโดยตรง ปรากฏว่ามีการต่อสู้ทางความ
คิดกันอยู่หลายทศวรรษและในที่สุดก็สงบไปหลังจากที่
ทฤษฎีวิวัฒนาการได้รับการยอมรับมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในที่สุดนักเหตุผลนิยมต่างลงความ
เห็นว่าความรู้ทั้งหลายได้มาจากสมองมนุษย์ไม่ใช่มา
จากการเปิดเผยความจริงจากสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ
(supernatural revelation) และการที่มนุษย์ใช้เหตุผล
ได้เช่นนี้เป็นการแสดงว่าพลังความคิดของมนุษย์นั้นอยู่
เหนือความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ

ศ.ดร. อ่าง บัวศรี

อดีตข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยบูรพา
อดีตรองอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสนจังหวัดชลบุรี

บรรณานุกรม

- Butler, J.D., **Four Philosophies and Their Practice in Education and Religion.** New York :
Harper & Brothers Publishers, 1951.
- Dewey, John. **How We Think.** Boston : D.C. Heath and Company. 1933.
- Flew, Antony. **A Dictionary of Philosophy.** London: Laurence Under Associates Ltd., 1979.
- Kellen, George. **Introduction to Philosophy of Education.** New York : John Wiley & Sons, Inc.,
1971.
- Runes, Dogobert D. (editor). **Dictionary of Philosophy.** New Jersey, Littlefield : Adams Co., 1976.

อภิปรัชญากับการศึกษา

อภิปรัชญากับการศึกษา (Metaphysics and education) มีความสัมพันธ์กันเพราะเหตุว่าในการตอบปัญหาทางการศึกษานั้นจะต้องอาศัยความรู้ทางอภิปรัชญามาช่วยในการสร้างคำตอบมากเท่า ๆ กับความจำเป็นที่จะต้องอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์

ความรู้ทางอภิปรัชญาที่นำมาใช้ประโยชน์เพื่อตอบปัญหาทางการศึกษานี้ อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ความรู้ที่ว่าด้วยพื้นฐานทางอภิปรัชญาของการศึกษา (Metaphysical foundations of education) ความรู้ดังกล่าวนี้เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของความรู้ที่ว่าด้วยพื้นฐานทางปรัชญาของการศึกษา (Philosophical foundations of education) ซึ่งเป็นความรู้ที่เราเรียกกันว่าปรัชญาการศึกษา (Philosophy of education)

ความหมายของอภิปรัชญา

อภิปรัชญามีหลายความหมาย ความหมายอย่างย่อของอภิปรัชญามีดังนี้ **อภิปรัชญา** คือ สาขาหนึ่งของปรัชญาเป็นความรู้ว่าด้วยธรรมชาติของสิ่งจะหรือความจริงแท้ (the nature of reality)

ส่วนความหมายของอภิปรัชญาตามนัยคำศัพท์และประวัติของคำศัพท์อย่างย่อของอภิปรัชญามีดังนี้ คำ “อภิปรัชญา” เป็นคำที่แปลมาจากคำ ‘metaphysics’

ซึ่งคำ “อภิปรัชญา” ประกอบด้วยคำสามคำ ได้แก่ คำ “อภิ” (แปลว่า ยิ่งใหญ่) “ปร” (แปลว่า ประเสริฐ) ชญา (แปลว่า ความรู้ หรือ ปัญญา) ดังนั้น คำอภิปรัชญา จึงหมายถึง ความรู้อันประเสริฐที่ยิ่งใหญ่ (เกี่ยวกับธรรมชาติของสิ่งจะหรือความจริงแท้) และคำ อภิปรัชญานี้ อาจเทียบได้กับคำว่า ความรู้ชั้นปรมัตถ์ (เกี่ยวกับธรรมชาติของสิ่งจะหรือความจริงแท้) เมื่อคำ ปรมัตถ์ ประกอบด้วยคำสองคำ คือคำ “ปร” (แปลว่า อย่างยิ่ง หรือ ลึกซึ้ง) “อตถ” (แปลว่า เนื้อความ หรือ เนื้อหา) และคำ ความรู้ชั้นปรมัตถ์ย่อมหมายถึง ความรู้ที่มีเนื้อหาลึกซึ้งอย่างยิ่ง ทำให้กล่าวได้ว่าอภิปรัชญา คือ ความรู้ที่มีเนื้อหาลึกซึ้งอย่างยิ่ง (เกี่ยวกับธรรมชาติของสิ่งจะหรือความจริงแท้)

สำหรับคำ ‘metaphysics’ (เมตาฟิสิกส์) เป็นคำอังกฤษที่มีรากศัพท์มาจากคำกรีกได้แก่ คำว่า ‘meta physika’ ตรงกับคำอังกฤษว่า ‘that which comes after physics or that which goes beyond physics’ (หมวดความรู้ต่าง ๆ ที่อยู่นอกขอบเขตวิชา ฟิสิกส์) คำ “ฟิสิกส์” ในที่นี้มีความหมายตรงกันกับคำว่า “วิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือวิทยาศาสตร์กายภาพ” (natural or physical sciences) ซึ่งเป็นหมวดความรู้ที่เป็นผลของการสังเกตปรากฏการณ์ธรรมชาติ ดังนั้น

คำ “เมตาฟิสิกส์” ย่อยหมายถึง หมวดความรู้ที่เกี่ยวกับภาวะที่อยู่เหนือธรรมชาติทั่วไป (ไม่ใช่เพียงหมวดความรู้ธรรมดาทั่วไปที่เกิดจากการสังเกตปรากฏการณ์ธรรมชาติ)

ขอบข่ายของอภิปรัชญา (scope of metaphysics) นักอภิปรัชญามีความสนใจในการค้นหาคำตอบของคำถามต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ เช่น คำถามที่ว่า “สภาวะอันแท้จริงของสรรพสิ่งทั้งหลายคืออะไร? กำหนดอย่างไร? และจะเป็นอะไรต่อไป?” เป็นต้น

คำตอบของคำถามต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นับว่าเป็นเนื้อหาของความรู้ทางอภิปรัชญาทั้งสิ้น และอาจกล่าวได้ว่า ขอบข่ายของวิชาอภิปรัชญา ได้แก่ ความรู้ที่ว่าด้วย “สาเหตุแรกหรือต้นกำเนิดของสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวง” ซึ่งอาจแบ่งออกได้เป็นสามหัวข้อได้แก่

1. ภาววิทยา (ontology) คือ ความรู้ที่ว่าด้วยธรรมชาติของ “สภาวะแห่งความมีอยู่”
2. จักรวาลวิทยา (cosmology) คือ ความรู้ที่ว่าด้วยธรรมชาติที่แท้จริงของจักรวาลที่อยู่ในระบบแห่งเหตุผล (หรือการอธิบายธรรมชาติของจักรวาลตามความรู้ทางอภิปรัชญา) และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง
3. จิตวิทยา (psychology) คือ ความรู้ที่ว่าด้วยธรรมชาติของจิตหรือวิญญาณ (เดิมเป็นส่วนหนึ่งของอภิปรัชญา ปัจจุบันได้แยกออกไปเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งแล้ว คือ เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยพฤติกรรมของสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย)

ทฤษฎีอภิปรัชญา (Metaphysical theory) คือ แนวคิดที่มีพื้นฐานทางปรัชญาสำหรับนำมาใช้เป็นหลักในการอธิบายธรรมชาติของความจริงแท้หรือสภาวะของการมีอยู่อย่างแท้จริงของสรรพสิ่งทั้งหลายดังกล่าวแล้วในเรื่องขอบข่ายของอภิปรัชญา

ปรัชญาเมธีแต่ละคนและปรัชญาแต่ละลัทธิ อาจมีทฤษฎีอภิปรัชญาที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละคนและของแต่ละลัทธิ เช่น

1. ทฤษฎีอภิปรัชญาปรัชญาตามทัศนะที่แตกต่างกันของปรัชญาเมธีแต่ละคน เช่น ทฤษฎีอภิปรัชญาของ อริสโตเติล (Aristotle :384-322 B.C.) ทฤษฎีอภิปรัชญา เซนต์ โทมัส อะไควนัส (St.Thomas Aquinas : 1225-1274) และทฤษฎีอภิปรัชญาของกอทท์ฟรีด วิลเฮล์ม ไลบ์นิซ (Gottfried Wilhelm Leibniz : 1646-1716) เป็นต้น

2. ทฤษฎีอภิปรัชญาตามแนวคิดแต่ละลัทธิปรัชญา เป็นการแบ่งทฤษฎีอภิปรัชญาออกตามกลุ่มความคิด (Schools of thought) นับเป็นการแบ่งที่คนส่วนมากนิยมกัน เช่น ทฤษฎีอภิปรัชญาตามแนวคิดของลัทธิจิตนิยม (Idealistic metaphysics) ทฤษฎีอภิปรัชญาตามแนวคิดของลัทธิสังคมนิยม (Realistic metaphysics) และทฤษฎีอภิปรัชญาตามแนวคิดของลัทธิปฏิบัตินิยม (Pragmatist metaphysics) เป็นต้น กลุ่มความคิดต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อาจแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย (sub schools) ได้อีกหลายกลุ่มย่อย

บทบาทของพื้นฐานทางอภิปรัชญาของการศึกษา ในการกำหนดทฤษฎีและหลักปฏิบัติของการจัดการศึกษานั้น พื้นฐานทางอภิปรัชญาของการศึกษามีบทบาทมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการแสวงหาคำตอบของปัญหาการศึกษาที่ไม่อาจตอบได้ด้วยการอาศัยความรู้วิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว เช่น คำถามดังต่อไปนี้

- ชีวิตมนุษย์มีจุดมุ่งหมายหรือไม่ ?
- ถ้ามี จุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์มีลักษณะอย่างไร ?
- เราสามารถนำเอาความรู้ชีวิตวิทยาที่ว่าด้วยวิวัฒนาการมาประยุกต์ใช้ในการตอบคำถามเกี่ยวกับปัญหาชีวิตมนุษย์ได้หรือไม่ ?
- ถ้าเรามีความจำเป็นที่จะต้องกำหนดเป้าหมายของชีวิตมนุษย์ เราควรปฏิบัติอย่างไร ? และเป้าหมายนั้น ๆ ควรมีลักษณะอย่างไร ?

คำถามในลักษณะดังกล่าวข้างต้น เป็นคำถามที่เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์และนับเป็นปัญหาสำคัญของการจัดการศึกษาด้วย การแสวงหาคำตอบที่เหมาะสมที่สุดของคำถามที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ นอกจากการแสวงหาคำตอบจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์แล้ว จำเป็นจะต้องอาศัยความรู้ทางอภิปรัชญาอีกทางหนึ่ง

เราอาจกล่าวได้ว่าความรู้ทางอภิปรัชญาที่เรานำมาใช้เป็นพื้นฐานประการหนึ่งของการศึกษาซึ่งเราเรียกว่า “พื้นฐานทางอภิปรัชญาของการศึกษา” นั้น มีบทบาทสำคัญมากในการสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ และความมุ่งหมายที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์ซึ่งเป็นคำอธิบายที่มีความสำคัญมากในการจัดการศึกษา เพราะวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาย่อมได้แก่การสนองตอบความต้องการของมนุษย์ทั้งในส่วนบุคคลและในส่วนสังคม เมื่อเรามีความรู้ในเรื่องธรรมชาติและ ความมุ่งหมายที่แท้จริงของมนุษย์แล้ว ย่อมเป็นการสะดวกในการกำหนดแนวทางปฏิบัติให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้อย่างแน่นอน

แม้ว่าการสอนของครูแต่ละคนภายในห้องเรียนก็มีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยความรู้อภิปรัชญา เพื่อประโยชน์ในการแก้ปัญหาต่างๆที่เกี่ยวกับภารกิจประจำวันของครู เช่น ครูเชื่อว่าคนมีปัญญาย่อมเรียนเก่ง

ปัญหาเรื่องปัญญานี้ นอกจากจะอาศัยความรู้ทางจิตวิทยาซึ่งเป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์แล้ว จำเป็นจะต้องอาศัยความรู้ทางอภิปรัชญาด้วย ความรู้ทางอภิปรัชญาที่จะช่วยให้เข้าใจธรรมชาติของปัญญานั้น ได้แก่ ความรู้ที่กล่าวถึงปัญญาว่า คืออะไร? ปัญญามีแหล่งกำเนิดไหม? ปัญญาคือแหล่งกำเนิดของความคิดใช่หรือไม่?

ถึงแม้ว่าในการแสวงหาคำตอบของคำถามต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วข้างต้นได้อาศัยทั้งความรู้จากวิทยาศาสตร์และความรู้จากอภิปรัชญา แต่คำตอบ

ของคำถามเดียวกันอาจจะแตกต่างกัน เนื่องด้วยทฤษฎีอภิปรัชญาที่นำมาใช้เป็นพื้นฐานของการสร้างคำตอบของคำถามนั้น ๆ มีความแตกต่างกัน เช่น ครูที่ยึดถือทฤษฎีอภิปรัชญาของลัทธิจิตนิยม ย่อมมีความเข้าใจในธรรมชาติของปัญญา แตกต่างจากความเข้าใจของครูที่ยึดถือทฤษฎีอภิปรัชญาของลัทธิสังคมนิยมหรือของลัทธิปฏิบัตินิยมเป็นต้น

การนำอภิปรัชญาไปใช้ในโรงเรียน

โรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีอภิปรัชญาของลัทธิจิตนิยม

1. อภิปรัชญาของลัทธิจิตนิยม สรุปได้ดังนี้

ความจริงแท้ขั้นสูงสุด (ultimate reality) นั้นคือ จิต (mind) จิตที่กล่าวนี้เป็นจิตสัมบูรณ์ (absolute mind) กล่าวคือ สามารถรับรู้สิ่งทั้งปวงได้ และไม่มีสิ่งใดมีอยู่ได้โดยปราศจากการรับรู้ของจิต อนึ่งจิตสัมบูรณ์มีลักษณะสำคัญคือมีความคงทนเป็นลึกลับ มีศักยภาพสำหรับพัฒนานตนเอง และเป็นพลังแห่งชีวิตหรือแก่นแท้ (essence) ของชีวิต

2. ความคิดหรือทฤษฎีทางการศึกษาของโรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีอภิปรัชญาของลัทธิจิตนิยม มีดังนี้

2.1 ธรรมชาติของมนุษย์ นักจิตนิยมมีความ

เชื่อว่า แก่นแท้ของมนุษย์คือ จิต ความเป็นมนุษย์ที่แท้จริงได้แก่สภาวะทางจิตใจ (a man is a spiritual being) และมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล อนึ่งจักรวาลย่อมมีวิวัฒนาการ (evolve) ไปสู่สภาวะขั้นสูงสุด ด้วยเหตุนี้เองชีวิตมนุษย์จึงมีจุดหมายปลายทางที่แน่นอนและจุดหมายปลายทางนั้นย่อมมีอยู่ในสภาวะทางจิตเพราะฉะนั้นมนุษย์ดีนรนในการพัฒนานตนเองโดยอาศัยศักยภาพ (potentiality) ที่ตนมีอยู่เพื่อให้บรรลุจุดหมายปลายทางขั้นสูงสุดของชีวิต ได้แก่ ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ที่สุด คือ มีลักษณะความเป็นมนุษย์

ใกล้เคียงกับอัตตาสัมบุรณ์หรือแบบสัมบุรณ์ให้มากที่สุดนั่นเอง

โรงเรียนใดที่มีความเชื่อเรื่องธรรมชาติดังกล่าวนี้จะมุ่งเน้นความสำคัญของการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างพัฒนาการทางจิตหรือสติปัญญาให้เกิดขึ้นในตัวนักเรียนจนถึงระดับสูงสุด มากกว่าการเสริมสร้างพัฒนาการด้านอื่น ๆ เพราะถือว่าพัฒนาการทางจิตหรือสติปัญญาที่มีความสำคัญมากที่สุด และเป็นพัฒนาการที่สามารถทำให้มนุษย์สร้างความเป็นมนุษย์ให้แก่ตนเองได้มากที่สุดอีกด้วย แม้แต่การแก้ปัญหาความประพฤติของนักเรียน ก็มีความเห็นว่าสาเหตุที่ทำให้นักเรียนมีความประพฤติที่เบี่ยงเบนออกไปจากปทัสถานสังคม (social norms) จนเกิดเป็นปัญหาหรือมีความประพฤติที่ผิดระเบียบแบบแผนต่างๆ ของสังคมนั้น เกิดจากความโง่เขลาหรือความด้อยทางสติปัญญาของนักเรียนนั่นเอง ดังนั้น การแก้ปัญหาดังกล่าวนี้จะต้องแก้ที่สาเหตุคือการช่วยให้นักเรียนมีพัฒนาการทางสติปัญญาจนสามารถเข้าใจหลักความประพฤติตามปทัสถานทางสังคมและที่สำคัญที่สุดก็คือการทำให้นักเรียนเข้าใจในความจำเป็นที่ทุกคนจะต้องประพฤติให้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนของสังคม การปฏิบัติตามวิธีการดังกล่าวเชื่อว่า จะแก้ปัญหาความประพฤติของนักเรียนได้อย่างแน่นอน

2.2 ความหมายของการศึกษา นักการศึกษาฝ่ายจิตนิยมเชื่อว่า การศึกษาคือ กระบวนการปรับตัวขั้นสูงสุดของมนุษย์และเป็นกระบวนการที่มีอยู่ชั่วกาลปาวสาน หมายความว่า กระบวนการดังกล่าวนี้เป็นกระบวนการที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงและเป็นสากล การปรับตัวของมนุษย์นั้น ได้แก่ การปรับตัวทางด้านร่างกาย การพัฒนาทางด้านจิตใจ เสรีภาพ และความมีสติรู้สำนึกเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาความเป็นมนุษย์ถึงระดับที่พึงประสงค์ซึ่งเป็นระดับอุดมคติของสังคมนมนุษย์ ผลของการปรับตัวดังกล่าวย่อยปรากฏให้เห็นทั้ง

ภายในและภายนอกตัวบุคคล คือ ผลที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคล ได้แก่ พัฒนาการด้านสติปัญญาและพัฒนาการทางด้านอารมณ์ ส่วนผลที่เกิดภายนอกตัวบุคคล ได้แก่ สภาพแวดล้อมที่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นเพื่อประโยชน์ในการเสริมสร้างพัฒนาการทางด้านจิตของมนุษย์ซึ่งถือว่าเป็นพัฒนาการที่มีความสำคัญสูงสุด

หลักปฏิบัติในการจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องตามความหมายของการศึกษาตามนัยดังกล่าวข้างต้นนี้มีสองประการ คือ ประการแรก จะต้องยอมรับว่าบุคคลที่ยังไม่ได้รับการศึกษาเปรียบเสมือนจิตดวงเล็ก (micro mind) ซึ่งมีความต้องการและความพยายามดิ้นรนในการพัฒนาตนเองให้มีความเป็นมนุษย์ในระดับที่ใกล้เคียงกันกับจิตดวงใหญ่ (macro mind) จิตดวงใหญ่นี้เป็นเสมือนจิตสัมบุรณ์ (absolute mind) หรือเปรียบเสมือนบุคคลที่ได้รับการศึกษาเป็นอย่างดีแล้ว ดังนั้น กระบวนการศึกษาสำหรับนำมาใช้ในการพัฒนาจิตดวงเล็กให้เป็นจิตดวงใหญ่นั้น จะต้องเป็นกระบวนการศึกษาที่มีลักษณะพิเศษ คือ เป็นกระบวนการสากลผ่านการตรวจสอบและเป็นที่ยอมรับแล้วว่ามีความเหมาะสมที่สุด และประการที่สอง ยอมรับว่าองค์ประกอบของกระบวนการศึกษาแบ่งออกได้เป็นสองส่วน คือ มนุษย์และสิ่งแวดล้อม ทั้งสองส่วนนี้ล้วนเป็นสิ่งที่มีอยู่ในสถานะทางจิตทั้งนั้น ไม่ใช่สิ่งที่เป็นเพียงวัตถุหรือสสารเท่านั้น แต่เป็นจิตและมีจุดมุ่งหมายปลายทาง ภารกิจของการศึกษาย่อมเป็นภารกิจที่จะจำเป็นจะต้องกระทำอย่างประณีตบรรจงและด้วยความอดุสาหะวิริยะอย่างยิ่ง เพื่อให้สัมพันธภาพอันแน่นแฟ้นระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นในลักษณะที่มีความกลมกลืนกันอย่างเหมาะสมที่สุด สัมพันธภาพดังกล่าวนี้ย่อยเกิดจากเหตุสำคัญสองประการ สาเหตุแรกคือ มนุษย์มีความรู้สึกยอมรับว่าเรามีความจำเป็นที่จะต้องทำหน้าที่ในการพัฒนาตนเองตามกระบวนการที่เหมาะสม

สมที่สุด และสาเหตุที่สองคือ มนุษย์มีความรู้สึกยอมรับว่าสิ่งแวดล้อมต่างๆซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของตนนั้นล้วนเป็นสิ่งที่มียู่ในสภาวะทางจิต อาจกล่าวได้ว่าภารกิจที่ยุ่ยากและสลับซับซ้อนมากที่สุดของกระบวนการศึกษาตามนัยดังกล่าวข้างต้น คือ การสร้างสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมให้เกิดขึ้นโดยอาศัยสาเหตุสำคัญทั้งสองประการดังกล่าวแล้ว

2.3 ธรรมชาติของความรู้ นักการศึกษาฝ่ายจิตนิยมเชื่อว่า ความรู้ที่แท้จริงเกิดภายในตัวผู้เรียน เป็นผลของการกลั่นกรองออกมาจากจิตของผู้เรียน ไม่ใช่ความรู้ที่ถูกกรอกเข้าไปจากภายนอก เพราะความรู้ที่แท้จริงต้องอาศัยการเกิดของจิตภาพ (idea) ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดจากกิจกรรมทางจิต (mental activities) และความรู้ดังกล่าวนี้จะต้องเป็นความรู้อันเป็นที่ยอมรับหรือเป็นความรู้ที่ได้ผ่านการตรวจสอบมาแล้วว่าเป็นความรู้ที่เป็นประโยชน์และมีความถูกต้อง ความรู้ในลักษณะดังกล่าวนี้จึงเป็นความรู้เพื่อความรู้อย่างแท้จริง คือ เป็นความรู้ที่มีคุณค่าและประโยชน์ในตัวของมันเอง

โรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีอภิปรายของลัทธิจิตนิยมเป็นพื้นฐานในการอธิบายธรรมชาติของความรู้ตามนัยดังกล่าวข้างต้น มีหลักปฏิบัติในการจัดการเรียนการสอนแบ่งออกได้เป็นสี่ประการ ดังนี้ (1) ยอมรับว่าภายในจิตของนักเรียนทุกคนย่อมมีศักยภาพในการเรียนรู้ แต่ละคนอาจจะมีศักยภาพแตกต่างกัน แต่ทุกคนมีสิทธิและหน้าที่ในการพัฒนาตนเองให้มีระดับความเป็นมนุษย์ที่ทัดเทียมกับคนอื่น (2) ถือว่ากระบวนการเรียนรู้คือกระบวนการทางจิตหรือกระบวนการสร้างจิตภาพไม่ใช่กระบวนการสร้างการรับสัมผัสโดยอาศัยเพียงประสาทสัมผัสเท่านั้น ความรู้ที่แท้จริงย่อมเกิดจากประสบการณ์ทางจิต ไม่ใช่เกิดจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส กิจกรรมเพื่อสร้างการเรียนรู้จึงได้แก่กิจกรรมทางจิตซึ่งเป็นกิจกรรมที่ได้จัดเตรียมไว้

อย่างมีเหตุผล เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใช้สติปัญญาของเขาในการสร้างความรู้สำหรับตนเอง (3) นักเรียนมีสิทธิและหน้าที่ที่จะเลือกทำกิจกรรมต่างๆซึ่งเป็นกิจกรรมที่โรงเรียนได้เตรียมจัดไว้แล้วเพราะเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่มีความจำเป็นสำหรับการสร้างการเรียนรู้ของนักเรียน และ (4) วัตถุประสงค์ของการเรียนการสอน จึงมุ่งเน้นการประเมิผลทางด้านความสัมฤทธิ์ผลเป็นสำคัญ และอาศัยเกณฑ์มาตรฐานเพียงเกณฑ์เดียวเท่านั้นสำหรับการประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียนทุกคน

2.4 บทบาทของครู นักการศึกษาฝ่ายจิตนิยมเชื่อว่า บทบาทสำคัญของครูคือ การปลูกฝังคุณลักษณะพิเศษที่สุดของความเป็นมนุษย์ให้เกิดขึ้นภายในจิตของนักเรียนทุกคนโดยปราศจากความลำเอียงและโดยหวังว่าเด็กทุกคนเป็นมนุษย์ที่มีคุณค่าเท่าเทียมกับคนอื่น และมีความสามารถอย่างเพียงพอที่จะดำรงชีวิตอย่างเป็นสุขร่วมกับคนอื่นได้ ครูจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำทางชีวิตของนักเรียนทั้งทางวิชาการและทางความประพฤติ ดังนั้นครูที่ดีคือครูที่มีความเป็นเลิศทางวิชาการและมีความประพฤติดีเยี่ยมในระดับอุดมคติของสังคม

หลักปฏิบัติในการจัดการฝึกหัดครูหรือการจัดการศึกษาสำหรับครู เพื่อให้ได้ครูที่มีความรู้ลึกซึ้งในบทบาทและหน้าที่ของครูตามนัยดังกล่าวนี้มีสามประการ คือ (1) การคัดเลือกบุคคลเข้ารับการศึกษาอบรมในสถาบันการฝึกหัดครูนั้นจะต้องปฏิบัติตามเกณฑ์มาตรฐานอย่างเคร่งครัดเพื่อให้ได้บุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมอย่างแท้จริง (2) หลักสูตรการฝึกหัดครูจะต้องมุ่งเสริมสร้างคุณสมบัติของครูที่ดีทั้งสองประการคือ ครูจะต้องมีความประพฤติดีเยี่ยมในระดับที่มีความเหมาะสมเป็นผู้นำของนักเรียนและสังคม และ (3) การควบคุมความประพฤติและการปฏิบัติหน้าที่ของครูให้สอดคล้องตามจรรยาบรรณของวิชาชีพครูจะต้องมีหลักเกณฑ์ที่แน่นอน

2.5 การสอนเรื่องความรักชาติ นักการศึกษาฝ่ายจิตนิยมเชื่อว่า การสอนเรื่องความรักชาติเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงภายในชาติ คือ หน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่โรงเรียนทั้งหลายจะต้องรับผิดชอบและมีความเชื่อว่า ชาติหรือประเทศชาติ คือ หน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่โรงเรียนทั้งหลายจะต้องรับผิดชอบและมีความเชื่อว่า ชาติหรือประเทศชาติ คือ ศูนย์รวมทางจิตใจและเป็นสิ่งสำคัญสูงสุดสำหรับทุก ๆ คนภายในชาตินั้นๆ เพราะเป็นสิ่งที่คนทุกคนจะต้องมอบความจงรักภักดีให้โดยถือว่าเป็นหน้าที่ที่ตนจำเป็นต้องกระทำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ถ้าหากชาติหรือประเทศชาติถูกทำลายไป ทุกสิ่งทุกอย่างภายในชาติย่อมสูญสิ้นหมด ผลประโยชน์ของชาติมีความสำคัญ คือ ผลประโยชน์ของส่วนบุคคล หน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละเอกัตบุคคล ล้วนเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบที่กำหนดขึ้นเพื่อผลประโยชน์ของชาติหรือประเทศชาติเป็นเกณฑ์ คือ ถือว่าทุกคนมีโอกาสนับเป็นบุคคลสำคัญสูงสุดเมื่อเขาสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างดีเยี่ยมจนทำให้ชาติหรือประเทศชาติได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มที่

หลักปฏิบัติในการสอนเรื่องความรักชาติตามความเชื่อของโรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีอภิปรัชญาของลัทธิจิตนิยมดังกล่าวข้างต้นนี้ มีสามประการ คือ (1) ความรักชาติเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของนักเรียนทุกคน และหน้าที่สำคัญของโรงเรียนคือ การสอนให้นักเรียนมีความรู้สึกสำนึกว่าตนเป็นคนหนึ่งที่จำเป็นจะต้องรักชาติหรือประเทศชาติ เช่นเดียวกับคนอื่น ๆ ไม่ใช่การสอนให้นักเรียนรู้จักเพียงความรักชาติเท่านั้น (2) ลักษณะแห่งชาติ (national character) คือ ต้นแบบสำหรับยึดถือเป็นหลักในการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างลักษณะ (character) ซึ่งเป็นการศึกษาที่จำเป็นสำหรับทุกๆ คนนั้น เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ

มาก และ (3) การสอนให้นักเรียนมีความรู้สึกชื่นชม (appreciation) ประวัติศาสตร์ชาติของตนในด้านต่าง ๆ จะช่วยปลูกฝังความรักชาติได้เป็นอย่างดี

โรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีอภิปรัชญาของลัทธิจิตนิยม

1. อภิปรัชญาของลัทธิจิตนิยม ความเชื่อเรื่องความจริงแท้ขั้นสูงสุดของนักอภิปรัชญาฝ่ายลัทธิจิตนิยม และของนักอภิปรัชญาฝ่ายจิตนิยม มีความแตกต่างกันและมีลักษณะตรงข้ามกันอีกด้วย คือ นักลัทธิจิตนิยมมีความเชื่อ สรุปได้ดังนี้

ความจริงแท้ขั้นสูงสุดคือ วัตถุหรือสสาร (matter) ไม่ใช่จิต วัตถุหรือสสารดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่และดำรงอยู่ตามธรรมชาติด้วยตัวของมันเอง ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ในสภาวะทางจิตและไม่ใช้สิ่งที่เกิดจากจินตนาการดังนั้นจึงไม่ใช่สิ่งที่ต้องสร้างขึ้นและไม่ใช้สิ่งที่ต้องขึ้นกับสิ่งอื่นใดทั้งสิ้น ความจริงแท้ขั้นสูงสุด คือ ความมีอยู่จริงตามสภาวะของมันเอง หมายความว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยผัสสะหรือประสาทสัมผัสของคนทั่วไปซึ่งนับว่าเป็นการเริ่มต้นของการค้นพบความจริงแท้ขั้นสูงสุด

2. ความคิดหรือทฤษฎีทางการศึกษาของโรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีอภิปรัชญาของลัทธิจิตนิยม

2.1 ธรรมชาติของมนุษย์ นักลัทธิจิตนิยมมีความเชื่อว่า แก่นแท้ของมนุษย์เป็นวัตถุหรือสสารซึ่งดำรงอยู่ตามธรรมชาติและความเป็นมนุษย์ที่แท้จริงนั้น ได้แก่ สภาวะทางกายภาพ ดังนั้นมนุษย์คือ องค์กรทางชีวภาพ (a biological organism) เป็นสิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นตามกระบวนการทางชีวภาพ (a biological process) และประกอบขึ้นด้วยระบบประสาทที่มีพัฒนาการในระดับสูงสุดจนสามารถประกอบภารกิจอันเป็นหน้าที่เฉพาะของระบบประสาทนั้นๆ และพัฒนาการของระบบประสาทนั้นๆ เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม หมายความว่ามนุษย์ย่อมมี

ศักยภาพในการพัฒนาตนเองเช่นเดียวกันกับสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย คือ ย่อมมีความต้องการสิ่งต่างๆ ที่เป็นปัจจัยของการเจริญเติบโตตามหลักทางชีววิทยาและตามหลักทางจิตวิทยา การอธิบายธรรมชาติของมนุษย์ย่อมอธิบายได้ด้วยหลักหรือทฤษฎีวิวัฒนาการทางชีววิทยา (biological evolution) และทฤษฎีพฤติกรรมนิยม (behaviorism) ซึ่งเชื่อว่าพฤติกรรมของมนุษย์ย่อมมีสาเหตุ สามารถสังเกตได้และเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนไป หลักหรือทฤษฎีดังกล่าวนี้ให้ข้อเท็จจริง (facts) เรื่องธรรมชาติของมนุษย์ที่ตรงกับความจริงที่มีอยู่ตามสภาวะทางธรรมชาติ

โรงเรียนใดที่มีความเชื่อเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ดังกล่าวนี้จะสนใจและยอมรับข้อมูล (data) ต่างๆ เกี่ยวกับธรรมชาติของนักเรียน ตามที่นักจิตวิทยาพัฒนาการ (developmental psychologist) ได้ค้นพบและได้แถลงไว้แล้วว่าเป็นข้อมูลที่ต้องการและอาจนำมาเป็นเกณฑ์ (criterion) ในการกำหนดกระบวนการศึกษา (educative process) หรือการจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะถือว่าการช่วยให้บุคคลสามารถพัฒนาตนเองได้ตามธรรมชาติของมนุษย์ เป็นการสร้างความเป็นมนุษย์ให้แก่ตนเองได้อย่างเต็มที่ แม้แต่การแก้ปัญหาความประพฤติของนักเรียน ก็มีความเห็นว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้นักเรียนมีความประพฤติที่เบี่ยงเบนไปจากปกติสถานทางสังคม (social norm) จนเกิดปัญหาหรือมีความประพฤติที่ผิดระเบียบแบบแผนต่างๆ ของสังคมนั้น มีสาเหตุหลายประการ เช่น นักเรียนมีความต้องการแสวงหารูปแบบของพฤติกรรมที่เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป และแบบแผนของความประพฤติที่เคยยึดถือดั้งเดิมไม่เหมาะสมเป็นต้น ดังนั้น การแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ จะต้องเริ่มต้นด้วยการเรียนรู้ธรรมชาติที่แท้จริงของนักเรียน คือ จะต้องรู้จักและเข้าใจนักเรียนตามสภาวะ

ที่แท้จริงของเขา ไม่ใช่ตามที่คิดว่าเขาควรจะเป็น และจะต้องยอมรับว่าพฤติกรรมของมนุษย์ย่อมเปลี่ยนแปลงเพื่อประโยชน์ในการปรับตัว

2.2 ความหมายของการศึกษา นักการศึกษาฝ่ายสังคมนิยมเชื่อว่า การศึกษา คือ กระบวนการเสริมสร้างพัฒนาการด้านต่างๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของแต่ละบุคคลให้พัฒนาการด้านต่างๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของแต่ละบุคคลให้พัฒนาไปอย่างสอดคล้องกับกฎธรรมชาติ จนสามารถนำมาใช้ประโยชน์สำหรับส่วนบุคคลและส่วนรวมได้เป็นอย่างดี

ในการจัดการศึกษาหรือการกำหนดกระบวนการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับความเข้าใจความหมายของการศึกษาตามนัยดังกล่าวข้างต้นนี้ มีหลักสามประการ คือ ประการแรก การยอมรับว่าทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ คือ ปัจจัยสำคัญแห่งความเจริญของสังคมมนุษย์ ทั้งสองสิ่งนี้ล้วนมีอยู่ตามสภาวะทางกายภาพ เมื่อต้องการพัฒนาสังคมมนุษย์ก็จำเป็นจะต้องพัฒนาทั้งทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติพร้อม ๆ กันไป จะพัฒนาเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งย่อมไม่ได้ และเนื่องด้วยปัจจัยทั้งสองส่วนนี้เปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้น กระบวนการศึกษาย่อมมีความยืดหยุ่นได้เพื่อให้เหมาะสมกับสภาวะทางธรรมชาติของปัจจัยทั้งสองส่วน ประการที่สอง การยอมรับว่ากฎธรรมชาติ คือ กฎแห่งเหตุและผล ทั้งเหตุและผลย่อมเป็นสิ่งธรรมดา ดังนั้น กระบวนการศึกษาต้องสอดคล้องกับกฎแห่งเหตุและผล และจะต้องดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และประการที่สาม การยอมรับว่าการศึกษาที่แท้จริงคือ การศึกษาเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันหรือกล่าวได้ว่าผลของการศึกษานั้นคือ สิ่งที่สามารถอำนวยความสะดวกให้แก่ทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม

2.3 ธรรมชาติของความรู้ นักการศึกษาฝ่ายสังคมนิยมเชื่อว่า ความรู้ที่แท้จริง คือ การรู้ข้อเท็จจริง (facts) ต่างๆ ทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ตามสภาวะวัตถุวิสัย

และตามสภาวะธรรมชาติ ความรู้ที่แท้จริงตามนัยดังกล่าวนี้จะช่วยให้มนุษย์เข้าใจกฎธรรมชาติซึ่งเป็นกฎแห่งเหตุผลที่แท้จริง อนึ่ง ความรู้ที่กล่าวนั้นทำให้มนุษย์สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สำหรับตนเองและสังคม เช่น ทำให้มนุษย์สามารถควบคุมและปรับปรุงทรัพยากรธรรมชาติ และทำให้มนุษย์สามารถปรับตัวเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้เป็นอย่างดีอีกด้วย นอกจากนี้แล้วความรู้ที่แท้จริงย่อมเปลี่ยนแปลงได้เพื่อให้เหมาะสมกับการนำไปใช้

ประโยชน์ของมนุษย์

โรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีอภิปรัชญาของลัทธิสังคมนิยมเป็นพื้นฐานในการอธิบายธรรมชาติของความรู้ตามนัยดังกล่าวแล้วข้างต้น มีหลักปฏิบัติในการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนได้รับความรู้ที่แท้จริงแบ่งออกได้เป็นสามประการ คือ (1) ยึดถือทฤษฎีกิจกรรมนิยม (activism) และกิจกรรมทางกายภาพ (physical activity) ทั้งสองอย่างทำให้มนุษย์ได้รับความรู้ที่แท้จริงดังนั้นกิจกรรมเพื่อสร้างการเรียนรู้สำหรับนักเรียน จึงจำเป็นต้องจัดให้มีกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งสองประเภท ไม่ใช่กำหนดให้นักเรียนประกอบกิจกรรมทางจิตเพียงอย่างเดียวเท่านั้น (2) กำหนดกระบวนการการเรียนการสอนด้วยการให้นักเรียนประกอบกิจกรรมที่มุ่งให้นักเรียนแต่ละคนมีโอกาสเลือกและกำหนดหัวข้อการเรียนรู้ของตนได้ อันประกอบด้วย การกำหนดความมุ่งหมาย การวางแผน การปฏิบัติจริง และการประเมินผลของการเรียนรู้ นั้น ๆ และ (3) ถือว่าการสังเกตซึ่งเป็นวิธีการที่นักวิทยาศาสตร์นำใช้ก็คือ วิธีสร้างความรู้ที่แท้จริง ดังนั้นจะต้องมุ่งส่งเสริมให้นักเรียนได้มีโอกาสสังเกตข้อเท็จจริงต่างๆจากสถานการณ์จริง หรือส่งเสริมให้นักเรียนได้อาศัยประสบการณ์ทางผัสสะ (sense experience) จากของจริงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

2.4 บทบาทของครู นักการศึกษาฝ่ายสังคมนิยม

เชื่อว่า บทบาทสำคัญของครูคือ การช่วยให้นักเรียนมีโอกาสได้รับรู้ข้อเท็จจริงต่างๆ ตามที่ข้อเท็จจริงเหล่านั้นมีอยู่อย่างแท้จริงด้วยตัวของนักเรียนเอง และครูเป็นผู้ที่มีความสามารถในการชี้แนะให้นักเรียนได้เรียนรู้กฎธรรมชาติด้วยตัวเองซึ่งทำให้มีความสามารถนำความรู้ต่างๆ ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สำหรับตนเองและสังคมได้

การจัดการฝึกหัดครูหรือการจัดการศึกษาสำหรับครูเพื่อให้ได้ครูที่มีความรู้ลึกสำนึกในบทบาทและหน้าที่ของครูตามนัยดังกล่าวนี้ มีหลักสำคัญแบ่งออกได้เป็นสามประการ คือ (1) การมุ่งผลิตครูที่มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์สาขาต่างๆโดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยาศาสตร์กายภาพ และวิทยาศาสตร์ชีวภาพ หรือวิทยาศาสตร์ธรรมชาติอย่างกว้างขวาง (2) การส่งเสริมให้ครูมีความรู้ทางจิตวิทยาพัฒนาการเพื่อช่วยให้นักเรียนเข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของนักเรียน และ (3) การช่วยให้นักเรียนมีทักษะในการใช้ระเบียบวิธีสอนที่มุ่งส่งเสริมให้นักเรียนเป็นรายบุคคลและที่สอดคล้องกับธรรมชาติของแต่ละคน เช่น การเรียนด้วยการค้นคว้าและการเรียนด้วยการแก้ปัญหา หรือการเรียนรู้ด้วยการกระทำ เป็นต้น

2.5 การสอนเรื่องความรักชาติ นักการศึกษาฝ่ายสังคมนิยมเชื่อว่า

การสอนเรื่องความรักชาติเป็นหน้าที่ของโรงเรียนประการหนึ่งเช่นกันและมีความเห็นดังนี้ ความรักชาติควรเป็นความรู้สึกเฉพาะของแต่ละบุคคลหรือปัจเจกบุคคล และถือว่าแต่ละบุคคลมีความสำคัญมากกว่าส่วนรวมเพราะสังคมส่วนรวมคือชาติหรือประเทศชาตินั้นเกิดขึ้นและดำรงอยู่เพื่อสนองความต้องการของส่วนบุคคล ถ้าหากสามารถสนองความต้องการของส่วนบุคคลได้ ย่อมสามารถสนองความต้องการของส่วนรวมได้เพราะเชื่อว่าบุคคลแต่ละ

คนย่อมปรารถนาชีวิตที่ดีเช่นเดียวกัน ความรู้สึกสำนึกต่อหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อตนเอง ย่อมมีผลต่อหน้าที่ที่ตนปฏิบัติต่อส่วนรวม ดังนั้นโรงเรียนจึงควรส่งเสริมให้นักเรียนแต่ละคนมีความรู้สึกสำนึกในหน้าที่เฉพาะของตนและรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่นั้นๆอย่างเต็มที่ โรงเรียนที่มีความเข้าใจเรื่องความรักชาติตามนัยดังกล่าวนี้ มีหลักปฏิบัติเกี่ยวกับการสอนเรื่องความรักชาติ แบ่งออกได้เป็นสองประการ คือ ประการแรกจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับแนวคิดแบบอนิยตินิยม (indeterminism) ซึ่งเชื่อว่ามนุษย์มีเสรีภาพและมุ่งจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชน (human right) และประการที่สอง ในการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างลักษณะอุปนิสัย (character education) หรือการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดี (civic education) นั้นยึดแนวคิดแบบประโยชน์นิยม (utilitarianism) เป็นหลัก

โรงเรียนที่ยึดถือหลักทฤษฎีอภิปรัชญาของลัทธิปฏิบัตินิยม

1. อภิปรัชญาของลัทธิปฏิบัตินิยม สรุปได้ดังนี้ ความจริงแท้ขั้นสูงสุด คือ ประสบการณ์ (experience) ซึ่งเป็นผลของอันตรกิริยา (interaction) ระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ทั้งบุคคลและสิ่งแวดล้อมย่อมเป็นทั้งผู้กระทำ (active) และผู้ถูกกระทำ (passive) ในขณะเดียวกันประสบการณ์ย่อมเปลี่ยนแปลงได้และย่อมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประสบการณ์ในปัจจุบันย่อมมีการปฏิรูป (reconstruction) มาจากประสบการณ์ในอดีต แต่ละเอกัตบุคคลมีหน้าที่ในการกำหนดความหมายและประโยชน์สำหรับประสบการณ์ของตนเองโดยคำนึงถึงสัมพันธภาพระหว่างบุคคลกับสังคม ดังนั้นมนุษย์จึงเป็นผู้กำหนดความจริงแท้ขั้นสูงสุดสำหรับตนเองและอาศัยประสบการณ์ของตนเองเสมอ

2. ทฤษฎีทางการศึกษาของโรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีอภิปรัชญาของลัทธิปฏิบัตินิยม แบ่งออกเป็น ส่วน ๆ ดังนี้

2.1 ธรรมชาติของมนุษย์ นักการศึกษาฝ่ายปฏิบัตินิยมเชื่อว่า มนุษย์ คือ สิ่งมีชีวิตที่มีพัฒนาการเรื่อยมาเป็นระยะๆอย่างต่อเนื่องและไม่หยุดยั้ง กระบวนการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ย่อมสอดคล้องกับทฤษฎีวิวัฒนาการทางชีววิทยา (biological evolution) นั่นคือ วิวัฒนาการของมนุษย์ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญสองประการ ได้แก่ องค์ประกอบทางกายภาพ (physical factors) เช่น กรรมพันธุ์และระบบประสาทต่าง ๆ เป็นต้น และองค์ประกอบทางสิ่งแวดล้อม เช่น สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม เป็นต้น ธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์แต่ละคนย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามอันตรกิริยาระหว่างองค์ประกอบทั้งสองส่วนซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ มนุษย์แต่ละคนย่อมมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการกำหนดความหมายของความเป็นมนุษย์สำหรับตนเองโดยคำนึงถึงหลักแห่งประโยชน์สำหรับตนเองและสำหรับส่วนรวม ความเป็นมนุษย์ของแต่ละบุคคลที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปนั้น ไม่ใช่เกิดจากปัจจัยหรือองค์ประกอบภายนอกตัวมนุษย์เพียงอย่างเดียวเช่นกัน แต่เกิดจากปัจจัยทั้งสองส่วนที่เปลี่ยนแปลงได้และมีอันตรกิริยาต่อกันอย่างต่อเนื่องเสมอ ชีวิตมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่สามารถปรุงแต่งได้ (plasticity) และมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สถานะที่ดีขึ้นเรื่อย ๆ

โรงเรียนใดที่มีความเชื่อเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ดังกล่าวนี้จะยอมรับว่านักเรียนแต่ละคนประกอบด้วยปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งสองส่วนซึ่งต่างก็มีอันตรกิริยาต่อกัน คือองค์ประกอบหรือปัจจัยทางร่างกายและองค์ประกอบหรือปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม ผลของอันตรกิริยาระหว่างปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งสองส่วน

ทำให้นักเรียนแต่ละคนมีลักษณะแตกต่างกัน ข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับธรรมชาติของนักเรียนตามที่นักจิตวิทยาพัฒนาการได้ค้นพบและได้แสดงไว้ ย่อมเป็นเพียงความรู้ส่วนหนึ่งที่ช่วยให้เข้าใจธรรมชาติของนักเรียน และมีประโยชน์ต่อการกำหนดกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล ที่กล่าวเช่นนี้ เพราะเหตุว่ากระบวนการเรียนรู้ย่อมเกิดขึ้นเมื่ออันตรกิริยาระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นเท่านั้น และอันตรกิริยาจะเกิดขึ้นเมื่อทั้งบุคคลและสิ่งแวดล้อมมีสมรรถภาพในการทำหน้าที่ (function) ตอบโต้ซึ่งกันและกันอย่างเหมาะสม

ในการแก้ปัญหาความประพฤติของนักเรียนนั้น สำหรับโรงเรียนที่มีความเชื่อเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ดังกล่าวข้างต้น มีหลักปฏิบัติแบ่งออกได้เป็นสามประการดังนี้ (1) ชั้นเริ่มต้นของการแก้ปัญหาความประพฤติของนักเรียนเป็นชั้นที่มีความสำคัญมากที่สุด ชั้นเริ่มต้นนี้ได้แก่การกระตุ้นให้นักเรียนมีความเข้าใจและยอมรับพันธะหน้าที่ในการกระทำของตน (2) กระบวนการที่นำมาใช้ได้แก่กระบวนการทางสังคมซึ่งเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้นักเรียนมีโอกาสเรียนรู้ทำงานและปรับตัวให้เข้ากับเพื่อนสมาชิกในสังคมของเขาและ (3) บทบาทและหน้าที่สำคัญของครูในการแก้ปัญหาความประพฤติของนักเรียน คือ การให้คำแนะนำและการช่วยให้นักเรียนมีโอกาสเลือกวิธีที่เหมาะสมสำหรับการแก้ปัญหาความประพฤติของนักเรียนแต่ละคน

2.2 ความหมายของการศึกษา นักการศึกษาฝ่ายปฏิบัตินิยม เชื่อว่า การศึกษา คือ กระบวนการสร้างประสบการณ์ของแต่ละบุคคลที่อาศัยปัจจัยหรือองค์ประกอบที่สำคัญสองส่วน ได้แก่ ปัจจัยหรือองค์ประกอบทางจิตวิทยา (psychological factors) และปัจจัยหรือองค์ประกอบทางสังคมวิทยา (sociological factors)

ทำให้เกิดอันตรกิริยาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงการศึกษาของบุคคลโดยย่อหมายถึงประสบการณ์ของบุคคลนั้นซึ่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและมีการสร้างสรรค์อยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงและการสร้างสรรค์ดังกล่าวนี้ย่อมเกิดขึ้นอย่างมีความหมายและมีจุดประสงค์ตามที่บุคคลนั้นได้กำหนดไว้โดยคำนึงถึงสัมพันธภาพระหว่างตนเองกับสังคมของตน

นอกจากการกำหนดความหมายของการศึกษาตามที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นนี้ พบว่า นักปรัชญาการศึกษาตามที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นนี้ พบว่า นักปรัชญาการศึกษาฝ่ายปฏิบัตินิยมกล่าวอยู่เสมอว่า **“การศึกษา คือ ชีวิต”** หรือ **“การศึกษา คือ ความเจริญงอกงาม”** คำว่า **“ชีวิต”** หรือ **“ความเจริญงอกงาม”** ที่ใช้ในที่นี้ย่อมหมายถึง **“ผลของอันตรกิริยาระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม”** นั่นเอง และยังหมายความว่าชีวิตก็ดีหรือความเจริญงอกงามก็ดี มนุษย์แต่ละคนเป็นผู้สร้างขึ้นสำหรับตนเองทั้งสิ้น อธิบายได้ว่าอันตรกิริยาระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมนั้นเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เผชิญกับสภาพแวดล้อมที่ทำให้เกิดปัญหาหรือเมื่อเขาอยู่ในสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดปัญหา และเมื่อใดเขาสามารถแก้ปัญหาได้สำเร็จในแต่ละครั้ง ทำให้เขาได้รับประสบการณ์ใหม่หรือมีความเจริญงอกงามเพิ่มขึ้น กระบวนการดังกล่าวนี้ย่อมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนทำให้มองเห็นว่าการศึกษา คือ ประสบการณ์และเกิดจากการสร้างประสบการณ์นั่นเอง จึงมีคำกล่าวว่า **“การศึกษาเป็นทั้งวิถี (means) และจุดหมายปลายทาง (ends) ของกระบวนการศึกษานั้นๆ”** คำว่า **“วิถี”** ที่ใช้ในที่นี้หมายถึง **“วิธีการ”** ที่ใช้ในการจัดการศึกษา คือ วิธีการสร้างความเจริญงอกงามและคำว่า **“จุดหมายปลายทาง”** นั้น หมายถึง จุดหมายปลายทางของการศึกษาได้แก่ความเจริญงอกงามที่เกิดขึ้นตามความปรารถนาของแต่ละบุคคลนั่นเอง

หลักปฏิบัติในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความหมายของการศึกษาดังกล่าวข้างต้นมีสี่ประการ คือ (1) ถือว่ากระบวนการศึกษาเป็นกระบวนการดำรงชีวิตที่แท้จริง ไม่ใช่การเตรียมบุคคลสำหรับชีวิตอนาคตดังนั้นจะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนมีโอกาสได้สร้างประสบการณ์จากชีวิตจริงในปัจจุบัน (2) ถือว่ากระบวนการศึกษาที่แท้จริงนั้นอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญสองส่วนได้แก่ องค์ประกอบทางสังคมวิทยาซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดทิศทางของการจัดการศึกษา และองค์ประกอบทางจิตวิทยาซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดจุดเริ่มต้นของการจัดการศึกษา (3) ลัทธินี้ถือว่าสังคมที่เป็นประชาธิปไตยเท่านั้นที่ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการศึกษาที่แท้จริง และ (4) ถือว่า กระบวนการศึกษาเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ประสบการณ์ใหม่ที่มีการต่อเนื่องกันอย่างไม่หยุดยั้ง ประสบการณ์ปัจจุบันย่อมอาศัยประสบการณ์ในอดีตและเป็นจุดเริ่มต้นของประสบการณ์ในอนาคต

2.3 ธรรมชาติของความรู้ นักการศึกษาฝ่ายปฏิบัติให้คำอธิบายธรรมชาติของความรู้ดังนี้ ความรู้ที่แท้จริง คือ ประสบการณ์ของแต่ละบุคคลซึ่งเกิดจากอันตรกิริยาระหว่างบุคคลนั้นกับสภาวะแวดล้อมที่เป็นปัญหา ดังนั้น ความรู้ที่แท้จริงย่อมแตกต่างกันและเปลี่ยนแปลงได้ บุคคลมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการกำหนดความหมายและจุดมุ่งหมายของความรู้ที่แท้จริงสำหรับตนเองเสมอ และวิธีการแสวงหาความรู้ คือ การคิดไตร่ตรอง (problems-solving method) ที่แต่ละบุคคลกำหนดขึ้นสำหรับตนเอง

สำหรับโรงเรียนที่มีความเชื่อเรื่องธรรมชาติของความรู้ตามนัยดังกล่าวข้างต้นนี้ มีหลักปฏิบัติในการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่แท้จริงแบ่งออกได้เป็นสี่ประการ คือ (1) ยอมรับว่าความสนใจและความต้องการที่แท้จริง (felt interests and

needs) ของนักเรียนแต่ละคน คือ ปัจจัยสำคัญของการกำหนดกระบวนการเรียนการสอนเพื่อช่วยให้นักเรียนได้รับความรู้ที่แท้จริง ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่โดยตรงของโรงเรียนที่จะต้องคอยกระตุ้นนักเรียนให้มีความตื่นตัวอยู่เสมอ (2) ยอมรับว่านักเรียนแต่ละคนมีบทบาทและหน้าที่ในการกำหนดโครงการต่างๆ เพื่อสร้างการเรียนรู้สำหรับตนเอง ส่วนโรงเรียนมีบทบาทและหน้าที่ในการจัดเตรียมโครงการต่างๆให้เป็นโครงการสำหรับการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นได้และสอดคล้องกับความสนใจและความต้องการของนักเรียนเพื่อให้ นักเรียนมีโอกาสเลือกได้อย่างเหมาะสม (3) ส่งเสริมให้มีประสบการณ์ร่วมกัน (shared experiences) ให้มากที่สุด และ (4) ยอมรับว่ากระบวนการกลุ่ม (group process) เหมาะสมสำหรับการนำมาใช้เป็นกระบวนการเรียนการสอน

2.4 บทบาทของครู นักการศึกษาฝ่ายปฏิบัตินิยมเชื่อว่า บทบาทและหน้าที่สำคัญของครู คือ การสนับสนุนและการส่งเสริมให้นักเรียนทุกคนมีโอกาสได้สร้างประสบการณ์ทางการเรียนรู้ (learning experiences) สำหรับตนเองและด้วยตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตของเขาและสังคมให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ

ครูที่เข้าใจในบทบาทและหน้าที่ของตนตามที่กล่าวแล้วข้างต้นนี้ มีหลักปฏิบัติในการจัดการเรียนการสอน แบ่งออกได้เป็นสองประการ คือ (1) ครูจะต้องยอมรับว่าตนมีบทบาทและหน้าที่เป็นผู้ร่วมงาน (coworker) ในการดำเนินงานเพื่อช่วยนักเรียนในการสร้างประสบการณ์ทางการเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังนั้น ครูจะต้องยึดมั่นในวิธีการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เช่น มีการเตรียมแผนงาน การปฏิบัติตามแผน และการประเมินผลงานร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นต้น และ (2) ครู จะต้องยอมรับว่าตนมีบทบาทและหน้าที่เป็นผู้คอยชี้แนะในการสร้างประสบการณ์ทางการเรียนรู้ของนักเรียน

ดังนั้น ครูจึงมีหน้าที่ในการกระตุ้นนักเรียนให้มีความสนใจและความตื่นตัวในการสร้างการเรียนรู้สำหรับตนเอง และครูจะต้องจัดเตรียมกิจกรรมเพื่อสร้างการเรียนรู้ (learning activities) ไว้หลายอย่างแตกต่างกันเพื่อให้ให้นักเรียนมีโอกาสเลือกได้อย่างเหมาะสมกับความต้องการและความสนใจของตน ในการนี้ครูจะต้องมีความรู้และความเข้าใจในจิตวิทยาพัฒนาการและจิตวิทยาการเรียนการสอนเป็นอย่างดี

หลักปฏิบัติในการจัดการฝึกหัดครูหรือการจัดการศึกษาสำหรับครูเพื่อให้ได้ครูที่มีความรู้ลึกซึ้งในบทบาทและหน้าที่ของครูตามนัยดังกล่าวนี้ แบ่งออกได้เป็นสามประการคือ (1) การมุ่งผลิตครูชั้นวิชาชีพ (the professional teacher) ซึ่งมีความรู้และความสามารถสำคัญสองส่วน ได้แก่ เป็นผู้มีความสามารถทางวิชาการประการหนึ่ง และเป็นผู้มีความสามารถในการชี้แนะแนวทางชีวิตสำหรับนักเรียนอีกประการหนึ่ง (2) การส่งเสริมให้ครูมีความรู้จากจิตวิทยาพัฒนาการและจิตวิทยา

การเรียนและการสอนเป็นอย่างดีและ (3) การส่งเสริมให้ครูมีน้ำใจเป็นนักประชาธิปไตยและสามารถนำเอาวิธีการแบบประชาธิปไตยมาใช้ในห้องเรียนได้เป็นอย่างดี

2.5 การสอนเรื่องความรักชาติ นักการศึกษาฝ่ายปฏิบัตินิยมเชื่อว่าการสอนเรื่องความรักชาติคือ หน้าที่สำคัญประการหนึ่งของโรงเรียนและเชื่อว่าชาติหรือประเทศชาติ คือ ผลรวมของประสบการณ์ร่วมกัน (common experiences) ของบุคคลที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (common interests) ชาติหรือประเทศชาติ จึงเป็นหลักประกันให้บุคคลมีโอกาสเสมอกันที่จะได้รับผลประโยชน์อย่างยุติธรรม และความรักชาติคือศรัทธาที่แต่ละบุคคลมีต่ออุดมการณ์ของชาติ แสดงออกด้วยการประพฤติและปฏิบัติตามลัทธิและหน้าที่ของตน

หลักปฏิบัติในการสอนเรื่องความรักชาติของโรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีอภิปรัชญาของลัทธิปฏิบัตินิยมดังกล่าวข้างต้นนี้ ได้แก่ การจัดการเรียนการสอนให้ยึดถืออุดมการณ์ประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน และเสรีภาพของปวงชน

รศ.สมบูรณ์ พรรณนาภ

อดีตข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

สมบูรณ์ พรรณนาภ. เอกสารประกอบการสอน วิชาศึกษา 471 ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น (เล่ม 1 และ 2). กรุงเทพฯ : ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2525.

Brubacher, John, S. **Modern Philosophies of Education**. New York : McGraw – Hill, 1939.

Jame., William. **Pragmatism**. New York : Meridian Books, 1959.

Kneller, George F. **Introduction to the Philosophy of Education**. New York : John Wily & Sons, 1971.

Marshall, John P. **The Teacher and His Philosophy**. Nebraska : Professional Education's Publication, 1973.

อรรถวิททยากับการศึกษา

ความสัมพันธ์ระหว่างอรรถวิททยากับการศึกษา (Axiology and Education) เกิดขึ้น เพราะเหตุว่า บรรดาบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น นักการศึกษาและครูต่างก็มีความจำเป็นต้องทำการตัดสินใจในการกำหนดคุณค่าของการศึกษา (educational values) ซึ่งเป็นภารกิจที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจทางการศึกษา (educational decision making) ในด้านต่างๆ หลายๆ ด้าน เช่น การประเมินคุณค่า (value) ของนโยบาย (policy) และวัตถุประสงค์ (objectives) ของการศึกษา การประเมินคุณค่าของสาขาวิชาต่าง ๆ ก่อนการตัดสินใจบรรจุไว้ในหลักสูตร การพิจารณากำหนดเกณฑ์มาตรฐานสำหรับการประเมินคุณค่าความสัมพันธ์ของการเรียนรายวิชาต่าง ๆ ฯลฯ ในการตัดสินใจเกี่ยวกับคุณค่าของการศึกษาในด้านต่าง ๆ เหล่านี้ นอกจากจะต้องอาศัยพื้นฐานทางอภิปรัชญาและทางญาณวิทยาของการศึกษา แล้วยังจะต้องอาศัยพื้นฐานทางอรรถวิททยาของการศึกษาอีกด้วย เพราะความจำเป็นดังกล่าวนี้ ทำให้อรรถวิททยามีความสัมพันธ์กับการศึกษา

ความหมายของอรรถวิททยา

คำ “อรรถวิททยา” เป็นสาขาของปรัชญาที่ว่าด้วยธรรมชาติของคุณค่า และเป็นคำที่บัญญัติขึ้นเพื่อ

ให้มีความหมายตรงกับคำ ‘axiology’ ซึ่งเป็นคำภาษาอังกฤษที่มีรากศัพท์มาจากคำภาษากรีกสองคำคือคำ ‘axios’ ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า ‘of like value, worthy’ (แปลว่า คุณค่า, ทรงคุณค่า) และคำ ‘logos’ ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า ‘account, reason, theory’ (แปลว่า เกี่ยวข้องด้วย, เหตุผล, ทฤษฎี) ดังนั้น คำ axiology จึงหมายความว่า “**ทฤษฎีคุณค่า**” (theory of value)

คำ “คุณค่า” ที่ใช้ในที่นี้มีความหมายตรงกับคำ ‘value’ ในภาษาอังกฤษ ซึ่งหมายถึง “สิ่งที่พึงปรารถนา” (the desired) “สิ่งที่พึงประสงค์ให้บังเกิดขึ้น” (the preferred) และ “สิ่งดีงาม หรือ คุณความดี” (the good) เมื่อกล่าวถึงคุณค่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่งย่อมหมายถึงคุณประโยชน์หรือคุณความดีของสิ่งนั้น บางอย่างอาจมีคุณค่าหลายด้าน แต่บางอย่างอาจมีคุณค่าเพียงด้านเดียวเช่น คุณค่าของวัตถุหรือสสาร อาจแบ่งออกได้เป็นคุณค่าทางเศรษฐกิจ และคุณค่าทางสุนทรียภาพ ส่วนคุณค่าของความคิดอาจแบ่งออกได้เป็นคุณค่าทางเหตุผลและคุณค่าทางปัญญา และสำหรับคุณค่าของความประเสริฐมีเพียงด้านเดียว คือคุณค่าทางจริยะเท่านั้น

ขอบเขตของอรรถวิทยา (scope of axiology)

วิชาอรรถวิทยาแบ่งออกเป็นหมวดย่อย ๆ ได้สองหมวดคือ

1. **จริยศาสตร์ (ethics)** ได้แก่ หมวดความรู้ที่ว่าด้วยระบบความคิดสำหรับการตรวจสอบคุณค่าของความประพฤติเพื่อให้มีความรู้และความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งว่าความประพฤตินั้น ๆ เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม ถูกต้องหรือไม่ถูกต้องความรู้ดังกล่าวนี้ บางครั้งมีชื่อเรียกว่า “ปรัชญาจริยธรรม” หรือ “ปรัชญาศีลธรรม”

2. **สุนทรียศาสตร์ (aesthetics)** ได้แก่ หมวดความรู้ที่ว่าด้วยระบบความคิด สำหรับการตรวจสอบคุณค่าทางสุนทรียภาพ (aesthetical values) ของธรรมชาติ และวัตถุหรือสสารซึ่งอาจแบ่งออกเป็นด้านต่าง ๆ เช่น ทางด้านศิลปะ ดนตรี และวรรณคดี เป็นต้น

ความรู้ทางอรรถวิทยาทั้งสองหมวดคือ จริยศาสตร์ และ สุนทรียศาสตร์นี้ ล้วนเป็นความรู้ที่มุ่งแสวงหาคำตอบของปัญหาทางด้านคุณค่า ซึ่งเป็นปัญหาที่บรรดานักปรัชญาต่างก็มีความสนใจศึกษากันมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณจนถึงทุกวันนี้และปัญหาทางด้านคุณค่านั้นอาจแบ่งออกได้เป็นสามลักษณะคือ (1) ปัญหาเรื่องธรรมชาติของคุณค่า เช่น คุณค่า คืออะไร คุณค่ามีลักษณะเป็นอัตวิสัยหรือวัตถุวิสัย และคุณค่าเปลี่ยนแปลงได้หรือไม่ เป็นต้น (2) ปัญหาเรื่องแหล่งกำเนิดของคุณค่า เช่น อะไรคือแหล่งกำเนิดของคุณค่า และใครเป็นผู้ให้กำเนิดคุณค่า มนุษย์ หรือ พระเจ้า เป็นต้น และ (3) ปัญหาเรื่องเกณฑ์สำหรับตรวจสอบและตัดสินคุณค่า แบ่งออกเป็นกี่ระดับ และอะไรคือวิธีตรวจสอบคุณค่าที่น่าเชื่อถือได้มากที่สุด

ทฤษฎีอรรถวิทยา

ทฤษฎีอรรถวิทยาอาจแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่มที่แตกต่างและขัดแย้งกันอย่างเห็นได้ชัดเจน คือ

1. **ทฤษฎีอรรถวิทยากลุ่มอัตนัยนิยม (subjectivism)** นักปรัชญาในกลุ่มนี้มีความเห็นว่าคุณค่าย่อมขึ้นอยู่กับการยอมรับของตัวผู้ตัดสิน และย่อมเปลี่ยนแปลงได้ หลักขั้นต้นของการกำหนดคุณค่าที่นักปรัชญากลุ่มนี้ยึดถือได้แก่ความเชื่อที่ว่าคุณค่าที่แท้จริงย่อมมีสภาวะเป็นสิ่งสัมบูรณ์และการตรวจสอบคุณค่าทุกอย่างย่อมทำได้ด้วยการอาศัยข้อกำหนดที่อาจแตกต่างกันได้ เช่น ฝ่ายศาสนายึดทบทบัญญัติของศาสนา ส่วนฝ่ายที่ยึดถือหลักวิทยาศาสตร์อาจยึดถือข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์เป็นต้น

2. **ทฤษฎีอรรถวิทยากลุ่มปรนัยนิยม (objectivism)** นักปรัชญาในกลุ่มนี้มีความเห็นว่าคุณค่าของสิ่งใดย่อมมีอยู่จริงภายในสิ่งนั้น และย่อมเปลี่ยนแปลงไม่ได้ หลักขั้นต้นของการกำหนดคุณค่าที่นักปรัชญากลุ่มนี้ยึดถือได้แก่ความเชื่อที่ว่าคุณค่าที่แท้จริงย่อมมีสภาวะเป็นสิ่งสัมบูรณ์และการตรวจสอบคุณค่าทุกอย่างย่อมทำได้ด้วยการอาศัยข้อกำหนดที่อาจแตกต่างกันได้ เช่น ฝ่ายศาสนายึดทบทบัญญัติของศาสนา ส่วนฝ่ายที่ยึดถือหลักวิทยาศาสตร์อาจยึดถือข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์เป็นต้น

นอกจากการแบ่งทฤษฎีอรรถวิทยาออกเป็นสองกลุ่มตามลักษณะของกลุ่มความคิดที่แตกต่างกันดังกล่าวข้างต้นแล้วอาจแบ่งทฤษฎีอรรถวิทยาออกได้ตามทฤษฎีอภิปรัชญาและทฤษฎีญาณวิทยา ซึ่งเป็นความรู้พื้นฐานของการกำหนดทฤษฎีอรรถวิทยานั้น ๆ คือ (1) การแบ่งทฤษฎีอรรถวิทยาออกตามทฤษฎีอภิปรัชญาและทฤษฎีญาณวิทยาของนักปรัชญาแต่ละคนเช่น ทฤษฎีอรรถวิทยาของเพลโต (Plato: 428-347 B.C.) สปิโนซา (Spinoza: 1632-1677) โบซังเกท์ (Bosanquet: 1848-1923) ฯลฯ และ (2) การแบ่งทฤษฎีอรรถวิทยาออกตามทฤษฎีอภิปรัชญาและทฤษฎีญาณวิทยาของปรัชญาลัทธิต่าง ๆ เช่น ทฤษฎี

อรรถวิทยาของลัทธิจิตนิยม (idealist axiology) ทฤษฎีอรรถวิทยาของลัทธิลัทธินิยม (realist axiology) และทฤษฎีอรรถวิทยาของลัทธิปฏิบัตินิยม (pragmatist axiology) เป็นต้น

บทบาทพื้นฐานทางอรรถวิทยาของการศึกษา

ปัญหาที่เกี่ยวกับคุณค่าของการศึกษา เป็นปัญหาที่บุคคลฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษามักประสบอยู่เสมอ เช่น นักการศึกษาอาจต้องประเมินคุณค่าที่พึงประสงค์ของสังคมเพื่อกำหนดเป็นเป้าหมายของการศึกษา ผู้ปกครองหรือบิดามารดาของนักเรียนประเมินคุณค่าของนโยบายและวัตถุประสงค์ของโรงเรียนก่อนการตัดสินใจเลือกโรงเรียนสำหรับบุตรหลานของตน โรงเรียนประเมินคุณค่าของความสนใจและความต้องการของชุมชนก่อนการตัดสินใจกำหนดโครงการต่าง ๆ ของโรงเรียน นักเรียนหรือผู้เรียนวิชานั้น ๆ นักบริหารการศึกษาประเมินคุณค่าของหลักสูตรครูหรือผู้สอนประเมินผลการเรียนในแต่ละรายวิชาของนักเรียนหรือผู้เรียนแต่ละคน ฯลฯ ปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อันเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับคุณค่าของการศึกษาซึ่งเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับการตัดสินใจเลือกและการกำหนดคุณค่าของการศึกษา และในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเลือกและการกำหนดคุณค่าของการศึกษานั้น จำเป็นจะต้องอาศัยความรู้ที่เกี่ยวกับพื้นฐานทางอรรถวิทยาของการศึกษาเพื่อยึดเป็นหลักในการค้นหาคำตอบที่ชัดเจนที่สุดของปัญหาที่เกี่ยวกับคุณค่าของการศึกษา

บทบาทพื้นฐานทางอรรถวิทยาของการศึกษาในการแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับการตัดสินใจเลือกและการกำหนดคุณค่าของการศึกษาในด้านต่าง ๆ นั้น อาจแบ่งออกได้เป็นสองลักษณะคือ (1) บทบาททั่วไป และ (2) บทบาทเฉพาะ

1. บทบาททั่วไปของพื้นฐานทางอรรถวิทยาของการศึกษา ได้แก่บทบาทในการแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับคุณค่าของการศึกษา ซึ่งเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของการจัดการศึกษาโดยทั่วไป เช่น ปัญหาที่เกี่ยวกับการประเมินคุณค่าของนโยบายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา ประเภทของหลักสูตรโครงการต่าง ๆ ของโรงเรียน ฯลฯ บทบาททั่วไปของพื้นฐานทางอรรถวิทยาของการศึกษานี้ อาจแบ่งออกได้เป็นสามประการคือ

1.1 บทบาทในการแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับธรรมชาติของคุณค่าของการศึกษา เช่น การค้นหาคำตอบของคำถามดังต่อไปนี้ อะไรคือคุณค่าของการศึกษา คุณค่าของการศึกษาที่แท้จริงมีหรือไม่ คุณค่าของการศึกษาเปลี่ยนแปลงได้หรือไม่ ฯลฯ

1.2 บทบาทในการแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับแหล่งกำเนิดหรือต้นกำเนิดของคุณค่าของการศึกษา เช่น การค้นหาคำตอบของคำถามดังต่อไปนี้ อะไรคือแหล่งกำเนิดของคุณค่าของการศึกษา ใครเป็นผู้ให้กำเนิดหรือใครเป็นผู้กำหนดคุณค่าของการศึกษา ฯลฯ

1.3 บทบาทในการแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับเกณฑ์มาตรฐานสำหรับตรวจสอบและวัดคุณค่าของการศึกษา เช่น การค้นหาคำตอบของคำถามดังต่อไปนี้ อะไรคือเกณฑ์มาตรฐานสำหรับวัดคุณค่าของการศึกษา และเกณฑ์มาตรฐานสำหรับวัดคุณค่าของการศึกษา และเกณฑ์มาตรฐานนั้นจะต้องมีเพียงเกณฑ์เดียวหรือหลายเกณฑ์ฯ อะไรคือวิธีตรวจสอบคุณค่าของการศึกษาที่มีความน่าเชื่อถือได้มากที่สุด ฯลฯ

2. บทบาทเฉพาะของพื้นฐานทางอรรถวิทยาของการศึกษา ได้แก่ บทบาทในการแก้ปัญหาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งของการศึกษา ซึ่งเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับภาระหน้าที่เฉพาะของกระบวนการศึกษาทั้งหมด และเป็นบทบาทที่เกิดจากการนำความรู้เฉพาะส่วน

ใดส่วนหนึ่งของวิชาอรรถวิททยา คือ จริยศาสตร์ หรือ สุนทรียศาสตร์มาใช้เป็นพื้นฐานของจริยศึกษา หรือ ศิลปศึกษา ตามลำดับ

บทบาทเฉพาะของพื้นฐานทางอรรถวิททยาของการศึกษานี้อาจแบ่งออกได้เป็นสองส่วนดังนี้

2.1 บทบาทของพื้นฐานทางจริยศาสตร์ของการศึกษา ได้แก่บทบาทในการแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับการจัดจริยศึกษา

2.2 บทบาทของพื้นฐานทางสุนทรียศาสตร์ของการศึกษา ได้แก่บทบาทในการแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับการจัดศิลปศึกษา

บทบาทต่าง ๆ ของพื้นฐานทางอรรถวิททยาของการศึกษาดังกล่าวข้างต้นนี้ คือ สาเหตุสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้การปฏิบัติงานของโรงเรียนที่มีพื้นฐานทางอรรถวิททยาของการศึกษาแตกต่างกัน มีการปฏิบัติงานแตกต่างกัน ดังตัวอย่างของโรงเรียนสามแห่งที่มีพื้นฐานทางอรรถวิททยาของการศึกษาที่แตกต่างกัน ซึ่งได้นำมากล่าวไว้ในตอนต่อไป

การนำอรรถวิททยาไปใช้ในโรงเรียน

โรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีอรรถวิททยาของลัทธิจิตนิยม

1. อรรถวิททยาของลัทธิจิตนิยม สรุปได้ดังนี้

นักจิตนิยมเชื่อว่าคุณค่าที่แท้จริงคือ คุณค่าสัมบูรณ์ (absolute value) ซึ่งมีลักษณะเป็นคุณค่าที่กำหนดไว้เป็นบรรทัดฐานแน่นอน มีความคงที่แน่นอนตลอดเวลา ไม่เปลี่ยนแปลงตามกาลเทศะ และเป็นคุณค่าที่ใช้ได้ทั่วไป เพราะเป็นแก่นแท้ของการดำเนินชีวิตสำหรับทุกคน การเข้าถึงคุณค่าสัมบูรณ์ดังกล่าวนี้ย่อมทำได้ด้วยการพัฒนาจิตให้มีสมรรถภาพในการใช้เหตุผลสูงสุด และการตรวจสอบคุณค่าที่แท้จริงย่อมทำได้ด้วยวิธีการตรวจสอบตามทฤษฎีความสม่ำเสมอ (consistency

theory) หมายความว่าสามารถตรวจสอบกับความเชื่อทางอภิปรัชญา ญาณวิทยาและแง่มุมอื่น ๆ ได้ผลตรงกันทุกครั้ง

2. ทฤษฎีคุณค่าการศึกษาของนักการศึกษาฝ่ายจิตนิยม สรุปเป็นข้อ ๆ ได้สี่ข้อ คือ

2.1 คุณค่าการศึกษาที่แท้จริงเป็นคุณค่าการศึกษาแบบปรนัย คือ ไม่ใช่คุณค่าทางการศึกษาที่แต่ละคนมีโอกาสเลือกและกำหนดสำหรับตนเอง แต่เป็นคุณค่าการศึกษาที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว และนักเรียนทุกคนมีหน้าที่ที่จะต้องยอมรับและยึดถืออย่างจริงจังเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม

2.2 คุณค่าการศึกษาที่แท้จริงมีแหล่งกำเนิดมาจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคม ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่แต่ละสังคมได้อนุรักษ์สืบต่อกันตลอดมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานแล้ว การตรวจสอบคุณค่าการศึกษาจึงนิยมใช้วิธีอ้างอิงหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นสำคัญ โดยเชื่อว่าคุณค่าการศึกษาใดที่ผ่านการตรวจสอบทางประวัติศาสตร์เป็นระยะยาวมากเท่าใดก็ยิ่งมีคุณสมบัติของคุณค่าการศึกษาที่แท้จริงมากเท่านั้น

2.3 คุณค่าการศึกษาที่แท้จริงย่อมมีคุณวิเศษสำหรับคนทุกคน คือ เมื่อผู้ใดเป็นผู้มีคุณค่าการศึกษาที่แท้จริงแล้วผู้นั้นย่อมมีความเจริญอย่างแน่นอน ไม่ว่ากาลเทศะจะเปลี่ยนแปลงไปก็ตาม

2.4 คุณค่าการศึกษาที่แท้จริงย่อมมีเนื้อหาสาระสำคัญที่คงที่แน่นอน และไม่เปลี่ยนแปลงตามกาลเทศะใด ๆ ทั้งสิ้น เกณฑ์มาตรฐานสำหรับการตรวจสอบคุณค่าการศึกษาจึงมีเพียงเกณฑ์เดียวที่แน่นอนและใช้สำหรับการตรวจสอบคุณค่าการศึกษาของทุก ๆ คน

3. หลักปฏิบัติเกี่ยวกับคุณค่าการศึกษาของโรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีคุณค่าการศึกษาของนักการศึกษาฝ่ายจิตนิยม โรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีคุณค่าการศึกษาของนักการศึกษาฝ่ายจิตนิยม ดังกล่าวแล้วใน

ตอนต้น มีหลักปฏิบัติเกี่ยวกับคุณค่าการศึกษาในด้านต่าง ๆ เช่น คุณค่าจริยธรรม (ethical values) และคุณค่าสุนทรียภาพ (aesthetical values) เป็นต้น แบ่งออกได้เป็นสามประการคือ

3.1 โรงเรียนเป็นสถาบันสังคม (social institute) ที่มีความสำคัญสูงสุดในการทำหน้าที่ปลูกฝังคุณค่าการศึกษาให้เกิดขึ้นในตัวนักเรียน และถือว่าความล้มเหลวในการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวของโรงเรียน คือสาเหตุของปัญหาสังคม ดังนั้น โรงเรียนจึงมีความรับผิดชอบโดยตรงในการเลือกและกำหนดคุณค่าการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพของสังคม และการจัดเตรียมกิจกรรมและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ภายในโรงเรียนให้เหมาะสมที่สุด เพื่อประโยชน์ในการฝึกอบรมนักเรียนให้ได้รับคุณค่าการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพตามที่สังคมปรารถนาทุกประการ

3.2 จุดมุ่งหมายของการปลูกฝังคุณค่าการศึกษาให้แก่นักเรียนแบ่งออกได้เป็นสองประการคือ (1) เพื่อสร้างศรัทธาในคุณค่าอุดมการณ์ (ideal values) ด้านต่าง ๆ ของสังคม เป็นต้นว่า อุดมการณ์ชาติ เช่น สังคมไทยต้องมุ่งฝึกอบรมให้คนไทยมีศรัทธาในอุดมการณ์ชาตินิยมแบบไตรภาคีคือศรัทธาในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และ (2) เพื่อปลูกฝังความรู้สำนึกในหน้าที่ที่บุคคลจำเป็นต้องยอมรับและยึดมั่นในคุณค่าอุดมการณ์ของสังคม เพราะเป็นรากเหง้าแห่งความเจริญของแต่ละบุคคลในอนาคต และเป็นรากเหง้าแห่งความเจริญและความมั่นคงของสังคมเป็นสำคัญ

3.3 การตัดสินคุณค่าการศึกษาจะต้องตัดสินตามเกณฑ์มาตรฐานเท่านั้น เกณฑ์มาตรฐานดังกล่าวนี้คือ เกณฑ์ที่มีความแน่นอน เทียงตรง เชื่อถือได้ สอดคล้องกับเกณฑ์มาตรฐานสากล และเป็นเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นโดยบุคคลที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ที่มีความเป็นเลิศ

โรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีอรรถวิทยาของลัทธินิยม

1. อรรถวิทยาของลัทธินิยม สรุปลักษณะนี้

นักลัทธินิยมเชื่อว่าคุณค่าที่แท้จริง คือ คุณค่าที่มีอยู่จริงตามธรรมชาติ และเป็นคุณค่าทางวัตถุ มนุษย์เป็นผู้เลือกและกำหนดคุณค่าที่แท้จริงสำหรับตนเองเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของตน คุณค่าที่แท้จริงจึงเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเทศะที่แตกต่างกัน แหล่งกำเนิดของคุณค่าที่แท้จริง ได้แก่ สิ่งต่าง ๆ ที่มีสถานะเป็นวัตถุและมีอยู่จริงตามธรรมชาติ คือ มนุษยชาติ และทรัพยากรธรรมชาติ การตรวจสอบคุณค่าที่แท้จริง ย่อมตรวจสอบได้ด้วยวิธีการตรวจสอบตามทฤษฎีความสอดคล้อง (correspondence theory) ซึ่งถือว่าคุณค่าใดจะเป็นคุณค่าที่แท้จริง ย่อมมีคุณสมบัติสอดคล้องกับคุณสมบัติของคุณค่าที่มีอยู่จริงในแหล่งกำเนิดตามธรรมชาติของมันและการตัดสินความสอดคล้องดังกล่าวนี้ อาศัยการสังเกตที่มีระบบหรือการสังเกตตามวิธีวิทยาศาสตร์

2. ทฤษฎีคุณค่าการศึกษาของนักการศึกษาฝ่ายลัทธินิยม สรุปลักษณะนี้

2.1 คุณค่าการศึกษาที่แท้จริงมีแหล่งกำเนิดมาจากศาสตร์ (sciences) สาขาต่าง ๆ เพราะเป็นแหล่งรวบรวมข้อเท็จจริง (facts) เกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ

2.2 คนแต่ละคนเป็นผู้เลือกและกำหนดคุณค่าการศึกษาเพื่อประโยชน์ในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดนิ่ง

2.3 คุณค่าการศึกษาที่แท้จริงมีเนื้อหาสาระสำคัญสอดคล้องกับกฎธรรมชาติ ซึ่งเป็นกฎเหตุผลที่แท้จริง คุณค่าการศึกษาจึงเป็นคุณค่าที่อธิบายได้ตามทฤษฎีพฤติกรรม

2.4 เกณฑ์มาตรฐานสำหรับการตรวจสอบคุณค่าการศึกษาควรมีหลายระดับ เพื่อให้เหมาะสมกับธรรมชาติของแต่ละบุคคลและเกณฑ์มาตรฐานแต่ละอันควรยึดถือหลักแห่งประโยชน์สุขของบุคคลเป็นสำคัญ

3. หลักปฏิบัติเกี่ยวกับคุณค่าการศึกษาของโรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีคุณค่าการศึกษาของนักการศึกษาฝ่ายสังคมนิยม โรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีคุณค่าการศึกษาของนักการศึกษาฝ่ายสังคมนิยมดังกล่าวแล้วข้างต้นนี้ มีหลักปฏิบัติเกี่ยวกับคุณค่าการศึกษาในด้านต่าง ๆ เช่น คุณค่าจริยธรรม และคุณค่าสุนทรียภาพ เป็นต้น แบ่งออกได้เป็นสามประการ คือ

3.1 โรงเรียนเป็นสถาบันสังคมสถาบันหนึ่งในบรรดาสถาบันสังคมทั้งหลายที่มีหน้าที่ถ่ายทอดคุณค่าการศึกษาให้แก่เยาวชนเพื่อให้เขาได้รับคุณค่าการศึกษาที่มีอยู่จริงในสังคมปัจจุบัน บทบาทของโรงเรียนในการถ่ายทอดคุณค่าการศึกษาให้แก่เยาวชนเพื่อให้เขาได้รับคุณค่าการศึกษาที่มีอยู่จริงในสังคมปัจจุบัน บทบาทของโรงเรียนในการถ่ายทอดคุณค่าการศึกษาดังกล่าวนี้ จึงมีความสำคัญมากเท่า ๆ กับบทบาทของสถาบันสังคมอื่น ๆ ดังนั้นความรับผิดชอบโดยตรงของโรงเรียน คือ (1) การประมวลข้อเท็จจริงเกี่ยวกับคุณค่าการศึกษาด้านต่าง ๆ ของสังคมปัจจุบันไว้ให้มากที่สุด (2) การจัดเตรียมสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนให้ตรงกับสภาพที่แท้จริงของสังคมปัจจุบัน และ (3) การจัดเตรียมกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้นักเรียนได้รับการถ่ายทอดคุณค่าการศึกษาที่ตรงตามความเป็นจริงของสังคมปัจจุบัน

3.2 จุดมุ่งหมายของการถ่ายทอดคุณค่าการศึกษาให้นักเรียนแบ่งออกได้เป็นสองประการ คือ (1) เพื่อให้นักเรียนยอมรับว่ากฎธรรมชาติคือ กฎเหตุผลที่แท้จริง และเป็นกฎสำหรับใช้ในการตัดสินใจยึดถือคุณค่าการศึกษาและ (2) เพื่อให้นักเรียนได้รับข้อเท็จ

จริงเกี่ยวกับคุณค่าการศึกษาในระดับที่ทำให้เขาสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

3.3 เกณฑ์ตัดสินคุณค่าการศึกษา ได้แก่ เกณฑ์ตามธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งได้แก่เกณฑ์ที่กำหนดขึ้นจากข้อเท็จจริงที่ได้จากศาสตร์ต่าง ๆ เช่น จิตวิทยา พัฒนาการ และสังคมศาสตร์ เป็นต้น

โรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีอรรถวิทยาของลัทธิปฏิบัตินิยม

1. อรรถวิทยาของลัทธิปฏิบัตินิยม สรุปได้ดังนี้ นักปฏิบัตินิยมมีความเชื่อว่าคุณค่าที่แท้จริง คือ ประสบการณ์ของแต่ละคน ที่มีความแตกต่างกัน และเปลี่ยนแปลงได้ แหล่งกำเนิดของคุณค่าที่แท้จริงคือ อันตรกิริยา (interaction) ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม บุคคลจึงมีสิทธิและหน้าที่ในการกำหนดและเลือกคุณค่าที่แท้จริงสำหรับตนเองโดยคำนึงถึงสัมพันธภาพระหว่างผลประโยชน์ส่วนตนและผลประโยชน์ส่วนรวม การตรวจสอบคุณค่าที่แท้จริงตรวจสอบได้ด้วยวิธีการตรวจสอบตามทฤษฎีประโยชน์นิยม (utilitarianism) ซึ่งถือว่าคุณค่าที่แท้จริงย่อมได้แก่คุณค่าที่มีประโยชน์สำหรับการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทั้งที่เป็นปัญหาของบุคคลนั้น และปัญหาของสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ทฤษฎีคุณค่าการศึกษาของนักการศึกษาฝ่ายปฏิบัตินิยม สรุปเป็นข้อ ๆ ได้สี่ข้อ ดังนี้

2.1 คุณค่าการศึกษาที่แท้จริงของแต่ละคนเกิดจากอันตรกิริยา (interaction) ระหว่างบุคคลนั้นกับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ดังนั้น เนื้อหา (matter) ของคุณค่าการศึกษาคือเนื้อหาที่ได้จาก (1) ธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตและ (2) ธรรมชาติของสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้แก่สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เนื้อหาที่ได้จากองค์ประกอบทั้งสองส่วนนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นและอย่างเหมาะสม

2.2 คุณค่าการศึกษาที่แท้จริงของแต่ละคนย่อมมีลักษณะสอดคล้องกับลักษณะของประสบการณ์ของเขา คือมีพัฒนาการไปเรื่อย ๆ คุณค่าการศึกษาในปัจจุบันอาศัยคุณค่าการศึกษาในอดีตเป็นพื้นฐานและเป็นจุดเริ่มต้นของคุณค่าการศึกษาในอนาคต การพัฒนาคุณค่าการศึกษาจะดำเนินไปในลักษณะดังกล่าวนี้และเป็นสิ่งจำเป็นจะต้องทำเพื่อพัฒนาการดำรงชีวิตของบุคคล และสังคมให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ

2.3 คนแต่ละคนเป็นผู้เลือกและกำหนดคุณค่าการศึกษาสำหรับตนเองโดยยึดถือหลักสองประการคือ (1) ยึดถือประสิทธิภาพทางปฏิบัติ (practical efficiency) และ (2) ยึดถืออุดมการณ์สังคมประชาธิปไตย

3. หลักปฏิบัติเกี่ยวกับคุณค่าการศึกษาของโรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีคุณค่าการศึกษาของนักการศึกษาฝ่ายปฏิบัตินิยม

โรงเรียนที่ยึดถือทฤษฎีคุณค่าการศึกษาของนักการศึกษาฝ่ายปฏิบัตินิยมดังกล่าวแล้วข้างต้น มีหลักปฏิบัติเกี่ยวกับคุณค่าการศึกษาในด้านต่าง ๆ เช่น คุณค่าจริยธรรม และคุณค่าสุนทรียภาพ เป็นต้น แบ่งออกได้เป็นสามประการ คือ

3.1 โรงเรียนต้องร่วมมือกับสถาบันสังคมอื่น ๆ ทำหน้าที่ให้การเสริมสร้างประสบการณ์ทางคุณค่า

การศึกษาให้แก่นักเรียน ความรับผิดชอบโดยตรงของโรงเรียน ได้แก่ (1) การจัดเตรียมโครงการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนทุกคนมีโอกาสได้รับประสบการณ์ทางคุณค่าการศึกษา รวมทั้งภายในและนอกโรงเรียนและเป็นโครงการที่เสริมสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างประสบการณ์ทางคุณค่าการศึกษาของนักเรียนได้เป็นอย่างดี (2) การกระตุ้นนักเรียนให้มีความตื่นตัวและมีความสนใจในการตรวจสอบคุณค่าการศึกษาของตนอยู่เสมอ และ (3) การจัดเตรียมสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนให้มีบรรยากาศของสังคมประชาธิปไตย

3.2 จุดมุ่งหมายของการเสริมสร้างประสบการณ์ทางคุณค่าการศึกษาให้แก่นักเรียน แบ่งออกได้เป็นสองประการคือ (1) เพื่อให้ นักเรียนยอมรับว่าคุณค่าการศึกษาที่แท้จริงเกิดจากกระบวนการกลุ่ม (group process) และ (2) เพื่อให้ นักเรียนเข้าใจว่าคุณค่าการศึกษาที่แท้จริงคือ คุณค่าที่มีประสิทธิภาพทางปฏิบัติ

3.3 การสร้างเกณฑ์สำหรับตัดสินคุณค่าการศึกษาให้ยึดถือความสัมพันธ์ระหว่างผลประโยชน์ของบุคคลและผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก เกณฑ์ดังกล่าวย่อมเปลี่ยนแปลงได้

รศ.สมบูรณ์ พรรณนาภ

อดีตข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

- Brameld, Theodore. *Philosophies of Education in Cultural Perspectives*. New York : Henry Holt, 1955.
- Kneller, George F. *Introduction to the Philosophy of Education*. New York : John Wiley & Sons, 1964
- Marshall, John P. *The Teacher and His Philosophy*. Lincoln, Nebraska : Professional Education Inc, 1937.

จริยธรรม

คำว่า “จริยธรรม” นี้ เหมือนกับคำสำคัญอื่นๆ ย่อมจะมีทั้งความหมายอย่างแคบ และความหมายอย่างกว้างอาทิคำว่า “การศึกษา” ตามความหมายอย่างแคบ เราพูดได้ว่า “การศึกษา คือ การออกกำลังกาย” แต่ความหมายอย่างกว้างนั้น เรากล่าวว่า “การศึกษา” คือ การจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนจะได้ออกกำลังกายขึ้นตามความต้องการของตัวเองและสังคม (personal – social needs) ฉะนั้นใครก็ตาม คำว่า “จริยธรรม” ตามความหมายอย่างแคบย่อมหมายถึง คุณค่า หรือ ค่านิยมบางประเภทเช่นประเภทศีล และประเพณีธรรม เป็นต้น แต่ส่วน “จริยธรรม” ตามความหมายอย่างกว้างนั้น หมายถึงค่านิยมอย่างอื่น ๆ อีกหลายประการ

ก่อนอื่นขอกล่าวถึงเรื่องค่านิยมเกิดขึ้นได้อย่างไรเสียก่อน แล้วจะได้กล่าวว่า จริยธรรมตามความหมายอย่างกว้างหมายถึงอะไร และจะสร้างจริยธรรมให้แก่ผู้เรียนได้อย่างไร

1. ค่านิยมเกิดขึ้นได้อย่างไร

ในเรื่องค่านิยมเกิดขึ้นได้อย่างไรนี้ เราอาจพิจารณาได้จากความคิดในด้านปรัชญาการศึกษาอย่างหนึ่งและในด้านพุทธปรัชญา อีกอย่างหนึ่ง

1.1 ในด้านปรัชญาการศึกษา มีความคิดดังต่อไปนี้ ความประทับใจอย่างลึกซึ้ง
→ความต้องการอยากได้ →ชอบเป็นพิเศษ →ค่านิยม
→ทัศนคติ →การกระทำในสิ่งที่ยินยอม (intense impression →need →preference →value →attitude →action)

1.2 ในด้านพุทธปรัชญา (ตัดตอนมาจากปฏิจลสมุปปาท) คิดดังนี้ : ผัสสะ →เวทนา →ตัณหา →อุปาทานภพ →ชาติ

ปรากฏว่า ความคิดทั้งสองประการนี้ คล้ายกันมาก ถึงแม้ว่าจะกล่าวไว้คนละสมัยที่ห่างกันมาก และกล่าวไว้ในประเทศที่อยู่ห่างกันประดุจคนละโลก คือ โลกตะวันตกและโลกตะวันออก จึงทำให้น่าประหลาดใจมาก และทำให้เกิดความมั่นใจในความคิดนี้

ถ้าจะพูดให้ละเอียดลงไปก็คงได้ความดังนี้

ด้านปรัชญาการศึกษา ความประทับใจอย่างลึกซึ้งก่อให้เกิดความอยากได้ ความอยากได้ก่อให้เกิดความชอบเป็นพิเศษในสิ่งนั้น ความชอบเป็นพิเศษก่อให้เกิดความนิยมในสิ่งนั้น หรือเกิดค่านิยมขึ้น ในแง่ของปรัชญาการศึกษาเชื่อว่า ค่านิยมถ้าอยู่นาน ๆ เข้าก็จริงตรา จนเป็นทัศนคติ ทัศนคตินำไปสู่การกระทำเพื่อให้ได้สิ่งที่ยินยอมนั้นมา

ด้านพุทธปรัชญา การได้สัมผัสอย่างลึกซึ้ง ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นสุข ความรู้สึกเป็นสุขก่อให้เกิดอุปาทาน (คือ ไปยึดมั่นในสิ่งนั้นไปนิยมในสิ่งนั้น ก็คือ ค่านิยมนั่นเอง) ค่านิยมก่อให้เกิดภาวะที่รุ่มร้อนดิ้นรนภายในอย่างหนัก ภาวะรุ่มร้อนภายในก็ผลักดันให้ปรากฏออกมาภายนอกหรือเกิดขึ้นในเชิงการกระทำ

จากทรรศนะทั้งสองประการนี้ ทำให้เราเห็นชัดว่า ค่านิยมเกิดขึ้นเป็นลำดับมาได้อย่างไร และเป็นที่น่าสังเกตว่าจะต้องเริ่มต้นด้วย ความลึกซึ้ง หรือความประทับใจก่อนเสมอ กระแสความคิดทางปรัชญาจึงจะปรากฏขึ้นจนเกิดเป็นค่านิยม หรือจนเกิดเป็นการยึดมั่นนั่นเอง

ถ้าได้ประสบสิ่งใดที่ไม่ลึกซึ้ง ไม่ตรึงใจพอเพียง เราก็จะไม่รู้สึกเป็นสุข และไม่ได้อยากได้ในสิ่งนั้นและไม่เกิดเป็นค่านิยมขึ้นมาได้ จึงเห็นได้ว่าการให้เกิดค่านิยมที่ติดนั้นไม่ใช่เป็นของที่ง่ายนัก

ดังนั้น ในการสร้างจริยธรรมก็ย่อมจะเป็นเรื่องที่ไม่รู้รู้สึกเป็นสุข และไม่อยากได้ในสิ่งนั้นและไม่เกิดเป็นค่านิยมขึ้นมาได้ จึงเห็นได้ว่าการให้เกิดค่านิยมที่ติดนั้นไม่ใช่เป็นของที่ง่ายนัก

ดังนั้น ในการสร้างจริยธรรมก็ย่อมจะเป็นเรื่องที่ยากขึ้นอีกหลายเท่า ถ้าเราให้เขาประสบกับข้อห้ามว่า “ไม่ควรเล่นการพนัน เพราะเป็นอบายมุข” ก็ไม่เป็นที่ลึกซึ้งอะไร คนอ่านแล้วก็ผ่านไป หรือเราติดประกาศไว้ทั่วๆ ไปว่า “ห้ามสูบบุหรี่” คนก็คงสูบบุหรี่เฉยไม่สนใจอะไร แต่ถ้าเพื่อเราเริ่มด้วยให้เห็นภาพยนตร์นายแพทย์กำลังผ่าตัดปอดนักเลงบุหรี่คนหนึ่ง ดูน่ากลัวมา ก็อาจจะเกิดฉุกละเอมว่า จะเกิดขึ้นแก่เราเช่นนั้นบ้าง ตัณหา ก็อาจจะเบาบางลงไป ค่านิยมในการสูบบุหรี่ก็อาจจะเบาบางไปได้

ในตอนนี้ ขอสรุปว่า ถ้าจะให้เกิดค่านิยม ก็จะต้องดำเนินตามแนวทางการเกิดขึ้นของค่านิยมหรือ

อุปาทานตามที่อธิบายไว้ข้างต้นนั้น ซึ่งเป็นการพยายามนำเอาพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในวิชาศึกษาศาสตร์อีกครั้งหนึ่ง

2. จริยธรรมหมายถึงอะไร

ค่านิยมนั้น คงมีทั้งค่านิยมที่ไม่เหมาะสม และค่านิยมที่เหมาะสมตามที่สังคมนั้น ๆ ยึดถือกัน หรือ กำหนดขึ้นไว้ บางสิ่งบางอย่างอาจจะเพียงนิยมกันในเวลาอันสั้นมาก เป็นต้นว่านุ่งกระโปรงสั้นจู้ หรือนุ่งกางเกงขาบาน สิ่งเหล่านี้ เป็นเพียงสมัยนิยม (fad) เท่านั้นเอง ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นกันเป็นเวลายาวนาน คือเกิดขึ้นแล้วตั้งอยู่เพียงเดี๋ยวเดียวเท่านั้น แล้วก็ดับไป

ตัวอย่างของค่านิยมที่ไม่เหมาะสม เช่น ต้องได้สินบน, การคอยรับอย่างเดี๋ยวไม่เคยให้ผู้อื่น ส่วนค่านิยมที่เหมาะสม เช่น เมตตา ขันติ และ การปฏิบัติตามกฎหมายและอื่น ๆ เหล่านี้เป็นค่านิยมที่ดี

โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ค่านิยมอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

(1) ประเภทที่พระศาสดา หรือพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของกำหนดให้ (God-Given) เช่น ศีล หรือหัวข้อธรรมะต่าง ๆ

(2) ประเภทที่สังคมกำหนดขึ้นเอง (Convention) เช่น ประเพณี กฎหมาย วินัย จรรยาบรรณ เป็นต้น

ดังนั้น **จริยธรรม** ก็คือ ค่านิยมทั้ง 2 ประเภทที่กล่าวมาแล้วนั้น รวมกันนั่นเอง จะเห็นได้ว่า คนที่ถือธรรมะก็ย่อมจะต้องยึดถือวินัย กฎหมาย และจรรยาบรรณของอาชีพของตนด้วย จะถือแต่เพียงค่านิยมประเภทใดประเภทหนึ่งหาได้ไม่ หรืออีกนัยหนึ่งก็แปลว่า คนเราจะต้องมีจริยธรรมให้ครบถ้วน เป็นการให้ความหมายอย่างกว้างแก่คำว่า “จริยธรรม”

คำว่า “จริยธรรม” นี้ อาจจะยังแบ่งออกอีกวิธีหนึ่งโดยที่มี 2 ประเภทเหมือนกัน คือ ค่านิยมที่เป็นพื้นฐาน

ในการเป็นพลเมืองดี (basic values) ประการหนึ่ง และ ค่านิยม ประจำวิชาชีพของแต่ละวิชาชีพ (professional values) อีกประการหนึ่ง ผู้ที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นอุดมศึกษาในสาขาวิชาชีพใด ๆ ก็ย่อมจะต้องเรียนรู้ค่านิยมประจำวิชาชีพนั้น ๆ เช่น บุคคลที่จะเป็นนายแพทย์หรือเป็นครู ก็ย่อมจะต้องยึดมั่นในค่านิยมพื้นฐาน และ

ในขณะเดียวกันก็ต้องยึดมั่นในค่านิยมประจำวิชาชีพของตนอีกด้วยจึงจะครบถ้วน

จริยธรรมประเภทใดมีค่านิยมอะไรบ้าง และแบ่งเป็นหมวดหมู่อย่างไร โปรดดูตาราง

จริยธรรม ตามความหมายอย่างกว้าง แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ค่านิยมพื้นฐาน (basic values)	2. ค่านิยมวิชาชีพ (professional values)
1.1 ศิลธรรม เช่น ไม่ฆ่า ไม่ขโมย ไม่หลอกลวง ไม่กล่าวเท็จ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่ดื่มสุรายาเมา ฯลฯ	2.1 อุดมการณ์ประจำวิชาชีพ
1.2 คุณธรรม เช่น สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ศีลมัย ภวานามัย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ความยุติธรรม อริยสัจ มรรค ฯลฯ	2.2 จรรยาบรรณประจำวิชาชีพ
1.3 ธรรมเนียมประเพณีที่ดี การทำบุญให้ทาน ประเพณีวันวิสาขบูชา การไปคารวะผู้ใหญ่ ฯลฯ	2.3 พระราชบัญญัติประจำวิชาชีพ
1.4 กฎหมาย พระราชบัญญัติและกฎเกณฑ์ที่บังคับที่ควบคุมสังคมให้อยู่ในแนวทางที่ดีของชีวิต ฯลฯ	2.4 วินัยประจำวิชาชีพ

3. จะสร้างจริยธรรมให้แก่ผู้เรียนได้อย่างไร

ดังที่กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้นว่า ค่านิยม เช่น จริยธรรม จะเกิดขึ้นได้ในใจของเราได้ก็จะต้องเริ่มด้วยความประทับใจอย่างลึกซึ้ง

สิ่งใดสิ่งหนึ่งอาจเป็นที่ประทับใจอย่างลึกซึ้งแก่คนๆ หนึ่ง ก็หาประทับใจอีกคนหนึ่งไม่ สิ่งที่ประทับใจเด็ก ก็หาประทับใจคนวัยอุดมศึกษาไม่จึงนับว่าเป็นเรื่องยากอย่างหนึ่งที่จะหาสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาให้เป็นที่ประทับใจแก่ทุกคนในเวลาเดียวกัน นี่ก็เป็นปัญหาเรื่อง “ความแตกต่างระหว่างบุคคล” (individual differences) ซึ่งยังแก้ไขไม่ตกในวิชาศึกษาศาสตร์ขณะนี้ แต่ประเทศที่มี

วิทยาการคอมพิวเตอร์ก้าวหน้า ก็กำลังพยายามที่จะแก้ปัญหานี้อยู่เป็นอันมาก

แต่เราก็พยายามช่วยเหลือผู้เรียนให้เกิดประทับใจเป็นรายตัวเท่าที่จะกระทำได้ ยกตัวอย่างเราให้เด็กคนหนึ่งอ่านเรื่อง “King Arthur and Knights of the Round Table” (พระเจ้าอาเธอร์และอัศวินโต๊ะกลม) เด็กคนนั้นอ่านมาถึงตอนที่อัศวินชื่อ เซอร์ กาละแฮด (Sir Galahad) ได้กล่าวสัจวาจาเอาไว้ว่า “My strength is as the strength of ten, because my heart is pure.” (กำลังของข้าพเจ้าประดุจดังกำลังของคนสิบคนเพราะว่าใจของข้าพเจ้าบริสุทธิ์) ปรากฏ

ว่าเด็กผู้เรียนคนนั้น รู้สึกประทับใจเหลือเกินคิดว่าเราจะต้องมีใจบริสุทธิ์ตั้งเซอร์ กาละแฮด ให้จงได้ แล้วก็พยายามดำรงตนโดยมีน้ำใจบริสุทธิ์ตลอดมา

อีกตัวอย่างหนึ่ง สมัยหนึ่งพวกชาวปาเข้าบุกกรุงโรม ทหารโรมันออกต่อสู้ และบังเอิญทหารคนหนึ่งเพลิงพล้ำถูกข้าศึกจับได้ และถูกนำไปพบแม่ทัพข้าศึกเพื่อซักถามความลับทางทหาร ขณะนั้น เป็นเวลากลางคืน ในห้องของแม่ทัพข้าศึกมีคบเพลิงดวงใหญ่จุดไว้โชติช่วง เมื่อถูกซักถามทหารโรมันคนนั้นแสดงความซื่อสัตย์สุจริตอย่างยิ่ง ไม่ยอมตอบคำถามใด ๆ แต่ก้าวไปที่คบเพลิง แล้วเอามือแหงเข้าไปในดวงไฟนั้น จนไหม้เหม็นไปหมดพร้อมกับกล่าวว่า ท่านอย่ามาถามความลับจากเราเลย แม้ไฟจะไหม้มือ ไหม้แขนหรือไหม้ตัวเราจนตายไป เราก็จะไม่บอกความลับของประเทศชาติเด็ดขาด เด็กผู้อ่านบางคนรู้สึกประทับใจอย่างลึกซึ้ง จนถึงกับตั้งปณิธานว่าตนเองจะต้องซื่อสัตย์ สุจริต ดังเช่นทหารโรมันผู้นั้นโดยตลอดชีวิต เรือรราวในประวัติศาสตร์ไทยของเรา เช่น เรื่องพันท้ายนรสิงห์ หรือชาวบ้านบางระจัน ก็เป็นที่ประทับใจอยู่เสมอ อาจเอามาใช้ได้เป็นอย่างดี

อาจารย์ผู้สอนจริยธรรม คงจะต้องสะสมเรื่องราวและกิจกรรมที่ประทับใจไว้มากมาย เพื่อใช้ให้เกิดความประทับใจอย่างลึกซึ้งกับเด็กระดับต่างๆ กันให้เหมาะสมเท่าที่จะกระทำได้

สำหรับในระดับอุดมศึกษา หรือผู้ที่มีความรู้แล้วระดับหนึ่ง เราจะช่วยสร้างจริยธรรม (เป็นต้นว่า ค่านิยมพื้นฐาน) ให้แก่เขาได้อย่างไร จะเล่านิทานให้ฟังดังที่กล่าวมาแล้วนั้น หรือจะเริ่มด้วยการอธิบายเบญจศีลเบญจธรรมเลยทีเดียว ก็เกรงว่าน่าจะได้ผลน้อย เพราะคงจะไม่เป็นที่ประทับใจเป็นแน่ เราคงจะช่วยหาเรื่องราวจากสิ่งแวดล้อมในระดับสูงขึ้นไปอีก

ปัญหาจึงมีอยู่ว่าจะเริ่มต้นอย่างไร เมื่อรำลึกถึงปรัชญาการศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้แล้ว ก็ตกลงใจว่า**จะต้องตั้งต้นด้วยสถานการณ์ที่เป็นปัญหา (Learning starts with a problematic situation) และจะต้องเป็นปัญหาที่ประทับใจของผู้เรียนที่มีความรู้** อีกด้วย จึงได้เริ่มต้นโดยการยกคำถามขึ้นว่า “คนคืออะไร” ถ้าคำถามนี้ประทับใจจริง กระบวนการความคิดก็คงจะเคลื่อนไปตามระบบของมัน คือ เริ่มตั้งแต่ต้นไปจนถึงค่านิยม ไปจนถึงการกระทำจนเกิดการเรียนรู้ขึ้นได้

เมื่อยกปัญหาขึ้นเช่นนั้นแล้ว ก็ให้นิลาอ่านหาความรู้เอาเองเพื่อมาถกแถลงกันในคราวหน้า

เมื่อถึงคราวหน้า ปรากฏว่า มีผู้แสดงความคิดเห็นกันมากมาย บางคนคิดเรื่องคนคืออะไร ในแง่วิวัฒนาการ (evolution) บางคนคิดหนักไปทางชีววิทยา (biology) บาวคนก็คิดไปในทางศาสนา ก็ตามใจสุดแล้ว แต่จะคิดแต่ขอให้ไปคิดต่อไปอีกให้ครบระบบของปัญหากล่าวคือจะต้องพยายามตอบปัญหาต่อไปนี้ คือ

- คนคืออะไร
- ปัญหาของคนคืออะไร
- สาเหตุของปัญหานั้นคืออะไร
- มีทฤษฎีในการแก้ปัญหานั้นๆอย่างไร
- ข้อปฏิบัติต่างๆตามนัยของทฤษฎีนั้นมีอะไรบ้าง

รวมทั้งหมดเป็น 5 ปัญหาด้วยกัน ซึ่งเป็นการคิดให้ครบระบบ ให้เวลาไปคิดหรือไปอ่านมาเป็นเวลา 2 อาทิตย์ แล้วนำความคิดหรือความรู้ที่ได้มานั้นมาถกแถลงแก่กันและกัน ปรากฏว่าหลายคนไม่อาจคิดให้ครบทั้งระบบได้ บางคนก็คิดได้บ้างไม่มากนักและสนใจอยากจะรู้

เมื่อเกิดสถานการณ์ที่เป็นปัญหาเช่นนี้ ก็เป็นโอกาสที่จะบรรยายให้ประทับใจได้ ซึ่งหวังว่าเมื่อผู้เรียนได้ฟัง

คำอธิบายแล้ว ก็เกิดความซึ่งใจและอื่น ๆ ขึ้นตามลำดับไปจนถึงขั้นยึดมั่นถือมั่น คือ เกิดเป็นค่านิยมในทางจริยธรรมขึ้นได้

คำบรรยายนั้นคงยืดยาวมาก แต่พูดสั้น ๆ ณ ที่นี้ก็คือ

3.1 คนคืออะไร คนได้แก่ขั้น 5

3.2 ปัญหาของคนมีอะไร ปัญหา มี 3 ระดับ คือ ระดับเกี่ยวกับตนเองโดยตรง, ระดับเกี่ยวกับที่ตนต้องอาศัยอยู่ในสังคม, และระดับอุตรภาพ (transcendental)

3.3 สาเหตุของปัญหาเหล่านั้น ได้แก่ ตัณหา อนิจจัง อริชชา ฯลฯ

3.4 มีทฤษฎีในการแก้ปัญหาเหล่านั้น ๆ อย่างไร ได้แก่ ปฏิจลสมุปบาท

3.5 ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ตามนัยของทฤษฎีนั้น ได้แก่ มรรคมืองค์ 8 (ศีล สมาธิ ปัญญา)

ผู้เรียนที่รู้สึกประทับใจในคำอธิบายก็ยอมไปชวนขวยและไปอ่านหนังสือต่าง ๆ ตามในบัญชีหนังสือที่จัดให้เขาเป็นที่แน่ใจว่า ได้เกิดจริยธรรมระดับต่าง ๆ ขึ้นในใจของผู้เรียนเหล่านั้นบ้างแล้ว ซึ่งเขาจะได้นำไปสู่การปฏิบัติตนที่ดีต่อไป

ตัวอย่างที่ยกมาอธิบายดังกล่าวแล้วนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องของความลึกซึ่งโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ใจความของคำถามแต่ละข้อที่ยกขึ้นมาถามนั้น ประกอบกันเป็นโครงสร้างที่น่าประทับใจ และมีความลึกซึ่งเป็นอย่างยิ่ง

อนึ่ง คำตอบของคำถามทั้ง 5 ข้อนั้น ปรากฏว่าเมื่อรวมกันเข้าแล้ว ก็เป็นปรัชญาที่เต็มไปด้วยเหตุผล น่าเลื่อมใส จะทำให้ผู้เรียนหันมาสนใจเรื่องจริยธรรมมากขึ้น แต่แน่นอนสิ่งที่ประทับใจหรือซึ่งใจของคนกลุ่มหนึ่ง อาจจะหาประทับใจหรือซึ่งใจของคนกลุ่มอื่นไม่ นี่ก็เป็นปัญหาที่หนักหน่วงของอาจารย์ผู้สอนจริยธรรม ซึ่งจำเป็นจะต้องเลือกสรรเนื้อหาที่ลึกซึ่งไว้ใช้หลาย ๆ อย่าง และเลือกสรรวิธีการสอนอื่น ๆ ไว้หลายประการ เช่นกัน ต้องคอยสะสมเอาไว้เรื่อย ๆ ไป ทั้งนี้ ตามหลักใหญ่ที่ว่าต้องเริ่มด้วยสิ่งที่ซึ่งใจก่อนแล้วสิ่งนั้นก็ไหลไปตามกระแสของความคิด จนถึงขั้นเป็นค่านิยม และต่อไปจนถึงขั้นการกระทำ ดังที่กล่าวไว้แล้วในเรื่องค่านิยมเกิดขึ้นได้อย่างไร

ในการสอนจริยธรรมนั้น คงต้องสอนสอดแทรกเข้าไปในวิชาต่าง ๆ ที่เรียนอยู่ประจำวันประการหนึ่ง และสถานศึกษาจัดโครงการสอนจริยธรรมเป็นพิเศษอีกประการหนึ่ง กล่าวคือต้องทำทั้งสองประการ จึงจะได้ผลดี

ศ.ดร. สาโรช บัวศรี

อดีตข้าราชการบำนาญ

อดีตอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา

อดีตอธิบดีกรมการฝึกหัดครู

อดีตรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

คุณค่าทางปรัชญาปฏิบัตินิยม

ความหมาย

คุณค่าทางปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism's Values) “คุณค่า” (value) Webster's New World Dictionary ให้คำจำกัดความไว้ดังต่อไปนี้

“คุณค่าคือ ค่าของสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เป็นตัวเงิน หรือค่าของสินค้าในเวลาใดเวลาหนึ่ง ; คุณค่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามที่มีผู้คิดว่าน่าปรารถนาไม่มากก็น้อย เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ ประเมินค่าได้และมีความสำคัญ ; สิ่งที่มีคุณค่าในตัวของมันเองควรแก่การนับถือ โดยไม่ต้องอาศัยสถานการณ์ภายนอก และเป็นสิ่งที่หลักการของสังคม เป้าหมายหรือมาตรฐานของสังคม ชนชั้นและสังคมส่วนรวมยอมรับ”

เมื่อพิจารณาคำจำกัดความข้างต้นจะเห็นว่าครอบคลุมทั้งแนวคิดส่วนบุคคลและแนวคิดของปรัชญาบางลัทธิ แต่ปรัชญาบางลัทธิ ก็ไม่เห็นด้วยกับข้อความบางตอนของคำจำกัดความนั้น

สำหรับคนทั่วไป อาจสรุปได้ว่าสิ่งที่มีคุณค่าคือสิ่งหรือเรื่องที่เขาพอใจและเห็นว่าดีที่สุดสำหรับเขา ให้ประโยชน์ตามที่เขาต้องการ เมื่อเขายึดถือว่าจะอะไรมีคุณค่าสำหรับเขา คุณค่าก็เป็นเรื่องส่วนตัวของเขา อะไรที่ทำให้สนุกสบาย เขาก็ว่าสิ่งนั้นดี เมื่อมันทำให้เจ็บปวดเขาก็ว่ามันเลว การที่เราอยากได้อะไรเพราะสิ่ง

นั้นมีคุณค่าอยู่บ้าง โดยเฉพาะเมื่อสิ่งนั้นสามารถสนองความต้องการของเราได้ ชีวิตจะดีถ้ามีพลังที่ตระหนักในคุณค่าซึ่งได้รับการพัฒนาขึ้นมาและใช้ได้ อย่างไรก็ตามสำหรับนักปรัชญาการกำหนดความหมายของคุณค่าอาจไม่ตรงกับที่คนทั่วไปยึดถืออยู่ และแตกต่างกันไปตามแนวความคิดของแต่ละปรัชญา

ความหมายของคุณค่า

ในทัศนะของปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) จอห์น ดูย (John Dewey) นักปรัชญาปฏิบัตินิยมคนสำคัญของสหรัฐอเมริกาให้ความหมายของคุณค่าไว้สองความหมาย “ความหมายแรกนั้นคุณค่าหมายถึงการยอมรับนับถือ การให้ความนิยมชมชอบ เป็นสิ่งที่มีราคาสูง มีค่าแพง ส่วนความหมายที่สองหมายถึงการกระทำที่ต้องใช้สติปัญญา (intellectual act) อันเป็นกระบวนการที่มีการเปรียบเทียบและตัดสินว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดีกว่ากัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือกระบวนการประเมินค่า”

เพื่อให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น พึงเข้าใจว่า “นักปรัชญาลัทธิปฏิบัตินิยมถือว่าคุณค่าเกิดจากประสบการณ์หรือปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม” ดังนั้นถึงแม้จะกล่าวว่าคุณค่าของสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นคุณค่าภายใน (intrinsic) ก็ไม่ได้หมายความว่ามันมีค่าขึ้นมาโดย

ปราศจากความนิยมชมชอบหรือความพึงพอใจของผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งหมายถึงการตอบสนอง ความต้องการ หรือบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ตัวอย่างเช่นเก้าอี้ตัวหนึ่งจะมีคุณค่าหรือไม่ย่อมขึ้นอยู่กับประโยชน์ใช้สอยหรือหน้าที่ของมัน คือให้ผู้ใช้นั่งได้หรือไม่ หรือรู้สึกว่าเป็นที่รองนั่งแข็งเกินไปทำให้นั่งไม่สบาย ในกรณีนี้เก้าอี้ตัวที่ นั่งสบายย่อมมีคุณค่ามากกว่าตัวที่ นั่งไม่สบาย

ข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นว่าในทัศนะของนักปรัชญาปฏิบัตินิยม สิ่งทั้งหลายทั้งปวงจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อมีผู้รู้สึกว่ามันมีคุณค่า คุณค่าเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับบุคคล กาลเทศะและองค์ประกอบอื่นๆที่เกี่ยวข้อง มีข้อสังเกตว่านักปรัชญาปฏิบัตินิยมจะยอมรับคุณค่าของสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ต่อเมื่อได้ผ่านการทดสอบด้วยประสบการณ์มาแล้ว และด้วยวิธีการแห่งปัญญา ไม่ใช่คุณค่าที่เกิดจากที่อำนาจเบื้องบนกำหนดให้ทำตาม อนึ่งโปรดเข้าใจว่าอำนาจเบื้องบนหมายถึงอำนาจของพระเจ้าเป็นเจ้าของหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจของผู้ปกครองที่ใช้อำนาจให้ทำตามความคิดของตน สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ไม่ควรลืมก็คือ เมื่อมีคุณค่าให้เลือกก็จะต้องเลือกสิ่งที่ดีที่สุดตามจุดหมาย (aims) ในขณะนั้น คุณค่าและจุดหมายจึงมีความสัมพันธ์ต่อกัน

คุณค่ากับจุดหมาย

ดังได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า การกำหนดคุณค่านั้นปรัชญาปฏิบัตินิยมถือว่าจุดหมายมีความสำคัญมาก เมื่อบุคคลวางแผนคุณค่าที่ตนมีหรือควรจะได้มีลงตรงหน้าแล้ว ก็จะต้องคิดถึงจุดหมายทำความเข้าใจเรื่องจุดหมายให้ชัดเจน โดยพิจารณาคุณค่าก่อน ว่าเป็นคุณค่าชนิดใด และมุ่งไปสู่จุดหมายใด การทราบจุดหมายจะทำให้สามารถดำเนินการให้เกิดผลที่ต้องการได้ ดังนั้นในอันดับแรกจึงสมควรจะเข้าใจว่าจุดหมายคืออะไร

จอห์น ดุย กล่าวว่า “จุดหมายคือกิจกรรมที่ได้กำหนดออกมาอย่างเป็นระเบียบ เป็นกิจกรรมที่ประกอบด้วยกระบวนการที่ก้าวหน้าที่จะต้องทำให้สำเร็จ โดยมีช่วงเวลาและความก้าวหน้าหรือความเจริญงอกงามภายในเวลาที่ต่อเนื่องกัน และด้วยเหตุนี้จุดหมายจึงหมายถึงการมองเห็นล่วงหน้าว่ากิจกรรมนั้นจะสิ้นสุดลงเมื่อใด” คำจำกัดความที่กล่าวมานี้ชี้ให้เห็นว่าเมื่อพูดถึงจุดหมายจำเป็นที่จะต้องทราบผลล่วงหน้าว่าจะเกิดอะไรขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการเร้าให้ผู้ที่เกี่ยวข้องมองเห็นทิศทางของกิจกรรมที่กำลังทำอยู่ และสามารถกำหนดขั้นตอนต่างๆ ของงานที่มุ่งไปสู่จุดหมายปลายทางได้

จอห์น ดุย ยังได้กล่าวต่อไปว่าการมองเห็นล่วงหน้านั้นมีองค์ประกอบสามอย่างคือ

1. การสังเกตอย่างระมัดระวังรอบคอบเกี่ยวกับลักษณะของสภาพที่เป็นอยู่ เพื่อจะดูให้เห็นว่า มีหนทางอะไรที่จะพาไปสู่จุดหมายปลายทาง และขณะที่ทำนั้นจะพบอุปสรรคอะไรบ้าง
2. การใช้วิธีการที่เป็นระเบียบและมีลำดับที่เหมาะสม
3. เลือกทางเลือกที่เป็นไปได้

ทั้งหมดนี้แสดงว่า การกระทำที่มีจุดหมายก็คือ การกระทำอย่างฉลาดนั่นเอง การที่มองเห็นจุดหมายปลายทางของการกระทำล่วงหน้า ทำให้มีพื้นฐานการสังเกต การเลือกและหาสิ่งที่ต้องการมาใช้ได้ตามความสามารถ การกระทำเรื่องเหล่านี้หมายถึงการมีจิตใจที่ทำงานอย่างจริงจัง การมีจุดหมายจึงเป็นการ กระทำที่มีความหมาย ไม่เหมือนกับเครื่องจักร อัตโนมัต เป็นการกระทำด้วยความมีจิตสำนึก (consciousness)

สำหรับเกณฑ์ในการกำหนดจุดหมายที่ดีนั้น จอห์น ดุย ได้กำหนดเกณฑ์ไว้ 3 ประการคือ

1. จุดหมายที่กำหนดนั้นจะต้องเกิดจากสภาพที่เป็นอยู่ โดยพิจารณาว่าพื้นฐานที่กำลังดำเนินอยู่นั้นคืออะไร มีแหล่งทรัพยากรและความยากลำบากอะไร

2. จุดหมายจะต้องมีความยืดหยุ่น เพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์ได้

3. จุดหมายจะต้องประกอบด้วยกิจกรรมที่ต่อเนื่องจนประสบผลสำเร็จ

กล่าวโดยสรุป จุดหมายชี้ให้เห็นผลของกระบวนการที่ช่วยในการตัดสินใจและเลือกวิธีการทำงาน จุดหมายที่กำหนดไว้จะถูกต่อต้านทุกจุดของกระบวนการทำงาน ดังนั้นจึงต้องยืดหยุ่นและไม่ควรกำหนดจุดหมายไว้ตายตัว เพราะจะทำให้การกระทำดำเนินไปแบบเครื่องจักรหรือแบบเป็นทาส แทนที่จะเป็นการกระทำที่ดีขึ้นเรื่อยๆ

รวมความว่า จุดหมายในทัศนะของ จอห์น ดุย ไม่ใช่สิ่งที่ถูกกำหนดจากภายนอกอย่างตายตัวแต่เกิดภายใต้สถานการณ์ที่เป็นอยู่และมีความยืดหยุ่น จุดหมายไม่ได้สิ้นสุดในตัวของมันเอง เมื่อบรรลุผลตามจุดหมายหนึ่งก็จะนำไปสู่ความสำเร็จในจุดหมายอื่นต่อเนื่องกันไป

คุณค่ากับความสนใจ

ได้กล่าวในตอนต้นแล้วว่า นอกจากจุดหมายแล้ว ความสนใจยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับคุณค่าด้วยในลำดับนี้ จึงเป็นการสมควรที่จะได้ศึกษาหาความรู้ว่าความสนใจนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับคุณค่าอย่างไร

จอห์น ดุย ให้แนวความคิดเกี่ยวกับความสนใจว่า ความสนใจที่ใช้กันอย่างธรรมดาแสดงถึง

1. ภาวะทั้งหมดของพัฒนาการที่ดำเนินไปอย่างแข็งขันมีชีวิตชีวา

2. ความมุ่งหมายที่มีผลเห็นได้ล่วงหน้าและเป็นที่ต้องการ

3. ความโน้มเอียงทางอารมณ์ของบุคคล

นอกจากนี้ยังมองความสนใจได้อีกว่า

1. เป็นอาชีพ การจ้างและการติดตามงาน ด้วยเหตุผลนี้เราจึงพูดว่าความสนใจของคนคือ การเมือง การหนังสือพิมพ์ มนุษยธรรมหรือโบราณคดี หรือการธนาคาร

2. เป็นจุดที่มีผลกระทบต่อบุคคล แม้บุคคลนั้นจะไม่ได้ทำเรื่องนั้นโดยตรงก็ตาม เช่น คนที่มีหุ้นส่วนในกิจการหนึ่งโดยไม่ทำอะไรเลย คือ เป็นเพื่อนนอนกิน (sleeping partner) เขาก็ยังมีความสนใจเพราะความเจริญหรือความเสื่อมของธุรกิจนั้นมีผลกระทบต่อกำไร และหนี้สินที่เขาต้องรับผิดชอบด้วย

3. เป็นเจตคติส่วนตัวของแต่ละบุคคลซึ่งถูกซึมซับและหล่อหลอมด้วยสิ่งๆ ที่ตนเกี่ยวข้อง หรือถูกพัดพาไปด้วยสิ่งดังกล่าว การแสดงความสนใจคือการตื่นตัว การเอาใจใส่และความใส่ใจ คนที่ถูกความสนใจครอบงำจะลืมหืมตา หกมุ่นอยู่กับสิ่งนั้น เท่ากับให้ความสนใจทั้งหมดแก่สิ่งนั้น

เมื่อพูดถึงความสนใจในด้านการศึกษา บางคนกล่าวว่าความสนใจเป็นเพียงผลกระทบที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีต่อการได้เสียผลประโยชน์ส่วนตัวหรือความสำเร็จและความล้มเหลว โดยไม่คำนึงถึงจุดหมายของพัฒนาการของสิ่งนั้น ความคิดดังนี้นี้เท่ากับมองความสนใจว่าเป็นเพียงความเจ็บปวดหรือสุขารมณ์ซึ่งเป็นความคิดที่ไม่ถูกต้อง อันที่จริงการศึกษานั้นเป็นเรื่องของกระบวนการของความเจริญงอกงามในช่วงเวลาหนึ่ง และเรามักมองข้ามความจริงที่ว่า ในความเจริญงอกงามนั้นมีเรื่องที่ต้องทำระหว่างการเริ่มต้นและการสิ้นสุดของกระบวนการ มีบางสิ่งบางอย่างแทรกเข้ามา การเรียนรู้พลังอำนาจของผู้เรียนอยู่ที่ระยะเริ่มต้น ส่วนจุดหมายของครูอยู่ไกลออกไป ระหว่างต้นกับปลายมีกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติ ความยากลำบากที่จะต้องเอาชนะ เครื่องมือที่จะต้องใช้อาศัยเรื่องดังกล่าวนี้เท่านั้นกิจกรรมเริ่ม

ดังนั้นจึงจะเสร็จสมบูรณ์อย่างน่าพอใจ อย่างไรก็ตามจะต้องทำกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ด้วยความสนใจเพราะงานนั้นต้องการความอดทนและความใส่ใจอย่างมาก

ความสนใจมีความสำคัญในการศึกษา เพราะพลังในการพัฒนาการศึกษาต้องอาศัยความสนใจอย่างจริงจังแน่น ความสนใจจะนำไปสู่การพิจารณาความสามารถเฉพาะของผู้เรียนแต่ละคน ตลอดจนความต้องการจำเป็นและสิ่งที่เขาชอบ ผู้ที่เข้าใจความสำคัญของความสนใจจะไม่ทักท้วงว่าจิตใจของทุกคนทำงานเหมือนกัน ถึงแม้ว่าครูที่ทำงานเหมือนกัน ใช้ตำราเล่มเดียวกัน มีวิธีดำเนินการอย่างเดียวกัน แต่ความมีจิตใจจดจ่อต่องานของแต่ละคนจะต่างกัน ทั้งนี้เนื่องมาจากความแตกต่างในเจตคติตามธรรมชาติ ประสบการณ์ในอดีต แผนของชีวิตและอื่นๆ อีกหลายอย่าง

ข้อความข้างต้นทั้งหมดชี้ให้เห็นว่า ความสนใจนั้นมีความสัมพันธ์กับจุดหมายมาก หากขาดความสนใจจะกระทำการให้สำเร็จย่อมเป็นไปได้ยาก แต่เนื่องจากจุดหมายมีความสำคัญต่อคุณค่าดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ความสนใจซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของจุดหมายจึงมีความสำคัญต่อคุณค่าด้วย

ประเภทของคุณค่า

คุณค่านั้นมีอยู่หลายอย่าง เพื่อให้ผู้อ่านได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าบางประเภทพอสังเขป จึงขอกล่าวถึงทัศนะเกี่ยวกับคุณค่าต่อไปนี้ซึ่งเป็นทัศนะของนักปรัชญาปฏิบัตินิยมเท่านั้น

1. คุณค่าทางการศึกษา

ในตอนต้นเราได้อธิบายถึงคุณค่าในทัศนะของนักปรัชญาปฏิบัตินิยมไว้แล้ว ดังนั้นจึงจะไม่นำมาอธิบายเพิ่มเติมอีก เรื่องที่จะนำมาพิจารณาคือ ทัศนะของนักปรัชญาปฏิบัตินิยมในด้านการศึกษานั้นถือว่าอะไรมีคุณค่ามากที่สุด จอห์น ดุย ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้

ว่าในการให้การศึกษาแก่ผู้เรียนนั้น เรื่องสำคัญที่จัดว่าเป็นแก่นของทฤษฎีคุณค่าทางการศึกษา (education values) ก็คือ สติปัญญา (intelligence) และความเจริญงอกงาม (growth)

การสร้างสติปัญญาเป็นเรื่องจำเป็นเพราะช่วยให้ตัดสินคุณค่าในด้านอื่นๆ ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าทางจริยธรรมหรือศีลธรรม คุณค่าทางเศรษฐกิจ คุณค่าทางสังคม หรือคุณค่าทางสุนทรีย์ ฯลฯ ในการสร้างเสริมสติปัญญานั้นเรื่องแรกที่ต้องทำคือ การให้ความรู้ (knowledge) แก่ผู้เรียน ทั้งนี้ก็ปรัชญาปฏิบัตินิยมมีความเห็นว่าการที่จะได้ความรู้มานั้นต้องอาศัยประสบการณ์คือให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ที่เหมาะสม เป็นประสบการณ์ของผู้เรียนเองและควรเป็นประสบการณ์ตรง (direct experiences) ด้วย ดังนั้นกระบวนการเรียนการสอนจะเกิดจากที่ตัวผู้เรียนเป็นผู้ปฏิบัติค้นคว้าหาความรู้เองมากกว่ารับการถ่ายทอดจากครูผู้สอน ครูควรทำหน้าที่แนะนำมากกว่า อย่างไรก็ตามในบางโอกาสครูก็ต้องลงมือสอนด้วย ถ้าพบว่าการกระทำนั้นจะส่งเสริมความรู้ให้แก่ผู้เรียนได้ดีกว่าวิธีอื่น ปัญหาสำคัญอยู่ที่การเลือกประสบการณ์ที่เหมาะสม เป็นประสบการณ์ที่นอกจากจะมีคุณภาพแล้ว ยังจะต้องมีความต่อเนื่องและนำไปสู่ประสบการณ์ที่ดีกว่าเดิม นักปรัชญาปฏิบัตินิยมถือว่าการกำหนดจุดหมาย (aims) ของการเรียนรู้นั้นแต่ครั้งนั้นไม่ได้หมายความว่าจุดหมายสุดท้าย ซึ่งแท้จริงแล้วต้องถือว่าเป็นจุดหมายเริ่มต้น เมื่อบรรลุจุดหมายนั้นแล้วก็จะนำไปสู่จุดหมายอื่นต่อไป ดังนั้นการแสวงหาความรู้จึงไม่มีวันสิ้นสุด

ให้เราหันมาพิจารณาเรื่องความเจริญงอกงามบ้าง ปรัชญาปฏิบัตินิยมถือว่าจุดหมายปลายทางของการศึกษาคือความเจริญงอกงาม อันได้แก่การพัฒนาการในด้านต่างๆ นอกเหนือจากสติปัญญา เช่น พัฒนาการทางกาย อารมณ์ และสังคม เป็นต้น แต่แนวความคิดเรื่อง

ความเจริญงอกงามนี้ก็เช่นเดียวกับเรื่องความรู้ คือ เป็นความเจริญงอกงามที่ไม่มีจุดจบ แต่จะเจริญงอกงามขึ้นไปเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุด ดังคำพูดที่ว่า “There is nothing to which education is subordinate save more education.” ความเจริญงอกงามก็เช่นเดียวกัน พัฒนาการในด้านต่างๆ ที่ก้าวหน้าไปก็จะต้องดำเนินไปเรื่อยๆ เหมือนดังที่ จอห์น ดุย กล่าวว่าการศึกษาในโรงเรียนจะล้มฤทธิ์ผลก็ต่อเมื่อผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียน ใช้ชีวิตศึกษาอย่างต่อเนื่องต่อไปจนตราชีวิตหาไม่

2. คุณค่าทางจริยธรรมและศีลธรรม

เรื่องของคุณค่าทางจริยธรรมและศีลธรรม (ethical and moral values) นี้เป็นเรื่องของการตรวจสอบหลักการของการกระทำที่ถูกและผิด เป็นการศึกษาว่าอะไรเป็นสิ่งที่ทำให้เราเลือกสิ่งที่ดีและมีคุณค่า คุณค่าทางจริยธรรมเกิดจากกระบวนการทางสังคมของบุคคล ด้วยการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน อาจเป็นระหว่างบุคคลต่อบุคคลหรือต่อกลุ่มบุคคลก็ได้ หลักที่นำไปสู่คุณค่าทางจริยธรรมคือ จริยธรรมจะเกิดขึ้นจากการกระทำที่เป็นที่พอใจของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ขณะเดียวกันได้เปิดทางไปสู่ความพอใจในการที่จะควบคุมสถานการณ์ที่ตามมาด้วย

ทฤษฎีคุณค่าทางจริยธรรมในทัศนะของนักปฏิบัตินิยม คือการขจัดความขัดแย้งในทางจริยธรรม ระหว่างความคิดของผู้กระทำที่ว่าของตนถูกกับการที่จะยอมรับมาตรฐานของผู้อื่นซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องกระทำตาม

จอห์น ดุย ให้ข้อสังเกตว่าวิธีการเข้าถึงปัญหาทางจริยธรรม นั้นต้องใช้อย่างประสานกันได้ 2 วิธี วิธีที่หนึ่งอาศัยหลักการที่ว่าความตั้งใจของบุคคลที่เกี่ยวข้องนั้นจะต้องดี ที่ว่าดีก็คือพฤติกรรมที่แสดงออกจะต้องไม่ถืออารมณ์เป็นใหญ่ และมีความตั้งใจมากเกินไปจนไม่คำนึงถึงการกระทำว่าเหมาะสมหรือไม่ อีกวิธีหนึ่งคือ

จะต้องไม่มุ่งแต่การกระทำที่คิดว่าจะเป็นที่พอใจของผู้อื่น ในลักษณะที่อยู่ในโอวาทโดยไม่ต้องชักถาม จนทำให้การกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ปราศจากการใช้สติปัญญา ข้อสังเกตนี้จะส่งผลดีในเมื่อเรามีประสบการณ์ใหม่และไม่ถึงว่าความตั้งใจนั้นคือจุดจบ แต่เป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การกระทำที่ส่งผลดีและประสบความสำเร็จ จะเห็นว่าผลดีที่ได้มานั้นเกิดจากความตั้งใจเป็นอันดับแรก

3. คุณค่าทางสุนทรีย

เมื่อมองประสบการณ์ต่างๆของเราในแง่ความสุนทรีย์จะเห็นว่ามีความอีกแบบหนึ่งซึ่งเรียกว่าคุณค่าทางสุนทรีย์ (esthetic value) คือมีความงามและความหมายที่เราต้องการจะรักษาไว้ และเช่นเดียวกับคุณค่าอย่างอื่น คุณค่าทางสุนทรีย์ก็เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ที่บุคคลมีต่อผู้อื่นหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สิ่งที่แตกต่างกันออกไปก็คือคุณค่านี้เกิดจากการสื่อสารในด้านอื่นมากกว่าทางคำพูด จริงอยู่อาจมีความเป็นสุนทรีย์อยู่ในความเรียง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน แต่ส่วนมากการถ่ายทอดคุณค่าดังกล่าวนี้มักจะมาจก ภาพเขียน รูปปั้น รูปสลัก สถาปัตยกรรม การละคร การเต้นรำและดนตรี ในการบรรยายหัวข้อเรื่อง Art as Experience จอห์น ดุย ได้พูดถึงคุณค่าทางสุนทรีย์ในบริบทของปรัชญาปฏิบัตินิยมโดยสังเขปดังนี้ ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของคุณค่าทางสุนทรีย์ไม่ได้แตกต่างจากความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของประสบการณ์แต่อย่างใด ความงามก็ตีความเพิลิตเพลินในชีวิตก็ดีล้วนเกี่ยวข้องกับวงจรของชีวิตที่ก้าวไปข้างหน้า จะเห็นได้ว่าชีวิตนั้นไม่ได้ราบรื่นเสมอไป แต่จะเปลี่ยนแปลงไปตามจังหวะเหมือนคลื่นในทะเล ถ้าประสบการณ์ตอนไหนราบรื่น ก็จะสร้างความเพิลิตเพลินและความพึงพอใจให้เกิดขึ้น แต่ขณะเดียวกันความลึบสนวนวายก็ยิ่งเข้ามาแทรกกว่าจะผ่านเข้าสู่ช่องทางความพอใจ จอห์น ดุย กล่าวว่าโลก

อย่างนี้แหละที่ทำให้เกิดคุณค่าทางสุนทรีย์ คือมีทั้งความตึงเครียดและความพึงพอใจสลับกันไป ถ้ามีแต่ความราบรื่นตลอดเวลา โอกาสที่จะมองเห็นความสุนทรีย์ก็ จะไม่เกิดขึ้น ในทำนองเดียวกันถ้าโลกนี้มีแต่ความลึบสน ความไม่แน่นอนตลอดเวลาเราก็จะไม่มีโอกาสมองเห็น ความสุนทรีย์ เพราะช่วงเวลาที่ให้เกิดสุนทรียภาพก็คือ ช่วงเวลาที่ความลึบสนและความตึงเครียดกำลังจะผ่านไป และเกิดความสมดุลขึ้น หลังจากนั้นความพึงพอใจ ก็เกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ตามเมื่อได้รับความพึงพอใจ แล้วก็ไม่ควรฝืนให้ยืดยาวออกไปเกินกว่าที่จังหวะของ ประสบการณ์จะยอมให้ เพราะถ้าทำเช่นนั้นก็เท่ากับ ว่าเราไม่เข้าใจหรือหันหลังให้ทฤษฎีประสบการณ์ ทั้งนี้ หมายความว่าทุกคนจะต้องกล้าหาญพอที่จะเผชิญกับสิ่ง ไม่พึงประสงค์ เช่นเดียวกับเมื่อเราได้พบกับสิ่งหรือเรื่อง ที่น่าพอใจ คือสิ่งที่เราเห็นว่าน่าเกลียดน่ากลัว ไม่น่าพึง พึงพอใจ ซึ่งถ้าพิจารณาให้ดีก็จะเห็นว่าในความน่าเกลียด น่ากลัวนั้นเนื้อแท้ก็ยังมีคุณค่าสุนทรีย์แฝงอยู่

4. คุณค่าทางสังคม

ดังได้กล่าวแล้วว่าคุณค่านั้นมีรากเง่ามาจาก กระบวนการแห่งชีวิตของบุคคลและสังคม ดังนั้น จึงไม่แปลกอะไรที่จะพูดว่าคุณค่าทางสังคม (social value) นั้นคือมูลฐานของปรัชญาปฏิบัตินิยมเราจะ พบว่าคุณค่าอื่นๆ ที่ได้รับการยอมรับหรือเกิดขึ้นได้ก็ เพราะกระบวนการทางสังคมที่แต่ละบุคคลได้มีส่วนร่วม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สังคมนั้นไม่ได้เป็นเพียงที่รวมของ กลุ่มชน แต่เป็นกระบวนการที่เคลื่อนไหวตลอดเวลาที่ แต่ละคนต้องพึ่งพาและอาศัยอยู่ ดังเช่นพื้นดินมีความ จำเป็นต่อพืชและต้นไม้ฉันทใด สังคมก็มีความจำเป็นต่อ บุคคลฉันทนั้น ข้อผิดพลาดที่ไม่ควรกระทำก็คือ การเก็บ ตัวหรือทำตัวออกห่างจากสังคมและมุ่งสนใจแต่คุณค่า อย่างอื่น การกระทำเช่นนี้จะส่งเสริมให้เกิดการขาด ความรับผิดชอบต่อสังคม ขณะเดียวกันการพัฒนาตัว

เองในสังคมก็จะเป็นไปไม่ได้ ดังนั้นการที่บุคคลต้อง พึ่งพาสังคมจึงเป็นมูลฐานของคุณค่าทางสังคมอย่าง หนึ่ง อย่างไรก็ตาม ยังมีคุณค่าทางสังคมที่ไม่ใช่การ พึ่งพาสังคมดังกล่าวมาแล้ว แต่เป็นคุณค่าที่เกิดจาก การเชื่อมโยงระหว่างบุคคลกับสังคมประการหนึ่งและ เกิดจากการสนับสนุนหรือการอุปถัมภ์ของสังคมอีก ประการหนึ่ง ถ้าหากบุคคลจะทำตัวให้เป็นสมาชิกของ สังคม เขาก็จะต้องยอมรับคุณค่าหลายอย่าง เช่นจะ ต้องเห็นคุณค่าในการร่วมมือ โดยมุ่งให้ผู้อื่นให้ความ ร่วมมือและตนเองก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือด้วย เขา จะต้องเข้าใจว่าการมีอารมณ์ร้อนนั้นมิโทษอย่างไร เขา ควรจะยกย่องคุณค่าของความกล้าหาญ ความเมตตา กรุณาและความรักความสามัคคีอันสนิทสนม นอกจากนี้ ก็ควรยกย่องคุณค่าของความจงรักภักดี อย่างไรก็ตาม ในขณะที่บุคคลจะต้องพึ่งพาสังคม สังคมก็ควรให้ความ นับถือแก่เขา เพื่อที่จะได้เจริญเติบโตอยู่ในสังคมได้ ยัง มีคุณค่าทางสังคมอีกอย่างหนึ่งคืออิสรภาพและเสรีภาพ ของบุคคลที่จะมีชีวิตอยู่และเจริญก้าวหน้า ในกรณีเช่น นี้สังคมจะต้องให้เสรีภาพในด้านต่างๆ แก่บุคคลนั้น เช่น ทางศาสนา ทางวิชาการ และทางการทำหน้าที่ พลเมืองดี เป็นต้น การที่จะเป็นเช่นนี้ได้สังคมจะต้อง เป็นประชาธิปไตย

สรุป

กล่าวโดยสรุปคุณค่านั้นมีความสำคัญต่อ บุคคลมาก สำหรับนักปรัชญาปฏิบัตินิยม คุณค่าเกิด จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม สิ่งใดจะมีคุณค่าหรือไม่ขึ้นอยู่กับประโยชน์ใช้สอย นอกจากนี้ คุณค่ายังเปลี่ยนแปลงได้ ไม่ตายตัวเสมอไป

คุณค่ามีความสัมพันธ์กับจุดหมายและความสนใจ มาก โดยเฉพาะจุดหมายเป็นสิ่งที่ทำให้มองเห็นล่วงหน้า ว่าควรจะทำเนิกรอย่างไรจึงจะประสบผลสำเร็จ ขณะ

เดียวกันความสนใจก็สำคัญในฐานะที่เป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดความมุ่งมั่นบากบั่นทำงานจนสำเร็จ

คุณค่าจำแนกออกได้เป็นหลายประเภท เช่น คุณค่าทางการศึกษา คุณค่าทางจริยธรรม และศีลธรรม คุณค่าทางสังคม คุณค่าทางศาสนา คุณค่าทางเศรษฐกิจ คุณค่าทางนันทนาการ คุณค่าทางสุนทรีย์ คุณค่าทางสุขภาพ เป็นต้น แต่ละปรัชญาต่างมีทัศนะ

เกี่ยวกับคุณค่าแต่ละกลุ่มแตกต่างกันไปได้ยกตัวอย่างเพียงบางคุณค่าในทัศนะของนักปรัชญาปฏิบัตินิยมเท่านั้น

คนทุกคนควรพิจารณาให้รู้ถ่องแท้ถึงคุณค่าของตน เพื่อจะได้แน่ใจว่าจะยึดถือคุณค่าอะไรจึงจะไปถึงจุดหมายปลายทางของชีวิต โดยดำเนินชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ

รศ.ดร.ทวีรัสมิ ธนาคม

อดีตข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

- Broudy, Harry S. **Building a Philosophy of Education**. New York : Prentice-Hall, 1945.
- Butler, J. Donald. **Four Philosophies and Their Practice in Education and Religion**. New York : Harper Brothers, 1951.
- Dewey, John. **Democracy and Education**. New York : The Macmillan Co., 1916.
- NSSE Fifty-First Yearbook, Part 1, Modern Philosophies and Education**. Edited by Nelson B. Henry. Chicago, Illinois, The University of Chicago Press, 1955.
- NSSE Fourty First Yearbook, Part 2, Philosophies of Education**. Edited by Nelsan B. Henry. Chicago, Illinois, The University of Chicago Press, 1942.
- Webser's New World Dictionary**. Third College Edition, Cleveland & New York, 1988.

ความคิดทางการศึกษาของเพลโต

บทนำ

เพลโต (๕๒๗ หรือ ๕๒๘ - ๓๔๗B.C.) เป็นนักปราชญ์ชาวกรีกที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่งของงานเขียนซึ่งแทบจะทั้งหมด มีลักษณะเป็นบทสนทนา (dialogue) ครอบคลุมเนื้อหาหลายแขนงวิชา ซึ่งให้ข้อคิดที่ลึกซึ้งแก่ผู้อ่านทั้งสิ้น ทางด้านการศึกษาเพลโตได้รับการยกย่องว่าเป็นบุคคลแรกของโลกที่ได้เสนอทฤษฎีการศึกษาอย่างเป็นระบบขึ้นมา และความคิดเห็นทางการศึกษาของท่านก็มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาในประเทศตะวันตกในสมัยต่อมาเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ อะคาเดมี (academy) ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่ท่านตั้งขึ้น ก็จัดได้ว่าเป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงแห่งแรกของโลก

ปรัชญาของเพลโต

การที่จะเข้าใจความคิดทางการศึกษาของเพลโตได้นั้น เราจะต้องเข้าใจปรัชญาพื้นฐานของท่านเสียก่อน ดังนั้น เราจะเริ่มต้นด้วยการทำความเข้าใจกับทัศนะของเพลโตเรื่องโลกและมนุษย์ หรือที่เรียกว่า ทฤษฎีแบบ (Theory of form) เสียก่อน

เพลโตกล่าวว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลนี้ประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เรารับรู้

ได้โดยประสาทสัมผัส กับ ส่วนที่รับรู้ได้โดยความคิดหรือ จิตเท่านั้น เช่น นายดำอาจมีผมหยิก ตัวสูง ผิวดำ นายแดงอาจมีผมตรง ตัวเตี้ย และผิวดำแดง ส่วนนายขาวอาจจะมีศีรษะล้าน ตัวเตี้ย และผิวขาว ทั้ง ๓ คนนี้มีลักษณะทางกายภาพไม่เหมือนกัน แต่ยังมีสิ่งหนึ่งที่เหมือนกัน คือ ความเป็นคน ซึ่งเรารู้ได้โดยความคิดและจิตเท่านั้น ส่วนรูปร่างหน้าตาของบุคคลนั้น เรารู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส

เพลโตกล่าวว่า สิ่งที่เป็นจริงต้องมีลักษณะสมบูรณ์ คือ ปราศจากข้อบกพร่อง เช่น วงกลมที่สมบูรณ์ตามหลักเรขาคณิตที่แท้จริงนั้น กลมจริงๆ แต่วงกลมอื่นๆ ทัวไปที่มนุษย์สร้างขึ้นจะไม่กลมแท้ มีกลมมากบ้าง น้อยบ้าง นอกจากนั้นความจริงยังเป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงอีกด้วย วงกลมที่มนุษย์สร้างขึ้นอาจเสียรูปทรงไปได้ แต่ไม่ว่ามันจะเสียรูปทรงไปอย่างไร หรือสูญสลาย และเกิดขึ้นใหม่อีกสักเพียงไรก็ตาม วงกลมที่แท้จริงก็ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย ในอดีตมนุษย์เคยรู้จักหรือเข้าใจวงกลมอย่างไร ปัจจุบันยังเข้าใจเหมือนเดิม วงกลมจะคงอยู่เช่นนี้ชั่วนิรันดร์ ดังนั้น โลกจึงมีสองโลก คือโลกแห่งวัตถุ ที่ปรากฏแก่ประสาทสัมผัส กับโลกแห่งแบบ ที่เป็นจริง มีลักษณะสมบูรณ์และมนุษย์รู้ได้ด้วยความคิดหรือจิต

สิ่งที่รู้ได้ทางประสาทสัมผัสนั้น เพลโตเรียกว่า สิ่งเฉพาะ (particular) หมายความว่า มันมีลักษณะเฉพาะตัวของมันเองไม่เหมือนกับสิ่งอื่น เช่น “ดาร์บี” คือม้าซึ่งเป็นสิ่งเฉพาะ มีลักษณะเด่นของตัวเอง แม้จะมีรูปพรรณสัณฐานคล้ายกับม้าตัวอื่นบ้าง แต่ก็เป็นคนละตัวกัน เราอาจจะหาม้าตัวอื่นมาชี้แทน “ดาร์บี” ได้หลายตัว แต่มันก็ไม่ใช่ “ดาร์บี” เพราะ “ดาร์บี” ในโลกนี้มีเพียงตัวเดียว

ประสาทสัมผัสให้ความรู้ในสิ่งที่เป็นรูปธรรมเท่านั้น คือ ลักษณะเป็นรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส นอกเหนือไปจากนี้ เช่น สิ่งที่อยู่ในความคิด ประสาทสัมผัสรับรู้ไม่ได้เพราะเข้าไม่ถึงต้องอาศัยความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลหรือจิตเท่านั้นซึ่งความคิดที่ว่านี้ไปสู่ความรู้ที่เป็นแบบ (form) หรือ สิ่งสากล (universal) ได้แก่ ลักษณะทั่วไปที่มีชื่อของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น ความเป็นม้าเป็นสิ่งที่มียอยู่ใน “ดาร์บี” และม้าทุกตัวไม่ว่า “ดาร์บี” หรือตัวอื่นๆจะต่างกันอย่างไร แต่ก็มีอย่างหนึ่งที่เหมือนกันคือ ความเป็นม้า ดังนั้น “ดาร์บี” เป็นสิ่งเฉพาะและม้าเป็นสิ่งสากล แม้จะไม่มี “ดาร์บี” ความเป็นม้าก็ยังคงอยู่และถึงแม้จะไม่มีม้าตัวอื่นๆในโลกนี้ ความเป็นม้าก็ยังคงอยู่เพียงแต่ไม่มีม้าซึ่งเป็นสิ่งเฉพาะเท่านั้น ถ้าม้าจะสูญพันธุ์ไปจากโลกในวันพรุ่งนี้ เรายังคิดถึงม้าได้อยู่

แบบมียู่มากมาย ทั้งที่เป็นรูปทรงทางเรขาคณิตและที่เป็นสิ่งต่าง ๆ เช่น ความเป็นคน ความเป็นม้า ความกลม ความดี ความงาม หรือคุณสมบัติของสิ่งต่างๆ เช่น ความบาง ความร้อน ความหอม หรือ ความหวาน เป็นต้น การที่จิตมนุษย์รู้จักแบบนั้น ไม่ใช่เพราะจิตมนุษย์สร้างแบบขึ้น แต่เป็นเพราะว่าจิตมนุษย์เคยอยู่ในโลกของแบบมาก่อน หรืออาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ความรู้มีสิ่งใหม่ที่มนุษย์ได้รับจากภายนอก แต่เป็นสิ่งที่มียูในตัวของผู้เองซึ่งสามารถรู้ได้โดยการรื้อฟื้นความจำเท่านั้น

ความคิดทางการศึกษา

จากพื้นฐานทางปรัชญาดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เพลโตจึงเชื่อว่าจุดมุ่งหมายของการศึกษาซึ่งจะต้องเป็นสิ่งเดียวกับจุดมุ่งหมายของชีวิต ก็คือ การค้นหาความจริงแท้ซึ่งเป็นสิ่งสากล เป็นสัจจะและมีความเป็นนิรันดรหรือกล่าวอีกอย่างว่า เพื่อต้องการได้ความรู้ที่แท้จริงซึ่งการศึกษาสามารถกระทำได้ด้วยการพัฒนาความคิดในเชิงนามธรรมของผู้เรียน โดยไม่มุ่งทักษะเพื่อการประกอบอาชีพ

ที่เพลโตตั้งหองการให้เข้าถึงความรู้ที่แท้จริงหรือรู้จักแบบซึ่งเป็นสิ่งสมบูรณ์นั้นก็เพราะว่าเพลโตต้องการให้คนในสังคมพยายามพัฒนาตนเองให้ใกล้เคียงกับ “ตน” ในโลกแห่งแบบให้ได้ สังคมที่ดีสมบูรณ์ก็คือ สังคมที่ทุกคนดีโดยสมบูรณ์ซึ่งแต่ละสังคมเช่นนั้นมียูแต่ในโลกของแบบเท่านั้น แต่ทุกสังคมก็ควรจะพยายามพัฒนาให้เป็นสังคมที่ดีขึ้นเรื่อยๆ และการที่สังคมจะพัฒนาให้ใกล้เคียงกับความเป็นสังคมที่ดีและสมบูรณ์ที่สุดนั้นก็ต้องอาศัยการศึกษาเป็นพาหะ

ความคิดทางการศึกษาของเพลโต ส่วนใหญ่อยู่ในหนังสือชื่อ Republic กับ Laws และยังมีอีก 3 เล่มที่กล่าวถึงการศึกษาด้วยคือ Meno, Protagoras และ Theaetetus นับว่าท่านเป็นนักปรัชญาที่เสนอความคิดเกี่ยวกับการศึกษามากที่สุดคนหนึ่ง

เพลโตเชื่อว่าจิตของคนนั้นแบ่งออกเป็น 3 ภาค คือภาคค้นหา (appetite) ภาคน้ำใจ (spirit) และภาคปัญญา (philosophic) คนๆหนึ่งจะมีนิสัยเช่นไรหรือมีบุคลิกภาพอย่างไรก็แล้วแต่ว่าจิตภาคไหนของคนนั้นจะมีอำนาจสูงสุด คนที่ตัณหา มีอำนาจสูงสุดคนนั้นจะเป็นผู้ที่ลุ่มหลงในโลกีย์สุขทั้งปวง ไม่รู้จักความดีความงามหรือความจริงแท้ คนที่น้ำใจมีอำนาจสูงสุดคนนั้นจะเป็นผู้ที่เสียสละ กล้าหาญ และรักระเบียบวินัยแต่ยังคงมีความต้องการทางโลกียสุขอยู่ ส่วนคนที่ปัญญามีอำนาจสูงสุด

คนนั้นจะเป็นผู้ที่รักการคิดหาเหตุผล รักความยุติธรรม รักคุณธรรม และความสุนทรีย์ เพลโตเห็นว่า การศึกษาคือจะช่วยทำหน้าที่ในการคัดเลือกคนใน 1 ประเภทนี้ แล้วสังคมก็ให้แต่ละคนทำหน้าที่ตามที่ตนถนัด กล่าวคือคนที่จิตภาคต้นหามีอำนาจสูงสุดก็ควรประกอบอาชีพช่างฝีมือหรือพ่อค้าซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจ ส่วนคนที่จิตภาคน้ำใจมีอำนาจสูงสุดก็ให้เป็นทหารและนักรบทำหน้าที่ป้องกันประเทศ และคนที่จิตภาคปัญญา มีอำนาจสูงสุดก็ทำหน้าที่ผู้ปกครองทั้งทางนิติบัญญัติ และการต่างประเทศ

ด้วยเหตุที่เพลโตเห็นความสำคัญอย่างมากของการศึกษา ท่านจึงต้องการให้รัฐเป็นผู้รับผิดชอบจัดการศึกษาเสียเอง เพื่อจะได้สร้างพลเมืองที่มีคุณภาพและพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น เพลโตได้ฝันว่า วันหนึ่งเมื่อการศึกษาสามารถอบรมบ่มนิสัยทุกคนให้เป็นผู้มีคุณธรรมสูงแล้วกฎหมายและข้อบังคับต่างๆในสังคมก็จะเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นต่อไป เพราะผู้มีคุณธรรมสูงสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขโดยมิต้องมีกฎหมายอะไรมาบังคับ

รูปแบบของการจัดการศึกษา

ในหนังสือ Republic เพลโตเสนอว่า ก่อนที่เด็กจะเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาในนั้น ควรจะได้มีโอกาสเล่นกับเด็กด้วยกันเสียก่อนที่สนามเด็กเล่นซึ่งจะมีเจ้าหน้าที่การศึกษาของรัฐคอยควบคุมดูแล และเด็กจะถูกปล่อยให้เล่นโดยลำพังเพื่อจะได้คิดค้นหาวิธีเล่นต่างๆขึ้นมาเองเด็กจะได้รู้จักหัดคิดและรู้จักการอยู่ร่วมกับผู้อื่น นอกจากนี้เกมส์ต่างๆที่เด็กเล่นร่วมกัน ยังเป็นการทำให้เด็กได้รู้จักมีน้ำใจเป็นนักกีฬาและมีพละทานิยมสมบูรณ์อีกด้วย

การศึกษาระดับประถมศึกษาจริงๆเริ่มต้นเมื่อเด็กอายุ 8 ขวบ และเพลโตเสนอให้ทั้งเด็กชายและหญิงได้รับการศึกษาเท่าเทียมกัน แต่แยกกันคนละโรงเรียน ผู้หญิงจะเรียนสูงเท่าใดก็ได้ถ้ามีความสามารถ นับว่าเป็น

ข้อเสนอที่ก้าวหน้ามากในยุคสมัย การศึกษาในระดับนี้ประกอบด้วยสังคีตศึกษา (music) ซึ่งถือว่าเป็นการฝึกอบรมทางวัฒนธรรมและพลศึกษา คือ ยิมนาสติก ซึ่งถือว่าเป็นการฝึกร่างกาย

การฝึกอบรมทางวัฒนธรรมนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาความคิด (mind) และการฝึกทางร่างกายก็เพื่อพัฒนารูปร่างและบุคลิกภาพ (personality) ในทัศนะของเพลโต การฝึกทั้งสองอย่างนี้มีจุดมุ่งหมายใหญ่ร่วมกัน คือ การฝึกจิต การฝึกทางวัฒนธรรมช่วยให้เกิดการรู้จักใช้เหตุใช้ผล ส่วนการฝึกร่างกายช่วยให้จิตใจแข็งแรงขึ้น การศึกษาที่ดีจะต้องก่อให้เกิดความสมดุลแห่งการฝึกทั้งสอง คือ ไม่ให้จิตอยู่ภายใต้อิทธิพลของอย่างใดอย่างหนึ่งมากเกินไป

การฝึกทางวัฒนธรรม เริ่มต้นด้วยการเรียนวรรณคดีซึ่งเพลโตต้องการให้ครูระมัดระวังเนื้อหาที่จะสอนเป็นพิเศษ เพราะ “ในการอบรมผู้ที่ยังเล็กอยู่นั้น ช่วงนี้บุคลิกภาพกำลังจะถูกหลอมและง่ายต่อการปลูกฝังสิ่งใดก็ตามที่เราประสงค์จะหยิบยื่นให้แก่เขา” เพลโตต้องการให้ครูสอนแต่สิ่งที่ดีงามแก่นักเรียน และเพราะรู้ว่าในวรรณคดีกรีกมีเรื่องที่เป็นตัวอย่างไม่ดีอยู่มากมาย เช่น เรื่องความอกตัญญูของลูก การแตกความสามัคคีทะเลาะเบาะแว้ง รวมทั้งเรื่องความไม่ดีไม่งามของเทพยดา เพลโตจึงต้องการตัดตอนเหล่านี้ออกจากหนังสือเรียนให้หมด แล้วให้นักเรียนอ่านแต่เรื่องที่ดีงามเท่านั้น เพื่อให้โน้มน้าวจิตใจให้ประพฤติไปในทางที่ดี ส่วนวิชาดนตรี จิตรกรรม และประติมากรรมนั้นก็ต้องมุ่งเพื่อรับใช้สังคม และสร้างสมณิสัยที่ดีงามให้กับผู้เรียนเช่นกัน ศิลปะใดที่จะนำผู้เรียนไปสู่ความไร้ศีลธรรมต้องไม่มีอยู่ในหลักสูตร ศิลปะต้องร่วมกับวรรณคดีในการส่งเสริมบุคลิกภาพที่ดีเลิศในผู้เรียน

ทางด้านการพัฒนาร่างกายนั้น เพลโตต้องการให้กีฬาและเกมส์ต่างๆรับใช้จุดประสงค์ของรัฐ ไม่ใช่มีขึ้นมาเพื่อเล่นสนุกๆเท่านั้นเอง จุดประสงค์ของรัฐที่ว่านี้ก็คือ การสร้างน้ำใจ ความดีเดี๋ยว และความเสียสละในพลเมืองของรัฐ นอกจากนี้ กีฬายังช่วยให้ร่างกายแข็งแรงและพละนามัยสมบูรณ์อีกด้วย การพัฒนาทางร่างกายนั้นต้องได้สัดส่วนกับการพัฒนาทางวัฒนธรรม

เพลโต กล่าวในหนังสือ Republic ว่า

การฝึกที่ดีจะช่วยให้เกิดความกล้าหาญ แต่หากว่าฝึกมากเกินไปแล้วจะทำให้ผู้เรียนแข่งกระด้างและปาเถื่อนได้ ส่วนความอ่อนโยนนั่นเล่า ก็เป็นด้านหนึ่งของความเป็นนักปราชญ์ แต่ที่เหมือนกัน ถ้าปล่อยตามสบายเกินไปแล้วก็จะทำให้เกิดความอ่อนแอได้ ดังนั้น การฝึกที่ถูกต้องจึงต้องทำให้เกิดความอ่อนโยนที่แฝงอยู่ในร่างกายที่แข็งแรงและมีระเบียบ

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า จิตของคนแบ่งออกเป็น 3 ภาค คือ ตัณหา น้ำใจ และปัญญา เพลโตมอบให้เป็นการของแต่ละวิชาที่จะช่วยพัฒนาขึ้นมา เช่น ดนตรีพัฒนาทางด้านปัญญา ยิมนาสติกพัฒนาทางด้านจิตใจ และตัณหาจะถูกฝึกให้อยู่ในอาณัติของจิตภาคอื่นๆ

การศึกษาของกรีกในสมัยเพลโตหยุดลงแคว่ระดับประถมเท่านั้น ในระดับที่สูงกว่าประถมไม่มีการสอนวิชาการใดๆ นอกจากยิมนาสติกและกีฬาต่างๆซึ่งเพลโตได้เห็นว่านี่คือความผิดพลาดอันใหญ่หลวงและเป็นสาเหตุให้พลเมืองของกรีกด้อยคุณภาพจนไม่สามารถปกครองตนเองในระบอบประชาธิปไตยได้ ในรูปแบบของการศึกษาที่เพลโตเสนอจึงต้องการให้ผู้เรียนเริ่มต้นเรียนเมื่ออายุประมาณ 8 ปี แล้วไปสิ้นสุดลงเมื่ออายุประมาณ 50 ปี

การศึกษาในระดับมัธยมนั้น เพลโตเสนอให้เริ่มเมื่อผู้เรียนอายุได้ 13-14 ปี และผ่านประถมศึกษาแล้ว วิชาที่สอนก็มีคณิตศาสตร์ ดนตรี และวรรณคดี คณิตศาสตร์นั้นเพลโตให้ความสำคัญมากเพราะช่วยฝึกความคิดเชิงนามธรรมที่จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าถึงความจริงแท้ของโลกได้ แม้ในระดับประถมท่านก็สนับสนุนให้มีการสอนในทันทีที่เด็กพร้อมจะเรียน ในระดับมัธยมนี้จะมีทั้งเลขคณิตและเรขาคณิต เพื่อเป็นพื้นฐานที่จะศึกษาในระดับสูงต่อไป หรือเพื่อจะได้ทราบว่าผู้ใดไม่มีความสามารถที่จะศึกษาในระดับสูง จะได้คัดออกให้ไปประกอบอาชีพต่างๆต่อไป

วิชาดนตรีนั้น สอนทั้งการเล่นและการร้อง เพลโตเชื่อว่าดนตรีมีคุณค่าทั้งทางวัฒนธรรมและศีลธรรม จึงบรรจุไว้ในหลักสูตรด้วย ส่วนการศึกษาวรรณคดีก็ต้องกระทำด้วยความระมัดระวังเช่นเดียวกับที่ได้กล่าวมาแล้วในระดับประถม สำหรับยิมนาสติก ก็มุ่งที่พัฒนาจิตใจและร่างกาย การศึกษาในระดับนี้สิ้นสุดลงเมื่อผู้เรียนอายุได้ 17-18 ปี ผู้ที่ผ่านระดับนี้ก็จะไปฝึกทางร่างกายสัก 2-3 ปี ซึ่งช่วงนี้จะฝึกแต่การพลศึกษาเท่านั้น ไม่มีวิชาการ

การศึกษาในระดับอุดมศึกษา เริ่มเมื่อผู้เรียนอายุประมาณ 20 ปี และเน้นทางวิทยาศาสตร์ เช่น วิทยาศาสตร์ทั่วไป ดาราศาสตร์ เลขคณิต เรขาคณิต และดนตรี การศึกษาในระดับนี้ก็เพื่อให้วิชาต่างๆ ที่เรียนมาในระดับต้นๆได้รับการจัดระบบเพื่อให้ผู้เรียนเห็นความสัมพันธ์ระหว่างวิชาต่างๆที่มีต่อกันและศึกษาให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป ผู้ที่ผ่านการศึกษาในขั้นนี้แล้วสามารถที่จะศึกษาต่อในชั้นสูงสุด คือ ชั้นปรัชญาอีก 4 ปี เมื่อจบแล้วจะต้องไปฝึกงานอีก 15 ปี กับหน่วยงานต่างๆของรัฐ จึงจะเป็นอันครบหลักสูตร

สรุป

รูปแบบของการศึกษาที่เพลโตเสนอนี้ ถึงแม้ว่าจะไม่เคยมีการนำไปปฏิบัติที่ใด แต่ทัศนะของท่านในเรื่องความสำคัญของการวางหลักสูตรอย่างรอบคอบและสมดุลกับจุดมุ่งหมายของการศึกษาวิชาต่างๆ ความ

สำคัญของวิชาคณิตศาสตร์และวิชาที่ก่อให้เกิดความคิดเชิงนามธรรมตลอดจนการเน้นจุดมุ่งหมายของการศึกษาที่เป็นความจริงแท้ ล้วนแต่มีอิทธิพลต่อความคิดของนักศึกษาในยุคต่อมาเป็นอย่างมาก

รศ.ดร.ศักดา ปรากฏ์ประทานพร
ข้าราชการบำนาญมหาวิทยาลัยบูรพา

บรรณานุกรม

- Adamson, John E. **The Theory of Education in Plato's Republic**. New York : Macmillan, 1903.
- Lodge. H.C. **Plato's Theory of Education**. New York : Russel & Russell. 1970.
- Nettleship, R.L. **The Theory of Education in Plato's Republic**. London : Oxford University Press. 1969.
- Plato. **The Laws**. translated by B.G. Bury. Cambridge : Harvard University Press. 1926.
- _____. **The Republic**. Translated by F.M. Cornford. New York : Oxford University Press, 1945.
- Power, Edward J. **Evolution of Educational Doctrine**. New York : Appleton-Century-Crofts, 1969.

แนวคิดทางปรัชญาของอาริสโตเติล

ปรัชญาของอาริสโตเติล เป็นปรัชญากรีกยุคโบราณลัทธิหนึ่ง ที่ได้รับการพัฒนาให้มีความสมบูรณ์ตั้งแต่ครั้งอาริสโตเติลยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งในสมัยนั้นปรัชญากรีกยุคโบราณมีความเจริญรุ่งเรืองที่สุดและได้รับการยอมรับว่าเป็นนักปรัชญาในกลุ่มมนุษยนิยม (Humanism) เพราะเน้นความสำคัญของความเป็นมนุษย์และนับถือเหตุผลที่เกิดจากปัญญาของมนุษย์อีกด้วย

หลังสมัยอาริสโตเติลความก้าวหน้าของปรัชญากรีกยุคโบราณหยุดชะงักไปชั่วระยะเวลาหนึ่งเพราะความเสื่อมอำนาจของอาณาจักรกรีกและการเริ่มต้นของคริสต์ศาสนา แต่ต่อมาในยุคกลางหรือยุคมืดแห่งยุโรปปรากฏว่าปรัชญากรีกยุคโบราณ รวมทั้งปรัชญาของอาริสโตเติลเริ่มต้นมีอิทธิพลต่อความคิดทางปรัชญาของนักปรัชญาฝ่ายยุโรปและอาหรับ คือมีการนำเอาปรัชญากรีกยุคโบราณมายึดเป็นหลักปรัชญาของศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม ทำให้ปรัชญากรีกยุคโบราณ รวมทั้งปรัชญาของอาริสโตเติล แผ่อิทธิพลออกไปอย่างกว้างขวางและยังคงมีอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้

ขณะที่อาริสโตเติลเริ่มก่อตั้งสำนักสอนปรัชญาของตนขึ้นนั้น ปรัชญาของเพลโตได้รับการพัฒนาให้มีความ

สมบูรณ์และถือว่าเป็นปรัชญาสำคัญของชาวเอเธนส์แล้ว ดังนั้น ปรัชญาของอาริสโตเติลจึงเป็นปรัชญาคู่แข่งของปรัชญาของเพลโต เมื่อเปรียบเทียบกันระหว่างปรัชญาของอาริสโตเติลกับปรัชญาของเพลโตแล้ว จะพบว่ามีส่วนที่คล้ายคลึงและส่วนที่แตกต่างกันเพราะแม้ว่าอาริสโตเติลเคยเป็นลูกศิษย์ของเพลโตนานถึง 20 ปีก็ตาม แต่ก็มีความคิดทางปรัชญาที่ขัดแย้งและเคยถกเถียงกับอาจารย์ของเขาอยู่เสมอ

ส่วนที่คล้ายคลึงกันระหว่างปรัชญาของอาริสโตเติลและปรัชญาของเพลโต ได้แก่ คำอธิบายของอาริสโตเติลเรื่องวิญญาณ (Soul) หรือทฤษฎีจิตวิทยาของอาริสโตเติลที่ตรงกันกับความเห็นของเพลโตและนักปรัชญากรีกยุคโบราณทั้งหลาย ความเห็นดังกล่าวนี้มีลักษณะเป็นปรัชญาลัทธิชีวลสารนิยม (Hylozoism) ที่สอนว่า “ความเป็นจริง (Reality) เป็นสสารที่มีชีวิตแทรกอยู่” ดังเห็นได้จากคำสอนของอาริสโตเติลเรื่องวิญญาณ ดังต่อไปนี้

เมื่อมีชีวิตก็ย่อมมีวิญญาณ วิญญาณมาจากภายนอกแล้วเข้าไปภายในร่างกายของสิ่งมีชีวิต ทำให้สิ่งมีชีวิตมีศักยภาพ (potentiality) ในการประกอบ

กิจกรรมและทำให้สิ่งมีชีวิตมีกัมมันตภาพ (activity) แตกต่างกันตามระดับของวิญญาณซึ่งมีอยู่ 3 ระดับ ระดับต่ำสุดคือวิญญาณพืช ระดับสูงขึ้นมาคือวิญญาณสัตว์ มีศักยภาพในการประกอบกิจกรรมสูงกว่าวิญญาณพืช แต่ต่ำกว่าวิญญาณมนุษย์ซึ่งเป็นวิญญาณระดับสูงสุดของสิ่งมีชีวิต

วิญญาณแต่ละระดับมีความแตกต่างกันดังนี้ วิญญาณพืชมีอยู่ในสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย รวมทั้งพืช สัตว์ และมนุษย์ วิญญาณพืชเป็นสาเหตุแห่งการเกิดอาการเจ็บบวม การผุพังเน่าเปื่อย การกินอาหารและการแพร่พันธุ์ พวกพืชจากมีวิญญาณพืชปรากฏอยู่ทั่วไป ส่วนวิญญาณสัตว์เป็นสาเหตุแห่งการเกิดความรู้สึก การรับสัมผัสและการเคลื่อนไหว พวกสัตว์ประกอบด้วยวิญญาณพืชและวิญญาณสัตว์ ส่วนวิญญาณมนุษย์มีอยู่ในมนุษย์เท่านั้นเป็นสาเหตุแห่งการรู้คิดและมีเหตุผลหรือปัญญา มนุษย์ประกอบด้วยวิญญาณทั้ง 3 ระดับ คือ วิญญาณพืช วิญญาณสัตว์ และวิญญาณมนุษย์นั้นแบ่งออกได้เป็นสองส่วน คือ วิญญาณภาคปฏิบัติและวิญญาณภาคทฤษฎี วิญญาณมนุษย์จะมีสภาวะแบ่งออกได้เป็น 2 สภาวะได้แก่สภาวะของผู้กระทำหรือ สกิริยา สภาวะ (active) และสภาวะของผู้ถูกกระทำหรืออภิสกิริยา สภาวะ (passive)

การเข้าถึงของวิญญาณในร่างกายของสิ่งมีชีวิตนั้น วิญญาณแต่ละระดับจะเข้าถึงในร่างกายที่เหมาะสมกับศักยภาพของวิญญาณแต่ละระดับคือวิญญาณพืชจะเข้าถึงในร่างกายพืช วิญญาณสัตว์จะเข้าถึงในร่างกายสัตว์ และวิญญาณมนุษย์ก็จะเข้าถึงในร่างกายมนุษย์

ส่วนที่แตกต่างกันระหว่างปรัชญาของอาริสโตเติลกับปรัชญาของเพลโตนั้น แบ่งออกได้เป็นสี่ประการ ดังนี้

ประการแรก ลักษณะทั่วไปของความคิดทางปรัชญาของอาริสโตเติล เป็นความคิดแบบอันตภาวะ (teleological concepts) คือถือคำอธิบายต่างๆ นั้นย่อมมีขอบเขตจำกัดและจุดมุ่งหมายเป็นสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นความจริง ดังนั้นจึงมุ่งอธิบายอดีตและปัจจุบันด้วยการคาดถึงอนาคตแต่ความคิดทางปรัชญาของเพลโตมีลักษณะเป็นความคิดแบบกลศาสตร์หรือแบบจักรกลหรือแบบเมคานิค (mechanism) ซึ่งถือว่าคำอธิบายต่างๆ ย่อมมีความถูกต้องที่แน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่มีขอบเขตจำกัดและมุ่งอธิบายปัจจุบันและอนาคตด้วยการอาศัยอดีต

ประการที่สอง ปรัชญาของอาริสโตเติลมีลักษณะเป็นลัทธิสัจนิยม (realism) ส่วนปรัชญาของเพลโตมีลักษณะเป็นลัทธิจิตนิยมแบบสมบูรณ์ (absolute idealism)

ประการที่สาม ทฤษฎีอภิปรัชญาของอาริสโตเติลคือทฤษฎีแบบสสาร-แบบ (the theory of matter-form) ซึ่งเป็นทฤษฎีแบบทวินิยม (dualism) แต่ทฤษฎีอภิปรัชญาของเพลโตคือทฤษฎีแบบอสัมพันธหรือทฤษฎีแบบสัมบูรณ์ (the theory of absolute form) ซึ่งเป็นความคิดแบบเอกนิยม (monism)

ประการที่สี่ ทฤษฎีญาณวิทยาของอาริสโตเติลเป็นคำสอนแบบประจักษ์นิยม (empiricism) คือถือว่าความรู้เกิดจากการรับสัมผัสหรือเกิดจากประสบการณ์ทางผัสสะ (sense experiences) ซึ่งต้องอาศัยภาษาสำหรับสัมผัส และความรู้ที่ถูกต้องคือความรู้เรื่องความจริงที่มีอยู่อย่างแท้จริงตามธรรมชาติ ส่วนทฤษฎีญาณวิทยาของเพลโตนั้นคือทฤษฎีแบบสัมบูรณ์ถือว่าความรู้คือจิตภาพ (idea) และความรู้ที่ถูกต้องย่อมตรงกับแบบสัมบูรณ์ที่มีอยู่ในจิต ความรู้จึงเกิดจากภายในจิต ไม่ใช่เกิดจากการรับสัมผัสที่อยู่ภายนอก

ปรัชญาลัทธิที่ลัทธินิยมของอาริสโตเติลมีสาระสำคัญแบ่งออกได้เป็นสามส่วน คือ อภิปรัชญา ญาณวิทยา และอรรถวิทยาตามลำดับ ดังนี้

อภิปรัชญาของอาริสโตเติลได้แก่คำสอนของเขาเกี่ยวกับสถานะของความเป็นจริงซึ่งได้สอนว่าความเป็นจริงคือสิ่งที่คงมีอยู่ได้ด้วยตนเองและมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เริ่มต้นด้วยการมีสถานะเป็นสสาร (material) อันเป็นปฐมเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงไปสู่จุดหมายขั้นสุดท้ายซึ่งทำให้มีสถานะเป็นสสารและเป็นปัจจัยเหตุของการเปลี่ยนแปลงต่อไปอีก

ทฤษฎีอภิปรัชญาของอาริสโตเติลคือทฤษฎีสสาร-แบบซึ่งใช้เป็นหลักในการอธิบายการเปลี่ยนแปลง ดังนี้ สรรพสิ่งทั้งหลายย่อมเปลี่ยนแปลงเพราะสาเหตุ (causes) 4 ประการ ได้แก่ สาเหตุวัตถุ สาเหตุประสิทธิภาพ สาเหตุวัตถุประสงค์ และสาเหตุแบบ นอกจากนี้จะอาศัยทฤษฎีสสาร-แบบเป็นหลักของการอธิบายการเปลี่ยนแปลงแล้ว ยังยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการแสวงหาความเป็นจริงในสิ่งต่างๆ อีกด้วย คือเมื่อต้องการค้นให้พบความเป็นจริงในเรื่องใดก็ตามจะต้องค้นให้พบคำตอบของคำถามทั้ง 4 ข้อซึ่งเป็นคำถามที่จำเป็น ได้แก่คำถามต่อไปนี้ คำถามข้อแรกสิ่งนั้นคืออะไร ? ข้อที่สอง สิ่งนั้นทำด้วยอะไร ? ข้อที่สาม อะไรสร้างสิ่งนั้นขึ้นมา ? และข้อที่สี่ ทำไมสิ่งนั้นจึงถูกสร้างขึ้น ?

ญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้ของอาริสโตเติลได้แก่คำสอนที่เขาได้กล่าวไว้ว่า ความรู้ คือผลของการรู้ความเป็นจริงที่มีอยู่อย่างแท้จริงตามธรรมชาติด้วยตัวของมันเอง แหล่งกำเนิดของความรู้คือประสบการณ์ที่ได้รับมาด้วยวิธีการอุปนัย (experiences organized by induction) ความรู้ที่แท้จริง คือความรู้ที่ตรงกับข้อเท็จ

จริง (facts) ที่มีอยู่จริงด้วยตัวของมันเองตามธรรมชาติ ไม่ใช่ความรู้ที่จิตสร้างขึ้นและย่อมมีการเปลี่ยนแปลง

อาริสโตเติลได้อธิบาย กระบวนการแสวงหาความรู้ไว้ว่า ความรู้เริ่มต้นจากประสบการณ์ที่ได้มาตามวิธีการอุปนัยคือประสบการณ์ที่ได้รับมาครั้งแรกเป็นพื้นฐานของความรู้ในขั้นต่อไป หมายความว่าความรู้อย่อมเริ่มต้นจากสิ่งที่รู้บ้างแล้วหรือจากสิ่งที่เราแน่ใจว่ารู้แล้ว แนะนำไปอธิบายในสิ่งที่เรายังไม่รู้หรือยังไม่แน่ใจว่ารู้ เพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นหรือเพื่อให้มีความแน่ใจมากยิ่งขึ้น ความรู้จากสิ่งเฉพาะย่อมนำมาใช้ในการอธิบายสิ่งที่มีลักษณะเป็นสิ่งที่ทั่วไปหรือสิ่งสากลได้ บรรดาศาสตร์ (sciences) ทั้งหมดจะต้องเริ่มต้นจากบรรดาความรู้และความเข้าใจที่ได้รับมาจากประสบการณ์ตรง (direct experiences)

ความเห็นเกี่ยวกับการแบ่งประเภท (types) ของความรู้ที่อาริสโตเติลมีความเห็นว่า ความรู้แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทแล้วแต่แต่ละประเภทย่อมมีประโยชน์แตกต่างกัน คือ ประเภทแรก ได้แก่ ความรู้วิทยาศาสตร์หรือความรู้ภาคทฤษฎี เข้าใจในข้อเท็จจริงต่างๆ ประเภทที่สอง คือความรู้เกี่ยวกับหลักความประพฤติหรือความรู้ภาคปฏิบัติ เข้าใจในหลักปฏิบัติ ในการสร้างนิสัย อุปนิสัยและคุณธรรมเป็นต้น และประเภทที่สาม ได้แก่ความรู้ที่เป็นศิลปะทั้งหลาย ช่วยแนะแนวทางในการนำความรู้ภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติมาใช้ให้เกิดประสิทธิผลหรือช่วยให้ชีวิตมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

อรรถวิทยาของอาริสโตเติลนั้นอาศัยอรรถวิทยาของโสเครตีสและของเพลโตเป็นหลัก คืออาริสโตเติลมีความเชื่อว่าคุณค่าสูงสุดเป็นคุณค่าทางปัญญาหรือคุณค่าที่เกิดจากการใช้ปัญญา (rational) อาริสโตเติลไม่เห็นด้วยกับความคิดของเพลตเรื่องคุณค่าอ้อมพันธ์

หรือคุณค่าสัมบูรณ์ (absolute value) ที่เพลโตกำหนดขึ้นตามทฤษฎีแบบอสมันท์หรือทฤษฎีแบบสัมบูรณ์ เพราะอริสโตเติลมีความเห็นว่าทฤษฎีที่ควรยึดเป็นหลักในการอธิบายคุณค่าสูงสุดรวมทั้งคุณค่าทางจริยศาสตร์ (ethical value) และคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ (aesthetical value) นั้นคือทฤษฎีสสาร-แบบ แล้วเขามีความเห็นว่าคุณค่าที่แท้จริงนั้นเป็นผลรวมของคุณค่าทางปฏิบัติ (practical value) และคุณค่าไดอะโนเอติก (dianoetic value) ซึ่งมีความหมายคล้ายกันกับคำว่าคุณค่าทางทฤษฎี (theoretical value) สำหรับคำว่าคุณค่าไดอะโนเอติกนี้อริสโตเติลได้อธิบายไม่ว่าเป็นคุณค่าที่เกิดจากสมรรถภาพทางปัญญาชั้นสูงสุดซึ่งสมรรถภาพนี้มีชื่อเรียกว่าไดอะโนเชีย (dianoia) เป็นสมรรถภาพที่มีอยู่ในวิญญาณมนุษย์เท่านั้น และมีศักยภาพในการแยกแยะและแจกแจงเรื่องราวต่างๆให้เห็นว่าแต่ละเรื่องมีความแตกต่างกันอย่างไรได้อย่างชัดเจน

การกำหนดคำว่าคุณค่าไดอะโนเอติกขึ้นใช้ในการอธิบายความหมายของคำว่าคุณค่าที่แท้จริงนั้นเป็นความพยายามของอริสโตเติลที่จะแสดงให้เห็นว่าธรรมชาติวิทยาของเขา แม้ว่าจะอาศัยอรรถวิทยาเพลโตเป็นพื้นฐานก็ตาม แต่ก็มีนัยสำคัญที่แตกต่างกัน คือ อริสโตเติลถือว่าคุณค่าที่แท้จริงเกิดจากผลรวมของคุณค่าทางปฏิบัติและคุณค่าไดอะโนเอติก ไม่ใช่เกิดจากคุณค่าทางปัญญาเพียงอย่างเดียว อนึ่งอริสโตเติลยอมรับว่าการเกิดคุณค่าทางจริยศาสตร์และคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ย่อมมีสาเหตุสองส่วนคือเหตุภายนอกและเหตุภายในตัวบุคคล เหตุทั้ง 2 ส่วนมีความสำคัญเท่าๆกัน ซึ่งจะเห็นได้จากคำอธิบายของอริสโตเติลเรื่องความสุขตั้งนี้ความสุขคือสภาวะ (being) ที่เกิดจากการทำให้ความทุกข์ลดลง ความทุกข์ลดลงมากก็มีความสุขมากเพิ่มขึ้น

ความสุขเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตคือทุกชีวิตย่อมดิ้นรนเพื่อให้บรรลุสู่ชีวิตที่เป็นสุขตามที่ตนปรารถนา เริ่มต้นจากการแสวงหาความสุขที่เกิดจากการรับสัมผัสหรือความสุขทางกายซึ่งถือว่าเป็นความสุขขั้นต้นดำเนินต่อไปจนบรรลุถึงความสุขทางปัญญาที่ถือว่าเป็นความสุขชั้นสูงสุด ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุขได้นั้นจะต้องอาศัยทั้งสาเหตุภายนอกและสาเหตุภายใน สาเหตุภายนอกได้แก่วัตถุสิ่งของต่างๆและการมีเวลาว่าง (leisure) หรืออิสรภาพ ไม่ผ่านมากับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สาเหตุภายในได้แก่สมรรถภาพทางปัญญา คือ การรู้จักพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบด้วยพุทธิปัญญา (intellectual contemplation) หลักปฏิบัติในการแสวงหาความสุขแห่งชีวิตจึงแบ่งออกได้เป็นสามประการคือ ประการแรก การยอมรับว่าเรามีความต้องการในสิ่งนั้นๆหรือไม่ ประการที่สอง การรู้จักตนเองว่าเรามีความสามารถมากน้อยเพียงใดและประการสุดท้ายการควบคุมตนเองให้มีการกระทำที่สม่ำเสมอ

สำหรับคำอธิบายของอริสโตเติลซึ่งถือว่าเป็นคำอธิบายที่ใช้เป็นหลักในการอธิบายเกี่ยวกับคุณค่า (value) รวมทั้งคุณค่าทางจริยศาสตร์และคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ที่อริสโตเติลกำหนดขึ้นตามทฤษฎีสสาร-แบบนี้ มีสาระสำคัญดังนี้ คุณค่าที่แท้จริงเป็นคุณค่าที่มีอยู่จริงด้วยตัวของมันเองตามสภาวะธรรมชาติและมีคุณสมบัติสามประการคือ ประการแรก มีจุดมุ่งหมายเฉพาะภายในตัวของมันเอง ประการที่สอง มีความสำคัญด้วยตัวของมันเอง และประการสุดท้ายเหมาะสมกับคุณลักษณะพิเศษแห่งธรรมชาติของมนุษย์ คุณค่าที่แท้จริงเป็นคุณค่าที่เปลี่ยนแปลงได้แหล่งกำเนิดคุณค่าคือสภาวะธรรมชาติภายในตัวมนุษย์ ได้แก่ ความอยากหรือความปรารถนา การรับสัมผัสจาก

กระตุ้นความอยาก ทำให้มนุษย์แสวงหาคุณค่าสำหรับตนเอง คุณค่าที่แท้จริงจึงเป็นคุณค่าที่มนุษย์กำหนดขึ้น เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งชีวิตตน คุณค่าเพื่อตอบสนองความต้องการทางกายเป็นคุณค่าขั้นต่ำสุด และคุณค่าทางปัญญาคือคุณค่าขั้นสูงสุด ถือว่าคุณค่าเพื่อตอบสนองความต้องการทางกายเป็นจุดเริ่มต้นของการแสวงหาคุณค่าทางปัญญา

ส่วนความเห็นของอาริสโตเติลในเรื่องเกณฑ์สำหรับใช้ในการตรวจสอบและวัดคุณค่านั้นอาริสโตเติลมีความเห็นว่าควรใช้เกณฑ์แบบสัมพัทธ์ (relative criterion) ในการวัดและตัดสินคุณค่าแต่ละอันว่ามีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใดนั้น จะต้องยึดถือจุดมุ่งหมายของคุณค่านั้นๆ เป็นสำคัญ คือคุณค่าใดมีศักยภาพทำให้มนุษย์บรรลุสู่จุดมุ่งหมายของตนได้คุณค่านั้นย่อมเป็นคุณค่าที่เหมาะสมที่สุดโดยถือว่าจุดมุ่งหมายเพื่อตอบสนองความต้องการทางสัมผัสเป็นจุดมุ่งหมายชั้น

ต่ำ ส่วนคุณค่าที่ทำให้สามารถตอบสนองความต้องการทางปัญญาได้ย่อมเป็นคุณค่าสูงสุด เช่น การกินอาหารของมนุษย์กับสัตว์และของพืชมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน ทำให้มีการกำหนดคนไข้เกี่ยวกับการกินอาหารที่แตกต่างกัน และคุณค่าแต่ละระดับก็ย่อมมีความเหมาะสมที่แตกต่างกันอีกด้วย

อาริสโตเติลยังได้เสนอความเห็นต่อไปอีกว่าเมื่อเลือกยึดถือคุณค่าใดคุณค่าหนึ่งแล้วควรปฏิบัติอย่างไร อาริสโตเติลมีความเห็นว่าการปฏิบัติตามคุณค่าใดๆ ก็ตาม ให้ยึดถือหลักทางสายกลางหรือหลักมัชฌิมาปฏิปทา (the principle of moderation) เช่น ความกล้าหาญอยู่ระหว่างความบ้าบิ่นกับความขี้ขลาด ความเอื้อเฟื้ออยู่ระหว่างความฟุ่มเฟือยกับความตระหนี่ ความสุภาพอยู่ระหว่างความขี้อายกับความไร้ยางอาย ฯลฯ ความสามารถในการปฏิบัติตามหลักทางสายกลางหรือหลักมัชฌิมาปฏิปทานั้นย่อมขึ้นอยู่กับสมรรถภาพทางปัญญา

รศ.สมบุรณ์ พรรณนาภ

อดีตข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

Durant, Will. **The Story of Philosophy**. New York : Pocket Books, Inc., 1956.

Frost, S.E. Jr.. **Basic Teachings of the Great Philosophers**. Garden City, New York : Doubleday, 1962.

_____. **Essentials of History of Education**. New York : Barrons Educationnal Series, Inc.,

ความคิดทางการศึกษาของจอห์น ล็อก

จอห์น ล็อก (John Locke : 1632-1704) เป็นชาวอังกฤษเกิดในตระกูลนักกฎหมายได้รับการศึกษาจากโรงเรียนเวสต์มินสเตอร์ (westminster) และมหาวิทยาลัยอ็อกซ์ฟอร์ด ล็อกใช้เวลาศึกษาวิชาต่างๆ เช่น ภาษาและวรรณคดีกรีก วาทกรรม จริยศาสตร์ และแพทยศาสตร์ รวมทั้งช่วยอาจารย์สอนอีกด้วย นานถึง 32 ปี ถึงแม้ว่าล็อกจะสำเร็จปริญญาทางการแพทย์ด้วยก็ตามแต่ท่านก็พอใจที่จะเรียกตัวเองว่าเป็น “นักปรัชญา” มากกว่า และนักวิชาการทั้งหลายก็ดูจะเห็นพ้องกับท่านด้วย ถึงกับยกย่องท่านว่าเป็นนักปราชญ์ที่แท้จริงเพียงคนเดียวที่ประเทศอังกฤษสร้างขึ้นมา

งานเขียนของล็อกนั้นพยายามเน้นให้คนมีความอดกลั้นและขันติธรรม หนังสือเรื่อง An Essay Concerning Human Understanding ซึ่งพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1690 ได้รับการยกย่องว่าเป็นปรัชญาชิ้นเอกซึ่งเสนอแนวทางประสบการณ์นิยม (Empiricism) อันเป็นก้าวใหม่ของวงการปรัชญาในขณะนั้น นอกจากนี้หนังสือปรัชญาการเมือง ชื่อ Two Treatises of Government ซึ่งพิมพ์ในปีเดียวกัน และ Some

Thoughts Concerning Education ซึ่งพิมพ์ ค.ศ. 1695 ก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นงานเขียนที่มีชื่อเสียงและมีอิทธิพลทางความคิดแก่คนร่วมสมัยและรุ่นต่อมาเป็นอย่างมาก

ปรัชญาของล็อก

ล็อกให้ความสนใจญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้เป็นอย่างมาก คำว่า “รู้” ในความหมายของท่านหมายถึง สิ่งที่เราแน่ใจในความจริงของมันอย่างไม่อาจสงสัยได้ สิ่งอื่นนอกเหนือจากนี้เป็นเพียง “ความเชื่อ” หรือ “ความเห็น” เท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ล็อกจึงพยายามที่จะแสวงหาและสร้างระบบความรู้ที่แน่นอนขึ้นมาซึ่งตรงกันข้ามกับนักคิดส่วนใหญ่ในระบอบคริสต์ศตวรรษที่ 17 ที่สนใจเฉพาะวิธีการแสวงหาความรู้เท่านั้น เขาเชื่อว่า ความไม่รู้ของมนุษย์สามารถแก้ไขได้ถ้าใช้วิธีการที่ถูกต้อง และวิธีการแสวงหาความรู้ซึ่งเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลายในขณะนั้นคือวิธีการของนักปรัชญาฝรั่งเศสชื่อ เรอเน เดส์การ์ตส์ (Rene' descartes : 1596-1650) ซึ่งยึดหลักพื้นฐานบางประการที่ถือว่าเป็นหลักความจริงที่มาพร้อมกับมนุษย์เมื่อแรกเกิด (innate ideas) และรู้ได้โดยไม่ต้องอาศัยประสบการณ์เป็นจุดเริ่มต้นของ

การคิด แล้วใช้เหตุผลโดยการนิรนัย (deduction) ถอดเอาความรู้ที่ได้ออกมาตามความรู้ที่ได้จากหลักพื้นฐานนี้ และต้องได้จากหลักการนี้เท่านั้นจึงจะถือว่าถูกต้อง

ลือคปฏิเสธความคิดเรื่องนี้อย่างสิ้นเชิงพร้อมกับเสนอว่ามนุษย์ไม่ได้มีความรู้ติดตัวมาตั้งแต่แรกเกิด และความรู้ทั้งหมดที่เราไม่มีใช้ผลจากการนิรนัยจากหลักพื้นฐานนี้แต่อย่างใด ลือคกล่าวว่ามนุษย์เมื่อแรกเกิดมีสภาพเหมือนดั่งผ้าขาวเหมือนกระดานชนวนที่ว่างเปล่า (tabula rasa) มนุษย์จะต้องแสวงหาความรู้หรือข้อมูลเกี่ยวกับความรู้หรือข้อมูลเกี่ยวกับโลกและอื่นๆจากภายนอกไม่ใช่จากการคิดภายในตัวมนุษย์ นั่นคือ มนุษย์ต้องอาศัยประสาทสัมผัสและมีประสบการณ์กับสิ่งนั้นก่อนผ่านกระบวนการบางอย่าง แล้วจึงจะเกิดความรู้ได้ภายหลัง

ทฤษฎีความรู้ของลือค มีองค์ประกอบ 3 อย่างคือ (1) มโนภาพ (ideas) (2) ความสัมพันธ์ที่สอดคล้องหรือขัดแย้งกันระหว่างมโนภาพต่างๆ และ (3) การรู้จักในรับรู้ความสัมพันธ์นั้น ถ้าขาดองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งความรู้จะไม่เกิด กล่าวคือ ถ้าปราศจากมโนภาพก็ขาดข้อมูลที่จะให้รับรู้ ทุกอย่างก็จะว่างเปล่า ประมาณดังการสร้างบ้าน เราจำเป็นต้องใช้อิฐ ไม้ ทราย และปูนเป็นวัตถุดิบ วัตถุดิบแต่ละอย่างนี้เมื่ออยู่ตามลำพังมันก็ไม่ใช้บ้าน ต้องนำมาประกอบเข้าด้วยกันตามหลักของการสร้างบ้านจึงจะเป็นบ้านได้ ขณะเดียวกันถ้าไม่มีวัตถุดิบเหล่านี้ เราก็สร้างบ้านไม่ได้หรือถ้ามีมโนภาพเพียงอย่างเดียว ไม่มีความสัมพันธ์ที่สอดคล้องหรือขัดแย้งกันระหว่างมโนภาพต่างๆ เราก็ไม่สามารถเข้าใจมโนภาพเหล่านั้นได้เพราะมันแยกกันอยู่ปราศจากตัวเชื่อมและถ้าเราไม่รู้จักหรือรับรู้ความสัมพันธ์ที่ว่านี้ก็เท่ากับไม่รู้ เพราะฉะนั้น องค์ประกอบของความรู้ทั้งสาม

นี้จึงต้องมีครบขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ และไม่มีองค์ประกอบใดที่จะเป็นส่วนสำคัญส่วนเดียวที่จะก่อให้เกิดความรู้ได้

การที่ลือคกล่าวว่า **จิตมนุษย์เหมือนดั่งผ้าขาวที่ปราศจากคุณสมบัติใดๆทั้งสิ้นนั้น** ถ้าไม่ได้หมายความว่าจิตไม่มีความสามารถใดๆเลย กิจกรรมทางจิตมีแน่แต่ว่าเมื่อแรกเกิดจิตมนุษย์ไม่รู้อะไรทั้งสิ้นมันว่างเปล่าปราศจากมโนภาพแล้วค่อยสะสมมโนภาพขึ้นภายหลัง จิตได้ข้อมูลต่างๆจากประสบการณ์ซึ่งลือคถือว่ามีค่าสำคัญมาก ประสบการณ์เป็นตัวประทับสิ่งต่างๆลงบนผ้าขาว ไม่มีมโนภาพใดที่อยู่นอกขอบเขตของประสบการณ์มนุษย์ซึ่งแบ่งออกเป็น (1) ประสบการณ์ภายนอก หมายถึง การรับรู้การทำงานของจิตที่อยู่ภายในตัวของเราเองจากการสังเกตและวิเคราะห์ตนเองซึ่งลือคเรียกว่าการสังเกตตนเองของจิตหรือการสะท้อน (Reflection) การรับรองคุณภาพวัตถุภายนอกผ่านประสาทสัมผัส หรือ รับรู้มโนภาพการทำงานของจิตที่อยู่ภายในตัวเราเอง เป็นก้าวแรกที่พามนุษย์ไปสู่ความรู้ ความคิดทั้งหมด

ความคิดทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายของการศึกษาในทัศนะของลือค คือ การพัฒนา (1) คุณธรรม (virtue) หมายถึง การเป็นผู้มีความยึดมั่นในศีลและมีบุคลิกภาพที่ดี (2) ความสุขุมรอบรู้ (wisdom) หมายถึง ความเป็นผู้มีสติรู้จักตัดสินใจอย่างชาญฉลาดและเข้าใจภาวะการของสังคม (3) กิริยามารยาทดี (good breeding) หมายถึง ความเข้าใจในการปฏิบัติตนในสังคม รวมทั้งการเคารพตนเองและผู้อื่นด้วยและ (4) การเล่าเรียน (learning) หมายถึง การศึกษาหาความรู้ในแขนงวิชาต่างๆ จะเห็นว่าลือค

ให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้วิชาการรองลงมาจากการพัฒนาบุคลิกลักษณะของผู้เรียนมาก

เด็กเรียนรู้ด้วยการนำอนุภาคต่างๆที่ได้จากผัสสะมาสัมพันธ์กันและจะจำในภาพที่มีความสอดคล้องกันหรือที่มีการย้ำหลายๆครั้งพร้อมกับการอธิบายให้เข้าใจหรือไม่ก็เป็นมโนภาพที่ก่อให้เกิดความสำเร็จ ความสุข และความพึงพอใจ

เด็กควรได้รับการเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิด แบบฝึกริ้วยในตนเองให้สามารถเอาชนะความต้องการของจิตและกายของตัวเองได้ การฝึกให้เผชิญกับความยากลำบาก ความเจ็บปวดหรือความผิดหวังจะก่อให้เกิดบุคลิกภาพและความประพฤติที่ดี และสร้างนิสัยในการใช้ความคิดที่ถูกต้อง นอกจากนี้ ลือคเห็นวก่อนที่จะพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กให้ได้ดีขึ้น ร่างกายจะต้องดีเสียก่อน ดังนั้น เด็กควรจะต้องออกกำลังกายสม่ำเสมอรับประทานอาหารที่มีประโยชน์พักผ่อนให้เพียงพอและปฏิบัติตามหลักสุขทั่วก่อน แล้วจึงพัฒนาคุณธรรมเป็นลำดับต่อไป

ครูจะช่วยฝึกคุณธรรมให้กับเด็กได้โดยการเฝ้าสังเกตพฤติกรรมของเด็กเมื่อถูกปล่อยให้เล่นตามลำพังว่ามีความต้องการทางธรรมชาติอย่างไรบ้าง เมื่อทราบแล้วก็วางแผนการสอนตามธรรมชาติของเด็ก ความต้องการตามธรรมชาติที่ไม่ดีของเด็กจะต้องถูกกำจัดให้หมดไปจากตัวเด็ก ครูต้องไม่ตามใจเด็กในทางที่ไม่ถูกไม่ควร หากเด็กมีความต้องการที่จะมีอำนาจมากหรือข่มเหงผู้อื่น ครูก็ต้องพยายามระงับความต้องการเช่นนี้ของเด็กและสนองความต้องการของเด็กทางอื่น เช่นกล่าวคำชมเชยเป็นการเสริมแรงเมื่อเด็กประพฤติตนดีเป็นต้น เพราะความต้องการคำชมเชยก็ต้องเป็นความต้องการทางธรรมชาติอย่างหนึ่งของเด็กเช่นกัน

การตำหนิเมื่อเด็กแสดงท่าทีโหดร้ายและยกย่องเมื่อใดแสดงความโอบอ้อมอารีเป็นการสร้างนิสัยรักความยุติธรรมและความมีน้ำใจในตัวเด็ก การลงโทษเด็กจะต้องมีความพอดี ไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกเกลียดชังคู่หรือทำให้ขาดความสนใจในการเรียนรู้หรือวิชาที่เรียน

การเป็นผู้มีความรู้ชั้นไม่สำคัญเท่าการเป็นคนดี เพราะผู้มีความรู้ อาจจะเป็นคนดีหรือเลวกก็ได้แต่คนดีนั้นเป็นได้อย่างเดียวคือคนดี ครูจึงไม่ควรเน้นเรื่องการเรียนรู้แต่หนังสือ แต่ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลิกภาพ วิชาความรู้เปลี่ยนแปลงได้เสมอ ครูจึงควรสอนให้เด็กมีความรักในการใฝ่หาความรู้และวิธีที่จะได้มาซึ่งความรู้ที่ถูกต้อง

การจะสอนเด็กให้ได้ผลนั้น ครูต้องแสดงเหตุผลต่างๆให้เด็กเข้าใจ ต้องไม่บังคับหรือดูถูกความสามารถของเด็ก ลือคเชื่อว่าเด็กทุกคนมีความสามารถในการเข้าใจในหลักของเหตุและผล เด็กผู้มีเสรีภาพในการทำกิจกรรมและการตัดสินใจต่างๆ สำหรับเด็กเล็กซึ่งยังไม่มีความสามารถในการใช้เหตุผล ครูหรือผู้ปกครองต้องฝึกให้เด็กอยู่ในระเบียบวินัย เมื่อเด็กมีวินัยในตัวเองและรู้จักการใช้เหตุผลแล้วการบังคับก็ลดลงได้

โดยธรรมชาติ เด็กต้องการจะเล่นและชอบการสรรเสริญยกย่อง ดังนั้นคงจะต้องหาทางให้เด็กได้เรียนรู้จากการเล่น หรือทำให้การเรียนเป็นเรื่องสนุกและให้คำชมเชยแก่เด็กที่สนใจเรียน การเรียนเป็นกิจกรรมที่ทุกคนชื่นชอบและมีประโยชน์ ในการสอนครูจะต้องตั้งใจสอนอย่างซ้าซ้าที่ละชั้นทีละตอนเพื่อให้เด็กเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และในขณะเดียวกันก็ช่วยให้เด็กสามารถเห็น “ภาพรวม” ของทุกสิ่งทุกอย่างด้วย ลือคต้องการให้ครูสอนด้วยประสบการณ์ตรง สิ่งใดที่เด็กจะทดสอบดูด้วยตนเองได้ควรได้รับการสนับสนุน ลือคกล่าวว่า

ความรู้คือการได้เห็น หากเราไม่ได้เห็น
ด้วยตาของเราและทำความเข้าใจด้วย
ตนเองแล้ว เราก็เสมือนว่าตกอยู่ใน
ความมืดและปราศจากความรู้

ในด้านเนื้อหาของหลักสูตรนั้น ล็อคไม่ต้องการให้
เด็กเรียนวิชาที่ไม่ได้นำไปใช้ประโยชน์ในภายหน้าเด็ก
ควรจะได้รับการศึกษาที่เหมาะสมกับความต้องการ
ในปัจจุบันและอนาคต ไม่ควรเสียเวลาอยู่กับวิชาที่ไม่
เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตที่ดีในสังคม

คุณธรรมนั้นสอนได้ดีที่สุดจากตัวอย่างซึ่งไม่จำกัด
ตัวอย่างเพียงแต่ พ่อ แม่ และครูเท่านั้น ล็อคยังหมายถึง
ถึงทุกคนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของเด็กด้วย คนเหล่านี้จะ
ต้องเป็นตัวแทนที่ดีของคุณธรรม นอกจากนี้ ยังรวมถึง
การศึกษาศีลธรรมและคุณธรรมด้วย วิชาประวัติศาสตร์
และวิชาปรัชญาช่วยฝึกความสุ่มรอบคอบ ส่วนกิริยา
มารยาทที่ติงามฝึกได้จากวิชาเหล่านี้คือ เต้นรำ ฟันดาบ
การอ่าน การทำสวน ช่างไม้ และการท่องเที่ยว สอนการ

เรียนรู้เนื้อหาวิชาที่จำเป็นได้แก่วาทกรรม การอ่านและ
เขียนอังกฤษ วาดเขียน เลขคณิต ภาษาฝรั่งเศส และ
ละติน ภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ สรีรวิทยา ประวัติศาสตร์
และกฎหมาย

ทัศนะทางการศึกษาของล็อคมีอิทธิพลต่อนักคิด
และนักการศึกษาในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และยุคต่อ
มาอย่างมาก ความคิดของท่านเกี่ยวกับจิตและการ
เรียนรู้ของมนุษย์ส่งผลให้เกิดพัฒนาการทางจิตวิทยา
ทดลอง (experimental psychology) และการศึกษา
เกี่ยวกับเด็ก ข้อเสนอของท่านเกี่ยวกับหลักสูตร ทำให้
โรงเรียนในประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาปรับปรุง
หลักสูตรให้กว้างขวางกว่าเดิมจากที่เคยให้ความสำคัญ
กับภาษาละตินและวรรณคดีคลาสสิกมากเกินไป เป็น
ผลให้โรงเรียนในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เพิ่มวิชาทาง
สังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์เข้าไปในหลักสูตร นับว่า
ล็อคเป็นนักคิดที่สำคัญที่สุดท่านหนึ่งในวงการการศึกษา

รศ.ดร. คักดา ปรากฏประธานพร
ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยบูรพา

บรรณานุกรม

- Gibson, James. **Locke's Theory of Knowledge and Its Historical Relations**. Cambridge : Cambridge University Press, 1960.
- Harrison, John and Peter, Laslett. **The Library of John Locke**. London : Oxford University Press, 1965.
- Lamprecht, Sterling P. editor. **Lock : Selections**. New York : Charles Scribner's Sons, 1956.
- Power, Edward J. **Evolution of Educational Doctrine**. New York : Appleton-Century Crofts, 1969.
- Price, Kingsley. **Education and Philosophical Thought**. Boston : Allyn and Bacon Inc., 1966.
- Ulich, Robert. **History of Educational Thought**. New York : American Book Company, 1950.

ความคิดทางการศึกษาของฌอง ฌาคส์ รูสโซ

บทนำ

ฌอง ฌาคส์ รูสโซ (Jean-Jacques Rousseau : 1712-1778) เกิดที่กรุงเจนีวาซึ่งขนาดนั้นเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน ค.ศ. 1712 มารดาของเขาถึงแก่กรรมหลังจากที่เขาเกิดได้เพียงประมาณเดือนเดียว บิดาของเขาเป็นช่างทำนาฬิกาที่ไม่ค่อยสนใจเลี้ยงดูบุตร และเมื่อบิดาของเขาเกิดปัญหาทะเลาะเบาะแว้งกับบุคคลสำคัญของเจนีวาจึงเนรเทศตนเองออกจากประเทศไป รูสโซจึงต้องอยู่กับลุงซึ่งเลี้ยงดูโดยไม่ได้ให้การอบรมและความอบอุ่น รูสโซไม่ได้เรียนหนังสืออย่างเป็นทางการเป็นลำเป็นสัน เพราะอายุได้ 13 ปี ได้ไปฝึกงานกับช่างแกะสลักซึ่งเขาไม่ได้เรียนรู้อะไรมากนัก นอกจากนิสัยโกหกและการพูดคำหยาบระหว่างอายุ 16 ปีถึง 30 ปี รูสโซได้ซัดเซพเนจรเรื่อยไป จนในที่สุดก็ได้รับการอุปถัมภ์จากมาดามเดอ วารองส์ (Madame de Warrens) ซึ่งเป็นปัญญาชนที่มีฐานะดีและอยู่ในแวดวงสังคมชั้นสูงในแคว้นซาวอย

รูสโซได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ มากมายจากการที่อยู่กับมาดาม วารองส์ ได้อ่านหนังสือสำคัญ ๆ ในห้องสมุดของนาง ทำให้เกิดความรู้ความคิดที่แตกฉานยิ่งขึ้น ได้รู้จักกับบุคคลที่มีตำแหน่งสูงและมีชื่อเสียงอยู่เนืองๆ รวมทั้งได้พัฒนาความสามารถทางดนตรีที่บ้านของมาดามเดอ

วารองส์ นี้เอง ครั้นคิดว่าพอจะพึ่งตนเองได้แล้ว รูสโซก็ปลีกตัวไปเสียดังในกรุงปารีสด้วยความเชื่อมั่นว่า ความรู้ความสามารถของตนเป็นที่ต้องการของสังคมในนครหลวงแห่งนั้น แต่ก็ผิดหวังครั้งแล้วครั้งเล่า รูสโซได้อยู่กินกับหญิงรับจ้างที่ไม่รู้หนังสือและเป็นคนชั้นต่ำโดยไม่ได้จดทะเบียนสมรส จนมีบุตรด้วยกัน ๕ คน ซึ่งถูกส่งเข้าสถานเลี้ยงเด็กกำพร้าทั้งหมด (ภายหลังรูสโซมาจดทะเบียนสมรสกับหญิงผู้นี้ก่อนหน้าที่เขาจะเสียชีวิตไม่นาน)

ชีวิตของรูสโซเริ่มเปลี่ยนแปลงใน ค.ศ. 1749 คือเมื่อเขามีอายุได้ 37 ปี ในปีนั้นรูสโซได้เขียนเรียงความเข้าประกวดชิงรางวัลจากบัณฑิตสถานแห่งเมืองดีฌอง (Dijon) เป็นเมืองศูนย์กลางทางวัฒนธรรมการศึกษาทางภาคตะวันตกของฝรั่งเศส ในหัวข้อความเจริญก้าวหน้าของศิลปวิทยาการทำให้ศีลธรรมดีขึ้นหรือเสื่อมลง (has the progress of the arts and sciences contributed to the corruption or to the purification of morals?) ปัญหานี้ตั้งขึ้นด้วยเจตนารมณ์ของสมัยภูมิธรรม (age of enlightenment) เพื่อมุ่งที่จะให้คำตอบในลักษณะที่ชื่นชมความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นความคิดของสมัยนั้น แต่รูสโซกับมองปัญหาในแนวที่ต่างออกไป เขาได้ชี้ให้เห็นใน

เรียงความของเขาว่าความเจริญทางศิลปวิทยาการ ไม่ได้ช่วยส่งเสริมมนุษยชาติให้ดีขึ้น แต่กลับจุดให้เลวลง และเน้นว่ามนุษย์ดีอยู่แล้วตามธรรมชาติ จึงควรพยายามหาทางกลับสู่ความดั้งเดิมที่เรียบง่าย เรื่องนี้เป็นการประกาศอารมณ์ ความรู้สึก ตลอดจนทฤษฎีของรุสโซให้โลกรู้ และเขาก็ได้รับรางวัลจากการประกวด Azure จึงมีความเป็นอยู่ดีขึ้นเพราะมีรายได้เพิ่มขึ้นและมีผู้นับหน้าถือตา

สามปีต่อมา คือ ค.ศ. 1752 รุสโซได้เขียนเรียงความส่งเข้าประกวดที่บัณฑิตสถานแห่งเดิม ชื่อบทความว่าด้วยกำเนิดแห่งความไม่เสมอภาค (discourse upon in inequality) งานชิ้นนี้ถึงแม้ว่าจะไม่ได้รับรางวัล แต่เมื่อตีพิมพ์ออกมา ในค.ศ. 1755 ก็ได้รับความสนใจจากผู้อ่านได้อย่างมาก รุสโซแสดงความเห็นว่าความเสมอภาคที่ปรากฏอยู่เกิดจากความอยุติธรรมของสังคมซึ่งส่งผลให้มนุษย์ได้รับความเดือดร้อน รุสโซเน้นว่าครั้งหนึ่งมนุษย์เคยมีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายตามธรรมชาติ เป็นชีวิตที่ดีงาม มีความสุขและความเสมอภาคอย่างสมบูรณ์ เมื่อมนุษย์ล้าธรรมเนียมมาสร้างสังคมที่เต็มไปด้วยการแก่งแย่งชิงทรัพย์สินกันและมุ่งแต่ประโยชน์ส่วนตน มนุษย์จึงพบกับความวุ่นวายและสังคมเกิดความไม่เสมอภาค

ยังมีงานเขียนที่สำคัญของรุสโซอีก 2 เรื่อง คือ สัญญาประชาคม (social contract) และ เอมีล (Emile) เขียนขึ้นในปีเดียวกัน คือ ค.ศ. 1762 ในสัญญาประชาคม รุสโซ กล่าวว่ามนุษย์เกิดมาเป็นไทแก่ตัว แต่กลับมีพันธะผูกพันกับสังคม ราวกับเป็นทาส ในความเห็นของรุสโซ มนุษย์ควรจะผูกพันกันด้วยสัญญาประชาคม เขาเห็นว่าอำนาจบังคับบัญชาที่ปราศจากความยินยอมเป็นสิ่งที่ใช้ไม่ได้ ดังนั้นจึงจะต้องค้นหาวิธีให้มนุษย์รวมกันเป็นหมู่คณะเพื่อร่วมกันป้องกันและคุ้มครองมวลสมาชิกรวมทั้งทรัพย์สินส่วนรวมของทุกคนด้วยโดยที่สมาชิกแต่ละ

คนที่รวมกันอยู่ต่างก็ยังคงรักษาความเป็นไทของตนไว้ เช่นเดิม อำนาจบังคับจะต้องมาจากเจตนารมณ์ของประชาชนทั้งหลายเพราะเจตนารมณ์ของประชาชนเป็นสิ่งที่ดีและมุ่งหวังประโยชน์ของส่วนรวม ส่วนใน เอมีล นั้น รุสโซก็ได้เสนอความคิดเรื่องการให้การศึกษาที่ถูกต้องซึ่งเขากล่าวว่า “มนุษย์ดีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ แต่ถูกสังคมทำให้เสื่อมเสีย” เขาได้โจมตีระบบการศึกษาที่จัดอยู่ในขณะนั้นและเสนอให้ใช้วิธีเรียนธรรมชาติ แทน กล่าวคือแทนที่จะสอนด้วยการให้ความรู้อย่างผิดธรรมชาติ ก็ควรจะเป็นการตอบสนองความใคร่รู้ ใคร่เรียนที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติจากตัวเด็กเองมากกว่า

หนังสือ เอมีล ถูกรัฐบาลฝรั่งเศส ประกาศเป็นหนังสือต้องห้าม รุสโซจึงต้องหลบหนีออกนอกประเทศในปี ค.ศ. 1762 นั้นเอง โดยเร่ร่อนไปพักอยู่กับเพื่อนในประเทศต่างๆในช่วงเวลานั้น ความคิดของรุสโซที่แสดงออกมาโดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องของการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมได้สร้างความไม่พอใจให้แก่รัฐบาลในยุโรปเสมอๆ เขาจึงมีชีวิตในบั้นปลายอย่างค่อนข้างโดดเดี่ยวและลำบากยากแค้น ก่อนเสียชีวิตลงเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม ค.ศ. 1778 รุสโซ ได้เขียนอัตชีวประวัติของตน ชื่อ คำสารภาพ (confession)

ความคิดทางการศึกษาของรุสโซ

ความคิดทางการศึกษาของรุสโซแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วนใหญ่ๆด้วยกันคือ (1) ความคิดที่เกี่ยวกับการศึกษาส่วนบุคคลของแต่ละคนซึ่งรุสโซได้เขียนไว้ในหนังสือชื่อ เอมีล ที่ได้กล่าวมาแล้ว และในหนังสือชื่อ ลา นูเวลล์ เฮโลอีส์ (La Nouvelle Heloise) ซึ่งเขียนเมื่อ ค.ศ. 1761 รวมทั้ง บทความว่าด้วยกำเนิดแห่งความไม่เสมอภาค และ สัญญาประชาคม (2) ความคิดที่เกี่ยวกับการศึกษาของประชาชนทั่วไปหรือระบบการศึกษาของ

ประเทศซึ่งรุสโซเขียนไว้ใน ข้อพิจารณาเกี่ยวกับรัฐบาลโปแลนด์ (considerations on the government of Poland) และ (3) ความคิดที่เกี่ยวกับการศึกษาของสตรีซึ่งรุสโซเขียนไว้ในบทที่ 5 ของ เอมีล

รุสโซให้ความสนใจต่อการศึกษาส่วนบุคคลมากที่สุด ดังนั้นในข้อเขียนนี้ เราจะพิจารณาเรื่องนี้เป็นหลัก อย่างไรก็ตามใครจะขอกล่าวถึงทัศนะของรุสโซ ในเรื่องการศึกษาของประชาคมทั่วไปหรือระบบการศึกษาของประเทศและการศึกษาของสตรีไว้ ณ ที่นี้ด้วย

หนังสือข้อพิจารณาเกี่ยวกับรัฐบาลโปแลนด์ นั้นรุสโซเขียนขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1772 ตามคำขอร้องของขุนนางชาวโปแลนด์ที่ต้องการข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงรัฐบาลโปแลนด์ให้ดีขึ้น ในข้อเขียนนี้รุสโซเรียกร้องให้มีการจัดตั้งองค์กรของรัฐขึ้นมาทำหน้าที่จัดการศึกษาให้กับประชาชนทั้งประเทศ เพื่อที่จะให้การศึกษานั้นเป็นเครื่องมือที่จะหล่อหลอมราษฎรให้มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความเฉลียวฉลาด รักชาติและมีเอกลักษณ์ที่เป็นของตนเอง ในเรื่องระบบโรงเรียนที่มีรัฐเป็นผู้ดำเนินการเช่นนี้ รุสโซมีความคิดที่สอดคล้องกับเพลโต ที่เห็นว่า การศึกษานั้นสำคัญเกินกว่าที่จะปล่อยให้ดำเนินการโดยบุคคลใดก็ได้และไร้ทิศทางที่เด่นชัด รุสโซให้ความสำคัญกับพลังของการศึกษาและต้องการให้ราษฎรใช้พลังนี้สร้างราษฎรที่มีคุณภาพให้กับสังคม

ส่วนความคิดเรื่องการศึกษาของสตรีนั้น รุสโซไม่ได้แตกต่างจากบุคคลทั่วไปในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เท่าใดนัก เขาเห็นว่าสตรีมีหน้าที่ต้องดูแลเอาใจใส่บุตร ดังนั้นการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับสตรีก็คือ วิชาที่เกี่ยวกับการเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ตีรวมทั้งคำสอนทางศาสนา รายการฝึกกิริยามารยาทที่เหมาะสม

การศึกษากับธรรมชาติ

รุสโซเชื่อว่ามนุษย์ตามธรรมชาตินั้นบริสุทธิ์ผุดผ่อง มนุษย์เกิดมาพร้อมกับสัญชาตญาณที่เอื้อต่อการดำรง

รักษาตนเอง มีความรู้สึกที่ดี เห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน แต่คุณสมบัติที่ดีเหล่านี้ถูกอารยธรรมของสังคมบิดเบือนและทำลายลง จนกระทั่งมนุษย์กลายเป็นพวกปลิ้นปล้อน ไร้เหตุผลและศีลธรรม เขากล่าวไว้ในประโยคแรกของบทที่ 1 ของหนังสือ เอมีล ว่า “เมื่อสำเร็จออกมาจากพระหัตถ์ของพระผู้สร้างนั้น ทุกสิ่งต่างดำเนินไปด้วยดี ครั้นเมื่อมาตกอยู่ในอ้อมมือของมนุษย์ทุกสิ่งก็เสื่อมทรามลงหมดสิ้น”

ทัศนะของรุสโซเช่นนี้ ชัดกับความเชื่อในขณะนั้นที่ว่า มนุษย์มีธาตุแท้ที่หยาบกระด้างและชั่วร้าย การศึกษาเป็นเครื่องมือของสังคมที่ช่วยกล่อมเกลาลัทธิชาตญาณตามธรรมชาตินั้น เพื่อให้เด็กกลายเป็นผู้ใหญ่ที่สามารถดำรงชีวิตสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมได้เป็นอย่างดี

รุสโซเชื่อว่ามนุษย์เรียนรู้จากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส ดังนั้นการให้การศึกษาที่ดีก็คือการให้เด็กค่อยๆปรับตัวไปตามประสบการณ์จากธรรมชาติและกระตุ้นให้เด็กเกิดความอยากรู้อยากเห็นและแสวงหาความรู้จากธรรมชาติรอบตัว รุสโซต้องการให้ใช้ธรรมชาติเป็นครูสอนเด็กเพื่อที่จะให้เด็กเติบโตขึ้นมาเป็นมนุษย์ที่ดีตามอุดมคติของรุสโซ มีคุณสมบัติทางศีลธรรมจากครบถ้วน และรู้จักตัดสินว่าสิ่งใดดีสิ่งใดชั่ว

รุสโซได้กล่าวถึงความจำเป็นที่ผู้ใหญ่จะต้องเข้าใจธรรมชาติของเด็กไว้ว่า พวกเรายังไม่รู้จัก (ธรรมชาติของ)เด็กเลย หากเราคิดดำเนินตามแนวคิดผิดๆที่มีอยู่ทุกวันนี้ เราก็มียแต่หลงทางไปเรื่อยๆนักปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่ทั้งหลายต่างก็เน้นถึงเรื่องผู้ใหญ่จะต้องรู้โดยไม่เคยใส่ใจว่าเด็กนั้นพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใด พวกเขามองหาแต่ความเป็นผู้ใหญ่ในตัวเด็กและไม่เคยคิดว่าเด็กเป็นอย่างไรก่อนที่จะเป็นผู้ใหญ่... ท่านจงเลือกศึกษาต่อลูกศิษย์ของท่านให้ดีเสียก่อนเพราะเชื่อได้เลยว่าท่านไม่รู้จักเขาเลยแม้แต่น้อย

รุสโซได้เรียกร้องให้มีการศึกษาจิตวิทยาเด็ก อย่างเป็นระบบเพื่อที่จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ รุสโซคำนึงถึงพัฒนาการของเด็กตามวัยและตามประสบการณ์ของเด็กว่าเป็นตัวกำหนดการรับรู้ซึ่งต่างไปจากระบบการศึกษาในสมัยนั้นที่ครูจะสอนให้เด็กท่องจำและคิดในสิ่งที่ยังไม่สมควรแก่วัย เช่น ให้เรียนไวยากรณ์ละตินตั้งแต่ชั้นเล็ก ๆ หรือสอนให้เด็กอ่านนิทานที่เต็มไปด้วยเรื่องความชั่ว ความดี เป็นต้น

นอกจากนี้ รุสโซได้กล่าวถึงหลักการพื้นฐานของการศึกษาว่า จะต้องประกอบด้วย การเจริญเติบโตทางร่างกาย การเรียนรู้สิ่งต่างๆเกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์ และความเข้าใจที่มีต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัว ดังนั้น การศึกษาที่แท้จริงจึงไม่ได้จำกัดอยู่กับการเรียนหนังสือในห้องเรียน จะเป็นการพัฒนาพละนามัยและบุคลิกภาพโดยส่วนรวมของบุคคล เขาได้ชี้แจงถึงองค์ประกอบที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการศึกษาอย่างสมบูรณ์ตามแนวคิดของเขาว่า

การศึกษาอบรมเช่นที่ว่านี้ได้มาจากสามสิ่ง คือ ธรรมชาติหนึ่ง มนุษย์หนึ่ง และวัสดุสิ่งของอีกหนึ่ง ความสามารถในการทำสิ่งต่างๆตลอดจนการใช้วัยวะได้มาจากการศึกษาธรรมชาติ การนำเอาความสามารถนี้ไปใช้มาจากการศึกษามนุษย์และประสบการณ์ที่เรามีต่อสิ่งต่างๆที่มีผลกระทบต่อเรามาจากการศึกษาวัสดุสิ่งของ

จึงกล่าวได้ว่า เราทั้งหลายต่างก็มีครูสามประเภท ทำการสอนครูทั้งสามมาบรรจบลงในที่เดียวกันและมุ่งไปสู่วัตถุประสงค์เดียวกัน สิทธิที่จะดำเนินชีวิตไปได้ อย่างราบรื่นและเป็นคนอยู่กับร่องกับรอย คิษย์วันนี้จะเป็นคนที่สมบูรณ์

รุสโซคัดค้านวิธีการเรียนในห้องเรียนที่ครูใช้กับเด็ก กล่าวคือ เขาตำหนิครูทั้งหลายที่มักจะปลูกฝังให้

เด็กมีอุปนิสัยที่ไม่ดีต่างๆตามแบบผู้ใหญ่ โดยครูเหล่านั้นอ้างว่าอุปนิสัยดังกล่าวเป็น “ธรรมชาติของมนุษย์” รุสโซเห็นว่าควรปล่อยให้เด็กมีพัฒนาการของตนเองตามธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นไปตามที่ผู้ใหญ่คาดหวัง เขาเชื่อว่าเด็กมีแนวโน้มที่จะพัฒนาไปในทางที่ดีตามธรรมชาติอยู่แล้ว จึงสมควรปล่อยให้เด็กเรียนรู้สิ่งต่างๆ โดยไม่ต้องไปกระตุ้นให้เกิดนิสัยเสีย เขาเชื่อว่าเด็กจะเติบโตเป็นคนเลวถ้าได้เห็นตัวอย่างที่เลวมาตลอดเวลาที่อยู่ในโรงเรียน

สถาบันศึกษาในทัศนะของรุสโซนั้น จะต้องเป็นแหล่งที่ให้ประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่เด็ก ความรู้ที่ได้รับจากหนังสือหรือทางวิชาการนั้นอยู่ในลำดับหลัง จากประสบการณ์การเรียนรู้ควรจะต้องเรียนจากของจริง มิฉะนั้นข้อความต่างๆที่เขียนไว้ในตำรับตำราทั้งหลายจะไม่มี ความหมาย และไม่สามารถอธิบายให้ผู้เรียนเข้าใจได้ รู้อะไรต้องรู้จริง มิใช่รู้โดยคิดว่าตัวรู้หรือจินตนาการเอาเอง

รุสโซเป็นผู้ริเริ่มทางการสอนซึ่งเน้นการปฏิบัติจริง เป็นการฝึกทางกายภาพ การใช้มือและการใช้สมอง เขาเชื่อว่า ธรรมชาติจะเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงของเด็ก การพัฒนาทางร่างกาย ความรู้สึกนึกคิดและเหตุผล รุสโซกล่าวว่าเด็กจะรับรู้เกี่ยวกับตัวเขาและสิ่งแวดล้อมก็ด้วยการเคลื่อนไหว การปล่อยให้เด็กทารกเคลื่อนไหวไปมาเป็นขั้นตอนที่จะเตรียมเด็กให้รับรู้ถึงวัตถุที่อยู่ภายนอกด้วยตนเอง ในด้านจิตใจก็ควรหัดให้เด็กใช้ประสาทสัมผัสอย่างสม่ำเสมอเพื่อจะมีความพร้อมในการเรียนรู้สิ่งซึ่งจะสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นไป รุสโซแนะนำให้กระทำการฝึกฝนทางร่างกายและจิตใจควบคู่กันไปตลอดเวลา รุสโซเชื่อว่าพัฒนาการทางร่างกายและสติปัญญา มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างแน่นแฟ้น การใช้ประสาทสัมผัสของร่างกายจะมีส่วนเกี่ยวพันต่อความเจริญทางสติปัญญา

รูโซแบ่งการศึกษาตามช่วงของการพัฒนาของเด็กออกเป็น 5 ระยะคือ ระยะที่หนึ่ง (ตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 5 ขวบ) ระยะแรกนี้แม่เป็นผู้เลี้ยงดูและพ่อเป็นผู้สอนโดยทางอ้อม คือ ให้เด็กได้เรียนรู้ด้วยตนเองจากธรรมชาติรอบตัว ไม่มีการบังคับหรือฝืนธรรมชาติ แม้เด็กจะประพฤติไปในทางคดโกงก็ตามก็ปล่อยให้ผ่านไป ปล่อยให้เด็กได้เล่นของเล่นที่เป็นสิ่งประดิษฐ์แต่ให้เล่นกับธรรมชาติ ระยะที่สอง (5-12 ปี) ระยะนี้เน้นการฝึกประสาทสัมผัสและเรียนรู้สิ่งที่จะเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติ เช่น ให้อ่านสิ่งพิมพ์ที่เปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ฝึกการคำนวณระยะทาง ใช้หลักเรขาคณิต รายการวาดเพื่อพัฒนาการสังเกต ศึกษาดนตรีและขับร้องเพื่อให้เกิดความซาบซึ้งต่อความกลมกลืนของเสียงต่างๆ นอกจากนี้ก็ให้เด็กได้ฝึกความแข็งแรงให้กับร่างกายด้วยการออกกำลังกายต่างๆ สำหรับเรื่องจริยธรรมนั้นก็ให้เด็กเรียนโดยตัวอย่างและประสบการณ์ตรง ถ้าเด็กทำของเสียหายผู้ใหญ่ก็ไม่ต้องไปชอมให้ ปล่อยให้เขาเรียนรู้ผลจากการกระทำของเขาเอง ข้อสำคัญก็คือ ยังไม่ต้องเร่งเด็กให้เรียนหนังสือในขณะนั้น ให้เรียนโดยตรงจากธรรมชาติไปก่อน ระยะที่สาม (13-15 ปี) ให้เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ธรรมชาติและวิทยาศาสตร์ด้วยตนเอง เช่น ฤดูกาลเปลี่ยนแปลงได้อย่างไรและทำไม ไฟฟ้าเกิดขึ้นได้อย่างไร ฯลฯ สอนเด็กด้วยวิธีค้นพบด้วยตนเอง (discovery method) และฝึกแก้ปัญหา (problem-solving) นอกจากนี้ควรให้เด็กได้เรียนวิชาช่างไม้และเกษตรกรรมเพราะได้ใช้ทักษะทั้งมือและสมองจะได้มีวิชาชีวิตติดตัวไปในภายหน้า ในช่วงนี้เด็กจะได้ฝึกใช้เหตุผลเพื่อพัฒนาสติปัญญาของเด็กให้เป็นระบบ ผลจากการศึกษาอบรมในช่วงนี้จะทำให้เด็กมีความรู้ที่ลึกซึ้งซึ่งแน่นแฟ้นจากการที่เขาเรียนรู้สิ่งต่างๆ ด้วยการค้นพบของตนเอง ทำให้เด็กพัฒนาคุณค่าของ

ความเป็นปัจเจกบุคคล สามารถตัดสินคุณค่าของสิ่งต่างๆ และพร้อมที่จะตัดสินใจเมื่อเผชิญกับปัญหาในอนาคต ระยะที่สี่ (15-20 ปี) เมื่อมาถึงตอนนี้ เด็กก็พร้อมที่จะเรียนวิชาการจากหนังสือและครูแล้วเพราะได้พัฒนาวุฒิภาวะของตนด้วยธรรมชาติมาตลอด 15 ปีสามารถจะแยกแยะความดีจากความชั่ว ระยะนี้นอกจากจะเรียนเนื้อหาวิชาการต่างๆ แล้ว เด็กซึ่งย่างเข้าสู่วัยรุ่นก็จะเรียนรู้การปรับตัวและอารมณ์ในความสัมพันธ์กับผู้อื่น รวมทั้งเรียนเรื่องเพศศึกษาด้วย วิชาการที่รูโซเห็นว่าควรให้เด็กได้เรียนรู้ก็เหมือนกับที่สอนกันอยู่ในขณะนั้นซึ่งเป็นทางมนุษยศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ที่แตกต่างก็คือวิชาเหล่านี้รูโซไม่ยอมให้เด็กได้เรียนจนกระทั่งถึงวัยนี้ เมื่อขึ้นระยะที่ห้า (20 ปีขึ้นไป) เด็กก็จะได้รับการศึกษาที่สมบูรณ์และพร้อมที่จะแต่งงานมีครอบครัวออกไปเรียนรู้ชีวิตและโลกต่อไป

สรุป

หากพิจารณาหนังสือ เอมีล โดยผิวเผิน ผู้อ่านอาจเข้าใจผิดว่า รูโซมีความคิดที่เพ้อฝัน และข้อเสนอทางการศึกษาของเขาไม่คู่ควรแก่การเอาใจใส่อย่างจริงจัง จริงอยู่รูโซอาจเสนอสิ่งที่ไม่สมเหตุผลผลอยู่บ้าง แต่ก็ต้องเข้าใจว่า หนังสือ เอมีล นั้น รูโซไม่ได้ต้องการให้เป็นคู่มือการจัดการศึกษา แต่ต้องการให้เป็นคำประกาศทางการศึกษา (Educational Manifesto) ที่ท้าทายและท้าทายการศึกษาที่ปฏิบัติการณ์อยู่ในสมัยนั้น รูโซเข้าใจดีว่าการผูกความคิดของเขาเป็นนิยาย เช่น เรื่อง เอมีล เท่านั้นที่จะสามารถสื่อข้อความและทัศนคติของเขาให้กับมหาชนได้ และจริงๆ แล้วหนังสือ เอมีล ก็แพร่หลายไปอย่างกว้างขวางดังที่คิด ดังนั้นผู้ที่อ่าน เอมีล คนต้องเข้าใจความมุ่งหวังของรูโซที่ว่าเป็นพื้นฐานเสียก่อน

จากข้อความที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าแนวคิดทางการศึกษาของรุสโซ่สอดคล้องกับทัศนะของเขามีต่อธรรมชาติ กล่าวคือ ในกระบวนการหล่อหลอมเด็กให้เป็นผู้ใหญ่ นั้น รุสโซ่หรือว่าธรรมชาติเป็นคนที่ดีที่สุดซึ่งตรงกันข้ามกับการศึกษาในโรงเรียนทั่วไปซึ่งใช้ผลผลิตของอารยธรรมมนุษย์เป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจของเด็ก ทั้งนี้ รุสโซ่มุ่งหวังที่จะสร้างปัจเจกบุคคลที่ตระหนักในคุณค่าของเสรีภาพและความเป็นตัวของตัวเอง ความคิดทางการศึกษาของรุสโซ่ส่งผลให้เกิดพัฒนาการทางการศึกษาที่สำคัญหลายประการ เช่น

1. การศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องไปตลอดชีวิต การเรียนรู้ทุกขั้นตอนของชีวิตมีความสำคัญ มีความหมายและเป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์

2. การให้ความสำคัญต่อคุณค่าของการเรียนรู้โดยการค้นพบด้วยตนเองและการเรียนโดยการแก้ปัญหา

3. การเรียนรู้ตามหลักธรรมชาติด้วยการให้เด็กได้เริ่มเรียนรู้จากสิ่งที่อยู่รอบตัวและมีความหมายสำหรับเขาเป็นเบื้องต้น

4. การเรียนด้วยยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง เน้นสิทธิของเด็กแต่ละคนที่จะมีความสนใจความสุขและเสรีภาพของตนเอง

5. การตระหนักถึงความสำคัญในการทำความเข้าใจกับธรรมชาติของเด็กและพัฒนาการของการเรียนรู้จากวัยเด็กจนถึงวัยรุ่น

รศ.ดร. ศักดา ปรากฏ์ประทานพร
ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยบูรพา

บรรณานุกรม

ปัญญา บริลลิทธ์. **วรรณกรรมเชิงปรัชญาของฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 18**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529

Bowen, James and Peter R. Hobson. **Theories of Education**. New York : John Wiley & Sons, 1974.

Boyd, W. **Emile for Today**. London : Heinemann, 1956.

Claydon, Leslie F. **Rousseau**. London : Macmillan, 1969.

ความคิดทางการศึกษาของเปาโล แฟร์

1. ความนำ

เปาโล แฟร์ หรือ เปาโล แฟเร (Paulo Freire) เป็นชาวบราซิลเกิดเมื่อ ค.ศ. 1921 ในครอบครัวชนชั้นกลางในเมือง เรซิเฟ (recife) ซึ่งเป็นเมืองที่เศรษฐกิจไม่สู้จะดีนัก และเมื่อเกิดภาวะวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่เมื่อ ค.ศ. 1929 ก็ยิ่งทำให้มีความอดอยากยากแค้นในเมืองนั้นมากขึ้น เปาโล แฟร์ จึงได้รับประสบการณ์ตรงในเรื่องความลำบากและขัดสนตั้งแต่ยังเยาว์วัย แต่เนื่องจากฐานะดั้งเดิมของครอบครัวดีกว่าคนอื่นอีกมาก เขาจึงมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนจนสำเร็จปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยในเมืองเรซิเฟ และได้รับแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย

เปาโล แฟร์ เป็นอาจารย์ที่สนใจปัญหาการศึกษาและสังคมมาก เขาได้ชักชวนนักศึกษาให้ออกไปช่วยสอนหนังสือประชาชนที่ยากจนตามแหล่งเสื่อมโทรมต่างๆ และศึกษาค้นคว้ารูปแบบรวมทั้งวิธีการใหม่ๆ เพื่อใช้สอนหนังสือผู้ใหญ่ เช่น วิธีสอนแบบสนทนาประกอบภาพซึ่งใช้สอนคนงาน 300 คน ให้รู้หนังสือได้ในเวลาเพียง 45 วันระหว่างปี ค.ศ. 1963 - 1966 เขาได้เป็นผู้นำในโครงการรณรงค์เพื่อแก้ไขการไม่รู้หนังสือ โดยมีเป้าหมายที่ผู้ไม่รู้หนังสือ 20 ล้านคน ระหว่างนี้ เปาโล แฟร์ ได้จัดอบรมและเผยแพร่ความคิดตลอดจนวิธีการ

สอนแบบใหม่ของเขาให้กับมวลชนทั่วประเทศ การกระทำดังกล่าวก่อให้เกิดความระแวงสงสัยในเจตนาที่แท้จริงของเขา ดังนั้นเมื่อเกิดการรัฐประหารขึ้นเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. 1967 เปาโล แฟร์ จึงถูกจับแล้วถูกคุมขังอยู่ 70 วัน ก่อนจะถูกเนรเทศออกนอกประเทศบราซิลไป

สถาบันวิจัยและฝึกอบรมเพื่อปฏิรูปการเกษตรขององค์การยูเนสโก (UNESCO) ในชิลี ได้รับเปาโล แฟร์เข้าทำงานในฐานะที่ปรึกษาของสถาบันและต่อมาเขาได้รับแต่งตั้งให้เป็นศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยชิลี (University of Chile) ด้วย หลังจากนั้น เขาก็ได้รับเชิญไปเป็นศาสตราจารย์อาคันตุกะ (Visiting Professor) ที่มหาวิทยาลัยฮาวาร์ด ในสหรัฐอเมริกา และตำแหน่งล่าสุดของเขาก็คือที่ปรึกษาพิเศษของสำนักงานการศึกษาสภาคริสตจักรโลก (World Council of Churches) กรุงเจนีวา สวิตเซอร์แลนด์

เปาโล แฟร์ เสนอแนวทางการศึกษาใหม่ๆของเขาไว้ในหนังสือหลายเล่ม ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดก็คือการสอนสำหรับผู้ถูกกดขี่ (Pedagogy of the Oppressed) ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมเพื่อเสรีภาพ (Cultural Action for Freedom) และการเมืองของการศึกษา (The Politics of Education)

2. ความคิดพื้นฐาน

2.1 ธรรมชาติของมนุษย์

มนุษย์เกิดมาพร้อมกับจิตสำนึก (consciousness) ซึ่งสัตว์ชนิดอื่นไม่มี รายการกระทำของมนุษย์จะสัมพันธ์กับจิตสำนึกของเขาเสมอเพราะมนุษย์รู้ว่าตัวเขาสามารถปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมของตนได้ มนุษย์จึงเป็นผู้กระทำ (subject) มิใช่ผู้ถูกกระทำ (object) นอกจากจะสามารถปรับตัวให้เข้ากับโลกได้แล้ว มนุษย์ยังสามารถปรับโลกให้เข้ากับวิถีชีวิตของตนอีกด้วย ทำให้โลกและชีวิตขยับฐานะสูงขึ้นเรื่อยๆ นอกจากนี้ สัตว์อื่นไม่มีสำนึกเรื่องเวลา แต่มนุษย์มีสำนึกทั้งในเรื่องอดีต ปัจจุบัน และอนาคต มนุษย์จึงมีประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการแห่งเผ่าพันธุ์ของตนสืบทอดตลอดมา มนุษย์สร้างประวัติศาสตร์ขณะเดียวกันประวัติศาสตร์ก็สร้างมนุษย์ด้วย จริงอยู่มนุษย์ถูกกำหนดโดยเงื่อนไขของสังคมเช่นเดียวกับสัตว์ แต่มนุษย์สามารถรู้ว่าตนถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขเหล่านั้นขณะที่สัตว์หาไม่ มนุษย์ไม่เพียงแต่ปรับตัวมาในโลกนี้เพื่อเคลื่อนไหวใช้แรงงานเท่านั้น แต่ยังปรับตัวมาอย่างสัมพันธ์ใกล้ชิดและแยกไม่ออกจากโลกอีกด้วย มนุษย์จึงมีการไตร่ตรองพิจารณาธรรมชาติแวดล้อมและดัดแปลงให้ดีขึ้น ในขณะที่สัตว์ไม่มีการรู้คิดหรือไตร่ตรอง มันมีแต่การเคลื่อนไหวและใช้แรงงานเพื่อดำรงชีวิตแต่เพียงอย่างเดียว ไม่รู้จักดัดแปลงธรรมชาติที่แวดล้อมตัวมันอยู่ให้ดีขึ้นแต่อย่างใด

2.2 วัฒนธรรมเงียบ (culture of silence)

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานของประวัติศาสตร์มนุษย์มีการต่อสู้เพื่อความเป็นมนุษย์ ขณะเดียวกันมนุษย์กลุ่มหนึ่งก็มีสำนึกว่า เขามักจะถูกกลืนความเป็นมนุษย์ไปโดยสังคมตลอด ในโลกปัจจุบันมีคนที่เกิดขึ้ ชูตริต และเอาเปรียบคนอื่นอยู่ โดยทึกทักเอาว่าตนเองเท่านั้นที่มีสิทธิ์เป็นมนุษย์ หารู้ไหมว่าขณะที่ตนขโมยเอาความ

เป็นมนุษย์ของเพื่อนมนุษย์ไปนั้น ตนเองก็หมดความเป็นมนุษย์ไปด้วย

ผลจากการกดขี่ชูตริตนี้ทำให้ผู้ถูกกดขี่ขาดสำนึกในความหมายของตัวเองต่อโลกและมีสภาพเท่ากับสัตว์หรือสิ่งของที่อุบัติขึ้นมาในโลกเท่านั้น เมื่อเป็นดังนี้ ผู้ถูกกดขี่จึงถูกบั่นทอนความสำนึกออกเป็น 2 เสียง เสียงหนึ่งเป็นสำนึกของการอยู่ในโลกของผู้กดขี่และอีกเสียงหนึ่งเป็นสำนึกของความมุงงายไม่ใช่ถือตนเองซึ่งความสำนึกที่แตกแยกนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานจอมปลอมที่ผู้กดขี่สร้างขึ้นเพื่อทำให้ผู้กดขี่ตรวจสอบสภาพบาดหมางระหว่างตนเองกับความเป็นจริงที่แวดล้อมตนอยู่ ดังนั้นความสำนึกเช่นนี้จึงไม่ใช่ความสำเร็จที่แท้จริงของมนุษย์ เมื่อมนุษย์กลุ่มใหญ่ถูกกลืนทางจิตสำนึกและถูกปิดโอกาสที่จะได้สัมผัสกับโลกที่แท้จริงรวมทั้งจุดยืนที่แท้จริงของตัวเองเช่นนี้คนส่วนใหญ่ในสังคมจึงเป็นพวกที่เปาโลแพร์ เรียกว่าอยู่ใน “วัฒนธรรมเงียบ” เพราะไม่มีเสียงหรือการแสดงออกที่เป็นตัวเองอย่างแท้จริง คิดว่าช่วยตัวเองไม่ได้ และต้องอาศัยผู้ที่มีปัญญาเหนือกว่าซึ่งเข้ามาครอบงำไว้ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การปกครองและวัฒนธรรม เพราะฉะนั้น มนุษย์ส่วนใหญ่นี้จะต้องต่อสู้เพื่อเรียกร้องเอาความเป็นมนุษย์ที่แท้จริงของตนคืนมา

2.3 จิตสำนึกของมนุษย์

จิตสำนึกของมนุษย์สัมพันธ์กับกิจกรรมทางสังคม มนุษย์จะมีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับสิ่งใดได้ก็เป็นผลมาจากสื่อความหมายและการสนทนาระหว่างมนุษย์ด้วยกัน จิตสำนึกเกิดจากการเข้าถึงสภาวะที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์เปาโล แพร์ แบ่งจิตสำนึกออกเป็น 3 ระดับ คือ

2.3.1 จิตสำนึกระดับที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง (intransitive consciousness) เป็นจิตสำนึกในระดับต่ำสุดซึ่งรับรู้เพลงเรื่องที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานขั้นต่ำและการอยู่รอดไปวันๆซึ่งเชื่อในโชคกลางสิ่ง

ศักดิ์สิทธิ์และชะตากรรมที่ไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงได้ ผู้ที่มีจิตสำนึกได้ระดับนี้ คือ ผู้ที่อยู่ใน “วัฒนธรรมเจียบ” อย่างสมบูรณ์

2.3.2 จิตสำนึกระดับกึ่งเปลี่ยนแปลง (semi intransitive consciousness) เป็นจิตสำนึกที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาสูงกว่าระดับแรก ผู้ที่มีจิตสำนึกในระดับนี้ เริ่มรู้สึกว่สิ่งต่างๆสามารถเปลี่ยนแปลงได้ เริ่มตาสว่างขึ้นและสามารถเข้าใจสิ่งต่างๆรอบตัวมากขึ้น รวมทั้งมีความกระตือรือร้นที่จะหลุดพ้นจาก “วัฒนธรรมเจียบ”

2.3.3 จิตสำนึกระดับเปลี่ยนแปลง (transitive consciousness) เป็นระดับที่เริ่มตระหนักและเข้าใจปัญหาที่แท้จริงของสังคม มีความตื่นตัวที่จะเรียกร้องความถูกต้องและเป็นธรรมด้วยการประท้วงและวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ แต่ก็ยังเป็นไปแบบ “ไร้เดียงสา” (naive) ไม่สามารถเข้าถึงแก่นแท้ของปัญหาและเปลี่ยนแปลงแก้ไขสภาพสังคมได้อย่างแท้จริง ภาพผู้มีจิตสำนึกในระดับนี้ถึงแม้ว่าจะตระหนักว่าตนมีส่วนในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเองได้ แต่ก็ยังไม่มีจิตสำนึกของการวิพากษ์วิจารณ์ (critical consciousness) ซึ่งเปาโล แฟร์ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

วิธีการที่จะนำไปสู่การมีจิตสำนึกของการวิพากษ์วิจารณ์ก็คือ การกระตุ้นด้วยเทคนิคการสนทนาเกี่ยวกับปัญหาในสังคมที่มีการตั้งคำถามและอภิปรายโต้แย้งความคิดกันและกัน วิพากษ์วิจารณ์ไปเรื่อยๆจนกระทั่งได้ความหมายที่สมบูรณ์และในที่สุดก็จะทำให้เกิดความตระหนักถึงความสัมพันธ์ของสิ่งที่เป็นเหตุและสิ่งที่เป็นผล นี่คือนสิ่งที่เปาโล แฟร์เรียกว่ากระบวนการจิตสำนึก (conscientization) ซึ่งสรุปอีกอย่างได้ว่าเป็นการปฏิเสธและประณามสภาพของทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำให้มนุษย์ต้องไร้ศักดิ์ศรีและคุณค่าเพราะแท้จริงแล้วมนุษย์มีความสามารถที่จะทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่ดีกว่าได้ กระบวนการจิตสำนึกนี้ต้องอาศัยวิจักษณ์ญาณ

อย่างลึกซึ้ง พิจารณาแนวความคิดและเหตุผลที่มาของสิ่งต่างๆ จะใช้เพียงสติปัญญาลำพังอย่างเดียวไม่ได้ จะต้องเป็นการผสมผสานระหว่างการกระทำและความคิดใคร่ครวญ

3. ความคิดทางการศึกษา

เปาโล แฟร์ ได้โจมตีการจัดการศึกษาในปัจจุบันว่าเปรียบเสมือนระบบธนาคาร โดยผู้เรียนเป็นธนาคารที่ผู้สอนนำความรู้มาฝากไว้ การศึกษาในลักษณะเช่นนี้ทำให้คนไม่รู้จักคิดช่วยตัวเองไม่ได้เพราะคอยแต่รับข้อมูลต่างๆไปเก็บไว้เท่านั้น ในระยะแรกของการศึกษา ผู้เรียนจะถูกสอนให้คอยแต่ฟังครู อยู่ในโอวาท และปฏิบัติตามสิ่งที่ครูหรือผู้สอนคิดให้เท่านั้น และเมื่อมีอายุมากขึ้นความเคยชินที่จะฟังพาและปฏิบัติตามคำสั่งของครูก็จะทำร้ายความรู้สึกนึกคิดและจิตสำนึกของตนเอง ในที่สุดตนเองก็จะมีเสรีภาพ คอยแต่ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเท่านั้น ดังนั้น ผู้เรียนหรือมนุษย์ในระบบการศึกษาเช่นนี้จึงเป็นผู้ถูกกดขี่โดยครูหรือผู้มีอำนาจเหนือกว่าซึ่งเรียกว่าผู้กดขี่

เปาโล แฟร์ เชื่อว่าการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของการเมือง และไม่มีระบบการศึกษาใดๆในโลกนี้ที่มีความเป็นกลาง ที่กล่าวเช่นนี้ ก็เพราะการศึกษาเป็นได้ทั้งเครื่องมือเพื่อการครอบงำทางความคิดและเพื่อการปลดปล่อย สำหรับเปาโล แฟร์ การศึกษาที่แท้จริงจะต้องเป็นไปเพื่อการปลดปล่อยเชิงปฏิรูปหรือปลดปล่อยเชิงเสรี

จุดมุ่งหมายของการศึกษาคือการพัฒนามนุษย์ให้มีจิตสำนึกแห่งการวิพากษ์วิจารณ์และนำไปสู่เสรีภาพอย่างแท้จริง วิธีการที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายนี้ก็คือวิธีการสอนแบบสนทนาหรือแบบเสวนาซึ่งเน้นหนักในเรื่องการกระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นปัญหาของสังคม โดยเฉพาะ

อย่างยิ่ง ในเรื่องความไม่เป็นธรรมในสังคม

การสอนแบบเสวนามีอยู่ 2 ด้าน ตอนแรกเป็นการเสวนาเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงในสังคม และตอนที่ 2 เป็นการสัมมนาอย่างจริงจังในทางทฤษฎีและหลักวิชาการ การเสวนามักจะเริ่มต้นจากด้านแรกก่อน คือ การเสวนาเกี่ยวกับสภาพที่เกิดขึ้นในสังคมที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียน แล้วจึงมาถึงด้านที่สอง คือ การวิเคราะห์วิจารณ์สรุปเนื้อหาของความรู้ที่ได้จากด้านแรก

เครื่องมือสำคัญของการสอนแบบเสวนาก็คือ การแสดงภาพที่เกิดขึ้นจริงกับผู้เรียนและมีความสำคัญหรือสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้เรียน เช่น ภาพหมู่บ้าน ภาพคนสิ้นไร้ไม้ตอกหรือภาพคนทำงาน และสิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือภาษาหรือคำที่ใช้จะต้องสื่อความหมายกับผู้เรียนได้อย่างแท้จริง มิใช่ภาษาของชนชั้นสูง ภาษาต่างประเทศหรือภาษาของภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่งซึ่งผู้เรียนไม่คุ้นเคย

การสอนด้วยภาพและภาษาหรือคำที่เป็นของผู้เรียนอย่างแท้จริงก่อให้เกิดความรู้เป็น 2 ชั้น คือ ความรู้จาก “โครงสร้างเปลือก” ความรู้ชั้นนี้ได้จากการสาธยายตีความภาพสื่อที่ใช้ประกอบการสอนโดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ผู้เรียนเห็นในภาพกับที่มาของมัน หลังจากที่เขาเข้าใจในโครงสร้างเปลือกแล้ว ครูสอนก็จะใช้วิธีตั้งคำถามที่จะให้ผู้เรียนวิพากษ์วิจารณ์และนำไปสู่ความรู้ชั้นที่สอง คือ ความรู้ใน “โครงสร้าง

แก่น” ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเข้าใจสัมพันธ์ภาพที่ขัดแย้งกันระหว่างโครงสร้างทั้งสอง เมื่อเข้าใจถึงขั้นนี้ผู้เรียนก็จะเข้าใจความเป็นจริงและสภาพแวดล้อมของตน ไม่ใช่ภาพลวงตาหรือสิ่งที่ “ผู้กดขี่” อธิบายตลอดมา

เนื่องจากสิ่งต่างๆในสังคมสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องต่อกัน เมื่อความจริงอย่างหนึ่งถูกเปิดเผย ผู้เรียนย่อมสามารถที่จะเชื่อมโยงไปสู่อย่างอื่น ๆ ด้วยและก่อให้เกิดความรู้อย่างกว้างขวาง นับเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมของผู้เรียนหรือผู้ถูกกดขี่เพื่อเสรีภาพอย่างแท้จริง

4. สรุป

ความคิดทางการศึกษาของเปาโล แพร่ นั้นได้รับอิทธิพลจากปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) และมาร์กซ์ (Marxism) ผสมผสานกับความเป็นคริสต์ศาสนิกชนของเปาโล แพร่ เอง จึงมีลักษณะที่ออกจะล้ำยุคและเน้นมิติทางการเมืองมาก อย่างไรก็ตาม ลักษณะเด่นของความคิดทางการศึกษานี้ก็คือ การปฏิรูปลักษณะการเรียนการสอนสำหรับผู้ใหญ่ ทำให้เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างสูง และนำไปสู่การศึกษาวิจัยและวิพากษ์วิจารณ์เพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาเพื่อมวลชน สำหรับในประเทศไทยก็ได้มีการประยุกต์ทฤษฎีหรือความคิดทางการศึกษาของเปาโล แพร่ มาใช้ในโครงการแก้ไขการไม่รู้หนังสือแบบเบ็ดเสร็จของกรมการศึกษานอกโรงเรียนอย่างได้ผลมาแล้ว

รศ. ดร. ศักดา ปรากฏประธานพร
ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยบูรพา

บรรณานุกรม

อุ๋นตา นพคุณ. การศึกษาผู้ใหญ่เชิงปรัชญา. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2527.

Paulo, Freire. *Pedagogy of the Oppressed*. New York : Penguin, 1972.

_____. *Cultural Action for Freedom*. New York : Penguin, 1974.

_____. *The Politics of Education*. South Hadley, Ma : Bergin & Garvey, 1988.

ปรัชญาการศึกษาตามแนวสาร์ตถนิยม

ปรัชญาการศึกษาตามแนวสาร์ตถนิยม (Essentialism) นี้มีมานานแล้ว โดยสังคมต่างๆทั่วโลกต่างก็จัดการศึกษาของตนในแนวทางที่ให้การศึกษำทำหน้าที่ สังคมประภิต (Socialization) กล่าวคือ ถ่ายทอดค่านิยม ประเพณี และภูมิปัญญาของคนรุ่นเก่าให้แก่คนรุ่นใหม่ แต่ในอดีต นั้นไม่มีการเรียกชื่อ ลักษณะความเชื่อเกี่ยวกับการศึกษาเช่นนี้ว่าเป็นสาร์ตถนิยมหรือใดๆทั้งสิ้นชื่อสาร์ตถนิยมนี้เริ่มมีการนำมาใช้อย่างแพร่หลายในสหรัฐอเมริกาเมื่อประมาณ ค.ศ. 1930 กว่าๆซึ่งเป็นยุคที่มีการตื่นตัวในเรื่อง ปรัชญาการศึกษาเป็นอย่างมากและมีการรวบรวมกลุ่มนักคิดและเป็นปัญญาชนเสนอรูปแบบของปรัชญาการศึกษาต่างๆออกมาให้สาธารณชนพิจารณาและถกเถียงปรัชญาการศึกษาตามแนวสาร์ตถนิยมจึงได้เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการในยุคนี้และได้มีการจัดตั้ง “คณะกรรมการสาร์ตถนิยมเพื่อความก้าวหน้าของการศึกษาอเมริกัน” (The Essentialist Committee for the Advancement of American Education) ขึ้นในปี ค.ศ. 1938 จึงอาจถือได้ว่าปรัชญาของการศึกษาตามแนวสาร์ตถนิยม เกิดอย่างเป็นทางการตั้งแต่นั้นมาและผู้ที่เป็นผู้นำของกลุ่มนี้ก็ได้แก่ วิลเลียม ซี.

แบกลีย์ (William C. Bagley : 1874-1946) เฟรดเดริก เอส.บริด (Frederick S. Breed : 1876-1952) และเฮอร์แมน เอช.ฮอร์น (Herman H. Horn; 1874-1946) เป็นต้น

1. แนวคิดทางปรัชญา

สาร์ตถนิยมเชื่อว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์ไม่เกิดมาพร้อมกับข้อบกพร่องต่างๆเช่น ความโลภและความริษยา เป็นต้น ความเลวร้ายต่างๆในสังคมมิได้เกิดมาจากการจัดระเบียบทางสังคมไม่ดีหรือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของมนุษย์แต่เกิดมาจากธรรมชาติที่เลวในตัวของมนุษย์เอง สังคมเกิดจากข้อตกลงของมนุษยชาติ ผู้ใดจะมาทำลายมิได้ มนุษย์ในยุคปัจจุบันเจริญรุ่งเรืองมาได้จากผลงานของมนุษย์รุ่นก่อนๆ เรามีอารยธรรมที่สูงส่งก็เพราะมนุษย์รุ่นก่อนๆ ได้สร้างรากฐานของความเจริญให้เราเอาไว้ เราจึงไม่ล้มความจริงข้อนี้ และปฏิบัติตามข้อตกลงของมนุษยชาติดังกล่าวนั้นรวมทั้งต้องมีความกตัญญูรู้คุณต่ออดีต โดยการสนับสนุนและธำรงรักษาระเบียบและประเพณีที่ดีงามของสังคม การเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคน

เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา และผิดข้อตกลงของมนุษยชาติ ข้อตกลงนี้ไม่ใช่มีเพียงแต่ระหว่างมนุษย์ในอดีตกับมนุษย์ในปัจจุบันเท่านั้น แต่รวมไปถึงอนาคต ดังมนุษย์นั้นจะต้องปฏิบัติตามข้อตกลงนี้อย่างเคร่งครัด สังคมทุกสังคมที่ผ่านมายืนหยัดอยู่ได้ก็เพราะสมาชิกในสังคมมีความเคารพต่อระเบียบประเพณีซึ่งสร้างวินัยให้กับสังคมและช่วยระงับธรรมชาติที่ไม่ดีของมนุษย์

มนุษย์ทุกคนมีสิทธิทำตามธรรมชาติและดำเนินชีวิตตามกฎหมายของธรรมชาติ ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะอยู่อย่างเสรีและยุติธรรม ผู้ใดจะละเมิดสิทธิตามธรรมชาติของบุคคลเช่นนี้ได้ แต่เมื่อสิทธิก็ต้องมีหน้าที่ด้วย สวรรค์นิยมชี้ให้เห็นว่าปัญหาทั้งหลายในสังคมเช่นการทำผิดของเยาวชน การขาดระเบียบวินัยและการไม่รู้จักเสียสละเวลาเพื่อส่วนรวม ล้วนมีสาเหตุสำคัญมาจากการที่สถาบันการศึกษาไม่สอนให้ผู้เรียนรู้จักหน้าที่ต่อสังคม โรงเรียนสอนแต่สิทธิและเสรีภาพโดยมองข้ามอีกด้านหนึ่งไปคือ หน้าที่ของบุคคล สวรรค์นิยมเชื่อว่าสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้มีความเป็นจริงตามธรรมชาติ อยู่ในตัวของมันเองและดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติและทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถค้นพบและพิสูจน์ได้ มนุษย์จึงต้องพยายามศึกษาและทำความเข้าใจกับกฎเกณฑ์ต่างๆของธรรมชาติเมื่อเข้าใจและก็จัดระเบียบสถาบันและวิถีชีวิตไปตามนั้น เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นผู้บังการความเป็นจริงของโลก แต่ความเป็นจริงของโลกเป็นผู้บังการวิถีชีวิตของมนุษย์ ความคิดต่างๆจะถูกต้องเมื่อสอดคล้องกับความเป็นจริงตามธรรมชาติ การพิสูจน์ว่าความคิดใดดีหรือถูกต้องตามนั้นต้องใช้เวลาทดสอบและทดลองในประสบการณ์จริงของสังคม ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงในสังคมจะต้องเป็นไปอย่างช้าๆและระมัดระวัง ความเป็นจริงของโลกนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความคิดหรือจิตมนุษย์แต่เป็นอิสระอยู่ตามลำพังของมันเอง จิตมนุษย์จะรับรู้ถึงความคงอยู่ของมันหรือไม่ก็ไม่สำคัญเพราะมันมีอยู่ด้วยตัวของมัน

เองก่อนแล้ว มนุษย์มารู้จักส่วนต่างๆของความเป็นจริงทีหลัง วิธีการที่มนุษย์ได้มาซึ่งความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับธรรมชาติและเป้าหมายอันลึกซึ้งของบโนโลกนี้ก็คือใช้ปัญญาความคิดไตร่ตรอง จัดระเบียบข้อมูลต่างๆ ที่ได้มาจากประสบการณ์เข้าด้วยกัน มนุษย์มีแต่ความสามารถที่จะทำสิ่งนี้ได้ดีเพราะมนุษย์เป็น “สัตว์ที่มีปัญญา” มาแต่กำเนิดดังที่อริสโตเติลได้กล่าวไว้ กระบวนการที่ได้มาซึ่งความรู้ของมนุษย์จึงเป็นเสมือนสะพานที่เชื่อมระหว่างความเป็นจริงซึ่งมีอยู่โดยอิสระกับมนุษย์เพราะฉะนั้นสวรรค์นิยมและจึงเชื่อว่าความรู้ที่ตายตัวแน่นอนและเชื่อว่าความรู้ที่ตายตัวแน่นอนมีจริงความเป็นสากลและเป็นที่ยิ่งแสวงหาของมนุษย์

2. แนวคิดทางการศึกษา

นักสวรรค์นิยมถามตนเองว่า “อะไรคือสิ่งที่^๑เป็นสาระของการศึกษา” (What is the essence of Education?) และ คำตอบที่เขาได้ก็คือ ประสบการณ์ที่ผ่านการทดลอง หรือทดสอบมาแล้วนานปี รวมทั้งค่านิยมและสถาบันที่ได้รับการอนุรักษ์ไว้โดยประเพณีด้วย ดังนั้นประชากรที่ศึกษานี้จึงให้ความสนใจและความสำคัญต่อสิ่งที่^๒เป็นแก่น หรือสาระสำคัญทั้งหลายอันเป็นแกนกลาง (common core) ที่แต่ละสังคมจะขาดเสียมิได้

จุดมุ่งหมายหลักของการศึกษาก็คือ การถ่ายทอดมรดกทางปัญญาและสังคม ซึ่งสิ่งนี้คือ สาระของการศึกษานั้นเอง เพราะเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับมนุษย์และสังคม สำหรับจุดมุ่งหมายรองลงมาก็คือ การพัฒนาสติปัญญาและวินัยของมนุษย์ให้เป็นผู้ที่มีความเฉลียวฉลาด และมีความประพฤติดีงาม สิ่งสำคัญของการกระบวนการทางการศึกษาก็คือ การผสมผสานหรือบูรณาการเนื้อหาวิชาต่างๆที่ได้เลือกสรรแล้ว การที่ให้เด็กไปโรงเรียนก็เพื่อให้มีโอกาสได้รู้จักโลกตามสภาวะ

ที่แท้จริง ไม่ใช่โลกตามความต้องการ หรืออคติส่วนตัว ของใครโรงเรียนจะปล่อยให้เด็กบูรณาการเนื้อหาของ ความรู้ที่เราเรียนมาตามใจชอบมิได้ ความรู้ที่จะให้แก่ เด็กนั้นจะต้องได้รับการเรียบเรียงหรือจัดลำดับความ สำคัญไปแล้วเป็นอย่างดี

สารัตถนิยมเน้นเรื่องมาตรฐานของการศึกษา เพราะฉะนั้นโรงเรียนจะต้องเคร่งในระเบียบวินัย การ ศึกษาไม่ใช่การเล่นหรือการทดลองอย่างพรว้าเพื่อตามใจ เด็ก แต่การศึกษามีจุดมุ่งหมายที่จะต้องทำให้สำเร็จ และโรงเรียนก็มีภารกิจที่จะต้องกระทำ ภารกิจที่ว่านี้ก็คือ การจัดการให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น การที่โรงเรียนมุ่งทำหลายๆอย่าง พร้อมกัน ทำให้โรงเรียนไม่สามารถทำทุกอย่างได้ดี แล้ว ในที่สุดผลเสียก็ตกอยู่กับผู้เรียน คือเยาวชนของชาติ สารัตถนิยมจึงเน้นเรื่องการทำตามหน้าที่ของบุคคล และสถาบัน คือ ถ้าครู ผู้เรียน โรงเรียน และรัฐบาลต่าง ก็รู้หน้าที่และกระทำตามหน้าที่ของตนแล้ว ความสงบ สุขและความเจริญก้าวหน้าก็จะบังเกิดแก่สังคม และการสอนวิชาเหล่านี้จะต้องบูรณาการเข้าด้วยกัน

นักสารัตถนิยมเชื่อว่า ความรู้อันเป็นสารัตถะ สำหรับมนุษย์นั้นเป็นสิ่งคงที่และเป็นสากล ดังนั้น ความรู้เป็นสิ่งที่ถ่ายทอดสู่กันได้ ไม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับ การทดลองหรือประสบการณ์เสมอไป การจัดหลักสูตร อย่างมีระเบียบแบบแผนจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการ เรียนการสอน วิชาที่เป็นทักษะพื้นฐานเช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ตรรกศาสตร์ ภาษาและวรรณคดี ต้อง บรรจุไว้ในหลักสูตร และการสอนวิชาเหล่านี้จะต้อง บูรณาการเข้าด้วยกันเพื่อช่วยเพิ่มทักษะในการอ่าน การเขียน การคิด และจินตนาการในตัวผู้เรียน กล่าว อีกอย่างหนึ่งได้ว่า สารัตถนิยมจัดหลักสูตรแบบยึด เนื้อหาวิชาเป็นศูนย์กลาง (subject matter-centered curriculum) เด็กในแต่ละระดับชั้นจะต้องผ่านการ ทดสอบวิชาพื้นฐานที่จำเป็นจะต้องรู้เสียก่อน จึงจะให้

ขึ้นไปเรียนในชั้นที่สูงถัดไปได้ วิชาอื่นๆที่เด็กอาจเรียน ด้วยนั้นมีความสำคัญรองลงมาจากวิชาพื้นฐานเหล่านี้ ดังนั้นครูจะต้องเน้นให้เด็กเห็นความสำคัญของวิชา ที่เป็นพื้นฐาน หรือเป็นส่วนหนึ่งของสารัตถะของการ ศึกษานั่นเอง

ทางด้านการศึกษาการสอนนั้น สารัตถนิยมเน้นการ ถ่ายทอดความรู้และวัฒนธรรม ครูจึงเป็นผู้มีบทบาท อย่างมากในการเรียนรู้ของนักเรียน ครูต้องเป็นผู้ริเริ่ม กิจกรรมทางการเรียนรู้ของเด็ก ทักษะของครูและ เนื้อหาวิชาเป็นสิ่งที่สำคัญมากสำคัญกว่าความสนใจของ เด็กเสียอีก สารัตถนิยมเล็งเห็นความสำคัญของความ สนใจและความถนัดของเด็กแต่ละคนเหมือนกัน แต่จะ ปล่อยให้เด็กไขว่คว้าหาความรู้เองตามลำพังไม่ได้ ครู จะต้องอาศัยความชำนาญและทักษะที่เหนือกว่าชักนำ ให้เด็กเล่าเรียนในสิ่งที่เป็นประโยชน์

ธรรมชาติของความรู้ที่แท้จริงนั้นเป็นนามธรรม ที่ต้องอาศัยความคิด ความเข้าใจ ไม่ใช่สิ่งที่แยกแยะ ออกมาเป็นชิ้นๆทางรูปธรรมได้ ดังนั้นวิธีสอนที่ดีจึงควร เป็นการบรรยายเพื่อถ่ายทอดข้อเท็จจริงและค่านิยม ไม่มีโอกาสให้มีการอภิปรายเรื่องเนื้อหาวิชาที่เรียนเพื่อ ความกระจำงได้อย่างเต็มที่และเป็นการฝึกผู้เรียนให้ รู้จักการใช้ความคิดไปด้วย

การเรียนเป็นงานหนักซึ่งไม่สามารถมุ่งหวังผลเชิง ปฏิบัติเฉพาะหน้าได้ จริงอยู่ความสนใจในเนื้อหาวิชา มี ส่วนช่วยให้อยากเรียนรู้แต่ลักษณะเช่นนี้เป็นเพียงความ สนใจในขั้นต้นเท่านั้น ในขั้นสูงและในเรื่องที่ลึกซึ้งหรือ มีความยากขึ้น ผู้เรียนอาจจะไม่สนใจเรียนรู้ก็ได้ แต่ถ้า ได้ใช้ความพยายาม ความอดทน และความมีระเบียบ วินัย ศึกษาอย่างสม่ำเสมอ ในไม่ช้าก็จะบังเกิด ความ เข้าใจและความสนใจ สารัตถนิยมกล่าวว่าในบรรดา สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย มนุษย์เท่านั้นที่สามารถต่อต้านแรง ผลักดันภายในตัวเองได้ ไม่ให้ทำอะไรโดยปราศจาก ความยังคิด ถ้าเราไม่พัฒนาความสามารถนี้ในตัวเด็ก

เราก็จะมุ่งหน้าให้เด็กมีวินัยในตัวเองที่จะแสวงหาสิ่งที่มีประโยชน์มิได้ เด็กส่วนมากจะควบคุมตนเองได้เมื่ออยู่ภายใต้ระเบียบวินัยที่ครูกำหนดให้ เพราะฉะนั้นครูจึงต้องควบคุมชั้นเรียนให้อยู่ในระเบียบ หากจำเป็นจะต้องลงโทษก็ไม่ควรลงใจ トラบใดที่การลงโทษนั้นเหมาะกับลักษณะความผิดของเด็ก

3. สรุป

สารัตถนิยมต้องการให้ผู้เรียนรู้จักใช้ปัญญาในการเผชิญกับปัญหาในโลกที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และความรู้ที่จะช่วยเสริมสร้างปัญญาของมนุษย์ก็ต้องเป็นความรู้ที่ได้ผ่านการทดลอง ทดสอบมาแล้วว่ามีประโยชน์ ความรู้ที่ว่าจะสอนให้ผู้เรียนทำชีวิตของตนให้มีคุณค่า มีความหมาย สอนให้รู้ว่าการศึกษาคืองานหลัก ชีวิตที่ดีได้มาจากความมานะพยายาม ไม่ใช่ผู้อื่นหยิบยื่นให้ จุดมุ่งหมายของการศึกษาไม่ใช่การปรับตัวให้เข้ากับชีวิตสมัยใหม่ แต่เป็นการใช้ปัญญาความคิดปรับตัวให้เข้ากับสิ่งที่สูงกว่านั้น ตลอดจนระเบียบประเพณี บรรทัดฐาน และความมีวินัย ครูจะต้องสอนให้ผู้เรียนได้ตระหนักว่าโลกที่แท้จริงเป็นอิสระจากตัว

เขา ไม่ได้ขึ้นอยู่กับจิตหรือความสนใจของเขา มนุษย์จะเป็นคนดีได้ก็ด้วยการเอาชนะปัญหาและแรงผลักดันภายในตนเอง ถ้าครูเข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์แล้ว ครูก็จะออกระเบียบวินัยมาบังคับเรียน จนกระทั่งแน่ใจว่า ผู้เรียนมีวินัยในตัวเอง และเข้าใจถึงเหตุผลที่ต้องใช้ระเบียบวินัยกับเขาในตอนต้น ครูก็จะเริ่มบังคับผู้เรียน เพราะฉะนั้นสารัตถนิยมไม่ต้องการให้ระเบียบวินัยเป็นเครื่องควบคุมพฤติกรรมของผู้เรียนตลอดไป

ลักษณะของปรัชญาการศึกษาตามแนวสารัตถนิยมนี้คล้ายคลึงกับลักษณะการปฏิบัติของการศึกษาในประเทศไทยในช่วงเวลาก่อนที่จะมีแผนการศึกษาแห่งชาติ พ. ศ. 2520 คือ เน้นเนื้อหาวิชาเป็นหลัก และครูมีบทบาทสูงในการเรียนรู้ของเด็ก แต่เนื่องจากการศึกษาไทยที่จัดอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าวมิได้สะท้อนลักษณะความคิดของสารัตถนิยมทั้งหมด แต่ให้ความสำคัญและความสนใจในบางส่วนมากเกินไปจนเสียความสมดุลของการศึกษา จนในที่สุดจึงต้องเปลี่ยนระบบการจัดการศึกษาใหม่ ทั้งๆที่แท้จริงแล้วแนวคิดของสารัตถนิยมหากพิจารณาอย่างละเอียดและรอบคอบ จะเห็นว่ามิประเด็นที่น่าสนใจ ควรแก่การพิจารณามากที่สุด

รศ.ดร.ศักดิ์ดา ปรากฏประธานพร
ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยบูรพา

บรรณานุกรม

- Bagley, William C. **Education and Emergent Man**. New York : Ronald Press Co., 1934.
- Beck, Clive. **Educational Philosophy and Theory : An Introduction**. Boston : Little, Brown & Co., 1974.
- Kneller, George F. **Introduction to the Philosophy of Education**. 2nd ed. New York : John Wiley & Sons, 1971.
- Power, Edward J. **Philosophy of Education : Studies in Philosophies, Schooling, and Educational Policies**. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall Inc. 1982.

การศึกษาแบบพัฒนาการ

1. การศึกษาแบบพัฒนาการ (Progressive Education)

ในฐานะเป็นกระบวนการที่ยาวนานซึ่งวิวัฒนาการและตกทอด การศึกษาแบบพัฒนาการนี้ถือได้ว่าเป็นกระบวนการทางความคิดและการปฏิบัติในการศึกษาหรือในวิชาศึกษาศาสตร์ กล่าวคือ กระบวนการศึกษาเรื่องวิวัฒนาการและตกทอดกันมากกว่า 200 ปีแล้ว เริ่มต้นตั้งแต่ ฌัก ฌาค รูซโซ (Jean Jacques Rousseau : 1712-1778) เป็นคนแรก que คิดว่าเด็กนั้นก็ควรจะมีเสรีภาพของบุคคล การเรียนรู้ทางประสบการณ์ และการแสดงออกซึ่งตนเองได้ด้วย ต่อมาก็ถึง โยฮัน ไฮน์ริค เพ็สตาลอซซี (Johann Heinrich Pestalozzi : 1746-1827) สังเกตว่าการศึกษานั้นเป็นพัฒนาการอย่างต่อเนื่องของจิตใจโดยที่ได้ประสบกับสิ่งของและความคิดต่างๆ ต่อมาก็ถึง โยฮัน ไพรริค แสร์บาร์ท (Johann Friedrich Herbart : 1776-1841) ผู้คิดค้นเรื่องวิธีการสอนตามขั้นทั้งห้าได้ซึ่งรับกันว่าเป็นการค้นพบที่ยิ่งใหญ่มากของโลกแห่งการศึกษาในสมัยนั้น (ความจริงเรื่องวิธีสอนตามขั้นทั้งห้าของแสร์บาร์ทนี้ ไม่ได้อยู่ในกระบวนการการ

ศึกษาแบบมีพัฒนาการโดยตรง แต่ก็ขอกว่าไว้ ณ ที่นี้ด้วยเพื่อจะได้รำลึกว่าเป็นการค้นพบที่มีอิทธิพลมากอย่างยิ่งในวิชาศึกษาศาสตร์แต่ดั้งเดิม) ต่อมาก็ถึงไฟรริค เพรอเบิ้ล (Friedrich Froebel : 1782 - 1852) ผู้มองเห็นความสำคัญของเด็กเล็ก และได้คิดเครื่องเล่นทางการศึกษาหลายชนิดขึ้นสำหรับเด็กอนุบาล กระบวนการทางความคิดและทางการปฏิบัติดังกล่าวนี้ได้พัฒนามาเรื่อยๆจนถึง วิลเฮ็่ม วุนท์ (Wilhelm Wundt : 1832 - 1920) ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มศึกษาลักษณะจิตใจในแต่ละระยะของการเจริญเติบโตของเด็ก

ความคิดสำคัญๆเหล่านี้เกิดขึ้นในทวีปยุโรปทั้งสิ้น และได้เข้ามาสู่ประเทศอเมริกาเป็นระยะๆ

ต่อมาในประเทศอเมริกาก็มีวิลเลียม เจมส์ (William James : 1842-1910) ซึ่งเป็นเจ้าของลัทธิปรัชญา Pragmatism แล้วก็มาถึงนักการศึกษาผู้ยิ่งใหญ่ของอเมริกาก็คือ จอห์น ดุย (John Dewey : 1859-1952) ผู้ซึ่งได้พยายามประสานความคิดของรูสโซ เพ็สตาลอซซี เพรอเบิ้ล เจมส์ และความคิดเห็นของตนเองเข้าจนเป็น ระบบการศึกษา ความคิดของจอห์น ดุย นั้น หนักไปในเรื่อง วิธีการคิดของมนุษย์ วิธี

แก้ไขปัญหา และความคิดที่ว่าเด็กๆ นั้นย่อมเป็นผู้ที่ไม่อยู่นิ่งและมีจุดมุ่งหมายในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยที่รู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตามอยู่เสมอ ระบบการศึกษาที่จอห์น ดุย คิดขึ้นนั้น มีทั้งเรื่องหลักสูตร วิธีสอน การวัดผล และการบริหารโรงเรียน แล้วได้ไปทำการทดลองเป็นการใหญ่ที่มหาวิทยาลัยชิคาโก และได้ขนานนามระบบการศึกษาใหม่นี้ว่า การศึกษาแบบพิพัฒนาการ ต่อมาสมาคม Progressive Education and Association แห่งอเมริกาได้นำระบบการศึกษาของ จอห์น ดุย ไปทำการทดลองอีก 8 ปี โดยที่โรงเรียนสาธิตของมหาวิทยาลัยต่างๆ และโรงเรียนอื่นๆ รวมหมด 30 โรงเรียน ได้เข้าร่วมในการทดลองครั้งยิ่งใหญ่

เมื่อเห็นว่าได้ผลดีแล้ว ก็มีการใช้และศึกษาเล่าเรียนกันอย่างแพร่หลายในประเทศอเมริกาและแพร่ไปในต่างประเทศอีกด้วย ในประเทศญี่ปุ่นถึงกับมีการตั้งสมาคม John Dewey Society ขึ้นเพื่อศึกษาความคิดของ จอห์น ดุย ให้ลึกซึ้ง ประชญาของ จอห์น ดุย นั้นต่อมาได้เรียกชื่อว่า experimentalism เนื่องจากได้ยึดถือการคิด การแก้ปัญหาและการทดลอง เป็นใหญ่ ทั้งนี้โดยที่ถือหลักว่า “การแก้ปัญหา (problem-solving) เป็นการทำให้เกิดการหยั่งรู้ (insight)”.

แต่อย่างไรก็ตาม ในอนาคตอันใกล้ การศึกษาแบบพิพัฒนาการก็จะต้องเปลี่ยนโลกหรือวิวัฒนาการต่อไปอีก ทั้งนี้เนื่องจากว่าโลกกำลังจะขึ้นยุคใหม่ที่เรียกว่ายุคคอมพิวเตอร์ (Computer age หรือ Information age หรือ Highly-electronics Society) อยู่เต็มที่แล้ว ความคิดทางเทคโนโลยีคงจะเข้ามาช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษาอย่างมากมาเป็นการแน่นอน

2. ความคิดพื้นฐานบางประการของการศึกษาแบบพิพัฒนาการ

พื้นฐานหรือรากฐาน (foundations) ที่สำคัญๆ ของการศึกษาแบบพิพัฒนาการมีอยู่ 5 ประการคือ

ก) **พื้นฐานทางปรัชญา** การศึกษาแบบพิพัฒนาการตั้งอยู่บนรากฐานหรือพูดอีกทีหนึ่งก็คือแตกหน่อออกมาจากปรัชญา experimentalism หรือ pragmatism นั้นเอง ในยุคก่อนหน้านั้นนักการศึกษาได้ทุ่มเถียงเรื่องความสำคัญของจิตใจ (Mind) และของร่างกาย (Matter) เป็นอย่างยิ่ง บางพวกถือว่าจิตใจสำคัญกว่าร่างกาย ดังนั้นในการให้การศึกษา ก็ให้ผู้เรียนพยายามฝึกความจำและให้ใช้ความคิดเช่นให้ท่องจำบทความ บทประพันธ์ สูตรในวิชาคณิตศาสตร์ ฯลฯ โดยมักจะอ้างเสมอว่า ‘Repetitio est mater studiorum’ (การท่องบ่นหรือการกระทำซ้ำซ้ำๆ ซากเป็นมารดาของการเรียนรู้) นอกจากนี้แล้วก็ฝึกให้ใช้เหตุผลมากๆ ทั้งนี้โดยมุ่งที่จะฝึกหัดจิตใจเป็นส่วนใหญ่ แต่บางพวกถือว่าร่างกายสำคัญกว่าเนื่องจากว่าร่างกายต้องหายใจ ย่อยอาหาร สูดจิตโลหิต ฯลฯ ซึ่งเป็นหน้าที่อย่างหนึ่ง นอกจากนั้นร่างกายต้องคิดจำ และอื่นๆ ก็เป็นหน้าที่อีกอย่างหนึ่งเท่านั้นเอง ดังนั้นในการให้การศึกษา ร่างกายจะต้องได้ปฏิบัติได้เห็นของจริง ได้ใช้ประสาททั้งห้า ให้มากที่สุด กล่าวคือร่างกายจะต้องสมบูรณ์แข็งแรงและได้พบเห็นมาก โดยมักจะอ้างเสมอว่า ‘Mens sana in corpore sano’ (จิตใจที่ดีย่อมอยู่ในร่างกายที่ดี)

ทั้งสองพวกนี้เถียงกันอย่างไม่รู้จักจบสิ้น จนยุคต่อมาไม่ทราบจะเอาอย่างไรดี จนในที่สุดพวก pragmatist หรือพวก experimentalist หาทางออกใหม่ คือไม่จัดการศึกษาทั้ง 2 อย่างดังที่กล่าวมาแล้วนั้น

เลย แต่หันมาประยุกต์ความคิดของนักจิตวิทยากลุ่มเกสตัลท์ (Gestalt) ซึ่งถือว่า “การแก้ปัญหาเป็นการทำให้เกิดความหยั่งรู้” และในเชิงปรัชญา นักการศึกษาแบบพิพัฒนาการนี้ก็ถามตัวเองว่า Pragma? (มันจะได้ผลจริงหรือ?) ดังนั้นจำเป็นจะต้องทดลองดูก่อนว่าจะใช้ได้หรือไม่ และดังนั้นจึงรักการทดลอง (experimentation) เป็นใหญ่ ด้วยเหตุนี้เองห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์, ห้องสมุด, โรงเรียนสาธิต, ห้องปฏิบัติการทางภาษา, ห้องภูมิศาสตร์, ห้องคหกรรมศาสตร์ ฯลฯ จึงถือกันว่าเป็น ห้องทดลอง สำหรับผู้เรียนวิชาศึกษาศาสตร์ทั้งสิ้น

หนึ่งในการศึกษานั้น ก็ต้องให้แก่ ทุกส่วนของเด็ก (the whole child) ไม่ใช่หนักไปเฉพาะ จิตใจ หรือ ร่างกาย เพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งเท่านั้น

การกระทำหรือการทดลองเหล่านี้ย่อมก่อให้เกิดประสบการณ์ขึ้น และดังนั้นจึงถือว่าประสบการณ์เป็นหัวใจของการศึกษาเล่าเรียน

ข) พื้นฐานทางจิตวิทยา อันได้แก่จิตวิทยาเกสตัลท์ ซึ่งถือว่าการแก้ปัญหาเป็นการทำให้เกิดการหยั่งรู้ และยังถืออีกว่า ส่วนทั้งหมด (whole) นั้นสำคัญมากในการที่จะเข้าใจอะไรให้ถ่องแท้นั้น ต้องให้ได้เห็นส่วนทั้งหมดก่อนเสมอ ถึงจะมองเห็นภาพได้ชัดเจนและเกิดความเข้าใจได้ดี ทั้งนี้ถึงกับกล่าวได้ว่า “ส่วนทั้งหมดย่อมจะใหญ่กว่าการที่เอาส่วนย่อยๆมารวมกันเข้าไว้” (Whole is greater than sum of parts.) ซักตัวอย่างส่วนใหญ่ว่าทั้งหลาย อิฐ ปูน ทราย ไม้ กระเบื้อง ตะปู ฯลฯ ถ้ามาวางรวมรวมกันไว้เป็นกองมันก็เท่านั้นเอง ไม่เกิดความหมายอะไร แต่ถ้าเอามารวมกันเข้าโดยมีโครงสร้างแบบแปลนให้เห็นภาพรวมทั้งหมด เช่น สร้างเป็นบ้านขึ้นมาก็จะเกิดความหมายขึ้นทันที ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ส่วนทั้งหมดจึงโตกว่าผลบวกของส่วนย่อยทั้งปวง

การที่โตกว่านั้นก็เพราะเกิดมีความหมาย (meaning) เพิ่มขึ้นซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น

ค) พื้นฐานทางสังคมวิทยา อันได้แก่สังคมที่เป็นประชาธิปไตย และการมีน้ำใจประชาธิปไตย ถึงแม้ระบบการปกครองจะเป็นแบบประชาธิปไตย แต่ถ้าพลเมืองไม่มีน้ำใจเป็นประชาธิปไตยควบคู่กันไปด้วยแล้ว ก็คงไปไม่รอด น้ำใจประชาธิปไตยนั้นหมายถึงธรรมะ 3 ประการคือ การที่บุคคลในสังคมให้เกียรติและนับถือซึ่งกันและกันทั้งในด้านความคิดและอื่นๆ การที่บุคคลในสังคมน่วมมือกัน แบ่งปันกัน และประสานงานกัน การที่บุคคลในสังคมมีความเชื่อมั่นในวิธีการแก้ปัญหาหรือที่เรียกว่า “วิธีการแห่งปัญญา” ไม่ใช่อำนาจบาตรใหญ่ มีปัญหาอะไรก็ใช้ปัญญาเข้าแก้ไขให้จงได้

ง) พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ วิชาศึกษาศาสตร์ในรูปของการศึกษาแบบพิพัฒนาการนี้มีเชิดคิดขึ้นได้ทันทีทันใดแต่คิดสืบทอดเป็นประวัติมาตั้งแต่สมัยรัฐโซและวิวัฒนาการมาเรื่อยจนตราบเท่าทุกวันนี้ เป็นกระบวนการที่ยาวนานดังที่กล่าวแล้วข้างต้น

จ) พื้นฐานทางเทคโนโลยี อันได้แก่อุปกรณ์การสอนที่ประดิษฐ์ขึ้นทั้งหลาย เช่น ภาพนิ่ง ภาพสไลด์ ภาพยนตร์ โทรทัศน์ เทปตลับ เทปวิดีโอ ฯลฯ จนถึงคอมพิวเตอร์ เรื่องคอมพิวเตอร์นี้ เมื่อโลกได้ขึ้นยุคคอมพิวเตอร์อย่างเต็มที่แล้ว ก็คงจะเป็นตัวสาเหตุใหญ่ที่จะทำให้ลักษณะของวิชาการศึกษาหรือศึกษาศาสตร์จะต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างใหญ่หลวง เช่นการที่จะสนองความแตกต่างระหว่างบุคคล (individual differences) ก็จะเป็นจริงขึ้นมาซึ่งสิ่งนี้ย่อมเป็นความฝันของนักการศึกษาและของผู้ที่เป็นครูมานานแล้วถ้าผู้เรียนทุกคนมีเครื่องคอมพิวเตอร์ประจำตัว ก็ย่อมจะสอนให้ตรงกับลักษณะและระดับความถนัดและสติปัญญาของเขาได้อย่างจริงจัง การศึกษาเล่าเรียนก็คงจะได้ผลขึ้นอีกมาก

3. การเริ่มต้นของการศึกษาแบบที่พัฒนาการ ในประเทศไทย

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 และระหว่างสงครามนั้นวิชาครูในโรงเรียนฝึกหัดครูประถมและมัธยมหรือในแผนกฝึกหัดครูมัธยมของมหาวิทยาลัย ก็ยังเป็นแบบดั้งเดิม (traditional) ซึ่งเคยถือปฏิบัติกันมานานแล้ว เช่นการยึดถือ “การสอนตามขั้นทั้งห้าของแฮร์บาร์ท” อยู่ เมื่อนักเรียนหรือนิสิตฝึกหัดครูเหล่านั้นออกทำการฝึกสอนตามโรงเรียนต่างๆก็ต้องเตรียมการสอนตามแบบของแฮร์บาร์ททั้งสิ้น

ใน พ. ศ. 2488 (1915) สงครามโลกครั้งที่สองสงบลง นักเรียนไทยที่เรียนวิชาศึกษาศาสตร์ในประเทศอเมริกา ก็เริ่มกลับมา แต่ก็มีจำนวนน้อยมาก นักเรียนไทยเหล่านี้คงจะเผยแพร่ความคิดเรื่องการศึกษาแบบพัฒนาการบ้างแต่ก็ไม่อาจแก้ไขอะไรได้เพราะยังอยู่ในระบบเก่าหรือหลักสูตรเก่าคือหลักสูตรฝึกหัดครูประถมแล้ว ในระดับสูงขึ้นไปก็เป็นหลักสูตรฝึกหัดครูมัธยม พูดอีกทีหนึ่งก็คือครูประถมต่ำต่อยกว่าครูมัธยม ส่วนครูอาชีวศึกษาหรือศึกษาธิการอำเภอนั้นเรียกได้ว่าต่ำเหลือเกิน ทั้งหมดนี้ทำให้ขยายหรือปรับปรุงการศึกษาไม่ได้ ครูจำนวนไม่น้อยพากันละทิ้งอาชีพครูไป จึงเป็นปัญหาอย่างยิ่ง

ตั้งแต่ พ.ศ. 2490 (1947) มีนักเรียนไทยหรือครูไทยเริ่มทยอยกันออกไปศึกษาวิชาศึกษาศาสตร์ในประเทศอเมริกาและอังกฤษกันมาก โดยเริ่มต้นได้รับทุนของประเทศอเมริกาบ้างเล็กน้อย แต่ต่อมาก็เป็นทุนของกระทรวงศึกษาธิการเอง จำนวน 100 ทุน เมื่อสำเร็จการศึกษาภายใน 4 - 5 ปีแล้วนักเรียนไทยหรือครูไทยเหล่านี้ก็รีบกลับมา

ในปีพ.ศ. 2495 (1952) โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร เริ่มสอนวิชาครูตามแนวคิดของการศึกษาแบบพัฒนาการ แต่ก็ยังทำได้ไม่ถนัดนักเพราะยังเป็นหลักสูตรเดิม (หลักสูตรฝึกหัดครูมัธยม) อยู่ และที่สำคัญมากก็คือได้เรื่องสอนปรัชญา experimentalism และจิตวิทยาเกสตอลท์เป็นครั้งแรก ณ ที่นี้

ในปีพ.ศ. 2496 (1953) โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร ได้รับการสถาปนาเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษา (คือมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒในปัจจุบันนี้) จึงสามารถเปลี่ยน ระบบฝึกหัดครูและฝึกหัดศึกษาธิการอำเภอและจังหวัด ได้ทั้งระบบ กล่าวคือเป็นทั้งหลักสูตรวิธีสอน วิธีวัดผล และวิธีการบริหารสถานศึกษา และให้ครูประถม ครูมัธยม ครูอาชีวศึกษา และศึกษาธิการอำเภอจังหวัด ได้เรียนใน ระดับปริญญาตรี (ตรี-โท-เอก) ทางการศึกษาโดยเท่าเทียมกัน ตามสาขาของตน ไม่มีการเหลื่อมล้ำหรือต่ำต้อยยิ่งหย่อนไปกว่าการแต่อย่างใด และได้สอนเนื้อหาและวิธีการของการศึกษาแบบพัฒนาการได้อย่างเต็มที่ นับเป็นการเคลื่อนยุคใหม่ของการฝึกหัดครูและการฝึกหัดศึกษาธิการเป็นครั้งแรกในประเทศไทย จึงกล่าวได้ว่าวิทยาลัยวิชาการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการของการศึกษาแบบพัฒนาการซึ่งเริ่มต้นโดยรูโซในสมัยโน้น อนึ่งที่ว่าได้เปลี่ยนไปทั้งระบบนั้น คือได้เปลี่ยนไปดังต่อไปนี้

ก) **หลักสูตร** ได้ใช้ระบบหน่วยกิต (credit system) สำหรับวิชาทุกๆวิชา สำหรับวิชาศึกษาศาสตร์นั้นได้เริ่มใช้หนังสือชื่อ “The Foundations of Progressive Education” ของ ออร์วิล ยี บริม (Orville G. Brim) ไปพลางก่อน ต่อมาก็ให้นิสิตนักศึกษาอ่าน ‘Democracy and Education’ ของ จอห์น ดุย ‘Modern Educational Theories’ ของ บอยด์ เอช

โบด (Boyd H. Bode) และ ‘Seven Psychologies’ ของเอ็ดนา ไฮเบร็ดเดอร์ (Edna Heidbreder) และอื่นๆมากขึ้นเป็นลำดับ และได้ให้นิพจน์นักศึกษา ฝึกหัดค้นคว้าในหอสมุดซึ่งถือว่าเป็นห้องปฏิบัติการชนิดหนึ่ง ทำนองเดียวกับห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์, ห้องปฏิบัติการทางภาษา, โรงเรียนสาธิต, และอื่นๆ

ข) วิธีสอน เริ่มใช้ วิธีการแห่งปัญญา (method of intelligence) เป็นวิธีสอน ใช้วิธีสอนตามขั้นทั้งห้าของแฮร์บาร์ท ตลอดจนพยายามปรับปรุงวิธีสอนวิชาเฉพาะต่างๆด้วยเท่าที่จะทำได้ตามหลักการของการศึกษาแบบพิพัฒนาการ โดยนำวิธีการคิดของมนุษย์มาปรับใช้เป็นวิธีสอน

ค) วิธีวัดผล ก็ได้เปลี่ยนไปตามลักษณะของหลักสูตร เช่นในแต่ละรายวิชาให้มีการเขียนภาคนิพนธ์ (term paper) เพื่อนำมาประเมินผลด้วย มีการสอบย่อยๆ มีการใช้แบบทดสอบมาตรฐาน มีการสอบปลายภาคเรียนทุกภาค ฯลฯ ผลที่วัดออกมาได้นั้นก็เป็นรูป

ของระดับคะแนนเฉลี่ย (Grade Point Average หรือ G.P.A) แทนที่จะเป็นเปอร์เซ็นต์

ง) การบริหารสถานศึกษา นอกจากจะใช้วิธีการแห่งปัญญาเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจแล้ว ก็ได้พยายามสร้างน้ำใจประชาธิปไตย ขึ้นอีกด้วย ทำให้เกิดบรรยากาศทางวิชาการอย่างใหม่ขึ้น เป็นที่ตื่นเต้นและชื่นชมกันมากในตอนนั้น

สุดท้ายนี้อาจกล่าวได้ว่าได้มีการผลงมทางการศึกษา (Adventure in Education) เกิดขึ้นในวงการศึกษาระหว่างสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2496 เป็นลำดับมา

จากพ.ศ. 2528 เป็นต้นไป ก็คงจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่เกิดขึ้นอีกอย่างแน่นอน เนื่องจากโลกจะขึ้นยุคใหม่ คือยุคแห่งคอมพิวเตอร์ จึงเป็นหน้าที่ของนักการศึกษาและครูไทยทั้งปวงจะได้คอยเฝ้าดูการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นเหล่านั้น

ศ.ดร. สาโรช บัวศรี

อดีตข้าราชการบำนาญ

อดีตอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา

อดีตอธิบดีกรมการฝึกหัดครู

อดีตรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

ปรัชญาการศึกษา

ลัทธินิรันดรนิยม

ความหมาย

ปรัชญาการศึกษาลัทธินิรันดรนิยม (Perennialism) หมายถึง ความเชื่อที่ว่า มีความรู้ความจริงที่เที่ยงแท้แน่นอนอยู่ตลอดเวลา ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ความรู้ความจริงเหล่านี้มนุษย์จะต้องเรียนรู้เพื่อพัฒนาตัวเอง ให้มีสติปัญญา มีเหตุผล มีความดี มีคุณธรรม มีระเบียบวินัย กลายเป็นบุคคลที่สมบูรณ์

ความเป็นมา

โรเบิร์ต เอ็ม ฮัทชินส์ (Robert M. Hutchins) และ มอร์ติเมอร์ เจ แอดเลอร์ (Mortimer J. Adler) เป็นผู้ให้กำเนิดปรัชญาการศึกษาลัทธินิรันดรนิยม ในปี ค.ศ. 1929

ความคิดสำคัญของการศึกษาตามลัทธินิรันดรนิยม

โรเบิร์ต เอ็ม ฮัทชินส์ (Robert M. Hutchins) และ มอร์ติเมอร์ เจ แอดเลอร์ (Mortimer J. Adler) มีความเชื่อว่า มีความรู้หรือความจริงที่เป็นจริงแท้แน่นอนอยู่ตลอดเวลา ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ดังเช่น ถ้าในพุทธศาสนาก็มีความจริงว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ชีวิตมนุษย์มีทุกข์ สาเหตุของความทุกข์คือ ความโลภ ความ

โกรธ ความหลง ถ้าจัดความโลภ ความโกรธ ความหลงได้ มนุษย์ก็จะมี ความสงบ มีความสุขตลอดไป วิธีการที่จะจัดความโลภ ความโกรธ ความหลงเหล่านี้ ก็ด้วยการปฏิบัติตามวิธีที่ทั้งแปดประการผสมกัน คือ (1) ความเห็นชอบ (2) ความดำริชอบ (3) การพูดชอบ (4) การกระทำชอบ (5) การประกอบอาชีพชอบ (6) ความเพียรชอบ (7) การมีสติชอบ (8) การมีสมาธิชอบ

ตัวอย่างที่กล่าวมานี้ เป็นตัวอย่างของความจริงที่เที่ยงแท้แน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นความจริงที่นิรันดรที่พระพุทธเจ้าค้นพบไว้

ฮัทชินส์และแอดเลอร์ จะได้ศึกษาความจริงแท้ในพุทธศาสนาหรือไม่ ไม่ทราบ เพียงแต่ยกตัวอย่างให้เข้าใจความคิดของพวกนักปรัชญากลุ่มนี้เท่านั้น ตามหลักฐานที่ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรีเขียนไว้ คงจะเห็นได้ว่า พวกนักปรัชญากลุ่มนี้ได้ค้นหาความจริงที่แท้ของชาวตะวันออก พวกเขาค้นหาความจริงที่แท้จากหนังสือสำคัญของนักปราชญ์ชาวตะวันตกได้เขียนไว้ เช่น หนังสือ Republic ของ Plato หนังสือ Ethics ของ Aristotle เป็นต้น หนังสือที่นักปรัชญาทั้งสองนำมาศึกษามี 54 เล่ม เรียกหนังสือชุดนี้ว่า “หนังสือที่ยิ่งใหญ่ของโลกตะวันตก” (Great Books of the

Western World) พวกเขาพบว่า มีความรู้ ความคิดที่เป็นจริงตลอดกาล 102 ประการ เช่น ความรู้เกี่ยวกับ ความดี ความงาม คุณธรรม ศิลธรรม ความยุติธรรม เสรีภาพ คณิตศาสตร์ เป็นต้น

ความรู้เหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็นที่มนุษย์จะต้องเรียนรู้เพื่อพัฒนาตัวเองให้มีสติปัญญา มีเหตุผล มีความดี มีคุณธรรม มีระเบียบวินัย กลายเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ การเรียนรู้ความจริงทั้ง 102 ประการนี้ จะทำให้ผู้เรียนหลุดพ้นจากความงมงาย เชื่อว่าเป็นวิชาศิลปศาสตร์ (Liberal Education) ที่นิสิตในมหาวิทยาลัยทุกคนต้องเรียนเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นิสิตจะต้องอ่านหนังสือที่ยิ่งใหญ่ของโลกตะวันตกนี้แล้วนำมาถกเถียง อภิปรายโต้แย้ง เพื่อพัฒนาความมีเหตุผลและสติปัญญา พร้อมกับได้พัฒนา คุณธรรม จริยธรรม ความรับผิดชอบด้วย

ครูอาจารย์ที่สอนจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีของลูกศิษย์ เครื่องวัดในเรื่องการพัฒนาให้ผู้เรียนมีระเบียบ

วินัย และมีความประพฤติดี สิ่งเหล่านี้มนุษย์ทุกคนสามารถพัฒนาได้ และต้องพัฒนาด้วย เพราะโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีจิตใจที่บริสุทธิ์ ใฝ่ดี มีเหตุผลมาแต่กำเนิดแล้ว ด้วยการศึกษาหนังสือที่ยิ่งใหญ่ของโลก ตะวันตกนั้นจะเป็นทางที่พัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้มีความฉลาดและมีความดี

การนำมาใช้

ความคิดปรัชญาการศึกษาลัทธิรัตนตรนิยมนี้นี้ ได้นำมาใช้เป็นหลักในการจัดหลักสูตรในมหาวิทยาลัยที่กำหนดให้นิสิตนักศึกษาเรียนในส่วนที่เรียกว่า วิชาศิลปศาสตร์หรือวิชาศึกษาทั่วไป (General Education) ที่นิสิตปี 1 ปี 2 จะต้องเรียนทุกมหาวิทยาลัย สำหรับมหาวิทยาลัยในประเทศไทย กระทรวงศึกษาธิการ กำหนดโครงสร้างหลักสูตรปริญญาตรีประกอบด้วย

- (1) วิชาศึกษาทั่วไปอย่างน้อย 30 หน่วยกิต
- (2) วิชาเอกและวิชาโท
- (3) วิชาเลือกเสรี

ศ.ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรณานุกรม

วรวิทย์ วคินสรากร. (2544). **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษา.

สาโรช บัวศรี (2529). **การศึกษาค้นคว้าทางปรัชญาการศึกษา**. เอกสารประกอบคำบรรยาย ณ สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน วันพุธที่ 19 กุมภาพันธ์ 2529.

อรสา สุขเปรม. (2542). **เอกสารคำสอนการศึกษาไทย**. ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

Wesbury, Ian and Wilkof, Neil J. (ed). Joseph J. Schwab. (1978). **Science Curriculum and Liberal Education, Selected Essays**. Chicago : The University of Chicago Press.

ปรัชญาการศึกษา ตามแนวลัทธิสรรคสร้างนิยม

1. ความเป็นมา

ปรัชญาการศึกษาตามแนวลัทธิสรรคสร้างนิยม (Reconstructionism) เป็นปรัชญาการศึกษาที่เน้นบทบาทของโรงเรียน ให้เป็นผู้นำที่เปลี่ยนแปลงสังคม เป็นผู้กระตุ้นและกระทำการนำสังคมไปสู่สังคมอุดมคติโดยยึดถือแนวทางประชาธิปไตยและวัฒนธรรมของสังคมเป็นหลักสำคัญ ประชาธิปไตยตามแนวคิดของปรัชญาการศึกษานี้คือ ประชาธิปไตยที่ให้ประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมมีส่วนร่วมในการควบคุมสถาบันต่างๆ และทรัพยากรของสังคมเพื่อประโยชน์ สุขและ ความก้าวหน้าให้แก่ทุกคนในสังคมอย่างเต็มที่ ทั้งนี้ เพราะตามสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้มีส่วนร่วมในวิถีทางประชาธิปไตยอย่างแท้จริง นอกจากนี้ปรัชญาการศึกษาตามแนวลัทธิสรรคสร้างนิยม ยังเน้นการกำหนดเป้าหมายของการศึกษาและสังคมให้แน่ชัด ไม่ใช่เป็นความคาดหวังลอยๆ หรือ เป็นเพียงการรอคอยเท่านั้น แต่ต้องมีการกระทำและการนำเทคโนโลยี ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ทุกสาขามาสรรคสร้าง ความมุ่งหมายที่แน่ชัดเหล่านั้นให้ เป็นจริงด้วย

แนวคิดของปรัชญาการศึกษาตามแนวลัทธิสรรคสร้างนิยม มุ่งให้มนุษย์ได้อยู่ในสังคมอุดมคติ แนวคิดเรื่องสังคมอุดมคติ เป็นต้นว่าความคิดเรื่องยูโทเปีย (Utopia) นั้น เป็นสิ่งที่มีมานานแล้ว เช่น ในสมัยกรีกโบราณ เพลโต (Plato : 427-347 B.C.) ได้เสนอรูปแบบของสังคมอุดมคติในหนังสือชื่อ รีพับลิก (Republic) ในสมัยใหม่ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx : 1818-1883) ก็ได้เสนอสังคมอุดมคติ และแนวทางที่จะให้บรรลุถึงสังคมอุดมคตินั้น มาร์กซ์เสนอให้ใช้วิธีรุนแรงด้วยการปฏิวัติ และการเผด็จการของชนชั้นกรรมาชีพทั่วโลก แนวทางดังกล่าวไม่ตรงกับแนวทางของลัทธิสรรคสร้างนิยมซึ่งต้องการให้มนุษย์เข้าถึงสังคมอุดมคติโดยกระบวนการประชาธิปไตยที่แท้จริง

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ทำให้มีปัญหาสังคมมากมาย แม้จะมีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและวิชาการด้านต่าง ๆ ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาสังคมเหล่านั้นได้ ทำให้นักการศึกษาบางคนได้เสนอปรัชญาการศึกษาตามแนวลัทธิสรรคสร้างนิยมขึ้นเพื่อเสนอแนวทางในการใช้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางนำความเปลี่ยนแปลงของสังคม ผู้นำคนสำคัญของปรัชญาการศึกษาตามแนวลัทธิสรรคสร้าง

นิยม ได้แก่ ธีโอดอร์ บรามเมลด์ (Theodore Brameld) และ จอร์จ เคาน์ท์ส (George Counts)

2. แนวคิดสำคัญของลัทธิสรรคสร้างนิยม

2.1 การเน้นความสำคัญของวิทยาศาสตร์ ลัทธิสรรคสร้างนิยมมีความเชื่อว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์มีความสำคัญยิ่งเหนือวิธีการอื่น ๆ ในการแสวงหาความรู้และความจริง โดยเห็นว่าวิทยาศาสตร์สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือแก้ปัญหาสารพัดของมนุษย์ได้ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์หลุดพ้นจากโซ่ตรวนแห่งความทุกข์ยาก ความโง่เขลาและปัญหาต่าง ๆ ที่ทรมานมนุษย์มาเป็นเวลานาน

2.2 การเน้นความสำคัญของวัฒนธรรม ลัทธิสรรคสร้างนิยมมีความเชื่อว่าวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานสำคัญของประชาชาติ จุดเริ่มต้นของประชาชาติมาจากวัฒนธรรมของมนุษย์ เมื่อประชาชาติเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมในแต่ละยุคแต่ละสมัย ประชาชาติจึงเป็นโครงการแห่งชีวิตที่จะต้องปฏิบัติอย่างจริงจัง ไม่ใช่เป็นแต่เพียงสิ่งที่พึงนิยามและคิดถึงเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ลัทธิสรรคสร้างนิยมจึงเน้นคุณลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่พึงปรารถนาในอนาคต มีความมุ่งมั่นที่จะสรรคสร้างสังคมและโลกให้ดีกว่าเดิม

3. ทฤษฎีทางการศึกษา

ลัทธิสรรคสร้างนิยมเน้นการทำงานเป็นกลุ่มและมุ่งแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้ตกไป คือ สามารถแก้ปัญหาได้สำเร็จ ไม่ใช่เพียงแต่ฝึกกระบวนการแก้ปัญหาเท่านั้น นักปรัชญาการศึกษาลัทธิพิสูจนนิยม (Experimentalism) ชื่นชมวิธีการสืบเสาะและค้นหาความรู้โดยยกย่องวิธีการเหนือผลผลิตผล ดังนั้นจึงต้องการสรรคสร้างชีวิตให้ดีกว่าเดิมโดยการแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้หมดไปและสร้างอารยธรรมให้ก้าวหน้า ให้ใกล้ความปรารถนาของมนุษย์ให้มากที่สุด

4. แนวปฏิบัติในการจัดการศึกษา

4.1 การแสวงหาอุดมคติ เมื่อโลกปัจจุบันมีแต่ความยุ่งเหยิงสับสน นักปรัชญาการศึกษาตามแนวลัทธิสรรคสร้างนิยมจึงเห็นว่าโรงเรียนควรมุ่งไปที่อนาคต อนาคตควรเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน อุดมคติที่ผ่านมาในอดีตเป็นแต่เพียงความคิดฝันเฉยๆ แต่อุดมคติสำหรับนักปรัชญาการศึกษาตามแนวลัทธิสรรคสร้างนิยมเป็นสิ่งที่สามารถจะทำให้เป็นความจริงได้ โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ สิ่งที่เป็นอุปสรรคขัดขวางการบรรลุอุดมคติ ได้แก่ ความเฉื่อยชา ความขลาด และความโง่เขลาของมนุษย์เองที่ปล่อยให้สิ่งที่ย่ำแย่กว่าอุดมคติมีอยู่ทั่วไป

4.2 จริยศาสตร์เชิงปฏิรูป (The Morality of Reform) นักปรัชญาการศึกษาตามแนวลัทธิสรรคสร้างนิยมเน้นคุณลักษณะทางสังคมของมนุษย์ และเน้นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะสรรคสร้างสิ่งต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ปรารถนาที่จะปฏิรูปสภาพปัจจุบันของชีวิตให้ดีขึ้น และปรารถนาที่จะสร้างโลกใหม่ให้เป็นไปตามที่จิตใจปรารถนา

4.3 วิฤตการณ์ทางวัฒนธรรม (A Culture in Crisis) สังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่มีความยุ่งเหยิงสับสน มนุษย์ต้องดิ้นรนเพื่อรักษาตนให้อยู่รอด เมื่อประชาชาติ ๆ ไม่สามารถสนองความต้องการของมนุษย์ได้ การแสวงหาปรัชญาใหม่ ๆ จึงจำเป็นเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์เอง

4.4 ศาสตร์แห่งมนุษย์ (The Sciences of Man) มนุษย์ได้ศึกษาสิ่งอื่น ๆ อย่างกว้างขวางลึกซึ้งมานาน แต่การศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์เองนั้น ยังไม่ได้กระทำอย่างกว้างขวาง นักปรัชญาการศึกษาตามแนวลัทธิสรรคสร้างนิยมเชื่อว่า มนุษย์สามารถบรรลุถึงสันติภาพ ปรารถนา และอิสรภาพได้ ถ้าให้วิทยาศาสตร์มีอิสระในการศึกษามนุษย์

4.5 การแสวงหาจุดมุ่งหมาย โรงเรียนเป็น และใช้ความรู้และทดสอบความรู้เหล่านั้นกับเยาวชน สำนักงานใหญ่ในการแสวงหาจุดมุ่งหมาย โรงเรียน เพื่อแสวงหาวิธีการที่ดี มีประสิทธิภาพในการจัดการ ต้องเป็นผู้จัดกิจกรรมอันยิ่งใหญ่ในการสร้างชีวิตใหม่ ศึกษา นอกจากนี้ โรงเรียนจะต้องเอาใจใส่กับจุดมุ่ง เป็นกองบัญชาการสูงสุดในการสร้างอุดมคติ นั่นคือ หมาย ทั้งจุดมุ่งหมายของแต่ละบุคคลและจุดมุ่งหมาย โรงเรียนต้องเป็นที่รวบรวมความรู้ใหม่เกี่ยวกับมนุษย์ ของสังคม

ผศ.ดร. พิสิทธิ์ สารวิจิตร

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

- Brameld, Theodore. **Philosophies of Education in Cultural Perspective**. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1955.
- Brameld, Theodore. "Reconstructionist Theory : Some Recent Critique Considered in Perspective," **Education Theory**. 16:333-343; October 1966.
- Curti, Merle. **The Social Ideas of American Educators**. New York: Scribner, 1935.
- Morris, Van Cleve. **Philosophy and the American School**. Boston: Houghton Mifflin Company, 1961.
- Wingo, G. Max. **The Philosophy of American Education**. Lexington, D.C.: Health and Company, 1965.

ปรัชญาการศึกษา ตามลัทธิอัตถิภาวนิยม

ลัทธิอัตถิภาวนิยม (Existentialism) เป็นปรัชญาที่ค่อนข้างใหม่ ซึ่งได้มีการนำมาประยุกต์ใช้กับทฤษฎีการศึกษาและปัญหาทางการศึกษาเมื่อไม่นานมานี้เอง ปรัชญานี้มีรากฐานมาจากความคิดของนักปรัชญาชาวเดนมาร์กที่ชื่อ ซอเรน คีเคอร์การ์ด (Soren Kierkegaard : 1813-1855) และก็ได้รับการพัฒนาเพิ่มเติมขึ้นอีกในคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยนักคิดหลายคน เช่น มาร์ติน บูเบอร์ (Martin Buber : 1878-1965) นักปรัชญาและเทววิทยาชาวยิว มาร์ติน ไฮเด็กเกอร์ (Martin Heidegger : 1889-1976) นักปรัชญาชาวเยอรมัน และฌอง-ปอล ซาทร์ (Jean-Paul Sartre : 1950-1980) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส สำหรับในสหรัฐอเมริกา นักวิชาการเช่น จอร์จ เอฟ. เนลเลอร์ (George F. Kneller) และ แวน คลีฟ มอร์ริส (Van Cleve Morris) ก็ได้นำปรัชญานี้มาใช้ในการศึกษาตั้งแต่ ค.ศ. 1450 เป็นต้นมา

1. แนวคิดทางปรัชญา ซอเรน คีเคอร์การ์ด
ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ให้กำหนดปรัชญานี้ ได้เสนอความคิดที่โดดเด่นกว่าคนอื่น ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 หลายประการ และความคิดเหล่านี้ก็ได้กลายมาเป็นพื้นฐานของลัทธิอัตถิภาวนิยมในเวลาต่อมา เช่น เขาได้บรรยายถึงปัจเจกบุคคลที่อยู่โดดเดี่ยวในโลกที่

เน้นวิทยาศาสตร์และวัตถุวิสัย (Objectivity) เพราะวิทยาศาสตร์มุ่งแต่วัตถุวิสัยนี้เองจึงทำให้คนเห็นห่างจากความเชื่อแบบคริสเตียน วัตถุวิสัยทำให้คนต้องขึ้นอยู่กับกลุ่มหรือผู้อื่น ขาดความเป็นตัวของตัวเอง คนไม่กล้าประพฤติตนแตกต่างจากบรรทัดฐานของสังคมที่วางไว้ เพราะถ้าทำตามความคิดหรือความเชื่อของตนเองก็จะกลายเป็นการยึดอัตวิสัย (Subjectivity) มากไป ไม่ใช่วัตถุวิสัย ซอเรน คีเคอร์การ์ด เรียกร้องให้คนหันมายึดอัตวิสัย ตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง ทำความเข้าใจในเรื่องวิญญาณและรับผิดชอบต่อชะตาชีวิตของตนเอง เขาโจมตีระบบความคิดในสมัยนั้นว่าทำให้คนไม่เป็นตัวของตัวเองโดยการให้ความสำคัญต่อความคิดมากกว่าตัวผู้คิด ในชีวิตจะมีสิ่งที่เราต้องเลือกอยู่ตลอดเวลา และเราเท่านั้นจะต้องเป็นผู้คิดว่าเราจะเลือกอะไรดี และรับผิดชอบต่อการเลือกของเรา ไม่มีใครมาคิดหรือเลือกแทนเราได้

การศึกษานั้นควรจะเน้นทั้งอัตวิสัยและศาสนา คือมุ่งพัฒนาตัวผู้เรียนและสัมพันธ์ภาพของผู้เรียนกับพระเจ้าเป็นเจ้าของควบคู่กันไป ซอเรน คีเคอร์การ์ดไม่สนับสนุนการอาชีวศึกษา และวิชาเทคนิคต่าง ๆ เพราะเป็นวิชาที่มุ่งไปในทางโลกียะมากเกินไป

ความคิดของ ซอเรน คีเคอร์กอด ออกจะล้าสมัยไปสักหน่อยในขณะนั้น จึงไม่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการ และปัญญาชนเท่าใดนัก ต่อมาเมื่อมีการแปลงานเขียนของเขาออกเป็นภาษาเยอรมันและอังกฤษในภายหลัง ความคิดดังกล่าวจึงแพร่หลายและได้รับการยอมรับมากขึ้น

ผู้ที่สนใจและนำความคิดของ ซอเรน คีเคอร์กอด มาสานต่อผู้หนึ่งก็คือ มาร์ติน บูเบอร์ ซึ่งถึงแม้จะเกิดในยุโรปและได้รับการศึกษาอย่างดีในยุโรป แต่ก็ได้ร่วมกับชาวยิวในขบวนการจัดตั้งรัฐยิวและอพยพไปอยู่ที่ปาเลสไตน์ และจากประสบการณ์ที่ต้องต่อสู้กับทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทางอารมณ์และความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์ของชาวอาหรับ ทำให้มาร์ติน บูเบอร์สนใจแสวงหาคำตอบเรื่องสภาวะและเงื่อนไขต่าง ๆ ของมนุษย์ แล้วได้สะท้อนความคิดในเรื่องนี้ออกมาในงานเขียนต่าง ๆ หนังสือชื่อ I and Thou ของเขา เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายที่สุด

ในหนังสือเล่มดังกล่าว มาร์ติน บูเบอร์ พยายามที่จะอธิบายให้เห็นว่ามนุษย์มีความสามารถที่จะสัมพันธ์และผูกพันกับโลกที่อยู่รอบ ๆ ตัวได้อย่างไร เขาเรียกความสัมพันธ์ชนิดที่บุคคลมองสิ่งอื่น ๆ นอกตัวเองในลักษณะที่เป็นวัตถุวิสัย และพยายามที่จะทำให้สิ่งเหล่านั้นเป็นประโยชน์แก่ตนเองให้มากที่สุดว่าความสัมพันธ์ชนิดนั้นเป็นลักษณะ “I-It” และเสนอว่ามนุษย์เราควรจะมีความสัมพันธ์แบบ “I-Thou” มากกว่าซึ่งในลักษณะนี้ แต่ละบุคคลจะต้องมองคนอื่นว่า ต่างก็มีโลกที่เป็นของตัวเอง มีความจริงที่เป็นอัตวิสัยเป็นส่วนตัวและไม่จำเป็นต้องเหมือนใคร ในข้อเขียนต่าง ๆ เหล่านั้น มาร์ติน บูเบอร์พยายามชี้ให้เห็นถึงศักดิ์ศรีและลักษณะพิเศษของความเป็นมนุษย์

มาร์ติน ไฮเด็กเกอร์ ได้อธิบายถึงลักษณะการดำรงอยู่ที่เป็นพิเศษของมนุษย์โดยเรียกว่า “dascin”

อ่านว่า “ดาซิน” ลักษณะความเป็นมนุษย์นี้ไม่สามารถไปเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นใดได้ มนุษย์มาอยู่ในโลกนี้โดยไม่ได้ยินยอมพร้อมใจและไม่มีเหตุผลอะไร มนุษย์ต้องเผชิญกับความว่างเปล่าของตนเองซึ่งทำให้มนุษย์ต้องกระวนกระวายใจ และเมื่อกระวนกระวายใจแล้วจึงได้ตระหนักถึงการดำรงอยู่ (existence) ของตน เช่นเดียวกับการเผชิญกับความกลัว ความสำนึก ความตายและความสำนึกผิด สิ่งเหล่านี้แหละจะทำให้มนุษย์สามารถค้นหาความหมายให้กับตัวเองได้

ผู้มีส่วนสำคัญอย่างมากในการพัฒนาความคิดตามลัทธิอัตถิภาวนิยมให้เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางก็คือ ฌอง-ปอล ซาร์ทท์ ผู้มองว่ามนุษย์ดำรงอยู่ (existence) อย่างไรความหมายเพราะมนุษย์ถูกโยนเข้ามาในโลกนี้ซึ่งปราศจากความหมาย ถ้าอยากรู้ถึงความหมายอะไรก็ตามมนุษย์ต้องสร้างขึ้นเองหรือหาคำตอบให้กับมันเอง ในเมื่อโลกและมนุษย์ดำรงอยู่โดยไม่มี ความหมาย มนุษย์จึงต้องพัฒนาความหมายต่าง ๆ ด้วยตนเอง แม้แต่พระเจ้าเป็นเจ้าก็ไม่สามารถให้ความหมายของสิ่งต่าง ๆ แก่มนุษย์ได้ มนุษย์ต้องเผชิญปัญหาด้วยตนเอง ประเมินค่านิยมด้วยการตัดสินใจของตนเอง และลงมือทำการด้วยความรับผิดชอบโดยการตัดสินใจของตนเอง ฌอง-ปอล ซาร์ทท์ กล่าวว่า การที่มนุษย์ไม่กล้าตัดสินใจหรือชอบเลี่ยงความรับผิดชอบโดยการโยนความรับผิดชอบให้กับหลักการที่ลึกลับยอมรับ ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายซึ่งปรากฏออกมาในความรู้สึกไม่พอใจกับสภาพที่เป็นอยู่ เฉื่อยชาต่อชีวิต เอือมระอา หรือหงุดหงิด อารมณ์เสีย การที่มนุษย์ไม่กล้าตัดสินใจด้วยตนเอง เช่นนี้ เรียกว่า ศรัทธาที่ไม่ดี (bad faith)

ในเมื่อมนุษย์เกิดโดยว่างเปล่าและปราศจากความหมาย ไม่มีลักษณะที่เป็นแก่น (essence) ติดตัวมาทั้งสิ้น มนุษย์จึงต้องเลือกที่จะให้ความหมายหรือสร้างลักษณะของตนเองขึ้นมาตามที่ตัวเองอยากจะเป็น ดังคำกล่าว

ที่ว่า “มนุษย์เป็นสิ่งที่มนุษย์ทำ ไม่ใช่ทำสิ่งที่มนุษย์เป็น” นั่นก็คือ มนุษย์มีเสรีภาพที่จะเลือกแนวทางที่ตนปรารถนา ถ้าโง่ก็เพราะมนุษย์ทำตัวเองให้โง่ ถ้าฉลาดหรือกล้าหาญก็เพราะมนุษย์ใช้เสรีภาพเลือกทำตัวเองให้ฉลาดหรือกล้าหาญ ไม่ได้มีใครมาสร้างหรือลิขิตชะตาชีวิตหรือลักษณะที่เป็นแก่นของมนุษย์ไว้

เรื่องเสรีภาพนี้ ฌอง-ปอล ซาทร์ เน้นมากว่าเป็นสิ่งเดียวกับมนุษย์ ถ้ามีเสรีภาพน้อยลงเท่าใด ก็มีความเป็นมนุษย์น้อยลงเท่านั้น มนุษย์มีเสรีภาพอย่างเต็มที่ในการเลือกและกระทำทุกอย่าง ดังนั้นมนุษย์จึงต้องรับผิดชอบด้วยตนเองต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้น จะอ้างว่าเป็นการกระทำของพระเจ้าที่เป็นเจ้าหรือของสังคมไม่ได้

2. แนวคิดทางการศึกษา เมื่อมนุษย์มีเสรีภาพที่จะเลือกสร้างลักษณะของตัวเองหรือกำหนดชะตาชีวิตของตนเองแล้ว ก็จะต้องตัดสินใจกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งคือ จะเลือกอะไรดี แต่ทุกคนก็ไม่จำเป็นที่จะต้องเลือกเหมือนกัน ดังนั้น การศึกษาซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่จะมีส่วนช่วยในการตัดสินใจเลือกของมนุษย์ ก็ไม่จำเป็นต้องมีจุดมุ่งหมายเดียวที่กำหนดตายตัวลงไปเลย

ถ้าจะพูดกันกว้าง ๆ แล้ว จุดมุ่งหมายของการศึกษาตามลัทธิอัตถิภาวนิยมก็คือการเข้าถึงเป้าหมายชีวิตของแต่ละบุคคล (fulfillment of personal goals) โรงเรียนควรเป็นสถานที่ ๆ จะให้ผู้เรียนได้คลุกคลีกับประสบการณ์ต่าง ๆ ของชีวิตอย่างจริงจัง วิชาที่สอนในโรงเรียนเป็นเพียงเครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้เรียนได้เข้าถึงอัตวิสัย คือรู้จักการเลือกเป้าหมายชีวิตและวิธีดำเนินชีวิตด้วย

หลักสูตรที่เหมาะสมนั้น สมควรจะเป็นหลักสูตรที่เปิดกว้างในแนวทางของมนุษยศาสตร์ (Humanities) หรือศิลปศาสตร์ (Liberal Arts) เพราะจะทำให้ผู้เรียนเข้าถึง

ปัญหาที่สำคัญๆของมนุษย์และเข้าถึงเสรีภาพซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในความเป็นมนุษย์ได้ดีขึ้น ถ้าเป็นไปได้ จะมีวิชาต่าง ๆ จำนวนมากให้ผู้เรียนเลือกก็ยิ่งดี

ครูจะต้องกระตุ้นให้ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเองให้มากที่สุด ด้วยการสนับสนุนให้ผู้เรียนระบายความรู้สึกภายในของตนออกมาและทำในสิ่งที่ตัวเองเลือกเอง ในขณะที่เดียวกันครูจะต้องมีความเป็นตัวของตัวเองด้วย และควรสอนในลักษณะที่ว่า ความรู้ที่ครูนำมาเสนอนั้น ไม่ใช่สิ่งที่มี “ใครฝากมาให้” แต่มันออกมาจากตัวของครูเอง

การเรียนรู้ขึ้นอยู่กับปฏิกริยาภายในตัวผู้เรียน ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับวัตถุภายนอก นั่นก็คือความรู้เป็นสิ่งที่อยู่ในตัวผู้เรียน ไม่ใช่อยู่ที่นอกตัวผู้เรียน เนื้อหาวิชาต่าง ๆ ในโรงเรียนนั้น ไม่มีวิชาใดวิชาหนึ่งที่สำคัญที่สุดมันเป็นเพียงสิ่งที่ผู้เรียนจะเลือกเพื่อทำให้เขาได้รู้จักตนเองหรือเข้าถึงเป้าหมายในชีวิตของตน วิชาใดที่ผู้เรียนพอใจและเห็นว่าควรจะเลือก วิชานั้นย่อมมีความสำคัญ สิ่งที่จะต้องคำนึงถึงในการเรียนการสอนก็คือวิธีการที่จะกระตุ้นและเร้าให้ผู้เรียนตื่นตัวและรู้แนวทางว่าควรจะเลือกอย่างไรซึ่งนักเรียนจะต้องใช้เสรีภาพในการตัดสินใจด้วยตนเอง

มาร์ติน บูเบอร์ เห็นว่ามนุษย์ถูกปฏิบัติเยี่ยงวัตถุ อยู่เสมอ ๆ และในบางครั้งในวงการศึกษาก็เช่นกัน ผู้เรียนซึ่งเป็นมนุษย์ถูกลดศักดิ์ศรีลงมาเป็นเพียงรหัสประจำตัวเท่านั้น ครูและผู้เรียนไม่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ครูมีหน้าที่สอนก็สอน แล้วก็ให้การบ้าน สอบ แล้วก็ให้คะแนน เสร็จแล้วต่างคนก็ต่างไป มาร์ติน บูเบอร์ เห็นว่าไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นเช่นนั้น เขาเสนอให้ครูและผู้เรียนมีความรู้สึกต่อกันและเข้าใจกัน การสอนเป็นการนำเอาความรู้ ความรู้สึก และความใฝ่ฝันมาแลกเปลี่ยนกัน ทุกคนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการนี้จะต้องเป็นทั้ง

ผู้ให้และผู้รับ เป็นทั้งผู้สอนและผู้เรียนในขณะเดียวกัน มาร์ติน บูเบอร์อยากให้ความสัมพันธ์เช่นนี้มีอยู่ในทุกระดับของการศึกษาและในสังคม

อนึ่ง การที่ปรัชญาการศึกษานี้ ต้องการฝึกให้ผู้เรียนได้รู้จักตนเอง สนใจตนเองและเลือกแนวทางของตนเองนั้น ไม่ได้ขัดกับเรื่องความสนใจในผู้อื่นแต่อย่างใด เพราะปรัชญานี้ถือว่าสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับตนเองนั้น จะต้องเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับผู้อื่นด้วย สิ่งที่ตนเองเลือกนั้นย่อมหมายถึงว่าเลือกสำหรับผู้อื่นด้วย เสรีภาพไม่ใช่การตามใจ ถ้าผู้เรียนจะเลือกเป่าแตรในห้องเรียนขณะที่ผู้อื่นกำลังเรียนและครูกำลังสอน ย่อมจะไม่ใช้การเลือกที่ดีที่สุด เพื่อนๆและครูคงจะยอมไม่ได้แน่ ๆ เพราะฉะนั้นจึงถือได้ว่าสิ่งที่ไม่ดีสำหรับผู้อื่นก็ย่อมไม่ดีสำหรับตนเองด้วย

แนวคิดทางการศึกษาในลักษณะนี้ แตกต่างจากแนวคิดทั่วไปอย่างมาก ทำให้มีผู้สงสัยว่าจะนำไปปฏิบัติในโรงเรียนได้มากน้อยเพียงใด ปัจจุบันนี้ โรงเรียนที่จัดการศึกษาได้ใกล้เคียงกับความคิดตามลัทธิอัตถิภาวนิยมมากที่สุดก็คือ โรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ (Summerhill School) ซึ่งก่อตั้งโดย เอ.เอส.เนลล์ (A.S.Neill : 1883-1973) อยู่ในประเทศอังกฤษ และที่มีความเหมือนอยู่บ้างก็คือ โรงเรียนหมู่บ้านเด็กของมูลนิธิเด็ก ที่อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งนำแนวคิดของเนลล์มาประยุกต์กับพุทธปรัชญา โรงเรียนทั้งสองนี้ให้เสรีภาพแก่นักเรียนมากกว่าโรงเรียนอื่น ๆ ในประเทศของตน

รศ.ดร. คักดา ปรากฏประทานพร

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยบูรพา

ปรัชญาการศึกษา

ลัทธิกิจกรรมนิยม

ความหมายของปรัชญาการศึกษาลัทธิกิจกรรมนิยม

ปรัชญาการศึกษาลัทธิกิจกรรมนิยม (Activistic Philosophy of Education) คือ ปรัชญาการศึกษา ลัทธิหนึ่งที่อาศัยความคิดทางปรัชญาของลัทธิกิจกรรมนิยม (Activism) เป็นพื้นฐานสำหรับการกำหนดความคิดทางการศึกษาหรือทฤษฎีการศึกษาเพื่อยึดเป็นหลักปฏิบัติในการจัดการศึกษา เช่น การกำหนดความมุ่งหมายของการศึกษา การจัดหลักสูตรการศึกษา การประเมินผลการศึกษา ฯลฯ

อาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าปรัชญาการศึกษาลัทธิกิจกรรมนิยม คือ พื้นฐานทางปรัชญาของการศึกษาที่ได้จากความคิดทางปรัชญาของลัทธิกิจกรรมนิยมเพื่อนำมาใช้เป็นหลักปฏิบัติในการจัดการศึกษา

ในสมัยปัจจุบัน เมื่อกล่าวถึงปรัชญาการศึกษาลัทธิกิจกรรมนิยมแล้ว มักจะหมายถึงปรัชญาการศึกษาที่อาศัยความคิดทางปรัชญาของลัทธิกิจกรรมนิยมของ รูดอล์ฟ คริสโตฟ ยูเคิน (Rudolf Christoph Eucken : 1846-1926) และยังยอมรับว่าปรัชญาการศึกษาลัทธิกิจกรรมนิยมมีความคิดสอดคล้องต้องกันกับ “ความรู้เรื่องหลักการสอนด้วยการกระทำ” (pedagogy of action) ซึ่งหมายถึงหมวดความรู้หรือศาสตร์ (science) หรือวิธีการสอนที่กำหนดให้ทำการสอนโดยอาศัยกิจกรรมที่มีจุดมุ่งหมาย

ความหมายและความคิดทางปรัชญาของลัทธิกิจกรรมนิยม

ลัทธิกิจกรรมนิยม คือ ทฤษฎีปรัชญาที่ถือว่ากิจกรรมคือแก่นหรือสาระของความจริงหรือของสภาวะ (reality) โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมทางวิญญาณหรือกิจกรรมทางจิตวิญญาณ (spiritual activity)

ความคิดทางปรัชญาที่เป็นพื้นฐานของปรัชญา ลัทธินี้ได้แก่ความเชื่อที่ว่า “กิจกรรมบริสุทธิ์ (pure activity) เป็นแก่นหรือสาระของความเป็นจริงหรือของสภาวะ” ความเชื่อเรื่องกิจกรรมบริสุทธิ์นี้เริ่มต้นจากคำสอนของอริสโตเติล (Aristotle : 384-322 B.C.) ดังที่ปรากฏอยู่ในคำอธิบายเรื่องแบบ (form) ของอริสโตเติล กล่าวคือ “แบบเป็นกิจกรรมบริสุทธิ์หรือการกระทำบริสุทธิ์คือไม่มีสสาร (matter) เจือปนเลย ดังนั้น แบบจึงเป็นฝ่ายสกริยาหรือฝ่ายกระทำ (active) อย่างแท้จริง”

ความเชื่อในเรื่องกิจกรรมบริสุทธิ์หรือการกระทำบริสุทธิ์ดังกล่าวข้างต้นนี้เป็นความเชื่อที่นักปรัชญาหลายฝ่ายยอมรับสืบต่อกันเรื่อยมา เริ่มต้นจากนักปรัชญาฝ่ายอัสสมาจารย์นิยม (Scholasticism) ในยุคกลางของยุโรป (ค.ศ. 529-1500) ที่ได้ยึดถือคำสอนของ

อริสโตเติลเป็นความคิดพื้นฐานสำหรับการจัดรวบรวมปรัชญาลัทธิอัสมาจารย์นิยม นักปรัชญายุคต่อมา (ค.ศ. 1500-1900) เช่น ไบ์นิตซ์ (Leibnitz ; 1646-1716) และฟิกเต (Fichte ; 1762-1814) ก็ได้ยอมรับเอาความเชื่อเรื่องกิจกรรมบริสุทธิ์หรือการกระทำบริสุทธิ์มาเป็นหลักในการกำหนดความคิดทางปรัชญาของตนเช่นกัน สำหรับนักปรัชญายุคปัจจุบัน (ค.ศ. 1900-ทุกวันนี้) ที่ยอมรับเอาความเชื่อเรื่องกิจกรรมบริสุทธิ์หรือการกระทำบริสุทธิ์มาเป็นหลักในการสร้างหลักปรัชญาของตนด้วยนั้น ได้แก่ ยูเคิน และนักปรัชญาลัทธิจิตนิยมสมัยใหม่หรือนักปรัชญาลัทธิเฮเกิลนิยมใหม่ (Neo Hegelianism)

เนื่องด้วยปรัชญาลัทธิกิจกรรมนิยมมีพื้นฐานความคิดจากเรื่องกิจกรรมบริสุทธิ์หรือการกระทำบริสุทธิ์สืบต่อกันมานานนับตั้งแต่สมัยกรีกโบราณจนถึงสมัยปัจจุบัน ความเห็นในเรื่องความหมายและบทบาทหรือความสำคัญของกิจกรรมจึงแตกต่างกันบ้างดังนี้

นักปรัชญาฝ่ายพุทธิปัญญา (intellectualist) กับนักปรัชญาฝ่ายจิตนิยมสมัยใหม่กล่าวถึงความหมายและบทบาทหรือความสำคัญของกิจกรรมไว้แตกต่างกัน คือนักปรัชญาฝ่ายพุทธิปัญญาถือว่า “กิจกรรมหรือการกระทำที่ช่วยให้บุคคลค้นพบความจริงย่อมได้แก่ กิจกรรมทางปัญญาเชิงนามธรรม” ดังที่นักปรัชญาฝ่ายพุทธิปัญญากล่าวไว้ในคำสอนเรื่อง “วิธีการสืบสวนโดยอาศัยปัญญาเชิงนามธรรม” ว่า “เราสามารถค้นพบคำตอบที่ดีที่สุดสำหรับการตอบปัญหาเรื่องความจริงได้ด้วยวิธีการสืบสวนโดยอาศัยปัญญาเชิงนามธรรม” ส่วนนักปรัชญาฝ่ายจิตนิยมสมัยใหม่กล่าวว่า “การกระทำ (action) คือกุญแจไขไปสู่ความจริง” และได้อธิบายว่า “การกระทำที่แท้จริงและการกระทำที่ถูกต้องตามเกณฑ์มาตรฐานคือการกระทำที่ทำให้ชีวิตทางจิตวิญญาณ

(spiritual life) มีอิสรภาพซึ่งเป็นอิสรภาพที่เกิดจากการสร้างความกลมกลืนกันระหว่างชีวิตกับโลกให้เกิดขึ้นจนถึงระดับที่ทำให้เกิดความสอดคล้องกันระหว่างคุณค่าของชีวิตและของโลก ชีวิตที่พึงปรารถนาคือชีวิตทางจิตวิญญาณที่เจริญงอกงามจากการช่วยเหลืออย่างจริงจัง หรือการกระทำอย่างจริงจังที่เกิดจากความร่วมมือของมนุษยชาติ (human cooperation) เพื่อทำให้ชีวิตทางจิตวิญญาณแผ่ขยายกว้างออกไปจนบรรลุสู่ระดับที่สูงขึ้นไปเรื่อย ๆ ชีวิตทางจิตวิญญาณเป็นชีวิตที่แต่ละบุคคลสามารถสร้างขึ้นจนสำเร็จได้ด้วยกรกระทำในสิ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิตของตน”

สำหรับนักปรัชญาลัทธิกิจกรรมนิยมกลุ่มหนึ่งกล่าวว่า “การสร้างเจตจำนงสร้างสรรค์ (creative willing) ให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องคือการทำให้ค้นพบสัจจะหรือความเป็นจริงและยังทำให้ค้นพบความรู้ที่แท้จริงอีกด้วย” และยังได้อธิบายเพิ่มเติมต่อไปอีกว่า “การสร้างเจตจำนงสร้างสรรค์นั้น ถือว่าเป็นกิจกรรมศักดิ์สิทธิ์ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมสำหรับมนุษย์ทุกคน” ความเห็นดังกล่าวนี้สอดคล้องกันกับความเห็นของนักปรัชญาฝ่ายโอกาสนิยม (occasionalism)

ส่วนยูเคินซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำคนสำคัญคนหนึ่งของกลุ่มนักปรัชญาฝ่ายกิจกรรมนิยมสมัยปัจจุบันมีความเชื่อว่า “ชีวิตที่พึงปรารถนาของแต่ละบุคคลนั้นคือชีวิตที่เป็นชีวิตทางจิตวิญญาณ ไม่ใช่ชีวิตทางวัตถุนิยม (materialistic life) และไม่ใช่ชีวิตทางธรรมชาตินิยม (naturalistic life) หรือไม่ใช่ชีวิตทางจักรกลนิยม (mechanistic life) เพราะเหตุว่าชีวิตทางจิตวิญญาณนั้นเป็นชีวิตที่เกิดจากประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการต่อสู้ การดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด และการรักษาลิทธิในการเป็นมนุษย์ของตนให้คงอยู่ในการสร้างชีวิตทางจิตวิญญาณที่พึงปรารถนานั้นจะต้องอาศัยองค์

ประกอบสำคัญสองส่วนของแต่ละบุคคล ได้แก่ ความสามารถทางปัญญาและความปรารถนาของเขาเอง นั่นคือ เมื่อบุคคลจะสร้างชีวิตทางจิตวิญญาณของตนขึ้นมา เขาจะต้องอาศัยทั้งความสามารถทางปัญญาและเขาจะต้องมีความมุ่งมั่นที่จะประกอบภารกิจต่าง ๆ ของตนด้วยความกล้าหาญอดทนและพากเพียรอย่างยิ่ง” ความคิดของยูเคินดังกล่าวนี้ อาจจะเรียกว่า “ระบบรวมของปรัชญาชีวิต” หรือทัศนะของชีวิตในภาพรวมที่เป็นระบบ (syntagma ตรงกับคำว่า The systematized wholes of life views.)

ความคิดทางการศึกษาของปรัชญาลัทธิกิจกรรมนิยม

มีความเชื่อขั้นต้นว่า “ประสบการณ์แบบ सकิริยา (active experience) ของแต่ละบุคคลจะช่วยให้บุคคลนั้นได้รับการเรียนรู้หรือความรู้ที่แท้จริง ประสบการณ์ดังกล่าวนี้หมายถึงผลรวมของการประกอบกิจกรรมหลายอย่างแตกต่างกันอย่างต่อเนื่องเหมือนกระแสน้ำของชีวิตและมีบูรณาการเป็นระยะ ๆ ไป”

หลักปฏิบัติในการจัดการศึกษาตามความคิดของนักการศึกษาฝ่ายกิจกรรมนิยม แบ่งออกเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

1. การศึกษาที่แท้จริงของแต่ละบุคคลคือผลรวมของการกระทำหรือผลรวมของการประกอบกิจกรรมรวมทั้งกิจกรรมทางกายภาพและกิจกรรมทางจิตของบุคคลนั้น
2. ตามธรรมชาติแล้วเด็กเป็นสิ่งมีชีวิตที่เป็นฝ่ายกระทำหรือเด็กเป็นฝ่าย सकิริยาและการประกอบกิจกรรมหรือการกระทำต่าง ๆ ย่อมเกิดขึ้นเพราะความต้องการของเด็กแต่ละคนเพื่อการพัฒนาตนเอง
3. การประกอบกิจกรรมสร้างสรรค์ (creative activity) เป็นวัตถุประสงค์ของการศึกษาในตัวของ

มันเอง ดังนั้นจึงควรกำหนดไว้ว่า วัตถุประสงค์ของการศึกษาคือการส่งเสริมให้นักเรียนมีโอกาสประกอบกิจกรรมสร้างสรรค์ด้วยตนเอง

4. หลักสูตรการศึกษาที่มีประสิทธิภาพคือหลักสูตรประเภทกิจกรรม (activity curriculum) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อกิจกรรมต่าง ๆ ที่บรรจุไว้ในหลักสูตรเป็นกิจกรรมของนักเรียนแล้ว ยิ่งแน่ใจได้ว่าหลักสูตรนั้นมีประสิทธิภาพสูงมาก

5. หลักการสอนที่เหมาะสมที่สุดคือหลักการสอนด้วยการกระทำซึ่งหมายถึงหมวดความรู้หรือศาสตร์หรือวิธีการสอนซึ่งกำหนดให้ทำการสอนโดยอาศัยกิจกรรมที่มีจุดมุ่งหมาย ประกอบด้วยขั้นตอนของการปฏิบัติการสอนหลายขั้นตอน แต่ละขั้นตอนจะต้องอาศัยการริเริ่ม การประเมินผล และการตัดสินใจเลือกที่มีนักเรียนเป็นผู้กระทำดังนี้

- ขั้นแรก - การกำหนดจุดมุ่งหมาย ได้แก่ การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนและการทำความเข้าใจจุดมุ่งหมายนั้น ๆ ว่าแท้จริงคืออะไร
- ขั้นที่สอง - การวางแผน ได้แก่ การเลือกและการเตรียมวิธีดำเนินการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้แล้ว
- ขั้นที่สาม - การดำเนินการตามแผน ได้แก่ การนำวิธีการหรือวิธีดำเนินการที่ได้เลือกและเตรียมไว้แล้วในขั้นวางแผนมาปฏิบัติ
- ขั้นที่สี่ - การพิจารณาตัดสิน ได้แก่ การประเมินผล รวมทั้งการประเมินผลวิธีดำเนินการและผลของการเรียนรู้ว่าสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายหรือไม่

6 การตรวจสอบความรู้ใดว่าเป็นความรู้ที่แท้จริงหรือไม่นั้น ย่อมตรวจสอบได้ด้วยการนำความคิดที่เกิดจากการได้รับความรู้นั้น ๆ ไปปฏิบัติ

บทสรุป

ถึงแม้ว่าความคิดทางการศึกษาของปรัชญาฝ่ายกิจกรรมนิยมจะเน้นความสำคัญของ “กิจกรรม” หรือ “การกระทำ” ก็ตาม แต่ความหมายของคำว่ากิจกรรมหรือการกระทำตามที่นักปรัชญาการศึกษาฝ่ายกิจกรรมนิยมกล่าวไว้นั้น ย่อมมีนัยแตกต่างจากความหมายของคำว่ากิจกรรมหรือการกระทำที่นักปรัชญาฝ่ายอื่นกำหนดไว้ เช่น ถ้าหากนำเอาความคิดของนักปรัชญาฝ่ายกิจกรรมนิยมไปเปรียบเทียบกับความคิดของนักปรัชญาฝ่ายปฏิบัตินิยมหรือฝ่ายประสบการณ์นิยมแล้ว ย่อมเห็นว่านัยของความหมายของคำว่ากิจกรรมหรือการกระทำที่แตกต่างกันด้วยสาเหตุสำคัญสองประการ คือ ประการแรก ความคิดทางการศึกษาของปรัชญา

ฝ่ายกิจกรรมนิยมอาศัยทฤษฎีอภิปรัชญาของลัทธิจิตนิยมเป็นพื้นฐาน ส่วนของฝ่ายปฏิบัตินิยมหรือฝ่ายประสบการณ์นิยมนั้นอาศัยทฤษฎีอภิปรัชญาของลัทธิประจักษ์นิยม (empiricism) เป็นพื้นฐาน และประการที่สอง เมื่อนักการศึกษาฝ่ายกิจกรรมนิยมกล่าวถึงกิจกรรมหรือการกระทำเพื่อสร้างการเรียนรู้ได้เน้นความสำคัญของกิจกรรมทางจิตวิญญาณและกิจกรรมสร้างสรรค์ ส่วนนักการศึกษาฝ่ายปฏิบัตินิยมหรือฝ่ายประสบการณ์นิยมได้เน้นความสำคัญของกิจกรรมหรือการกระทำที่สร้างประสบการณ์ของผู้เรียน โดยถือว่าประสบการณ์จะต้องเกิดจากอันตรกิริยาระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ

รศ. สมบูรณ์ พรรณนาภ

อดีตข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

- Edwards, Paul. ed. **The Encyclopedia of Philosophy**. V.I. New York : The Macmillan Company & The Free Press, 1967.
- Henry, Nelson B. **Modern Philosophies and Education**. Chicago, Illinois : National Society for the Study of Education, 1957.
- Parker, Francis Howard. **The Story of the Western Philosophy**. Bloomington, Indiana : Indiana University Press, 1967.

ปรัชญาการศึกษา

ตามแนวพุทธธรรม

1. คำนำ

ในการเรียนวิชาศึกษาศาสตร์นั้น ผู้เรียนคงต้องเรียนวิชาปรัชญาการศึกษากันทุกคน มากบ้างน้อยบ้าง แต่เท่าที่ผ่านๆมาปรัชญาการศึกษาที่เรียนกันนั้น ส่วนมากเป็นปรัชญาการศึกษาของประเทศตะวันตกทั้งสิ้น เช่น ปรัชญาการศึกษาตามแนวจิตนิยม (Idealism) ปรัชญาการศึกษาตามแนวลัทธินิยม (Realism) ปรัชญาการศึกษาตามแนวพิสัยนิยม (Experimentalism) เป็นต้น

ส่วนปรัชญาการศึกษาตามแนวของลัทธิปรัชญาที่เป็นของไทยเราเอง หรือที่ตั้งอยู่บนรากฐานของปัญหาอันเป็นของสังคมของเราเอง ยังไม่ค่อยจะมี

สำหรับความรู้หรือปรัชญาหรือปัญหาอันเป็นของสังคมไทยเราเองนั้น ก็ได้แก่ พุทธศาสนาหรือพุทธธรรมนั่นเอง ดังนั้นจึงเป็นการสมควรยิ่งที่จะได้พยายามสร้างปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธธรรม (Buddhistic Philosophy of Education) ขึ้นไว้บ้าง เพื่อว่าเมื่อได้ศึกษาปรัชญาการศึกษาของประเทศอื่นแล้ว ก็จะมีปรัชญาการศึกษาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยของเราเองให้ไว้ศึกษาควบคู่กันไปบ้าง

การเสนอปรัชญาการศึกษานั้นในปัจจุบันนิยมเสนอกันสามวิธีคือ

1. **วิธีปทัสสถาน** (Normative) อันได้แก่ การเสนอความคิดใหม่ตามวิธีการที่มีอยู่เดิมแล้ว ไม่ต้องไปคิดวิธีการขึ้นใหม่อีก

2. **วิธีคาดเก็ง** (Speculative) อันได้แก่ การเสนอแนะความคิดหรือคาดคะเนขึ้นไว้ เนื่องจากว่าผู้เสนอนั้นได้มีประสบการณ์อยู่มากเพียงพอ จนอาจมีความคิดที่จะเสนอแนะได้

3. **วิธีวิเคราะห์** (Analytical) อันได้แก่ การเสนอเชิงวิเคราะห์เพื่อทำให้ความคิดบางประการได้กระจ่างแจ้งขึ้น

สำหรับการประยุกต์หรือสร้างปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธธรรม ณ ที่นี้จะได้ใช้วิธีปทัสสถาน

2. พุทธธรรมบางประการที่นำมาใช้

พุทธธรรมบางประการที่นำมาใช้หรือนำมาประยุกต์ให้เกิดเป็นปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธธรรมขั้นนั้น มีดังต่อไปนี้

- ขั้น 5 :** รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (อันเป็นลักษณะของมนุษย์ทั่วไป)
- อกุศลมูล 3 :** โลก โกรธ หลง (อันเป็นลักษณะของมนุษย์ทั่วไป)
- นิพพาน :** ชีวิตที่ดีสูงสุด (Summum Bonum) การดับสิ้นแห่งความทุกข์ การดับสิ้นแห่งอกุศลมูล อันเป็นจุดหมายปลายทางของชีวิตในที่สุด
- มรรคมืองค์ 8 :** (หรือที่ย่อลงเป็น ไตรสิกขา 3) วิธีหรือแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การพ้นหรือดับสิ้นแห่งทุกข์
- อริยสัจ 4 :** ความจริงแห่งชีวิต อันได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค
- กิจในอริยสัจ 4 หรือกิจญาณ :** ได้แก่ สิ่งที่จะต้องกระทำหรือกิจที่จะต้องกระทำเกี่ยวกับอริยสัจ 4

3. แนวคิดบางประการในวิชาปรัชญาการศึกษาที่นำมาใช้

แนวคิดบางประการในวิชาปรัชญาการศึกษาที่นำมาใช้หรือนำมาคิดในการประยุกต์พุทธธรรมเพื่อให้เกิดเป็นปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธธรรมนั้นมีดังต่อไปนี้

การศึกษา คือการรองอกงามหรือการพัฒนาหรือคือการจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมให้แก่ผู้เรียนเพื่อว่าผู้เรียนจะได้เจริญงอกงามหรือพัฒนาขึ้นตามความมุ่งหมาย

บูรณาการ คือจุดหมายปลายทางของการศึกษา (บูรณาการ หรือ integration คือสภาพที่ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตได้แก้ตกไปจนหมดสิ้น หรือการที่ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตได้แก้ตกไปเกือบหมดสิ้น)

อันตรกิริยา (interaction) คือการปะทะระหว่างตัวเราและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการควบคุมอันตรกิริยาให้อยู่ในวิถีทางที่ได้อยู่เสมอ

วิธีการคิดแบบแก้ปัญหาหรือวิธีการคิดสะท้อนเป็นวิธีการของการศึกษา (Reflective thinking is the method of education.)

การแก้ปัญหา (Problem-Solving) หรือการทดลอง คือวิธีการที่นำมาซึ่งความจริงหรือความรู้

4. ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธธรรม

คำอธิบายปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธธรรมนี้มีอยู่ 4 หัวข้อได้แก่ ความหมายของคำว่าการศึกษา ความมุ่งหมายของการศึกษา แนวนโยบายพื้นฐานของการศึกษา และวิธีการของการศึกษา แต่จะขออธิบายเพียงข้อที่ 1 คือ ความหมายของคำว่า “การศึกษา” เท่านั้น ส่วนข้ออื่น ๆ อาจพึงพิจารณาเอาได้จากตารางคำอธิบาย 2 ตาราง ซึ่งอยู่ในหน้าถัดไป

คำอธิบายข้อที่ 1 ได้แก่เรื่อง ความหมายของคำว่า “การศึกษา” ลักษณะของมนุษย์เรานั้นประกอบด้วยขั้น 5 และอกุศลมูล 3 แต่ละคนอาจมีมากบ้างน้อยบ้าง อกุศลมูลนี้เป็นปัญหาอย่างยิ่ง ทำให้ไม่อาจจะบรรลุชีวิตที่ดีได้

ดังนั้น เมื่อการศึกษาคือการพัฒนา ก็อาจกำหนดความหมายของคำว่า “การศึกษา” ตามแนวพุทธธรรมได้ดังนี้ กล่าวคือ “การศึกษา” คือการพัฒนาขั้น 5 ซึ่งยังมีอกุศลมูลอยู่เพื่อว่าอกุศลมูลเหล่านั้นจะได้ลดน้อยถอยไป และได้บรรลุถึงชีวิตที่ร่มเย็นตามควรแก่กรณี ทั้งนี้โดยจัดให้ผู้เรียนได้ประสบกับผู้รู้ ธรรมะและวิชาการต่าง ๆ และได้ปฏิบัติสิ่งที่ดีงาม และเหมาะสมทั้งปวง

ตารางที่ 1 ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธธรรม

โครงสร้างของปรัชญาการศึกษาอย่างหนึ่งที่มีอยู่เป็นปทัสสถานแล้ว	หัวข้อธรรมะในพุทธศาสนาที่นำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธธรรมขึ้น	“ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธธรรม” ซึ่งได้สร้างขึ้นและอาจนำไปใช้ได้ในการกำหนดการศึกษาให้แก่บุคคลทั่ว ๆ ไปที่ยังครองเรือนอยู่ ปรัชญาการศึกษานี้ เกิดขึ้นโดยนำหัวข้อธรรมะดังกล่าวและความรู้ทางศึกษาศาสตร์มารวมกันประยุกต์ (apply) หรืออนุโลม (Mutatis Mutandis) จนเกิดเป็นปรัชญาการศึกษาขึ้น
1. ความหมายของคำว่า “การศึกษา” (Meaning of Education)	<ul style="list-style-type: none"> - ชั้น 5 - อกุศลมูล 3 <p>(ลักษณะของมนุษย์)</p> <ul style="list-style-type: none"> - นิพพานหรือชีวิตที่ดีที่สุด - อกุศลหรือกิเลส ทำให้ไม่อาจบรรลุถึงนิพพานได้ 	อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาคือการพัฒนาชั้น 5 ซึ่งยังมีอกุศลมูลอยู่นั้นเพื่อว่าอกุศลมูลจะได้น้อยถอยไปและได้บรรลุถึงชีวิตที่ร่มเย็นตามควรแก่กรณี ทั้งนี้โดยจัดให้ผู้เรียนได้ประสพกับผู้รู้ ธรรมะและวิชาการต่าง ๆ และการปฏิบัติที่ดีทั้งปวง
2. ความมุ่งหมายของการศึกษา (Aim of Education)	นิพพาน (สภาพของชีวิตที่อกุศลมูลหรือกิเลสดับหมดอย่างสิ้นเชิง)	นิพพานคล้ายกับบูรณาการ (integration) อยู่แล้ว ซึ่งหมายถึงสภาพของชีวิตที่ร่มเย็นเนื่องจากการที่ปัญหาทั้งปวงในชีวิตได้แก้ตกหมดไปหรือหมดไปเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น บูรณาการจึงเป็นจุดหมายปลายทางที่สุดของการศึกษา
3. แนวนโยบายพื้นฐานของการศึกษา หรือแนวปฏิบัติซึ่งจะทำให้ชีวิตเป็นไปตามความมุ่งหมายของการศึกษาได้ (Educational Policy หรือ Means of Education)	แนวทางปฏิบัติที่เรียกว่า “มรรคมงคล 8” ซึ่งย่อลงได้เป็น 3 ข้อ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นแนวทางที่นำไปสู่นิพพานอันนับเป็นธรรมะหรือจริยธรรมอันสูงสุด	อนุโลมได้ว่า แนวนโยบายพื้นฐาน 3 ประการของการศึกษาได้แก่ การศึกษาตนเอง การศึกษาสิ่งแวดล้อม และการศึกษาจริยธรรม จริยธรรมย่อมช่วยให้อันตรกิริยา (Interaction) ระหว่างตัวเราเองและสิ่งแวดล้อมของเราได้เป็นไปในทางที่สงบและร่มเย็น ทั้งนี้โดยที่จริยธรรมช่วยทำให้อกุศลมูลได้น้อยถอยไป แนวทางทั้ง 3 ประการนี้เป็นแนวทางที่จะนำไปสู่บูรณาการ ดังนั้นการศึกษาที่ละเลยเรื่องจริยธรรม จึงเป็นการศึกษาที่ไม่เหมาะสมยิ่ง
4. วิธีการของการศึกษา (Method of Education)	<ul style="list-style-type: none"> - อริยสัจ 4 - กิจในอริยสัจ 4 หรือที่เรียกว่า “กิจญาณ” 	เอาขั้นตอนทั้ง 4 ของอริยสัจ 4 และข้อความของกิจญาณ มาประยุกต์ใช้เป็นวิธีสอน เรียกชื่อว่า “วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ” จะสังเกตเห็นว่าวิธีการของกิจญาณนั้น ใกล้เคียงกับวิธีการแก้ปัญหา (Problem-Solving) มาก จึงทำให้ประยุกต์หรืออนุโลมใช้ได้โดยสะดวก ตลอดจนอาจใช้เป็นวิธีตัดสินใจ (Decision-Making) ได้ด้วย

ตารางที่ 2 วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ

สัจญาณ	กิจญาณ (หรือสิ่งที่จะต้องกระทำเกี่ยวกับอริยสัจ) คำอธิบายในช่องนี้คัดมาจาก “พจนานุกรมพุทธศาสตร์” ของพระราชวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต) กรมการศาสนา, 2520 แต่ที่วงเล็บไว้เป็นของผู้เขียนเอง	การประยุกต์กิจญาณเป็นวิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ (Mutatis Mutandis หรืออนุโลมตามขั้นของวิธีวิทยาศาสตร์หรือวิธีการแห่งปัญญา)
1. ทุกข์	1. ปริญา การศึกษาให้รู้ ให้เข้าใจชัดตามสภาพที่เป็นจริง ได้แก่ การทำความเข้าใจและกำหนดขอบเขตของปัญหาหรือความทุกข์ (นั่นคืออนุโลมได้ว่า : ต้องกำหนดปัญหาให้ชัดเจน)	1. ขั้นกำหนดปัญหา (หรือขั้นทุกข์) - ศึกษาปัญหา กำหนดขอบเขตของปัญหาที่เราจะดำเนินการแก้
2. สมุทัย	2. ปหานะ กำจัด ทำให้หมดสิ้นไป ได้แก่การแก้ไขกำจัดต้นตอของปัญหาคือการกำจัดต้นเหตุให้สิ้นไป (นั่นคืออนุโลมได้ว่า : ในการจะกำจัดปัญหานั้นจะต้องกำจัดที่สาเหตุ)	2. ขั้นตั้งสมมติฐาน (หรือขั้นสมุทัย) - พิจารณาสาเหตุของปัญหา - จะต้องแก้ปัญหที่สาเหตุของปัญหาหรือที่ต้นตอของปัญหา - ดังนั้นพยายามกำหนดว่า อาจจะกระทำอะไรได้บ้างหลาย ๆ อย่าง เพื่อแก้ปัญหที่ตรงสาเหตุ
3. นิโรธ	3. สัจฉิกิริยา การทำให้แจ้ง คือเข้าถึงหรือบรรลุ การบรรลุจุดหมายที่ต้องการ ได้แก่การเข้าถึงภาวะที่ปราศจากปัญหา แจ้งในวิธีการที่จะกำจัดปัญหาหรือทุกข์ (นั่นคืออนุโลมได้ว่า : ในการกำจัดปัญหานั้นจะต้องใช้วิธีการ จะต้องกระทำ)	3. ขั้นการทดลองและเก็บข้อมูล (หรือขั้นนิโรธ) - กระทำด้วยตนเอง ทดลองใช้วิธีการต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้แล้วในขั้นที่ 2 - ทดลองได้ผลประการใด ก็ให้บันทึกไว้เรียกว่าข้อมูล
4. มรรค	4. กาวนา กระทำตามวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย ได้แก่การลงมือแก้ไขปัญหตามแนวทางของข้อปฏิบัติเพื่อจะได้บรรลุถึงความดับทุกข์ (นั่นก็คืออนุโลมสรุปแนวทางที่ควรปฏิบัติในเมื่อได้รู้แจ้งแล้วและลงมือปฏิบัติอย่างเต็มที่)	4. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล (หรือขั้นมรรค) - วิเคราะห์หรือเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้ในข้อ 3 จนเห็นว่าทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหที่กำหนดในข้อ 1 นั้นได้ - สรุปการกระทำที่ได้ผลไว้เป็นแนวทาง (มรรค) เพื่อปฏิบัติ แล้วลงมือปฏิบัติอย่างเต็มที่ตามแนวทางนั้น

จากตารางทั้ง 2 นี้เป็นอันว่าเราอาจสร้างปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธธรรมขึ้นได้แล้ว ตามแบบปัทสถาน (Normative) ส่วนตามแบบคาดเก็ง (Speculative) และแบบวิเคราะห์ (Analytical) นั้น ก็ขอสนับสนุนและส่งเสริมให้ศึกษาและเขียนกันอย่างกว้างขวาง เพื่อว่า

ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธธรรมหรือตามแนวของปัญญา ซึ่งเป็นของสังคมไทยเราเองนั้น จะได้เป็นที่เข้าใจกันอย่างกว้างขวางและตั้งอยู่อย่างมั่นคงถาวรในประเทศของเรา

ศ.ดร. สาโรช บัวศรี

อดีตข้าราชการบำนาญ

อดีตอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา

อดีตอธิบดีกรมการฝึกหัดครู

อดีตรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

แนวคิดทางการศึกษาของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี

แนวคิดทางการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี

แนวคิดทางการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เริ่มก่อตัวขณะศึกษาอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกา ที่นั่นท่านได้ศึกษาวิชาปรัชญาการศึกษา เป็นครั้งแรกในชีวิตและรู้สึกประทับใจมากเมื่อได้รู้ว่า การศึกษานั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของปรัชญา จึงเริ่มสนใจในเรื่องของปรัชญาการศึกษาเป็นพิเศษ เมื่อสำเร็จการศึกษาและกลับมาทำงานในประเทศไทยได้ ริเริ่มสอนปรัชญาการศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรกที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร โดยนำปรัชญาการศึกษา ประสบการณ์นิยม (Experimentalism) ตลอดจนแนวคิดและแนวปฏิบัติของการศึกษาแผนใหม่หรือการศึกษาแบบพัฒนาการ (Progressive Education) ของอเมริกันที่ท่านชื่นชมเข้ามาเผยแพร่

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เห็นความสอดคล้องของปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยม และการศึกษาแบบพัฒนาการกับหลักพุทธธรรมหลายประการ ทั้งยังเห็นว่าพุทธปรัชญาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมที่มั่นคงของสังคมไทย จึงเริ่มศึกษาพุทธปรัชญาซึ่งมีความรู้อยู่บ้างแล้วอย่างจริงจัง จนในที่สุด

ก็ได้เสนอแนวปรัชญาการศึกษาไทยบนรากฐานของพุทธปรัชญาหรือที่ท่านเรียกว่า “ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์หรือปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธธรรม” ขึ้น กล่าวได้ว่า ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เป็นผู้บุกเบิกให้เกิดการแสวงหาและนำเสนอปรัชญาการศึกษาไทยได้อย่างเป็นระบบครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของการศึกษาไทย

แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาที่เสนอไว้ปรากฏชัดในงานเขียน 3 เล่มจากบรรดางานเขียนจำนวนมากของท่าน เริ่มจากความพยายามที่จะชี้ให้เห็นความสอดคล้องระหว่างหลักการของการศึกษาแผนใหม่หรือการศึกษาแบบพัฒนาการกับหลักพุทธธรรมใน พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่ (2510) และ A Philosophy of Education for Thailand : The Confluence of Buddhism and Democracy (2513) และงานเขียนที่สมบูรณ์ที่สุดของท่านที่อนุমানหลักพุทธธรรมมาใช้ในการศึกษา คือปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ (2528) ส่วนงานเขียนอื่น ๆ และการบรรยายของท่านก็แสดงแง่มุมต่าง ๆ ของการศึกษาที่สอดคล้องกัน ในที่นี้ขอเสนอเป็น 4 เรื่องดังนี้

1. แนวคิดเรื่องความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษา การสร้างปรัชญาการศึกษาที่เป็นระบบ เริ่มต้นจากความคิดเรื่องมนุษย์ เพราะในการจัดการศึกษานั้นเป็นการจัดให้แก่มนุษย์ ดังนั้น การตอบปัญหาว่า มนุษย์คืออะไร? จะเป็นตัวกำหนดแนวความคิดเรื่องอื่น ๆ ของการศึกษาที่ตามมา

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้เสนอคำตอบตามแนวพุทธปรัชญาว่า มนุษย์ประกอบด้วย ชั้น 5 ซึ่งเป็นทั้งรูปและนาม รูปนั้นได้แก่ ร่างกาย ส่วนนามได้แก่เวทนา (ความรู้สึกต่าง ๆ) สัญญา (การจำได้หมายรู้) สังขาร (ความคิดหรือการคิด) และวิญญาณ (การรู้หรือการเรียนรู้) องค์ประกอบทั้ง 5 ประการนี้เรียกว่า “เบญจขันธ์” ถ้าไม่ควบคุมก็จะเป็นทางทำให้เกิดจุดอ่อนขึ้น คือเกิดเป็นอกุศลมูล ได้แก่ โลภะ (ความโลภ) โทสะ (ความโกรธ) และโมหะ (ความหลงผิด) สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาร้ายแรงขึ้นแก่มนุษย์และสังคมมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นมนุษย์หรือขันธ์ 5 นี้ จึงมีธรรมชาติ คือ เป็นผู้มีปัญหาใหญ่ 3 ประการติดตัวอยู่เสมอคือ ความโลภ ความโกรธ และความหลงผิดซึ่งรวมเรียกว่า อกุศลมูล

จากคำอธิบายเรื่องมนุษย์ตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ให้คำจำกัดความการศึกษาว่า หมายถึง “การพัฒนาขันธ์ 5 เพื่อว่าโลภะ โทสะ และโมหะ จะได้ลดน้อยถอยไปหรือว่าหมดไปที่สุดในที่สุดและได้บรรลุชีวิตที่ดี” คำจำกัดความนี้ทำให้เห็นคำตอบของคำถามพื้นฐานเชิงปรัชญา 2 คำถาม นั่นคือ การศึกษาคืออะไร? และอะไรคือจุดหมายของการศึกษา? คำตอบนั้นเป็นสิ่งที่เดียวกันและชัดเจนอยู่ในตัวเอง ถ้อยคำที่ใช้แสดงทั้งแง่บวกและแง่ลบ ในแง่บวก การศึกษาเป็นการพัฒนาขันธ์ 5 ในแง่ลบ การศึกษาทำให้อกุศลมูล “ลดลง” แต่ในความหมายที่แท้จริงคือสิ่งเดียวกันเพราะการพัฒนาหรือความเจริญออกมา

นั้นมีทิศทางเพื่อการลดหรือทำให้อกุศลมูลเบาบางลงซึ่งความคิดนี้ถ้าเชื่อมโยงเข้ากับนิยามคำว่ามนุษย์ จะทำให้มองเห็นชัดเจนขึ้นว่า เพราะเหตุใดจึงต้องพัฒนาขันธ์ทั้ง 5 ทั้งนี้เนื่องจากคำว่า พัฒนา หมายถึงการทำให้ดีขึ้น น่าพึงประสงค์มากขึ้น พัฒนาในส่วนของรูปขันธ์ ตามความคิดของท่าน คือทำให้แข็งแรง พัฒนาเวทนา (ความรู้สึก) คือการสร้างความรู้สึกในทางที่ดี เป็นต้น กล่าวได้ว่าตามคำอธิบายของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี การศึกษาคือการพัฒนาเพื่อที่จะลด ไม่ใช่เป็นการพัฒนาเพื่อเพิ่ม ลดในที่นี้ คือ ลดโลภะ ลดโทสะ ลดโมหะ นั่นเอง

ในเรื่องความมุ่งหมายของการศึกษานั้น ท่านได้ขยายความเพิ่มเติมให้เห็นชัดเจนว่า เมื่อขันธ์ 5 พัฒนาและอกุศลมูลลดลงแล้ว มนุษย์จะได้บรรลุชีวิตที่ดี แต่ตามแนวความคิดของพระพุทธศาสนานั้น มีชีวิตอยู่ 2 ระดับ คือ ชีวิตของผู้ที่ยังครองเรือนและชีวิตของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้ว ดังนั้นในแต่ละระดับควรมีการศึกษาเพื่ออบรมหรือเพื่อแก้ปัญหาของตนเองและสังคมตามควรแก่กรณี คือ

ความมุ่งหมายของการศึกษาอันสูงสุดในระดับของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้วได้แก่นิพพาน คือการศึกษาเล่าเรียนและการปฏิบัติธรรมทั้งปวงก็เพื่อจะได้ดับทุกข์เสียโดยสิ้นเชิงโดยดับที่สาเหตุของทุกข์ อันได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลงผิด นิพพานในกรณีนี้จึงอาจเกิดขึ้นในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ คือ ขันธ์ 5 ยังคงอยู่แต่ว่ากิเลสนั้นดับหมดแล้ว ใจจึงสุขสงบที่สุด เป็นชีวิตที่ดีสูงสุด

สำหรับความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับของผู้ที่ยังครองเรือนอยู่ (ฆราวาส) ก็ประยุกต์เอาความคิดเรื่องนิพพานมาใช้ กล่าวคือ มุ่งที่จะดับหรือระงับปัญหาของชีวิตทางด้านต่าง ๆ ให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อจะได้ประสพกับชีวิตที่ร่มเย็นหรือที่ดีพอควรหรือตามควรแก่กรณีของผู้ที่ยังครองเรือนอยู่

ชีวิตที่รุ่มเย็นหรือที่ตีพอสสมควรของฆราวาสนั้น ท่านเรียกว่าเป็นชีวิตที่มีบูรณาการ คือ ชีวิตที่มีความเต็มชีวิตที่สมบูรณ์ อันได้แก่ การเป็นคนที่มีความแข็งแรง มีจริยธรรมสูง มีศีลธรรม มีวินัย มีศิริโอตตปประพฤติดี รู้จักรับผิดชอบในบ้านเมือง เป็นพลเมืองดี มีความสามารถทางเศรษฐกิจ รู้จักประกอบสัมมาอาชีพ ไม่ขาดแคลน ตลอดจนรู้จักคิด มีวิชาความรู้ในสาขาต่าง ๆ กว้างขวางเป็นพื้นฐานและรู้จักซึ่งในสาขาที่ตนถนัด เพราะฉะนั้น ถ้าจะกล่าวโดยสรุปแล้ว ความมุ่งหมายอันสูงสุดของการศึกษาในระดับฆราวาสก็คือ บูรณาการ

2. แนวคิดเรื่องสาระและวิธีการของการศึกษา

1) **แนวนโยบายหลักของการศึกษาและสิ่งที่ควรศึกษา** เนื่องจากความมุ่งหมายของการศึกษามีอยู่ 2 ระดับ แนวทางหรือแนวของการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความมุ่งหมายนั้น ๆ จึงแบ่งเป็น 2 ระดับด้วยเช่นกัน คือ

ในระดับของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้ว แนวของการปฏิบัติหรือแนวนโยบายของการศึกษาเพื่อจะบรรลุถึงนิพพานก็คือ มรรคมืองค์แปด ได้แก่ สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกรู้ชอบ) และสัมมาสมาธิ (จิตตั้งมั่นชอบ)

ในระดับของผู้ยังครองเรือนอยู่ (ฆราวาส) นั้น แนวทางหรือแนวการปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงชีวิตอันรุ่มเย็นที่เรียกว่า บูรณาการ ก็เป็นการประยุกต์ตามแนวทางของมรรคมืองค์แปดเท่าที่สามารถจะทำได้ตามประสาผู้ครองเรือนซึ่งเรียกว่า แนวนโยบายทั้ง 3 ของการศึกษาซึ่งได้แก่

(1) ศึกษาให้รู้จักตนเองซึ่งประกอบไปด้วย ศึกษาเรื่องขั้น 5 ของตนเองเพื่อให้รู้จักร่างกายและ

จิตใจของตนเองและศึกษาวิชาความรู้ต่าง ๆ หลากๆ แขนงอย่างกว้างขวางเพื่อเป็นพื้นฐานความรู้อันมั่นคง และเพื่อให้ค้นพบความถนัดของตนเองจะได้พัฒนาและปรับปรุงให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมได้

(2) ศึกษาให้รู้จักสังคมหรือสิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้รู้ถึงโครงสร้างและปัญหาของสังคมที่กว้างออกไป อันจะทำให้ปฏิบัติตนได้ถูกต้อง

(3) ศึกษาเรื่องจริยธรรม ศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติในเรื่องคุณธรรมอย่างกว้างขวางลึกซึ้งเพื่อที่จะทำอันตรกิริยา (Interaction) ระหว่างบุคคลกับสังคมหรือสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปในทางที่รุ่มเย็น ไร้ความเบียดเบียน ไร้ความพยายา

2) **วิธีการของการศึกษา** ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี เห็นว่าวิธีการแห่งปัญญา (The Method of Intelligence) หรือวิธีการแก้ปัญห (Problem-Solving Method) เป็นวิธีการสอนสำคัญของการศึกษาแผนใหม่ สามารถระบุเป็นขั้นโดยย่อได้ 5 ขั้น ได้แก่

(1) การกำหนดปัญหา (Location of Problem)

(2) การตั้งสมมติฐาน (Setting up of Hypothesis)

(3) การทดลองและเก็บข้อมูล (Experimenting and Gathering of Data)

(4) การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis of Data) และ

(5) การสรุปผล (Conclusion)

วิธีการแก้ปัญหหรือวิธีการแห่งปัญญาเป็นวิธีวิทยาศาสตร์ที่ท่านเห็นว่าเหมือนกับ “หัวใจของพุทธปรัชญาซึ่งได้แก่ อริยสัจ 4” และเมื่อพิจารณาพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย คือ พระพุทธศาสนาและพิจารณาวิธีการของพระพุทธองค์ผู้เป็นบรมครูของโลกแล้ว

ท่านก็เห็นว่าในการแก้ปัญหาชีวิตของพระพุทธองค์นั้น พระพุทธองค์ได้ทรงคิดแก้ปัญหา ทรงทดลองและทรงปฏิบัติหรือกระทำด้วยพระองค์เองทั้งสิ้น ผลก็คือ ทรงตรัสรู้ ซึ่งวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธองค์นั้นปรากฏชัดเจนอยู่ในขั้นตอนทั้ง 4 ขั้นของธรรมะที่เรียกว่า อริยสัจ 4 คือขั้นทุกข์ ขั้นสมุทัย ขั้นนิโรธ และขั้นมรรค และในแต่ละขั้นก็ได้ทรงกำหนดกิจที่จะต้องกระทำ (กิจในอริยสัจ) เอาไว้ด้วยเป็น 4 ประการ คือ ปริยญา ปหานะ สัจฉิกิริยา และภาวนา ซึ่งขั้นตอนทั้ง 4 รวมทั้งกิจในอริยสัจนี้สามารถนำมาประยุกต์เป็นวิธีสอนแม่บทที่เรียกว่า “วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ” ได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) **ขั้นกำหนดปัญหา** (ขั้นทุกข์ ตรงกับกิจในอริยสัจ 4 คือ ปริยญา) ได้แก่ ครูช่วยนักเรียนให้ได้ศึกษาพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ด้วยความรอบคอบ และพยายามกำหนดขอบเขตของปัญหาซึ่งจะต้องคิดแก้

2) **ขั้นตั้งสมมติฐาน** (ขั้นสมุทัย ตรงกับกิจในอริยสัจ 4 คือ ปหานะ) ได้แก่

(1) ครูช่วยนักเรียนให้ได้พิจารณาด้วยตัวเองว่า สาเหตุของปัญหาที่ยกขึ้นมากล่าวในขั้นกำหนดปัญหานั้นมีอะไรบ้าง

(2) ครูช่วยให้นักเรียนได้เข้าใจว่าการแก้ปัญหาใด ๆ นั้น จะต้องกำจัดที่ต้นตอหรือแก้ที่สาเหตุของปัญหา

(3) ครูช่วยนักเรียนให้ได้คิดว่า ในการแก้สาเหตุนั้นอาจกระทำอะไรได้บ้าง ให้กำหนดสิ่งที่จะทำเป็นข้อๆ

3) **ขั้นการทดลองและเก็บข้อมูล** (ขั้นนิโรธ ตรงกับกิจในอริยสัจ 4 คือ สัจฉิกิริยา) ซึ่งได้แก่

(1) ครูช่วยให้นักเรียนได้กระทำหรือทำการทดลองด้วยตนเองตามหัวข้อต่าง ๆ ที่ได้กำหนดไว้ในขั้น 2 ข้อ 3

(2) เมื่อทดลองได้ผลประการใดต้องบันทึกผลการทดลองแต่ละอย่างไว้เพื่อพิจารณาในขั้นต่อไป

4) **ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล** (ขั้นมรรค ตรงกับกิจในอริยสัจ 4 คือ ภาวนา) ซึ่งได้แก่

(1) วิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้บันทึกไว้ในขั้นที่ 3 ข้อ 2 นั้น จนแจ่มแจ้งว่าอย่างไร จึงจะแก้ปัญหาที่กำหนดในขั้นที่ 1 ได้สำเร็จ

(2) สรุปการกระทำที่ได้ผลนั้นไว้เป็นข้อๆหรือเป็นระบบหรือเป็นแนวทางปฏิบัติแล้วให้ลงมือกระทำหรือปฏิบัติตามแนวทางนั้น

วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจนี้ ศาสตราจารย์ ดร. สโรช บัวศรี ถือว่าเป็นวิธีสอนแม่บท สามารถปรับใช้กับการสอนวิชาต่าง ๆ ได้ รวมทั้งสามารถปรับใช้ในการบริหารงานการศึกษาได้ด้วยเพราะงานบริหารก็คือการแก้ปัญหาและการตัดสินใจโดยตรง

3. แนวคิดเรื่องการบริหารการศึกษา หลักในการบริหารการศึกษาในทัศนะของศาสตราจารย์ ดร. สโรช บัวศรี ก็คือ หลักประชาธิปไตย ท่านเห็นว่าประชาธิปไตยมิใช่เป็นเพียงวิธีการปกครองประเทศเท่านั้นแต่เป็นวิถีดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งประชาธิปไตยก็คือสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ ประการแรก เคารพซึ่งกันและกันทั้งกาย วาจา ความคิดเห็นและน้ำใจ (คารว-ธรรม) ประการที่สอง ร่วมมือ แบ่งปัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (สามัคคีธรรม) และประการสุดท้าย คือ ใช้วิธีการแห่งปัญญาในการแก้ไขปัญหาและการกระทำทุกอย่าง มิใช่ใช้อารมณ์หรืออำนาจ (ปัญญาธรรม)

หลักการทั้ง 3 ประการนี้ ศาสตราจารย์ ดร. สโรช บัวศรี จัดว่าเป็นวินัยของคนที่เชื่อมั่นในระบอบประชาธิปไตยทั้งปวงและมีความสัมพันธ์ภายใน

หลัก 3 ประการอย่างแยกไม่ออกโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาธรรมย่อมมีฐานะเสมือนหางเสือเรือคอยควบคุมให้ การวธรรมและสามัคคีธรรมไปในทางที่ถูกที่ควร หลักการของประชาธิปไตยทั้งสามประการเป็นอุดมการณ์อย่างหนึ่งของการจัดการศึกษาในระบอบประชาธิปไตยซึ่งต้องถือเคร่งครัดตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาถึงอุดมศึกษาและตลอดเวลาที่เป็นพลเมืองของประเทศ

4. แนวคิดเรื่องครุติ ศาสตราจารย์ ดร. สároช บัศวรี อธิบาย “ความดี” หรือ “สิ่งที่ดี” เป็น 2 นัยคือ ความดีที่เป็นสภาพกับความดีที่เป็นการกระทำ ดังนั้นแนวคิดเรื่องครุติหรือที่ท่านเรียกว่า “อุดมการณ์ของอาจารย์” ก็สามารถอธิบายได้เป็น 2 นัยเช่นกัน ดังนี้

1) *สภาพของครุติ* : ครุติที่ดีมีลักษณะสำคัญ 2 ประการคือ เป็นผู้มีความดีหรือเป็นผู้มีจริยธรรมและเป็นผู้มีความรู้

การเป็นผู้มีจริยธรรมนั้น ศาสตราจารย์ ดร. สároช บัศวรี อธิบายว่าได้แก่ผู้ยึดมั่นในศีลและธรรมที่เป็นพื้นฐานอันได้แก่ เบญจศีล เบญจธรรม และธรรมในหมวดต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนา รวมถึงเป็นผู้ยึดมั่นในค่านิยมที่จำเป็นอื่น ๆ เช่น ธรรมเนียม ประเพณี กฎหมาย อุดมการณ์ วินัย และมารยาท ฯลฯ จริยธรรมนี้ถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการควบคุมความประพฤติของมนุษย์ให้เป็นไปทางสันติสุขและเป็นเครื่องมือที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์

ส่วนการเป็นผู้มีความรู้นั้นท่านเห็นว่าความรู้ที่สำคัญสำหรับครู ได้แก่ ความรู้ทางวิชาการที่รับผิดชอบสอนรวมถึงความรู้เรื่องวิธีสอนอบรมคนซึ่งถือว่าเป็น “ความสามารถหรือความชาญฉลาดทางวิทยาศาสตร์” (Scientific Intelligence) ประการหนึ่ง

และอีกประการหนึ่งเป็นความรู้เรื่องคุณธรรมและวินัย ซึ่งถือว่าเป็น “ความสามารถหรือความชาญฉลาดในด้านสังคม” (Social Intelligence) ที่จะทำให้นักเรียนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ความรู้ประเภทนี้ก็คือความรู้เรื่องจริยธรรมข้างต้นนั่นเอง

2) *การกระทำของครุติ* : ครุติจะต้องกระทำ ดังนี้คือ ประการแรกต้องสอนดี การสอนดีเกิดขึ้นได้จากการรู้เทคนิควิธีสอนที่เป็นวิทยาศาสตร์ เตรียมอุปกรณ์การสอน รวมถึงอบรมจริยธรรมควบคู่ไปกับการสอน ประการที่สอง ครูต้องศึกษาค้นคว้าและวิจัยอยู่เสมอเพื่อความงอกงามทางวิชาการ ประการสุดท้าย ครูต้องช่วยเหลือหรือช่วยให้นักเรียนประยุกต์ความรู้ไปช่วยเหลือคนหรือสังคมที่ขาดแคลนได้

แนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร. สároช บัศวรี ชี้ให้เห็นว่าการเป็นครุตินั้นมิใช่เพียงเป็นผู้มีความรู้ในวิชาที่ตนสอนเท่านั้น แต่ความรู้ยังรวมถึงความรู้ในหลักการสอนและความรู้ทางจริยธรรม เมื่อมีความรู้เหล่านั้นแล้วผู้เป็นครุคควรต้องมีความรับผิดชอบ มีความมุ่งมั่นที่จะนำความรู้ไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลดีทั้งแก่ตนเอง ลูกศิษย์ และสังคม และแนวคิดเหล่านี้ได้ปรากฏในคำสอนที่ท่านฝากไว้กับศิษย์ของวิทยาลัยวิชาการศึกษาผู้ที่จะออกไปเป็นครูในสังคมว่า “ขอให้มีความรู้ประดุจนักปราชญ์และมีความประพฤติประดุจผู้ทรงศีล”

ตลอดชีวิตแห่งการเป็น “ครู” “ผู้บริหารทางการศึกษา” และ “นักการศึกษา” ศาสตราจารย์ ดร. สároช บัศวรี ได้อุทิศตน อุทิศเวลาให้กับการศึกษาเพื่อหาแนวทางใหม่ๆ ให้กับการพัฒนาทางการศึกษา เผยแพร่ความรู้ความคิดของท่านอย่างมั่นใจ และประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างจนศิษย์ทั้งหลายยกย่องท่านเป็น “ปูชนียบุคคล”

รศ.ดร. เพ็ญลิริ จีระเดชากุล

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

- บังอร ภูวภิรมย์ขวัญ บรรณาธิการ. ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2531.
- เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และศักดิ์ชัย นิรัญทวิ. รายงานการวิจัยเรื่องศึกษาแนวคิดทางการศึกษาและบุคลิกภาพแห่งความเป็นครูของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2536.
- สาโรช บัวศรี. “ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์.” ใน **สาโรช บัวศรี กับศึกษาศาสตร์ ตามแนวพุทธศาสตร์**. สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย. หน้า 20-39. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2528.
- _____. **พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 3.** กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา, 2513.
- _____. “วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ.” ใน **สาโรช บัวศรี กับศึกษาศาสตร์ ตามแนวพุทธศาสตร์**. สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย. หน้า 40-50. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2528.
- _____. “อุดมการณ์ของอาจารย์.” บรรยายเนื่องในการสัมมนาเพื่อกำหนดแนวทางปรับปรุงหลักสูตรของคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 27-29 ตุลาคม 2523. พิมพ์ใน **ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี รำลึก**. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2537.
- Saroj Buasri. **A Philosophy of Education for Thailand : The Confluence of Buddhism and Democracy**. Bangkok : Karnsasna Press, 1970.

แนวคิดทางการศึกษาของ พุทธทาสภิกขุ

แนวคิดทางการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสภิกขุได้เสนอแนวคิดและทัศนะทางการศึกษาโดยมีรากฐานจากสาระในพระพุทธศาสนา ท่านได้แสดงความห่วงใยการจัดการศึกษาของประเทศเท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นอย่างยิ่งในแง่ที่เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นวัตถุนิยม และมุ่งสร้างคนให้เห็นแก่ตัว ทั้งนี้เป็นการจัดการศึกษาที่รับตามแบบฝรั่ง โดยขาดการไตร่ตรองรากฐานดั้งเดิมที่ดั้งเดิมของตนเอง อันเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือการศึกษาทางด้านจิตวิญญาณ

ทัศนะแห่งการศึกษาของท่านซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานเป็นทัศนะควรค่าแก่การศึกษาอย่างยิ่งเพื่อประโยชน์แก่การวางรากฐานให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องและสร้างสรรค์ยิ่งขึ้นให้แก่การศึกษาไทย ทัศนะของท่านพอสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

1. ความหมายของการศึกษา

ท่านพุทธทาสภิกขุได้แสดงทัศนะว่า การศึกษานั้น คือ การเห็นซึ่งตนเอง เห็นโดยตนเอง และเห็นเพื่อตนเอง การเห็นทั้งหมดนี้เพื่อให้มีสัมมาทิฐิอย่างครบถ้วนเกิดขึ้น สัมมาทิฐิแปลว่า ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในเหตุให้เกิดทุกข์ ความรู้ในความดับทุกข์ ความรู้ใน

ทางให้ถึงความดับทุกข์ คือความรู้ในอริยสัจสี่นั่นเอง

คำว่า “ศึกษา” ในภาษาไทย หมายถึงการเล่าเรียน ตรงกับคำว่า “ลิกษา” ในภาษาบาลี ซึ่งเป็นการปฏิบัติ คือปฏิบัติศีล สมาธิและปัญญา ได้รับปริญญา คือ ลี้นระคะ ลี้นโทสะ ลี้นโมหะ ได้รับผลคือ ความรอดจากสิ่งอันไม่พึงปรารถนาที่เป็นความทุกข์ทรมานและความยุ่งยากลำบากแก่จิตใจ

การศึกษามีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า “ธรรม” ซึ่งหมายถึง หน้าที่ การศึกษาเป็นการทำหน้าที่ให้ถูกต้องมากกว่าอย่างอื่น

2. การศึกษาที่สมบูรณ์

การศึกษาที่สมบูรณ์ตามทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ คือ การศึกษาที่ควรทำให้มนุษย์มีโอกาสได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้โดยทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ แล้วมีการประพฤติกระทำอย่างมนุษย์ที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์

การศึกษาที่สมบูรณ์ต้องประกอบด้วยหลัก 3 ประการ

- 1) เรียนหนังสือ : ประกอบด้วยความฉลาดหรือสติปัญญาในขั้นพื้นฐานพอตัวคือพอแก่ความต้องการ
- 2) เรียนอาชีพ : มีความรู้เรื่องวิชาชีพและอาชีพพอตัวคือปฏิบัติได้

3) เรียนความเป็นมนุษย์ : มีมนุษยธรรมคือมีความเป็นมนุษย์อย่างถูกต้องพอตัว

หากขาดหลักที่ 3 นี้ ท่านเปรียบว่าการศึกษา นั้นเป็นเหมือนสุนัขหางด้วน ท่านยังได้เปรียบเทียบไว้ว่าชีวิตคนเราต้องเทียมด้วยควาย 2 ตัว ตัวหนึ่งรู้และตัวหนึ่งแรง ถ้าขาดตัวรู้แล้วชีวิตจะอันตรายมาก ตัวแรงนั้นหมายถึงเทคโนโลยี ส่วนตัวรู้ นั้นหมายถึงความสว่างไสวทางวิญญาณ (Spiritual Enlightenment)

3. จุดมุ่งหมายของการศึกษาที่ถูกต้อง

ท่านพุทธทาสภิกขุได้ให้ข้อเสนอแนะถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาที่ถูกต้องไว้ 8 ประการ คือ

- 1) การศึกษาจะต้องทำให้บุคคลรอดและสังคมรอด
- 2) การศึกษาจะต้องยกระดับจิตมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่มีระดับจิตใจสูง (คำว่า “มนุษย์” แปลว่าผู้มีใจสูง)
- 3) การศึกษาจะต้องสามารถควบคุมความเห็นแก่ตัวของมนุษย์
- 4) การศึกษาควรจะเน้นการปฏิบัติ คือ การลงมือทำเพื่อให้เกิดสันติสุขและสันติภาพขึ้นมาในโลก
- 5) การศึกษาจะต้องทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่เย็นคือมีความสงบอยู่ภายในใจ
- 6) การศึกษามุ่งให้ได้รับปริญญาที่แท้แห่งพระพุทธศาสนาคือการสิ้นไฟแห่งราคะ โทสะ โมหะ
- 7) การศึกษาเป็นการศึกษาที่เรียนรู้ได้ด้วยตนเองประจักษ์แจ้งได้ด้วยตนเอง
- 8) การศึกษาทำให้คนฉลาดและสามารถควบคุมความฉลาดนั้นให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วย

4. รูปแบบของการจัดการศึกษาและวิธีการศึกษา

รูปแบบของการจัดการศึกษาตามทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ ได้แก่ พุทธิศึกษา จริยศึกษา หัตถศึกษา

และพลศึกษา ซึ่งท่านได้ให้นิยามใหม่แตกต่างจากกระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้ดังนี้

- 1) พุทธิศึกษา คือ ความรู้เกี่ยวกับชีวิต ให้มนุษย์รู้ว่าเกิดมาทำไม
- 2) จริยศึกษา คือ การเรียนรู้เพื่อที่จะกำหนดและควบคุมตนเองให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ถูกต้องดีงามทุกกระเบียดนิ้ว เพื่อมุ่งเน้นการลดความเห็นแก่ตัว
- 3) พลศึกษา ในทางพระพุทธศาสนามีได้หมายถึงการออกกำลังกายแต่เพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงสติ ปัญญาด้วย คือมีสติ มีปัญญา มีวิริยะ มีสมาธิ มีศรัทธา และมีความมั่นใจ พลศึกษาจึงเป็นการเรียนรู้เพื่อสร้างกำลังจิตที่ถูกต้อง แล้วจึงกำลังกายไปในทางที่ถูกต้องร่วมกัน
- 4) หัตถศึกษา หมายถึง การใช้มือ คือวิชาชีพนั่นเอง

ในส่วนที่เกี่ยวกับวิธีการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้เสนอไว้ ได้แก่

- 1) การฝึกหัดอบรมกาย วาจา ใจ ตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา
- 2) การฝึกหัดอบรมกาย วาจา ใจ เพื่อมองเห็นตนเองในตนเองและโดยตนเอง จนเกิดการปฏิบัติอย่างถูกต้อง และจะต้องเรียนโดยการกระทำ การปฏิบัติโดยตนเองเท่านั้น
- 3) การฝึกหัดอบรมตนเองให้เห็นแจ้ง จนสามารถควบคุมตัณหาแห่งกิเลส ควบคุมผัสสะได้ทั้งหมด ควบคุมความฉลาดได้เพื่อจะเป็นมนุษย์ที่เย็น
- 4) การฝึกหัดอบรมตนให้รู้แจ้งในการเกิดขึ้นและการสืบทอดแห่งเหตุปัจจัย ท่านได้เน้นถึง อิทัปปัจจยตา และปฏิจจสมุพบาท เป็นอย่างมาก และเมื่อประจักษ์แล้วก็ต้องเข้าถึงตถตา คือจะไม่ยึดมั่นถือมั่น จะลดละความเห็นแก่ตัว

5. ความหมายของคำว่าครูและนักศึกษาที่แท้

ท่านพุทธทาสภิกขุเสนอว่า **ครู** คือผู้ทำหน้าที่อันประเสริฐสุดในการเป็นผู้นำทางวิญญาณ เป็นแสงสว่างส่องทางแก่วิญญาณของสัตว์ในโลกให้รู้จักทางเดินไปสู่จุดหมายปลายทางที่พึงปรารถนา ครูตามทัศนะของท่านจะรวมหมายถึงพ่อแม่และครูที่โรงเรียนด้วย ครูจึงมิใช่ผู้ที่มีความรู้อย่างเดียว แต่จะต้องเป็นผู้ที่ประจักษ์แจ้ง มีความเข้าใจทางด้านจิตวิญญาณจนมาสามารถเป็นที่

ปรึกษาทางด้านจิตวิญญาณแก่ผู้อื่นได้ จิตวิญญาณก็ไม่ใช่เรื่องพิสดาร แต่หมายถึงจิตใจซึ่งบริสุทธิ์อ่อนโยน นักศึกษาไม่ใช่เป็นคนที่เรียนอยู่ในวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัย คนที่เป็นมนุษย์ทุกคนในโลกนี้จะต้องเป็นนักศึกษาที่จะมุ่งแสวงหาความรู้เพื่อจะดับทุกข์ แล้วการเรียนก็ต้องเรียนที่ตัวชีวิตจิตใจของตนเองนั่นเอง และจะต้องดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องกับกระแสธรรมชาติเพื่อจิตใจที่เป็นสุขสำหรับบุคคลและสันติสุขสำหรับสังคม

นิภา นิธยาน

แหล่งอ้างอิง

พุทธทาสภิกขุ. **การศึกษาคืออะไร**. พระนคร : การพิมพ์พระนคร, 2516.

_____. **เป้าหมายของการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : นิพพาน, 2530.

_____. **มรดกที่ขอลากไว้**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ดีจำกัด, 2536.

โสริช โพธิ์แก้ว. **สรรนิพนธ์พุทธทาสภิกขุว่าด้วยการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532.

ปรัชญาการศึกษาเชิงองค์รวมบนฐาน ของพุทธศาสนา

ความหมายและที่มาของแนวคิด

ปรัชญาการศึกษาเชิงองค์รวมบนฐานของพุทธศาสนา (Holistic Buddhism-Based Philosophy of Education) หมายถึง อุดมคติและแนวทางของการศึกษาที่ประยุกต์มาจากหลักธรรมและหลักความเชื่อของพุทธศาสนาซึ่งมีทัศนะแบบองค์รวม คำว่า “องค์รวม” (holistic) นั้น มาจากคำว่า holos (whole) ในภาษากรีก หมายถึง ทัศนะที่มองโลก มองความจริง เป็นภาพรวม กล่าวคือสรรพสิ่งทั้งหลายล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ดังนั้นความเป็นจริงทั้งหมดของสิ่งใดย่อมมีคุณสมบัติเฉพาะตนซึ่งไม่สามารถเข้าใจได้โดยการแยกสิ่งนั้นออกเป็นส่วนย่อย ๆ แล้วศึกษาจากคุณสมบัติของส่วนย่อย ๆ นั้น แม้เอาคุณสมบัติของส่วนย่อย ๆ มารวมกันก็ไม่สามารถเทียบความหมายกับคุณสมบัติขององค์รวมเดิมได้

ทัศนะแบบองค์รวมได้รับความสนใจกล่าวถึงเป็นอย่างมากในสังคมวิชาการทั้งของตะวันตกและตะวันออกกว่าจะเป็นแนวทางแก้ไขวิกฤตการณ์ของโลกปัจจุบัน เนื่องจากเริ่มตระหนักกันมากขึ้นว่าวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่มนุษย์กำลังเผชิญกันอยู่นี้ แท้จริงแล้วไม่

ได้เป็นวิกฤตการณ์เฉพาะด้านเฉพาะส่วน หากแต่มีความเชื่อมโยงและขึ้นต่อกันและกันเนื่องจากเป็นผลพวงมาจากการมีทัศนะที่ผิดพลาดคือ ทัศนะแบบแยกส่วนซึ่งได้กำกับวิธีคิดและการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของมนุษย์มาตั้งแต่การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ของโลกตะวันตกในศตวรรษที่ 16-17 เป็นต้นมา ทัศนะแบบแยกส่วนมองสรรพสิ่งแยกขาดจากกันเป็นส่วน ๆ ไม่สัมพันธ์กัน มนุษย์จึงมองตัวเองแยกจากธรรมชาติ แยกจากมนุษย์คนอื่น ๆ จนนำไปสู่การทำลายและแสวงหาประโยชน์จากธรรมชาติแวดล้อมและแสวงหาประโยชน์จากมนุษย์ด้วยกันเองอย่างไม่จบสิ้น สังคมโลกจึงเข้าสู่ภาวะวิกฤต ครั้นเมื่อมนุษย์พยายามแก้ปัญหาโดยอาศัยทัศนะแบบแยกส่วน การแก้ปัญหาเป็นส่วน ๆ เป็นด้าน ๆ แยกขาดจากกันจึงไม่สามารถยุติปัญหาที่มีความเชื่อมโยงกันได้ จึงเกิดความเคลื่อนไหวเพื่อปรับเปลี่ยนระบบความคิดเสียใหม่จากทัศนะแบบแยกส่วนไปสู่ทัศนะแบบองค์รวม

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ปราชญ์ทางพุทธศาสนาและทางการศึกษาของไทยผู้ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพจากองค์การ UNESCO ก็มีความคิดเช่นเดียวกับนักคิดร่วมสมัยของตะวันออกและ

ตวันตกอีกหลายๆท่านที่มองเห็นความจำเป็นของการมีทัศนคติในการมองโลก มองความเป็นจริงแบบองค์รวม เพื่อแก้ปัญหาของยุคปัจจุบัน ท่านได้เสนอให้นำหลักธรรมและหลักความเชื่อของพุทธศาสนาประยุกต์ใช้เพื่อแสวงหาเป้าหมายของการศึกษาไทย และแสวงหาแนวทางการศึกษาเพื่อบรรลุเป้าหมายนั้น เพราะท่านมองเห็นว่าพุทธศาสนานั้นเข้าถึงความจริงแท้ของโลกและชีวิต สามารถช่วยแก้ปัญหาให้แก่มนุษย์ได้ ทั้งหลักของพุทธศาสนาก็เป็นทัศนคติแบบองค์รวมหรือเป็นระบบบูรณาการ ดังนั้น แนวคิดทางการศึกษาของท่านจึงเป็นปรัชญาการศึกษาเชิงองค์รวมบนฐานของพุทธศาสนา ซึ่งนำเสนอในที่นี้

พุทธศาสนา : รากฐานความคิดแบบองค์รวมของการศึกษา

พระธรรมปิฎกได้ชี้ให้เห็นว่า มีหลักความเชื่อและหลักธรรมของพุทธศาสนาจำนวนมากที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาได้หลายๆแง่มุม หลายๆด้าน ในที่นี้จะขอเลือกหลักที่สำคัญๆมาเสนอบางประการดังนี้

หลักความเชื่อพื้นฐานเรื่อง **“ตถาคตโพธิสัทธา”** **หลักตถาคตโพธิสัทธา** หลักตถาคตโพธิสัทธาเป็นหลักการที่แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติของมนุษย์และเป็นความเชื่อหรือศรัทธาเบื้องต้นของการศึกษาด้วยในขณะเดียวกัน

หลักตถาคตโพธิสัทธาอธิบายธรรมชาติของมนุษย์เป็น 2 ประการคือ ประการแรก **“มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก”** และประการที่สอง **“มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้”** กล่าวคือมนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลายเพราะสัตว์อื่นดำเนินชีวิตด้วยสัญชาตญาณ แต่มนุษย์เมื่อเกิดมายังช่วยตัวเองไม่ได้ ต้องเรียนรู้ฝึกหัดขึ้นมาจึงจะมีชีวิตอยู่ได้ และถ้าจะมีชีวิตที่ดีก็ต้องเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาที่จะปฏิบัติต่อชีวิตและสิ่งรอบตัวอย่างถูกต้อง การเรียนรู้

ฝึกฝนพัฒนาตนให้มีชีวิตที่ดีงามก็คือ การศึกษา (หรือ “ลิกขา” ในภาษาบาลี) ดังนั้นมนุษย์จึงเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกให้ศึกษา

การที่มนุษย์จะมีการศึกษาได้ มนุษย์ก็ต้องมีความเชื่อหรือศรัทธาเบื้องต้นก่อนว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ศึกษาได้ **“ตถาคตโพธิสัทธา”** แปลว่า ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าซึ่งก็คือความเชื่อว่ามีปัญญาที่สามารถจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้แต่จะต้องมีการพัฒนาขึ้นมา จึงเป็นความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถจะฝึกฝนตนเองขึ้นมาจนกระทั่งรู้แจ้งเห็นจริงเป็นพุทธ ถึงความเป็นคนที่สมบูรณ์ได้ และที่ว่าหลักการนี้เป็นพื้นฐานเบื้องต้นของการศึกษาก็เนื่องจากว่า เมื่อมนุษย์เชื่อในศักยภาพของตนว่าสามารถฝึกได้พัฒนาได้ก็จะเกิดความมั่นใจ มีกำลังในการฝึกฝนพัฒนาตนหรือที่เรียกว่าการศึกษา ดังนั้นความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่าฝึกได้ ศึกษาได้ จึงเป็นเงื่อนไขที่จะทำให้มนุษย์สามารถมีการศึกษาได้

ความหมายและคุณลักษณะของ “พุทธ” มนุษย์ที่ฝึกฝนพัฒนาตนจนเป็นคนที่สมบูรณ์หรือมนุษย์ในอุดมคติของพระพุทธศาสนาเรียกว่า **“พุทธ”** หมายถึง **“ผู้เข้าถึงธรรมอย่างแท้จริง”** มีลักษณะ 3 ประการ หรือองค์คุณ 3 ได้แก่

ประการแรก **มีปัญญา** หมายถึง การรู้ธรรมหรือรู้หลักความจริง รู้แก่นแท้หรือสาระของธรรมชาติที่เรียกว่า **สัจธรรม**

ประการสอง **มีจริยธรรม** หมายถึง การดำเนินชีวิตถูกต้องตามความเป็นจริงของธรรมชาติหรือตามธรรมที่รู้นั้น

ประการสุดท้าย **มีความสุข** หมายถึง มีความพอดี มีความสมดุล ความประสานกลมกลืน ภาวะไร้ทุกข์ ปราศจากความบีบคั้นขัดข้อง หรือมีอิสรภาพซึ่งเกิดจากการดำเนินชีวิตถูกต้องตามธรรม

ลักษณะทั้ง 3 ประการดังกล่าวต่างก็เชื่อมโยงประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือ ปัญญาที่ถูกต้องทำให้เกิดจริยธรรมคือการดำเนินชีวิตตามธรรม แล้วทำให้เกิดความสุขในระดับสุดท้าย องค์คุณ 3 นี้จะต้องเชื่อมโยงเข้าด้วยกันเป็นองค์รวม จึงจะเรียกได้ว่าเป็นความสมบูรณ์ของชีวิต พระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่างของบุคคลที่เข้าถึงธรรมและมีองค์คุณสามอย่างนี้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

หลักแม่บทของระบบบูรณาการ : รัตนตรัย หลักพระรัตนตรัยของพุทธศาสนานั้นเป็นหลักแม่บทใหญ่หรือองค์รวมที่ครอบคลุมระบบความสัมพันธ์ทั้งหมดที่มนุษย์จะต้องเกี่ยวข้อง

ในการดำรงอยู่ของมนุษย์นั้นมีสิ่งที่จะต้องเกี่ยวข้องอยู่ 3 อย่างด้วยกัน คือ มนุษย์ ธรรมชาติ (หรือนิเวศวิทยา) และสังคม องค์ประกอบเหล่านี้สามารถพัฒนาให้สูงสุดได้ คือ มนุษย์พัฒนาสูงสุดเป็นพุทธะ ธรรมชาตินั้นสาระที่แท้จริงก็คือ ธรรมะ และสังคมนั้นพัฒนาไปเป็นสังคมอุดมคติที่เรียกว่า สังฆะ

พระรัตนตรัยซึ่งแปลว่า คุณค่าสูงสุดสามประการ ได้แก่ พุทธะ ธรรมะ สังฆะ เป็นแนวทางให้มนุษย์ได้พิจารณาอยู่ 2 ประการคือ ประการแรก ในการดำรงชีวิตและทำกิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์รวมถึงการสร้างสรรคและใช้เทคโนโลยีนั้น มนุษย์จะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันเป็นองค์รวมระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคมนั้นหมายความว่าสิ่งที่มนุษย์คิดและกระทำย่อมส่งผลกระทบต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อธรรมชาติ ในทางกลับกันสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมและธรรมชาติย่อมส่งผลกระทบต่อมนุษย์เช่นเดียวกัน ประการที่สอง ในการศึกษาพัฒนาตนนั้นมนุษย์จะต้องตระหนักในหลักพุทธะ ธรรมะ สังฆะ ว่าเป็นจุดหมายในการพัฒนาคน คือ พัฒนาจากมนุษย์ขึ้นไปสู่ความเป็นพุทธะโดยเข้าถึงแก่นแท้ของธรรมชาติที่เรียกว่า ธรรมะ

แล้วช่วยกันสร้างสรรค์ให้มนุษย์เป็นพุทธะมีจำนวนมากขึ้นจนเกิดเป็นสังฆะขึ้นมาเป็นสังคมในอุดมคติหรือชุมชนของคนที่ได้พัฒนาตนแล้ว

แนวคิดทางการศึกษาแบบองค์รวมบนฐานของพุทธศาสนา

ความเชื่อพื้นฐานในพระพุทธศาสนาที่เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่าจะพัฒนาจนถึงขั้นเป็น “พุทธ” ได้และความเชื่อในความเป็นองค์รวมของมนุษย์ สังคม และธรรมชาติว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นหลักนำในการพัฒนาขึ้นไปสู่ความเป็นพุทธะ ธรรมะและสังฆะ ดังได้กล่าวมาข้างต้นนั้นได้เป็นรากฐานที่สำคัญให้แก่แนวคิดทางการศึกษาแบบองค์รวมดังนี้

อุดมคติและบทบาทของการศึกษา การศึกษาที่แท้จริงนั้นมีความมุ่งหมายสูงสุดหรืออุดมคติที่จะพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หรือเป็น “พุทธ” ซึ่งมีลักษณะ 3 ประการดังได้กล่าวไว้แต่ต้น คือ มีปัญญา มีจริยธรรม และมีความสุข ลักษณะทั้ง 3 ประการนี้ต่างเชื่อมโยงประสานกลมกลืนกันเป็นองค์รวมที่เป็นความสมบูรณ์ของชีวิตหรือจุดหมายของชีวิต แต่เนื่องจากมนุษย์ไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวตามลำพัง มนุษย์ยังเป็นองค์ประกอบของระบบองค์รวมใหญ่ซึ่งรวม 3 ระบบเข้าด้วยกัน คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม ดังนั้นมนุษย์ที่พัฒนาแล้วเข้าถึงความจริงแท้ของธรรมชาติอย่างแท้จริง จะมองเห็นถึงระบบความสัมพันธ์ทั้งหมดซึ่งอยู่ในธรรมชาตินี้ แล้วดำเนินชีวิตที่นอกจากจะไม่เบียดเบียนตนเองและทำลายผู้อื่นทำลายธรรมชาติแล้ว ยังสามารถพัฒนาต่อไปถึงขั้นที่จะใช้ปัญญาความรู้ไปปรับปรุงความสัมพันธ์ในระบบองค์รวมใหญ่ให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลแก่ทุกฝ่าย การศึกษาเช่นนี้จึงจัดว่าเป็นการศึกษาที่สมบูรณ์ เนื่องจากเข้าถึงความจริงแท้ของธรรมชาติ (ธรรม) จึงไม่เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย แต่สามารถนำมาแก้ปัญหาของยุคสมัยได้

การศึกษาที่สมบูรณ์นี้จะพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์เป็นผู้มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา (บัณฑิต) มนุษย์ที่สมบูรณ์หรือผู้เป็นบัณฑิตอย่างแท้จริงย่อมไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของสังคมแห่งกาลเทศะ ไม่ถูกกำหนดหล่อหลอมโดยสังคมอย่างเดียว แต่สามารถแก้ไขปัญหาสังคมและชี้ทางถูกต้องให้แก่สังคมได้ การศึกษาที่แท้จริงจึงมีบทบาทในการชี้นำสังคม

สาระและกิจกรรมของการศึกษา การศึกษามีสาระและกิจกรรมครอบคลุมการพัฒนา 3 ด้านของชีวิตคนอย่างเป็นองค์รวมและมีดุลยภาพ ได้แก่ ด้านพฤติกรรม (ศีล) ด้านจิตใจ (สมาธิ) และด้านปัญญา (ปัญญา)

ด้านพฤติกรรม มีสิ่งที่ควรเน้นอยู่ 3 ส่วนคือ ส่วนแรกเป็นพฤติกรรมในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ การใช้อินทรีทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการรับรู้ให้เกิดผลดีส่งเสริมคุณภาพชีวิต การบริโภคปัจจัย 4 และเทคโนโลยีด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจมุ่งคุณค่าที่แท้จริง ส่วนที่สองเป็นพฤติกรรมในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและโลกแห่งชีวิต ได้แก่ การอยู่ร่วมสังคมอย่างเกื้อกูลต่อมนุษย์ สัตว์ พืชอื่น ๆ การรักษาดีกาสังคม กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนต่าง ๆ และส่วนสุดท้ายเป็นพฤติกรรมในด้านอาชีพ ได้แก่ การมีความรู้ทางด้านวิชาการ วิชาชีพ และสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาชีวิตหรือสังคมโดยไม่ทำลายคุณค่าความเป็นมนุษย์หรือก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่น

ด้านจิตใจ มีสิ่งที่ควรเน้นอยู่ 3 ด้าน ได้แก่ คุณภาพจิต เช่น สร้างเสริมจิตใจให้ดีงาม มีคุณธรรม สมรรถภาพจิต เช่น มีฉันทะ มีความเพียร ขยัน อุตทน มีความหนักแน่นเข้มแข็งมั่นคงของจิตที่จะทำงานให้ได้ผลสมบูรณ์และสุขภาพจิต คือ มีจิตที่มีสุขภาพดี ปราศจากความขุ่นมัวเศร้าหมองซึ่งจะส่งผลต่อสุขภาพกายและทำให้พฤติกรรมที่ดีงามมั่นคงสอดคล้องกลมกลืนกัน

ด้านปัญญา มีสิ่งที่พึงพัฒนาอยู่หลายระดับหลายด้าน ได้แก่ มีความรู้ความเข้าใจสิ่งที่ได้รับถ่ายทอดมาอย่างมีประสิทธิภาพ รับรู้ประสบการณ์และเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ไม่มีอคติ รู้จักคิดพิจารณาอย่างมีวิจรรณญาณ รู้จักวิเคราะห์สืบสาวหาเหตุปัจจัยที่จะทำให้เข้าถึงความจริง มีความสามารถแสวงหาและจัดประมวลความรู้และคิดได้ชัดเจนสามารถนำความรู้ที่มีอยู่มาเชื่อมโยงสร้างเป็นความรู้ความคิดใหม่ ๆ เพื่อใช้แก้ปัญหาและสร้างสรรค์ได้ และในระดับสูงสุด คือ รู้แจ้งความจริงของโลกและชีวิตหรือรู้เท่าทันธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย

กระบวนการของการศึกษาหรือระบบการพัฒนาบุคคล กระบวนการพัฒนาบุคคลแยกออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นนำสู่สิกขา (ขั้นตอนก่อนเข้าสู่กระบวนการพัฒนา) และขั้นไตรสิกขา (ขั้นตอนในกระบวนการพัฒนา) ซึ่งแยกอธิบายได้ดังนี้

ขั้นนำสู่สิกขา เป็นขั้นที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยซึ่งเป็นความเชื่อที่เป็นพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้คนมีการพัฒนาต่อไปได้ สัมมาทิฐิจะเกิดขึ้นได้จากปัจจัย 2 ประการคือ ปัจจัยภายนอก (ปรโตโมษะ) ได้แก่ การได้รับถ่ายทอดหรืออิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อน สื่อมวลชน หนังสือและวัฒนธรรมซึ่งให้ข่าวสารที่ถูกต้องชักจูงไปในทางดีงามอยู่ในแนวทางของเหตุผล ประการที่สอง ปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ) ได้แก่ การรู้จักคิด รู้จักพิจารณาด้วยตนเอง

ขั้นไตรสิกขา เป็นกระบวนการพัฒนาให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างดุลยภาพ มีหลักการสำคัญอยู่ 3 ประการที่เป็นปัจจัยส่งทอดต่อกันอาศัยซึ่งกันและกันและประสานกัน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

หลักการประการแรกคือ **ศีล** เป็นเรื่องการฝึกในด้านพฤติกรรมโดยใช้วินัยเป็นเครื่องมือในการฝึกในรูปของการฝึกพฤติกรรมเคยชินที่ดีและการจัดสภาพแวดล้อมที่จะป้องกันไม่ให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่ดีและเอื้อต่อการมีพฤติกรรมดีงาม ตลอดจนการจัดระเบียบทางสังคมให้เกื้อหนุนต่อการเกิดพฤติกรรมที่ดีงาม

หลักการประการที่สองคือ **สมาธิ** หรือความแน่วแน่มั่นคงหนักแน่นของจิตใจซึ่งสามารถฝึกได้หลายวิธี เช่น ให้นคนใส่ใจกับกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งจนไม่มีโอกาสเกี่ยวข้องกับความสุข ฝึกให้คุ้นอยู่กับสิ่งที่ดีงามจนมีคุณธรรมเป็นภูมิคุ้มกัน ท่านผู้ปฏิบัติไว้กับสิ่งที่ดีงามบางอย่างที่เรียกว่าอุดมคติ เป็นต้น

หลักการประการที่สามคือ **ปัญญา** เป็นเรื่องของการฝึกปรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัยไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิดสร้างสรรค์ รู้ตรงตามความเป็นจริง รู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและชีวิต

หน้าที่ของผู้เป็นครู

ครูมีหน้าที่หลักอยู่ 2 ประการ ได้แก่

ประการแรก หน้าที่ในการถ่ายทอดศิลปวิทยาการ ได้แก่ การให้ความรู้ทางวิชาการและการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นเครื่องมือแก่ผู้เรียนเพื่อพัฒนาวัตถุและสภาพแวดล้อมภายนอกให้แก่ตนเองและสังคม

ประการสอง หน้าที่ชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ได้แก่ ชี้แนะให้ผู้เรียนมีปัญญาและจริยธรรมเพื่อจะได้ใช้ความรู้วิชาการและความรู้วิชาชีพ ซึ่งเป็นเครื่องมือได้อย่างถูกต้องและเป็นคุณประโยชน์แก่ชีวิตตน สังคมและสิ่งแวดล้อม ครูที่ทำหน้าที่เช่นนี้เรียกว่า “กัลยาณมิตร” ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ที่แท้จริงของผู้เป็นครู

การวัดผลการศึกษา เมื่อการศึกษาเป็นการพัฒนามนุษย์ การวัดผลการศึกษาจึงเป็นการตรวจสอบคุณสมบัติของบุคคลว่าได้รับการพัฒนาทางด้านต่าง ๆ ครบถ้วนหรือไม่ คือ

ประการแรก ภาวิตกาย มีกายที่พัฒนาแล้วคือมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี ได้แก่ กินเป็น ใช้เป็น บริโภคเป็น ดูเป็น ฟังเป็น ฯลฯ

ประการที่สอง ภาวิตศีล มีศีลที่พัฒนาแล้วคือมีพฤติกรรมทางสังคมที่เกื้อกูล สร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุข มีอาชีพสุจริต (เสวนา-คบหาเป็น สังคมเป็น พุดเป็น สื่อสารเป็น ทำเป็น)

ประการที่สาม ภาวิตจิต มีจิตที่พัฒนาแล้วคือมีจิตใจที่ฝึกอบรมดีแล้วสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิตและสุขภาพจิต (ตั้งจิตเป็น วางใจเป็น ทำใจเป็น)

ประการที่สี่ ภาวิตปัญญา มีปัญญาที่พัฒนาแล้วคือ รู้จักคิดพิจารณาแก้ปัญหาและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยปัญญา เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงหรือตามที่มันเป็น เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส (คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ดับทุกข์เป็น)

บุคคลที่พัฒนาแล้วก็จะสามารถพัฒนาระบบของกรวมใหญ่ คือ มนุษย์ สังคม และธรรมชาติให้อยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลและเอื้อประโยชน์แก่กันและกันมากขึ้น เบียดเบียนกันน้อยลง

ผู้รับผิดชอบการศึกษา สถาบันทุกสถาบันในสังคมไม่ว่าจะเป็นครอบครัว วัด ชุมชน สื่อมวลชน โรงเรียน ฯลฯ ทุกฝ่ายต้องถือเป็นหน้าที่ร่วมกันในการให้การศึกษา

สรุปได้ว่า ปรัชญาการศึกษาเชิงองค์รวมบนฐานของพุทธศาสนาที่พระธรรมปิฎกได้นำเสนอไว้ นับว่ามีความสำคัญอย่างมากทั้งในเชิงแนวคิดและแนวปฏิบัติ

ความผิดพลาดของอารยธรรมมนุษย์ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม มีเหตุจากฐานความเชื่อที่ทำให้มนุษย์แยกตัวเองจากธรรมชาติและมุ่งเอาเปรียบเอาประโยชน์จากธรรมชาติและมนุษย์ด้วยกันเอง ที่ผ่านมามนุษย์นั่นเองที่เป็นผู้ทำลายระบบความสัมพันธ์ในองค์กรรวมใหญ่จนทำให้เกิดปัญหา ดังนั้นลู่ทางในการแก้ปัญหาจึงต้องแก้กันตั้งแต่รากฐานนั่นคือปรับ

เปลี่ยนระบบคิดกันใหม่ซึ่งหมายถึงการแก้ปัญหาที่ตัวมนุษย์เองเป็นอันดับแรก มนุษย์ต้องได้รับการพัฒนาหรือได้รับการศึกษาให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง และมนุษย์ที่พัฒนาแล้วเมื่อไปสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัว ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตก็จะเป็นไปในทิศทางที่เกื้อกูลแก่กันและกัน ปัญหาทั้งหลายทั้งปวงจึงจะคลี่คลายลงได้

รศ.ดร. เพ็ญลิริ จีระเดชากุล

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

- พระเทพเวที. การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2532.
- _____. พุทธธรรมกับชีวิตในสังคมเทคโนโลยี. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532.
- _____. เพื่อนาคตของการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2531.
- พระธรรมปิฎก. การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2539.
- _____. การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2539.
- _____. พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2539.
- พระราชวรมนูณี. ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา, 2528.
- พริตจ็อฟ คาปรั้า. จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ. (เล่ม 1) แปลโดย พระประชา ปุสฺนุณฺมโม และคณะ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2534.

โยนิโสมนสิการในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

พระธรรมปิฎกอธิบายความหมายของโยนิโสมนสิการ (Critical Reflection) ไว้ดังนี้ “ในระบบการศึกษาอบรมโยนิโสมนสิการ เป็นการฝึกใช้ความคิดให้รู้จักคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ รู้จักคิดวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่างตื้นผิวเผิน เป็นขั้นสำคัญในการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์ เป็นอิสระ ทำให้ทุกคนช่วยตัวเองได้ และนำไปสู่จุดมุ่งหมายของพุทธธรรมอย่างถ่องแท้”

มีกิจกรรมหลายอย่างที่คนทั่วไปมักจะเรียกว่า “การคิด” เช่น คนคนหนึ่งพยายามนึกถึงที่อยู่เก่าของตน เราก็อาจพูดว่าเขากำลังคิดถึงเลขบ้าน หรืออีกคนหนึ่งคิดว่าพรุ่งนี้เขาจะไปเล่นเทนนิสหรือไม่ เราก็พูดว่าเขากำลังคิดจะไปเล่นเทนนิส การคิดที่กล่าวมานี้ ตรรกวิทยาไม่ถือว่าเป็น “การคิด” ตรรกวิทยามองการคิดในรูปแบบเดียวเท่านั้นคือ “การคิดด้วยเหตุผล” (reasoning) เพื่อการตัดสินใจ

ขอทำความเข้าใจว่าการคิดด้วยเหตุและผลต่างจากการนึกคิดเรื่องในอนาคตอย่างไร โปรดดูตัวอย่างต่อไปนี้ สมมติว่าเรานัดเพื่อนคนหนึ่งว่าจะไปที่บ้านของเขาในเวลาอีกหนึ่งชั่วโมง แต่เมื่อสำรวจดูว่าจะไปได้หรือไม่ ก็พบว่าถ้าเดินไปจะต้องใช้เวลาประมาณชั่วโมง

ครึ่ง แต่ถ้าคอยอีก 15 นาที แล้วไปรถประจำทางจะใช้เวลาประมาณ 30 นาที รวมเวลาที่ใช้ 45 นาที ถ้าไปโดยรถประจำทางจะทันเวลาที่นัดหมายกันได้ ดังนั้น จึงตัดสินใจใช้รถประจำทาง การตัดสินใจเช่นนี้เป็นการใช้เหตุผล

อย่างไรก็ตามการคิดด้วยเหตุผลยังแบ่งออกเป็นหลายรูปแบบ เช่นการคิดโดยแยกประเภท (thinking by classification) การคิดโดยตัดประเด็น (thinking by elimination) การคิดแบบอุปนัย (inductive thinking) การคิดแบบนิรนัย (deductive thinking) และการคิดแบบไตร่ตรองหรือการคิดสะท้อน (reflective thinking) ทั้งหมดนี้เป็นการคิดตามแนวปรัชญาตะวันตก ผู้ที่สนใจสามารถหาอ่านได้จากวารสารศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 8 สาขาปรัชญาการศึกษาเรื่องการคิด โดย ดร.สาโรช บัวศรี สำหรับการคิดแบบโยนิโสมนสิการเป็นการคิดตามแนวปรัชญาตะวันออกโดยอาศัยหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มีผู้กล่าวพาดพิงถึงการคิดแบบโยนิโสมนสิการหลายท่าน อาทิ อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ และพระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) แต่ผู้ที่ได้วิเคราะห์และเสนอแนวความคิดแบบโยนิโสมนสิการอย่างละเอียด คือ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ดังนั้นจึงเป็นการสมควรที่จะนำข้อคิดเห็นของท่านมาเสนอไว้ในที่นี้

“ว่าโดยรูปศัพท์ โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ มาจาก โยนิ แปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธี ทาง ส่วนมนสิการแปลว่า การทำในใจ การคิด คำนี้ถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมเข้าเป็นโยนิโสมนสิการ ท่านแปลสืบทอดกันมาว่า การทำในใจโดยแยบคาย...”

กล่าวอีกนัยหนึ่ง การทำในใจโดยแยบคายก็คือ การคิดเป็น คือคิดถูกต้องตามความเป็นจริง อาศัยการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบและคิดเชื่อมโยงตีความข้อมูลเพื่อนำไปใช้ต่อไป

การทำในใจโดยแยบคายนี้ความหมายอาจแยกเป็นลักษณะต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

1. อุบายมนสิการ แปลว่า คิดพิจารณาโดยอุบาย คือคิดอย่างมีวิธีหรือคิดถูกวิธี หมายถึง ถูกวิธีที่จะเข้าถึงความจริง สอดคล้องเข้าแนวสัจจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

2. ปถมนสิการ แปลว่า คิดเป็นทางหรือคิดถูกทาง คือคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้หรือมีลำดับมีขั้นตอน แล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึงความคิดเป็นระเบียบตามแนวเหตุผล เป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ไม่ไขว่เวียนติดพัน ประเดี๋ยวเรื่องนี้ ที่นี่ เดี๋ยวเดวิดออกไปเรื่องนั้นที่โน้น หรือกระโดดไปกระโดดมา ต่อเป็นชั้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะชักชวนนึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

3. การณมนสิการ แปลว่าคิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดหาผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึงการคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยที่สืบทอดกัน พิจารณาสืบสาวหาสาเหตุให้เข้าใจถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

4. อุปปาทกมนสิการ แปลว่าคิดให้เกิดผล คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์เนื่องถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย ท่านหมายถึง การคิดพิจารณาที่ทำให้เกิด

กุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดที่จะทำให้หายหวาดกลัว ให้หายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เป็นต้น”

ลักษณะต่าง ๆ ของความคิดที่กล่าวมาข้างต้นนั้น พอสรุปได้ว่า คิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล และคิดเป็นกุศล

พระธรรมปิฎกได้นำเอาคำแปลเป็นภาษาอังกฤษมาลงไว้ให้พิจารณาด้วยดังนี้

“proper mind-work; proper attention; systematic attention; reasoned attention; attentive consideration; reasoned consideration; considered attention; careful consideration; careful attention; ordered thinking; orderly reasoning; genetical reflection; critical reflection; analytical reflection.”

พระธรรมปิฎกยังกล่าวต่อไปว่า “ถ้ามองในแง่ของขอบเขต โยนิโสมนสิการกินความกว้าง ครอบคลุมตั้งแต่ความคิดในแนวทางของศีลธรรม การคิดตามหลักความดีงามและหลักความจริงต่าง ๆ ที่ตนได้ศึกษาหรือรับการอบรมสั่งสอนมา มีความรู้ความเข้าใจดีอยู่แล้ว เช่น คิดในทางที่จะเป็นมิตร คิดรัก คิดปรารถนาดีมีเมตตา คิดที่จะให้หรือช่วยเหลือเกื้อกูล คิดในทางที่จะเข้มแข็ง ทำการจริงจังไม่ย่อท้อ เป็นต้น ซึ่งไม่ต้องใช้ปัญญาลึกซึ้งอะไร ตลอดขึ้นไปจนถึงการคิดแยกแยะองค์ประกอบและสืบสาวหาเหตุปัจจัยที่ต้องใช้ปัญญาละเอียดประณีตเนื่องด้วยโยนิโสมนสิการมีขอบเขตกว้างขวางอย่างนี้ ปกติชนทุกคนสามารถใช้โยนิโสมนสิการได้”

“ถ้ามองในแง่หน้าที่ โยนิโสมนสิการก็คือความคิดที่สกัดอวิชชาต้นเหตุหรือการคิดเพื่อสกัดตัดหน้าอวิชชาและตัณหา” ...ลักษณะของความคิดตามอวิชชาต้นเหตุเป็นดังต่อไปนี้

1. เมื่ออวิชชาเป็นตัวเด่น ความคิดมีลักษณะติดต้นทวนอยู่ที่แง่หนึ่งตอนหนึ่งอย่างพร่ามัวขาดความสัมพันธ์ ไม่รู้ทางไป หรือไม่ก็ฟังซ่านสับสน ไม่เป็นระเบียบ ประจักษ์อย่างไรเหตุผล เช่นภาพในความคิดของคนหวาดกลัว

2. เมื่อตัณหาเป็นตัวเด่น ความคิดมีลักษณะโน้มเอียงไปตามความยินดียินร้าย ความชอบใจไม่ชอบใจ หรือความติดใจขัดใจ ติดพันครุ่นอยู่กับสิ่งหรือเรื่องที่ชอบหรือชังนั้น และประจักษ์ความคิดไปตามความชอบความชังของตน

อย่างไรก็ตาม เมื่อพูดลึกลงไปอีกในด้านสถานะอวิชชาเป็นฐานก่อตัวของตัณหาและตัณหาเป็นตัวเสริมกำลังให้แก่อวิชชา ดังนั้น ถ้าจะกำจัดความชั่วร้ายให้สิ้นเชิงก็ต้องกำจัดให้ถึงอวิชชา”

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ

ในทัศนะของพระธรรมปิฎก อธิบายได้ว่า วิธีโยนิโสมนสิการพอประมวลเป็นแบบใหญ่ได้ 10 วิธีดังต่อไปนี้

1. **วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย** วิธีนี้เป็นวิธีคิดตามหลักปฏิจจสมุปบาท เป็นแบบพื้นฐาน โดยพิจารณาปัญหา หาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ ส่งผลสืบทอดกันมา แนวปฏิบัติของวิธีนี้มีอยู่ 2 แนวคือ

ก. คิดแบบปัจจัยสัมพันธ์ โดยถือหลักว่าสิ่งทั้งหลายย่อมต้องอาศัยซึ่งกันและกันจึงเกิดขึ้นพร้อมกัน เช่น “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”

ข. คิดแบบสอບสวนหรือตั้งคำถาม เช่น อุปาทานมีเพราะอะไรเป็นปัจจัยฯ เมื่อคิดแบบโยนิโสมนสิการจึงรู้ได้ด้วยปัญญาว่า อุปาทานมีเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ตัณหา มีเพราะอะไรเป็นปัจจัย เมื่อคิดแบบโยนิโสมนสิการจึงรู้ด้วยปัญญาว่า ตัณหา มีเพราะเวทนาเป็นปัจจัย

2. **วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบหรือกระจายเนื้อหา** เป็นการคิดที่มุ่งให้มองและรู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเป็นเอง เป็นวิวัชชวิธีหรือวิธีคิดแบบวิเคราะห์เป็นการคิดพิจารณาที่แยกแยะโดยถือเอานามรูปเป็นหลัก คือไม่มองสัตว์บุคคลตามสมมุติบัญญัติ ว่าเป็นเขาเป็นเรา เป็นนายนั้นนายนี้ แต่มองตามสภาวะแยกออกไปว่าเป็นนามธรรมและรูปธรรม กำหนดส่วนประกอบทั้งหลายที่รวมกันอยู่แต่ละอย่างว่า อย่างนั้นเป็นรูป อย่างนี้เป็นนาม เมื่อแยกแยะออกไปแล้วก็มีแต่นามกับรูปหรือนามธรรมกับรูปธรรม ในเวลาที่พบเห็นสัตว์และสิ่งต่าง ๆ ก็จะมีมองว่าเป็นเพียงกองแห่งนามธรรมและรูปธรรม เป็นกระแสความคิดที่คอยช่วยต้านทานไม่ให้หลงไหลติดยึดสมมุติบัญญัติมากเกินไป ให้มองเห็นเป็นเพียงสภาวะว่างเปล่าจากความ เป็นสัตว์เป็นคน พระธรรมปิฎกยกตัวอย่างการใช้ความคิดแนวนี้ ดังต่อไปนี้

“เพราะคุณส่วนประกอบทั้งหลายเข้า จึงมีคำศัพท์ว่ารถ ฉันทใด เมื่อขันธทั้งหลายมีอยู่สมมุติว่าสัตว์จึงมีฉันทนั้น”

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ช่องว่างอาศัยเครื่องไม้ เถารัด ดินฉาบ และหม้ามุ้งล้อมเข้าย่อมถึงความนับว่าเรือน ฉันทใด ช่องว่างอาศัยกระดูก เอ็น เนื้อ และหนังแวดล้อมแล้ว ย่อมเข้าถึงความนับว่ารูปฉันทนั้น เวทนา สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ ... การคุมเข้าการประชุมกัน การประมวลเข้าด้วยกันแห่งอุปาทานขันธ 5 เหล่านี้ เป็นอย่างนี้”

3. **วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ** หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมชาติ หมายถึงการรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย เช่นมีการเกิด เปลี่ยนแปลงและดับสลายไปในที่สุด เป็นต้น เป็นการรู้เท่าทันว่าสิ่งทั้งหลายที่เป็นธรรมชาติ ย่อมเกิดจากเหตุปัจจัยและขึ้นต่อเหตุปัจจัย เช่นเดียวกัน วิธีคิดแบบนี้แบ่งได้เป็น 2 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่หนึ่ง คือรู้เท่าทันและยอมรับความจริง

ขั้นที่สอง คือการคิดแก้ไขและทำการไปตามเหตุปัจจัย เป็นการปฏิบัติด้วยปัญญา กล่าวคือ เมื่อรู้และเข้าใจเหตุปัจจัยแล้ว ก็จัดการที่ตัวเหตุปัจจัยนั้น

4. วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือคิดแบบแก้ปัญหา เป็นวิธีคิดที่สามารถขยายให้ครอบคลุมวิธีคิดแบบอื่น ๆ ได้ทั้งหมด มีวิธีคิด 2 วิธี คือ

4.1 วิธีคิดตามเหตุผล เป็นการสืบสาวจากผลไปหาเหตุ แล้วแก้ไขที่เหตุนั้น ตามปกติจะจัด 2 คู่ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

คู่ที่ 1 ทุกข์เป็นผล เป็นตัวปัญหา เป็นสถานการณ์ที่ไม่ต้องการ สมุทัยเป็นเหตุ เป็นที่มาของปัญหา เป็นจุดที่ต้องการแก้ไข

คู่ที่ 2 นิโรธเป็นผล เป็นภาวะสิ้นปัญหา เป็นจุดหมายที่ต้องการจะเข้าถึง มรรคเป็นเหตุเป็นข้อปฏิบัติที่ต้องการกระทำในการแก้ไขสาเหตุเพื่อบรรลุจุดหมาย คือ ภาวะสิ้นปัญหาอันได้แก่ความดับทุกข์

4.2 วิธีคิดที่ตรงจุดตรงเรื่อง เป็นการคิดอย่างตรงไปตรงมา นำเอาสิ่งหรือเรื่องที่ต้องเกี่ยวข้องมาใช้ในการแก้ปัญหา ไม่นำสิ่งหรือเรื่องที่ใช้ปฏิบัติไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้อง

กล่าวโดยสรุปหลักการหรือสาระสำคัญของวิธีคิดแบบอริยสัจก็คือ การเริ่มต้นจากปัญหาหรือความทุกข์ที่ประสบ โดยกำหนดและทำความเข้าใจว่าปัญหาคือความทุกข์นั้นให้ชัดเจนแล้วสืบค้นหาสาเหตุเพื่อเตรียมแก้ไข ในเวลาเดียวกันกำหนดเป้าหมายของตนให้แน่ชัดว่าคืออะไร จะเป็นไปได้หรือไม่ และเป็นไปได้อย่างไร แล้วคิดวางวิธีปฏิบัติที่จะกำจัดสาเหตุของปัญหา ให้สอดคล้องกับการที่จะบรรลุจุดหมายที่กำหนดไว้นั้น ในการคิดตามวิธีนี้ จะต้องตระหนักถึงกิจหรือหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่ออริยสัจแต่ละข้ออย่างถูกต้องด้วย

5. วิธีคิดแบบอรรถสัมพันธ เป็นวิธีคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คือพิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างธรรม (หลักการ) กับอรรถ (ความมุ่งหมาย) คำว่าหลักการในที่นี้ หมายถึง หลักความจริง หลักความดีงาม หลักการปฏิบัติ หรือหลักที่จะนำไปใช้ปฏิบัติรวมทั้งหลักคำสอนที่จะให้ประพฤติปฏิบัติและการทำการให้ถูกต้อง ส่วนความมุ่งหมายก็หมายถึงจุดหมายหรือประโยชน์ที่ต้องการ หรือสาระที่พึงประสงค์ ความเข้าใจถูกต้องในเรื่องหลักการและความมุ่งหมายจะนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง การปฏิบัติที่ถูกต้องนี้สำคัญมาก อาจกล่าวได้ว่าเป็นตัวตัดสินว่าการกระทำนั้น ๆ จะสำเร็จผล บรรลุจุดหมายได้หรือไม่

6. วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก วิธีคิดแบบนี้เป็นการคิดที่ใช้หลักว่าจะต้องพิจารณาปัญหาให้ครบทุกด้าน ได้แก่ ด้านดี (อัสสาหะ) ด้านเสีย (อทินนวะ) ต่อจากนั้นจึงหาทางออก (นิสสรหะ) หรือทางแก้ปัญหา พระธรรมปิฎกกล่าววว่า การคิดแบบนี้มีลักษณะที่พึงยำ 2 ประการ คือ

6.1 การที่จะได้ชื่อว่ามีมองเห็นตามเป็นจริงนั้น จะต้องมองเห็นทั้งด้านดีและด้านเสียหรือทั้งคุณและโทษของสิ่งนั้น ๆ ไม่ใช่มองเพียงด้านหนึ่งด้านใดด้านเดียว

6.2 เมื่อจะแก้ปัญหาหรือลงมือปฏิบัติจะต้องมองเห็นจุดหมายหรือทางออกนอกเหนือจากการรู้คุณและโทษของสิ่งนั้น ๆ การคิดหาทางออกด้วยวิธีดังกล่าวต้องพิจารณาไปพร้อม ๆ กับการพิจารณาผลดีผลเสีย จะทำให้หาทางออกได้ดีที่สุดและปฏิบัติได้ถูกต้องที่สุด

7. วิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม วิธีคิดแบบนี้ใช้กันมากในชีวิตประจำวันเพราะเกี่ยวข้องกับ การบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 คำว่าคุณค่าแท้หมายถึง ประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายในแง่ที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง หรือที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหาของ

ตนเพื่อความดีงาม ความดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิต หรือ เพื่อประโยชน์สุขทั้งของตนและของผู้อื่น คุณค่านี้อาศัย ปัญญาเป็นเครื่องตีค่าหรือวัดราคา จะเรียกว่าคุณค่าที่สนองปัญญาก็ได้ เช่น คุณค่าของอาหารอยู่ที่ประโยชน์ของมันสำหรับหล่อเลี้ยงร่างกายให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ มีสุขภาพดี เป็นอยู่อย่างผาสุก มีกำลังเกื้อกูลแก่การบำเพ็ญกิจหน้าที่ เป็นต้น ส่วนคุณค่าเทียมนั้นหมายถึงประโยชน์ในแง่การปรนเปรอ การเสพเสวยเวทนา อาศัยตัณหาเป็นเครื่องวัดคุณค่าหรือวัดราคา จะเรียกว่าคุณค่าตอบสนองตัณหาก็คือ เช่น อาหารที่มีคุณค่าที่ความเอร็ดอร่อย เสริมความสนุกสนาน เป็นเครื่องแสดงฐานะความหรูหรา เป็นต้น

วิธีคิดแบบคุณค่าแท้นอกจากจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริงแล้ว ยังเกื้อกูลแก่ความเจริญงอกงามของกุศลธรรม เช่นความมีสติ เป็นต้น ต่างจากคุณค่าเทียมที่พอกเสริมด้วยตัณหาซึ่งไม่มีใครเกื้อกูลแก่ชีวิต ทำให้อกุศลธรรม เช่น ความโลภ ความมัวเมา ความริษยา มานะ ทิฏฐิ เจริญขึ้นอย่างไม่มีขอบเขต

8. วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม เป็นวิธีคิดที่ส่งเสริมชักนำไปในทางที่ดีงามและเป็นประโยชน์ เป็นการขัดเกลาและบรรเทาปัญหา พระธรรมปิฎกอธิบายว่าในเหตุการณ์หรือประสบการณ์เดียวกัน คนหนึ่งอาจคิดปรุงแต่งไปในทางดีงามเป็นประโยชน์ อีกคนหนึ่งอาจปรุงแต่งไปในทางไม่ดีไม่งามเป็นโทษ ทั้งนี้เนื่องมาจากการฝึกฝนอบรมและประสบการณ์ที่ได้สะสมมานอกจากนี้แม้แต่บุคคลเดียวกัน แต่ต่างขณะ ต่างเวลา ก็อาจคิดแตกต่างกันไปครั้งละอย่างได้ คราวหนึ่งร้าย คราวหนึ่งดี ทั้งนี้โดยเหตุผลที่กล่าวมาแล้ว วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรมหรือโยนิโสมนสิการแบบปลูกเร้ากุศลในที่นี้ จึงมีความสำคัญในแง่ที่ทำให้เกิดความคิด และการกระทำที่ดีงามเป็นประโยชน์ในขณะนั้น ๆ และในแง่ที่ช่วยแก้ไขนิสัยเคยชินร้าย ๆ ของจิตที่ได้สะสมไว้

แต่เดิม พร้อมกับสร้างนิสัยความเคยชินใหม่ที่ดีงามให้แก่ออกไปในเวลาเดียวกัน

ในกรณีที่ความคิดอกุศลเกิดขึ้นแล้ว พระธรรมปิฎกได้ยกตัวอย่างในวิตักกัสนสูตรว่าพระพุทธเจ้าทรงแนะนำหลักทั่วไปในการแก้ความคิดอกุศลไว้เป็น 5 ชั้น คือ

8.1 คิดนึกใส่ใจเรื่องอื่นที่ดีงามเป็นกุศล เช่น นึกถึงเรื่องที่ทำให้เกิดเมตตาแทนเรื่องที่ทำให้เกิดโทสะ เป็นต้น ถ้ายังไม่หาย

8.2 พิจารณาโทษของความคิดที่เป็นอกุศล เหล่านั้นว่า ไม่ได้ไม่งาม ก่อผลร้ายนำความทุกข์อย่างไรมาให้ ถ้ายังไม่หาย

8.3 พึงใช้วิธีต่อไปคือ ไม่คิดถึง ไม่ใส่ใจในความชั่วร้ายที่เป็นอกุศลนั้นเลย ถ้ายังไม่หาย

8.4 พึงพิจารณาสังขารสังขารฐานของความคิด เหล่านั้น ว่าความคิดนั้นเป็นอย่างไร เกิดจากเหตุปัจจัยอะไร ถ้ายังไม่หาย

8.5 พึงขบฟัน เอาลิ้นดันเพดาน อธิษฐานจิตคือตั้งใจแน่วแน่เด็ดเดี่ยว ช่มใจระงับความคิดนั้นเสีย

9. วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน วิธีคิดแบบนี้บางทีเรียกว่า วิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์ และมีข้อที่ต้องทำความเข้าใจเป็นพิเศษ คือการที่มีผู้เข้าใจผิดเกี่ยวกับความหมายของการเป็นอยู่ในปัจจุบัน หรือมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์

ความคิดที่เป็นอยู่ในปัจจุบันหมายถึง การคิดในแนวทางของความรู้หรือคิดด้วยอำนาจปัญญา การคิดแบบนี้ถือว่าไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เป็นอยู่ในขณะนี้หรือเป็นเรื่องที่ล่วงไปแล้วหรือเป็นเรื่องของกาลภายหน้า ก็จัดเข้าไปเป็นการปัจจุบันทั้งสิ้น

ความคิดถึงอดีตและอนาคตตามแนวทางของปัญญาที่เป็นเรื่องของกิจในปัจจุบันจะช่วยให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติ ช่วยให้การปฏิบัติในปัจจุบัน

ถูกต้องได้ผลดียิ่งขึ้น และสนับสนุนให้มีการเตรียมวางแผนล่วงหน้า นับว่าเป็นวิธีคิดที่มีประโยชน์มาก

10. วิธีคิดแบบวิภังชวาท มาจาก วิภังชวาท วิภังช แปลว่า แยกแยะ จำแนกหรือแจกแจง ไกล่เคียง คำที่ใช้ในปัจจุบันว่าวิเคราะห์ วาทแปลว่า การกล่าว การพูด การแสดงคำสอน วิภังชวาทจึงแปลว่า การพูดจำแนก พูดแยกแยะหรือแสดงคำสอนแบบวิเคราะห์ ลักษณะสำคัญของการคิดและการพูดแบบนี้คือ การมองและแสดงความจริงใจโดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่มุมด้านครบทุกแง่ทุกด้าน วิธีคิดแบบนี้สามารถจำแนกออกเป็นลักษณะต่าง ๆ ได้ดังนี้

10.1 จำแนกด้วยแง่ความจริง แบ่งซอยออกเป็น 2 อย่างคือ จำแนกตามแง่มุมต่าง ๆ ตามที่เป็นจริงของสิ่งนั้น ๆ โดยมองทีละด้านอย่างหนึ่ง และจำแนกโดยมองหรือแสดงความจริงของสิ่งนั้น ๆ ให้ครบทุกแง่มุมด้านอีกอย่างหนึ่ง

10.2 จำแนกส่วนประกอบ คือวิเคราะห์แยกแยะองค์ประกอบของสิ่งนั้น ๆ เพื่อให้รู้เท่าทันภาวะของสิ่งนั้น ๆ เป็นการคิดในแง่เดียวกันกับการคิดวิธีที่สอง (วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ) ที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น

10.3 จำแนกโดยลำดับขณะ คือแยกแยะวิเคราะห์ปรากฏการณ์ตามลำดับความสลับทอดแห่งเหตุปัจจัย ซอยออกไปเป็นแต่ละขณะๆ ให้มองเห็นตัวเหตุปัจจัยที่แท้จริง ตัวอย่างเช่น เมื่อโจรขึ้นบ้านและฆ่าเจ้าทรัพย์ตาย คนทั่วไปอาจพูดว่า โจรฆ่าคนตายเพราะความโลภ คำพูดนี้ใช้ได้เพียงเป็นสำนวนพูดกันให้เข้าใจง่าย แต่เมื่อวิเคราะห์ทางด้านกระบวนการที่เป็นไปภายในจิตอย่างแท้จริง จะพบว่าความโลภเป็นเหตุของการฆ่าไม่ได้ โทสะต่างหากที่เป็นเหตุของการฆ่า ดังนี้ เป็นต้น

10.4 จำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย คือสืบสาวว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้นจะเกิดขึ้นหรือดับลงก็ด้วยเหตุปัจจัย เป็นวิธีคิดที่ตรงกับวิธีที่ 1 ที่กล่าวแล้วข้างต้น ความคิดแบบจำแนกโดยความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยช่วยให้มองเห็นความจริงนั้น และตามแนวคิดนี้พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงพระธรรมอย่างที่เราเรียกว่า เป็นกลาง คือไม่กล่าวว่า สิ่งนี้มีหรือสิ่งนี้ไม่มี แต่ทรงกล่าวว่า เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี การแสดงความจริงอย่างนี้ นอกจากจะเรียกว่าอทิปปัจจยตาหรือปฏิบัติจสมุปบาทแล้ว ยังเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมนธรรมเทศนา หรือเรียกสั้นๆว่า วิธีคิดแบบมัชฌิมนธรรม

10.5 จำแนกโดยเงื่อนไข คือมองความจริงโดยพิจารณาเงื่อนไขประกอบด้วย เช่น ถ้ามีผู้กล่าวว่า บุคคลนี้ควรคบหรือไม่ หรือถิ่นสถานนี้ควรเกี่ยวข้องกับหรือไม่ ถ้าพระภิกษุเป็นผู้ตอบก็จะตอบว่า ถ้าคบแล้วหรือเข้าไปเกี่ยวข้องกับแล้วอกุศลธรรมเจริญกุศลธรรมเสื่อมก็ไม่ควรคบ ไม่ควรเกี่ยวข้องกับ แต่ถ้าอกุศลเสื่อมกุศลธรรมเจริญจึงควรคบ ควรเกี่ยวข้องกับ

ถ้าถามในแง่การศึกษาว่า ควรปล่อยให้เด็กพบเห็นสิ่งต่าง ๆ ในสังคมอย่างอิสระเสรีหรือไม่ ถ้าจะตอบก็ต้องวินิจฉัยโดยพิจารณาเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น เด็กมีความพร้อมหรือไม่ ประสบการณ์เดิมเป็นอย่างไร เด็กรู้จักใช้โยนิโสมนสิการโดยปกติหรือไม่ มีบุคลิกหรืออุปกรณคอยช่วยเหลือหรือไม่ สิ่งหรือเรื่องที่ได้พบเห็นในประสบการณ์นั้น มีผลกระทบรุนแรงเพียงใด ดังนี้ เป็นต้น

10.6 จำแนกโดยวิภังชวาท คือใช้วิภังชวาทในรูปการตอบปัญหา ในบรรดาวิธีตอบปัญหา 4 วิธี ซึ่งมีชื่อเฉพาะว่า วิภังชพยากรณ์ วิธีตอบปัญหาทั้ง 4 วิธีนี้คือ

ก. เอกังสพยากรณ์ การตอบแง่เดียว
 ข. วิกัชชพยากรณ์ การแยกแยะตอบ
 ค. ปฏิปุจฉาพยากรณ์ การตอบโดยย้อนถาม
 ง. ฐปนระ การยั้งหรือหยุด พบปัญหาเสีย ไม่ตอบ
 พระธรรมปิฎกอธิบายว่า วิธีตอบ 4 วิธีนี้แบ่งตาม
 ลักษณะของปัญหา หมายความว่าปัญหาแบ่งออกเป็น
 4 ประเภท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(1) เอกังสพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ควรตอบเด็ด
 ขาด เช่น ถามว่า สิ่งที่ไม่เที่ยง ได้แก่ จักขุไซ้ไหม? พึง
 ตอบได้ทีเดียวแน่นอนลงไปว่า ใช่

(2) วิกัชชพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ควรแยกแยะ
 หรือจำแนกตอบ เช่น ถามว่า สิ่งที่ได้มาไม่เที่ยงได้แก่
 จักขุไซ้ไหม? พึงแยกแยะตอบว่า ไม่เฉพาะแต่จักขุ
 เท่านั้น แม้แต่โสตะ ฆานะ เป็นต้น ก็ไม่เที่ยง

(3) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ควรตอบ
 โดยย้อนถาม เช่น จักขุฉันใดโสตะก็ฉันนั้น โสตะฉันใด
 จักขุก็ฉันนั้น ใช่ไหม? พึงย้อนถามว่า มุ่งความหมายใน
 แง่ใด ถ้าถามโดยหมายถึงแง่ใช้ดูหรือเห็น ก็ไม่ใช่ แต่ถ้า
 มุ่งความหมายในแง่ที่ว่าไม่เที่ยง ก็ใช่

(4) ฐปนียปัญหา ปัญหาที่พึงยับยั้งหรือพบเสียก็
 ไม่ควรตอบ เช่น ถามว่า ชีวะกับสรีระคือสิ่งเดียวกันใช่
 ไหม? พึงยับยั้งเสีย ไม่ต้องตอบ

สรุปวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ

พระธรรมปิฎกกล่าวสรุปว่า วิธีคิดที่เป็นแบบโยนิโสมนสิการทั้ง 10 วิธีนี้ มีขั้นตอนการทำงานที่แบ่งออกได้
 เป็นสองช่วง คือช่วงรับรู้อารมณ์หรือประสบการณ์จาก
 ภายนอกและช่วงคิดค้น พิจารณาอารมณ์หรือเรื่องราว

ที่เก็บเข้ามาภายในแล้ว วิธีคิดทั้ง 10 วิธีนี้ ต่างก็อาศัย
 กันและกัน รับกันและสัมพันธ์กัน ดังนั้นวิธีการศึกษา
 เภสิญสถานการณ์และแก้ปัญหาชีวิตจึงต้องบูรณาการ
 ความคิดเหล่านี้ รู้จักเลือกรูปแบบวิธีคิดมาผสมกลมกลืน
 กันเพื่อนำไปสู่การสร้างแนวปฏิบัติอย่างถูกต้อง ตรงกับ
 ความจริงในทางสายกลาง

อนึ่งเมื่อพูดเชิงวิชาการในแง่การทำหน้าที่ พระ
 ธรรมปิฎกสรุปว่า วิธีโยนิโสมนสิการทั้งหมดสามารถ
 สรุปได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

(1) โยนิโสมนสิการแบบปลุกปัญญา มุ่งให้เกิด
 ความรู้แจ้งตามสภาวะ เน้นที่การขจัดอวิชชา เป็นฝ่าย
 วิปัสสนา มีลักษณะเป็นการส่องสว่างทำลายความมืด
 หรือชำระล้างสิ่งสกปรก ให้ผลไม่จำกัดกาลหรือเด็ดขาด
 นำไปสู่โลกุตระสัมมาทิฐิ

(2) โยนิโสมนสิการแบบสร้างเสริมคุณภาพจิต มุ่ง
 ปลุกเร้ากุศลธรรม เน้นที่การสกัดหรือข่มต้นเหตุ เป็น
 ฝ่ายสมถะ มีลักษณะเป็นการเสริมสร้างพลังหรือปริมาณ
 ฝ่ายดีขึ้นมากดข่มทับหรือบังฝ่ายชั่วไว้ ให้ผลขึ้นแก่กาล
 ชั่วคราว หรือเป็นเครื่องตระเตรียมหนุนเสริมความ
 พร้อมและสร้างนิสัยที่นำไปสู่โลกียสัมมาทิฐิ

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการเป็นวิธีคิดที่มีประโยชน์
 มาก เพราะสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ตลอดเวลา
 และจะเป็นเรื่องที่เราให้เกิดกุศลธรรม เช่น ความรู้สึก
 เมตตากรุณาและความเสียสละ เป็นต้น อันจะเป็นผลดี
 แก่ความเจริญของงามของตน ผู้ใดก็ตามเมื่อเข้าใจหลัก
 การนี้แล้ว อาจใช้โยนิโสมนสิการก็ได้แม้แต่ทัศนคติ
 และจิตนิสัยไม่ดีที่สร้างมาเป็นเวลานานจนชิน

ศ.ดร. อารัง บัวศรี

อดีตข้าราชการบำนาญ

อดีตรองอธิการ

วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน

บรรณานุกรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม เล่มที่ 4. ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2542.

พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ขอบฟ้าแห่งความรู้ เอกสารพัฒนากระบวนการเรียนรู้อันดับที่ 5. กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ**. โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2541.

สาโรช บัวศรี. “การคิด.” **สารานุกรมศึกษาศาสตร์**. 8 : 9 – 11 ; มกราคม-ธันวาคม 2531.

Popkin, R.H. and Stroll, **Philosophy Made Simple**. New York : Made Simple Books Inc., 1956.

ปฏิบัตินิยมในพุทธศาสนา

ปฏิบัตินิยมในพุทธศาสนา (Pragmatism in Buddhism) หมายถึงการประพฤติปฏิบัติ การกระทำ การต่าง ๆ การสั่งสอนธรรมะ และอื่น ๆ ในวงการพระพุทธศาสนาซึ่งยึดถือการลงมือทำจริง ปฏิบัติจริง

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ถือว่าผู้เชื่อถือศรัทธาจะต้องประพฤติปฏิบัติธรรมะด้วยตัวของตัวเอง ไม่ใช่เพียงแต่สวดมนต์อ้อนวอนขอร้องให้ผู้อื่น สิ่งอื่นช่วย หรือทำให้ (การสวดมนต์ไหว้พระเป็นพิธีกรรม พิธีกรรมจะสัมฤทธิ์ผลจะต้องปฏิบัติตามพิธีกรรมนั้นด้วย)

ลัทธิปฏิบัตินิยม (Pragmatism) เป็นลัทธิปรัชญาทั่วไป (บางท่านเรียกว่าปรัชญาบริสุทธ์) สาขาหนึ่ง ซึ่งเชื่อว่าสรรพประสบการณ์ของมนุษย์เกิดขึ้นจากการกระทำหรือการปฏิบัติจริง

The Advanced Learner's Dictionary of Current English ให้ความหมายของคำ Pragmatism ว่า "Pragmatism (in philosophy) : the belief that the truth or value of a conception or assertion depends upon it's practical bearing upon human interests." (ข้อความนี้ผู้เขียนไม่ประสงค์ที่จะแปลเป็นภาษาไทย เพราะไม่มีความจำเป็นใดๆ)

ความเป็นมา

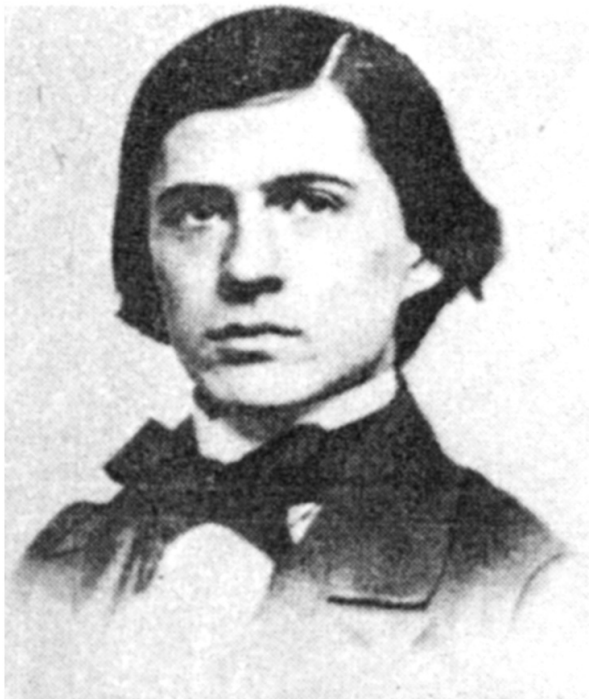
ลัทธิปฏิบัตินิยมกำเนิดขึ้นเมื่อประมาณ 200 กว่าปีมานี้ ในประเทศสหรัฐอเมริกาตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยตั้งชื่อว่า Pragmatism นักการศึกษาได้นำมาประยุกต์ใช้ในวงการศึกษา และเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางตอนปลายๆ ของคริสต์ศตวรรษนั้น ประเทศตะวันตกหลายประเทศนิยมยกย่องปรัชญาสาขานี้ค่อนข้างมาก และแพร่กระจายไปสู่ประเทศต่างๆทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทย ด้วย นักการศึกษาไทยแปลคำนี้ว่า

ปฏิบัตินิยม

ในวงการพุทธศาสนา ถ้าเหล่าพุทธศาสนิกและชนชาติตะวันออกผู้ใฝ่ใจในพุทธศาสนาสังเกต และศึกษาแนวทางการสอนและการเผยแพร่พุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเห็นว่า พระองค์ได้ทรงใช้วิธีการปฏิบัติ และให้สาวกปฏิบัติธรรมะเป็นตัวอย่างมาแล้วตั้งแต่พระองค์ทรงเริ่มสั่งสอนธรรมะ หลังจากที่ตรัสรู้แล้วเพียงแต่ไม่ได้ประกาศว่าวิธีการนั้นเป็นปฏิบัตินิยมเท่านั้นเอง (คำว่า "ปฏิบัตินิยม" เกิดขึ้นภายหลัง) นั่นคือในวงการพระพุทธศาสนาได้ใช้หลักการปฏิบัตินิยมมาเป็นเวลานานกว่า 2550 ปีแล้ว

ลัทธิปฏิบัตินิยมของตะวันตก นักการศึกษาบางท่านเคยกล่าวว่า ความคิดเกี่ยวกับปฏิบัตินิยมเริ่มขึ้นในประเทศอังกฤษแล้วไปเฟื่องในสหรัฐอเมริกา ผู้เขียนคิดว่าความเห็นนี้ไม่ถูกต้องนักเพราะความคิดของนักปรัชญาอังกฤษในช่วงเวลานั้นส่วนใหญ่เป็นฝ่ายลัทธิประจักษ์นิยม (Empiricism) แทบทั้งสิ้น แต่จากลัทธิปรัชญาประจักษ์นิยมของอังกฤษจะเชื่อมต่อโยงไปถึงลัทธิปรัชญาปฏิบัตินิยมของสหรัฐอเมริกาอย่างไรนั้นเป็นเรื่องที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

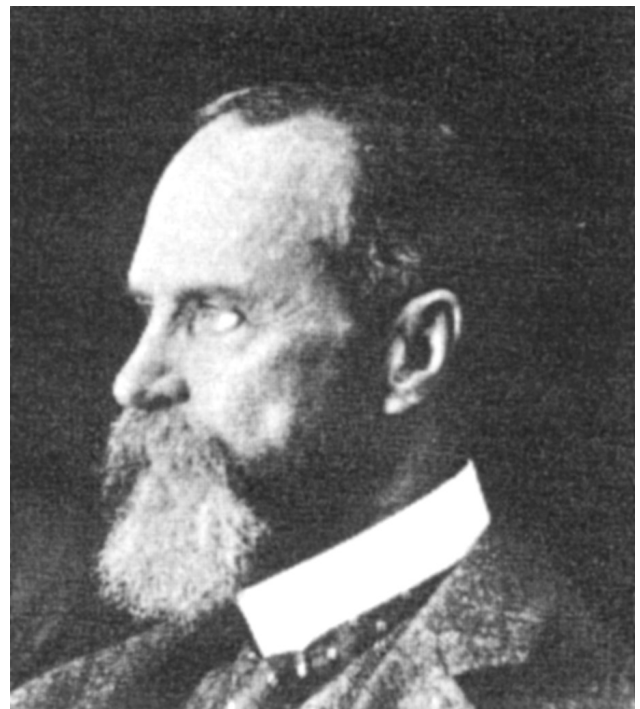
ลัทธิปฏิบัตินิยมซึ่งได้แพร่หลายฟูเฟื่องอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกาตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นลัทธิปรัชญาแบบทวนกระแสพุทธิปัญญา(anti-intellectaulism) ดั้งเดิมซึ่งมีมาก่อนหน้านั้นนั่นคือจากการเชื่อในความรู้และความจริงที่คิดเอาเองได้หันมามุ่งเน้นทางด้านที่จะก่อให้เกิดการกระทำ หรือการลงมือปฏิบัติจริงอย่างแท้จริง ตรงกับที่ศัพท์บัญญัติทางการศึกษาใช้คำว่า “ सक्रिया (active)” ในด้านการเรียนการสอนจะใช้อุปกรณ์การสอนและเครื่องมือ

G.S Peirce

ประกอบการสอนเสมอ นักปฏิบัตินิยม (pragmatist) กล่าวว่า “ความคิดที่เกิดจากการตอบสนองทางชีววิถีขององค์พหุของสิ่งที่มีชีวิตต่อสิ่งทั้งหลาย ความเชื่อและทฤษฎีต่างๆ ซึ่งตั้งเป็นสมมุติฐานขึ้นมาต้องนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่เป็นเพียงข้อเท็จจริงที่คิดเอาเองอีกต่อไปแต่ต้องทำได้จริงๆ”

ผู้ก่อตั้งกลุ่มลัทธิปรัชญาปฏิบัตินิยมคือ ชาร์ลส์ แซนเดอร์ส เพียร์ส (Charles Sanders Peirce : 1839-1914) นักปรัชญาอเมริกันผู้มีอาชีพเป็นครู ความคิดของท่านตั้งอยู่บนหลักการที่ว่า “ สิ่งกับ หรือ ความคิดรวบยอด (concept) ต้องชัดเจน ไม่ใช่เป็นเพียงภาพในจินตนาการ (ภาพที่คิดเอาเอง - ผู้เขียน) ต้องนำไปปฏิบัติได้ ความเชื่อและความคิดที่ปฏิบัติไม่ได้ไร้ความหมาย ”

William James

วิลเลียม เจมส์ (William James : 1842-1910) นักจิตวิทยาอเมริกันเป็นอีกท่านหนึ่งซึ่งมีความคิดและความเชื่อสอดคล้องกับเพียร์ส ท่านจึงใช้วิธีการทดสอบ

ประสบการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมของคนและสัตว์ ด้วยการทดลองหลายประการ จากความคิดด้านปฏิบัติ นิยมของวิลเลียม เจมส์ ทำให้มองเห็นอย่างชัดเจนว่า ทฤษฎีการเรียนรู้ของท่านมีเหตุผลแจ่มชัดและโยงใย ความคิดไปสู่หลัก ปรัชญาของ เรอเน เดสคาร์ตส์ (Rene Descartes) และ ลัทธิประจักษ์นิยมของนักปรัชญาชาว อังกฤษอย่าง เดวิด ฮูม (David Hume) และ จอห์น สจวต มิลล์ (John Stuart Mill) ด้วย

John Dewey

ผลงานของนักปฏิบัตินิยมผู้ยิ่งใหญ่ จอห์น ดูย (John Dewey : 1859-1912) นักปรัชญาและบิดาแห่ง การศึกษาแบบพิพัฒนาการ (Progressive education) ชาวอเมริกัน ผู้ตั้งวลีที่ว่า “Learning by doing - การ เรียนรู้ด้วยการกระทำ” ทำให้ปรัชญาการศึกษาสาขา ปฏิบัตินิยมชัดเจนขึ้นและแพร่กระจายไปสู่หลายๆ ประเทศรวมทั้งประเทศไทย แม้ว่าในวงการการศึกษาไทย นั้นปรัชญาการศึกษาสาขานี้ไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก ก็ตาม ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะธรรมชาติของปรัชญาลัทธิ

นี้ส่วนกระแสความเป็นจริงของวิธีสอนและการประพฤติ ปฏิบัติของครูบาอาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาทั้ง หลายในวงการการศึกษาไทยอยู่ค่อนข้างมาก การบริหาร จัดการศึกษาไทยยังเป็น “สามัญสำนึก” อยู่มาก และ การสอนยังยึดครูเป็นศูนย์กลางอย่างเหนียวแน่นเป็น ส่วนใหญ่

ถ้าต้องการรายละเอียดมากกว่านี้ ขอแนะนำให้อ่านเรื่อง “ปฏิบัตินิยม” ในบทที่ 3 ปรัชญาทั่วไปที่เป็นแม่บทของปรัชญาการศึกษา และบทที่ 4 ปรัชญาการศึกษาสาขาต่างๆ ในหนังสือ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา พ.ศ.2544

ปฏิบัตินิยมในพุทธศาสนา

ผู้เขียนได้กล่าวไว้ตอนต้นแล้วว่า พระพุทธองค์ได้ใช้หลักปฏิบัตินิยมในการสั่งสอนธรรมะโดยพระองค์เอง เป็นบรมครูมาตั้งแต่เมื่อยังทรงเดินสายสอนประชาชน อยู่ ก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน นั่นคือลัทธิปฏิบัติ นิยมที่เริ่มปรากฏขึ้นในวงการพระพุทธศาสนาซึ่งมีมา เป็นเวลานานมากแล้ว

ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า “ ธรรมะคือระบบการ ปฏิบัติที่ถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ของคน ทุกขั้นตอน แห่งวิวัฒนาการตั้งแต่เกิดจนตาย ทั้งเพื่อประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น ”

ผู้เขียนได้เขียนไว้แล้วในเรื่อง “พุทธศาสนา” (สารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 31 เดือน มกราคม 2547) ว่า “...พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ผู้นับถือศรัทธา ต้องประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมะด้วยตนเอง ...” นอกจากศาสนาพุทธจะเป็นศาสนาที่สมเหตุสมผล เป็นวิทยาศาสตร์แล้ว ยังเป็นศาสนาที่สอดคล้อง กับลัทธิปฏิบัตินิยมซึ่งถือกำเนิดมาภายหลังอีกด้วย พุทธศาสนิกชนแท้หากต้องการความสุข (ทั้งสุขกาย และสุขใจ) ก็ต้องลงมือปฏิบัติภารกิจประจำวันตามหลัก

พุทธธรรมทุกประการด้วยตนเอง เพื่อให้ปราศจากความทุกข์ จากคำสอนของพระพุทธองค์ที่ว่า “ลัทธิปาปัสสะ อกรรมัง กุสลัสสุปลัมปะทา สจจิตตปริโยทปนัง เอตัง พุทธาน สาสนัง ” ซึ่งแปลเป็นภาษาง่าย ๆ ว่า “ไม่ทำความชั่วทุกชนิด ทำแต่ความดี ทำใจให้ผ่องใส นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า” ถ้าใครปฏิบัติได้ครบทั้งสามประการนี้ ผู้นั้นมีความสุขแน่นอน

ปัญหา ก็คือ คนแต่ละคนให้นิยาม “ความสุข” แตกต่างกัน ความสุขในความคิดของแต่ละบุคคลย่อมแตกต่างกันไปตามทัศนคติและอุปาทานของตน และความสุขที่ว่านั้นเป็นความสุขแท้หรือความสุขเทียม ท่านจะต้องตีความหมายของ “ความสุข” ให้ชัดเจนเสียก่อน หนึ่ง ท่านดำเนินชีวิตตามครรลอง “ปรัชญาตะวันออก” (พุทธปรัชญา) หรือ “ปรัชญาตะวันตก”

ถ้าท่านต้องการความสุข แต่ **ไม่ได้ปฏิบัติอะไรเลย เพื่อให้ได้มาซึ่งความสุข แล้วท่านจะพบกับความสุขได้อย่างไร** หากท่านเพียงแต่ไหว้พระสวดมนต์ (ไม่ได้หมายความว่าไม่ต้องไหว้พระสวดมนต์ ทุกคนต้องไหว้พระสวดมนต์ด้วยเพราะเป็นการทำใจให้เป็นสุข ขณะเดียวกันต้องปฏิบัติด้วยเพื่อสุขภาพ และนำความสุขมาสู่สังคม) สวดอ้อนวอน หรือสวดขอพรให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้พระเป็นเจ้า ให้พระศาสดา ให้พระรัตนตรัย บันดาลให้ท่านได้รับความสุข ละก็ต่อให้สวดกันทั้งวันทั้งคืนท่านคงจะไม่มีทางได้รับความสุขอะไรเลย ไม่มีใครช่วยท่านได้ถ้าท่านไม่ช่วยตัวท่านเองเสียก่อน พุทธศาสนาสอนไว้ว่า อัตตาทิ อัตโน นาโถ : ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งของตน พุทธศาสนาสอนให้ท่านต้องปฏิบัติเอง

รองศาสตราจารย์ ดร. สุนทร ฌ รัชชี เขียนไว้ในหนังสือ พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก ซึ่งให้เห็นปฏิบัตินิยมในพุทธศาสนาตอนหนึ่งว่า “...จุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาก็คือ การหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง และตลอดไป แต่การเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์สิ้น

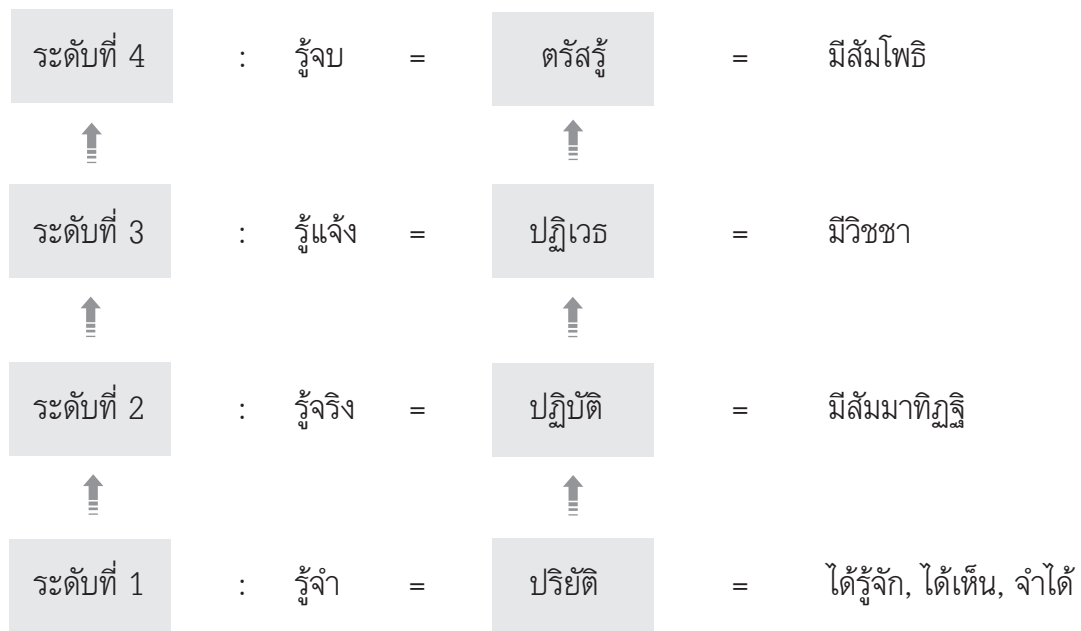
เชิงจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อได้ทำลายกิเลสอันเป็นสาเหตุแห่งทุกข์ให้หมดสิ้นไปโดยเด็ดขาดแล้วเท่านั้น การที่บุคคลจะสามารถทำลายกิเลสให้หมดไปได้ เขาจำเป็นต้องรู้แจ้งในสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริงด้วย การรู้แจ้งในสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริงก็คือการรู้แจ้งตามไตรลักษณ์นั่นเอง พุทธปรัชญากำหนด วิธีปฏิบัติ เพื่อการเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์ไว้ในลักษณะบันได 3 ขั้นที่อาจจะเรียกว่า อนุปปพพปฏิบัติ คือ การปฏิบัติที่ต้องดำเนินไปตามลำดับ ได้แก่ การปฏิบัติระดับศีล การปฏิบัติระดับสมาธิ และ การปฏิบัติระดับปัญญา---

การสอนธรรมะในวงการพุทธศาสนาไทย

ก่อนอื่นเราต้องยอมรับความจริงว่า การสอนธรรมะในสังคมไทยนั้นยังมีข้อแตกต่างแปลกแยกกันอยู่มากทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความรู้ทั้งของผู้สอนและผู้รับการสอน สภาพะความต้องการของแต่ละสังคม และเหตุการณ์ต่างๆ ประกอบด้วย อย่างไรก็ตามถ้าในแง่จุดมุ่งหมายหลักหรืออุดมการณ์ก็สามารถพูดได้ว่า การสอนธรรมะในวงการพุทธศาสนาไทยนั้นนอกจากมุ่งให้ถึงหัวใจของพระพุทธศาสนาทั้งสามประการดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมุ่งเน้นให้พุทธศาสนิกทุกคนมีศีล สมาธิ ปัญญา และดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ดังนั้นในการสอนที่จะให้ประสบผลดังกล่าวนี้ จึงต้องการการปฏิบัติจริง

ในเรื่องเกี่ยวกับการเรียนรู้เรื่องธรรมะ พุทธศาสนาจัดระดับการเรียนรู้ไว้เป็น 4 ระดับ ตามผังที่ 1 ดังนี้

ในทางพุทธศาสนานั้นถือว่า การเรียนรู้ของบุคคลแม้จะรู้สึกเท่าใดก็ตามหากปฏิบัติไม่ได้ (ไม่กระทำ) จะไม่มีประโยชน์อะไรเลย เช่น กำหนดว่า พุทธศาสนิกต้องมีศีลห้า ถ้าเพียงแต่รู้ว่าศีลห้าข้อมีอะไรบ้างแต่ไม่ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติ (ลิกขาบท) ของศีลห้า ถึงจะสวดมนต์รับศีลทุกวันก็แสดงว่าไม่ได้ประกอบกุศลกรรม ดังนี้แล้วชีวิตก็จะไม่ประสบกับความสุขเลย

ผังที่ 1 : ระดับการเรียนรู้

ในระดับปุถุชน (ระดับชาวบ้าน) การทำบุญทุกครั้ง จะมีการอาราธนาศีล (ขอศีล) ว่า

มยัง ภันเต ติสระณน สท ปัญจ สีสานิ ยาจาม (แปลว่า ข้าพเจ้าขอศีลห้า พร้อมทั้งไตรสรณะะ)

พระจะบอกว่า ปาณาติปาตา เวรมณีสิกขา ปทัง สมายามิ และให้ผู้รับศีลว่าตาม ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปทัง สมายามิ (แปลว่า ข้าพเจ้าขอถือข้อปฏิบัติ ในการฝึกตนที่จะงดเว้นในการทำลายชีวิต)

จะเห็นว่า ในศีลทั้งห้าข้อจะเป็นอย่างนี้

นั่นคือ ชาวบ้าน **ขอศีล**

พระให้ **ข้อปฏิบัติ** ชาวบ้านรับไปปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติแล้วก็เกิดเป็นศีล ถ้าหากคนใดรับไปแล้วแต่ไม่ปฏิบัติก็ไม่เป็นศีล

ศาสตราจารย์ แสง จันทร์งาม อธิบายว่า คำ **รู้จบ** หมายถึง **รู้หมดสิ้นจนเกิดสัมโพธิ** (การตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้า) ท่านยังได้เขียนไว้ในหนังสือ ธรรมहरษา ใช้นามปากกา “ธรรมโฆษ” ตอนหนึ่งว่า “อยากให้ลูกดี จงทำดีให้ลูกดู” เป็นการย้ำเตือนเรื่อง ปฏิบัตินิยม ซึ่งมีความหมายเดียวกันกับคำกลอนของกวีเอกสุนทรภู่ที่ว่า

“นักพรตต้องประพฤติสมปากสอน” เหล่านี้ล้วนเป็น หลักการของปฏิบัตินิยมในพุทธศาสนาทั้งสิ้น

ในวันวิสาขบูชา พ.ศ. 2548 หลาย ๆ ฝ่าย พยายามรณรงค์ให้คนไทยทุกคน **ทำดีไม่มีเดี๋ยว** นับเป็นเรื่องที่ดีเพราะ **เป็นการเริ่มต้นให้คิดที่จะทำดี ไม่มีเดี๋ยวคือลงมือปฏิบัติทันที** แม้เพียงแต่คิดที่จะทำดีก็ดีมากแล้ว แต่ถ้าคิดแล้วทำทันทีก็จะดียิ่งขึ้นไปอีก ผู้ใหญ่ทั้งหลายจึงต้องประพฤติปฏิบัติดีให้เป็น ตัวอย่างแก่เด็กๆ ที่จะโตเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการสอนธรรมะ

ขอตั้งข้อสังเกตว่าการสอนศาสนาของทุกๆ ศาสนามิมีปัญหาแทบทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะมีบุคคลบางจำพวกที่เห็นแก่ตัว พยายามที่จะบิดเบือนคำสอน เพื่อเบียดเบียนศาสนาอื่นหรือแม้กระทั่งเบียดเบียน ศาสนาของตนเองอยู่ตลอดเวลา ในการสอนธรรมะของพุทธศาสนาก็มีปัญหาเช่นกัน หวังว่า พุทธศาสนิกชน ผู้ใฝ่รู้ทั้งหลายจะได้ช่วยกันปรับปรุงแก้ไขให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาปฏิบัตินิยมที่แท้จริง

ทั้งการสอนโดยตรงและการสอนโดยอ้อม และนำหลัก
 ธรรมะมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันจริงทันทีไม่
 ผัดวันประกันพรุ่ง

ท่านพุทธทาสภิกขุเคยให้คำเตือนไว้ว่า “คน
 เราเอาแต่ไหว้ ครั้นบอกให้ประพฤติธรรมมือกำหูก”
 หมายความว่า การเป็นพุทธศาสนิกชนไม่ใช่เพียงแค่

ไหว้พระสวดมนต์เท่านั้นเพราะนั่นเป็นเพียงพิธีกรรม
 แต่ต้องประพฤติปฏิบัติในข้อธรรมะด้วย คำว่า มือกำหูก
 หมายถึง เอามือปิดหูไม่ยอมฟัง นั่นคือไม่ประพฤติธรรมะ
 เอาแต่ไหว้ลูกเดียว ไม่มีประโยชน์อันใด ดังนั้นเมื่อเป็น
 พุทธศาสนิกชนต้องเป็นนักปฏิบัตินิยมด้วยจึงจะเป็น
 พุทธศาสนิกที่สมบูรณ์

รศ.วรวิทย์ วคินสรากร

อดีตข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการบัญญัติศัพท์ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. **ศัพท์บัญญัติการศึกษา**, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 คุรุสภา, 2544.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **สู่การศึกษาแนวพุทธ**, กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2548.
- พุทธทาสภิกขุ. **อสติสังวัจจรายุศมานุสรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ 8, ม.ป.พ., 2539.
- วรวิทย์ วคินสรากร. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษา, 2544.
- _____. “พุทธศาสนา,” **สารานุกรมศึกษาศาสตร์**. ฉบับที่ 31 เดือนมกราคม, 2547.
- _____. “โรงเรียนวิถีพุทธ” **สารานุกรมศึกษาศาสตร์**. ฉบับที่ 32 เดือนเมษายน , 2547.
- สุนทร ฦ รั้งษ์. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- แสง จันทร์งาม. **ธรรมทรรษา**. กรุงเทพฯ : บริษัทพัฒนาเพื่อชีวิตและสังคม จำกัด, 2547.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **พุทธวจนะในธรรมบท**. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด , 2531.
- Huxley, Julian, Sir and Others. **Growth and Ideas : Knowledge , Thought and Imagination**
 New York : Doubleday & Co. Inc., 1965.
- Hornby, A.S and Others. **The Advanced Learner’s Dictionary of Current English**. London :
 Oxford University Press, 1958.

การศึกษาแนวพุทธศาสตร์

การศึกษาแนวพุทธศาสตร์ (Buddhistic Science-Based Education) หมายถึง การศึกษาระบบหนึ่งซึ่งจัดขึ้นโดยมีความรู้ทางพุทธศาสนาและพุทธปรัชญาเป็นฐาน ทั้งด้านปรัชญาการศึกษา การบริหารจัดการศึกษา โรงเรียน ครูและนักเรียน รวมทั้งหลักสูตร การเรียนการสอนและกิจกรรมการศึกษาต่างๆ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) ให้นิยามว่า “การศึกษาแนวพุทธ คือ รู้ความจริงของธรรมดาแล้วพัฒนาคนบนฐานของธรรมชาติ”

พระเทพดิลก (ระแบบ ลิตญาโณ) กล่าวว่า “กรอบของการศึกษาตามหลักของพระพุทธศาสนานั้นในด้านผลจะต้องเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกันทั้งด้านความรู้และความประพฤติ อันเป็นการสะท้อนจากสิ่งที่ได้เรียนรู้มาซึ่งยุติด้วยไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ลดละปัญหา มานะที่ฉิวลงมามากบ้างน้อยบ้าง...”¹

นิยาม “การศึกษา”

นักการศึกษาทั้งไทยและเทศให้นิยามคำ “การศึกษา” ไว้แล้วจำนวนมาก และมีความแตกต่างหลากหลายทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่า นิยามนั้นอิงปรัชญาการศึกษา กลุ่มใด สำหรับการศึกษในปัจจุบันฝ่ายตะวันตกหลายประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกาถือเอาปรัชญาการศึกษาลัทธิปฏิบัตินิยมเป็นแนวทางและเป็นทางเสื่อเพื่อนำพาการศึกษาไปสู่จุดมุ่งหมาย ประเทศไทยก็เคยประกาศว่าต้องการใช้ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้เช่นกัน ปรัชญาการศึกษาปฏิบัตินิยมให้นิยามการศึกษาว่า การศึกษาคือความเจริญงอกงาม วิทยาลัยวิชาการศึกษา² ยึดถือเอามาเป็นคำขวัญ (ปรัชญา) ของวิทยาลัย และวิทยาลัยแห่งนี้ได้เจริญงอกงามก้าวหน้ามาเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒในปัจจุบัน

ศาสตราจารย์บุญถึง แนนหนา เขียนไว้ในเรื่อง “วิทยาลัยวิชาการศึกษา” ตีพิมพ์ในสารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 2 ว่า “...ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้เสนอต่อสภาวิทยาลัยวิชาการ

¹ ธรรมบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสุชีพ ปุญญานุภาพ (หน้า 84)

² ก่อตั้งตามพระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษา พุทธศักราช 2497.

ศึกษาและสภาฯ อนุญาตให้ใช้ได้ทันทีคือ ปรัชญาของวิทยาลัย ได้แก่ การศึกษาคือความเจริญงอกงาม ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Education is growth. และตรงกับภาษาบาลีว่า ลิกขา วิรุฬฺหิ สมฺปตฺตา สำหรับภาษาบาลีนั้น ศาสตราจารย์ คุณบรรจบ พันธุเมธา เป็นผู้กำหนดให้ ...ความเจริญงอกงามที่ว่าเป็นการเจริญงอกงามอย่างได้สัดส่วน เหมาะกับกาลเทศะทั้งทางด้านร่างกายสติปัญญา อารมณ์และสังคม”

คำว่า เจริญงอกงาม เน้นไปทั้งสิ้นด้าน คือ ด้านร่างกาย (physical growth) ด้านสติปัญญา (mental growth) ด้านอารมณ์ (emotional growth) และด้านสังคม (social growth) และใช้คำ growth ซึ่ง ศัพท์บัญญัติการศึกษา แปลว่า ความเจริญเติบโต³ ส่วน The Advanced Learner's Dictionary of Current English ให้ความหมาย growth ไว้ว่า **เป็นกระบวนการของการเจริญเติบโต และการพัฒนา**⁴ คำว่า **การพัฒนา** หรือ **พัฒนาการ** ซึ่งตรงกับคำภาษาอังกฤษ development นั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หน้า 779 ว่า “พัฒนาการ น. การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลง ในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางดี”

สิ่งที่น่าสนใจมากก็คือ นิยามการศึกษาดังกล่าวนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ปรยุตโต) ขณะดำรงสมณศักดิ์พระธรรมปิฎก ได้ให้ข้อคิดและความเห็นในโอกาสที่อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ในขณะนั้น นำคณะเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษารูปแบบใหม่ไปนมัสการปรึกษาที่วัดญาณเวศกวัน

เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546 และมูลนิธิพุทธธรรมะ⁵ ได้นำมาพิมพ์เผยแพร่ พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า “...เราเอาความจริงของธรรมดานี้แหละมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนามนุษย์ก็เรียกว่า การศึกษา การศึกษาเป็นระบบที่ต้องพัฒนาไปด้วยกัน 3 อย่าง เรียกว่า ไตรสิกขา คือ

1. การพัฒนาในด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เรียกว่า ศิล
2. การพัฒนาด้านเจตจำนงลงไปถึงคุณสมบัติในจิตใจก็เป็น สมาธิ
3. การพัฒนาด้าน ปัญญา ความรู้ความเข้าใจ การรู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น และสามารถแยกแยะวิเคราะห์สืบสาวหาเหตุปัจจัยอะไรต่างๆ”

แต่พอถึงคราวที่จะต้องประเมินผลว่าการจัดการศึกษาได้ผลดีเพียงไรหรือไม่ท่านใช้คำว่า ภาวนา⁶ โดยกล่าวว่า “แต่พอวัดผล แยกเป็น 4 คือ แยกเป็นภาวนา 4 เพราะตอนแยกนี้ ไม่ใช่ตอนทำงานแล้ว แต่ต้องการความชัดเจนว่าด้านไหนไปได้แคไหน จึงแยกเป็น

1. กายภาวนา การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่เป็นกายภาพ หรือทางวัตถุ
2. ศิลภาวนา การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ด้านเพื่อนมนุษย์ รวมทั้งสัตว์ทั้งหลายอื่นด้วย
3. จิตภาวนา การพัฒนาด้านจิตใจที่อาศัยสมาธิเป็นตัวแกนในการฝึก และมีบทบาทออกมาทางเจตจำนง

³ศัพท์บัญญัติการศึกษา ฉบับกรมวิชาการ (หน้า 84)

⁴the process of growing and developing (หน้า 553)

⁵สู่การศึกษาแนวพุทธ (หน้า 17-18)

⁶ภาวนา แปลว่า ทำให้มีขึ้น เป็นขึ้น,การทำให้เกิดขึ้น, การเจริญ, การบำเพ็ญ ซึ่งตรงกับภาษา development

4. ปัญญาภาวณา การพัฒนาด้านปัญญา ความรู้ ความเข้าใจ คิดได้ หยั่งเห็น“

ท่านชี้ให้เห็นว่า ทั้งสี่ประการนี้ ความคิดตะวันตก กับความคิดทางพุทธศาสนามีส่วนเหมือนกันและต่าง กันอย่างไร ท่านกล่าวว่า “เรื่องนี้แปลกมากที่เรามาเจอ ภายหลังว่าของฝรั่งมี 4 อย่าง ของพระพุทธศาสนาก็มี 4 และว่ามาตั้งสองพันปีแล้ว พอมาเจอก็ตรงกันเลย แต่ ขอบเขตไม่เท่ากัน”⁷

ผู้เขียนขอให้นิยามคำ “การศึกษา” ว่า “การศึกษา คือกระบวนการอย่างหนึ่งซึ่งสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์” ซึ่งได้เขียนไว้ละเอียดแล้วในเรื่อง “คนกับการ ศึกษา” เป็นความคิดเกี่ยวกับการศึกษาแนวพุทธศาสตร์ ตีพิมพ์ในสารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับนี้ หน้า 69-77 ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวเสมอว่า “การศึกษาที่ถูกต้องจะ ทำให้คนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จะต้องทำให้ได้ 3 อย่าง คือ

1. มีสติปัญญาขั้นพื้นฐานพอตัว
2. มีความรู้เรื่องวิชาชีพและอาชีพพอตัวปฏิบัติได้
3. มีมนุษยธรรมหรือมีความเป็นมนุษย์อย่างถูกต้องพอตัว”⁸

ปรัชญาการศึกษา

การศึกษาแนวพุทธศาสตร์ตั้งอยู่บนฐานปรัชญา พุทธศาสนนิยม คนไทยกว่าร้อยละ 94 เป็นพุทธศาสนิก จิงดำรงชีวิตตามแบบวิถีไทย ส่วนอีกประมาณร้อยละ 6 เป็นศาสนิกชนของศาสนาอื่นๆ ลังคมไทยยอมรับ ศาสนาทุกศาสนาเท่าเทียมกัน ดังนั้นปรัชญาการ ศึกษาไทยจึงน่าจะกำหนดไว้เป็น กลางๆ (เพื่อให้ศาสนิก ของทุกศาสนาใช้ร่วมกันได้) ว่า ปรัชญาการศึกษาไทย เป็นปรัชญาการศึกษาศาสนานิยม เขตพื้นที่การศึกษา

ใดมีประชากรนับถือศาสนาใดมากให้จัดการศึกษา ตามแนวทางของศาสนานั้น เพราะศาสนาทุกศาสนา ต้องการสอนคนให้เป็นคนดีทั้งนั้น (ทุกเขตพื้นที่การ ศึกษาควรจัดให้มีการสำมะโนประชากรอีกครั้งเพื่อ ให้ทราบแน่ชัดว่า มีประชากรมากน้อยเท่าใด นับถือ ศาสนาอะไรบ้าง และมีปริมาณเท่าไร ประกอบอาชีพ อะไร ฯลฯ เป็นต้น) สำหรับเขตพื้นที่การศึกษาที่มี พุทธ ศาสนิกชนมากก็ ใช้ปรัชญาการศึกษาพุทธศาสนนิยม (ปรัชญานี้อาจจะถือได้ว่า เป็นปรัชญาเพื่อชีวิตแนวหนึ่ง)

การนำพุทธศาสตร์มาประยุกต์ใช้กำหนด ปรัชญาการศึกษา

1. ชื่อปรัชญาการศึกษา

ชื่อภาษาไทย - ปรัชญาการศึกษาสาขาพุทธศาสน นิยม

ชื่อภาษาอังกฤษ - Buddhistic Philosophy of Education หรือใช้ชื่อสั้นๆ ว่า Buddhisticism

2. ผู้กำหนดและประกาศใช้ปรัชญาการศึกษา

ได้แก่ หน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดและบริหารการ ศึกษา คือ กระทรวงศึกษาธิการ เพราะประเทศไทยยัง บริหารราชการและจัดการศึกษาแบบโยงอำนาจเข้าสู่ ส่วนกลางอยู่ ยังไม่ได้กระจายอำนาจอย่างแท้จริง

3. นิยาม “การศึกษา” - การศึกษา คือ

กระบวนการอย่างหนึ่งซึ่งสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์

4. ความมุ่งหมายของการศึกษา

ก. ให้รู้จักตนเอง

ข. ให้เกิดความรู้และความสามารถที่จะคิด

เป็น ทำเป็น

ค. ให้เกิดคุณธรรม และศีลธรรมขึ้นในใจ

⁷ล.ด. (หน้า 19-20)

⁸ธรรมะสำหรับครู (หน้า 47)

5. หลักในการจัดการศึกษา-ใช้อุดมการณ์ ประชาธิปไตย หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า น้ำใจ ประชาธิปไตย คือ

- ก. การวรรกรรม
- ข. สามัคคีธรรม
- ค. ปัญญาธรรม

6. เป้าหมายของการศึกษา เป้าหมายของการศึกษาก็คือ เป้าหมายของชีวิต เป้าหมายของการศึกษาที่ดีคือ ต้องการให้ชีวิตปราศจากทุกข์ ชีวิตที่ปราศจากทุกข์ คือ ชีวิตที่มีอิสรภาพ

7. เนื้อหาของการศึกษา เนื้อหาที่มีส่วนที่สำคัญ 2 ส่วน คือ

- ก. ส่วนที่สร้างกำลังคน
- ข. ส่วนที่สร้างความเป็นคน

8. แนวคิดทางการศึกษา ปรัชญาการศึกษา พุทธศาสนานิยมมีพุทธปรัชญาเป็นแม่บท หรือเป็นฐาน โดยการบริหารจัดการให้ได้ดังต่อไปนี้

- ก. นักเรียนต้องเป็นผู้ที่มีโยนิโสมนสิการ
- ข. ครูต้องเป็นกัลยาณมิตร
- ค. หลักสูตร มี 2 ส่วน

(1) ให้ความรู้ความสามารถที่จะไป ประกอบสัมมาชีพได้

(2) สร้างความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

ง. งานสอน สอนให้เป็นคนดีตามหลักพุทธศาสนา คือ ทำดี พุทธิ คิทธิ คบคนดี และไปสู่สถานที่ที่ดี

จ. นโยบายทางสังคม พัฒนาตนเองให้มีความรู้ และเป็นคนดีมีคุณธรรมตามหลักพุทธศาสนา สามารถประกอบสัมมาชีพได้

ฉ. โรงเรียน - จัดให้เป็นโรงเรียนวิถีพุทธ

อนึ่ง พุทธปรัชญา มีเนื้อหาละเอียดกว้างขวางมาก ในที่นี้ขอนำมาเพียง พุทธปรัชญาฝ่ายเถรวาท เท่านั้น นายสมักร บุราวาส ราชบัณฑิตด้านปรัชญาท่านหนึ่งซึ่ง

มีงานเขียนค่อนข้างมากเขียนไว้ในหนังสือ พัฒนาการ แห่งพุทธปรัชญา ตอนหนึ่งว่า “พุทธปรัชญาเถรวาทมี แนวอย่างกว้างๆ ว่า สรรพสิ่งทั้งปวงมีอยู่เป็นนามรูป ซึ่งเป็นส่วนรูปธรรมและส่วนนามธรรมอันติดกันมาแบ่ง แยกไม่ได้ นามรูปอันเป็นมนุษย์ประกอบด้วยขันท์ห้า หรือส่วนประกอบห้าประการ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ เป็นปรากฏการณ์ส่วนจิต หรือ มโน ขันท์ 5 ประการนี้เป็นอนิจจัง และผ่านการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ เกิด เจริญ เสื่อม ไปสู่มรณภาพ แล้วก็เวียนเกิดอยู่ เช่นเดิมอีก ข้อนี้ทำให้เราประสบทุกข์อยู่เรื่อยๆ ไป อีก ประการหนึ่งคนเรามากถือขันท์ห้านี้เป็นตัวตน ซึ่งมันหา เป็นไม่ เพราะขันท์ห้าแต่ละอย่างเปลี่ยนแปลงได้ จึง มิได้มีลักษณะคงที่อันอาจถือได้ว่าเป็นตัวตน อนึ่งขันท์ ห้ามีความเกี่ยวข้องกับสิ่งนอกกาย เช่น รูปพึงอาหารหล่อ เลี้ยง เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณพึงสิ่งนอก กายที่สัมผัสกับอายตนะต่างๆ จึงไม่อาจถือได้ว่าเป็นตัว ตนอันโดดเดี่ยว เป็นเอกในตัวเอง และไม่พึ่งสิ่งใดในความเป็น อยู่...

พุทธปรัชญาเถรวาทเพ่งตรงที่ความทุกข์ซึ่งเป็น จิตศาสตร์ โดยสอนว่า ความทุกข์เป็นข้อเท็จจริงที่มีอยู่ และใคร่หาทางออกหลีกเลี่ยงกันให้พ้นความทุกข์นั้น พระพุทธองค์ทรงแนะให้แสวงหาปัญญาโดยผ่านทาง ศิลและสมาธิ ในการนี้ต้องผ่านกรรมต่างๆ มา อันได้แก่ การกระทำตามอริยมรรคแปดประการ ครั้นแล้วจิตของ คนเราจึงจะเกิดวิมุตติ สิ้นอา-สวะและประสบนิพพาน อัน เป็นการหมดทุกข์สิ้นเชิง”

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวย้ำ ไว้ในหนังสือ สู่การศึกษาแนวพุทธ เป็นการเตือนสติผู้คน ในสังคมไทยไว้ว่า “สังคมไทยรับพระพุทธศาสนาเข้ามา แล้วเราก็พยายามนำสังคมไปในวิถีแห่งพระพุทธศาสนา แต่เรามาได้แค่ระดับจิตใจ ได้วัฒนธรรมแห่งเมตตาซึ่ง

เราควรจะมีใจ แต่ในด้านวัฒนธรรมทางปัญญาแม้แต่
ความใฝ่รู้ใฝ่แสวงหาปัญญานั้น เราอ่อนเหลือเกิน

ทำไมนะ ทั้งๆ ที่พระพุทธศาสนาเน้นเรื่องปัญญา
แต่ทำไมสังคมไทยจึงอ่อนนักในเรื่องการแสวงหา
ปัญญา...”

รศ.วรวิทย์ วศินสรากร

อดีตข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

- บุญถึง แน่นหนา. “วิทยาลัยวิชาการศึกษา.” **สารานุกรมศึกษาศาสตร์**. ฉบับที่ 2 เดือนตุลาคม - ธันวาคม 2528. พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2533.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). **สู่การศึกษาแนวพุทธ**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2548.
- ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. **ศัพท์บัญญัติการศึกษา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2544.
- พุทธทาสภิกขุ. **ธรรมะสำหรับครู**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2529.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546.
- วรวิทย์ วศินสรากร. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษา, 2544.
- สมัคร บุรวาส. **พัฒนาการแห่งพุทธปรัชญา**. กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา, 2513.
- สาโรช บัวศรี. “การศึกษา.” **สารานุกรมศึกษาศาสตร์**. ฉบับที่ 1 เดือน กรกฎาคม - สิงหาคม, 2528.
- องค์การพุทธศาสนาสัมพันธ์แห่งโลก. **ธรรมบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสุชีพ ปุญญานุภาพ** ณ ฌาปนสถานวัดเทพศิรินทราวาส วันอาทิตย์ที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2543.
- Hornby, A.S. and Others. **The Advanced Learner’s Dictionary of Current English**. London : Oxford University Press, 1958.

การเรียนรู้และการสอน ตามแนวพุทธศาสตร์

การเรียนรู้และการสอนตามแนวพุทธศาสตร์ (Buddhistic Science - Based Learning and Teaching) การเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ หมายถึง การเข้าใจความหมายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยประสบการณ์^๑ หรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้าน พุทธพิสัย ด้านจิตพิสัย และด้านทักษะพิสัยที่ ค่อน ข้างถาวร^๒ ตามแนวทางของศาสตร์ทางพุทธศาสนา ส่วนการสอนตามแนวพุทธศาสตร์ หมายถึง การสอนตามพุทธวิธี หรือ วิธีสอนของพระพุทธเจ้า

ศาสตร์ทางพุทธศาสนา ได้แก่ ความรู้ทุกอย่างทุก ประการเกี่ยวกับพุทธศาสนา “ศาสตร์”^๓

ในที่นี้หมายถึง ความรู้ที่เป็นจริง ปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่ความรู้ตามจินตนาการ หรือ ความรู้ที่คิดฝันเอาเอง เพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ผู้ศรัทธาเชื่อถือจะต้องประพฤติปฏิบัติด้วยตัวเอง คือ เป็นศาสนาปฏิบัติ นิยม^๔

พุทธศาสตร์ : ศาสตร์แห่งความจริง

คำว่า “พุทธศาสตร์” อาจแปลความหมายได้ อีกประการหนึ่ง คือ ศาสตร์ของพระพุทธเจ้า นั่น คือ ความรู้เรื่องพระพุทธานันตนเอง ในขณะที่ทาง ฝ่ายวิทยาศาสตร์ให้นิยามว่า **วิทยาศาสตร์คือความจริง** (science is facts) นั้นปราชญ์ทางพุทธศาสนา ล้วนแต่กล่าวในทำนองเดียวกันว่า พุทธศาสนาเป็น วิทยาศาสตร์ ยกตัวอย่างเช่น พุทธทาสภิกขุ^๕ กล่าวว่า “...พุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ มีวิธีการและหลัก การอย่างวิทยาศาสตร์ เป็นศาสนาที่ทนต่อการพิสูจน์ ด้วยวิทยาศาสตร์...” อาจารย์ สุชีพ ปุญญานุภาพ^๖ เขียนไว้ในหนังสือ **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธ ศาสนา ตอนหนึ่งว่า** “...เท่าที่ชาวตะวันตกได้พิจารณา แล้วได้ลงความเห็น ว่า วิชาวิทยาศาสตร์ทางโลก เป็นวิทยาศาสตร์ฝ่ายวัตถุ ส่วนพระพุทธานันเป็น วิทยาศาสตร์ทางจิตใจ” ท่านได้อ้างถึงหนังสือ What

^๑ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (หน้า 696)

^๒ “การเรียนรู้” สารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 28 (หน้า 82)

^๓ หลักสูตร พ.ศ. 2538 ซึ่งเป็นหลักสูตรที่ปรากฏชัดเจนในวงการการศึกษาไทยใช้คำว่า “ศาสตร์” แทน “Science” เพราะขณะนั้นคำว่า “วิทยาศาสตร์” ยังไม่มีใช้. Science แปลว่า วิทยาศาสตร์ในภายหลัง.

^๔ “ปฏิบัตินิยมในพุทธศาสนา” สารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 36

^๕ อสิตสังวัจจรายุคมานุสรณ์ (หน้า 50)

^๖ “พุทธศาสนา กับ วิทยาศาสตร์” บทที่ 12 ในหนังสือ คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธานัน (หน้า 326)

is Buddhism? ฉบับของพุทธสมาคมลอนดอน หน้า 191 - 192 และนำมาเสนอไว้ด้วยว่า "...ทั้งพระพุทธศาสนา และ วิทยาศาสตร์ มีรากฐานอยู่บนการวิเคราะห์ ปรากฏการณ์ในแนวทางของตนเองโดยลำดับ ในการสรุปผลจึงมีสภาพอันเข้ากันได้ **วิทยาศาสตร์ แปลว่า ความรู้** และพระพุทธเจ้าก็ทรงสอนว่า **ความรู้ธรรมะ ต้องได้มาโดยการวิเคราะห์ ทดลอง และหาเหตุผล** เช่นเดียวกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ได้มาทุกวันนี้ ไม่ใช่ความเชื่ออย่างงมงายในลัทธิศาสนาหรือโดยความเชื่อที่ไม่ใช้เหตุผล กล่าวโดยย่อ **พุทธศาสนิกชนจึงได้ชื่อว่า เป็นนักวิทยาศาสตร์ทางวิญญาณ หรือทางจิตใจ**" นอกจากนั้นท่านยังเขียนเตือนสติบุคคลทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายวิทยาศาสตร์ กับ ฝ่ายพุทธศาสนา ไว้ว่า "เมื่อเราเข้าใจว่าพุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ฝ่ายจิตใจ คู่กับวิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบันซึ่งเป็นฝ่ายวัตถุแล้ว ในบางกรณีควรเข้าใจความหมายในการใช้ถ้อยคำของแต่ละฝ่ายด้วย มิฉะนั้นจะเข้าใจสับสนกันไป" ซึ่งเป็นเรื่องเดียวกันกับที่ท่านพุทธทาสภิกขุเคยสอนเน้นย้ำอยู่เสมอเรื่อง **ภาษาคน** กับ **ภาษาธรรม** นั่นเอง

การเรียนรู้ตามแนวทางพุทธศาสตร์

ในวงการการศึกษาไทยปัจจุบันมีผู้เสนอเรื่อง การเรียนรู้ ไว้ค่อนข้างมากทั้งแนวคิดตามปรัชญาตะวันตก และแนวคิดตามปรัชญาตะวันออก ในกลุ่มปรัชญาตะวันออกก็คือแนวคิดตามพุทธปรัชญา ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้นล้วนแต่มีความคิดและข้อเสนอแนะที่ดีแทบทั้งสิ้น แต่ผู้เขียนยังเห็นว่า

1. ยังขาดการปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดผลเป็นรูปธรรม ส่วนใหญ่มักจะคิด พูด เขียน เท่านั้น แต่การปฏิบัติให้มีผลออกมาอย่างไม่ค่อยมีมากนัก จงพูดกันให้

น้อยลงแล้วลงมือปฏิบัติตามที่คิดและพูดให้มากขึ้น ผลสัมฤทธิ์จะปรากฏชัดเจน

2. ปฏิบัติการในวงการการศึกษาไทยยังเป็นแบบ "สามัญสำนึก" อยู่มาก ความคิด และคำพูดของผู้รู้ต่างๆ จึงไม่ค่อยได้นำไปใช้ในการปฏิบัติงานจริง แม้ว่าจะได้นำไปใช้อยู่บ้างก็ไม่ค่อยต่อเนื่อง การกระทำต่างๆ แม้จะเป็นสิ่งที่ดีเมื่อทำไม่ต่อเนื่องก็ไม่มีประสิทธิผล

3. トラบใดที่วงการการศึกษาของไทยยังขาดปรัชญาการศึกษาที่เป็นของไทยเราเอง เพื่อยึดเป็นแนวทางและจุดมุ่งอันแน่วแน่ยังไม่ปรากฏชัดเจน ความคิดและการกระทำทั้งหลายในวงการศึกษาก็คงจะยังคงปะประ รือโยไปโดยยังหาข้อยุติไม่ได้ต่อไป นำเสียดายที่เคยมีท่านผู้รู้เคยเสนอเรื่องนี้ไว้แล้ว แต่ไม่มีใครสนใจจะดำเนินการต่อ

4. การเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ก็เช่นกัน ประเทศไทยได้เคยคิดเรื่องนี้กันมาหลายปีแล้ว เคยตั้งคณะกรรมการเรื่อง การศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ เอาไว้ คณะกรรมการชุดหนึ่งมีท่านอาจารย์ สุชีพ ปุญญานุภาพ เป็นประธานกรรมการ จนกระทั่งบัดนี้ไม่มีผลอะไรเกิดขึ้นเลยในวงการการศึกษาไทย จนท่านประธานกรรมการ และกรรมการบางท่านได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว

ในเรื่องการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์นี้ มีผู้เสนอความคิดไว้บ้างแล้ว เช่น รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ทองจันทร์ หงส์ลดาธรรม^๗ และใน สารานุกรมศึกษาศาสตร์ หลายฉบับ หรือในเอกสารทางวิชาการอื่นๆ เป็นต้น

พระพรหมมณเฑียรธรรม (ประยุทธ์ ปยุตโต)^๘ ได้เสนอความคิดเรื่องนี้ไว้มาก ในขณะที่ท่านดำรง

^๗ การประชุมทางวิชาการ วันสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร พ.ศ. 2531 (หน้า 53 - 66)

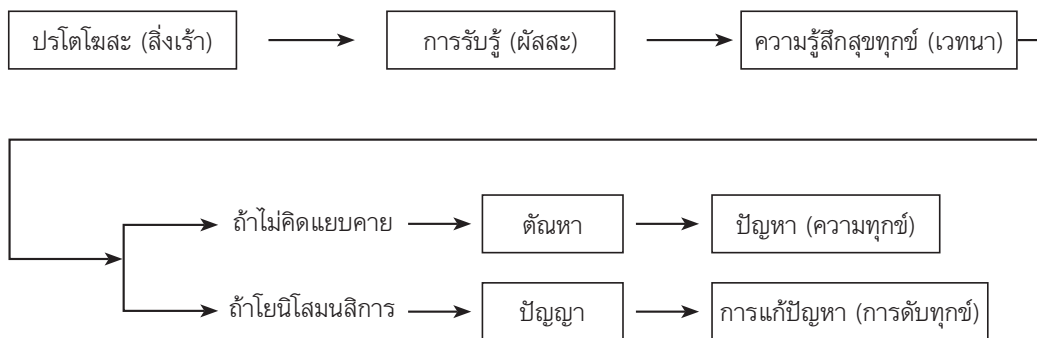
^๘ ทางสายกลางของการศึกษาไทย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2527.

สมณศักดิ์ พระราชวรมุนี ได้บรรยายให้แก่บัณฑิตและอาจารย์คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เรื่อง หลักการเรียนรู้และวิธีสอนตามแนวพุทธศาสตร์ ตอนหนึ่งกล่าวว่า “...แหล่งที่มาเบื้องต้นของการศึกษา เรียกว่า **ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ** มี 2 อย่าง คือ

1. ปัจจัยภายนอก (เรียกว่า ปรโตโฆสะ แปลว่า เสียงจากผู้อื่น) หมายถึง การรับ ถ่ายทอด หรืออิทธิพล จากสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวผู้เรียน แหล่งสำคัญของ อิทธิพลดังกล่าวนี้ได้จาก พ่อแม่ ครู อาจารย์ เพื่อน คน แวดล้อมใกล้ชิด ผู้ร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับ บัญชา ผู้มีชื่อเสียง ผู้โด่งดัง สื่อมวลชนทั้งหลาย สถาบัน ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นต้น

2. ปัจจัยภายใน (เรียกว่า โยนิโสมนสิการ แปล ว่า การทำในใจโดยแยบคาย หรือ คิดถูกวิธี แปลง่ายๆ ว่า ความรู้จักคิด หรือ คิดเป็น) หมายถึง การคิดอย่าง มีระเบียบ หรือคิดตามแนวทางของปัญญา โดยวิธีคิด หาเหตุปัจจัย สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและความ สัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้าน ตัณหาอุปาทานของตนเองเข้าจับหรือเคลือบคลุม ทำให้ เกิดความตึงามหรือปัญญาได้

การเรียนรู้หรือการศึกษาจะเกิดขึ้นได้เมื่อ ปรโตโฆสะ มากระทบกับ อายุตนะสัมผัสของผู้เรียน ผู้เรียนเกิด การเรียนรู้และจะต้องมี โยนิโสมนสิการ ทำให้เกิดการ เรียนรู้และปัญญา ถ้าเขียนเป็นแผนผังจะได้ดังนี้

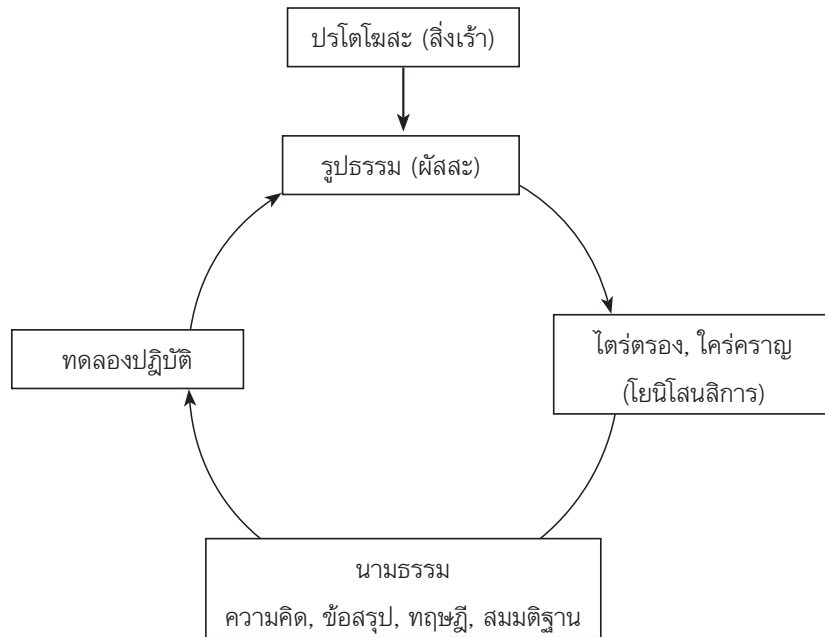

เมื่ออายุตนะสัมผัสรับรู้จากสิ่งเร้าภายนอกแล้วจะ เกิดเวทนาคือความรู้สึกสุขทุกข์ หรือเฉยๆ ซึ่งเป็นจุด เริ่มต้นของความคิด หากปล่อยให้ความโน้มเอียง ความ เคยชิน กิเลส จิตนิยมที่สร้างสมไว้ครอบงำก็จะทำให้เกิด ตัณหา และนำไปสู่ความทุกข์ คือ ปัญหาในที่สุด แต่ถ้า เกิดเวทนาแล้วผู้นั้นใช้โยนิโสมนสิการ ก็จะนำไปสู่การ เรียนรู้หรือปัญญา และเป็นทางนำไปสู่การดับทุกข์ หรือ การแก้ปัญหา

การที่อวัยวะในร่างกายของมนุษย์สามารถรับ รู้ (ผัสสะ) ได้ต้องมีสิ่งเร้าจากภายนอก (ปรโตโฆสะ)

ซึ่งเป็น รูปธรรม เมื่อคนเรารับรู้แล้วก็จะไตร่ตรอง ไคร่ครวญ (โยนิโสมนสิการ) และเรียนรู้ สิ่งที่เรารู้ นั้นเป็น นามธรรม ได้แก่ ความคิด, ทฤษฎี, ข้อสรุป, สมมติฐาน ฯลฯ

เมื่อได้ความรู้อันเป็นนามธรรมแล้ว เพื่อพิสูจน์ ความรู้นี้ให้แม่นยำ มนุษย์เราจะนำไปใช้ปฏิบัติหรือ ทดลองปฏิบัติ ผลที่ได้จากการทดลอง ก็คือ สิ่งเร้า ใหม่ที่เป็นรูปธรรม และเกิดผัสสะใหม่ที่เป็นรูปธรรมเช่น กัน ต่อจากนั้นกระบวนการความคิดก็เดินเป็นวงกลม ครอบวงจร” วงจรการเรียนรู้แบบชาวพุทธจึงเป็นดังนี้

ที่มา : การประชุมทางวิชาการ วันสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี 2531

อนึ่ง ในบรรดาสิ่งเร้า หรือ ปรโตโมสะ ทั้งหลายนั้น บุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมสำหรับทำหน้าที่เป็นปรโตโมสะที่ดีมีคุณภาพสูง มีคำเฉพาะเรียกว่า กัลยาณมิตร^๙ (เพื่อนที่ดี, มิตรผู้มีคุณอันบัณฑิตพึงนับถือ) กัลยาณมิตร ต้องมีธรรมะเป็นคุณสมบัติ 7 ประการ คือ

1. **ปิโย** น่ารักด้วยมีเมตตา เป็นที่สบายจิตส神怡ใจ ชวนให้อยากเข้าไปหา
2. **ครุ** นำเคารพ ด้วยความประพฤติหนักแน่น เป็นที่พึ่งอาศัยได้ให้รู้สึกอบอุ่นใจ
3. **ภาวนีโย** น่าจะเจริญใจ ด้วยความเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตน ควรเอาอย่างให้ระลึก และเอ่ยอ้างด้วยความซาบซึ้งภูมิใจ
4. **วัตตา** รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงแนะนำ เป็นที่ปรึกษาที่ดี
5. **วจนักขโม** อดทนต่อถ้อยคำ พร้อมทั้งจะรับฟังคำปรึกษา ชักถาม ตลอดจนคำแนะนำ วิพากษ์วิจารณ์

6. **คัมภีร์ญจะ** กถังกัตตา แกล้งเรื่องล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ และสอนให้เรียนรู้เรื่องราวลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

7. **โน จัญฺฐาเน นิโยชเย** ไม่ชักนำไปในทางเสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร

วิธีสอนตามแนวทางพุทธศาสตร์

พระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวว่า “การเรียนรู้แบบชาวพุทธ” เป็นการเรียนรู้จากรูปธรรมไปสู่นามธรรม ซึ่งเป็นวิธีสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการสอนของพระองค์ สามารถทำให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างมากมาย และได้ผล ดังนั้นอาจจะวางเป็นข้อสรุปที่เกี่ยวกับ พุทธวิธีสอน ได้ดังนี้

1. ปัญญา (การเรียนรู้) เป็นสิ่งสร้างสรรค์ขึ้นในตัวผู้เรียนได้
2. ผู้สอนทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ช่วยชี้แนะทางการเรียน

^๙ พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (หน้า 11 และหน้า 196)

3. ผู้เรียน เรียนจากรูปธรรมไปหนามธรรม โดยผ่านขั้นตอนของการไตร่ตรองและใคร่ครวญ (โยนิโสมนสิการ)

4. ผู้เรียน นำสิ่งที่เรียนรู้ได้ไปพิสูจน์ทดลองปฏิบัติ แล้วจะได้สิ่งเร้า (ปรโตโฆสะ) และการรับรู้ (ผัสสะ) ที่เป็นรูปธรรมใหม่ เป็นการครบวงจรการศึกษา”

สิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งก็คือ ท่านกล่าวสรุปทิ้งท้ายไว้ว่า “น่าอัศจรรย์ที่ข้อสรุปตามแนวคิดนี้ตรงกับจิตวิทยาการเรียนรู้ ที่นักวิทยาศาสตร์การศึกษาได้ค้นคว้า และวางเป็นทฤษฎีไว้เมื่อไม่เกิน 100 ปีที่ผ่านมา ซึ่งหมายความว่า นักวิชาการเพิ่งจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง หลังพระพุทธเจ้าถึง 2500 ปี”

อนึ่ง ผู้เขียนขอยืนยันว่า การเรียนรู้้นั้นไม่ว่าตามแนวคิดตะวันตก หรือแนวพุทธศาสตร์ก็ตาม หากส่งเสริมให้เกิดเพียงการเรียนรู้เฉพาะตนก็จะเป็นการส่งเสริมความเห็นแก่ตัว เรื่องของการเรียนรู้นี้จะต้องยึดถือพระคติพจน์ของพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ที่ว่า True success is not in the learning, but in it's application to the mankind. การเรียนรู้ทุกประเภทจึงจะสัมฤทธิ์ผลที่แท้จริง

เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงได้รับสมญาว่า “บรมครู” คงจะตรงกับภาษาอังกฤษที่ใช้ว่า Great teacher ทั้งนี้เพราะพระองค์ “ทรงเป็นนักการสอนผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอน และได้ทรงประสบความสำเร็จในงานนี้เป็นอย่างดี” พระศรีวิสุทธิโมลี^{๙๐} ได้บรรยายไว้ตอนหนึ่งว่า “...พระพุทธเจ้า

ทรงดำรงอยู่ในฐานะกัลยาณมิตร คือ มีความสัมพันธ์ต่อผู้เรียน โดยเป็นผู้ช่วยเหลือแนะนำให้ผู้เรียนดำเนินก้าวหน้าไปในมรรคาแห่งการฝึกอบรม”^{๙๑} ซึ่งเป็นหน้าที่ของครูทุกท่านนั่นเอง

หลักในการสอน แบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ

ก. เกี่ยวกับเนื้อเรื่องที่จะสอน พระพุทธเจ้าได้ปฏิบัติ ดังนี้

1. ทรงสอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจยากหรือยังไม่เข้าใจ ตัวอย่าง เช่น เรื่องอริยสัจจ์ ทรงเริ่มสอนจากเรื่องความทุกข์ ความเดือดร้อน ปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบอยู่ตามธรรมดา รู้เห็นประจักษ์อยู่ทุกคนแล้ว ต่อจากนั้นจึงสาวหาเหตุที่ยากลึกซึ้งต่อไป

2. ทรงสอนเนื้อเรื่องที่ค่อยๆ ลุ่มลึก ต่อเนื่องไปตามลำดับซึ่งเรียกว่า อนุพัทพิทกา

3. ทรงสอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่า ประสบการณ์ตรง ตัวอย่างเช่น ทรงสอนเรื่อง อาจารย์ทศปาโมกข์ให้หมอชิวกทดสอบตนเอง หรือทรงสอนให้ภิกษุฟังดูความเปลี่ยนแปลงของดอกบัว เป็นต้น

4. ทรงสอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง ไม่กวน ไม่ออกนอกเรื่อง

5. ทรงสอนมีเหตุผล เมื่อผู้เรียนคิดตามจะเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า สนิทานัง

6. ทรงสอนเท่าที่จำเป็นที่การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ผู้สอนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก

7. ทรงสอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่ผู้เรียนจะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนดังพุทธพจน์

^{๙๐} พระศรีวิสุทธิโมลี (ปัจจุบัน : พระพรหมคุณาภรณ์) บรรยาย ณ วิทยาลัยครูธนบุรี เมื่อ 1 ตุลาคม 2513

^{๙๑} พระพุทธองค์ตรัสว่า “อภฺกฺขาตาโร ตถาคตา - ตถาคต เป็นเพียงผู้บอกทางให้”

ที่ว่า “พระองค์ทรงมีพระเมตตา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย จึงตรัสพระวาจาตามหลัก 6 ประการ ดังนี้

(1) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น-ไม่ตรัส

(2) คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

(3) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ แต่ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

(4) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

(5) คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

(6) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - เลือกเวลาตรัส”

ข. เกี่ยวกับตัวผู้เรียน พระพุทธเจ้าทรง

1. รู้และคำนึงถึงผู้เรียน สอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล พระพุทธเจ้าได้ทรงพิจารณาเมื่อก่อนเสด็จออกประกาศพระศาสนาว่า “เหล่าสัตว์มีรูปในดวงตาน้อยก็มี ที่มีกลิ่นในดวงตามากก็มี ที่มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี ที่มีอินทรีย์อ่อนก็มี ที่มีอาการดีก็มี อาการทรามก็มี ที่จะสอนให้รู้ได้ง่ายก็มี ที่จะสอนให้รู้ได้ยากก็มี บางพวกที่ตระหนักถึงโทษภัยในปรโลกก็มี ทั้งนี้มีอุปมาเหมือนดังในกอบูบล กอบทมุ หรือกอบุณทริก” ต่อจากนั้นได้ทรงยกเอากอบัวทั้งสามเหล่านี้มาเปรียบเทียบับบุคคลสี่ประเภท ดังที่พระองค์ทรงตรัสไว้ในหลายที่ดังต่อไปนี้

(1) บุคคลผู้รู้เข้าใจได้ในฉับพลัน เพียงแต่ยกหัวข้อขึ้นแสดงเท่านั้น พวกนี้เรียกว่า อุกมฉัตถัญญู เทียบกับ บัวพื้นน้ำ พอรับแสงตะวันก็จะบานในวันนั้น

(2) บุคคลผู้สามารถรู้เข้าใจได้เมื่อท่านอธิบายความพิสดารออกไป พวกนี้เรียกว่า วิปจิตถัญญู เทียบกับ บัวปริ่มน้ำ จะบานต่อไปในวันรุ่งขึ้น

(3) บุคคลผู้ที่พอจะหาทางค่อยชี้แจงแนะนำใช้วิธีการยกเยื้องให้เข้าใจได้ค่อยๆ ไป พวกนี้เรียกว่า โมยยะ เทียบกับ บัวใต้พื้นน้ำ จะบานในวันต่อๆ ไป

(4) บุคคลผู้อับปัญญา มีดวงตามืดมิดยังไม่อาจบรรลุคุณวิเศษได้ในชาตินี้ พวกนี้เรียกว่า ปทปรมะ^{๑๒} เทียบกับ บัวจมใต้น้ำ ยังอยู่ติดกับเปลือกตม น่าจะเป็นอาหารของปลาและเต่า

2. ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะแก่บุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้วิธีสอนต่างกัน ข้อนี้เกี่ยวโยงต่อเนื่องมาจากข้อ 1.

3. (นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ยังจะต้อง) คำนึงถึงความพร้อม ความแกร่งแห่งอินทรีย์ หรือ ญาณ ที่ทางภาษาบาลีเรียกว่า ปาโรปะกะ ของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นรายๆ ไปด้วยว่า ในแต่ละคราวเขาควรเรียนอะไรและเรียนได้แค่ไหนเพียงไร หรือว่าสิ่งที่ต้องการให้เขารู้นั้นควรให้เรียนได้หรือยัง

4. สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจน แม่นยำ และได้ผลจริง

5. (การสอน) ดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกันในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบโดยเสรี หลักการนี้ก็คือข้อสำคัญของวิธีการแห่งปัญญา (method of intelligent) หรือ วิธีวิทยาศาสตร์ (scientific method) นั่นเอง

^{๑๒} พึงสังเกตว่า ปทปรมะ นั้นมีใ้ช้หมายความว่าสอนไม่ได้เลยทีเดียว แต่หมายถึงบุคคลที่ช่วยได้อย่างมากเพียงให้รู้พยัญชนะ แต่ไม่อาจเข้าใจอรรถ เป็นพวกที่พุทธศาสนาไม่ทอดทิ้งเพราะถือว่าแม้เขาจะไม่บรรลุธรรมะได้ในชาตินี้ แต่ก็ยังพยายามสั่งสอนอบรมเพื่อประโยชน์ในอนาคตต่อไป จึงควรต้องช่วยให้ดีที่สุดเท่าที่จะช่วยได้

6. เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจเป็นพิเศษเป็นรายๆ ไป ตามควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์

7. ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อย ที่มีปัญหา เป็นกรณีพิเศษ

ค. เกี่ยวกับตัวการสอน พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติ ดังนี้

1. การนำเข้าสู่เนื้อหา (การนำเข้าสู่บทเรียน) พระองค์จะไม่ทรงเริ่มสอนด้วยการเข้าสู่เนื้อหาธรรมะทันที แต่จะเริ่มสนทนากับผู้ที่มาเฝ้าด้วยเรื่องที่เขาเข้าใจดี หรือเรื่องที่เขาสนใจ หรือเรื่องที่เขา กำลังปฏิบัติอยู่ในขณะนั้น แล้วจึงนำเข้าสู่เนื้อหาธรรมะ

2. สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลิน ไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ และให้เกียรติแก่ผู้เรียน ให้ผู้เรียนมีความภูมิใจในตัวเอง เป็นการเอาผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หรือยึดถือผู้เรียนเป็นสำคัญนั่นเอง

3. สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่ยกตน และไม่มุ่งเสียดสีผู้อื่น

4. สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริงด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งมีคุณค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียน และงานสั่งสอนนั้น ไม่ใช่สักแต่ว่าทำ

5. ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล สละสลวย เข้าใจง่าย ไม่หยาบคาย

ลีลาในการสอน

พระพุทธเจ้ามีลีลาในการสอน 4 ประการ คือ

1. **สันทสนา** อธิบายให้ชัดเจน แจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตา

2. **สมาทปนา** ชักจูงให้เห็นจริง ชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ

3. **สมุตเตชนา** ระวังให้กลัวกลัว บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้

ไม่หวั่นและระย่อต่อความเหนื่อยยาก

4. **สัมปหังสนา** ซื่อโลมใจให้เข้มแข็ง เบิกบาน ราบรื่น ไม่เปื้อน และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ

วิธีสอนแบบต่างๆ

พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีสอนหลายหลากวิธี เช่น

1. **แบบสัจจฉา** หรือ **แบบสนทนา** น่าจะเป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อย โดยเฉพาะกับผู้ที่ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในศาสนา ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจหลักธรรม พระองค์จะเป็นผู้ทรงถามนำคู่สนทนา แม้ในหมู่พระสาวกพระองค์ก็ใช้วิธีนี้ไม่น้อย และส่งเสริมให้สาวกสนทนาธรรมกัน ดังในมงคลสูตรว่า “กาเลนะ ธัมมสัจจฉา เอตัมมังคละมุตตมัง : การสนทนาธรรมตามกาลเป็นมงคลอย่างยิ่ง” วิธีสอนแบบนี้ น่าจะเหมือนกับ Socratic method ของโซเครตีส

2. **แบบบรรยาย** วิธีนี้น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ ซึ่งมีประชาชนหรือพระสงฆ์จำนวนมาก ส่วนมากใช้กับผู้ที่มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจ และเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว

3. **แบบตอบปัญหา** ผู้ถามปัญหาย่อมมีหลายประเภท พระองค์จะตอบปัญหาเหล่านั้นโดยตอบแยกแยะไปตามประเภทของปัญหา เช่น

ก. ปัญหาที่พึงตอบตรงไปตรงมาตายตัว

ข. ปัญหาที่พึงย้อนถามแล้วจึงตอบ

ค. ปัญหาที่ต้องแยกความตอบ

ง. ปัญหาที่พึงยับยั้งเสีย ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่อง ไร้ประโยชน์

4. **แบบวางกฎข้อบังคับ** วิธีนี้ใช้เมื่อเกิดเรื่องที่มีพระภิกษุกระทำความผิด

กลวิธีและอุปายประกอบการสอน

พระพุทธเจ้าทรงใช้กลวิธีและอุปายในการสอนหลายๆ อย่าง ประกอบกัน เป็นต้นว่า

1. **การยกอุทาหรณ์ และ เล่านิทานประกอบ** จากการนี้จึงปรากฏมีเรื่องชาดกมากมาย

2. **การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา** มักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบเทียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม

3. **การใช้อุปกรณ์การสอน** ใช้สิ่งของเครื่องใช้ที่มีเป็นอุปกรณ์ อุปกรณ์การสอนที่สร้างขึ้นโดยเฉพาะยังไม่ใช้ในยุคสมัยนั้น

4. **การทำเป็นตัวอย่าง** เป็นการสาธิตให้ดู คือ พระองค์เป็นผู้ที่ทรงนำในการประพฤติปฏิบัติให้สาวก และผู้คนปฏิบัติตาม เป็นกลวิธีที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง

นอกจากนี้ยังมีวิธีอื่นๆ อีกที่พระองค์ทรงใช้ เช่น การเลือกคน การปฏิบัติเป็นรายบุคคล การลงโทษ และการให้รางวัล เป็นต้น

เมื่อเราได้ศึกษาวิธีสอน และกลวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้าแล้วจะเห็นว่า **สอดคล้องกับวิธีสอนที่นักการศึกษาในยุคหลังพูดถึงกันอยู่ในปัจจุบัน**

ซึ่งมีวิธีสอนอยู่มากมาย ในบรรดาวิธีสอนทั้งหลายเหล่านี้ โรนัลด์ ไฮแมน (Ronald Hyman) กล่าวว่า “ในการสอน ไม่มีวิธีการสอนวิธีใดวิธีหนึ่ง วิธีเดียว ที่ดีที่สุด - There is no one best method in teaching.” และกล่าวเพิ่มเติมไว้อีกว่า “วิธีสอนต่างๆ ก็เหมือนเสื้อผ้าที่เราสวมใส่ จะเหมาะกับตัวเราเฉพาะบางชุดเท่านั้น - Methods, like clothes we wears, must fit the people we are.”

เรื่องของการเรียนรู้และการสอนที่กล่าวมานี้ เป็นเรื่องที่สืบเนื่องกับเรื่องของการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ และเรื่องของโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งเป็นที่สนใจกันอยู่ทั่วไป บางเรื่องก็กำลังดำเนินการกันอยู่บ้างแล้ว ขอเสนอว่า ผู้มีอำนาจหน้าที่จัดการศึกษาน่าจะนำความคิดเรื่อง การศึกษาแนวพุทธศาสตร์มาดำเนินการอย่างจริงจัง คงจะช่วยให้การแก้ปัญหาสังคมหลายประการได้ผลดีมากขึ้น

รศ. วรวิทย์ วศินสรการ

อดีตข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

- ดวงเดือน ศาสตร์ภัทร. “การเรียนรู้.” สารานุกรมศึกษาศาสตร์. ฉบับที่ 28 เดือนมกราคม 2546.
- ทองจันทร์ หงส์ลดาธรมภ์. **หลักสูตรการเรียนการสอนเพื่อสร้างบัณฑิตสายวิชาชีพ** การสัมมนาในระดับชาติเรื่อง บัณฑิตไทยในทศวรรษหน้า, 2531.
- พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ ราชวิทยาลัย, 2533.
- พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต). **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**, กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2530.
- พระราชวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต). **ทางสายกลางของการศึกษาไทย** บรรยายในที่ประชุมคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2527.
- พระศรีวิสุทธิโมลี (ประยูรย์ ปยุตโต). **บรรยายเรื่อง พุทธวิธีสอน ณ วิทยาลัยครูธนบุรี วันที่ 1 ตุลาคม 2513**.
- พุทธทาสภิกขุ ; **อสังขยสังวรายนุสรณ์**. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 8. ม.ป.พ., 2535.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546.
- วรวิทย์ วคินสรากร. **การศึกษาไทย**, กรุงเทพฯ : สำนักพัฒนาคุณภาพวิชาการ, 2546.
- วรวิทย์ วคินสรากร. “ปฏิบัตินิยมในพุทธศาสนา.” สารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 36 เดือนกุมภาพันธ์ 2549.
- วคิน อินทสระ. **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมดา, 2545.
- Ronald Hyman. **Way of Teaching**. Philadelphia : Lippincott Book Co., 1970.

การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Education for Sustainable Development) หมายถึง การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อมให้สมดุลกัน

ที่มาของแนวคิดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

คำว่า “การพัฒนา” เกิดขึ้นในทศวรรษ 1940 และได้มีการแพร่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางในทศวรรษ 1950 เพื่อแบ่งระดับของประเทศที่มั่งมีและยากจนออกจากกันเป็นประเทศพัฒนาและด้อยพัฒนา ทั้งนี้โดยเอาระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจของแต่ละประเทศเป็นเครื่องกำหนด และเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นหลัก ผลที่เกิดตามมาก็คือมีการแก่งแย่งและทำลายทรัพยากรต่างๆ เพื่อให้บรรลุจุดหมายการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมโลก และระบบนิเวศวิทยา จากผลเสียหายต่างๆ ที่ตระหนักกันนี้จึงทำให้มีการประชุมสิ่งแวดล้อมโลกขึ้นในปี ค.ศ. 1992 ผลการประชุมได้มีการกำหนด แผนปฏิบัติการ 21 ขึ้น เพื่อพัฒนาโลกให้ยั่งยืน ซึ่งในที่นี้การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงหมายถึงการพัฒนาที่ไม่ทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ อย่างไรก็ตามแม้จะมีความพยายามปฏิบัติ

ตามแผนปฏิบัติการ 21 แต่การทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรก็ไม่ได้ลดลง สิ่งแวดล้อมก็ไม่ได้ดีขึ้น เพราะสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาอยู่ที่มนุษย์เอง ดังนั้นการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนควรเน้นพัฒนามนุษย์ ส่วนการพัฒนาเศรษฐกิจควรนำมาเป็นปัจจัยเกื้อหนุน การพัฒนามนุษย์ หรือการพัฒนาการศึกษาของมนุษย์

แนวความคิดในการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับประเทศไทย

การศึกษาจะต้องสร้างขึ้นบนพื้นฐานจริยธรรมและวัฒนธรรมของผู้เรียน อิทธิพลของโลกาภิวัตน์ทำลายความสำนึกในความเป็นชาติ เอกลักษณ์และรากฐานเดิมของผู้เรียน อาจจะทำให้ผู้เรียนเป็นบุคคลต่อต้านสังคมและไม่มีความสุขในชีวิต แล้วคนไทยจะจัดการศึกษาอย่างไรให้ลูกหลานเหลนมีความก้าวหน้าทันโลก มีความสุขในแผ่นดินไทย มีประโยชน์ต่อสังคม ชุมชน และประเทศชาติ มีเอกลักษณ์ไทยแต่เข้าใจชนชาติอื่น สังคมอื่นๆ ในโลก ประเทศไทยเป็นประเทศเอกราช มีบูรณภาพแห่งดินแดนเป็นรัฐที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีภาษา ศิลปะ วัฒนธรรมและศาสนาประจำชาติ ย่อมมีสิทธิ มีเสรีภาพมีแนวความคิดในการจัดการศึกษาเพื่อ

การพัฒนาที่ยั่งยืนของตนเองได้ ทั้งนี้ต้องพิจารณาถึงความถูกต้อง ความเหมาะสม ความดีงามในด้านต่างๆ ประกอบไม่ใช่วิ่งตามกระแสโลกอย่างไม่ลืมหูลืมตา ในการจัดการศึกษาเพื่อการที่ยั่งยืนมีหลายแนวความคิด เช่น

1. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มหาราชทรงมีพระราชปณิธานที่จะทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม พระองค์ได้พระราชทานแนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้ทุกคนมีพออยู่พอกิน พึ่งตนเองได้ แล้วพัฒนาให้ก้าวไปสู่การอยู่ดีกินดี ปรับปรุงชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน ตลอดจนความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติ เน้นความเรียบง่ายทั้งหลักการและทฤษฎี ใช้สติ และปัญญาในการแก้ปัญหาเพื่อให้การพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวความคิดในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงหากพิจารณาในแง่การจัดการศึกษาก็มุ่งให้ผู้เรียนมีความสำนึกในความมั่นคงของสังคมและดำเนินการศึกษาอย่างประหยัด ไม่มุ่งแต่ความมั่งคั่ง

2. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระดำรัสตอนหนึ่งในพิธีเปิดการประชุม THE THIRD UNESCO-ACEID INTERNATIONAL CONFERENCE ON EDUCATIONAL INNOVATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT ในวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ความว่าทุกประเทศต้องการการพัฒนาเพราะสิ่งนี้มีนัยว่ามีความเจริญขึ้น และพวกเราต้องการการพัฒนาที่มีระยะยาวและมั่นคงและนั่นคือที่ยั่งยืน แต่พวกเราต้องการการพัฒนาที่ไม่เน้นเฉพาะด้านเศรษฐกิจแต่พิจารณาให้ความสำคัญด้านสังคม วัฒนธรรม การเมืองและสิ่งแวดล้อม ประเทศต่างๆ ไม่ยอมรับการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ แต่หวังที่จะให้ประโยชน์ของการพัฒนาไปถึงทุกส่วนของชุมชน

3. ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี อดีตอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา มีคติพจน์ในการจัดการศึกษาว่า ผู้เรียนควรมีความรู้ประดุจนักปราชญ์ และมีความประพฤติประดุจผู้ทรงศีลนั่นคือให้ผู้เรียนมีความรู้และคุณธรรมด้วยควบคู่กันไป เมื่อใช้ความรู้ก็จะมีเครื่องมือควบคุม

4. พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) มีความเห็นเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าจะต้องพิจารณาองค์ประกอบของการพัฒนา 4 ด้าน คือ มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยีโดยเน้นการพัฒนา มนุษย์ให้เจริญงอกงาม เข้าถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และมีชีวิตที่ดีงามสมบูรณ์มีสุขภาพดี ชยัน อดทน รับผิดชอบ มีฝีมือ มีความรู้ ความสามารถเชี่ยวชาญ เพื่อให้เป็นปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และมีเกณฑ์การวัดการพัฒนาคือการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น คือยึดหลักคุณธรรม จริยธรรมในการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากตัวอย่างแนวความคิดในการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ยกมาพอสรุปได้ว่าการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนที่แท้จริงนั้นจะต้องมีการพัฒนา มนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อมให้ประสานสมดุลกัน จะต้องคำนึงถึงความมั่นคง ปลอดภัยของประเทศชาติ ทุกคนในสังคมต้องได้รับประโยชน์ของการพัฒนา การพัฒนาต้องง่ายแก่การปฏิบัติ ประหยัด ใช้หลักคุณธรรม จริยธรรมนำทาง เพื่อให้ผู้ได้รับการศึกษาพึ่งตนเองได้ พออยู่ พอกิน ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมนำตนเองไปสู่ความดีงามได้ ทำประโยชน์แก่สังคมได้ มีความสุขในชีวิตและการทำงานได้ ก้าวไปสู่การอยู่ดีกินดี ทุกคนในสังคมจึงต้องพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพสูง เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เพื่อจะทำให้สังคมและประเทศชาติ รวมทั้งโลกบรรลุชีวิตที่สุดสมบูรณ์ได้จริง

การนำแนวความคิดไปสู่การปฏิบัติการศึกษา เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

การนำแนวความคิดไปสู่การปฏิบัติจะขอแยกกล่าว เป็น 2 ส่วนคือ การพัฒนาตนเองและการพัฒนาสังคม และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ

1. การพัฒนาตนเอง

มนุษย์คือสิ่งมีชีวิตที่ประกอบด้วยกาย จิตและ อารมณ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่ช่วยเกื้อกูลการดำเนินชีวิต การพัฒนามนุษย์คือ การพัฒนาคนทุกคนในชุมชนและ ประเทศชาติให้บรรลุถึงการมีชีวิตที่สุขสมบูรณ์ ถ้าจะให้ครบถ้วนก็คือ การให้คนทั้งโลกมีชีวิตที่สุขสมบูรณ์ คือ พัฒนาให้ทุกคนมีกายที่สมบูรณ์ แข็งแรง ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีจิตที่เป็นความคิดและสติปัญญา ที่สมบูรณ์เฉลียวฉลาด รอบรู้ ชำนาญวิทยาการทันสมัย เข้าใจพื้นฐานชีวิต ภาษา วัฒนธรรมของตน มีจิตที่เป็น วิญญาณหรือศรัทธาในศาสนาที่สมบูรณ์ รู้จักรัก สิ่งควรรัก รู้จักเคารพนับถือสิ่งควรเคารพนับถือ รู้จัก เชื้อสิ่งควรเชื่อ มีสิ่งแวดล้อมทางสังคมและธรรมชาติที่ สมบูรณ์ เกื้อกูลชีวิตได้อย่างดี สะอาด ปลอดภัย และ สบายงาม หากทำได้ตามอุดมการณ์นี้โลกก็จะมีความสุข สมบูรณ์

การศึกษาที่จัดอยู่โดยทั่วไปไม่สามารถที่จะทำให้ บรรลุชีวิตที่สุขสมบูรณ์ได้เพราะความรู้ ความชำนาญ ทักษะ ความเข้าใจด้านวิชาการเพียงเฉพาะด้านใดด้าน หนึ่งยังไม่เพียงพอในการพัฒนาคน จำเป็นต้องให้ผู้ เรียนพัฒนาตนเองเพื่อเติมเต็มสิ่งที่ยังขาดอยู่ในแต่ละ คน ซึ่งไม่เหมือนกันและไม่เท่ากัน ผู้เรียนที่ได้รับการ ฝึกการพัฒนาตนเองย่อมมีโชคมีโอกาสดีที่จะส่งเสริม ตนเองนำตนเองไปสู่ความดีงามและชีวิตที่สุขสมบูรณ์ ได้ง่ายและเร็วกว่าผู้ขาดโอกาสด้านนี้ เนื้อหาและวิธี การพัฒนาตนเองที่ทุกคนควรปฏิบัติจนเป็นนิสัยและ คุณสมบัติประจำตัวได้แก่ การสร้างจุดมุ่งหมายแห่ง

ชีวิตให้ชัดเจนแน่วแน่ การสร้างกำลังกาย กำลังใจ และ กำลังความคิดให้สมบูรณ์ การสร้างดูแล รักษา พัฒนา สิ่งแวดล้อมที่ดี มีคุณค่าแก่ชีวิตที่สุขสมบูรณ์ การสร้าง ความร่วมมือ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างญาติพี่น้อง ผู้ ร่วมงาน สมาชิกในหมู่บ้าน ชุมชนและสังคม การควบคุม ความต้องการ ความสนใจ อารมณ์และนิสัยของตนเอง การเอาชนะอุปสรรค ข้อขัดข้องต่างๆ ในการดำรง ชีวิตและหน้าที่การงาน การสร้างความหวัง ความภาค ภูมิใจในชีวิตและผลงานของตน การสร้างความซาบซึ้ง ประทับใจในคุณค่าของความเป็นมนุษย์และความดีงาม การพัฒนาความสามารถพิเศษในตนเองให้ดีเด่นและมี คุณค่าสูงสุดแก่ตนเองและสังคม การสร้างนิสัยที่ดีงาม และขจัดนิสัยที่เป็นอุปสรรคต่อความสุข ความสำเร็จอัน ยั่งยืนของตนเองและสังคม การดำเนินงานเป็นขั้นตอน ที่ถูกต้อง เหมาะสมตามหลักคุณธรรมและจริยธรรมให้ บรรลุจุดมุ่งหมายแห่งชีวิตอันแน่วแน่ของตน โดยเป็น ผู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน แสวงหาความรู้ ความชำนาญอยู่ตลอด ชีวิต

กิจกรรมการพัฒนาตนเองทุกคนต้องทำเอง จะทำแทนกันไม่ได้ กิจกรรมที่มีคุณค่าในการพัฒนา ตนเองที่มีผู้ปฏิบัติได้ผลดีมาแล้วมีหลายประการ เช่น การเขียนบันทึกประจำวันวันละหนึ่งหน้า การฝึก แต่งโคลงสี่สุภาพวันละหนึ่งบท การเขียนตัวอย่างที่ดี และคำสอนตนเองวันละหนึ่งข้อ การจดบันทึกค่าใช้จ่าย ของตนเองทุกวัน การเขียนประวัติละเอียดของตนเอง การสร้างเครื่องใช้บางอย่างของตนเอง การพัฒนา ครอบครัวและท้องถิ่นเดิมของตนให้เจริญขึ้น ดีขึ้น ฯลฯ

2. การพัฒนาศึกษาและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ

การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคม และ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติให้ยั่งยืนควรปรับเปลี่ยนวิธีการและ กระบวนการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแนวทางต่อไป

การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องปรับวิธีการให้สอดคล้องกับธรรมชาติและความเป็นจริงของชีวิตมีความเชื่อว่าทุกชีวิตมีคุณค่า มีความหมายและมีความสำคัญ การพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติต้องยึดหลักการมีข้อมูลที่ถูกต้อง คือจำเป็นต้องศึกษาท้องถิ่นให้ครบถ้วน สมบูรณ์ มีการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับท้องถิ่น ทราบปัญหาของท้องถิ่น ใช้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์นำคนในท้องถิ่นมาร่วมงานและถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องให้ด้วย ต้องสร้างโครงการให้ยึดหยุ่นได้ ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ พร้อมทั้งให้ความช่วยเหลือ การสนับสนุนด้านวิชาการ ทรัพยากร กำลังงาน อุปกรณ์ เครื่องมือที่จำเป็นและกำลังใจ ต้องเก็บหลักฐานการพัฒนาไว้ในรูปแบบต่างๆ ตามความเหมาะสม เช่น อาจจัดในรูปแบบของห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หอประชุม ศูนย์การเรียนรู้ และสถานศึกษาระดับต่างๆ ตามสภาพของชุมชน นอกจากนี้ควรสร้างเสริมการพัฒนาท้องถิ่นระยะยาว เช่น การปลูก

ต้นไม้ในท้องถิ่น การสร้างอาคารเรียน ศาลาธรรม การรักษาวัดนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น การเขียนประวัติชุมชน บุคคลสำคัญของท้องถิ่น การยกย่องให้เกียรติให้รางวัลผู้ทำดี ผู้เสียสละพัฒนาท้องถิ่น ฯลฯ การรักษาแหล่งน้ำ ลำธาร หนอง บึง ป่า ภูเขา อ่าว ทะเล แหล่งทำกิน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งสาธารณะต่างๆ โดยร่วมมือกับคนในพื้นที่ให้อนุชนมีส่วนร่วม มีส่วนช่วยเหลือและชื่นชมในการทำกิจกรรมต่างๆ ไปพร้อมกับผู้ใหญ่ นักวิชาการและนักพัฒนา

การจัดการศึกษาต้องสร้างและรักษาความสำนึกในความเป็นชาติ ความเป็นไทยเอกลักษณ์ของบุคคลและท้องถิ่น ความยั่งยืนจะเป็นไปได้ถ้าทุกคนร่วมแรง ร่วมใจกันพัฒนาและร่วมรักษาสิ่งที่สร้างไว้ด้วยความรัก ความผูกพันโดยลดความเห็นแก่ตัวลงและช่วยเหลือเกื้อกูลสังคมและคนอื่นให้มากขึ้น และสังคมและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติจะมีการพัฒนาที่ยั่งยืน

ผศ.ดร. พิสิทธิ์ สารวิจิตร

อดีตข้าราชการบำนาญมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

- กระทรวงการต่างประเทศ. **แผนปฏิบัติ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2537.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2541.
- พิสิทธิ์ สารวิจิตร. **คู่มือพัฒนาเพื่อความรุ่งโรจน์และส่งเสริมความก้าวหน้านักเรียน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, 2508.
- _____. **วิชายุทธศาสตร์การพัฒนิตนเองและบุคลิกภาพจากระดับอนุบาลถึงปริญญาเอก**. กรุงเทพฯ : พงษ์เจริญการพิมพ์, 2526.

_____. รายงานการวิจัยเรื่องการใช้มูลโคพัฒนาคุณภาพชีวิตและแก้ปัญหาความยากจนในชนบท : การพิสูจน์ทฤษฎีการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง. ศูนย์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ อำเภอหนองบัวลำภู. อุดลำนาค. 2540.

พิสิทธิ์ สารวิจิตรและประพันธ์ ปลิดปลอดภัย. รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนาตนเองเพื่อความพึงพอใจในชีวิตและการทำงาน. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. อุดลำนาค, 2529.

พิสิทธิ์ สารวิจิตร, ศิริยุภา พูลสุวรรณและวัลลภ ปิยะมโนธรรม. รายงานการวิจัยเรื่องการเพิ่มความสำเร็จของหน่วยงานด้วยการพัฒนาตนเองของบุคลากร : การพิสูจน์ทฤษฎีการพัฒนาตนเอง. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. อุดลำนาค, 2532.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. แผนกลยุทธ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (พ.ศ. 2545-2549).

_____. ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี รำลึก, 2537.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ 2526.

พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ : บริษัทเทกซ์ แอนด์เจอร์นัลพับลิเคชั่น จำกัด. 2545.

ริดเดอร์ส ไดเจสท์. รั้วรอบ ตอบได้. กรุงเทพฯ : บริษัทริดเดอร์ส ไดเจสท์ (ประเทศไทย) จำกัด. 2540.

สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. ประมวลแนวคิดและแนวคิดและแนวทางสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน. เอกสารประกอบการประชุมระดมความคิดเห็น “ข้อเสนอต่อการประชุมสุดยอดของโลกว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืน 2002.” ครั้งที่ 2 การพัฒนาอย่างยั่งยืนในบริบทไทย., 2544.

วินัย วีระวัฒน์นานนท์และบานชื่น สีพันผ่อง. สิ่งแวดล้อมศึกษา (ฉบับต้นแบบ) การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ : บริษัทส่องสยาม จำกัด, 2539.

Bailey, Ronald. (ed.) *The True State of the Planet*. The Free Press, 1995.

Brown, David T. *A Letter to Dr.Pisit Sarawichitr*. 15 May, 2001.

Dewey, John. *Democracy And Education*. The Free Press, 1944.

The Thai Working Group on the People's Agenda for Sustainable Development. *Alternative Country Report : Thailand's Progress on Agenda 21 Proposals For Sustainable Development*. 2001.

Time. April 9, 2001. *Global Warming*.

Third World Institute. *The World Guide 1999-2000*. New Internationalist Publications Ltd, 1999.

UNESCO. *Educational Innovation for Sustainable Development*. UNESCO Principal Regional Office for Asia and the Pacific, 1998.

Whitehead, Alfred North. *The Aims of Education*. The New American Library, 1963.

การศึกษาตามแนวการพัฒนาตนเอง

ความหมาย

การพัฒนาตนเองหมายถึงการทำตนเองให้ดีขึ้น เจริญขึ้น มีความสามารถ คุณภาพ และประสิทธิภาพมากขึ้น มีความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ความสำนึก และความชำนาญยิ่งขึ้นกว่าเดิม และมุ่งก้าวหน้าไปสู่จุดหมายหรืออุดมคติสูงสุดที่คาดหวังหรือกำหนดไว้เพื่อประโยชน์ของตนเองและสังคม

ที่มาและแนวความคิด

1. สภาพปัญหา

การศึกษาเป็นเครื่องมือของมนุษย์ในการกล่อมเกลา เสริมแต่งชีวิตของบุคคลให้เป็นไปตามที่เหมาะสมสำหรับตนเองและที่สังคมต้องการ การศึกษาจึงเกิดเคียงคู่กับมนุษย์มานานแสนนาน เมื่อมนุษย์มีความเจริญมากขึ้น ความละเอียดอ่อนและเทคนิควิธีในการจัดการศึกษาย่อมมีมากขึ้น ความพยายามทั้งหลายในการจัดการศึกษาก่อให้เกิดแนวปฏิบัติแตกต่างกันไป บางพวกเน้นการฝึกจิต บางพวกเน้นการพัฒนา กาย บางพวกมุ่งสร้างความเป็นเลิศทางวิชาการ บางพวกใฝ่หาความบริสุทธิ์และความหลุดพ้น บางพวกแสวงหาลาภ ยศ อำนาจ ความสุข ทรัพย์และสิ่งอื่น ๆ อีกมาก ทำให้เกิดสถานศึกษาและองค์การเพื่อดำเนิน

งานให้บรรลุจุดมุ่งหมายของตน ดังนั้นในสังคมใหญ่ๆ จึงมีสถานศึกษาจำนวนมาก จัดการศึกษาตั้งแต่วัยทารกจนถึงวัยชรา หรือจากอนุบาลศึกษาถึงอุดมศึกษา ผลผลิตของการศึกษาคือผู้จบการศึกษาระดับต่าง ๆ บางระดับสามารถประกอบอาชีพได้ บางระดับเป็นผู้นำ ชุมชนและคนอื่นได้ บางระดับเข้ารับราชการได้ เป็นต้น อย่างไรก็ตามในสังคมหนึ่งๆ ย่อมมีหน้าที่การงานหรือ ตำแหน่งราชการจำกัด ไม่สามารถจะรับผู้จบการศึกษา เข้าทำงานตามที่ได้รับการศึกษามาได้ทุกคน ทำให้ต้องมี การคัดเลือกผู้จบการศึกษาเข้าทำงานด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามความเหมาะสม ดังนั้นในสังคมปัญหาคนว่างงานเมื่อจบการศึกษาจึงมีมากขึ้น

แม้จะมีผู้จบการศึกษาระดับต่าง ๆ จำนวนมาก แต่คุณภาพของคนในสังคมในด้านคุณธรรมและจริยธรรม มักจะถูกกละเลยเพราะมีการแข่งขันกันทางด้านวิชาการและเทคโนโลยี ทำให้สันติสุขในสังคม หน่วยงานและองค์การลดน้อยลง มีคนเห็นแก่ตัวมากขึ้น การเกื้อกูลกันลดน้อยลง คุณภาพทางด้านจิตใจของมนุษย์ต่ำลง ไปทุกที่ทั้งๆที่มีสถานศึกษาจำนวนมากในสังคม เหตุที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะวิธีการจัดการศึกษาซึ่งทำอยู่ ไม่ได้ส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาตนเองอย่างสมบูรณ์ คือมีการพัฒนาด้านสติปัญญา สังคม อารมณ์และทางกาย

เพียงด้านใดด้านหนึ่ง นอกจากนี้แล้วยังละเลยการสร้าง ความสำนึกในคุณค่าของชีวิต คุณความดีและจริยธรรม เช่น การเสียสละ การนำตนเอง การพึ่งตนเอง ตลอดจน การสร้างอุดมการณ์หรือหลักปฏิบัติของตนเอง เป็นต้น บางครั้งอาจจะมีการพัฒนามนุษย์ได้อย่างดีแล้ว แต่ กลับละเลยสิ่งแวดล้อมภายนอกอื่น ๆ เช่น สิ่งแวดล้อม ด้านบุคคล วัฒนธรรม ที่อยู่อาศัย สถานที่ทำงาน ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ผลการศึกษาที่ตามมาจึงไม่สมดุล ไม่สามารถ จะสร้างชีวิตและสังคมให้สงบสุขร่มเย็นได้ ผู้ที่เรียนสูง บางคนยิ่งเรียนสูงยิ่งเห็นแก่ตัว มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ ตอบแทนมากขึ้นแทนที่จะช่วยเหลือเกื้อหนุนคนอื่น ๆ กลับยิ่งเรียกร้องสิทธิและผลตอบแทนเป็นทวีคูณ

นอกจากนี้การถ่ายทอดความรู้โดยการบอกเล่า การท่องจำ การอ่านตำราแต่เพียงอย่างเดียวไม่ช่วยให้ ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองทุกด้านเพราะ ความรู้ ความเข้าใจ ความสำนึกที่แท้จริงต้องเกิดจาก การนำตนเองไปสู่ความดีงามและการพัฒนาตนเอง อย่างสม่ำเสมอเท่านั้น ความรู้ที่ได้จากการบอกเล่า การท่องจำ และการอ่านตำราเป็นความรู้ผิวเผิน ไม่ได้ฝังลึกลงไปในบุคลิกภาพของผู้เรียน จึงไม่สามารถ ทำให้ผู้เรียนมีอุดมการณ์ มีคุณธรรมและจริยธรรมถึง ขั้นนำไปปฏิบัติได้ จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น น่าจะคิด หาแนวทางเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวนี้อย่างไร

2. ธรรมชาติของมนุษย์

สรรพสิ่งเป็นไปตามสิ่งแวดล้อม ไม่มีสิ่งใดอยู่ได้ อย่างอิสระ มนุษย์ก็อยู่ในกฎเกณฑ์นี้ สิ่งต่าง ๆ ในโลก มีผลกระทบซึ่งกันและกัน มนุษย์มีพัฒนาการทางสมอง สูงกว่าสัตว์อื่น ๆ จึงสามารถคิดและสร้างอุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่อช่วยในการดำรงตนให้อยู่ในสภาพแวดล้อมได้ดียิ่งขึ้น สิ่งที่ส่งเสริมให้มนุษย์มีพัฒนาการด้านต่าง ๆ ดี กว่าสัตว์เดรัจฉานทั่ว ๆ ไปก็คือการศึกษาซึ่งชนรุ่นหนึ่ง ได้ถ่ายทอดและสะสมไว้ให้ชนรุ่นต่อไป เมื่อพิจารณา

ในส่วนของมนุษย์ มนุษย์ประกอบด้วยกายและจิต แต่ ชีวิตมนุษย์จะดำรงอยู่ได้ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เกื้อกูล

ชีวิตมนุษย์ในส่วนที่เป็นกายสามารถสังเกตเห็น หรือสัมผัสได้ง่ายด้วยอวัยวะสัมผัส เช่น ตา กายมนุษย์ แตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ เช่น กบ เขียด แมวหรือช้าง มนุษย์ที่มีกายสมบูรณ์และเป็นปรกติย่อมสามารถพัฒนา ตนเองได้โดยสะดวก และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคม มนุษย์ได้ง่ายกว่าผู้มีร่างกายผิดปกติ ไม่สมประกอบ พิการ เล็กหรือใหญ่โตกว่าคนอื่น ๆ จนเกินควร

ชีวิตมนุษย์ในส่วนที่เป็นจิตเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะ มองเห็นได้แต่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้เช่นเดียวกับที่ เราไม่สามารถมองเห็นไฟฟ้า แต่เราสามารถนำเอา พลังไฟฟ้ามาใช้งานได้หลายอย่าง เช่น ทำให้เกิดแสงสว่าง ทำให้เครื่องจักรและเครื่องใช้ไฟฟ้าทำงาน จิตของ มนุษย์แม้มองไม่เห็น จำต้องอุปคาลำไม่ได้ แต่สามารถนำ มาทำประโยชน์ได้โดยใช้กายของมนุษย์ช่วยเหมือนกาย เป็นเครื่องจักรหรือเครื่องใช้ไฟฟ้านั่นเอง ด้วยเหตุนี้ กายกับจิตจึงต้องทำงานประสานกัน เกื้อกูลกันอย่างดี ชีวิต ของมนุษย์จึงจะมีประสิทธิภาพ

ชีวิตมนุษย์เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมตลอดเวลา สิ่งแวดล้อมเป็นทั้งส่วนเกื้อกูลและทำลายชีวิตมนุษย์ หาก ไม่มีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม กายและจิตจะดำรงเป็นชีวิต มนุษย์อยู่ต่อไปไม่ได้ เช่น หากไม่มีอากาศหายใจ ไม่มี อาหารรับประทาน ชีวิตมนุษย์ย่อมจะดำรงอยู่ไม่ได้ นั่น คือจะต้องเนาเปื่อยกลายเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ จะนำมา ฝึกฝนอบรม รับการศึกษา พัฒนาคุณธรรมจริยธรรม อะไรไม่ได้ทั้งสิ้น

บทบาทของการศึกษาจะเป็นเพียงการเพิ่ม ประสิทธิภาพให้กาย จิตและสิ่งแวดล้อมสามารถทำงาน เกื้อกูลกันได้เต็มที่ เพื่อให้ทุกส่วนปฏิบัติหน้าที่ให้ดีที่สุด มีคุณภาพสูงสุดและเป็นประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์และ สังคมให้มากที่สุด

ดังนั้นมนุษย์จึงอยู่โดดเดี่ยวโดยปราศจากสิ่งแวดล้อมไม่ได้ ในลักษณะเช่นนี้มนุษย์จึงเป็นตัวของตัวเองอย่างอิสระโดยไม่เกี่ยวข้องกับผูกพันกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวไม่ได้เลย โดยธรรมชาติมนุษย์จึงไม่มีอิสรภาพแต่อาศัยการศึกษาและวิธีการจัดการศึกษาที่เหมาะสมมนุษย์ย่อมจะสามารถแก้ไข ปรับปรุงจุดอ่อนของตนและเพิ่มพูนความสามารถของตนเองมากขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงระดับที่อาจจะเรียกได้ว่าเป็นตัวของตัวเองและมีอิสรภาพพอสมควร

โดยธรรมชาติมนุษย์มีความเห็นแก่ตัวและมีลักษณะบางอย่างเหมือนสัตว์อื่น ๆ คือ ต้องกินอาหาร ต้องหายใจ ต้องดื่มน้ำ ต้องขับถ่ายของเสียออกจากร่างกายและต้องสืบพันธุ์ จากผลของวิวัฒนาการการศึกษาและการอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน ทำให้มนุษย์คนหนึ่งแตกต่างจากมนุษย์อื่น ๆ ในด้านความคิด การกระทำ ตลอดจนการปฏิบัติต่อมนุษย์ด้วยกันเองและอื่น ๆ

การจัดการศึกษาในแต่ละสังคมโดยทั่วไปมักจัดไปตามความต้องการและความเชื่อของสังคมนั้นๆ โดยเฉพาะความต้องการและความเชื่อของผู้มีอำนาจในสังคม ดังนั้นบุคคลทั่วไปจึงไม่มีอิสรภาพโดยสมบูรณ์ที่จะได้รับการศึกษาเพราะกว่าจะรู้สึกตัวหรือเข้าใจกระบวนการฝึกอบรมและการศึกษาที่สังคมจัดให้ก็จนจะสายหรือล่วงเลยไปจนเกินจะแก้ไขเสียแล้ว

ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการยากมากที่บุคคลแต่ละคนจะเกิดความสำนึกในการพัฒนาตนเอง อย่างไรก็ตามท่ามกลางสภาพแวดล้อมดังกล่าวอาจจะมีบุคคลบางคนที่มีความคิด ความเข้าใจชีวิตดีมาถึงระดับที่สามารถกำหนดจุดมุ่งหมายแห่งชีวิตของตนเอง รู้วิธีการส่งเสริมตนเอง พัฒนาตนเองและนำชีวิตของตนเองไปสู่ชีวิตที่สุขสมบูรณ์ได้โดยไม่สร้างปัญหายุ่งยากให้แก่สังคมและคนอื่น ๆ การช่วยให้บุคคลมีพัฒนาการดังกล่าวนี้คือจุดมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวการพัฒนาตนเอง

3. ประวัติความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง

เมื่อประมาณ 2,600 ปีมาแล้วในประเทศอินเดียโบราณ เจ้าชายลิต์ธัตถะได้ทรงแสวงหาวิธีการพัฒนาตนเองเพื่อให้หลุดพ้นจากปัญหาของชีวิตคือ การเกิดการแก่ การเจ็บและการตาย ทั้งนี้เพราะพระองค์ได้ทรงตระหนักว่าการศึกษาอย่างยอดเยี่ยมในสรรพวิทยาทั้งปวงที่พระองค์ทรงได้รับในฐานะพระราชโอรสกษัตริย์เมืองกบิลพัสดุ์นั้นไม่สามารถจะช่วยให้พระองค์ทรงหลุดพ้นจากความทุกข์ดังกล่าวได้ เมื่อเสด็จออกบรรพชาใหม่ ๆ พระองค์ได้ทรงทดลองค้นหาธรรมวิเศษโดยทรงปฏิบัติตามวิธีการที่นิยมกันในสมัยนั้น เช่น การทรมานพระวรกายโดยการอดพระกระยาหารและการนั่งทนยืนทน หน้าหนาวก็ไปแช่อยู่ในน้ำ หน้าร้อนก็ก่อไฟรอบตัว เป็นต้น ทรงทรมานพระองค์จนพระวรกายซูบผอม ทรงเห็นว่าทำต่อไปก็คงไม่สำเร็จจึงทรงเลิกวิธีการดังกล่าว แล้วได้ทรงเสวยพระกระยาหารและทรงบำเพ็ญเพียรทางจิตจนเกิดปัญญา ทำให้ทรงหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง นั่นคือทรงได้รับอิสรภาพอย่างแท้จริงและได้เป็นพระพุทธเจ้าซึ่งหมายถึงผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน นับเป็นความสำเร็จในการพัฒนาตนเองขั้นสูงสุดของพระองค์ และผลแห่งพระวิริยะอุตสาหะของพระองค์ก็ได้ก่อให้เกิดพุทธปรัชญาและพุทธศาสนาสองสว่างนำทางวิญญูชนให้ดำเนินตามสืบมากว่าสองพันห้าร้อยปีแล้ว

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันกับที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศสังฆธรรมในประเทศอินเดียโบราณนั้น ในประเทศกรีกโบราณก็มีนักปรัชญาบางท่านได้สนใจค้นหาแนวทางนำตนเองไปสู่ความดีสูงสุด (The Good Life.) เช่น โสเครติส (พ.ศ. 73-144) ได้เน้นการศึกษาตนเอง การรู้จักตนเอง การตรวจสอบชีวิตของตนเอง โดยมีความเห็นว่าชีวิตที่ไม่มีการตรวจสอบไม่ควรแก่การดำรงอยู่และถือว่าความรู้สูงสุดนั้นคือการรู้จักตนเองและการรู้จักความดี

จากตัวอย่างที่ยกมาจึงเห็นได้ว่าการพัฒนาตนเองมีมานานแล้ว อาจจะมีมาพร้อมกับการมีมนุษย์ขึ้นในโลกทีเดียว อย่างไรก็ตาม ใจในการพัฒนาตนเองยังไม่ปรากฏเด่นชัดในวงการศึกษานี้ในปัจจุบัน โดยทั่วไปคนส่วนใหญ่มักมุ่งพัฒนาคนอื่น สั่งสอน อบรม แนะนำ ควบคุม จัดการคนอื่น แต่ไม่ชอบและไม่ยอมพัฒนา สั่งสอน อบรม แนะนำ ควบคุมและจัดการตนเอง ในทุกวงการ องค์กรและสถาบันการศึกษา การจัดการกิจกรรม และเนื้อหาวิชา มักจะเป็นอย่างนี้ ดังนั้นการสร้างควมสำนึกในการพัฒนาตนเองและการศึกษาค้นคว้าหาแนวทางพัฒนาตนเองที่เหมาะสมจึงมีความจำเป็นยิ่ง และควรจะได้รับ การสนับสนุนให้มากยิ่งขึ้น เพื่อให้การศึกษาเกิดความพอดีทุกชั้นตอนและเป็นประโยชน์แก่ผู้ให้และผู้รับเต็มที่

การจัดการศึกษาตามแนวการพัฒนาตนเอง

การพัฒนาตนเองที่กล่าวถึงแตกต่างจากการพัฒนาตนเองในความเชื่อ ความเข้าใจอื่น ๆ เช่น เมื่อกล่าวถึงการพัฒนาตนเองบางคนหมายถึงการฝึกพูดในที่ชุมนุมหรือการฝึกวิธีการเข้าสมาคม กิริยามารยาท การต้อนรับ หรือการฝึกจริยธรรม คุณธรรม ศิล สมาธิ ปัญญา ตามแนวทางของศาสนา หรือการฝึกกายและจิตเท่านั้น รวมทั้งความคิดทางการศึกษาที่มุ่งพัฒนาทางกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคมด้วย ความแตกต่างอยู่ที่การเน้นการพัฒนาสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการพัฒนากายและจิตนั่นเอง การศึกษาตามแนวการพัฒนาตนเองจึงแตกต่างจากแนวการจัดการศึกษาตามลัทธิอื่น ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ความมุ่งหมาย

การจัดการศึกษาตามแนวการพัฒนาตนเองมุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองทั้งทางกาย จิต และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป โดยเน้นให้ผู้เรียนได้เกิดควมสำนึกในคุณค่าของชีวิต ความหมายของชีวิต ความสำคัญของ

ชีวิต ประโยชน์ของชีวิตและจุดมุ่งหมายของชีวิต ทั้งนี้โดยส่งเสริม กระตุ้น จัดกิจกรรมและสถานการณ์ให้ผู้เรียนและผู้สอนพัฒนาความคิด ความรู้ ความเข้าใจ ความสำนึกและความชำนาญด้วยตนเองเพื่อให้บรรลุอุดมคติสูงสุดแห่งชีวิต คือ เลี้ยงตนเองได้ พึ่งตนเองได้ นำตนเองไปสู่ความดีงามได้ ทำประโยชน์แก่สังคมได้และพึงพอใจในชีวิตและการงานได้

การจัดการศึกษาตามแนวการพัฒนาตนเองเป็นการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ให้ความสำคัญแก่ตัวบุคคลและสังคมเท่าเทียมกัน เนื้อหาวิชาเน้นการสร้างกิจกรรม งานและสิ่งต่าง ๆ ที่เกื้อกูลการดำรงชีวิต การพึ่งตนเอง การนำตนเอง การคิด การทำ การเพิ่มพูนประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติจริงด้วยตนเองเพื่อให้เกิดความพึงพอใจ เกิดความซาบซึ้งในคุณค่าของชีวิตและการงานอย่างต่อเนื่อง อันที่จริงก็คือสิ่งแวดล้อมนั่นเอง

การท่องจำ การอ่านจากตำราและการบอกเล่าจากผู้สอนเป็นเพียงการเริ่มกิจกรรมการพัฒนาตนเองเท่านั้น งานสำคัญคือการตั้งจุดมุ่งหมายแห่งชีวิตของตนเองและการปรับเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ให้ส่งเสริมการนำตนเองไปสู่จุดมุ่งหมายดังกล่าวนี้

2. การเตรียมพื้นฐานชีวิตเพื่อการพัฒนาตนเอง

การพัฒนาตนเองต้องมีขั้นตอน มีทิศทางและกิจกรรมที่เหมาะสม ผู้ที่จะพัฒนาตนเองได้ง่ายจะต้องอาศัยพื้นฐานเดิมทางครอบครัวและการสั่งสอนอบรมเบื้องต้นที่ดีงาม อย่างไรก็ตามผู้ที่มีความขาดแคลนหรือบกพร่องด้านพื้นฐานทางครอบครัวและการสั่งสอนอบรมเบื้องต้นที่เหมาะสมก็สามารถใช้วิธีการพัฒนาตนเองแก้ไขสิ่งบกพร่องต่าง ๆ ได้ สำหรับการสร้างพื้นฐานชีวิตของตนให้ก้าวหน้าไปสู่ความดีงามนั้นบุคคลทุกคนสามารถเริ่มต้นได้ตามอัธยาศัย

การพัฒนาตนเองเป็นการจัดการศึกษาให้ตนเองตลอดชีวิต ดังนั้นการเตรียมพื้นฐานชีวิตที่ดีให้ตนเองจึงมีความสำคัญยิ่ง การเตรียมพื้นฐานชีวิตทำได้โดยการตรวจสอบตนเอง การศึกษาตนเอง การพิจารณาตนเองว่าตนเองมีคุณสมบัติที่ด้อยอะไรบ้าง มีจุดอ่อนอะไรบ้าง ต้องการอะไรเป็นพิเศษในชีวิต บุคคลที่มีพื้นฐานการพัฒนาตนเองอาจจะมีคุณสมบัติที่พึงประสงค์หลายประการ เช่น มีความสามัคคีกัน ขยันขันแข็งในการทำงาน ศึกษาหาความรู้ใส่ตนอยู่เป็นนิจ ใฝ่ก้าวหน้าหาความเจริญใส่ตน คิดพึ่งตนเอง เชิดชูตนเองด้วยความดี รักเกียรติเสมอชีวิต เป็นต้น แต่ถ้าขาดคุณสมบัติดังกล่าวย่อมสามารถเสริมสร้างขึ้นเองได้ตามวิธีการพัฒนาตนเอง

3. นโยบายการจัดการศึกษาตามแนวการพัฒนาตนเอง

นโยบายการจัดการศึกษาตามแนวการพัฒนาตนเองมีดังนี้

- 3.1 สั่งสมความดี
- 3.2 มีจุดมุ่งหมายแห่งชีวิต
- 3.3 คิดพึ่งตนเอง
- 3.4 เกรงกลัวบาปหยาบช้า
- 3.5 ตั้งหน้าทำประโยชน์แก่สังคม
- 3.6 อบรมตนทุกเวลา
- 3.7 พัฒนากำลังกาย กำลังใจ กำลังความคิด
- 3.8 เลี้ยงชีวิตชอบ

วิธีการพัฒนาตนเอง

วิธีการพัฒนาตนเองมีหลายวิธี บางวิธีให้ผลช้า บางวิธีให้ผลเร็ว ผู้ต้องการพัฒนาตนเองต้องรู้จักเลือกว่าวิธีใดเหมาะสมกับตนเองมากที่สุด คือเกิดผลดี ยั่งยืน และเรียบริยที่สุดแก่ตน วิธีการพัฒนาตนเองที่เหมาะสมคือวิธีการที่ก่อให้เกิดแรงจูงใจและความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง ช่วยให้ตนเองเกิดอิสรภาพ

ทางความคิดและการกระทำ แต่ไม่สร้างความเป็นตัวของตัวเองให้คนอื่น ๆ และตนเอง รวมทั้งสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งของวิธีการพัฒนาตนเองซึ่งประกอบด้วยเทคนิคต่าง ๆ คือ

1. ศึกษาประวัติบุคคลสำคัญ
2. เข้าใจชีวิตและการต่อสู้
3. ปลูกคุณสมบัติบุคคลสำคัญ
4. ปลูกใจตนเอง
5. ส่งเสริมตนเอง

ศึกษาประวัติบุคคลสำคัญ โดยการสังเกต การฟังและการอ่านประวัติคนดี ผู้ทำประโยชน์ให้แก่สังคม ล้มลาภหรือทำงานกับบุคคลที่สังคมยกย่องว่าเป็นคนดี อ่านประวัติสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชมภาพยนตร์ชีวิตบุคคลสำคัญของโลก เช่น คานธี, ชาร์ลส์ ดาร์วิน, ลินคอล์น, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ชมโทรทัศน์รายการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง สังเกตการปฏิบัติของพระสงฆ์ที่มีจริยาวัตรอันงาม เป็นต้น

เข้าใจชีวิตและการต่อสู้ โดยการพิจารณาความเป็นมาในชีวิตของตนเองและคนอื่น ๆ ทบทวนเหตุการณ์สำคัญในชีวิตของตนเองและญาติพี่น้อง ปู่ย่าตายาย แล้วเขียนประวัติละเอียดของตนเองและตระกูลของตน เฝินหาบทเรียนจากประสบการณ์ของตน วิเคราะห์ความผิดพลาดต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้นทุกด้าน พิจารณาความจริงของชีวิตด้านต่าง ๆ เช่น การเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย ความรัก ความสุข ความทุกข์ ลาภ ยศ สรรเสริญ ความล้มเหลว ความสำเร็จ ความยากจน ความมั่งคั่ง การศึกษา ความรู้ ความเจริญ ความเสื่อม ฯลฯ ว่าสิ่งดังกล่าวมีธรรมชาติเป็นอย่างไร

ปลูกคุณสมบัติบุคคลสำคัญ โดยการสำรวจคุณสมบัติของตนเองตามรายการคุณสมบัติของบุคคลสำคัญและผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตและหน้าที่การ

งาน กำหนดหลักปฏิบัติสำหรับตนเอง เช่น ซื่อตรงต่อตนเองและคนอื่น ทำงานให้เสร็จทุกครั้ง ประหยัดเวลา และทรัพย์สิน ละเอียดรอบคอบในการทำงาน ฝึกสมาธิวันละหลาย ๆ ครั้ง คิดถึงจุดมุ่งหมายแห่งชีวิตของตนเอง และพยายามทำกิจกรรมเพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายนั้น ยกย่องสรรเสริญคนดีและคนเก่ง บันทึกเหตุการณ์ประจำวันไว้ทุกวัน เขียนคำสอนตนเองวันละหนึ่งข้อ เป็นต้น

ปลุกใจตนเอง โดยพูดย้ำกับตนเองว่า ตนเองมีความสามารถ วางแผนการทำงานล่วงหน้า บันทึกค่าใช้จ่ายของตนเอง ทำโครงการพัฒนาตนเอง ทำสมุดประวัติของตนเอง จัดห้องทำงานและที่พักให้สวยงาม บันทึกความสำเร็จของตนเองไว้ คบคนดี ช่วยเหลืออุปการะ

ญาติพี่น้อง พัฒนาตระกูลและท้องถิ่นเดิมของตน ทำบุญและเสียสละเพื่อส่วนรวม มีความหวังและมองโลกในแง่ดี

ส่งเสริมตนเอง โดยกำหนดจุดมุ่งหมายแห่งชีวิตของตนเอง สร้างสัญลักษณ์จุดมุ่งหมายด้วยไม้และหิน ออมทรัพย์เพื่อความสำเร็จในชีวิตและการงาน ทำประโยชน์แก่สังคม ทำงานอย่างมีความสุข หมั่นศึกษาค้นคว้าความรู้ ค้นคว้าวิจัยสิ่งต่าง ๆ คบปราชญ์ รักษาสุขภาพทางกายและจิต แก้อุปสรรคพรัองของตนเอง คบมิตรที่ดี อบรมตนเองอยู่เสมอ มีสติในการกระทำและการคิด เป็นต้น

ผศ.ดร. พิสิทธิ์ สารวิจิตร

อดีตข้าราชการบำนาญมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

พิสิทธิ์ สารวิจิตร. ตำราวิชาพุทธศาสตร์การพัฒนาตนเองและบุคลิกภาพจากระดับอนุบาลถึงปริญญาเอก.

กรุงเทพฯ : กลุ่ม “วิทยาศาสตร์”, 2525.

ปรัชญาการศึกษา กับทฤษฎีคณิตศาสตร์

ความหมาย

ปรัชญาการศึกษา กับ ทฤษฎีคณิตศาสตร์ (Philosophy of Education and Theory of Mathematics) หมายถึง ความสอดคล้องระหว่างความคิดทางปรัชญาการศึกษาที่ว่า การศึกษาคือความเจริญงอกงาม กับสมการทางคณิตศาสตร์ $y = e^x$

ความเป็นมา

เลออนฮาร์ด ออยเลอร์ (Leonhard Euler) นักคณิตศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่ของโลกชาวสวิสมีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1707 - ค.ศ. 1783 ได้ค้นพบจำนวนที่มีประโยชน์สำหรับเป็นฐาน (base) ของสมการเอกซ์โพเนนเชียลธรรมชาติ (natural exponential equation) จำนวนนี้เป็นจำนวนอตรรกยะ (irrational number) มีค่า 2.71828... e เป็นสัญลักษณ์ของค่านี้เรียกว่าค่า e เป็นตัวอักษรตัวเล็กของอักษรหน้าชื่อของ ออยเลอร์ (Euler) เป็นการให้เกียรตินักคณิตศาสตร์ ท่านนี้ (Haeussler and Paul, 1990) เอกสารบางเล่มเขียนว่านักคณิตศาสตร์ชาวสวิส ชื่อ Jacob Bernoulli (ค.ศ.1654 - 1705) เป็นผู้พบค่า e เมื่อนำเอา x และ y มาสร้างเป็นสมการ $y = e^x$ แล้วก็จะได้กราฟที่ไม่ว่า x จะมีค่าเป็นบวกหรือลบและ

ค่าน้อยหรือมากเท่าใด ค่าของ y ก็จะไม่เป็นศูนย์และไม่น้อยกว่าศูนย์ ค่า y มีค่าเป็นบวกเพิ่มขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ในปี ค.ศ.1916 จอห์น ดุย (John Dewey) (Dewey,1916) บางคนอ่านว่า จอห์น ดิวอี้ หรือ จอห์น ดิวอี้ ได้เสนอแนวความคิดทางปรัชญาการศึกษาที่สำคัญว่าการศึกษาคือความเจริญงอกงาม (Education is Growth) ความคิดดังกล่าวนี้เผยแพร่ไปในที่ต่าง ๆ และเป็นที่ยอมรับของนักการศึกษาทั่วโลก

ศาสตราจารย์ ดร. ลาโรช บัวศรี เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ที่ถนนประสานมิตร ระหว่างวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2496 ถึง วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2496 จากนั้น เป็นผู้อำนวยการวิทยาลัยวิชาการศึกษา ระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2496 ถึง วันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2497 ต่อมาเป็นอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา เมื่อวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2499 ท่านผู้นี้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกทางวิชาการศึกษา จากมหาวิทยาลัยแห่งรัฐโอไฮโอ (Ohio State University) ได้เรียนปรัชญาการศึกษาของ จอห์น ดุย ท่านกลับมาเมืองไทย เป็นผู้ดำเนินการยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ที่ถนนประสานมิตร เป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการประกาศจัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2496

และเปิดการเรียนการสอน เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2496 และมีพระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการ ศึกษาเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2497 ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้คิดตราของวิทยาลัยวิชาการ

ศึกษาจากกราฟของสมการ $y = e^x$ ซึ่งเป็นเส้นกราฟที่ “ขึ้นไปเรื่อย ๆ” ตรงกับความหมายของการศึกษาที่ว่า การศึกษาคือความเจริญงอกงาม (บังอร ภูวภิรมย์ขวัญ บรรณาธิการ, 2531)

Jacob Bernoulli (ค.ศ.1654 - 1705)

Leonhard Euler(ค.ศ. 1707 - 1783)

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี (พ.ศ. 2459 - พ.ศ. 2536)

สาระสำคัญเกี่ยวกับสมการ $y = e^x$

บทนิยาม

e คือ ลิมิต (limit) ของอนุกรม $(1 + \frac{1}{r})^r$ เมื่อ r มีค่าเป็นจำนวนเต็มบวก (Daniels, 1956) จากนิยามดังกล่าวสามารถเขียนตามสูตรของเทย์เลอร์ (Taylor's Formula) (Fisher and Ziebur, 1965) ได้ว่า

$$e = (1) \frac{(1-0)^0}{0!} + (1) \frac{(1-0)^1}{1!} + (1) \frac{(1-0)^2}{2!} + (1) \frac{(1-0)^3}{3!} + (1) \frac{(1-0)^4}{4!} + (1) \frac{(1-0)^5}{5!} + \dots$$

$$+ (1) \frac{(1-0)^r}{r!}$$

เมื่อ $r!$ เป็นสัญลักษณ์อ่านว่า r แฟกทอเรียล (factorial) ซึ่งหมายถึง ผลคูณของจำนวนเต็มบวกจำนวนแรก(คือ 1)คูณกับจำนวนเต็มบวกถัดๆ ไป จนถึง r เช่น $5! = 1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5$ เป็นต้น สำหรับ $0! = 1$ และ $(1-0)^0=1, (1-0)^1, (1-0)^2, (1-0)^3, (1-0)^4, (1-0)^5, \dots (1-0)^r$ จะเท่ากับ 1

ดังนั้น

$$e = \frac{1}{0!} + \frac{1}{1!} + \frac{1}{2!} + \frac{1}{3!} + \frac{1}{4!} + \frac{1}{5!} + \dots$$

$$e = 1 + 1 + \frac{1}{1 \times 2} + \frac{1}{1 \times 2 \times 3} + \frac{1}{1 \times 2 \times 3 \times 4} + \frac{1}{1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5} + \dots$$

ถ้าคิดทศนิยมแค่ 5 ตำแหน่ง (เพราะเป็นทศนิยมไม่ซ้ำที่มีต่อไปไม่สิ้นสุดแล้วจะได้ดังนี้)

$$e = 2 + 0.5 + 0.16666 + 0.04166 + 0.00833 + \dots$$

$$e = 2.71828 \dots$$

จาก $y = e^x$ หรือ $y = (2.71828 \dots)^x$ เมื่อ แทนค่า x ด้วยจำนวนต่าง ๆ จะได้ค่า y ตามตาราง 1

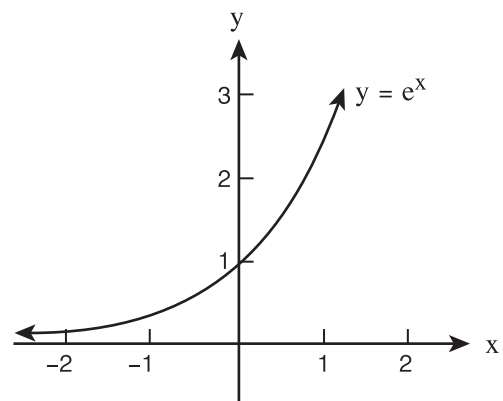
ตาราง 1 ค่า y หรือ e^x และ e^{-x} ตารางนี้ใช้ค่า x ตั้งแต่ 0.00 ถึง 9.50 และ 10.00 (Haeussler and Paul, 1990 : APPENDIX B : 776 - 777)

x	e^x	e^{-x}	x	e^x	e^{-x}
0.00	1.0000	1.00000	0.28	1.3231	.75578
0.01	1.0101	0.99005	0.29	1.3364	.74826
0.02	1.0202	0.98020	0.30	1.3499	.74082
0.03	1.0305	.97045	0.31	1.3634	.73345
0.04	1.0408	.96079	0.32	1.3771	.72615
0.05	1.0513	.95123	0.33	1.3910	.71892
0.06	1.0618	.94176	0.34	1.4049	.71177
0.07	1.0725	.93239	0.35	1.4191	.70469
0.08	1.0833	.92312	0.36	1.4333	.69768
0.09	1.0942	.91393	0.37	1.4477	.69073
0.10	1.1052	.90484	0.38	1.4623	.68386
0.11	1.1163	.89583	0.39	1.4770	.67706
0.12	1.1275	.88692	0.40	1.4918	.67032
0.13	1.1388	.87810	0.41	1.5068	.66365
0.14	1.1503	.86936	0.42	1.5220	.65705
0.15	1.1618	.86071	0.43	1.5373	.65051
0.16	1.1735	.85214	0.44	1.5527	.64404
0.17	1.1853	.84366	0.45	1.5683	.63763
0.18	1.1972	.83527	0.46	1.5841	.63128
0.19	1.2092	.82696	0.47	1.6000	.62500
0.20	1.2214	.81873	0.48	1.6161	.61878
0.21	1.2337	.81058	0.49	1.6323	.61263
0.22	1.2461	.80252	0.50	1.6487	.60653
0.23	1.2586	.79453	0.51	1.6653	.60050
0.24	1.2712	.78663	0.52	1.6820	.59452
0.25	1.2840	.77880	0.53	1.6989	.58860
0.26	1.2969	.77105	0.54	1.7160	.58275
0.27	1.3100	.76338	0.55	1.7333	.57695

x	e^x	e^{-x}	x	e^x	e^{-x}
0.56	1.7507	.57121	0.86	2.3632	.42316
0.57	1.7683	.56553	0.87	2.3869	.41895
0.58	1.7860	.55990	0.88	2.4109	.41478
0.59	1.8040	.55433	0.89	2.4351	.41066
0.60	1.8221	.54881	0.90	2.4596	.40657
0.61	1.8404	.54335	0.91	2.4843	.40252
0.62	1.8589	.53794	0.92	2.5093	.39852
0.63	1.8776	.53259	0.93	2.5345	.39455
0.64	1.8965	.52729	0.94	2.5600	.39063
0.65	1.9155	.52205	0.95	2.5857	.38674
0.66	1.9348	.51685	0.96	2.6117	.38289
0.67	1.9542	.51171	0.97	2.6379	.37908
0.68	1.9739	.50662	0.98	2.6645	.37531
0.69	1.9937	.50158	0.99	2.6912	.37158
0.70	2.0138	.49659	1.00	2.7183	.36788
0.71	2.0340	.49164	1.10	3.0042	.33287
0.72	2.0544	.48675	1.20	3.3201	.30119
0.73	2.0751	.48191	1.30	3.6693	.27253
0.74	2.0959	.47711	1.40	4.0552	.24660
0.75	2.1170	.47237	1.50	4.4817	.22313
0.76	2.1383	.46767	1.60	4.9530	.20190
0.77	2.1598	.46301	1.70	5.4739	.18268
0.78	2.1815	.45841	1.80	6.0496	.16530
0.79	2.2034	.45384	1.90	6.6859	.14957
0.80	2.2255	.44933	2.00	7.3891	.13534
0.81	2.2479	.44486	2.10	8.1662	.12246
0.82	2.2705	.44043	2.20	9.0250	.11080
0.83	2.2933	.43605	2.30	9.9742	.10026
0.84	2.3164	.43171	2.40	11.023	.09072
0.85	2.3396	.42741	2.50	12.182	.08208

x	e^x	e^{-x}	x	e^x	e^{-x}
2.60	13.464	.07427	4.90	134.29	.00745
2.70	14.880	.06721	5.00	148.41	.00674
2.80	16.445	.06081	5.10	164.02	.00610
2.90	18.174	.05502	5.20	181.27	.00552
3.00	20.086	.04979	5.30	200.34	.00499
3.10	22.198	.04505	5.40	221.41	.00452
3.20	24.533	.04076	5.50	244.69	.00409
3.30	27.113	.03688	5.60	270.43	.00370
3.40	29.964	.03337	5.70	298.87	.00335
3.50	33.115	.03020	5.80	330.30	.00303
3.60	36.598	.02732	5.90	365.04	.00274
3.70	40.447	.02472	6.00	403.43	.00248
3.80	44.701	.02237	6.25	518.01	.00193
3.90	49.402	.02024	6.50	665.14	.00150
4.00	54.598	.01832	6.75	854.06	.00117
4.10	60.340	.01657	7.00	1096.6	.00091
4.20	66.686	.01500	7.50	1808.0	.00055
4.30	73.700	.01357	8.00	2981.0	.00034
4.40	81.451	.01228	8.50	4914.8	.00020
4.50	90.107	.01111	9.00	8103.1	.00012
4.60	99.484	.01005	9.50	13360.0	.00007
4.70	109.95	.00910	10.00	22026.0	.00005
4.80	121.51	.00823			

ค่า x และ y ตามตาราง 1 นั้น เมื่อนำมาสร้างกราฟแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง x และ y จะได้ภาพกราฟดังภาพ 1

ภาพ 1 กราฟของสมการ $y = e^x$

ภาพกราฟนี้แสดงว่า ไม่ว่า x จะมีค่าเป็นลบหรือบวก มีค่าตั้งแต่น้อยไปจนถึงมากเท่าใด ค่า y ก็จะมีค่าไม่เป็น 0 และไม่เป็นลบ มีค่าเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุด เส้นกราฟจะงอกขึ้นไปเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุดอันตรงกับความคิดทางปรัชญาการศึกษาที่ จอห์น ดุยเสนอไว้ว่าการศึกษาคือความเจริญงอกงาม (Education is Growth.)

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ผู้ก่อตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาได้สำเร็จ เปิดดำเนินการเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ.2496 และมีพระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษา เมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2497 ท่านได้คิดตราของวิทยาลัยวิชาการศึกษาเป็นรูปกราฟของสมการ $y = e^x$ มีความหมายที่ใช้เป็นคำขวัญของวิทยาลัยวิชาการศึกษาว่า ลึกขุา วิรุฬุหิ สมปตตะา แปลว่า การศึกษาคือความเจริญงอกงาม

ต่อมา ศาสตราจารย์ ดร.สุคดี เหล่าสุนทร ดำเนินการยกฐานะวิทยาลัยวิชาการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัย คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2517 ให้ยกฐานะวิทยาลัยวิชาการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาพระราชทานนามมหาวิทยาลัยว่า ศรีนครินทรวิโรฒ มีความหมายว่า มหาวิทยาลัยที่เจริญเป็นศรีสง่าแก่มหานคร ตามหนังสือ ที่ รล. 0002/1601 ลงวันที่ 6 มีนาคม 2517 จากสำนักราชเลขาธิการ เรื่องพระราชทานชื่อมหาวิทยาลัย สำหรับพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒนั้นได้รับการตราพระราชบัญญัติ เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2517

จะเห็นได้ว่า ศรีนครินทรวิโรฒ มีความหมายสอดคล้องกับ $y = e^x$ เช่นกัน นับว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์อย่างยิ่ง ตราของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ก็ยังคงเป็นกราฟของ $y = e^x$ เช่นเดิม ดังนี้

การนำมาใช้

สมการ $y = e^x$ มีเส้นกราฟที่เพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุดนั้นตรงกับความคิดทางปรัชญาการศึกษาของจอห์น ดุยเสน ที่นิยามการศึกษา คือ ความเจริญงอกงาม วิทยาลัยวิชาการศึกษาและมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ นำมาใช้เป็นตราสัญลักษณ์ของวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมีคำขวัญว่า ลึกขุา วิรุฬุหิ สมปตตะา แปลว่า การศึกษาคือ ความเจริญงอกงาม

ความเจริญงอกงามของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ดังเส้นกราฟของ $y = e^x$ มีมาตามลำดับดังนี้

- พ.ศ. 2492 โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ที่ถนนประสานมิตร
- พ.ศ. 2496 วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร
- พ.ศ. 2498 วิทยาลัยวิชาการศึกษา ปทุมวัน
- วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสนชลบุรี
- พ.ศ. 2510 วิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก
- พ.ศ. 2511 วิทยาลัยวิชาการศึกษา มหาสารคาม
- วิทยาลัยวิชาการศึกษา สงขลา
- พ.ศ. 2512 วิทยาลัยวิชาการศึกษา พระนคร
- ต่อมาเรียกว่า บางเขน
- พ.ศ. 2513 วิทยาลัยวิชาการศึกษา พลศึกษา
- พ.ศ. 2517 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ทั้ง 8 วิทยาเขต

- พ.ศ. 2528 คณะแพทยศาสตร์ วชิรพยาบาล มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ต่อมาเป็น คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประธานมิตรศาสตราจารย์พิเศษ นายแพทย์ปราโมทย์ วีรานูวัตติ เป็น ผู้ก่อตั้งคณะแพทยศาสตร์นี้ เวลา ต่อมา มีคณะทันตแพทยศาสตร์และ คณะศิลปกรรมศาสตร์ที่มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ประธานมิตร
- พ.ศ. 2535 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ องค์กรฯ อำเภองครักษ์ จังหวัดนครนายก ช่วงพ.ศ. 2530-2536 สำเร็จบุญเรื่องรัตน เป็นรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2532) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานคณะกรรมการพิจารณากำหนดทิศทาง ในการผลิตบัณฑิตตามคำสั่ง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ 532/2530 ได้ระดมความคิด ของคณาจารย์ และ ผู้บริหาร มหาวิทยาลัย ทั้ง 8 วิทยาเขต กำหนด ทิศทางการผลิตทั้งในระดับปริญญาตรี ปริญญาโทและปริญญาเอก ในทิศทาง การผลิตบัณฑิตประการหนึ่งสำหรับ ที่ดิน 947 ไร่ 2 ตารางวา ของ องครักษ์ จังหวัดนครนายก นั้นมุ่ง ไปที่พัฒนาให้เป็นศูนย์การศึกษาวิทยาศาสตร์ประยุกต์และเทคโนโลยี สภา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เห็น ชอบทิศทางการผลิตบัณฑิต เมื่อ วันที่ 23 กันยายน 2531 จากนั้น ได้เริ่มดำเนินการโครงการจัดตั้ง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ องครักษ์ จังหวัดนครนายก จนคณะ รัฐมนตรีมีมติอนุมัติให้ดำเนินการสร้าง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ องครักษ์ เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535 มี 6 คณะและหนึ่งสถาบัน ดังนี้
1. คณะวิศวกรรมศาสตร์
 2. คณะอุตสาหกรรมศาสตร์
 3. คณะกายภาพบำบัด
 4. คณะเภสัชศาสตร์
 5. คณะทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม
 6. คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา
 7. สถาบันวิจัยและพัฒนา
- เมื่อคณะรัฐมนตรีอนุมัติแล้ว ก็ได้ดำเนินการ ก่อสร้างมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ องครักษ์ จังหวัดนครนายก อย่างต่อเนื่องกันมาทุกยุค จนปัจจุบัน นี้มีคณะต่างๆ ดังนี้ (สำเร็จ บุญเรื่องรัตน)
1. คณะวิศวกรรมศาสตร์
 2. คณะแพทยศาสตร์
 3. คณะพยาบาลศาสตร์
 4. คณะสหเวชศาสตร์
 5. คณะเภสัชศาสตร์
 6. คณะพลศึกษา
 7. คณะวิทยาศาสตร์ศึกษา
- พ.ศ. 2558 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มี วิทยาลัย สถาบัน สำนัก และศูนย์เพิ่มขึ้นอีก เช่น

สถาบันเอเชียแปซิฟิกศึกษา สถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม
สถาบันการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สำนัก
คอมพิวเตอร์ ศูนย์วิทยาศาสตร์ศึกษา ศูนย์วิจัยและ
บริการ สถาบันการศึกษาพิเศษ เป็นต้น

สำหรับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการ
เรียนการสอน ต้องมุ่งไปที่ให้ผู้เรียนมีความเจริญ
งอกงามในด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม
ตลอดจนมีคุณธรรมจริยธรรมให้มากๆ จึงจะถือได้ว่าเป็น
เป็นการจัดการศึกษาเพื่อความเจริญงอกงามของบุคคล

ศ.ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการชำนาญ

อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบการศึกษา

และจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

- บังอร ภาวภิรมย์ขวัญ บรรณาธิการ. (2531). **ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล**. กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา.
- มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2546). **ทิศทางการผลิตบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2543). “จากห้องฟุ้งดินเปรี้ยว... เป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ องค์กรักษ์.” **โครงการสารานุกรมศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. สารานุกรมศึกษาศาสตร์ฉบับรวมเล่มเฉพาะเรื่อง สาขาบุคคล องค์กร และสถาบันที่เกี่ยวกับการศึกษา อันดับ 1 3 ยุค ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**. กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา.
- Daniels, F. (1956). **Mathematical Preparation for Physical Chemistry**. New York : McGraw-Hill Book Company, Inc.
- Dewey, J. (1916). **Democracy and Education**. New York : Macmillan Publishing Co., Inc.
- Fisher, R.C. and Ziebur, A.D. (1965). **Calculus and Analytical Geometry**. 2nded. Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice – Hall, Inc.
- Haeussler, Jr., E.F. and Paul, R.S. (1990). **Introductory Mathematical Analysis for Business, Economics, and the Life and Social Sciences**. 6th ed. Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice – Hall, Inc.

บูรณาการ

1. ความหมายของคำว่า “บูรณาการ” (integration)

โดยทั่วไป ชีวิตมนุษย์ย่อมจะเต็มไปด้วยปัญหา ถ้าไม่อาจแก้ปัญหาเหล่านั้นให้ลุล่วงไปได้แล้ว ก็คงจะต้องทรมาน หรือเป็นทุกข์อยู่เรื่อยไป

ปัญหาของมนุษย์ ซึ่งมีอยู่มากมายนั้น อาจแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทดังต่อไปนี้

1.1 ปัญหาเฉพาะบุคคล เช่น บางคนไม่มีอาหารกินเพียงพอ อดๆอยากๆ ไม่มีเครื่องนุ่งห่มเพียงพอ ต้องประสบกับความหนาวเย็นจนเป็นภัยต่อสุขภาพ ไม่มีบ้านช่องอาศัย ไม่มียารักษาโรคในเวลาเจ็บป่วย ฯลฯ

1.2 ปัญหาของส่วนรวม เช่น ปัญหาของสังคม อันสืบเนื่องมาจากการไม่มีอาชีพ ความยากจน โรคภัยไข้เจ็บ ขาดการศึกษา ยาเสพติด การขาดความรู้เรื่องคุณธรรมศีลธรรม และขาดความยุติธรรมในสังคม

การแบ่งประเภทของปัญหาของมนุษย์นั้น นอกจากแบ่งเป็นสองประเภทนี้แล้ว ก็อาจจะแบ่งโดยวิธีอื่นได้อีก แต่จะไม่ขอกล่าว ณ ที่นี้

ถ้ามนุษย์สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตของตนลุล่วงไปพอสมควรหรือลุล่วงไปเป็นส่วนใหญ่ เช่นในเรื่องปัจจัยสี่ เรื่องการมีอาชีพ เรื่องการมี

คุณธรรมและศีลธรรมประจำใจ เป็นต้น ก็นับว่าเป็นชีวิตที่มีความสุขระดับหนึ่งแล้ว ชีวิตของบุคคลผู้นั้นก็พอจะดำรงไปได้ หรืออาจกล่าวโดยประมาณได้ว่า มีชีวิตที่มีสมดุล (equilibrium) พอสมควร มีความสุขพอสมควร หรือมีความสมบูรณ์พอสมควร

ในทางตรงกันข้าม ถ้ามนุษย์ยังไม่สามารถแก้ปัญหาพื้นฐานในชีวิตของตนให้ตกไปได้ เช่น ยังลำบากในเรื่องที่อยู่ อาหารการกิน มีโรคภัยไข้เจ็บ ไม่มีงานทำ ซ้ำยังติดยาเสพติดอีกด้วย ชีวิตของบุคคลผู้นั้นก็ย่อมเต็มไปด้วยความกังวล ความทรมาน และความทุกข์ระทมใจ เรียกได้ว่าเป็นชีวิตที่ไม่มีสมดุล ไม่มีความสมบูรณ์ เป็นทุกข์มาก

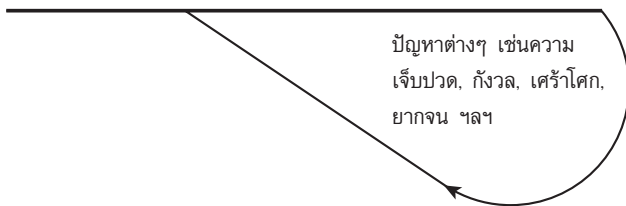
ชีวิตของบุคคลที่แก้ปัญหาของชีวิตได้เป็นส่วนมาก ไม่มีความทุกข์มากมายนัก หรือที่เรียกว่ามีชีวิตที่มีความสมดุลหรือมีความสมดุลพอสมควรนั้น เปรียบได้กับ เส้นตรง ในรูปข้างล่างนี้

ชีวิตที่มีสมดุล (equilibrium)

ในกรณีเช่นนี้ บุคคลผู้นั้นจะต้องพยายามรักษาสภาพของชีวิตดังกล่าวไว้ให้ดีหรือปรับปรุงให้มีความสมดุลอยู่เสมอจึงจะประสบกับชีวิตที่ดีตลอดไป

ส่วนชีวิตของบุคคลที่แก้ปัญหาในชีวิตไม่ได้ มีแต่ความขาดแคลน ความเข็ญใจและความทุกข์ หรือที่เรียกว่า ชีวิตไม่มีวามสมดุลนั้น เปรียบได้กับเส้นตรงที่ตกลงมาเป็นมุม ภายในมุมก็คือปัญหาต่าง ๆ ความขาดแคลน ความทุกข์ด้วยประการทั้งปวง ดังรูปข้างล่างนี้

ชีวิตที่ไม่มีสมดุล เส้นตรงตกลงมาเป็นมุม

ในกรณีเช่นนี้ บุคคลผู้นี้จะต้องพยายามอย่างยิ่งที่จะแก้ปัญหามาตามแนวทางของคุณธรรมและศีลธรรมให้ลุล่วงไปให้หมดหรือเกือบหมดเพื่อจะได้ยกเส้นตรงที่ตกลงมานั้นกลับขึ้นไปตามเดิม กล่าวคือต้องพยายามให้เกิดความสมดุลให้จงได้ ไม่มากก็น้อยเพื่อสภาพของชีวิตจะได้ดีขึ้น

เมื่อเป็นดังนี้ การมี**สมดุล**หรือมี**ความสมบูรณ** จึงเป็นสิ่งจำเป็นและพึงประสงค์ยิ่งในชีวิตของมนุษย์ทุกคน คำว่า **สมดุล** (equilibrium) นี้ใช้กันมากในวิชาวิทยาศาสตร์ แต่ในวิชาการศึกษา (หรือศึกษาศาสตร์ หรือครุศาสตร์) ใช้คำว่า **บูรณาการ** (integration) ในวิชาปรัชญาถือว่าทั้งสองคำนี้มีความหมายทำนองเดียวกัน

ตอนที่บัญญัติศัพท์คำว่า “integration” กันนั้นได้คิดว่า คำนี้หมายถึง**ความสมบูรณ** (คือความปราศจากปัญหาที่ร้ายแรงจนแก้ไขไม่ไหว, ความปราศจากภัย, ความปราศจากกังวล ฯลฯ) ดังนั้นจากคำว่า **สมบูรณ** ที่ใช้กันอยู่แล้วนั้น ก็ได้ถอดเอาคำว่า **บูรณ** ออกมาแล้วบัญญัติคำใหม่ว่า **บูรณาการ**

สภาพที่ปราศจากปัญหา ปราศจากภัย ปราศจากความปวดร้าว เหล่านี้ถ้า **อยู่ในระดับสูงสุด**คือถึงขั้นที่

ปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลงโดยเด็ดขาด กล่าวคือปราศจากกิเลสและความทุกข์แล้ว ก็คือสภาพที่เรียกว่า **นิพพาน** นั่นเอง

แต่ในระดับต่ำๆ ในฐานะที่เป็นมนุษย์ธรรมดาๆ สภาพที่เรียกว่า **บูรณาการ** ก็เป็นสิ่งที่พึงประสงค์อย่างยิ่งแล้ว

2. ความพยายามของครูในการที่จะให้นักเรียนได้มีบูรณาการ

ตามที่กล่าวแล้วว่า **บูรณาการ** ก็คือสภาพที่ปราศจากความกังวล ความปวดร้าว การถูกข่มเหง ความเกรงกลัว ฯลฯ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือปราศจากปัญหาอันร้ายแรงนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนาอย่างยิ่งในทำนองเดียวกัน ครูก็ต้องการให้นักเรียนของตนได้มีบูรณาการด้วยในระดับของนักเรียน

นักเรียนมักจะมีปัญหาเรื่องการเล่าเรียน คือเรียนไม่เข้าใจ ไม่รู้เรื่อง เลยไม่สนใจในการเรียน บางครั้งก็ไม่มีหนังสือเรียน ไม่มีเสื้อผ้าแต่งตัวไปโรงเรียน ไม่มีเงินจะซื้ออาหารกลางวันรับประทานที่โรงเรียน เกิดความหิวโหย บางครั้งก็ไม่อยากไปโรงเรียนเพราะถูกเพื่อนข่มเหงรังแก มีความทุกข์ระทม บางทีก็ขาดความมั่นใจ เพราะไม่เคยมีโอกาหรือไม่เคยได้รับการสนับสนุนให้กระทำอะไรได้สำเร็จสักอย่างเดียว จึงทำให้รู้สึกท้อแท้และเกรงกลัวอยู่เรื่อยๆ ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาสำคัญสำหรับชีวิตของเด็ก กล่าวคือ เป็นเรื่องที่ทำให้นักเรียนไม่มีบูรณาการทั้งสิ้น

ครูที่ได้ร่ำเรียนวิชาการศึกษามาเป็นอย่างดี ย่อมจะสำนึกในปัญหาต่าง ๆ ของนักเรียนอยู่เสมอและย่อมจะต้องช่วยแก้ปัญหาเหล่านั้นให้แก่เด็กนักเรียนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ด้วยเหตุนี้ ก่อนอื่นใด นักเรียนแต่ละคนจำจะต้องมีครูประจำตัวหรือครูที่ปรึกษา ครูที่ปรึกษาย่อมเป็นที่พึง

ของนักเรียนได้เสมอเมื่อนักเรียนถูกข่มเหงเป็นประจำ เรียนไม่รู้เรื่องเป็นประจำ ฯลฯ ก็จะต้องไปเล่าความทุกข์และปรึกษาหารือกับครูที่ปรึกษาของตนได้เสมอ เพื่อจะได้ช่วยแก้ปัญหาเหล่านั้น การที่มีครูที่ปรึกษาอยู่นั้น ย่อมจะก่อให้เกิดความอบอุ่นใจหรือบูรณาการแก่นักเรียนเป็นอย่างยิ่ง ครูประจำตัว หรือ advisor นี้ อาจจะคอยดูแลช่วยเหลือนักเรียนหลาย ๆ คนก็ได้ แต่ไม่ควรจะมากนักเพราะจะทำให้ดูแลไม่ทั่วถึง

นอกจากนี้แล้ว โรงเรียนอาจจะจัดโครงการต่าง ๆ ขึ้น เพื่อส่งเสริมหรือช่วยเหลือในการแก้ปัญหาให้แก่ นักเรียนส่วนรวมอีก เช่น

- โครงการแนะแนว
- โครงการสอนเพิ่มเติมเพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจดีขึ้น (โดยไม่เก็บเงิน)
- โครงการอาหารกลางวันโดยราคาถูกหรือไม่คิดมูลค่า

- โครงการแจกเสื้อผ้าแก่นักเรียนที่ขาดสน
- โครงการให้มีรถรับ-ส่งนักเรียน
- โครงการจัดตั้งชุมนุมต่าง ๆ เพื่อให้นักเรียนได้รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม
- ฯลฯ

การที่มีครูที่ปรึกษาและมีโครงการต่าง ๆ ขึ้นนั้นก็เพื่อส่งเสริมให้เกิดบูรณาการนั่นเอง หนึ่งที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนโดยตรงปรากฏว่าครูได้พยายามอย่างยิ่งโดยตลอดมา ที่จะช่วยให้นักเรียนได้เกิดความเข้าใจง่ายขึ้น ทั้งนี้โดยที่ได้พยายามทำการปรับปรุงหลักสูตรประการหนึ่งและทำการปรับปรุงวิธีสอนอีกประการหนึ่ง ทั้งสองประการนี้จะได้กล่าวในเรื่อง บูรณาการและการพัฒนาหลักสูตร และเรื่องบูรณาการและการพัฒนาวิธีสอนในสารานุกรมฉบับเดียวกันนี้

ศ.ดร. สาโรช บัวศรี

อดีตข้าราชการบำนาญ
อดีตอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา
อดีตอธิบดีกรมการฝึกหัดครู
อดีตรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

บูรณาการและการพัฒนาหลักสูตร

ได้กล่าวไว้แล้วในการอธิบายคำ “บูรณาการ” ว่า ครูย่อมจะพยายามอย่างยิ่งที่จะให้นักเรียนของตนได้เกิดสภาพที่เรียกว่า บูรณาการ ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เป็นต้นว่าพยายามจัดให้มีระบบครูที่ปรึกษาชั้น และการจัดให้มีโครงการต่าง ๆ เพื่อช่วยแก้ปัญหาให้แก่ นักเรียน เช่น โครงการสอนเพิ่มเติม (โดยไม่เก็บเงิน) โครงการอาหารกลางวัน โครงการจัดตั้งชุมนุมต่าง ๆ และอื่น ๆ อีกหลายประการ

1. บูรณาการและการพัฒนาหลักสูตร (integration and curriculum development)

เรื่องนี้เป็นความพยายามของครูและนักการศึกษา อีกอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้นักเรียนได้เกิดมีบูรณาการ เท่าที่ทราบกันอยู่ทั่วไป ในสมัยแรกๆ นั้น วิชาต่าง ๆ ได้แยกสอนเป็นวิชาๆ ไป ไม่เกี่ยวข้องกัน เช่น วิชาอ่านไทย วิชาเลขคณิต วิชาภูมิศาสตร์ วิชาประวัติศาสตร์ วิชาหน้าที่พลเมือง และวิชาพลศึกษา เป็นต้น วิชาต่าง ๆ ที่ปรากฏในหลักสูตรต่างๆ ก็แยกกันไปโดยไม่เกี่ยวข้องกันเลย

ต่อมาได้มองเห็นว่า วิชาเหล่านั้นสัมพันธ์กันอยู่มาก

และไม่ได้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดตามที่เข้าใจกัน นั้นเลย ถ้านักเรียนได้เรียนให้สัมพันธ์กันเสียบ้าง ก็อาจจะเกิดความหมายแจ่มชัดขึ้นและเกิดความสนใจมากขึ้น ไม่ต้องเป็นทุกข์จนเกินไปในการศึกษาเล่าเรียน และนั่น ก็คือจะเป็นการช่วยให้เกิดบูรณาการได้บ้างนั่นเอง

ยกตัวอย่าง ในภาคเรียนที่หนึ่ง ครูประวัติศาสตร์ สอนประวัติศาสตร์ประเทศจีนโบราณและในภาคเรียน เดียวกันนี้เองครูภูมิศาสตร์ก็สอนภูมิศาสตร์ประเทศ อเมริกาซึ่งเป็นการกล่าวถึงเรื่องราวของคนละทวีป ไม่เกื้อกูลในการเข้าใจที่ลึกซึ้งได้มากนัก แต่ถ้าหากใน ภาคเรียนเดียวกันนั้น หลักสูตรได้กำหนดให้เรียนทั้ง ประวัติศาสตร์จีนโบราณและภูมิศาสตร์จีนอีกด้วยแล้ว ก็จะทำให้เข้าใจได้ดียิ่งขึ้น เช่นทำไมต้องมีการสร้าง กำแพงเมืองจีน เป็นต้น

เมื่อเกิดความคิดเช่นนี้ขึ้นแล้ว ครูก็ได้พยายามจัด วิชาที่จะสอนให้สัมพันธ์กัน เพื่อนักเรียนจะได้เห็นภาพ ทั้งหมดทุกแง่มุมของเนื้อหาวิชาที่กำลังเรียนอยู่นั้น เท่าที่จะทำได้ซึ่งทั้งนี้ย่อมเป็นไปตามที่กล่าวกันไว้ใน จิตวิทยาเกสตัลท์ (gestalt psychology) ว่า “whole is greater than sum of parts.” (ส่วนทั้งหมดย่อม

จะใหญ่กว่าผลรวมของส่วนย่อยทั้งปวง) ที่ใหญ่กว่านั้นก็เพราะได้เกิดมีความหมาย (meaning) เพิ่มขึ้นมา ทำให้เกิดความเข้าใจดีขึ้นและช่วยในการสร้างเสริมบูรณาการ

ดังนั้น ตั้งแต่ต้นมาจนบัดนี้ ครูและนักการศึกษาได้พยายามคิดวิธีการต่าง ๆ ในเรื่องที่จะช่วยให้วิชาต่าง ๆ ได้สัมพันธ์กัน หรืออีกนัยหนึ่ง ก็คือเริ่มคิดที่จะพัฒนาหลักสูตรในรูปแบบต่าง ๆ

2. การพัฒนาหลักสูตรเพื่อส่งเสริมให้เกิดบูรณาการ

การพัฒนาหลักสูตรโดยที่มุ่งคิดเรื่องบูรณาการเป็นใหญ่นั้น ปรากฏว่าที่สำคัญ ๆ มีอยู่ 4 วิธี คือ

วิธีที่ 1 ได้แก่ วิธีที่ยกมาเป็นตัวอย่างแล้วนั่นเอง กล่าวคือ พยายามจัดวิชาบางวิชาที่เห็นว่าเกี่ยวข้องกัน อย่างชัดเจนให้ได้อยู่ในสัปดาห์เดียวกัน หรือในเดือนเดียวกัน หรือในภาคเรียนเดียวกัน เช่น พยายามให้วิชาประวัติศาสตร์ไทย และภูมิศาสตร์ไทยได้อยู่ในหลักสูตรของภาคเรียนเดียวกัน หรือในปีการศึกษาเดียวกัน เป็นต้น และนอกจากนี้แล้วพอถึงวิชาเรียงความไทย ก็กำหนดในหลักสูตรว่าต้องเขียนเกี่ยวกับปัญหาของประวัติศาสตร์ไทยตอนที่กำลังเรียนอยู่นั้นอีกด้วยซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

การคิดได้ดังกล่าวนี้ ในตอนแรก ๆ ก็เป็นที่ตื่นตัวกันในกลุ่มครูอาจารย์อยู่มีใช้น้อย แต่ก็เป็นการจัดวิชาหรือจัดหลักสูตรที่มุ่งให้เกิดบูรณาการเพียงในขั้นเริ่มต้นเท่านั้น

วิธีที่ 2 ต่อมาได้มองเห็นลึกลงไปอีกว่า เพื่อให้วิชาการต่าง ๆ ที่เล่าเรียนกันอยู่นั้นได้สัมพันธ์กันใกล้ชิดยิ่งขึ้น และเป็นประโยชน์ในการเรียนได้สะดวกขึ้น และจะเป็นที่เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้นไปอีก เห็นควรให้รวบรวมวิชาที่ใกล้ชิดกันมาก ๆ ให้อยู่เป็นกลุ่มวิชาเดียวกัน คือ ให้เป็นวงวิชากว้าง ๆ (broad field)

ยกตัวอย่าง วิชาอ่าน เขียน เรียงความ ไวยากรณ์ ย่อความ เหล่านี้ ให้รวมกันเป็นกลุ่มเดียวโดยที่เพิ่งเล็งถึงการพูด การฟัง การเขียน และการอ่านเป็นส่วนใหญ่ และให้ชื่อกลุ่มวิชานี้ว่า วิชาศิลปะทางภาษา (language arts) ซึ่งอาจจะแบ่งกลุ่มวิชาใหม่นี้ได้เป็น 2 ส่วน คือ

- 1) ส่วนที่รับเข้า ได้แก่ การอ่านและการฟัง
- 2) ส่วนที่แสดงออก ได้แก่ การเขียนและ

การพูด

นอกจากกลุ่มวิชาศิลปะทางภาษาแล้ว ยังมีกลุ่มวิชาสังคมศึกษาและกลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์ทั่วไปอีกซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นวิธีการพัฒนาหลักสูตรแบบทำให้เป็นวงวิชากว้าง ๆ ทั้งสิ้น

การที่จัดให้วิชาต่าง ๆ ได้สัมพันธ์กันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นเช่นนี้ นับได้ว่า เป็นการจัดหลักสูตรเพื่อให้เกิดบูรณาการเป็นขั้นที่สอง

วิธีที่ 3 ต่อมาวิชาการศึกษาหรือศึกษาศาสตร์ได้เจริญก้าวหน้าไปอีกมาก ทำให้เกิดความคิดว่า ควรจะมุ่งทำให้เกิดบูรณาการให้แจ่มชัดยิ่งขึ้นกว่าเดิมคือเปลี่ยนแปลงให้ถึงโครงสร้างของหลักสูตร ไม่ใช่เปลี่ยนแปลงเพียงจัดเป็นกลุ่มวิชาเท่านั้น ดังนั้น จึงได้แบ่งหลักสูตรออกเป็นสองตอนใหญ่ ๆ ดังต่อไปนี้

<p>ตอนที่ 1 วิชาแกนกลาง (central core) ซึ่งมุ่งที่จะให้ผู้เรียนได้เกิดสภาพที่เรียกว่า บูรณาการโดยตรง</p>	<p>ตอนที่ 2 วิชาต่าง ๆ ซึ่งแยกสอนเป็นวิชา ๆ ไปตามเดิม ทั้งนี้เพื่อมุ่งให้เกิดความซ้ำซ้อนในแต่ละวิชานั้น</p>
<p>ลักษณะทั่วไปของวิชาแกนกลางมีดังนี้</p> <p>1. บังคับสำหรับทุกคนเพราะหวังว่าผู้เรียนทุกคนจะได้เกิดบูรณาการโดยแท้จริง</p>	<p>วิชาต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิชาภาษาต่างประเทศ วิชาการงาน วิชาดนตรี วิชาวิทยาศาสตร์ วิชาพลศึกษา ฯลฯ ก็คงเรียนไปตามปกติ ครูใช้วิธีสอนวิชาเฉพาะในการสอนวิชาเหล่านั้น</p>
<p>2. คาดคะเนไว้ล่วงหน้าว่า อาจเรียนในหัวข้ออะไรบ้าง โดยถือความสนใจร่วมกัน (center of interest) ของเด็กในวัยนั้น ๆ เป็นใหญ่ เช่น ค่ะเนไว้ว่าอาจจะเรียนเรื่องราวของเรา บ้านของเรา โรงเรียนของเรา ประเทศของเรา เป็นต้น ซึ่งย่อมจะเป็นเรื่องที่ทุกคนน่าจะสนใจร่วมกันแน่นอน</p>	<p>วิชาอื่น ๆ เหล่านี้มุ่งให้เกิดทักษะที่ต้องการ เช่น ทักษะในการอ่าน การเขียน การคิดเลข ตลอดจนให้ได้เนื้อความรู้ในวิชาเหล่านั้นอีกด้วย</p>
<p>3. ครูกับนักเรียนพิจารณาร่วมกัน (teacher pupils planning) เกี่ยวกับรายละเอียดของหัวข้อเหล่านั้นเพื่อให้ตรงกับเหตุการณ์และท้องถิ่นที่โรงเรียนตั้งอยู่ (วิชาแกนกลางช่วยให้นักเรียนได้เรียนสิ่งที่สนใจร่วมกันหรือสิ่งที่อาจจะเป็นเรื่องที่นักเรียนยังไม่เข้าใจ จึงอาจจะเป็นการช่วยบรรเทาความหนักใจลงได้บ้าง นับว่าเป็นการช่วยให้เกิด บูรณาการ ตามสมควร)</p>	

การคิดวิธีการที่ 3 ออกมาได้ นั้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในการพัฒนาหลักสูตรและทำให้มั่นใจยิ่งขึ้นว่าการพัฒนาหลักสูตรนั้น จะช่วยให้นักเรียนมีบูรณาการได้อีกแรงหนึ่งอย่างแน่นอน

วิธีที่ 4 ต่อมาได้คิดปรับปรุงวิธีที่ 3 ให้ลึกซึ้งลงไปอีก และให้ตรงกับความเป็นจริงในชีวิตยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้

<p>ตอนที่ 1 พยายามแก้ปัญหาของเด็กด้วยกัน โดยถือเอาตัวเด็กคือปัญหาของเด็กนั่นเอง เป็นศูนย์กลาง (child centered)</p>	<p>ตอนที่ 2 ให้เรียนวิชาต่าง ๆ ตามปกติเพื่อสนอง ความต้องการของตนเองและสังคม (personal social needs)</p>
<p>ลักษณะทั่วไปของหลักสูตรตอนที่ 1 นี้ มีดังนี้ :</p> <p>1. บังคับสำหรับทุกคน เพราะเป็นการช่วยแก้ปัญหาโดยตรง ของเด็ก ถ้าแก้ปัญหาได้ตกไปแล้ว ก็จะช่วยให้เกิด บูรณาการได้จริงจังขึ้น</p>	<p>ให้เรียนวิชาต่าง ๆ เช่น ภาษา การงาน และอาชีพ จริยธรรม คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ฯลฯ ไปตามปกติ ครู ใช้วิธีสอนสำหรับวิชาเฉพาะในการสอนวิชาเหล่านี้</p>
<p>2. ไม่มีการกำหนดไว้ล่วงหน้าในหลักสูตรว่าจะให้เรียนตาม จุดสนใจอะไร แต่ให้เน้นในสิ่งที่ปัญหาตามวัยของ เด็ก อาจจะมีรายชื่อปัญหาของเด็กในวัยต่าง ๆ ที่เห็น ได้ชัดเจนไว้บ้างพอเป็นตัวอยางหรือแนวทาง ทั้งนี้สุดแต่ จะกำหนดกันเองในระหว่างการคิดพิจารณาวางแผน ระหว่างครูและนักเรียน แต่จะต้องอยู่ในช่วงเวลา ที่กำหนดไว้ให้</p>	<p>ในการกำหนดวิชาเหล่านี้ในหลักสูตรก็ต้องคำนึงถึง ความต้องการหรือความจำเป็นของตัวผู้เรียนเองและความ จำเป็นของสังคมอีกด้วย</p>
<p>3. ครูและนักเรียนต้องช่วยกันกำหนดเองว่าอะไรเป็นปัญหา ที่สำคัญและเหมาะสม (ซึ่งแปลว่าครูจะต้องมีความ ชำนาญชำนาญเป็นอย่างดี) แล้วก็ดำเนินการเรียนการสอน เป็นปัญหา ๆ ไป ทั้งนี้โดยหวังจะให้เด็กเรียนรู้จักคิดเป็น ตัดสินใจเป็น แก้ปัญหาเป็น และรู้จักทำงานให้แก่สังคม ในการที่แก้ปัญหาของตนหรือของกลุ่มสำเร็จลุล่วงไปได้ นั้น ย่อมก่อให้เกิดบูรณาการได้ส่วนหนึ่ง</p> <p>ในการสอนหลักสูตรตอนที่ 1 นี้ ครูใช้วิธีสอนแบบ แก้ปัญหา (problem-solving method) คือใช้วิธีแก้ ปัญหาเป็นวิธีสอน</p>	

จะสังเกตได้ว่า ในการพัฒนาหลักสูตรตามวิธีที่ 3 นั้น ไม่ได้พูดเรื่องปัญหาโดยตรง แต่พูดเรื่องจุดสนใจหรือศูนย์สนใจ และยังไม่ได้เอ่ยถึงการใช่วิธีแก้ปัญหาเป็นวิธีสอน ส่วนการพัฒนาตามวิธีที่ 4 นั้น ได้ก้าวหน้าไปอีกก้าวหนึ่งและจะนำไปสู่สภาพที่เรียกว่า บูรณาการได้สะดวกยิ่งขึ้นและยังได้กล่าวถึงการสนองความต้องการส่วนตัวและความต้องการทางสังคมอีกด้วย

ทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วนี้ แสดงให้เห็นชัดเจนว่าครูและนักการศึกษาได้พยายามอย่างยิ่งที่จะให้นักเรียนของตนได้มีบูรณาการต่อไปในอนาคตก็คงจะได้มีการพยายามกันอีกในเรื่องนี้ โดยเฉพาะเมื่อได้มีการใช้คอมพิวเตอร์กันแพร่หลายแล้ว การจัดหลักสูตรให้แก่ นักเรียนเป็นรายตัว ก็คงจะเป็นความจริงขึ้นและก่อให้เกิดบูรณาการได้อย่างมาก

ศ.ดร. สาโรช บัวศรี

อดีตข้าราชการบำนาญ

อดีตอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา

อดีตอธิบดีกรมการฝึกหัดครู

อดีตรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

บูรณาการและการพัฒนาวิธีสอน

ได้กล่าวเรื่อง “บูรณาการ” และเรื่อง “บูรณาการและการพัฒนาหลักสูตร” ไว้แล้ว ต่อไปนี้จะกล่าวเรื่อง “บูรณาการและการพัฒนาวิธีสอน” ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ถ้าครูและนักการศึกษาได้เชื่ออย่างมั่นคงแล้วว่า **บูรณาการเป็นสภาวะสูงสุดอันพึงประสงค์ในชีวิต** ก็ควรจะได้พยายามทุกวิถีทางที่จะทำให้เกิดสภาวะดังกล่าวแก่นักเรียนของตน

บูรณาการและการพัฒนาวิธีสอน (integration and pedagogical development) เนื่องจากว่าเด็กนั้น ย่อมจะต้องประสบปัญหาอยู่มากมายในระหว่างที่มีชีวิตอยู่ในโรงเรียนหรือสถานศึกษา หรือแม้แต่เติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว ปัญหาแห่งชีวิตก็จะยิ่งเพิ่มขึ้นหลายเท่าทวีคูณ ดังนั้นทำอย่างไรเด็กจึงจะได้แก้ปัญหาเป็น หรือทำอย่างไรเด็กจึงจะคิดเป็น หรือมีนิสัยคิดแก้ปัญหาเป็น ติดตัวไปจนกระทั่งเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ เกี่ยวกับปัญหานี้ นักศึกษามองออกทันทีว่า สมควรให้เด็ก**ได้รู้จักและเคยชินกับวิธีแก้ปัญหา** (problem-solving method) เสียโดยเร็ว เมื่อรู้จักแล้วและเคยชินกับวิธีการนี้แล้ว เขาก็จะได้นำไปพยายามใช้แก้ปัญหาในระหว่างที่มีชีวิตเป็นนักเรียนอยู่ และนำติดตัวไปใช้ต่อไปข้างหน้าอีกด้วย

ครูและนักการศึกษาจึงตกลงใจใช้วิธีแก้ปัญหาเป็นวิธีสอนเพื่อใช้สอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ที่เป็นปัญหาโดยตรง เช่น วิชาสังคมศึกษา เป็นต้น ตัวอย่างการสอนโดยใช้วิธีแก้ปัญหาเป็นวิธีสอน จะขอยกตัวอย่างการสอนเรื่อง **ศีล 5** โดยใช้วิธีการ**แก้ปัญหาเป็นวิธีสอน** โดยสังเขปดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การกำหนดปัญหา

ด้วยปรากฏว่า ในชั้นของเรามีปัญหามากนัก อยู่กันอย่างไม่ราบเรียบ มีการลักขโมยบ้าง นักเรียนตัวโตข่มเหงนักเรียนตัวเล็กกว่าโดยมีการขู่เข็ญ ชกต่อย ทำร้ายกันบ้าง บางครั้งก็มีการโกหกหลอกลวงให้เข้าใจผิด เมื่อคนที่ถูกหลอกลวงดำเนินการไปตามที่ถูกเขาหลอกลวงก็ชวนกันโห่ร้องให้ได้อาย บางคนไปแอบสูบบุหรี่หรือดื่มสุรา หรือไปทดลองสูบบุหรี่อื่นก็มี รวมความว่ามีปัญหาร้ายแรงอยู่มาก ไม่อาจเล่าเรียนได้โดยปกติสุข เป็นสภาวะที่ชั่วร้ายไม่พึงประสงค์

ขั้นที่ 2 การตั้งสมมุติฐาน

เมื่อทราบปัญหาเช่นนี้แล้ว จะทำอย่างไรดี ตามหลักวิชาก็กล่าวไว้ว่า เราจะต้องแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้ตรงสาเหตุของปัญหานั้น ๆ เมื่อครูกับนักเรียนช่วย

กันพิจารณาสาเหตุร่วมกันแล้ว ก็เห็นว่าสาเหตุนั้นคงมีหลายระดับ แต่ในระดับที่ไม่ยากนักหรือในระดับเบื้องต้น ก็พอจะมองเห็นได้ว่า

- เรายังไม่ได้ออกกฎหรือระเบียบที่แจ้งให้ทราบทั่วกันว่า การกระทำที่กล่าวแล้วนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ

- พวกเราบางคนขาดแคลน ไม่มีเงินซื้อดินสอหรือซื้ออาหารกลางวัน

- บางคนหลงผิด ไม่คิดถึงอกเขาอกเรา ชอบหลอกลวง กลั่นแกล้ง ข่มเหงผู้ที่มีกำลังน้อยกว่า

- และอื่น ๆ อีก

ดังนั้น สมมุติฐานในการแก้ปัญหาของเราก็คือต้องพยายามแก้ไขตรงสาเหตุเหล่านั้นเป็นข้อ ๆ ไป เช่น

- ต้องร่วมมือกันกำหนดเป็นระเบียบของชั้น ไม่ให้เอาสิ่งของของผู้อื่นไปเป็นของตัวเอง ไม่สูบบุหรี่ ไม่ดื่มของเมาหรือเสพสิ่งเสพติดทั้งปวง ฯลฯ

- เพื่อแสดงน้ำใจมิตรภาพและการรู้จักแบ่งปันในชั้นของเรา นักเรียนผู้ใดมีข้าวของมาก เช่น มีดินสอ 10 แท่ง ก็อาจจะแบ่งปันให้เพื่อนร่วมชั้นของเราบ้าง ด้วยน้ำใจรักและน้ำใจอันกว้างขวาง

- อาจแบ่งนักเรียนในชั้นออกเป็น 5-6 กลุ่ม มอบให้แต่ละกลุ่มพิจารณาปัญหาเรื่องการข่มเหงกัน การหลอกลวงผู้อื่น ฯลฯ โดยครูเข้าร่วมด้วยอย่างใกล้ชิด จนกระทั่งเกิดความเข้าใจและเกิดความเห็นอกเห็นใจ แล้วตกลงร่วมกันจะบังคับตนเองว่าจะไม่ข่มเหงกัน ไม่หลอกลวงกล่าวเท็จต่อกัน จะช่วยเหลือเพื่อนร่วมชั้น ฯลฯ โดยจะทำเป็นกฎเกณฑ์ขึ้น

ขั้นที่ 3 การทดลองปฏิบัติ

- ตกลงร่วมกันเขียนกฎเกณฑ์ สำหรับชั้นชั้น สำหรับทุกคนปฏิบัติ เช่น ห้ามข่มเหงรังแก ห้ามลักขโมยของผู้อื่น ห้ามสูบบุหรี่ดื่มสุราและเสพสิ่งเสพติด

เป็นต้น แล้วก็เริ่มทดลองปฏิบัติ กันอย่างจริงจังเป็นเวลา 1 เดือน

- แต่ละกลุ่มจดบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นประจำวันตลอดระยะเวลาของการทดลองนี้ เช่น บันทึกว่าใครปฏิบัติตนตามกฎเกณฑ์ประการใดบ้าง ใครบังคับตนเองได้ผลดี ใครมีน้ำใจกว้างขวางแบ่งปันสิ่งของให้แก่เพื่อนฝูง ใครช่วยระงับเหตุทะเลาะวิวาทและได้เกิดสันติสุขขึ้นในชั้นของเราบ้างหรือไม่

ขั้นที่ 4 การวิเคราะห์ผลของการทดลอง

เอาเหตุการณ์ประจำวันทั้งเดือนที่บันทึกไว้ของแต่ละกลุ่มนั้นมาเปรียบเทียบและร่วมกันพิจารณาว่าได้เกิดสันติสุขเพียงใด ลดการเบียดเบียนกันในห้องเรียนประการใด ข้าวของไม่หายแล้วใช้ใหม่ นักเรียนที่สูบบุหรี่หรือดื่มสุราบังคับตัวเองให้เลิกได้ผลอย่างไร ห้องเรียนของเราเป็นสังคมที่น่าอยู่ ปลอดภัย รู้จักแบ่งปัน เห็นใจเพื่อน และให้เกียรติต่อกันแล้วใช้ใหม่

ขั้นที่ 5 การสรุปผล

เมื่อได้พิจารณาหรือวิเคราะห์ร่วมกันทั้งชั้นแล้ว นักเรียนก็ได้มองเห็นประโยชน์ของการที่มีกฎเกณฑ์เหล่านั้นต่อไปและควรจะเชิญชวนคนอื่น ๆ ได้ปฏิบัติด้วยแล้วจึงจดเอากฎเกณฑ์เหล่านั้นไว้เป็นหลักฐานในสมุด อันเป็นกฎที่เรียกชื่อว่า เบญจศีล หรือศีล 5 ข้อ

- ห้ามข่มเหง ทำร้ายร่างกาย หรือทำลายชีวิต
- ห้ามลักขโมย
- ห้ามประพฤติดูหมิ่นในกาม
- ห้ามกล่าวเท็จ หลอกลวงผู้อื่น
- ห้ามดื่มของมึนเมาและเสพสิ่งเสพติด

ทั้งนี้ อาจให้จดไว้ด้วยเพื่อเป็นบทไว้ท่องจำและปฏิบัติต่อไปในชีวิต

ขั้นตอนของวิธีสอนที่กล่าวมาแล้วนั้นประกอบด้วยขั้น การกำหนดปัญหา การตั้งสมมุติฐาน การทดลอง

ปฏิบัติ การวิเคราะห์ผลของการทดลอง และการสรุปผล ทั้ง 5 ประการ

ถ้าใช้วิธีสอนแบบนี้บ่อย ๆ โดยเฉพาะในส่วนของหลักสูตรที่มุ่งให้นักเรียนคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้เกิดบูรณาการในชีวิตนั้นแล้ว ก็จะทำให้แก่นักเรียนคุ้นเคยกับการแก้ปัญหาและนิสัยที่จะแก้ปัญหาติดตัวไป เมื่อเกิดปัญหาอะไรขึ้นในชีวิตของตน

ต่อไปข้างหน้า ก็จะไม่ตระหนกตกใจจนเกินไป แต่จะพยายามแก้ไขปัญหาทันทีโดยใช้วิธีการดังกล่าวนั้น

ดังนั้นจึงเห็นได้ชัดว่า ครูและนักการศึกษาได้พยายามอย่างยิ่งที่จะนำเอา วิธีการแก้ปัญหา มาใช้เป็นวิธีสอนเพื่อช่วยให้นักเรียนของตนได้แก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตให้ตกไปตามสมควร และจะได้เกิดมีสภาวะที่เรียกว่าบูรณาการ ขึ้นในชีวิตของตนบ้างไม่มากก็น้อย

ศ.ดร. สาโรช บัวศรี

อดีตข้าราชการบำนาญ

อดีตอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา

อดีตอธิบดีกรมการฝึกหัดครู

อดีตรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

การเรียนรู้จากการปฏิบัติ

ความหมาย

การเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Action Learning) หมายถึง กระบวนการการศึกษาที่บุคคลทำงานและเรียนรู้ไปด้วยพร้อม ๆ กันจากปัญหาจริงที่เกิดขึ้นและผลการแก้ปัญหา

ความเป็นมา

ค.ศ. 1940 เรก รีแวนส์ (Reg Revans) (Revans, 1980) เป็นผู้เสนอความคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ในปี ค.ศ. 1999 ไมเคิล มาร์ควอร์ดท์ (Michael Marquardt) (Marquardt, 1999) ได้ปรับปรุงความคิดเพิ่มขึ้น และในปี ค.ศ. 2000 เลนนาร์ท โรห์ลีน (Lennart Rohlin) เออร์นี เทอร์เนอร์ (Ernie Turner) และคณะ (Rohlin, Turner and Others, 2002) ได้ขยายความคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้จากการปฏิบัติออกไปอีก

ความคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้จากการปฏิบัติ

ความคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้จากการปฏิบัติที่สำคัญ มีอยู่ว่าผู้เรียนรู้ได้รับความรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังและฝึกหัดจากงานที่ทำมากกว่าการสอนแบบดั้งเดิมคือการสอนแบบบรรยาย

รีแวนส์เสนอสมการการเรียนรู้ ดังนี้

$$L = P + Q$$

เมื่อ L หมายถึง การเรียนรู้ (Learning)

P หมายถึง โปรแกรม (Programming)

Q หมายถึง การตั้งคำถาม (Questioning)

มาร์ควอร์ดท์ได้ขยายสมการการเรียนรู้ของรีแวนส์ เป็นดังนี้

$$L = P + Q + R$$

เมื่อ R คือการสะท้อนกลับ (Reflection)

กระบวนการจัดการศึกษานั้น ในช่วงต้น ๆ ของปี ค.ศ. 1970 ในประเทศสวีเดนมีนักศึกษาและที่ปรึกษาภายใต้การนำของ เลนนาร์ท โรห์ลีน แห่ง Mil Institute ร่วมกันปรับปรุงแนวคิดการเรียนรู้ของรีแวนส์ เพื่อนำไปใช้ให้เหมาะสมกับงานของตนเป็น Action Reflection Learning (ARL) เมื่อรวมความคิดของรีแวนส์ซึ่งเรียก Mil Model ร่วมกับ ARL แล้ว ทำให้เกิดการพัฒนาขึ้นมาใหม่ เรียกว่า Leadership in International Management (LIM) ภายใต้การนำของเออร์นี เทอร์เนอร์ในสหรัฐอเมริกา

ชนิดา กระมรด (2556:27) ได้อธิบายกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจากการบรรยายของปีเตอร์ คอวีเลียร์ (Peter Cauwelier) ในงาน Productivity Talk 2013 ไว้ดังนี้

1. การกำหนดปัญหาที่เกิดขึ้น ต้องเป็นปัญหาที่ซับซ้อน มีความยาก และสร้างผลกระทบอย่างมากถ้าไม่ได้รับการแก้ไข เป็นปัญหาที่สามารถแก้ไขได้ ไม่ใช่ปัญหาโลกแตก

2. การรวมกลุ่มเพื่อช่วยกันแก้ปัญหา กลุ่มควรประกอบด้วย 4-8 คน เพื่อช่วยกันเสนอความคิดในการแก้ปัญหาในมุมมองของแต่ละคนที่แตกต่างกัน

3. ตั้งคำถามเพื่อทำความเข้าใจในปัญหานั้นอย่างถ่องแท้เพื่อหาทางแก้ไขได้ถูกต้อง คำถามถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ตั้งคำบรรยายของปีเตอร์ คอวิเลียร์ ดังนี้

“หลายคนอดสงสัยไม่ได้ว่า ทำไมต้องตั้งคำถาม เพราะมองว่าเป็นการเสียเวลา ทำไมไม่เร่งแก้ปัญหาให้เสร็จสิ้นไป การตั้งคำถามจะช่วยทำให้ทุกคนมองเห็นภาพปัญหาเดียวกันเพราะหากรีบแก้ไขมันจะเหมือนกับการให้คนไปลูบลำตัวช้าง ใครคลำส่วนหัวก็จะคิดไปอีกแบบ คนที่คลำส่วนหางก็จะคิดไปอีกแบบหรือคนที่คลำส่วนท้องก็จะคิดไปอีกแบบ ไม่สามารถเข้าใจและเห็นภาพเดียวกัน อัลเบิร์ต ไอสไตน์ อัจฉริยะโลกกล่าวว่า หากเขามีเวลา 1 ชั่วโมงเพื่อแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่ง เขาจะใช้เวลา 55 วินาทีไปกับการตั้งคำถามเพื่อค้นให้พบต้นตอของปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ๆ และเขาจะใช้เวลาเพียงแค่ 5 นาทีที่เหลืออยู่เพื่อแก้ปัญหา”

4. การลงมือปฏิบัติตามแนวทางที่คิดว่าดีที่สุด มีความเป็นไปได้มากที่สุด

5. ต้องการเรียนรู้ในระหว่างทางของการปฏิบัติ ดังนี้

5.1 เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในการทำงานด้วยการนำปัญหามาเป็นโจทย์และให้สมาชิกทุกคนในกลุ่มร่วมกันคิดหาวิธีแก้ปัญหา

5.2 เป็นการเรียนรู้ด้วยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม สมาชิกควรกันระดมความคิดเพื่อหาวิธีการแก้ปัญหาหรือวิธีปฏิบัติที่เหมาะสม

5.3 เป็นการเรียนรู้จากการที่เปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนในกลุ่มเสนอแนะการปรับปรุงการปฏิบัติ

6. มีการโค้ชซึ่งอาจดำเนินการโดยบุคคลภายในองค์กรหรือบุคคลภายนอกองค์กรก็ได้ ทำหน้าที่กระตุ้นให้สมาชิกในกลุ่มตั้งคำถามและช่วยค้นหาการประชุมเพื่อให้ทุกคนหยุดคิดว่าได้เรียนรู้อะไรไปบ้าง โค้ชจะต้องไม่ทำหน้าที่ช่วยแก้ปัญหาแต่อย่างใด

ขั้นตอนการลงมือทำ เริ่มจากสมาชิกในกลุ่มเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วให้สมาชิกอื่นซักถามเพื่อหาปมเหตุที่เกิดขึ้น ความสำคัญโดยตรงที่สมาชิกทุกคนในกลุ่มต้องเกิดความเข้าใจปัญหาที่ตรงกันก่อนจึงจะสามารถหาวิธีแก้ปัญหาได้และขั้นตอนสุดท้ายสมาชิกทุกคนในกลุ่มต้องกลับมานั่งทบทวนว่าตัวเองเกิดการเรียนรู้อะไรบ้าง

นอกจากสมาชิกทุกคนร่วมมือกันลงมือทำงานแก้ปัญหาแล้ว ยังต้องให้ความสำคัญกับความสมดุลระหว่างการปฏิบัติกับการเรียนรู้ดังกล่าวของ เรก ริแวนส์ ที่ว่า ไม่มีการเรียนรู้เกิดขึ้นถ้าปราศจากการปฏิบัติและไม่มีการปฏิบัติถ้าปราศจากการเรียนรู้ (There can be no learning without action and no action without learning.)

ในการบรรยายของปีเตอร์ คอวิเลียร์ เรื่องการเรียนรู้จากการปฏิบัติครั้งนั้น ทำให้ผู้ฟังมีความเห็นว่าการเรียนรู้จากการปฏิบัติคล้ายกับเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) และเหมาะสมที่จะนำมาใช้ช่วยแก้ปัญหา รวมถึงพัฒนาคนในผลงานใดงานหนึ่ง

กรณีคนไทยถ้าจะนำการเรียนรู้จากการปฏิบัติมาใช้ให้ได้ผลสำเร็จนั้น ชนิดา กระมรทัต ให้ความเห็น

ต้องสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นกับคนที่รวมกลุ่มกันเสียก่อน เพื่อก่อให้เกิดความคุ้นเคยและมีความสุขที่จะได้ทำงานด้วยกัน

การนำมาใช้

แครมเมอร์ (Kramer, 2007, 2008) ได้นำความคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้จากการปฏิบัติไปใช้พัฒนาภาวะผู้นำและควบคุมอารมณ์ของผู้บริหารราชการของกรุงวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา ได้ผลดี

ในประเทศไทยก็ควรนำการเรียนรู้จากการปฏิบัติมาพัฒนาข้าราชการและผู้บริหารในองค์กรต่าง ๆ เช่น

พัฒนาครูและผู้บริหารสถานศึกษา ข้าราชการและผู้บริหารในหน่วยงานราชการต่าง ๆ พนักงานและผู้จัดการของบริษัทเอกชนต่าง ๆ เป็นต้น

ในกระบวนการพัฒนาการเรียนการสอน ผู้เรียนผู้สอนอาจนำการเรียนรู้จากการปฏิบัติมาใช้ได้ด้วย เช่น การแก้ปัญหาในวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ สังคมศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ วิชาการงาน วิชาศิลปะ และวิชาอื่น ๆ

การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกขณะในการปฏิบัติและผลจากการปฏิบัติทำให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้ง

ศ.ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรณานุกรม

- ชนิตา กระทบรัต. (2 กันยายน 2556). “ทำความเข้าใจกับ Action Learning.” **กรุงเทพธุรกิจ**. 27.
- Kramer, R. (2007). “How Might Action Learning Be Used to Develop the Emotional Intelligence and Leadership Capacity of Public Administrators?” **Journal of Public Affairs Education**. 13(2) : 205-208.
- Kramer, R. (2008). “Learning How to Learn: Action Learning for Leadership Development.” In Rick Mose (ed.) **Innovation in Public Development**. Washington D.C.: M.E. Sharpe and National Academy of Public Administration. pp. 296-526.
- Marquardt, M. (1999). **Action Learning in Action**. CA: Palo Alto, Davies-Black.
- Revans, R. (1980). **Action Learning : New Techniques for Management**. London : Blond and Briqqs, Ltd.
- Rohlin, L., Turner, E. and Others. (2002). **Earning While Learning in Global Leadership : The Volvo MiL Partnership**. Sweden: MiL Publisher AB.

พื้นฐานการศึกษา

1. ความหมายของคำว่า “พื้นฐานการศึกษา” (Foundations of Education)

คำว่าพื้นฐานการศึกษาประกอบขึ้นด้วยคำสองคำ คือคำว่า “พื้นฐาน” (Foundation) และคำว่า “การศึกษา” (Education)

คำว่า “พื้นฐาน” มีความหมายตรงกันกับความหมายของคำว่า รากฐาน หลักการ และมูลบทหรือมูลเหตุ ซึ่งหมายถึงสิ่งที่เป็นสาเหตุเบื้องต้น หรือปัจจัยเหตุที่ทำให้เกิดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น หรือดำรงอยู่

ส่วนคำว่า “การศึกษา” นั้น มีความหมายที่จำแนกออกได้เป็นสองนัย คือ (1) การศึกษาตามนัยที่เป็นกระบวนการ (process) ซึ่งแบ่งออกเป็นสองลักษณะ ได้แก่ การศึกษาเป็นกระบวนการทางสังคม (social process) และการศึกษาเป็นกระบวนการทางธรรมชาติ (natural process) แต่คนส่วนมากมักจะนิยมกล่าวถึงการศึกษาในลักษณะที่เป็นกระบวนการทางสังคมมากกว่าการกล่าวถึงการศึกษาในลักษณะที่เป็นกระบวนการทางธรรมชาติ และ (2) การศึกษาตามนัยที่เป็นหมวดวิชา (field of study) ปัจจุบันยอมรับกันว่า “วิชาการศึกษา” (หรือศึกษาศาสตร์ หรือครุศาสตร์) คือ ศาสตร์ประยุกต์หรือวิทยาศาสตร์ประยุกต์ (applied science) แขนงหนึ่งในสาขาสังคมศาสตร์ (social sciences)

สรุปได้ว่า “พื้นฐานการศึกษา” จำแนกออกได้เป็นสองนัย ดังนี้

- 1.1 ตามนัยที่การศึกษาเป็นกระบวนการทางสังคม
- 1.2 ตามนัยที่การศึกษาเป็นหมวดวิชา

พื้นฐานการศึกษาตามนัยที่การศึกษาเป็นกระบวนการทางสังคม

จอห์น ดูย (John Dewey : 1859-1952) กล่าวว่า การศึกษาคือกระบวนการทางสังคม มีปัจจัยเหตุที่สำคัญสองประการ ได้แก่ (1) ปัจจัยเหตุทางสังคมวิทยา (sociological factors) และ (2) ปัจจัยเหตุทางจิตวิทยา (psychological factors)

ปัจจัยเหตุทางสังคมวิทยา หมายถึงสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่อยู่ล้อมรอบตัวบุคคล เช่น สิ่งแวดล้อมทางสังคม สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เป็นต้น

ปัจจัยเหตุทางจิตวิทยา หมายถึง ธรรมชาติของบุคคลในฐานะที่บุคคลเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือสิ่งที่อยู่ภายในตัวบุคคล เช่น ความต้องการและความสนใจของบุคคล เป็นต้น

ปัจจัยเหตุทั้งสองส่วนนี้ย่อมมีศักยภาพที่จะกระทำอันตรกิริยา (interaction) ต่อกันและกัน และก่อให้เกิดประสบการณ์ คือ การศึกษานั้นเอง

ถ้าเรายอมรับว่าการศึกษาคือกระบวนการทางสังคมแล้ว พื้นฐานการศึกษาก็ย่อมได้แก่ “พื้นฐานของกระบวนการการศึกษา” หรือ “พื้นฐานของการจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องตามสภาพของสังคม” และอาจแบ่งออกเป็นสองส่วนใหญ่ ๆ ได้แก่ (1) พื้นฐาน หรือปัจจัยเหตุที่มีอยู่ภายในตัวบุคคล เช่น ความต้องการและความสนใจของบุคคลหรือธรรมชาติของบุคคล และ (2) พื้นฐานหรือปัจจัยเหตุที่มีอยู่นอกตัวบุคคล ซึ่งหมายถึงสภาพแวดล้อมต่าง ๆ เช่น สิ่งแวดล้อมทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เป็นต้น

พื้นฐานของกระบวนการการศึกษาทั้งสองส่วนนี้ย่อมเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาอยู่ตลอดเวลา

พื้นฐานการศึกษาตามนัยที่การศึกษาเป็นหมวดวิชา

ปัจจุบันการศึกษาในฐานะที่เป็นหมวดวิชา เป็นศาสตร์ประยุกต์หรือวิทยาศาสตร์ประยุกต์แขนงหนึ่งในสาขาสังคมศาสตร์ โดยมีโครงสร้างของหลักสูตรดังต่อไปนี้

ก. การศึกษาทั่วไป (general education) หรือการศึกษาแบบศิลปศาสตร์ (liberal education) เช่น ภาษา วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์

ข. การศึกษาชั้นวิชาชีพ (professional education) แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ

(1) วิชาชีพทางการศึกษา (educational profession) หรือวิชาชีพครู เช่น วิชาหลักการสอนทั่วไป และหลักการสอนวิชาเฉพาะ เป็นต้น

(2) วิชาพื้นฐานการศึกษา (educational foundation) ซึ่งก็คือวิชาซึ่งเป็นรากฐานของวิชาชีพทางการศึกษานั้นเอง

ค. การศึกษาชำนาญพิเศษ (specialized education) หรือวิชาเอก-โท เช่น วิชาเอกภาษาอังกฤษ วิชาโทคณิตศาสตร์ หรือวิชาเอกเทคโนโลยีการศึกษา พื้นฐานการศึกษาตามนัยที่การศึกษาเป็นหมวดวิชา ย่อมหมายถึง “พื้นฐานของวิชาการศึกษา” นั่นเอง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า พื้นฐานการศึกษา ตามนัยดังกล่าวนี้คือ “วิชาพื้นฐานการศึกษา” ซึ่งเป็นรายวิชา (course) หรือกลุ่มรายวิชา (set or group of courses) ในหมวดการศึกษาชั้นวิชาชีพ (professional education) ของหลักสูตรวิชาการศึกษา และเป็นรายวิชา หรือกลุ่มรายวิชาที่จำเป็นจะต้องบรรจุไว้ในหลักสูตรวิชาการศึกษา ให้สอดคล้องตามเกณฑ์มาตรฐานที่องค์การวิชาชีพทางการศึกษาได้กำหนดไว้ เพื่อช่วยให้ผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรวิชาการศึกษา มีคุณสมบัติทางวิชาชีพเป็นมาตรฐานเดียวกัน

2. ความหมายของคำว่า “วิชาพื้นฐานการศึกษา”

วิชาพื้นฐานการศึกษา คือ รายวิชา หรือกลุ่มรายวิชาที่ว่าด้วยความรู้เกี่ยวกับพื้นฐานของวิชาการศึกษา เป็นความรู้ส่วนที่สำคัญส่วนหนึ่งในหมวดการศึกษาวิชาวิชาชีพทางการศึกษา และเป็นรายวิชาหรือกลุ่มรายวิชาที่จำเป็นจะต้องบรรจุไว้ในหลักสูตรให้สอดคล้องตามเกณฑ์มาตรฐานที่องค์การวิชาชีพทางการศึกษาได้กำหนดไว้ เพื่อทำให้ผู้มุ่งประกอบอาชีพทางการศึกษามีความรู้ทางด้านทฤษฎีต่าง ๆ ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพของตนได้เป็นอย่างดี

ปัจจุบัน ยอมรับกันว่า “วิชาพื้นฐานการศึกษา” มีคุณลักษณะสำคัญสองประการ คือ

2.1 วิชาพื้นฐานการศึกษา เป็นความรู้ส่วนที่จำเป็นส่วนหนึ่งในหมวดวิชาชีพของหลักสูตรวิชาการศึกษา ดังกล่าวแล้ว

2.2 วิชาพื้นฐานการศึกษา เป็นรายวิชาที่นำเอาหลักการในปรัชญาและวิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ในการให้การศึกษา เช่น วิชาพื้นฐานทางปรัชญาของการศึกษา (philosophical foundations of education) วิชาพื้นฐานทางจิตวิทยาของการศึกษา (psychological foundations of education) วิชาพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ของการศึกษา (historical foundations of education) ฯลฯ ขณะนี้ปรากฏว่า “วิชาพื้นฐานการศึกษา” หลายวิชาได้รับการพิจารณาและการพัฒนาให้เป็นหลักสูตรวิชาชีพทางการศึกษา เช่น หลักสูตรสำหรับนักปรัชญาการศึกษา นักเทคโนโลยีการศึกษา นักจิตวิทยาการศึกษา นักสังคมวิทยาการศึกษา ฯลฯ

3. สาเหตุที่ทำให้ “วิชาพื้นฐานการศึกษา” เกิดขึ้น มีสี่ประการ คือ

3.1 การยอมรับว่า “วิชาการศึกษาเป็นวิทยาศาสตร์ประยุกต์แขนงหนึ่ง”

3.2 การยอมรับว่า “วิชาการศึกษาเป็นวิชาชีพชั้นสูงแขนงหนึ่ง”

3.3 การยอมรับว่า “การศึกษา คือ กระบวนการพัฒนาสังคม”

3.4 การยอมรับว่า “การศึกษาของสังคมยุคปัจจุบันซึ่งเป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและหลาย ๆ ด้าน จะต้องอาศัยวิชาพื้นฐานการศึกษาหลาย ๆ ด้านเช่นกัน เพื่อให้ให้นักการศึกษาสามารถประกอบภารกิจของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ”

การยอมรับว่า “วิชาการศึกษาเป็นวิทยาศาสตร์ประยุกต์แขนงหนึ่ง” ในการพัฒนาวิชาการศึกษาให้เป็นหมวดความรู้ที่มีระบบ (systematic knowledge) จนได้ชื่อว่าเป็นวิทยาศาสตร์ประยุกต์แขนงหนึ่งนั้นจำเป็นต้องพัฒนาโครงสร้างของวิชาการศึกษาให้มีส่วนประกอบต่าง ๆ จนเป็นหมวด

ความรู้ที่มีลักษณะครบถ้วนตามลักษณะของหมวดความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ คือจะต้องประกอบด้วย (1) ความรู้ที่ว่าด้วยคำศัพท์เฉพาะวิชา (2) ความรู้ที่ว่าด้วยแหล่งกำเนิดของเนื้อหาวิชา และ (3) ความรู้ที่ว่าด้วยระเบียบวิธี (methodology)

เนื่องจากวิชาการศึกษาจำเป็นจะต้องอาศัยวิทยาศาสตร์แขนงอื่น ๆ หลายแขนงเป็นแหล่งกำเนิดของเนื้อหา เช่น วิชาสังคมวิทยา วิชาจิตวิทยา วิชาวิทยาศาสตร์ วิธีการวิจัย เป็นต้น จึงทำให้วิชาการศึกษาได้รับการยอมรับว่าเป็นวิทยาศาสตร์ทางการศึกษา (science of education)

การยอมรับว่า “วิชาการศึกษาเป็นวิชาชีพชั้นสูงแขนงหนึ่ง”

เนื่องจากการยอมรับว่าวิชาการศึกษาเป็นวิชาชีพชั้นสูงแขนงหนึ่ง จึงมีองค์การวิชาชีพทางการศึกษาเข้ามามีบทบาทในการกำหนดโครงสร้างของหลักสูตรวิชาการศึกษาและปรากฏว่ามีการกำหนดให้ความรู้ที่ว่าด้วยพื้นฐานของวิชาการศึกษา เป็นความรู้ส่วนหนึ่งของหมวดการศึกษาวิชาชีพ และจะต้องบรรจุรายวิชาต่าง ๆ ที่ว่าด้วยความรู้เกี่ยวกับพื้นฐานของวิชาการศึกษาให้สอดคล้องตามเกณฑ์ที่องค์การวิชาชีพทางการศึกษาได้กำหนดไว้ ดังได้กล่าวแล้วในตอนต้น การยอมรับว่า “การศึกษาคือกระบวนการพัฒนาสังคม” เนื่องจากในปัจจุบันยอมรับว่า “การศึกษาคือกระบวนการพัฒนาสังคม” จึงทำให้ความหมายของคำ “ครูชั้นวิชาชีพ” (professional teachers) หรือ “นักการศึกษาชั้นวิชาชีพ” (professional education) มีความหมายกว้างมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม และปรากฏว่างานในความรับผิดชอบของครูชั้นวิชาชีพหรือนักการศึกษาระดับวิชาชีพก็มีขอบเขตกว้างมากยิ่งขึ้น คือไม่ใช่งานสอนเท่านั้น แต่เป็นงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม ทุกวันนี้ได้มีการกำหนดแบ่งงานในหน้าที่ของครูชั้นวิชาชีพ หรือนักการศึกษาชั้นวิชาชีพออกเป็นงาน

หรือตำแหน่งต่าง ๆ มากมาย ซึ่งถือว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญ (specialist) เฉพาะด้าน เช่น นักบริหารการศึกษา นักจิตวิทยาการศึกษา หรือนักจิตวิทยาประจำโรงเรียน นักเทคโนโลยีการศึกษา นักสังคมสงเคราะห์ประจำโรงเรียน นักปรัชญาการศึกษา นักวัดผลการศึกษา นักวิจัยการศึกษา ฯลฯ ผู้เชี่ยวชาญบางคนอาจจะเคยเป็นครู คือมีประสบการณ์ทางการสอนในโรงเรียนมาก่อน แต่บางคนอาจจะไม่เคยและอาจจะไม่เคยผ่านหลักสูตรวิชาการศึกษาย่อยก็ได้ ที่แน่นอนที่สุดก็คือผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนจะมีความรู้พื้นฐานด้านอาชีพของตน ซึ่งย่อมแตกต่างกันออกไป ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องกำหนดให้ผู้เชี่ยวชาญในแขนงอาชีพที่แตกต่างกัน มีความรู้พื้นฐานของวิชาการศึกษาร่วมกัน

การยอมรับว่า “การศึกษาของสังคมยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและหลาย ๆ ด้าน จะต้องอาศัยวิชาพื้นฐานการศึกษาหลาย ๆ ด้านเช่นกัน เพื่อให้ให้นักการศึกษาสามารถประกอบภารกิจของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ” เพราะเหตุว่าวิชาพื้นฐานการศึกษาโดยส่วนรวมแล้ว ย่อมมีบทบาทสำคัญสองประการ คือ

- ก. ทำให้มีความเข้าใจในธรรมชาติการเปลี่ยนแปลงของสังคมในด้านต่าง ๆ
- ข. ทำให้สามารถกำหนดแนวทางในการควบคุมการเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือ

4. ขอบเขตของวิชาพื้นฐานการศึกษา วิชาพื้นฐานการศึกษามีขอบเขตกว้างขวางมาก และสามารถแบ่งออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ คือ

4.1 กลุ่มวิชาพื้นฐานการศึกษาที่ประยุกต์มาจากศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์แขนงใดแขนงหนึ่งเพียงแขนงเดียว

4.2 กลุ่มวิชาพื้นฐานการศึกษาที่ประยุกต์มาจากศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ มากกว่าหนึ่งแขนงหรือตั้งแต่สองแขนงขึ้นไป

กลุ่มวิชาพื้นฐานการศึกษาที่ประยุกต์มาจากศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์แขนงใดแขนงหนึ่งเพียงแขนงเดียว จำแนกออกได้เป็นสามกลุ่มย่อย ได้แก่

ก. กลุ่มวิชาพื้นฐานการศึกษาที่ว่าด้วยพื้นฐานของการศึกษาด้านมนุษยศาสตร์ หมายถึงรายวิชาพื้นฐานการศึกษาที่ประยุกต์มาจากมนุษยศาสตร์แขนงใดแขนงหนึ่งเพียงแขนงเดียว เช่น วิชาปรัชญาการศึกษา จิตวิทยาการศึกษา จริยศาสตร์ศึกษา (ethics in education) ฯลฯ

ข. กลุ่มวิชาพื้นฐานการศึกษาที่ว่าด้วยพื้นฐานของการศึกษาด้านสังคมศาสตร์ คือ รายวิชาพื้นฐานการศึกษาที่ประยุกต์มาจากสังคมศาสตร์แขนงใดแขนงหนึ่งเพียงแขนงเดียว เช่น วิชาประวัติศาสตร์การศึกษา สังคมวิทยาการศึกษา เศรษฐศาสตร์การศึกษา ฯลฯ

ค. กลุ่มวิชาพื้นฐานการศึกษาที่ว่าด้วยพื้นฐานของการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์กายภาพ คือ รายวิชาพื้นฐานการศึกษาที่ประยุกต์มาจากวิทยาศาสตร์กายภาพแขนงใดแขนงหนึ่งเพียงแขนงเดียว เช่น วิชาเทคโนโลยีการศึกษา วิทยาศาสตร์การศึกษา (ซึ่งเกิดจากการผสมผสานกันระหว่างวิชาการศึกษากับวิชาวิทยาศาสตร์ทั่วไป) นิเวศวิทยาการศึกษา ฯลฯ

กลุ่มวิชาพื้นฐานการศึกษาที่ประยุกต์มาจากศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ มากกว่าหนึ่งแขนง หรือตั้งแต่สองแขนงขึ้นไป

ไป รายวิชาดังกล่าวจะมีลักษณะเป็นศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์ประยุกต์ (applied science) มากกว่า รายวิชาที่ว่าด้วยพื้นฐานของการศึกษาในกลุ่มแรก เช่น วิชาการศึกษาระหว่างประเทศและการศึกษาเปรียบเทียบ พัฒนศึกษาศาสตร์ จริยธรรมสำหรับอาชีพครู ฯลฯ

แม้ว่าวิชาพื้นฐานการศึกษาจะมีขอบเขตกว้างมาก และประกอบด้วยรายวิชาต่าง ๆ มากมายดังกล่าวแล้ว ก็ตาม แต่รายวิชาที่ว่าด้วยความรู้เกี่ยวกับพื้นฐานของการศึกษาที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายยังคงอยู่ในขอบเขตที่จำกัด และมีเพียงไม่กี่วิชา คือได้แก่ วิชาปรัชญาการศึกษา ประวัติศาสตร์การศึกษา จิตวิทยาการศึกษา สังคมวิทยาการศึกษา และเทคโนโลยีการศึกษา

รศ. สมบูรณ์ พรรณนาภ

อดีตข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณานุกรม

Cross, K. Patricia : “The Rising Tide of the School Reform Reports.” **Phi Delta Keppan.**, November 1984, pp. 167-172.

การศึกษาทั่วไป

1. ความหมายของการศึกษาทั่วไป (General Education)

“การศึกษาทั่วไป” เป็นคำศัพท์ทางวิชาการศึกษา (หรือศึกษาศาสตร์ หรือครุศาสตร์) ที่กำหนดขึ้นเพื่อปกป้องลักษณะของการศึกษาส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะของการศึกษาทั้งหมดของบุคคล

“การศึกษาทั่วไป” มุ่งส่งเสริมการเรียนรู้บางประการของบุคคลให้ครบถ้วนตามเกณฑ์ที่สังคมต้องการ เพื่อจะได้เป็นพลเมืองดีของสังคมนั้น ๆ

คำ “การศึกษาทั่วไป” เป็นคำที่มีความหมายตรงกันหรือเป็นคำที่ใช้แทนกันได้กับคำ “การศึกษาแบบศิลปศาสตร์” (liberal education) และบางครั้งก็นำไปใช้ในความหมายเดียวกันกับคำว่า “การศึกษาเพื่อวัฒนธรรม” (cultural education) หมายถึงการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีวัฒนธรรม หรือได้รับการศึกษาที่ถือวัฒนธรรมเป็นแกน เพื่อให้บุคคลเป็นพลเมืองดีของสังคม และบางครั้งก็นำไปใช้ในความหมายเดียวกันกับคำว่า “การศึกษาสำหรับทุกคน” (common learnings) ซึ่งมุ่งให้ผู้เรียนได้รับความรู้ในบรรดาวิชา (courses) ต่าง ๆ ที่ถือว่าเป็น “วิชาหลัก” หรือ “วิชาแกน” (constant or core subjects) ร่วมกัน

อนึ่ง “การศึกษาทั่วไป” นี้ มุ่งที่จะทำให้บุคคลเป็น

พลเมืองดีของสังคม ดังนั้นจึงอาจจะมีวิชาอาชีพศึกษารวมอยู่ด้วยบ้าง ซึ่งก็ย่อมจะทำได้ตามลักษณะของสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัย

2. ทฤษฎีการศึกษาทั่วไป

หมายถึงแนวคิดทางการศึกษา (educational idea or theory) หรือความเชื่อที่ยึดถือเป็นหลักในการบรรจุบรรดาวิชาที่ถือว่าเป็นการศึกษาทั่วไปในยุคนั้น ๆ ไว้ในหลักสูตรระดับต่าง ๆ

ความเชื่อดังกล่าวแบ่งออกเป็นสองทฤษฎีใหญ่ ๆ คือ

2.1 ทฤษฎีระบบค่านิยมของสังคม (theory of social value system) หมายถึงการกำหนดลักษณะของการศึกษาทั่วไป ด้วยการยึดถือ “ระบบค่านิยมของสังคม” เป็นเกณฑ์ เช่น ในสังคมที่เป็นประชาธิปไตย การศึกษาที่เป็นการศึกษาทั่วไปย่อมได้แก่การเรียนรู้ที่มุ่งเสริมสร้างพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของบุคคล ให้สอดคล้องตามระบบค่านิยมของสังคมประชาธิปไตย เป็นต้น และเป็นการเรียนที่บังคับสำหรับทุกคน

2.2 ทฤษฎีวิชาแกน (theory of constant subjects) หมายถึงการกำหนดลักษณะของการศึกษาทั่วไป ด้วยการยึดถือ “รายวิชาต่าง ๆ ที่เป็นวิชาแกน

หรือวิชาหลัก” ซึ่งหมายถึงบรรดารายวิชาต่าง ๆ ที่อาจทำให้บุคคลได้รับความรู้ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง จนสามารถพัฒนาบุคลิกปัญญาของบุคคลตามเกณฑ์ที่สังคมยอมรับ เช่น วิชาภาษา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ศิลปะ และสังคมศึกษา เป็นต้น

3. วิวัฒนาการของการศึกษาทั่วไป

ดังกล่าวแล้วว่าทฤษฎีการศึกษาทั่วไปแบ่งออกเป็นสองทฤษฎีใหญ่ ๆ คือ ทฤษฎีระบบค่านิยมของสังคมและทฤษฎีวิชาแกน ดังนั้นการศึกษาทั่วไปของสังคมแต่ละแห่งย่อมแตกต่างกัน และย่อมมีวิวัฒนาการที่สอดคล้องกันกับวิวัฒนาการของสังคม เป็นที่ยอมรับกันว่าการศึกษาทั่วไป (หรือการศึกษาแบบศิลปศาสตร์) เป็นกระบวนการแนวคิดทางการศึกษา (หรือทฤษฎีการศึกษา) ที่เกิดขึ้นนานแล้ว และมีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาเป็นระยะ ๆ ซึ่งอาจแบ่งออกเป็นสมัยต่าง ๆ ได้ทำสมัยดังนี้

3.1 การศึกษาทั่วไปของสังคมกรีกสมัยโบราณ

สังคมกรีกสมัยโบราณ หมายถึงสังคมกรีกในช่วงเวลาประมาณ 1,500 ปีก่อนคริสตศักราชจนถึงประมาณคริสตศักราช 500 และเมื่อกล่าวถึงการศึกษาทั่วไปของสังคมกรีกสมัยโบราณแล้ว ย่อมหมายถึงการศึกษาเพื่อเสรีชนในเสรีรัฐ คือการศึกษาของพลเมืองผู้เป็นเสรีชน (free citizen) ของสังคมกรีกสมัยโบราณ ซึ่งเป็นสังคมที่เป็นประชาธิปไตย หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าการศึกษาทั่วไปของสังคมกรีกสมัยโบราณ คือ การศึกษาแบบศิลปศาสตร์ (liberal education) นั่นเอง เพราะเป็นการศึกษาที่มุ่งเสริมสร้างเสรีภาพให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล หรือเป็นการศึกษาที่ทำให้บุคคลสามารถพัฒนาความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ให้แก่ตนเอง คือ มีร่างกายแข็งแรง และจิตใจอันประกอบด้วยคุณธรรม ส่วนพวกทาสนั้นไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาดังกล่าว

โสคราตีส (Socrates : 469-399 B.C.) นักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ของกรีกสมัยโบราณ ได้กล่าวไว้ว่า “ความดีคือพหุปัญญา, และคุณธรรม คือ ความฉลาดรอบรู้” (Good means intelligence; and virtue means wisdom) เป็นคำกล่าวที่สามารถนำมาใช้ในการอธิบายความหมายของการศึกษาแบบศิลปศาสตร์ของสังคมกรีกสมัยโบราณได้อย่างเหมาะสม เพราะโสคราตีสมีความเชื่อว่า ความฉลาดรอบรู้ (wisdom) นั้นมีพื้นฐานมาจากความรู้ (knowledge) และความรู้ที่สำคัญแบ่งออกเป็นสองส่วน ได้แก่ (1) ความรู้เกี่ยวกับตนเอง (self-knowledge) นับเป็นความรู้ที่ทำให้บุคคลรู้จักตนเอง เข้าใจตนเองและมีการตรวจสอบชีวิตของตนเองอยู่เสมอ เพื่อให้ชีวิตของตนเป็นชีวิตที่มีคุณค่า และ (2) ความรู้เกี่ยวกับคุณธรรม (virtue) ซึ่งถือว่าเป็น “แก่น” ของความเป็นมนุษย์ คนที่มีความรู้เรื่องคุณธรรมหรือความดี คือคนที่รู้จักการประพฤติดี และประพฤติดีในทางที่ดีอยู่เสมอ

กล่าวได้ว่า การศึกษาแบบศิลปศาสตร์ที่สอดคล้องกันกับทัศนะของโสคราตีสดังกล่าวข้างต้น คือ การศึกษาที่ทำให้บุคคลมีความฉลาดรอบรู้ ซึ่งได้แก่ (1) ความรู้เกี่ยวกับตนเอง และ (2) ความรู้เกี่ยวกับคุณธรรม

อริสโตเติล (Aristotle : 384-322 B.C.) นักปรัชญาคนสำคัญของกรีกสมัยโบราณอีกคนหนึ่ง ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาแบบศิลปศาสตร์ไว้ว่า “ความรู้ที่มีประโยชน์ แบ่งออกเป็นสองประเภท ได้แก่ (1) ความรู้บริสุทธิ์ หมายถึง ความรู้เพื่อความรู้อย่างแท้จริง คือเป็นความรู้ที่มนุษย์แสวงหาเพื่อให้ตนเองมีความรู้อย่างแจ่มแจ้ง โดยปราศจากข้อสงสัยใด ๆ ทั้งสิ้น และโดยไม่มุ่งหวังประโยชน์อื่นใด นอกจากการแสวงหาความรู้เพื่อสนองความอยากรู้ของตนเท่านั้น” และ (2) ความรู้เพื่อการนำไปปฏิบัติหรือนำไปใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตหรือการประกอบอาชีพของแต่ละบุคคล” อริสโตเติล

เชื่อว่า ความรู้ประเภทแรก คือความรู้เพื่อความรู้อย่างแท้จริงนั้น เป็นความรู้ที่มีคุณค่าสูงสุด เพราะเป็นความรู้ที่ทำให้มนุษย์ทุกคนมีเสรีภาพอย่างแท้จริง ส่วนความรู้ประเภทที่สอง คือความรู้เพื่อการนำไปปฏิบัติ นั้น เป็นความรู้ที่ทำให้มนุษย์มีโอกาสตกเป็นทาสของสิ่งต่าง ๆ ได้ และไม่อาจนำไปสู่เสรีภาพอย่างแท้จริง

ทัศนะของอริสโตเติลดังกล่าวข้างต้นนี้ นับเป็นทัศนะที่กล่าวถึงลักษณะของการศึกษาแบบศิลปศาสตร์หรือการศึกษาทั่วไปของสังคมกรีกสมัยโบราณไว้อย่างชัดเจน คือสรุปได้ว่า การศึกษาแบบศิลปศาสตร์ของสังคมกรีกสมัยโบราณ ย่อมหมายถึงการศึกษาที่ทำให้บุคคลได้รับความรู้บริสุทธิ์ เพื่อให้เขามีเสรีภาพอย่างแท้จริง

3.2 การศึกษาทั่วไปของสังคมยุโรปสมัยกลาง

เมื่อกล่าวถึงสังคมยุโรปสมัยกลาง ย่อมหมายถึงสังคมยุโรปในช่วงระหว่างยุโรปสมัยโบราณกับยุโรปสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) คือสังคมยุโรปในช่วงเวลาประมาณระหว่าง ค.ศ. 500-1400 อิทธิพลของนักปรัชญาลัทธิสัจนิยมแบบคลาสสิก (classical realist) ทำให้เข้าใจว่าการศึกษาทั่วไปคือ การศึกษาที่ทำให้บุคคลมีความรู้ในศิลปศาสตร์เจ็ดประการ (seven liberal arts) ซึ่งประกอบด้วยวิชาไวยากรณ์ วาทศาสตร์ ตรรกศาสตร์ เลขคณิต เรขาคณิต ดาราศาสตร์ และดนตรี

3.3 การศึกษาทั่วไปของสังคมยุโรปสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา หมายถึง การศึกษาทั่วไปของสังคมยุโรปในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ. 1400-1600 ปรากฏว่านักการศึกษาที่ยึดมั่นในปรัชญาลัทธิมนุษยนิยม (humanism) ยังคงสนับสนุนแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาทั่วไปของสังคมยุโรปสมัยกลาง คือยอมรับว่าการศึกษาทั่วไปหมายถึง การศึกษาที่ทำให้บุคคลมีความรู้ในวิชาศิลปศาสตร์เจ็ดประการดังกล่าวแล้ว

3.4 การศึกษาทั่วไปของสังคมยุโรปสมัยปฏิรูป

หมายถึง การศึกษาทั่วไปของสังคมยุโรปในช่วงเวลานับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 จนถึงประมาณต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ปรากฏว่า นักการศึกษาที่ยึดมั่นในปรัชญาลัทธิสัจนิยม (realism) มีความเห็นว่าการศึกษาทั่วไป คือ การศึกษาแบบสากล (universal education) ได้แก่การศึกษาที่ทำให้บุคคลมุ่งแสวงหาความรู้แบบสหปัญญา (pan-sophia education) ได้แก่ ความรู้เรื่องโลก, ความรู้เรื่องมนุษยชาติ และ ความรู้เรื่องพระเจ้า โดยกำหนดลักษณะของการศึกษาทั่วไปไว้ห้าประการดังนี้

(ก) เป็นการศึกษาที่ทำให้บุคคลมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ได้แก่สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม

(ข) เป็นการศึกษาที่ทำให้บุคคลมีทักษะทางวิทยาศาสตร์ หรือสนับสนุนให้บุคคลทำการวิจัยและค้นคว้าหาความรู้จากสภาพธรรมชาติที่เป็นจริง

(ค) เป็นการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมความเสมอภาคทางโอกาสของมนุษย์ทุกคน

(ง) เป็นการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้บุคคลพัฒนาตนเองตามสภาพธรรมชาติของแต่ละบุคคล โดยมีความเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนย่อมมีความพร้อมทางสติปัญญา คุณธรรม และศรัทธาที่จะพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

(จ) เป็นการศึกษาที่ทำให้บุคคลได้รับความรู้ที่มีประโยชน์ต่อทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม

3.5 การศึกษาทั่วไปของสังคมสมัยปัจจุบัน

สังคมสมัยปัจจุบัน หมายถึง สังคมในช่วงเวลาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาจนถึงทุกวันนี้ ปรากฏว่าสังคมสมัยปัจจุบันสนใจและมองเห็นความสำคัญของการศึกษาทั่วไปมากยิ่งขึ้นกว่าที่เคยปรากฏในอดีต แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาทั่วไปก็ปรากฏว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและสอดคล้องกับสภาพของสังคมสมัย

ปัจจุบันในการกล่าวถึงการศึกษาทั่วไปของสังคมสมัยปัจจุบัน จะแบ่งออกกล่าวเป็นสองส่วน คือ

3.5.1 การศึกษาทั่วไปในหลักสูตรระดับต่าง ๆ เป็นการกล่าวถึงการศึกษาทั่วไปในหลักสูตรระดับตั้งแต่ ประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษาของสังคมสมัยปัจจุบัน แบ่งออกเป็นสองระยะ คือ

ก. การศึกษาทั่วไปในคริสต์ศตวรรษที่ 19 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาทั่วไปสำหรับหลักสูตรระดับต่าง ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 แบ่งออกเป็นสองแนวคิดใหญ่ ๆ คือ

(1) แนวคิดของฝ่ายธรรมชาตินิยม (naturalistic view) เป็นแนวคิดทางการศึกษาที่สอดคล้องกับแนวคิดทางการศึกษาของฝ่ายวัตถุนิยม (materialistic view) คือมีความเห็นว่าการศึกษาทั่วไป เป็นการศึกษที่ทำให้บุคคลมีความรู้อย่างกว้างขวางทางด้านวิทยาศาสตร์กายภาพ หรือเป็นการศึกษาที่ทำให้บุคคลได้รับความรู้ที่เกิดจากการค้นพบของบรรดานักวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ทดลอง (experimental science) เพราะเป็นความรู้ที่จำเป็นสำหรับบุคคลในสังคมสมัยปัจจุบัน

(2) แนวคิดของฝ่ายพัฒนาการนิยม (progressive view) ส่วนใหญ่แล้วกล่าวถึงแนวคิดทางการศึกษาของจอห์น ดูย (John Dewey : 1859-1952) นักการศึกษาผู้ยิ่งใหญ่ชาวอเมริกัน ซึ่งให้ความเห็นว่าการศึกษาทั่วไป ได้แก่ การศึกษาที่ช่วยให้บุคคลมีความรู้ต่าง ๆ เพื่อให้เขาสามารถพัฒนาตนเองให้มีความเจริญงอกงามขึ้นไปเรื่อย ๆ อย่างไม่หยุดยั้ง และเพื่อช่วยให้บุคคลสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือทำให้บุคคลสามารถพัฒนาคุณค่าแห่งชีวิตของตนให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ

ข. การศึกษาทั่วไปในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้ให้ความสนใจกับความสำคัญของการศึกษาทั่วไปมากยิ่งขึ้น มีคณะกรรมการต่าง ๆ ทำการวินิจฉัยเกี่ยวกับการศึกษาทั่วไป และได้สรุปความเห็นไว้ว่าการศึกษาทั่วไป คือการศึกษาที่มุ่งเสริมสร้างสมรรถภาพในการคิดอย่างมีเหตุผลให้เกิดขึ้นในตัวบุคคลดังเช่น คณะกรรมการของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ได้เสนอแนะแนวคิดในการจัดการศึกษาทั่วไปสำหรับสังคมเสรี (General Education in a Free Society) หรือที่เรียกว่า The Harvard Report ในปี ค.ศ. 1946 ไว้ว่า การศึกษาทั่วไป คือการศึกษาเพื่อเสริมสร้างสมรรถภาพสำคัญสี่ประการ ได้แก่ (ก) สมรรถภาพในการคิด (ข) สมรรถภาพในการแสดงความคิดเห็นของตนเองและการเข้าใจความคิดเห็นของคนอื่น (ค) สมรรถภาพในการตัดสินใจด้วยตนเอง (ง) สมรรถภาพในการประเมินคุณค่าต่าง ๆ ว่าผิดหรือถูก เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม

ลักษณะของการศึกษาทั่วไปในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ดังกล่าวข้างต้นนี้ สรุปได้อีกอย่างหนึ่งว่าการศึกษาทั่วไป คือการศึกษาเพื่อทำให้บุคคล คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น

3.5.2 การศึกษาทั่วไปในหลักสูตรระดับอุดมศึกษาโดยเฉพาะ

ดังได้กล่าวแล้วว่าสังคมสมัยปัจจุบันได้มองเห็นความสำคัญของการศึกษาทั่วไปมากกว่าที่เคยปรากฏในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักสูตรระดับอุดมศึกษาได้กำหนดให้การศึกษาทั่วไปเป็นการศึกษาที่สำคัญส่วนหนึ่งของการศึกษาทั้งหมดในหลักสูตรระดับอุดมศึกษาหรือหลักสูตรในระดับมหาวิทยาลัย

หลักสูตรระดับอุดมศึกษา หรือระดับมหาวิทยาลัยนั้น ถือว่าเป็นหลักสูตรชั้นวิชาชีพ (profession) ซึ่งแบ่งออกเป็นสามส่วน ได้แก่

ก. การศึกษาทั่วไป (general education)

ข. การศึกษาชั้นวิชาชีพ (professional education)

ค. การศึกษาชำนาญพิเศษ ที่ผู้เรียนสนใจโดยเฉพาะ (specialized education)

การศึกษาทั่วไปหรือการศึกษาแบบศิลปศาสตร์ในหลักสูตรระดับอุดมศึกษา มีลักษณะเช่นเดียวกับการศึกษาทั่วไปในหลักสูตรระดับอื่น ๆ ถึงแม้ว่าหลักสูตรระดับอุดมศึกษาจะเป็นหลักสูตรชั้นวิชาชีพก็ตาม แต่การศึกษาทั่วไปในหลักสูตรระดับอุดมศึกษาย่อมมีความมุ่งหมายอย่างเดียวกันกับความมุ่งหมายของการศึกษาทั่วไปในระดับอื่น คือเป็นการศึกษาที่มุ่งทำให้บุคคลเป็นพลเมืองดี

แต่เนื่องจากการศึกษาในระดับอุดมศึกษาเป็นการศึกษาชั้นวิชาชีพ และในปัจจุบันปรากฏว่ามีหลักสูตรชั้นวิชาชีพแขนงต่าง ๆ มากมาย ทำให้ผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในวิชาชีพเพียงแขนงใดแขนงหนึ่งโดยเฉพาะเท่านั้น อาจเป็นสาเหตุทำให้ผู้เชี่ยวชาญเหล่านั้นไม่เข้าใจซึ่งกันและกันก็ได้ การป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวย่อมกระทำ

ได้ด้วยการปรับปรุงหลักสูตรระดับอุดมศึกษา โดยจัดให้มีการศึกษาทั่วไป ซึ่งมีลักษณะสำคัญสองประการ ได้แก่ (1) เป็นการศึกษาที่ทำให้เกิดบูรณาการ (integration) ทางปัญญา และมีความรู้ด้านศิลปศาสตร์อย่างเดียวกันไม่ว่าจะอยู่ในวิชาชีพแขนงใด และ (2) เป็นการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนมีความสามารถที่จะเข้าใจคนอื่นและทำงานร่วมกับคนอื่น คือมีความเข้าใจว่าบุคคลแม้จะแตกต่างกันทางด้านอาชีพ แต่ทุกคนจะต้องร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาสังคมของตน

ในสมัยปัจจุบัน เมื่อกล่าวถึงการศึกษาทั่วไปหรือการศึกษาแบบศิลปศาสตร์ในหลักสูตรระดับอุดมศึกษา หรือหลักสูตรชั้นวิชาชีพแล้ว ย่อมหมายถึงการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนได้รับความรู้อย่างกว้างขวาง จากวิชาต่าง ๆ เช่น วิชาภาษา วิทยาศาสตร์กายภาพ สังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา วัฒนธรรมวิทยา ปรัชญา ศิลป ศาสนา และจริยศาสตร์ เป็นต้น

อนึ่ง การศึกษาทั่วไปหรือการศึกษาแบบศิลปศาสตร์ในระดับอุดมศึกษา หรือมหาวิทยาลัยนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่ว ๆ ไปว่า สมควรที่จะได้จัดทำกันอย่างจริงจัง

รศ. สมบูรณ์ พรรณนาภ

อดีตข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

หลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไป

ความหมาย

หลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไป (General Education Curriculum) หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนในระดับมหาวิทยาลัย ให้เป็นผู้ที่ประจักษ์แจ้งศีลธรรม เกิดมีจริยธรรมและได้มีศิลปะ เรียกว่าเป็นบัณฑิต ซึ่งหมายถึงคนมีสติปัญญา มีคุณธรรม จริยธรรม และมีความดีความงามอื่นๆ พร้อมอยู่ในตัว คนที่ได้รับการพัฒนาถึงซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

ความเป็นมา

พ่อแม่มีบทบาทและหน้าที่อบรมสั่งสอนให้ลูกเป็นผู้มีสติปัญญา มีชีวิตอยู่รอด ประกอบสัมมาอาชีพเลี้ยงตนเองได้และเป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรม สังคมไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อลูกชายโตขึ้นก็ส่งไปเป็นศิษย์วัดบวชเณรหรือบวชพระ มีพระผู้ใหญ่สอนให้เป็นคนมีสติปัญญาและเป็นผู้มีศีลธรรมตามหลักพุทธศาสนา บางครอบครัวก็ส่งลูกไปอยู่กับบ้านของเจ้านายในวังหรือผู้ที่ป็นข้าราชการผู้ใหญ่ เจ้านายในวัง หรือข้าราชการ ผู้ใหญ่ก็สอนวิชาการต่างๆ สอนให้เป็นคนฉลาดและเป็นคนดี ส่วนเด็กผู้หญิงก็ส่งไปอยู่กับเจ้านายในวัง ผู้ใหญ่

ในวังก็สอนให้ประพฤติตนเป็นกุลสตรีที่มีคุณสมบัติที่ดี มีศีลธรรม มีความสามารถในการประกอบอาหาร การบ้าน การเรือนได้ ประเทศตะวันออก เช่น อินเดีย พระพุทธเจ้ามุ่งสอนให้คน ละ เลิก กระทำความชั่ว มุ่งกระทำความดี ทำจิตใจให้สงบ ในประเทศจีน ขงจื้อสอนให้คนซื่อสัตย์ เมตตา กรุณา เคารพกราบไหว้ บรรพบุรุษ ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม การอบรมสั่งสอน ดังกล่าวนี้อถือว่าเป็นวิชาที่เรียกกันในปัจจุบันนี้ว่า วิชาศึกษาทั่วไป (General Education)

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2533) อธิบายว่าทางประเทศตะวันออกมีการสอนศิลปศาสตร์อย่างที่ชาวตะวันตก เรียกว่า Liberal Arts มานานแล้วโดยเฉพาะในอินเดีย มีการเรียนศิลปศาสตร์ 18 ประการ ได้แก่

1. ความรู้ทั่วไป
2. ความรู้กฎธรรมเนียมต่างๆ
3. การคำนวณ
4. การช่างยนต์
5. นิติศาสตร์
6. ความรู้การอันทำให้เกิดมงคล
7. วิชานาฏศิลป์
8. วิชาบริหารร่างกาย

9. วิชาอิงฉนู
10. โบราณคดี
11. วิชาแพทย์
12. ดำนานหรือประวัติศาสตร์
13. ดาราศาสตร์
14. วิชาพิชัยสงคราม
15. การประพันธ์
16. วาพศิลป์
17. วิชามนต์
18. ไวยากรณ์

พระพุทธรเจ้าก่อนที่ออกบรรพชาก็ได้ทรงเล่าเรียนจบศิลปศาสตร์ 18 ประการ

สำหรับประเทศตะวันตก พระเทพเวที (ประยูรต์ ปยุตโต) (2533) อธิบายว่าในสมัยกรีกโบราณโสเครตีสมุ่งสอนคนให้เป็นคนฉลาดและเป็นคนมีคุณธรรม นักปราชญ์สำคัญของกรีก 2 ท่านคือ เพลโตและอริสโตเติลเป็นผู้ให้ความหมายที่เป็นสาระสำคัญแก่คำว่า Liberal Arts ซึ่งไทยเราแปลว่า ศิลปศาสตร์เป็นศัพท์บัญญัติตามที่ เป็นภาษาไทยมาแต่เดิม เป็นคำที่มาจากสันสกฤตแยกเป็น ศิลป กับ ศาสตร์ หรือก็คือ ศิลป + ศาสตร์ หมายถึง วิชาสำหรับฝึกฝนพัฒนาให้เกิดความดีงาม ล้ำเลิศทางปัญญาและศีลธรรม คำว่า Liberal เดิมแปลว่า Free คือ เสรี หรืออิสระเสรี Arts แปลว่า ศิลปะรวมกันเป็น Liberal Arts แปลว่า “ศิลปะเสรี” แต่คำว่า Arts ในที่นี้ หมายถึง วิชาที่ศึกษาเล่าเรียน เพราะฉะนั้น Liberal Arts จึงแปลว่าวิชาการสำหรับเสรีชน

พวกกรีกได้กำหนดหลัก 3 ประการในการเป็นศิลปศาสตร์ คือ

1. เป็นวิชาที่เหมาะสมสำหรับเสรีชน คือ สำหรับชนชั้นสูง พวกผู้ดี พวกที่จะเป็นผู้นำของสังคม
2. เป็นวิชาที่จะต้องใชความสามารถทางสติปัญญาอย่างสูง

3. เป็นวิชาที่ยกระดับจิตใจของผู้เรียนและผู้ปฏิบัติ ทำให้จิตใจ สมอง และสติปัญญาสูงขึ้น ไม่ใช่เป็นเพียงได้สิ่งตอบแทน เป็นความสุข สะดวกสบายทางวัตถุเท่านั้น กล่าวคือไม่ใช่เป็นวิชาชีพหรือวิชาการทำงานซึ่งเป็นวิชาสำหรับผู้ใช้แรงงาน

เนื้อหาของวิชาศิลปศาสตร์ในสมัยกรีกโบราณนั้น ยังไม่ได้กำหนดแน่นอน จนกระทั่งก่อนคริสต์ศักราช 100 ปี หรือ 1 ศตวรรษก่อนคริสต์ศักราช จึงได้เริ่มต้นจัดให้มีวิชาศิลปศาสตร์หรือ Liberal Arts ทั้ง 7 เรียกว่า The Seven Liberal Arts และกลายเป็นประเพณีที่เป็นหลักสูตรของตะวันตกมาอย่างต่อเนื่อง ในสมัยกลางของยุโรปแบ่งวิชาศิลปศาสตร์ออกเป็น 2 หมวด หมวดที่ 1 เรียกว่า Trivium (ตรีบท) ได้แก่ วิชา ไวยากรณ์ (รวมวิชาวรรณคดีด้วย) ตรรกศาสตร์ และวาทศิลป์ ทั้งสามวิชานี้เป็นวิชาขั้นต้น เมื่อเรียนจบแล้วในเวลาต่อมาให้มีการให้ปริญญาตรี (bachelor degree)

หมวดที่ 2 เรียกว่า Quadrivium (จตุบท) ได้แก่ วิชา เลขคณิต เรขาคณิต ดาราศาสตร์ และดนตรี เมื่อเรียนจบแล้วมีการให้ปริญญาโท (master degree)

ในสมัยกลางยุโรปโดยเฉพาะตอนต้นซึ่งเป็น ยุคมืด (Dark Ages) การศึกษาศิลปวิทยาการต่างๆ ได้เสื่อมโทรมหยุดนิ่ง ไม่ก้าวหน้า ปิดกั้นทางสติปัญญาจนถึงยุคสมัยฟื้นฟู (Renaissance) ได้มีการฟื้นฟูศิลปวิทยาการขึ้นใหม่ มีการขยายความหมายคำว่า Liberal Arts ให้กว้างขึ้น ไม่จำกัดเฉพาะ 7 วิชาตามที่กล่าวมา แต่เป็น Liberal Arts ในความหมายใหม่ หมายถึง วิชาการทุกอย่างที่ให้ความรู้ในลักษณะที่เป็นการศึกษาแบบทั่วไปซึ่งมิใช่เป็นวิชาชีพหรือวิชาเฉพาะ เรียกว่า วิชาศึกษาทั่วไป (General Education) (พระเทพเวที (ประยูรต์ ปยุตโต), 2533)

สำหรับในอเมริกาในปี ค.ศ.1929 โรเบิร์ต เอ็ม ฮัทชินส์ (Robert M. Hutchin) และมอร์ติ เมอร์ เจ แอด

เลอร์ (Mortimer J. Adler) ได้เสนอปรัชญาลัทธินิรันดรนิยม (Perennialism) ทำให้มหาวิทยาลัยในอเมริกามีการปฏิรูปวิชาศึกษาทั่วไป (Westbury and Wilkof, 1978) มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดได้ชื่อว่าเป็นมหาวิทยาลัยที่เป็นแม่แบบของวิชาศึกษาทั่วไปของมหาวิทยาลัยในอเมริกา ได้พัฒนาวิชาศึกษาทั่วไปอย่างจริงจังในปี ค.ศ. 1945 (Harvard Committee, 1945)

สังคมไทยเราตั้งแต่อดีตในสมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็มีการเรียนวิชาศึกษาทั่วไปกันแล้ว ดังที่นางนพมาศบรรยายไว้ว่า “สาระที่นำมาสอนประกอบด้วย “คติโลกคตินิยม” คติโลกที่นำมาสอนนั้นนางนพมาศพรรณนาว่า “ในสมัยนั้น นรชาติชายหญิงสิ้นทั้งมวล ย่อมมีความผาสุกสบาย ด้วยอำนาจฤทธิโลกธรรมดาเป็นไปโดยเสมอมิได้ยิ่งมิได้หย่อน พยาธิโรคภัยเบาบาง หม่อมบุรุษก็ประกอบไปด้วยสติปัญญาโดยมากต่างรำเรียนสรรพ วิชาต่างๆ ฝ่ายทหารก็เรียนรู้ศิลปศาสตร์ เพลงอาวุธ คือ วิชา ช้าง ม้า กระบี่ กระบอง โล่ ดั้ง ดาบสั้น ดาบยาว กริช กันหยาบ โดมร ศรกำซาบ ปืนไฟใหญ่น้อย มวยปล้ำ ตำรับตำราพิชัยยุทธ เวทมนตร์ คงกระพัน ชำนิชำนาญ เป็นอันดี บรรดาพวกพ่อเรือนก็ต่างเล่าเรียนคัมภีร์ ไตรเพทไตรวิชา คือ กลบท กลกลอน ทำนุก ทำเนียบ อักษร อักษร ครุ ลหุ สูตรกรรมที่ สูตรฉวางค์ ตำรับโหราศาสตร์ ทักษาพยากรณ์ สมผลสุนทพาทษาบาทจันทร์ สาร้าอาจ รู้จักราศี ดาราฤกษ์ นพเคราะห์ สุริยคราส จันทรคราส โดยพิสดาร บ้างก็เรียนรู้เวชกรรม คือ ไอศก แพทย์ ลัมพันธแพทย์ เนตรแพทย์ วรรณโรคแพทย์ อาคมะแพทย์ อรุคะแพทย์ บางพวกก็เรียนวิชาเป็นช่าง สุวรรณหรือรัตน วัตมกี วัตเขียนแกะจำหลักปั้นกลึง หล่อหลอมสรรพวิชาช่างต่างๆ ชำนิชำนาญโดยมาก ฝ่ายสตรีก็ต่างรำเรียนวิชาช่างสุวรรณลายแล่นเลขา แกะปั้น ปักทอ ร้อยกรอง เย็บเย็บเป็นที่ทำกิน เกษม

สุขทุกถ้วนหน้า นรชาติชายหญิง” (สำเร็จ บุญเรืองรัตน์, 2549 ก)

สมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีการปฏิรูปการศึกษา ได้จัดตั้งโรงเรียนให้เป็นที่เล่าเรียน ศิลปศาสตร์ทั้งปวง พระองค์ทรงจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ปี พ.ศ.2435 ต่อมา พ.ศ.2439 ทรงจัดตั้งราชวิทยาลัยขึ้นที่บ้านสมเด็จเจ้าพระยา พ.ศ. 2424 ทรงจัดตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ หรือโรงเรียนทหารมหาดเล็ก ต่อมาปรับปรุงเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือน พ.ศ.2443 ทรงจัดตั้งโรงเรียนแพทย์เรียกชื่อว่า โรงเรียนราชแพทย์ วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ.2459 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันการศึกษาเหล่านี้ล้วนมีหลักสูตรศิลปศาสตร์ ให้ผู้เรียนได้เรียนทั้งสิ้น (วรวิทย์ วคินสรการ, 2546)

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้ดำเนินการยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร ขึ้นเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษา ตั้งแต่วันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ.2496 เพื่อให้ผู้เรียนครูได้เรียนถึงระดับปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก หลักสูตรสำหรับผู้เรียนปริญญาตรีที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประกอบด้วย (1) วิชาศึกษาทั่วไป ซึ่งเดิมเรียกว่า วิชาพื้นฐานทั่วไป แต่คำภาษาอังกฤษจะใช้คำว่า General Education (2) วิชาเอก (3) วิชาเลือกเสรี (โครงการสารานุกรมศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543)

ทบวงมหาวิทยาลัยและกระทรวงศึกษาธิการ กำหนดให้มหาวิทยาลัยและวิทยาลัยต่างๆ ที่เปิดสอนระดับปริญญาตรี มีหลักสูตรที่ประกอบด้วย

1. วิชาศึกษาทั่วไป
2. วิชาเอก
3. วิชาเลือกเสรี

ความมุ่งหมาย วิชาที่เรียน และวิธีสอนวิชาศึกษาทั่วไป

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) (2532) กล่าวว่า “ความมุ่งหมายของวิชาศึกษาทั่วไป คือ การสร้างบัณฑิต คือ มนุษย์ที่มีการบรรจบประสานกันขององค์ทั้งสามแห่งการมีชีวิตที่ดีงาม คือ มีปัญญา รู้ความจริง มีการดำเนินชีวิตและปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง ที่เรียกว่าความดีงามหรือคุณธรรมและจริยธรรมและการแก้ปัญหาได้สำเร็จ เข้าถึงภาวะไร้อทุกข์หรือมีความสุข”

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาได้กำหนดวิชาที่เรียนในส่วนของหลักสูตรวิชาทั่วไปในหลักสูตรระดับปริญญาตรีไว้ว่าให้เรียนไม่น้อยกว่า 30 หน่วยกิต ใน (1) กลุ่มวิชาภาษา (2) กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์ (3) กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ (4) กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) (2532) กล่าวว่า “จะสอนวิชาศึกษาทั่วไปต้องใช้นักปราชญ์ เพราะเป็นการสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์ สร้างความเป็น นักศึกษาที่ดีและสร้างความเป็นบัณฑิตที่แท้จริง การจัดการเรียนการสอนต้องทำให้ผู้เรียนเรียนให้ได้สัจจะ จริยะ และ ศิลปะ” ด้วยการถกเถียงอภิปรายโต้แย้งพัฒนาความมีเหตุผล สติปัญญา คุณธรรมจริยธรรม ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ไม่ใช่จัดการเรียนการสอนอย่างเป็นเพียงให้รู้ข้อมูลที่ไร้ชีวิตชีวา เป็นข้อมูลที่เอามาท่องจำแล้วก็ไปถ่ายเทออกไปเวลาสอบ เวลาเรียนก็ท่องไว้จำข้อมูลเก็บไว้ รอไว้พอถึงเวลาสอบก็ไปถ่ายออกก็จบสอบผ่านแล้วก็เลิก อย่างนี้วิชาศึกษาทั่วไปหรือศิลปศาสตร์ก็ไม่มีจุดหมาย (พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), 2533)

ตัวอย่างหลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไปของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เมื่อปี พ.ศ.2530 สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ ได้เป็นผู้นำในการกำหนดทิศทางการผลิตบัณฑิตของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2532) และได้ทำการสำรวจสภาพและปัญหาของวิชาพื้นฐานทั่วไปซึ่งก็คือ วิชาศึกษาทั่วไปของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2532)

มีข้อค้นพบที่ควรปรับปรุงแก้ไข จึงเป็นผู้ดำเนินการปรับปรุงหลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไป ด้วยการเป็นประธานคณะกรรมการปรับปรุงหลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไป ได้มีการประชุมปฏิบัติการพัฒนาหลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไประหว่างวันที่ 14 - 18 กันยายน พ.ศ.2531 สามารถสร้างหลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไปที่พัฒนาขึ้นมาใหม่จากหลักสูตรเดิม เป็นหลักสูตรแบบบูรณาการ สภามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ให้ความเห็นชอบในวันที่ 19 มกราคม 2533 และทบวงมหาวิทยาลัยได้อนุมัติหลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไปเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2533 มีการสร้างเอกสารประกอบการสอนทุกวิชา จัดสัมมนาเพื่อออกแบบการสอนและการวัดผลและประเมินผลหลักสูตรอย่างครบวงจร หลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไปนี้นำมาใช้จัดการเรียนการสอนตั้งแต่ปีการศึกษา 2534 เป็นต้นมา สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ ในฐานะเป็นรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการได้ลงไปเป็นหัวหน้ากลุ่มสอนนิสิตปริญญาตรีปี 1 ด้วยตนเอง ในวิชามนุษย์กับการใช้เหตุผลและจริยธรรม เป็นการสอนเป็นกลุ่มร่วมกับคณะอาจารย์ต่างๆ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หลักสูตรศึกษาทั่วไปของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (สำเร็จ บุญเรืองรัตน์, 2536 ; สำเร็จ บุญเรืองรัตน์, 2538) มีลักษณะดังนี้

วัตถุประสงค์ของวิชาศึกษาทั่วไป

เมื่อนิสิตเรียนวิชาศึกษาทั่วไปแล้วจะเป็นผู้มีลักษณะดังนี้

(1) เป็นผู้มีความสามารถใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร โดยสามารถสื่อสารภาษาไทยได้อย่างดีและสามารถสื่อสารภาษาต่างประเทศได้

(2) เป็นผู้มีความสุนทรีย์อารมณ์ โดยจะต้องเป็นผู้มีอารมณ์อันประณีตละเอียดอ่อน เข้าใจความหมายและเห็นคุณค่าของศิลปะที่มีต่อชีวิตและสังคม เข้าใจความหมายและเห็นคุณค่าของดนตรีที่มีต่อชีวิตและสังคม เข้าใจความหมายและเห็นคุณค่าของวรรณกรรมที่มีต่อชีวิตและสังคม

(3) เป็นผู้มีความรู้โลกทัศน์กว้างไกล โดยจะต้องเป็นผู้เข้าใจปัญหาด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมของไทยและของโลก เข้าใจ และเห็นคุณค่า วัฒนธรรม และอารยธรรมของไทยและชาติอื่นๆ เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ทั้งในอดีตปัจจุบัน และอนาคต เข้าใจความสัมพันธ์ของกระบวนการจัดการทางธุรกิจ ในสังคมปัจจุบัน

(4) เป็นผู้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ โดยจะต้องเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิต โลก และจักรวาล เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับเทคโนโลยีในชีวิตประจำวัน เข้าใจการสื่อสารด้วยคณิตศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน

(5) เป็นผู้มีความสมรรถภาพและสุขภาพที่ดีทั้งกายและใจ โดยสามารถเสริมสร้างรักษาสมรรถภาพและสุขภาพ เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสุขภาพทางกายและทางจิต

(6) เป็นผู้ใฝ่รู้ความจริงและสามารถคิดอย่างมีเหตุผล โดยจะต้องเป็นผู้ที่สามารถตั้งคำถาม และแสวงหาความจริงด้วยตนเองได้ สามารถคิด และเชื่อมโยงสิ่งที่คิดได้อย่างมีเหตุผล สามารถ

วิเคราะห์สิ่งต่างๆ ได้ สามารถคิดแก้ปัญหาด้วยการแสวงหาทางเลือกและตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม สามารถเลือกและสังเคราะห์ข่าวสารและข้อมูลเพื่อใช้อย่างเหมาะสม กล้าแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และเรียนรู้อยู่เสมอ

(7) เป็นผู้มีความคุณธรรมและจริยธรรม โดยจะต้องรู้จักและเข้าใจตนเองและผู้อื่น เชื่อมมั่นในตนเอง และสามารถพัฒนาตนเองได้ สามารถตั้งจุดมุ่งหมายในชีวิตของตนเองได้ มีวินัยในตนเอง มีความรับผิดชอบ ในบทบาทและหน้าที่ของตน มีความยุติธรรม มีความซื่อสัตย์ มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อการทำผิด ประพฤติตนให้เป็นผู้ตามและผู้นำที่ดี มีความสามารถปรับตนเองให้เข้ากับสังคมได้ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาสังคม

โครงสร้างของวิชาศึกษาทั่วไป

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ ได้กำหนดรายวิชาไว้ให้นิสิตเรียน 32 - 33 หน่วยกิต ดังนี้

(1) กลุ่มภาษา กำหนดให้เรียน 10 หน่วยกิต ประกอบด้วย ภาษาไทย 4 หน่วยกิต คือ ทักษะทางภาษา 1 จำนวน 2 หน่วยกิต และทักษะทางภาษา 2 จำนวน 2 หน่วยกิต ภาษาต่างประเทศ 6 หน่วยกิต โดยทั่วไปคณะต่างๆ กำหนดให้เรียนภาษาอังกฤษ ส่วนคณะสังคมศาสตร์กำหนดให้เลือกเรียนภาษาใดภาษาหนึ่งจากภาษาอังกฤษ หรือภาษาฝรั่งเศส หรือภาษาเยอรมัน คณะมนุษยศาสตร์เพิ่มภาษาจีนหรือภาษาญี่ปุ่นให้นิสิตได้เลือกเรียนได้อีกภาษาทั้ง 3 ที่กำหนดไว้เช่นเดียวกับคณะสังคมศาสตร์ รายวิชาในหมวดภาษาต่างประเทศ มีดังนี้

ภาษาอังกฤษ ประกอบด้วย ภาษาอังกฤษ 1 จำนวน 3 หน่วยกิต ภาษาอังกฤษ 2 จำนวน 3 หน่วยกิต

ภาษาฝรั่งเศส ประกอบด้วย ภาษาฝรั่งเศส 1 จำนวน 3 หน่วยกิต ภาษาฝรั่งเศส 2 จำนวน 3 หน่วยกิต

ภาษาจีน ประกอบด้วย ภาษาจีนปัจจุบันพื้นฐาน 1 จำนวน 3 หน่วยกิต ภาษาจีนปัจจุบันพื้นฐาน 2 จำนวน 3 หน่วยกิต

ภาษาญี่ปุ่น ประกอบด้วย ภาษาญี่ปุ่นพื้นฐาน 1 จำนวน 3 หน่วยกิต ภาษาญี่ปุ่นพื้นฐาน 2 จำนวน 3 หน่วยกิต

(2) กลุ่มมนุษยศาสตร์ กำหนดให้เรียน 6 หน่วยกิต ประกอบด้วย 3 วิชา คือ สารนิเทศและการศึกษาค้นคว้า 2 หน่วยกิต มนุษย์กับความงาม 2 หน่วยกิต มนุษย์กับการใช้เหตุผลและจริยธรรม 2 หน่วยกิต

(3) กลุ่มสังคมศาสตร์ กำหนดให้เรียน 6 หน่วยกิต ประกอบด้วย 3 วิชา คือ มนุษย์กับอารยธรรม 2 หน่วยกิต มนุษย์กับสังคม 2 หน่วยกิต มนุษย์กับโลกปัจจุบัน 2 หน่วยกิต

(4) กลุ่มวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ กำหนดให้เรียน 6 - 7 หน่วยกิต ประกอบด้วย 3 วิชา คือ คณิตศาสตร์และคอมพิวเตอร์ 2 หน่วยกิต สำหรับผู้เรียนหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิตและการศึกษาศาสตรบัณฑิตที่มีใช้ทางวิทยาศาสตร์ คอมพิวเตอร์และการประมวลผลข้อมูล 3 หน่วยกิต สำหรับผู้เรียนหลักสูตรทางวิทยาศาสตร์บัณฑิตและแพทยศาสตรบัณฑิต และการศึกษาศาสตรบัณฑิตที่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับสิ่งแวดล้อม 2 หน่วยกิต วิทยาศาสตร์กับการพัฒนาคุณภาพชีวิต 2 หน่วยกิต

(5) กลุ่มพลศึกษา กำหนดให้เรียน 4 หน่วยกิต ประกอบด้วยวิชา การเสริมสร้างคุณภาพชีวิต 2 หน่วยกิต และเลือกเรียนรายวิชาพลศึกษาอีก 2 วิชา วิชาละ 1 หน่วยกิต

กิจกรรมการเรียนการสอนและการวัดผล

มหาวิทยาลัยได้ตั้งคณะกรรมการสร้างเอกสารประกอบการเรียนและสร้างสื่อการสอนของแต่ละวิชา

โดยที่ สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ ในฐานะรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการทำหน้าที่เป็นประธานของคณะกรรมการชุดนี้ ซึ่งสร้างเอกสารประกอบการเรียนได้สำเร็จครบทุกวิชา

สาระและกิจกรรมการสอนในวิชาดังกล่าวนี้ สอดคล้องสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของหลักสูตร เช่น วิชามนุษยกับการใช้เหตุผลและจริยธรรม ประกอบด้วยกิจกรรมเพื่อชักนำผู้เรียนได้พัฒนาตนเองให้เป็นผู้ใฝ่รู้ ความจริงและคิดอย่างมีเหตุผล สามารถคิดแก้ปัญหาด้วยตนเองได้อย่างมีระบบ ตลอดจนเป็นผู้ที่มีคุณธรรม และจริยธรรม ตัวอย่างบทเรียนนี้มีกิจกรรมฝึกให้ผู้เรียนคิดแก้ปัญหาอย่างมีระบบ ให้ทำกิจกรรมควิซ ฝึกให้รู้จักตั้งคำถามและแสวงหาคำตอบด้วยตนเอง ฝึกให้กล้าแสดงความคิดเห็นต่อที่ประชุม ฝึกการทำงานร่วมกัน เป็นกลุ่ม ฝึกความรับผิดชอบ ความมีวินัย ความซื่อสัตย์ เป็นต้น

การจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาทั่วไปใหม่นี้ยึดหลักการสอนวิธีแก้ปัญหาเพื่อนำพาให้ลูกศิษย์เข้าสู่ภาวะบูรณาการ สามารถผสมผสานสาระของศาสตร์ต่างๆ ได้ ใช้หลักการสอนเป็นกลุ่มมุ่งเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้เรียนให้ได้ตามเป้าหมายของหลักสูตร มีการวัดผลตามสภาพจริงที่นิสิตได้แสดงออกจากการทำงาน อภิปราย สังเกตพฤติกรรมต่างๆ ถ้าพบข้อบกพร่องก็ให้ปรับปรุงแก้ไข

ผลการจัดการศึกษาตามหลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไป

หลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไปที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ สามารถทำให้มีนิสิตร้อยละ 78 มีลักษณะของบัณฑิตที่สมบูรณ์ตามเป้าหมายของหลักสูตรที่กำหนดไว้ 7 ประการได้ หลักสูตร สื่อการเรียนการสอน อุปกรณ์การสอน และพฤติกรรมการสอนของอาจารย์ ตลอดจนวิธีการวัดผลที่มุ่งตรวจสอบพฤติกรรมของผู้เรียน ทั้งด้านความรู้ ความคิด ทักษะ ทักษะ ความรู้สึก คุณธรรม จริยธรรม ตลอด

จนความสามารถในการประพจน์ปฏิบัตินั้นสามารถทำให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีตามเป้าหมายของหลักสูตรได้

ข้อที่น่าสังเกตจากการใช้หลักสูตรที่สำคัญ มี 3 ประการ ดังนี้

(1) ในระยะแรกๆ ของการใช้หลักสูตรใหม่นี้ อาจารย์บางท่านยังไม่เห็นความสำคัญของการสอนร่วมกันเป็นกลุ่ม แต่เมื่อนำผลการประเมินการใช้หลักสูตรไปเสนอให้ผู้สอนทราบและจัดสัมมนาเพื่อแก้ปัญหาการสอนต่างๆ ทศนคติดังกล่าวก็ลดลงไป ดังจะเห็นได้จากการที่อาจารย์ร่วมมือกันวางแผนปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอน ปรับปรุงอุปกรณ์การเรียนการสอนและการวัดผล

(2) นิสิตบางส่วนประมาณร้อยละ 22 ไม่ค่อยอ่านหนังสือ ทั้งๆ ที่มีเอกสารประกอบการสอนเป็นคู่มืออยู่แล้ว

(3) นิสิตร้อยละ 22 ที่รายงานว่าเป็นผู้มีลักษณะตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรน้อยนั้น มักจะเป็นผู้ที่ต้องการไปสอบเข้าเรียนในสถาบันการศึกษาแห่งใหม่ เนื่องจากเขาสอบได้ในคณะที่เขาไม่ต้องการเรียน จึงไม่ค่อยสนใจในการเรียนและไม่สนใจปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองเท่าที่ควร

คุณค่าของหลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไป

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2532) อธิบายถึงคุณค่าของวิชาศึกษาทั่วไปว่าเป็นวิชาที่สร้างบัณฑิต เป็นวิชาที่ทำให้คนให้เป็นคน ทำให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นผู้มีความสามารถและมีความพร้อมที่จะไปดำเนิน

ชีวิตที่ดี รู้จักใช้วิชาชีพและวิชาชำนาญเฉพาะในทางที่ก่อคุณเป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง ถ้าผู้ที่เรียนในระดับมหาวิทยาลัยเรียนแต่วิชาชีพหรือวิชาเฉพาะด้านเพียงอย่างเดียว โดยไม่เรียนวิชาที่ทุกคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ดังเช่นวิชาศึกษาทั่วไป ก็อาจจะเกิดโทษอย่างร้ายแรงเหมือนกับยี่นดาบให้แก่ใคร เพราะมีแต่วิชาที่ไปกระทำการเพื่อวิชาชีพ แต่ไม่รู้จักคิดกระทำการด้วยความดี มีคุณธรรมและมีสติปัญญา รู้คิดปรับปรุงแก้ไขปัญหาอย่างเหมาะสม สำเร็จบุญเรื่องรัตน์ (2549 ข) ซึ่งให้เห็นคุณค่าของวิชาศึกษาทั่วไปไว้ในบทกวีที่เป็นกาพย์ห่อโคลงที่ชื่อ “คุณค่าของวิชาศึกษาทั่วไป” ดังนี้

คุณค่าของวิชาศึกษาทั่วไป

ศึกษาทั่วไปนี้	มีคุณ
ช่วยยกและค้ำจุน	จิตไว้
ให้เป็นมนุษย์สุด	สมบูรณ์แลนา
หากขาดศึกษานี้ไซ้ไร	แน่แท้ คนดง
วิชาศึกษาทั่วไป	ยกจิตใจมนุษย์แท้
เป็นผู้สมบูรณ์แล	เป็นปราชญ์แท้แน่นอนจริง
เรียนรู้แบบบูรณาการ	เกิดปัญญาญาณถึงสิ่ง
รู้ซึ่งถึงความจริง	สรรพสิ่งไม่แน่นอน
เรียนวิชาภาษา	กับวิทยาศาสตร์แน่นอน
สังคมศาสตร์ช่วยสอน	ช่วยสะท้อนเรื่องสังคม
เรียนมนุษยศาสตร์	ได้เป็นปราชญ์อย่างงามสม
คณิตศาสตร์พะละปม	ฝึกรบมปัญญากาย
บัณฑิตใดขาดเรียน	ย่อมจะเพี้ยนไม่สมหมาย
พฤติกรรมประหลาดไป	จากมนุษย์ไซ้ไรเป็นคนดง

ศ.ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรณานุกรม

- โครงการสารานุกรมศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2543). **3 ยุคของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. สารานุกรมศึกษาศาสตร์ฉบับรวมเล่มเฉพาะเรื่องอันดับที่ 1.** สาขาบุคคล องค์กรและสถาบันเกี่ยวกับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2532). **ความมุ่งหมายของวิชาพื้นฐานทั่วไป.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2533). **ศิลปศาสตร์แนวพุทธ.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.
- ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2532). **การสำรวจสภาพและปัญหาของวิชาพื้นฐานทั่วไป.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2532). **ทิศทางการผลิตบัณฑิต.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรวิทย์ วคินสรากร. (2546). **การศึกษาไทย.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.) จำกัด.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549 ก). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยสุโขทัย.** กรุงเทพมหานคร : ชนปรี้นตั้ง.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549 ข). **กวีนิพนธ์ : คลื่นสามลูก.** กรุงเทพมหานคร : ชนปรี้นตั้ง.
- Harvard Committee. (1945). **General Education in a Free Society.** Massachusetts : Harvard University Press.
- Westbury, Ian and Wilkof, Neil J. (Ed.). (1978). **Joseph J. Schwab : Science, Curriculum and Liberal Education, Selected Essays.** Chicago : The University of Chicago Press.

การอาชีวศึกษา

ความหมาย

การอาชีวศึกษา (Vocational Education) หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความสามารถในการประกอบสัมมาชีพ

ความเป็นมา

พ่อแม่มีบทบาทและหน้าที่อบรมสั่งสอนให้ลูกเป็นผู้มีสติปัญญา มีชีวิตอยู่รอด ประกอบสัมมาอาชีพเลี้ยงตนเองได้ เช่น สอนให้มีการทำเกษตรเป็นช่างไม้ตามแบบพ่อแม่และอบรมให้เป็นคนดีมีคุณธรรมจริยธรรม สังคมไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อลูกชายโตขึ้นก็ส่งไปเป็นศิษย์วัดบวชเณรหรือบวชพระ มีพระผู้ใหญ่สอนให้เป็นคนมีสติปัญญาและเป็นผู้มีศีลธรรมตามหลักพุทธศาสนา บางครอบครัวก็ส่งลูกชายไปอยู่กับบ้านของเจ้านายในวังในวังหรือที่เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เจ้านายในวังหรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ก็สอนวิชาการต่าง ๆ สอนให้เป็นคนฉลาดและเป็นคนดี ส่วนเด็กผู้หญิงก็ส่งไปอยู่กับเจ้านายในวัง ผู้ใหญ่ในวังก็สอนให้ประพฤติตนเป็นกุลสตรีที่มีคุณสมบัติที่ดี มีศีลธรรม สามารถประกอบอาหาร และจัดการบ้านการเรือนได้

การศึกษาในสมัยสุโขทัย (สำเร็จ บุญเรืองรัตน์, 2549) นางนพมาศบรรยายไว้ว่า มีการเรียนการสอนทั้ง “คติโลกศัทธิธรรม” ดังนี้

“ในสมัยนั้นนรชาติชายหญิงล้วนทั้งมวลย่อมมีความผาสุกสบายด้วยอำนาจฤทธิคุณธรรมตาเป็นไปโดยเสมอมิได้ยังมีได้หย่อน พยาธิโรคาก็เบาบาง หม่อมมนุษย์ก็ประกอบไปด้วยสติปัญญาโดยมาก ต่างร่ำเรียนสรรพวิชาต่างๆ ฝ่ายทหารก็เรียนรู้ศิลปศาสตร์ เพลงอาวุธ คือ วิชาช้าง ม้า กระบี่ กระบอง โล่ ตั้ง ดาบสั้น ดาบยาว กริช กันหย่น โดมร ครก่าชาบ ปืนไฟใหญ่น้อย มวยปล้ำ ตำรับตำราพิชัยยุทธ เวทมนตร์ คงกระพันชานีชานาญเป็นอันดี บรรดาพวกพ่อเรือนก็ต่างเล่าเรียน คัมภีร์ไตรเพทไตรวิชา คือ กลบท กลกลอน ทำนุกทำเนียบ อักษร อักษร ครุ ลหุ สูตร วรรณคดี ตำรับโหราศาสตร์ ทัณฑวิทยากรรม สมนุสอินทพาส บาทจันทร์สาร่าอาจ รู้จักราศีดาราศาสตร์ นพเคราะห์ สุริยคราส จันทรคราส โดยพิสดาร บ้างก็เรียนรู้เวชกรรม คือ โอสถแพทย์ สัมพันธแพทย์ เนตรแพทย์ วรรณโรคแพทย์ อาคมะแพทย์ อรุคะ แพทย์ บางพวกก็เรียนวิชาเป็นช่างสุวรรณหิรัญรัตนวัตมกี วาดเขียน แกะจำหลักปั้นกลึงหล่อหลอมสรรพวิชาช่างต่าง ๆ ชานีชานาญโดยมาก ฝ่ายสตรีก็ต่าง

จำเรียนวิชาช่างสุวรรณาลัยแล้วเลขาแกะปั้น ปักทอ ร้อยกรอง เย็บซ่อมเป็นที่ทำกิน เกษมสุขทุกทั่วหน้าราษฎรชาติชายหญิง” จะเห็นได้ว่าการศึกษาของไทยแต่ในอดีตก็มีการสอนการอาชีพมาแล้ว ในประเทศตะวันตกตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ ได้มีการสอนทั้งวิชาศิลปศาสตร์ (Liberal Arts) กับวิชาที่ใช้แต่แรงงานส่วนฝีมือไปฝึกฝนเอง ซึ่งก็คือ วิชาอาชีพนั่นเอง เรียกว่า Servile Arts หรือ Practical Arts ซึ่งมีลักษณะ 3 ประการ ตามทัศนะของพวกชนชั้นลูกของพวกกรีกโบราณ ดังนี้

1. เป็นวิชาสำหรับชนชั้นข้าทาส คนที่ใช้แรงงานใช้ฝีมือ
2. เป็นวิชาที่ไม่ต้องใช้สติปัญญาความสามารถ ใช้แต่แรงงานฝีมือฝึกเอา
3. เป็นวิชาที่ไม่ได้ยกระดับจิตใจมนุษย์ เป็นเพียงให้ความสุขสะดวกสบายทางวัตถุ หรือให้ผลประโยชน์ตอบแทนเท่านั้น

ในสมัยกรีกโบราณนั้นชนชั้นสูง พวกผู้ดีและพวกที่จะเป็นผู้นำจะเรียนวิชาศิลปศาสตร์ เพราะเป็นวิชาสำหรับเสรีชน เป็นวิชาที่ต้องใช้สติปัญญาอย่างสูงในการศึกษาเล่าเรียน เป็นวิชาที่ยกระดับจิตใจของผู้เรียนและผู้ปฏิบัติ (พระเทพเวที [ประยูร ปรยุตโต], 2533)

แต่ปัจจุบันนี้วิชาอาชีพนี้ถือเป็นวิชาสำคัญไม่แพ้วิชาศิลปศาสตร์ เป็นวิชาชีพชั้นสูงที่มุ่งผลิตบุคลากรให้สามารถผลิตสิ่งของ ส่งขายเพื่อเป็นรายได้ประกอบอาชีพและส่งขายออกไปยังต่างประเทศเพื่อเป็นรายได้ของประเทศชาติ ทำให้ประเทศชาติมีฐานะทางเศรษฐกิจดี การจะสอนวิชาชีพและวิชาเฉพาะต้องให้ผู้เชี่ยวชาญสอน แต่การสอนวิชาศิลปศาสตร์ต้องใช้นักปราชญ์สอน (พระเทพเวที [ประยูร ปรยุตโต], 2533)

พระเทพเวที (ประยูร ปรยุตโต, 2532) มีความเห็นว่าวิชาชีพเป็นเครื่องมือสำหรับคนที่จะไปทำประโยชน์ทำงานได้ผล แต่ก็ต้องสอนให้คนเป็นบัณฑิต เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เสียก่อนด้วย มิฉะนั้น จะเป็น

“การยื่นดาบให้แก่โจร” วิชาชีพและวิชาศิลปศาสตร์ต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ความคิดเกี่ยวกับการอาชีวศึกษา

การศึกษานอกจากจะเป็นขบวนการขจัดอวิชชา เพื่อให้เกิดปัญญาและอบรมจริยาให้แก่ บุตรธิดา และประชาชนของชาติแล้ว การศึกษายังจะต้องเป็นขบวนการเพื่อพัฒนาสัมมาอาชีวะให้กับประชาชน อีกด้วย (สำเร็จ บุญเรืองรัตน์, 2540)

อาชีพทุกชนิดที่ถูกต้องตามกฎหมายและขอบข่ายของศีลธรรม ถือว่าเป็นสัมมาอาชีวะที่เป็นภาระของผู้ใหญ่ในสังคมต้องอบรมสั่งสอนให้แก่บุตรธิดา การจัดการศึกษาเกี่ยวกับวิชาชีพควรเริ่มตั้งแต่ในครอบครัว ด้วยพ่อแม่ ญาติพี่น้อง ตลอดจนบุคลากรของชุมชนควรได้เกื้อกูลจัดให้เด็กทุกคนได้ฝึกอาชีพ หรือเริ่มเรียนรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพตามที่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน เมื่อเด็กได้เข้าเรียนในระดับอนุบาลก็ควรจัดการให้เด็กได้เรียนด้วยการเล่นและสัมผัสกับธรรมชาติ ตามที่เขาเคยได้สัมผัสมาแล้วแต่ครั้งอยู่ที่บ้านพร้อมกันนั้นก็หัดให้เขาได้ประดิษฐ์สิ่งของจากวัสดุที่มีอยู่ในธรรมชาติ เพื่อสร้างอุปนิสัยแห่งการรักงาน และพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียน การเรียนวิชาการงานในระดับประถมและมัธยมเป็นสิ่งสำคัญที่สถาบันการศึกษาจะต้องจัดการเพื่อพัฒนานิสัยแห่งการรักงานและความคิดสร้างสรรค์ประดิษฐ์ผลิตภัณฑ้อย่างต่อเนื่องในชุมชนควรมีศูนย์พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ เพื่อเป็นส่วนสำคัญเสริมสถาบันการศึกษา

การอาชีวศึกษาทุกสาขาวิชาไม่ว่าจะเป็น เกษตรกรรม พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม คหกรรม ศิลปกรรม ดนตรี พลศึกษา พยาบาล แพทยศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ และศาสตร์ต่าง ๆ ตามที่อยู่ใน คณะของวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัย ควรได้รับการจัดการเป็นอย่างดี ด้วยการมีงบประมาณและอุปกรณ์อย่างพร้อม

เพரியงเพื่อให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริงซึ่งย่อมจะมีผลทำให้ผู้เรียนได้คิดปรับปรุงสิ่งต่างๆ ให้ก้าวหน้า และพัฒนาสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ออกมาได้ เพื่อจะนำไปประกอบอาชีพหารายได้พอแก่การใช้ดำรงชีวิต แต่ก็ต้องสอนให้ผู้เรียนมีจิตที่ไม่คิดถึงความโลภจนเกินขนาดและทำลายธรรมชาติจนเกินควร

สถานประกอบการทุกแห่ง และแหล่งการอุตสาหกรรม เกษตรกรรม ควรต้องอนุเคราะห์และมีเมตตาได้ให้ผู้เรียนมาฝึกปฏิบัติงาน และถือว่าเรื่องนี้เป็นหน้าที่สำคัญที่หน่วยงานของตนจะต้องมีส่วนให้การศึกษาด้านอาชีพแก่เยาวชนของชาติ รัฐควรออกกฎหมาย เพื่อให้สถานประกอบกิจการ ต้องรับภาระหน้าที่ในส่วนที่ใช้เป็นสถานฝึกงานให้กับเยาวชนของชาติด้วย

สำหรับการจัดการอาชีวศึกษาควรจะได้จัดให้สอดคล้องกับความถนัดและความสนใจของผู้เรียนดังตัวอย่างที่ สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ เคยจัดการให้สถานศึกษาระดับวิทยาลัยเทคนิค และวิทยาลัยพยาบาลของประเทศจัดการสอบความถนัดเพื่อคัดบุคคลเข้าเรียนในแต่ละสาขาตามความถนัดที่ผู้เรียนแต่ละคนมีมาและจะเรียนต่อไปข้างหน้าอย่างได้ผลดี ดังนี้

พาณิชยกรรม สอบความถนัดด้านเหตุผล คณิตศาสตร์ และการรับรู้

คหกรรม สอบความถนัดด้านเหตุผล คณิตศาสตร์ และการรับรู้

ศิลปกรรม สอบความถนัดด้านเหตุผล คณิตศาสตร์ และการรับรู้ มิติสัมพันธ์ และศิลปะ

อุตสาหกรรม สอบความถนัดด้านเหตุผล คณิตศาสตร์ และการรับรู้ มิติสัมพันธ์ การประกอบชิ้นส่วนและเหตุผลเชิงช่าง

พยาบาล สอบความถนัดด้านเหตุผล คณิตศาสตร์ ความจำ การเห็นรายละเอียด และตรวจสอบคุณลักษณะด้านความมีเมตตา ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความขยันอดทน มนุษย์สัมพันธ์ การตัดสินใจที่เหมาะสม

ผู้เขียนได้สังเกตเห็นเด็กต่างจังหวัดคนหนึ่งมาเรียนที่วิทยาลัยเทคนิคมินบุรีซึ่งเป็นสถานที่รวมงานจัดการสร้างและสอบความถนัดได้ให้คำแนะนำ และให้คำปรึกษาเด็กคนนี้สอบคัดเลือกได้ด้วยความสามารถของเขาเอง พักอาศัยอยู่กับญาติซึ่งมีบ้านเรือนอยู่ติดกับบ้านของผู้เขียน เขาเรียนวิชาอิเล็กทรอนิกส์ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของอุตสาหกรรม เขาเรียนด้วยความสุขใจเพราะได้เรียนในวิชาที่เขาถนัดและสนใจ ผลการเรียนของเขาอยู่ในระดับดี เขามีความสามารถซ่อมสร้างและตัดแปลงให้ได้สิ่งใหม่ ครั้นเมื่อเขาไปฝึกงานที่สถานประกอบการ นายจ้างได้เห็นความสามารถจึงรับเขาเข้าทำงานไว้ตั้งแต่เขายังเรียนอยู่ เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วเขาได้ทำงาน ณ สถานที่แห่งเดียวกันนี้ พร้อมกันนั้นก็สามรถสอบเข้าเรียนต่อที่สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าลาดกระบังได้

จึงขอฝากข้อคิดไว้ถึงจุดมุ่งหมายของการอาชีวศึกษาว่า

อันชาติได้ไว้คิดประดิษฐ์ของ
คงจะต้องเป็นทาสชาติอื่นเขา
ถ้าชาติไทยรู้จักคิดประดิษฐ์เอา
คงจะได้เป็นเจ้าของโลก

สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

การอาชีวศึกษาจึงมีจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่การฝึกให้เยาวชนของชาติได้รู้จักคิดประดิษฐ์สิ่งของแล้วไทยจะได้เป็นผู้นครองโลก

การอาชีวศึกษาไทยในปัจจุบันและในอนาคต

จากข้อมูลของสำนักงานการอาชีวศึกษาได้แสดงข้อมูลประวัติความเป็นมาของการอาชีวศึกษาในประเทศไทยพอสังเขปได้ดังนี้

ปี พ.ศ. 2441 การอาชีวศึกษาได้รับการบรรจุในโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 เป็นการศึกษาพิเศษซึ่งหมายถึง

ถึง การเรียนวิชาเฉพาะเพื่อออกไปประกอบอาชีพ เช่น แพทย์ วิศวกร ภาษาอังกฤษ พาณิชยการ ครู เป็นต้น ปี พ.ศ. 2453 ได้จัดตั้ง โรงเรียนอาชีวศึกษาแห่งแรก คือ โรงเรียนพาณิชยการที่วัดมหาพฤฒาราม และ วัดราชบูรณะ

ปี พ.ศ. 2456 จัดตั้งโรงเรียนเพาะช่าง และปี พ.ศ. 2460 จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม

ปี พ.ศ. 2475 ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2475 ได้กำหนดว่าวิสามัญศึกษา ได้แก่ การศึกษาวิชาชีพซึ่งจัดให้เหมาะสมกับภูมิประเทศ เช่น กสิกรรม หัตถกรรม และพาณิชยการ เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้สำหรับประกอบ การเกษตรกรรมและ อุตสาหกรรมต่างๆ

ปี พ.ศ. 2479 ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2479 ได้ ปรากฏคำว่า "อาชีวศึกษา" เป็นครั้งแรกในระบบการศึกษาของประเทศไทย โดยแบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ อาชีวศึกษา ชั้นต้น กลาง และสูง รับนักเรียนจาก โรงเรียนสามัญศึกษาของทุกระดับประโยค

ปี พ.ศ. 2481 ได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการในสังกัดกระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการ ในปัจจุบัน) ให้จัดตั้งกรมใหม่ขึ้น 2 กรม คือ กรมสามัญศึกษา มีหน้าที่จัดการศึกษาสายสามัญ และ กรมวิชาการ มีหน้าที่จัดการศึกษาสายอาชีพ โดยแบ่งออกเป็น 4 กอง ได้แก่ สำนักงานเลขาธิการกรม กอง ตำรา กองสอบไล่ และกองอาชีวศึกษา ซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดโรงเรียนอาชีวศึกษา

ปี พ.ศ. 2484 กระทรวงธรรมการได้เปลี่ยนชื่อเป็น กระทรวงศึกษาธิการ และตั้งกรมอาชีวศึกษาขึ้นแทนกรมวิชาการ ส่วนกองวิชาการ เป็นกองหนึ่งในกรมอาชีวศึกษา ดังนั้น กรมอาชีวศึกษา จึงได้ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติ เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2484

ปี พ.ศ. 2495 ได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการในกรมอาชีวศึกษา แบ่งส่วนราชการออกเป็น 7

กอง คือ สำนักงานเลขาธิการกรม กองโรงเรียนงานช่าง กองโรงเรียนพาณิชยและอุตสาหกรรม กองโรงเรียนเกษตรกรรม กองวิทยาลัยเทคนิค กองส่งเสริมอาชีพ และกองออกแบบและก่อสร้าง

ปี พ.ศ. 2499 เปิดสอนระดับอาชีวศึกษาชั้นสูง และโรงเรียนอาชีวศึกษาชั้นสูงเฉพาะวิชา

ปี พ.ศ. 2512 ได้รับการยกฐานะจาก โรงเรียนเป็นวิทยาลัย

ปี พ.ศ. 2514 ได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า

ปี พ.ศ. 2523 ได้มี "พระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2523" กำหนดให้มี 10 หน่วยงาน ให้เกิดหน่วยงานใหม่ จากเดิม คือ กองวิทยาลัย และกองโรงเรียนเป็น กองใหม่ คือ กองวิทยาลัยเกษตรกรรม กองวิทยาลัยเทคนิค กองวิทยาลัยอาชีวศึกษา

ปี พ.ศ. 2524 ได้ประกาศใช้หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พ.ศ. 2524

ปี พ.ศ. 2527 ได้ประกาศใช้หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง พ.ศ. 2527 และหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพเทคนิค พ.ศ. 2527

ปี พ.ศ. 2528 มีการส่งเสริมแนวคิด "การอาชีวศึกษาครบวงจร" และได้มีการจัดตั้ง "สำนักงานโครงการพิเศษ" เป็นหน่วยงานภายในมีหน้าที่ประสานงานกับสำนักงานโครงการพิเศษ และรับผิดชอบงานที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงและงานพัฒนาชนบท

ปี พ.ศ. 2530 ได้มีการจัดตั้ง "วิทยาลัยการอาชีพ" ปี 2533 ได้ประกาศใช้หลักสูตรประกาศนียบัตรครูเทคนิคชั้นสูง (ปทส.)

ปี พ.ศ. 2533-2535 มีการแบ่งส่วนราชการออกเป็น 11 หน่วยงาน โดยเพิ่มสถาบันพัฒนาครูอาชีวศึกษา เป็นหน่วยงานอิสระระดับกอง

ปี พ.ศ. 2541 จัดตั้งสถาบันเทคโนโลยีปทุมวัน มีอำนาจจัดการศึกษาระดับปริญญาตรี ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ปี พ.ศ. 2546 จัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา

ปี พ.ศ. 2551 ได้มีประกาศพระราชบัญญัติการอาชีวศึกษา พ.ศ. 2551 โดยมีใจความว่าการจัดการอาชีวศึกษาและการฝึกอบรมวิชาชีพต้องเป็นการจัดการศึกษาในด้านวิชาชีพที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อผลิตและพัฒนากำลังคนในด้านวิชาชีพระดับฝีมือ ระดับเทคนิค และระดับเทคโนโลยี รวมทั้งเป็นการยกระดับการศึกษาวิชาชีพให้สูงขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน โดยนำความรู้ในทางทฤษฎีอันเป็นสากลและภูมิปัญญาไทยมาพัฒนาผู้รับการศึกษาให้มีความรู้ความสามารถในทางปฏิบัติและมีสมรรถนะจนสามารถนำไปประกอบอาชีพในลักษณะผู้ประกอบการหรือประกอบอาชีพโดยอิสระได้ การจัดการอาชีวศึกษาและการฝึกอบรมวิชาชีพมีรูปแบบการศึกษา คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาระบบทวิภาคี และมีหลักสูตรในสามระดับคือ ประกาศนียบัตรวิชาชีพ ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง และปริญญาตรีสายเทคโนโลยีหรือสายปฏิบัติการ

การอาชีวศึกษาได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรต่างๆ มากมายในการให้ความร่วมมือต่างๆ เพื่อพัฒนาและแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ด้านอาชีวศึกษา เพื่อพัฒนาการอาชีวศึกษาของไทยให้เจริญก้าวหน้า องค์กรต่างๆ เช่น SEATO โดยมหาวิทยาลัยฮาวาย องค์กรยูนิเซฟ, UNDP, International Labour Organization (ILO), UNESCO, องค์กร CIDA, โครงการเงินกู้กองทุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจโพ้นทะเลแห่งญี่ปุ่น (Overseas Economic Cooperation Fund, JAPAN) หน่วยงานโครงการเงินกู้ธนาคารโลก

เพื่อพัฒนาอาชีวศึกษา และยังได้รับความร่วมมือจากรัฐบาลของประเทศต่างๆ เช่น สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ประเทศออสเตรเลีย เดนมาร์ก อังกฤษ อิตาลี ออสเตรเลีย ญี่ปุ่น แคนาดา เบลเยียม การพัฒนาอาชีวศึกษาได้พัฒนาเป็นลำดับ โดยพิจารณาถึงระบบประกันคุณภาพอาชีวศึกษา การพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอน การเทียบโอนหน่วยกิตสะสม การขยายโอกาสทางการศึกษาให้แก่ประชาชนและการพัฒนาบุคลากร ครู อาจารย์อาชีวศึกษา ตลอดจนการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนรวมถึงต่างประเทศ

จากการพัฒนาทางด้านการอาชีวศึกษาของประเทศไทย และการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ภูมิภาคและของประชาคมโลก คณะกรรมการการอาชีวศึกษา ได้กำหนดแนวทางการพัฒนาการอาชีวศึกษาในอนาคต โดยมีวิสัยทัศน์มุ่งสู่การเป็นผู้นำในการจัดการศึกษาสายอาชีพ เพื่อเป็นพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคม เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ และภูมิภาค มีภารกิจในการจัดและส่งเสริมการอาชีวศึกษาและการฝึกอบรมวิชาชีพ โดยคำนึงถึงคุณภาพและความเป็นเลิศทางวิชาชีพ และพันธกิจของการอาชีวศึกษา คือ

1. จัดและส่งเสริมการอาชีวศึกษาให้มีคุณภาพมาตรฐาน
2. ยกระดับคุณภาพและมาตรฐานกำลังคนสายอาชีพสู่สากล
3. ขยายโอกาสทางการศึกษาสายอาชีพให้ทั่วถึงและเสมอภาค
4. เป็นแกนกลางในการจัดอาชีวศึกษาระดับฝีมือ เทคนิค และเทคโนโลยี
5. สร้างเครือข่ายความร่วมมือและการมีส่วนร่วม
6. วิจัย สร้างนวัตกรรมจัดการองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาอาชีพ
7. ส่งเสริม/พัฒนาครูและบุคลากรอาชีวศึกษาให้เป็นเลิศ

การพัฒนาอาชีวศึกษาได้พัฒนามาเป็นลำดับ โดยพิจารณาถึงระบบการประกันคุณภาพอาชีวศึกษา การพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอน การเทียบโอน

หน่วยกิตสะสม การขยายโอกาสทางการศึกษาให้แก่ประชาชนและการพัฒนาบุคลากร ครู อาจารย์ อาชีวศึกษา ตลอดจน การส่งเสริม ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนรวมถึงต่างประเทศ

การนำมาใช้

การอาชีวศึกษาเป็นการศึกษาที่สำคัญของประเทศ

ชาติ แต่ต้องสอนให้ผู้ประกอบอาชีพมีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เสียก่อน มิฉะนั้นจะเป็น “การยื่นดาบให้แก่โจร” ควรมีการสอบคัดเลือกผู้เข้าเรียนตามความถนัดแต่ละวิชาชีพ หลักสูตร อุปกรณ์ การเรียน โรงฝึกงาน ต้องมีคุณภาพ สถานประกอบการต้องอนุเคราะห์ให้เป็นแหล่งฝึกงานของผู้เรียนอาชีวศึกษา การอาชีวศึกษาจึงจะประสบความสำเร็จ

ศ.ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรณานุกรม

- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2532). **ความมุ่งหมายของวิชาพื้นฐานทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2533). **ศิลปศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2540). **ปรัชญานิพนธ์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทต้นอ่อนแถมมี จำกัด.
- _____. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING.
- สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา. (2557). **ประวัติความเป็นมา**. สืบค้นจาก www.voc.go.th เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2557.
- สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา. (2557). **พระราชบัญญัติการอาชีวศึกษา 2551**.
- สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา. (2557). **วิสัยทัศน์และพันธกิจ**.

การฝึกหัดครู

ความหมาย

การฝึกหัดครู (Teacher Education) หมายถึง กิจกรรมที่กระทำการเพื่อพัฒนาบุคคลให้เป็นผู้มีความสามารถในการสอนผู้เรียน เรียกบุคคลผู้สอนผู้เรียนว่า ครู

ความเป็นมา

พ่อแม่มีหน้าที่สอนลูกให้มีสติปัญญา มีความรอบรู้ที่จะดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างปลอดภัย สอนลูกให้เป็นคนดี สอนโลกให้ประกอบอาชีพตามพ่อแม่ เช่น ทำการเกษตร เป็นช่างไม้ เป็นต้น พ่อแม่ถึงเป็นครูคนแรกของลูกในบ้าน การเป็นครูของพ่อแม่ก็เกิดจากการเรียนรู้มาจากพ่อแม่ของพ่อแม่หรือผู้ใหญ่บ้านในหมู่บ้าน สังคมไทยในอดีตตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา รัตนบุรี และรัตนโกสินทร์ ตอนต้น เมื่อลูกโตขึ้นก็ส่งลูกชายไปอยู่วัดเป็นเด็กวัด เป็นเณร เป็นพระหรือไม่ก็อยู่ตามวังหรือบ้านเจ้านาย ฐานะผู้ใหญ่ในวังทำหน้าที่สอนวิชาการต่างๆตลอดจนอบรมความประพฤติให้เด็กเหล่านั้นเป็นคนดี สำหรับเด็กหญิง พ่อแม่ก็ส่งไปอยู่ตามวังเจ้านายต่างๆได้รับการอบรมสั่งสอนวิชาการบ้านการเรือน การทำอาหาร เย็บปักถักร้อย อบรมให้เป็นกุลสตรีที่ดี พระและผู้ที่หลักผู้ใหญ่เรานั้นทำหน้าที่เป็นครูซึ่งการเป็นครูของท่านเหล่านั้น

ได้รับมาจากประสบการณ์จากพระและผู้ใหญ่ที่เคยสอนท่านมา ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดให้พระโหราธิบดีแต่งหนังสือจินตามณีเป็นแบบเรียนภาษาไทยให้คนไทยเรียนเพื่อป้องกันไม่ไห้คนไทยไปไล่ใจต่างชาติจนลืมภาษาไทย นับว่าเป็นการใช้การศึกษาเพื่อขจัดปัญหาทางการเมือง เป็นความคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับการศึกษา ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ โปรดให้ทรงสร้างจินตามณีขึ้นมาอีกเล่มหนึ่ง เพื่อเป็นตำราสอนคนไทย จินตามณีเล่มนี้เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศเป็นผู้แต่ง ตำราจินตามณีทั้งสองเล่มนี้ใช้เป็นแบบเรียนมาอย่างต่อเนื่องมาจนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ งานในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีกรมหลวงวงศาธิราชสนิทได้สร้างแบบเรียนจินตามณีเป็นเล่มที่ 3 สอนจินตามณีเล่มที่สร้างในรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนั้นมิได้กำหนดว่าเป็นเล่มที่เท่าใด ทั้งนี้เพราะหาต้นฉบับไม่พบเนื่องจากกรุงศรีอยุธยาถูกทำลายจนกระทั่งอาจารย์ ขจร สุขพานิช ได้ไปพบอยู่ในหอสมุดที่กรุงลอนดอนจึงขออนุญาตถ่ายสำเนามาแล้วมอบให้หอสมุดแห่งชาติของไทย ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าให้มีการปฏิรูปการ

ศึกษาแบบตะวันตกอย่างขนานใหญ่ เปิดโรงเรียนให้เด็กไทยได้เรียนหนังสือ มีครูสอนประจำวิชาตามตารางเวลา พระยาศรีสุนทรโวหารสร้างแบบสอนหนังสือไทย 6 เล่ม ประกอบด้วย มูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยค สังคโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ พิศาลการ์ณฑ์ (สำเร็จ บุญเรืองรัตน์, 2540) นวนานีผู้สร้างแบบเรียนจินตตามณีและแบบสอนหนังสือไทย 6 เล่มเหล่านี้ท่านเป็นครูผู้สร้างตำราไว้สอนผู้เรียนตามอย่างปัจจุบัน ที่ว่าเป็นครูอาจารย์ต้องผลิตเอกสารประกอบการสอนผลิตแบบเรียน ผลิตตำราเรียน แต่ท่านเหล่านี้ก็ไม่ได้รับการสอนอย่างมีแบบแผนในสถาบันการฝึกหัดครูแต่อย่างใด การฝึกหัดครูของไทยอย่างมีแบบแผนเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ โปรดเกล้าให้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ขึ้นในวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2535 ที่โรงเรียนเด็ก ตำบลถนนสระปทุม เริ่มต้นมีนักเรียน 3 คนคือ นายนกยูง นายบุญรอด และนายสุม่ กิจการของโรงเรียนไม่เป็นที่นิยม ทำให้ ผู้เรียนท้อใจ นายบุญรอดและนายสุม่ลาออก ในปีนั้นเหลือนายนกยูงคนเดียวเรียนต่อจนถึง พ.ศ. 2436 ซึ่งเป็นปีที่ 2 มีนักเรียนเข้ามาเรียนใหม่ในปีพ.ศ. 2436 อีก 3 คนคือ นายสนั่น นายสด และนายเหม ในปี พ.ศ. 2436 นี้ นายนกยูงได้ลาออกไปเป็นครูโรงเรียนราชกุมาร ปลายปี พ.ศ. 2437 นักเรียนฝึกหัดครู 3 คนที่เข้ามาตอนปี พ.ศ. 2436 การสอบไล่ได้ตามหลักสูตรสอนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ 2 คน คือ นายสนั่นกับนายสนและสอบได้เฉพาะสอนภาษาไทยคนหนึ่ง คือ นายเหม ทั้งสามคนนี้จึงเป็นนักเรียนฝึกหัดครูรุ่นแรกที่ได้รับประกาศนียบัตรครูของกรมศึกษาธิการ สำหรับนายสนั่น สอบได้เป็นคนแรกได้ที่ 1 ของรุ่น เข้ารับราชการเป็นกำลังสำคัญด้านการศึกษาเจริญก้าวหน้ามาจนได้รับบรรดาศักดิ์เป็น

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการที่สำคัญในการวางรากฐานการศึกษาของไทยผู้หนึ่ง (วรวิทย์ วัฒนสารกร, 2546) ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543) เล่าไว้ว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ขึ้นเป็นครั้งแรกได้เชิญอาจารย์จากโรงเรียนฝึกหัดครูของประเทศอังกฤษ 4 คนมาสอน มีนายกรีนรอด เป็นหัวหน้าและได้เป็นอาจารย์ใหญ่คนแรกของโรงเรียนฝึกหัดครูในประเทศไทย วิชาครูแบบอังกฤษ วิธีสอนตามขั้นตอนทั้ง 5 ของแฮร์บาร์ทก็เข้ามาสู่ประเทศไทย มีการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์บ้านสมเด็จพระยาต่อมาเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จพระยา ต่อมา มีการตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมพระนคร (ซึ่งต่อมาเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร) ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยม (ซึ่งต่อมาเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม)

สำหรับโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยานั้นกำเนิดมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2438 ที่จะตั้งโรงเรียน Public School แบบของอังกฤษ คณะกรรมการได้กำหนดให้จัดตั้งที่เดือนของสมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เปิดสอนเมื่อ วันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2439 ชื่อว่าโรงเรียนราชวิทยาลัย ชื่อภาษาอังกฤษว่า King's College แต่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า โรงเรียนฟากคะนันหรือโรงเรียนบ้านสมเด็จพระยา ตราของโรงเรียนจึงเป็นรูปจุฬามงกุฏ มีนาย เอ เซ คาร์เตอร์ (Arthur Cecil Carter) เป็นอาจารย์ใหญ่ ต่อมาย้ายไปอยู่ที่ตำบลไผ่ลิงโต หนังสือบางเล่มเรียกว่าไผ่ลิงโต ปทุมวัน ช่างวัง

สระปทุม จวนของสมเด็จพระยาภิรมย์เทพราช (สวัสด์ สุมิตร) เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงเป็นคนแรก ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงต่อมา และเป็นผู้ดำเนินการยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ซอยประสานมิตร ขึ้นเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษาตั้งแต่ วันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ.2496 ตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง เปิดวิทยาลัยวิชาการศึกษาที่ถนนประสานมิตร ที่ประกาศ ณ วันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2496 ส่วนพระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษาประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ.2497 วิทยาลัยวิชาการศึกษาได้ขยายวิทยาเขตไปในที่ต่าง ๆ รวมทั้งหมด 8 วิทยาเขต การจัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาทำให้การฝึกหัดครูของไทยสามารถจัดการเรียนการสอนให้ครูได้รับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก ต่อมาเมื่อศาสตราจารย์ ดร.สุดใจ เหล่าสุนทร ผู้เป็นอธิการวิทยาลัยการศึกษา ต่อจาก ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ก็ได้ดำเนินการยกฐานะวิทยาลัยวิชาการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้สำเร็จ เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2517 มีคณะศึกษาศาสตร์เป็นคณะจัดการเรียนการสอน เพื่อผลิตบุคลากรทางการศึกษาตั้งแต่ระดับปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก (โครงการสาหรานุกรมศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543) มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นมาภายหลังก็มีคณะครุศาสตร์ วิทยาลัยครูทั้งหมดได้รับการยกฐานะขึ้นมาเป็นสถาบันราชภัฏก็มีคณะครุศาสตร์เพื่อผลิตบุคลากรทางการศึกษา

บุคคลสำคัญ 3 ท่านแรกที่เป็นผู้บุกเบิกการฝึกหัดครูของไทย ได้แก่

1. เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นนักเรียนรุ่นแรกของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ที่จัดตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระ

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าพระยาภิรมย์เทพราช (สวัสด์ สุมิตร) เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงเป็นคนแรก ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงต่อมา และเป็นผู้ดำเนินการยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ซอยประสานมิตร ขึ้นเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษาตั้งแต่ วันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ.2496 ตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง เปิดวิทยาลัยวิชาการศึกษาที่ถนนประสานมิตร ที่ประกาศ ณ วันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2496 ส่วนพระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษาประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ.2497 วิทยาลัยวิชาการศึกษาได้ขยายวิทยาเขตไปในที่ต่าง ๆ รวมทั้งหมด 8 วิทยาเขต การจัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาทำให้การฝึกหัดครูของไทยสามารถจัดการเรียนการสอนให้ครูได้รับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก ต่อมาเมื่อศาสตราจารย์ ดร.สุดใจ เหล่าสุนทร ผู้เป็นอธิการวิทยาลัยการศึกษา ต่อจาก ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ก็ได้ดำเนินการยกฐานะวิทยาลัยวิชาการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้สำเร็จ เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2517 มีคณะศึกษาศาสตร์เป็นคณะจัดการเรียนการสอน เพื่อผลิตบุคลากรทางการศึกษาตั้งแต่ระดับปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก (โครงการสาหรานุกรมศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543) มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นมาภายหลังก็มีคณะครุศาสตร์ วิทยาลัยครูทั้งหมดได้รับการยกฐานะขึ้นมาเป็นสถาบันราชภัฏก็มีคณะครุศาสตร์เพื่อผลิตบุคลากรทางการศึกษา

บุคคลสำคัญ 3 ท่านแรกที่เป็นผู้บุกเบิกการฝึกหัดครูของไทย ได้แก่

1. เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นนักเรียนรุ่นแรกของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ที่จัดตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผู้สำเร็จการศึกษา เป็นคนแรกและได้รับประกาศนียบัตรครูของกรมศึกษาธิการ เป็นนักเรียนฝึกหัดอาจารย์สอบไล่ได้ ประกาศนียบัตรครูจากโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เป็นที่ 1 และเข้ารับราชการในปี พ.ศ.2437 เป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ พ.ศ.2439 ได้ทุนรัฐบาล โดยกระทรวงธรรมการคัดเลือกส่งไปศึกษาวิชาครูเพิ่มเติม ณ ประเทศอังกฤษ เข้าศึกษา ณ วิทยาลัยบอโรโรค (Borough Road College) เรียนอยู่ 3 ปี แล้วเดินทางไปดูงานด้านการศึกษา ณ ประเทศอินเดียและประเทศพม่าเป็นเวลา 3 เดือน ท่านเป็นบุคคลสำคัญที่วางรากฐานการฝึกหัดครูและการศึกษาของไทย ท่านเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ งานแต่งหนังสือที่สำคัญ มี 1. ความเรียงเรื่องการศึกษาและเศรษฐกิจ 2. แบบเรียนธรรมจริยา 3. โคลงกลอนครูเทพ 4. บทละครพูด (มีหลายเรื่อง)

2. พระยาเมธาธิบดี (สาทร สุทธเสถียร) เป็นนักการศึกษาไทยที่สำคัญอีกท่านหนึ่ง สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรครูภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จากโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ในประเทศไทย เป็นนักเรียนที่เรียนเก่งทั้งทางภาษาและวิชาครู พ.ศ. 2443 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัฐบาลส่งนายสาทรไปเรียนวิชาครูในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ในประเทศอังกฤษ แต่รัฐบาลในสมัยนั้น ต้องการพัฒนาประเทศชาติอย่างรวดเร็วจึงไม่รอให้นักเรียนได้รับปริญญา เมื่อนายสาทรเรียนวิชาครูสำเร็จแล้วก็กลับมาเมืองไทย เขียนตำราจิตวิทยา ตำราเคมีเป็นคนแรกของเมืองไทย แปลนิทานอีสปใช้เป็นตำราเรียน แต่งตำราให้กระทรวงศึกษาธิการใช้เป็นตำราเรียนและเป็นคู่มือได้แก่ 1. วิธีสอนแบบเรียนด้วยตนเอง 2. บทเรียนด้วยของเล่น 1, 2, 3, 3. เล็กเซอร์ด้วยดิสคิปลินของโรงเรียน 4. เล็กเซอร์ด้วยวิธีสอนพงศาวดาร 5. วิชา

ครูอรรถวิทยา (จิตวิทยา) 6. วิธีสอนภูมิศาสตร์ 7. สอนอ่านเรื่องการเพาะปลูก นอกจากนี้ยังเป็นผู้สร้างแบบทดสอบเขาวงกตเพื่อวัดปัญญาของคนไทยเป็นคนแรก เป็นแบบทดสอบเลือกตอบ 5 ตัวเลือก ตำแหน่งของท่านเป็นอธิบดีกรมวิชาการ ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ (สำเร็จ บุญเรืองรัตน์, 2545)

3. หลวงสวัสดิสารศาสตรพุทธิ ได้รับทุนรัฐบาลไทย เมื่อปี พ.ศ. 2462 ไปศึกษา ณ โรงเรียนฝึกหัดครูแอคซิเตอร์ (Accidor Teacher Training College) ในประเทศอังกฤษเป็นเวลา 2 ปี ได้ประกาศนียบัตรภาษาอังกฤษเข้าศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัยอาร์เบอร์ดีน (Arburdine University) เป็นเวลา 4 ปี ได้รับปริญญาด้านวิทยาศาสตร์ (B.Sc.) รับราชการเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนน ประสานมิตร เป็นคนแรกเป็นอธิบดีกรมสามัญศึกษา กรมวิสามัญศึกษา และรักษาการอธิบดีกรมฝึกหัดครู (โครงการสารานุกรมศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2544)

นักการศึกษาไทยที่กล่าวมานี้ล้วนเป็น ผู้บุกเบิกวางรากฐานและพัฒนากการฝึกหัดครูของไทยไว้อย่างดี สำหรับในประเทศแถบยุโรปนั้นได้มีการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูมานานแล้ว ก่อนประเทศไทยนานมาก ในประเทศสหรัฐอเมริกาก็มีคณะศึกษาศาสตร์ตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เพื่อผลิตบุคลากรทางการศึกษา

ความคิดเกี่ยวกับการฝึกหัดครู

ในการให้การศึกษาแก่กุลบุตรกุลธิดาและประชาชนของชาตินั้น บุคคลสำคัญยิ่งคือ ครู ผู้จะต้องมีความรอบรู้ มีสติปัญญา และมีคุณธรรมที่สูงยิ่ง พร้อมด้วยมีสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นอยู่และรายได้อย่างดี พอที่จะไม่ต้องกังวลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของตนและครอบครัว รัฐบาลและสังคมจะต้องเอาใจใส่ช่วยเหลือให้การดูแล

และรักษาครูไว้ให้ทำหน้าที่สร้างสติปัญญาและอบรม จริยาให้แก่บุตร ธิดาและบุคลากรของประเทศชาติโดย ไม่ต้องประกอบอาชีพอื่น มุ่งแต่จะกระทำความชอบด้วยการพัฒนาความรู้และอยู่เป็นครูสอนศิษย์แต่ประการ เดียว ดังนั้นการคัดเลือกบุคลากรเข้าฝึกฝนเพื่อเป็นครู จำต้องสำรวจหาผู้มีสติปัญญาเป็นเลิศมีคุณธรรมอัน ประเสริฐ และปรารถนาจะเป็นครูด้วยการคัดเลือกเสาะ หาผู้มีผลการเรียนดีตลอดมาและมีนิสัยใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ ประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี มีศรัทธาต่ออาชีพ ครู การที่จะตรวจให้รู้ลักษณะดังกล่าวนี้ สำเร็จ บุญ เรื่องรัตน์ เคยเสนอแนะจากผลการวิจัยที่ได้กระทำไว้ ว่าต้องตรวจหาผู้มีความถนัดทางภาษาและเหตุผลและ เป็นบุคคลที่มีศรัทธาในการประกอบอาชีพครู สำหรับ ผู้ที่เป็นครูสอนวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ต้องมีความ ถนัดทางคณิตศาสตร์อีกด้วย การพิจารณาคุณสมบัติ ต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้จะทำให้เลือกได้คนเก่งและคนดีมา เรียนครูโดยให้เขาอยู่ในหอพักของวิทยาลัยและให้ทุน ค่าใช้จ่ายในการศึกษา เมื่อจบการศึกษาออกไปเป็น ครูก็ให้เงินเดือนมากพอที่จะอยู่ด้วยการประกอบอาชีพ เป็นครูอย่างเดียว ผู้ที่เป็นครูของครูก็ต้องเป็นผู้มี คุณลักษณะและมีชีวิตความเป็นอยู่ดังที่ได้กล่าวมาด้วย เช่นกัน

สถาบันการศึกษาจะต้องมีสิ่งอำนวยให้เกิดการ ศึกษาอย่างดี ดังเช่นจะต้องมีห้องสมุดที่ประกอบด้วย สรรพตำรา วารสาร และสิ่งสืบค้นทางวิชาการอย่างดี มีสถานที่สำหรับฝึกวิชาชีพการสอน มีสื่อและอุปกรณ์ การสอน มีเครื่องมือวัดผลที่จะสะท้อนลักษณะความเป็น ครูเก่ง และครูดี มีบรรยากาศที่หล่อหลอมความเป็นผู้ใฝ่ รู้ มีสถานศึกษาที่น่าดู เป็นระเบียบ สะอาด มีเครือข่าย การเรียนรู้ กระบวนการฝึกหัดครูจะต้องไม่จำกัดอยู่แต่ เฉพาะในรั้วของสถาบัน หากต้องเปิดกว้างออกสู่ชุมชน เชิญให้บุคคลและหน่วยงานภายนอกเข้ามามีส่วนร่วม

หลักสูตรการฝึกหัดครูต้องเป็นหลักสูตรที่จะพัฒนาให้ ผู้ที่ได้รับคัดเลือกเข้ามาศึกษาเมื่อสำเร็จออกมาเป็นผู้มี ลักษณะตามที่สำเร็จ บุญเรื่องรัตน์และเสนอทัศนะไว้ ในฐานะเป็นอนุกรรมการจัดทำแผนปฏิบัติการหลักของ การปฏิรูปการสอนในสถาบันฝึกหัดครูของสำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ที่มีศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์ เป็นประธาน ดังนี้ (สุมน อมรวิวัฒน์และคณะ, 2537)

ลักษณะของบัณฑิตครู

1. สติปัญญาประกอบด้วย
 - 1.1 มีความคิดแก้ปัญหาอย่างมีระบบ
 - 1.2 มีเหตุผล
 - 1.3 สามารถใช้ภาษาไทยสื่อสารได้อย่างดี
2. ด้านจิตใจ ประกอบด้วย
 - 2.1 มินิสัยใฝ่รู้ ใฝ่เรียน อย่างสม่ำเสมอ
 - 2.2 มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นแบบอย่างของศิษย์ และผู้อื่นได้
 - 2.3 มีศรัทธาในการเป็นครู
 - 2.4 มีจรรยาแห่งวิชาชีพครู
3. ด้านร่างกายประกอบด้วย
 - 3.1 มีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์และแข็งแรง
 - 3.2 สามารถที่จะดำรงตนให้เหมาะสมกลมกลืน
4. ด้านสังคม ประกอบด้วย
 - 4.1 มีโลกทัศน์กว้างไกล สามารถประสานสัมพันธ์ และปรับตัวในชุมชนที่ต้องปฏิบัติการ
 - 4.2 มีความตระหนักและรับผิดชอบต่อสังคม
5. ด้านวิชาชีพ ประกอบด้วย
 - 5.1 มีความรู้อย่างลุ่มลึกในวิชาที่สอน
 - 5.2 สามารถจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนา ปัญญา จิตใจ ร่างกายและสังคมของศิษย์

5.3 คิดประดิษฐ์หรือปรับปรุงหลักสูตร สื่อการสอน
ทั้งที่เป็นวัสดุและภูมิปัญญาท้องถิ่น

5.4 สามารถสร้างและเลือกใช้เครื่องมือการวัดผล
ตลอดจนประเมินผลการเรียนการสอนอย่าง
เหมาะสม

ในการจัดวิชาเพื่อให้เกิดการพัฒนาตามจุดมุ่ง
หมายนั้น ควรจัดเป็นแบบบูรณาการให้มีการผสมผสาน
สมดุลระหว่างเนื้อหาความรู้ ทักษะการสอน คุณธรรม
เจตคติ ความสามารถทางการคิด การวิเคราะห์ และ
การแก้ปัญหาพร้อมกันนั้นจะต้องให้ศึกษาวิชาศึกษา
ทั่วไปเพื่อให้มั่นใจว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

กระบวนการจัดการเรียนการสอน ควรจัดทำแผน
ปฏิบัติที่คณะอนุกรรมการจัดทำแผนปฏิบัติการหลักของ
การปฏิรูปการเรียนการสอนในการผลิตครูและเสนอ
แนะไว้ดังนี้

1. กระบวนการคิด ด้วยการจัดให้นิสิตได้อ่าน
และฟังมากๆ ฝึกหัดให้จับประเด็นสำคัญ พิจารณา
ประเด็นเหล่านั้นมาวิเคราะห์ เจาะลึก จนเกิดความ
เข้าใจอย่างลึกซึ้ง เรียนรู้วิธีคิดที่มีระเบียบและถูกวิธี
เช่น รู้จักคิดแยกแยะ คิดเชื่อมโยง คิดแก้ปัญหาอย่าง
มีระบบ

2. กระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ด้วยการส่งเสริม
ให้รักการอ่านซึ่งเป็นทักษะพื้นฐานที่สำคัญของ
การแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้แหล่งที่จะสืบค้น
ข้อหาความรู้ สร้างนิสัยใฝ่รู้ด้วยการมอบหมายงานให้
ค้นคว้ารายงานด้วยตนเอง เข้าร่วมเสวนาในปัญหา
ต่างๆ ที่วิทยาลัยหรือชุมชนจัดปาลูกกาที่สำคัญเพื่อจุด
ประกายความคิด

3. กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ด้วยการ
ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีการสื่อสารระหว่างกัน มีปฏิสัมพันธ์
ระหว่างกันและกัน อยู่ด้วยกันอย่างมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี
รู้จักที่จะทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม รู้จักเรียนรู้ชุมชนและ

สังคม ส่งเสริมให้ดำเนินชีวิตตามวิถีประชาธิปไตยด้วย
น้ำใจที่มีคารวธรรม สามัคคีธรรม และปัญญาธรรม

4. กระบวนการพัฒนาคุณธรรมและวัฒนธรรม

ด้วยการเรียนรู้จากชีวิตของตนเองและธรรมชาติ ศึกษา
แก่นแท้ของศาสนา และศึกษาผู้ที่มีภูมิปัญญาและ
คุณธรรมของชุมชน ตลอดจนวัฒนธรรม เพื่อตนจะได้นำ
มาปฏิบัติและเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตเพื่อพัฒนา
จิตใจและพฤติกรรมของตนให้เป็นคนดี

5. กระบวนการจัดประสบการณ์วิชาชีพครู

ด้วยการส่งให้ไปอยู่ปฏิบัติการตามโรงเรียนที่มีครูพี่เลี้ยง
ที่ดีคอยให้คำแนะนำ มีอาจารย์ประจำคอยนิเทศ

สำหรับการวัดผลและประเมินผลผู้สมควรได้เป็น
บัณฑิตครูนั้นก็ควรวัดให้ครอบคลุมคุณลักษณะบัณฑิต
ครูทำประการดังกล่าวมาแล้ว ในการใช้เครื่องมือวัดผล
ที่เป็นมาตรฐานแล้ว เช่น แบบทดสอบวัดสติปัญญา
แบบทดสอบความถนัดด้านภาษา ด้านเหตุผล ด้าน
จำนวน แบบทดสอบวัดความศรัทธาในความเป็นครู
สร้างข้อสอบวัดผลการเรียนรายวิชาตามหลักสูตรเพื่อ
ใช้ตรวจสอบคุณลักษณะดังกล่าวอย่างต่อเนื่องซึ่งจะ
ช่วยทำให้ได้ปรับปรุงและพัฒนาผู้เรียนให้มีลักษณะดัง
กล่าวก่อนสำเร็จเป็นบัณฑิตครู บางลักษณะคงต้องใช้วิธี
การสังเกตบันทึกพฤติกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น คุณธรรม
จริยธรรม ศรัทธาในการเป็นครู จรรยาบรรณของความ
เป็นครู ความสามารถในการสอน ความสามารถในการ
สร้างอุปกรณ์การสอน ข้อมูลที่เป็นผลงานของผู้เรียนใน
แต่ละรายวิชานั้นก็นับว่าเป็นประโยชน์อันสำคัญในการ
วินิจฉัยลักษณะบัณฑิตครูได้

สถาบันฝึกหัดครูควรให้นิสิตประเมินผลการสอน
อาจารย์เป็นรายบุคคลเพื่อสะท้อนให้อาจารย์นำผล
ประเมินดังกล่าวนี้มาปรับปรุงการสอน ควรมีการ
ประเมินหลักสูตรและการสอนอย่างมีระบบอยู่เสมอ
เพื่อนำผลการเรียนมาปรับปรุงหลักสูตรและการเรียน
การสอนของสถาบันฝึกหัดครูอยู่เสมอ

การนำมาใช้

คณะศึกษาศาสตร์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ควรนำความคิดเกี่ยวกับการฝึกหัดครูที่คณะอนุกรรมการจัดทำแผนปฏิบัติการหลักของการปฏิรูปการสอนในสถาบันฝึกหัดครูของสำนักงานคณะ

กรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ที่มีศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์ เป็นประธานมาปฏิบัติ เพื่อส่งเสริมให้การฝึกหัดครูของไทยเจริญก้าวหน้าไปกว่านี้

ศ.ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรณานุกรม

- โครงการสารานุกรมศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2543). **3. ยุคของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**. สารานุกรมศึกษาศาสตร์ฉบับรวมเล่มเฉพาะเรื่องอันดับที่ 1 สาขาบุคคล องค์กรและสถาบันเกี่ยวกับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา.
- โครงการสารานุกรมศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2544). 51ครูนักการศึกษาโลก. สารานุกรมศึกษาศาสตร์ฉบับรวมเล่มเฉพาะเรื่องอันดับที่ 2 สาขาบุคคล องค์กรและสถาบันเกี่ยวกับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา.
- บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2543). ศ.ดร.สาโรช บัวศรี ราชบัณฑิต. กรุงเทพมหานคร : สุพีเรียพรีนติ้งเฮาส์ จำกัด
- วรวิทย์ วคินสรากร. (2546). **การศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.) จำกัด.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (กันยายน 2540). “ปรัชญาการศึกษาไทยในวรรณคดีไทย” **วารสารบัณฑิตศึกษา**. 1(1) : 60-68.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (เมษายน 2545). “พระยาเมธาธิบดี”, **สารานุกรมศึกษาศาสตร์**. 26 : 111-117.
- สุมน อมรวิวัฒน์และคณะ. (2537) **แผนปฏิบัติการหลัก : การปฏิรูปการเรียนการสอนในสถาบันฝึกหัดครู**. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. กรุงเทพมหานคร.

วิทยาศาสตร์การศึกษา

1. ความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว

ปัจจุบันนี้มนุษย์มีความเจริญก้าวหน้าเป็นอันมาก ความจริงข้อนี้เห็นได้ในบ้านเมืองของเรา ถ้าเปรียบสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบันของเรากับเมื่อกึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ก็จะเห็นว่ามีความแตกต่างกันอยู่มาก เป็นที่ยอมรับกันว่าในระยะหลังๆ นี้มนุษย์มีวิวัฒนาการในการดำรงชีวิตเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว หาได้เป็นไปอย่างช้าๆ เหมือนแต่ก่อนไม่ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะพลเมืองมีการศึกษาดี ประกอบกับมีความเจริญก้าวหน้าในทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียิ่งกว่ายุคสมัยใด

ในตอนปลายของสงครามโลกครั้งที่สอง มนุษย์ได้ค้นพบพลังงานปรมาณู ต่อมาก็มีการคิดค้นส่งดาวเทียมขึ้นโคจรรอบโลก สามารถส่งยานอวกาศและคนไปสำรวจดวงจันทร์และเดินทางกลับได้สำเร็จ สิ่งเหล่านี้แสดงว่า มนุษย์กำลังอยู่ในยุควิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กล่าวคือมีความรู้วิทยาศาสตร์ในทางทฤษฎีอย่างลึกซึ้งกว้างขวาง และมีความรู้ทางด้านปฏิบัติควบคู่กันไปด้วย

เมื่อมนุษย์ได้เรียนรู้วิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ เช่น ฟิสิกส์ เคมี ชีววิทยา ดาราศาสตร์ และอื่นๆ ก็เกิดความคิดที่จะเอาความรู้นั้นมาใช้ประโยชน์ ได้ประดิษฐ์

เครื่องมือเครื่องใช้ขึ้นมากมาย เช่น วิทยุ โทรทัศน์ กล้องถ่ายรูป ตู้เย็น เครื่องปรับอากาศ ดาวใต้น้ำปรมาณู ยานอวกาศ ดาวเทียม อื่นๆ ผลงานดังกล่าวนี้ไปถึงทุกหนแห่งในโลก เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์เป็นอันมาก จนคนธรรมดาสามัญจำนวนมากมักตามความเจริญก้าวหน้าไม่ค่อยจะทัน เป็นปัญหาที่จะต้องรีบเร่งแก้ไข

2. มนุษย์ต้องเรียนรู้วิทยาศาสตร์ศึกษา

โดยที่มนุษย์ในปัจจุบันต้องใกล้ชิดพัวพันเกี่ยวกับสิ่งประดิษฐ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ และเรื่องราวต่างๆ ของวิทยาศาสตร์อยู่ตลอดเวลา ดังนั้นจะต้องศึกษาความรู้ความเข้าใจในวิทยาศาสตร์อย่างกว้างๆ และทั่วไป เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบัน คุณลักษณะสำคัญของวิทยาศาสตร์อย่างหนึ่ง ก็คือความไม่หยุดนิ่ง วิทยาศาสตร์จึงมีความเจริญก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา มนุษย์จำเป็นจะต้องศึกษาเล่าเรียนให้ทันความก้าวหน้านั้นอยู่เสมอ มิฉะนั้นจะเป็นคนล้าหลังหรือเป็นสังคมที่ล้าหลังไป

3. วิทยาศาสตร์ศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทั่วไป (general education)

กล่าวได้ว่าวิทยาศาสตร์ศึกษา (science

education) เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทั่วไป ซึ่งหมายถึง การศึกษาที่ให้ความรู้ขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ดังจะเห็นได้จากความมุ่งหมาย และแนวปฏิบัติในการจัดวิทยาศาสตร์ศึกษา ซึ่งได้นำมาแสดงไว้ ดังต่อไปนี้

3.1 ความมุ่งหมายของวิทยาศาสตร์ศึกษา อาจจำแนกออกได้ดังนี้

3.1.1 มุ่งหมายให้นักเรียนรู้ข้อความจริง

(fact) ของธรรมชาติ เช่น

- โลก ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ จักรวาล
- พืช สัตว์ สิ่งที่มีชีวิตต่าง ๆ
- ร่างกาย โครงกระดูก อวัยวะต่าง ๆ

ฯลฯ

3.1.2 มุ่งหมายให้นักเรียนได้รับมโนคติ

(concept) เช่น

- สสารประกอบด้วยอะตอมและโมเลกุล
- โลกมีมานานแล้ว
- อวกาศกว้างขวางมาก

ฯลฯ

3.1.3 มุ่งหมายให้นักเรียนรู้หลัก

(principle) วิทยาศาสตร์ เช่น

- พลังงานเปลี่ยนรูปได้
- สิ่งที่มีชีวิตดำรงพันธุ์ของตน
- สสารเปลี่ยนรูป

ฯลฯ

3.1.4 มุ่งหมายให้นักเรียนมีทักษะในการใช้

เครื่องมือ (instrumental skill) เช่น

- อ่าน ฟัง สนทนาเรื่องวิทยาศาสตร์ด้วยความเข้าใจ
- สร้างเครื่องมือหรือใช้เครื่องมือวิทยาศาสตร์ได้ ฯลฯ

3.1.5 มุ่งหมายให้นักเรียนมีทักษะในการขบ

ปัญหา (problem-solving skill) เช่น

- กำหนดและทำความเข้าใจปัญหา
 - ตั้งสมมติฐานในการแก้ปัญหา
 - ทดลองสมมติฐานและเก็บข้อมูล
 - วิเคราะห์ข้อมูล
 - สรุปผลการแก้ปัญหา
- ฯลฯ

3.1.6 มุ่งหมายให้นักเรียนมีทัศนคติ

(attitude) ที่ต้องการ เช่น

- เป็นคนมีเหตุผล
- ตั้งสมมติฐานในการแก้ปัญหา
- ทดลองสมมติฐานและจัดเก็บข้อมูล
- วิเคราะห์ข้อมูล
- สรุปผลการแก้ปัญหา

ฯลฯ

3.1.7 มุ่งหมายให้เกิดความพอใจ

(appreciation) เช่น

- พพอใจในผลงานของนักวิทยาศาสตร์
- พพอใจในเหตุผลที่สัมพันธ์กัน
- พพอใจในความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์

ฯลฯ

3.1.8 มุ่งหมายให้เกิดความสนใจ

(interest) เช่น

- สนใจทำการศึกษาค้นคว้าวิทยาศาสตร์
- สนใจหาความรู้วิทยาศาสตร์อยู่เสมอ
- สนใจวิทยาศาสตร์ในงานอาชีพ

ฯลฯ

จากการพิจารณาความมุ่งหมายของวิทยาศาสตร์ทั้ง 8 ข้อที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ชัดว่าวิทยาศาสตร์ศึกษามีลักษณะเป็นการศึกษาทั่วไป

3.2 แนวปฏิบัติในการจัดวิทยาศาสตร์ศึกษา

3.2.1 ในการคัดเลือกเนื้อหาสำหรับวิทยาศาสตร์ศึกษานั้น ให้เลือกเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์ใน

การดำรงชีวิต กล่าวคือ ส่วนมากเอามาจากวิทยาศาสตร์ทั่วไป (general science) จัดขึ้นให้เหมาะสมเพื่อการเรียนในระดับต่างๆ คือ ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา

3.2.2 จัดให้เรียนกระบวนการวิทยาศาสตร์ (science process) ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 5 ขั้นตอนเพื่อให้บรรลุความมุ่งหมายของวิทยาศาสตร์ศึกษา ข้อ 3.1.5 คือ

- ขั้นที่ 1 กำหนดและทำความเข้าใจปัญหา
- ขั้นที่ 2 ตั้งสมมติฐานในการแก้ปัญหา
- ขั้นที่ 3 ทดสอบสมมติฐานและเก็บข้อมูล
- ขั้นที่ 4 วิเคราะห์ข้อมูล
- ขั้นที่ 5 สรุปผลการแก้ปัญหา

นักวิทยาศาสตร์ จะคิด จะทำ และวิสัย ตามลำดับขั้นทั้งห้าดังกล่าวนี้ เมื่อปฏิบัติบ่อยๆ ก็จะเกิดทักษะในการแก้ปัญหา เกิดความพอใจ สนใจ ทักคนคิด นิสัยและเกิดปรัชญาชีวิตที่เหมาะสมขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ที่จะสอนเพื่อความมุ่งหมายดังกล่าวนี้ เรียกว่าวิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษาทั่วไป (science as general education)

นักการศึกษาที่ทำงานนี้จะต้องมีความรู้ทั้งด้านการศึกษาและด้านวิทยาศาสตร์ เราเรียกนักการศึกษาประเภทนี้ว่านักวิทยาศาสตร์ศึกษา

3.2.3 การจัดวิทยาศาสตร์ศึกษาในโรงเรียน อาจจะได้ดังนี้

(1) จัดระบบการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ให้เป็นการศึกษาทั่วไป เพื่อเป็นพื้นฐาน

ของการศึกษาที่สูงขึ้นและเพื่อเป็นพื้นฐานของการเป็นพลเมืองดี

(2) จัดให้มีหลักสูตรวิทยาศาสตร์ศึกษา อุปกรณ์ ตลอดจนฝึกหัดครูสำหรับสอนวิทยาศาสตร์ศึกษา

(3) จัดสอนวิทยาศาสตร์ศึกษาใดให้เชื่อมโยงประสบการณ์ของผู้เรียนเข้ากับปรากฏการณ์ธรรมชาติ จนสามารถสร้างระบบแห่งความคิดที่มีเหตุผลและที่มีหลักการ หรือนัยหนึ่งคือระบบแห่งความคิดที่มีโครงสร้างในทางทฤษฎีได้

4. ความสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์ศึกษากับเทคโนโลยีศึกษา

นอกจากวิชาวิทยาศาสตร์ศึกษาแล้ว ยังมีวิชาการใหม่ที่มีความสำคัญควบคู่ไปกับวิทยาศาสตร์ศึกษาคือ เทคโนโลยีศึกษา ซึ่งมีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพสมัยใหม่ของประชาชนมาก จึงควรที่จะจัดการสอนการเรียนให้เป็นการศึกษาพื้นฐานที่จำเป็นอีกประเภทหนึ่ง การสอนวิชาเทคโนโลยีศึกษาทำได้ไม่ยาก คือ อาจทำได้ด้วยการนำเอาเทคโนโลยีในการอาชีพสมัยใหม่ที่ทางราชการแนะนำและส่งเสริมอยู่แล้วมาสอนในโรงเรียน เมื่อนักเรียนออกจากโรงเรียนก็จะสามารถช่วยพ่อแม่ประกอบอาชีพได้ ไม่จำเป็นต้องไปหางานทำนอกบ้าน นับเป็นการสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการพัฒนาประเทศด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และเป็นสิ่งที่พึงกระทำเพื่อสนองความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมไทยปัจจุบัน

ศ.ดร. พิทักษ์ รัชชพลเดช

อดีตข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อดีตคณบดีคณะวิทยาศาสตร์

การศึกษาเพื่อการพัฒนา

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีพระราชปณิธานในการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์เพื่อเป็นแผ่นดินที่มีความเจริญรุ่งเรืองปรากฏอยู่ในนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดงที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ว่า

“ตั้งใจอุปถัมภ์กษัตริย์ ยอยกพระพุทธศาสนา จะป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนแลมนตริ”

พระราชปณิธานดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์หรือผู้ครองรัฐมีหน้าที่ขจัดทุกข์ บำรุงสุขให้ประชาชนป้องกันบ้านเมือง ตลอดจนพัฒนาให้บ้านเมืองมีความเจริญ และอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงกระทำการให้บ้านเมืองมีความสงบร่มเย็น ประชาชนมีความสุขและบ้านเมืองเจริญงอกงามอย่างต่อเนื่องตลอดมา ดังเช่นในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูประบบราชการ การทหาร การคลัง การศึกษา สร้างถนน สร้างทางรถไฟ การไปรษณีย์ ทำให้บ้านเมืองมีความเจริญอย่างมาก แม้ในรัชกาลปัจจุบันของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระองค์ท่านทรงมีเมตตา ทรงพัฒนาการเกษตร การชลประทาน และโครงการต่างๆมากมายเพื่อให้พลกนิกรชาวไทยอยู่ดีมีความสุข

การที่บ้านเมืองจะมั่นคงและมีการพัฒนา มีความเจริญนั้นมืองค์ประกอบสำคัญอยู่ห้าประการ และองค์ประกอบเหล่านี้ มีความเจริญ มั่นคง อย่างสอดคล้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

องค์ประกอบทั้งห้าประการนั้นมีดังนี้

1. **ระบบการเมือง** ระบบการเมืองเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้เกิดความมั่นคงของประเทศชาติ ถ้าชาติใด ระบบการเมืองมีความมั่นคง ต่อเนื่อง ผู้ปฏิบัติหน้าที่การเมืองทุกระดับ มีสติปัญญา มีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่ มีอุดมการณ์เพื่อประชาชน และบ้านเมืองอย่างจริงจังแล้วประเทศชาติก็จะมี ความมั่นคง

2. **ระบบเศรษฐกิจ** ถ้าประเทศใดมีระบบเศรษฐกิจที่ดี มั่นคง ไม่เสียอริปไตยทางการคลังให้แก่ชาติอื่น หรือองค์การการเงินระหว่างประเทศแล้ว ประเทศนั้นก็จรรวย ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี

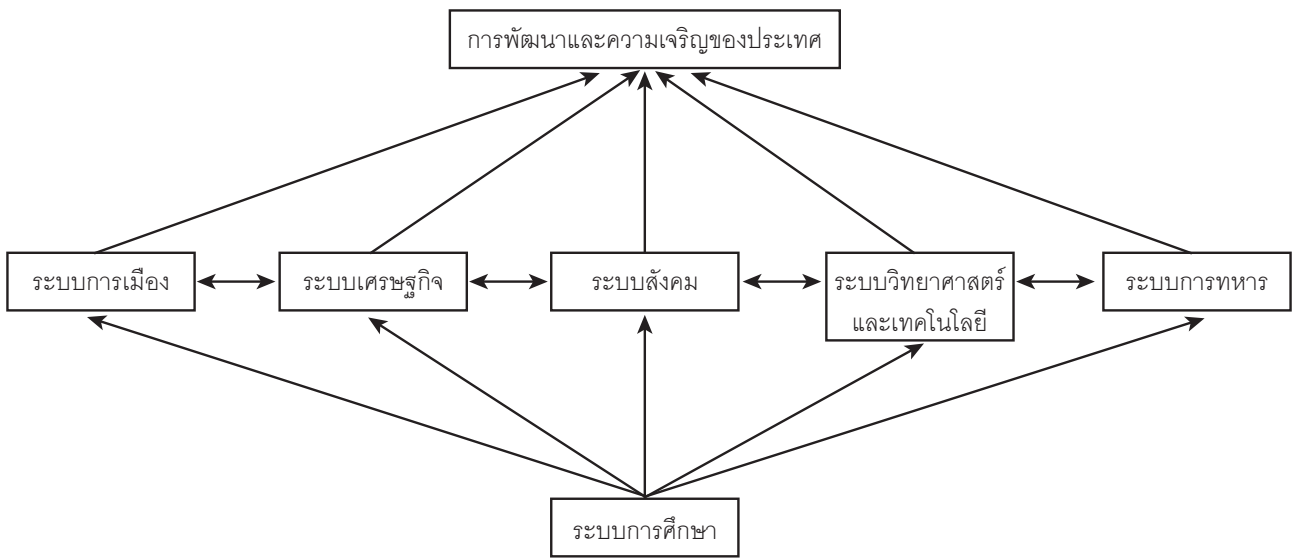
3. **ระบบสังคม** ถ้าสังคมของประเทศใด ผู้คนมีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์สุจริต มีเมตตา กรุณาซึ่งกันและกัน ขยันอดทน ประหยัดและออม รักการศึกษาเล่าเรียน ไม่มีโจรผู้ร้าย ไม่มีการขายยาเสพติด ไม่คดโกง ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ไม่ทำลายสาธารณสุข สมบัติ ผู้คนในสังคมของประเทศนั้น ก็จะมี ความสุข

4. **ระบบวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี** ประเทศใดมีการศึกษาค้นคว้าวิจัยทางวิทยาศาสตร์ และมีเทคโนโลยีเป็นของตนเอง มีความรอบรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างมาก และลึกซึ้ง ประเทศนั้นก็ย่อมมีความเจริญ

5. **ระบบการทหาร** ถ้าประเทศใดมีระบบการป้องกันประเทศที่ดี มีกองทัพที่แข็งแกร่ง ก็จะทำให้

ประเทศนั้นมีความมั่นคง ไม่เสียเอกราชให้กับชาติใด

องค์ประกอบทั้ง 5 ประการนี้ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และเป็นรากฐานที่ทำให้ประเทศชาติมีการพัฒนาและเจริญงอกงามอย่างยั่งยืน แต่ทั้งห้าระบบนี้ จะมีความเจริญได้ก็อยู่ที่ระบบการศึกษาเป็นรากฐานที่สำคัญทั้งแผนภาพ 1 นี้

แผนภาพ 1 แสดงความสัมพันธ์ของระบบการศึกษาและระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการทหาร ที่เป็นรากฐานของความเจริญของประเทศ

ตามแผนภาพ 1. ที่เขียนมานั้นชี้ให้เห็นว่าการศึกษาคือเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาทุกระบบซึ่งจะมีผลต่อการพัฒนาและความเจริญของประเทศ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานความคิดไว้ว่า “การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติ ทศนคติ ค่านิยมและคุณธรรมของบุคคล เพื่อให้เป็นพลเมืองดีมีคุณภาพและประสิทธิภาพ เมื่อบ้านเมืองประกอบไปด้วยพลเมืองที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพ การพัฒนาประเทศย่อมทำได้สะดวกราบรื่น ได้ผลที่แน่นอนและรวดเร็ว” (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2520)

บ้านเมืองที่ประกอบด้วยพลเมืองที่มีคุณภาพ และประสิทธิภาพที่เรียกว่า เป็นผู้มีการศึกษาก็จะทำให้ได้นักการเมือง นักเศรษฐศาสตร์ บุคคลในสังคม นักวิทยาศาสตร์และนักเทคโนโลยีและนักการทหารที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพ ซึ่งจะทำให้การพัฒนาประเทศเป็นไปได้อย่างดี มีผลทำให้ประเทศชาติมีความเจริญ

ศาสตราจารย์ ดร. กนก วงษ์ตระหง่าน ได้สังเคราะห์พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเกี่ยวกับการศึกษา ที่พระราชทานไว้ในวโรกาสต่างๆ กัน ว่า เป้าหมายสำคัญของการศึกษาที่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงไว้มี 2 ประการ คือ

1. ให้บุคคลพบวิธีดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสมไปสู่ความเจริญและความสุขตามอัธยาของตน
2. ให้บุคคลเป็นพลเมืองที่ดี

จากเป้าหมายของการศึกษาสองประการนี้ พระองค์ทรงชี้ถึงแนวทางการศึกษา 2 ประการสำคัญ คือ

1. การให้การศึกษาที่สมบูรณ์ ทั้งด้านวิชาการ จริยธรรม และการปฏิบัติ
2. การให้การศึกษาที่ทำให้เป็นคนเต็มคน

ตามเป้าหมายและแนวทางของการศึกษานี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาวิธีการให้การศึกษาว่าเกี่ยวข้องกับบุคคลสองกลุ่มคือ ผู้เรียนและผู้สอน

วิธีการในการศึกษาของผู้เรียนนั้นมี 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. การเรียนตามความรู้ของผู้อื่นก่อนเป็นเบื้องต้น ด้วยความตั้งใจอย่างเต็มกำลัง เพื่อให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องแม่นยำ และมีความคิดที่ถูกต้องด้วยเหตุด้วยผล
2. การศึกษาเรื่องใดต้องใช้เหตุผลพิจารณาให้แจ่มชัดอย่างครบถ้วนทุกแง่มุม โดยตลอดไม่ใช่เรียนรู้แต่เพียงบางส่วนบางตอน
3. การศึกษาต้องมีการปฏิบัติประกอบพร้อมไปด้วยเสมอ

สำหรับวิธีการสอนของครูนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริ สรุปได้ 3 วิธี คือ

1. การสอนจะต้องกระจ่ายชัด บริบูรณ์ครบถ้วน และผู้สอนจะต้องเป็นตัวอย่างด้วยความเมตตากรุณา ซื่อสัตย์ สุภาพและเข้มแข็งอดทน
2. การสอนจะต้องไม่ยึดติดตำรา แต่ให้ความสำคัญกับเนื้อหาวิชาการมากกว่า
3. การสอนจากประสบการณ์จริงด้วยตนเอง ด้วยการปฏิบัติตามแนวทางพระราชดำริด้านการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดังกล่าวมา ก็จะได้บุคคลที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพ มีผลต่อการพัฒนาประเทศ

ความคิดที่ว่า การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงชี้ให้เห็นว่า “การศึกษาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ ช่วยให้เราสามารถทำอะไรได้นอกเหนือจากธรรมชาติหรือที่เป็นสัญชาตญาณ การได้อาหาร เลี้ยงร่างกาย หรือการได้ศึกษาเรียนรู้ นั้น เป็นเรื่องที่ว่ายิ่งได้เร็วเท่าไรยิ่งดี สิ่งที่ได้จะเป็นพื้นฐานของการพัฒนาของคนเราไปตลอดชีวิต” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2538) พระองค์ทรงมีพระราชดำริไปที่การศึกษาสี่ประการคือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา หัตถศึกษา และพลศึกษา ที่ “เป็นพื้นฐานของการพัฒนาของคนเราไปตลอดชีวิต” ซึ่งจะมีผลต่อการพัฒนาประเทศ จึงมีพระราชดำริต่อไปอีกว่า “ทำอะไรเกี่ยวกับการศึกษาก็เป็นการพัฒนาประเทศทั้งนั้น” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2538)

ศ.ดร. สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรณานุกรม

- กนก วงษ์ตระหง่าน. **แนวพระราชดำริด้านการเมือง การปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.
- ราชเลขาธิการ, สำนัก. **ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ปี พุทธศักราช 2520.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมแผนกทหาร, 2521.
- พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช “นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง.” ใน **วรรณกรรมสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ฉบับแปล.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), 2543.
- สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. **การศึกษากับการพัฒนาประเทศ.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทวิสิทธิ์พัฒนา จำกัด, 2538.

พัฒนศึกษาศาสตร์

1. ความหมายและความมุ่งหมายของพัฒนศึกษาศาสตร์

วิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ (development education) หมายถึง วิชาที่ว่าด้วยการศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศ (education for national development) พัฒนศึกษาศาสตร์ ถือได้ว่าเป็นแขนงหนึ่งของศึกษาศาสตร์ที่มีลักษณะเนื้อหาวิชาเกี่ยวโยงไปถึงสังคมศาสตร์ และพฤติกรรมศาสตร์

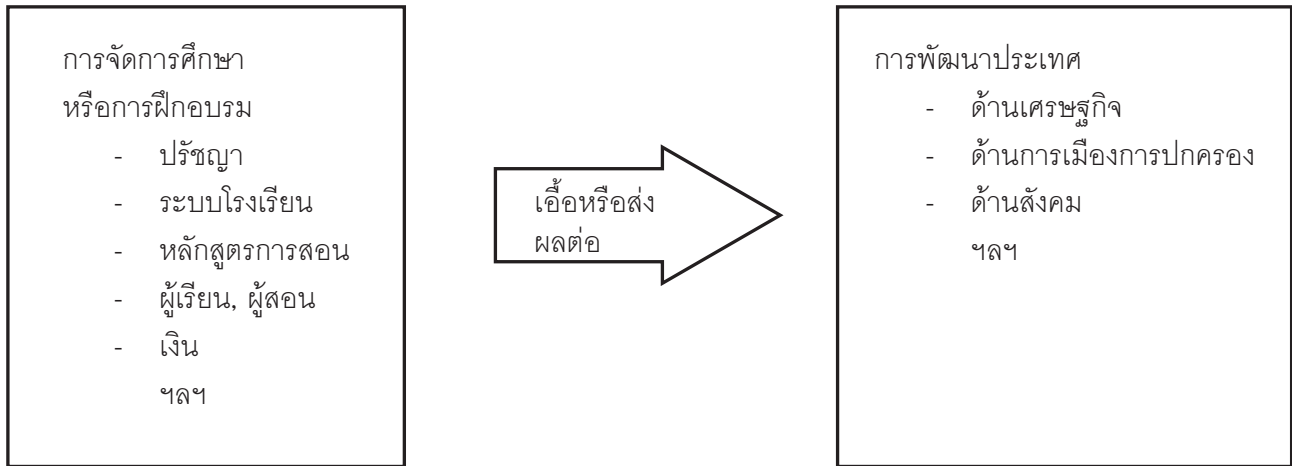
ความมุ่งหมายของวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ คือเพื่อให้เข้าใจธรรมชาติของการศึกษากับการพัฒนาประเทศ และให้สามารถจัดการศึกษาเพื่อบรรลุผลในการพัฒนาประเทศมากยิ่งขึ้น

พิจารณาในแง่ภาระงาน ของนักพัฒนศึกษาศาสตร์ สรุปได้ว่านักพัฒนศึกษาศาสตร์ คือ ผู้ที่ทำหน้าที่อย่างหนึ่งอย่างใด หรือหลายอย่างเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ เช่น ทำการศึกษาค้นคว้าหลักวิชาเก็บรวบรวมหลักวิชาไว้เป็นกลุ่มก้อนเพื่อประโยชน์แก่การนำไปใช้ ทำการสอนหรือเผยแพร่หลักวิชาตลอดจนนำหลักวิชาไปใช้ในการ

ปฏิบัติงานด้วยตนเองในการจัดการศึกษา ตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนเพื่อให้เกิดการพัฒนาประเทศ

วิชาพัฒนศึกษาศาสตร์และนักพัฒนศึกษาศาสตร์ ได้กำเนิดขึ้นในวงวิชาการด้วยเหตุผลสำคัญที่ว่า การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องอาศัยการจัดการศึกษาอบรม ที่ถูกต้องให้แก่ประชาชนพลเมือง ถ้าจัดการศึกษาไม่ถูกต้อง ผู้คนที่ผ่านการศึกษาจะไม่เป็นกำลังที่ดีในการพัฒนา ในทางตรงข้ามอาจเป็นผู้ถ่วงหรืออุดร้งการพัฒนา การศึกษาที่ถูกต้องในที่นี้หมายความว่า ผู้ที่ผ่านการศึกษาจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึก ค่านิยม ทศนะและนิสัยประพฤติปฏิบัติในทางที่เลือกต่อการพัฒนา

วิชาพัฒนศึกษาศาสตร์และนักพัฒนศึกษาศาสตร์ แม้จะให้ความสนใจในปัญหาต่างๆ อย่างกว้างขวาง แต่ก็มีศูนย์รวมของความสนใจอย่างชัดเจนอยู่ที่การศึกษาหรือการฝึกอบรมให้เอื้อหรือส่งผลต่อการพัฒนาประเทศซึ่งแสดงให้เห็นชัดด้วยแผนภาพความจริงดังนี้

แผนภาพแสดง ศูนย์รวมความสนใจของวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์

แนวคิดที่ว่าจะจัดการศึกษาหรือการฝึกอบรมให้ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศ ดังที่ระบุว่าเป็นจุดศูนย์กลางของความสนใจนี้ถือได้ว่าเป็นแนวคิดหลักของพัฒนศึกษาศาสตร์ซึ่งจะถูกใช้เป็นกรอบตลอดไป ทั้งในการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ และการปฏิบัติงานของผู้ที่อยู่ในสาขาวิชานี้ กล่าวคือ ในการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ นักพัฒนศึกษาศาสตร์มุ่งที่จะทำความเข้าใจหรือค้นหาหลักความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของสังคมประเทศ สภาพของปัญหาทางด้านต่างๆ เป้าหมายในการพัฒนาประเทศ สภาพของระบบการศึกษาบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับการพัฒนาประเทศและยุทธวิธีที่จะจัดการศึกษาให้ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศมากยิ่งขึ้น

ส่วนในการปฏิบัติงาน นักพัฒนศึกษาศาสตร์ยึดถือเอาเป้าหมายของการพัฒนาประเทศเป็นหลักใช้แล้วพยายามปรับปรุงการศึกษาและการฝึกอบรม เพื่อให้นำไปสู่เป้าหมาย ดังกล่าว อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด

ตามแนวความคิดนี้ การศึกษาจึงเป็นเพียงเครื่องมือหรือลู่ทางไปสู่หลักชัย การศึกษามีความสำคัญ มีคุณค่า ก็เพราะว่าช่วยให้เกิดการพัฒนาประเทศด้าน

ต่างๆ ดังนั้นการศึกษาประเภทใดที่ไม่ช่วยให้เกิดผลดังกล่าว ถือว่าไม่มีคุณค่า ประเทศชาติไม่ควรจัดการศึกษาประเภทนั้นๆ ให้เป็นการสิ้นเปลืองทรัพยากร

เพื่อเป็นการขยายความของคำบางคำที่เกี่ยวข้องกับศูนย์กลางความสนใจของนักพัฒนศึกษาศาสตร์ดังที่ใช้ในแผนภาพ จึงให้ความหมายเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

คำ “การศึกษา” หมายถึง อย่างหนึ่งอย่างใดหรือมากกว่าหนึ่งรวมกัน อันได้แก่

1) หมายถึง การเรียน การหาความรู้ การค้นคว้า การวิเคราะห์ห้วิจัย ฯลฯ เป็นความหมายซึ่งมองที่บทบาทของผู้เรียน

2) หมายถึง การให้การศึกษา การสอน การอบรม ฯลฯ เป็นความหมายซึ่งมองที่บทบาทของผู้สอน

3) หมายถึง ระบบการศึกษา ระบบการฝึกอบรม หรือบางส่วนของระบบดังกล่าว เช่น หลักสูตร โครงการฝึกอบรม ฯลฯ เป็นความหมายซึ่งมองที่ระบบงานในการจัดการเพื่อให้การศึกษา

4) หมายถึง หลักวิชาว่าด้วยการเรียน การสอน การจัดระบบการสอนการเรียน ตลอดจนวิธีการฝึกหัดบุคคลผู้ให้การศึกษา หรือผู้จัดการศึกษาเป็นความหมาย

ซึ่งมองที่หลักวิชาการ คำว่า “การศึกษา” ในความหมายนี้เท่ากับคำ “วิชาการศึกษา” หรือ “ศึกษาศาสตร์”

คำว่า “การฝึกอบรม” มีความหมายคล้ายกับคำ “การศึกษา” ทั้งใน 4 กรณีของคำนั้น ต่างกันแต่เพียงว่า คำ “การฝึกอบรม” มีความมุ่งหมายเฉพาะเรื่องหรือเฉพาะงานที่จะให้ผู้รับการฝึกอบรม ปฏิบัติได้อย่างแนชัดเมื่อผ่านการฝึกอบรม โดยปกติผู้ให้การฝึกอบรมมีเป้าหมายเชิงพฤติกรรมอยู่ชัดเจนว่าจะให้ผู้รับการฝึกอบรมทำอะไรเป็นส่วนการศึกษานั้นมักมีความมุ่งหมายแบบเปิดกว้าง ซึ่งผู้เรียนจะเลือกพัฒนาตนเองในทิศทางใดก็ได้ และมักบังเกิดผลในระยะไกล ไม่เห็นผลทันที

คำว่า “เอื้อหรือส่งผลต่อ” หมายความว่า มาจัดการศึกษาตามแนวของพัฒนศึกษาแล้ว ผลแห่งการศึกษาจะช่วยให้เกิดการพัฒนาประเทศอย่างจริงจังและชัดเจนทั้งที่เป็นผลระยะไกล และผลในทันที ผลดังกล่าวเหล่านี้จะต้องสามารถวัดได้ประเมินได้ แนะนำมาเปรียบเทียบกันได้ระหว่างรูปแบบต่างๆ หรือยุทธวิธีต่างๆ ที่ใช้ในการจัดการศึกษา

คำว่า “การพัฒนาประเทศ” หมายถึง การกระทำทำให้เกิดความเจริญ และในบางกรณีหมายถึง ผลแห่งการกระทำดังกล่าว โดยหมายถึงการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดต่อไปนี้หรือมากกว่าหนึ่งอย่างพร้อมๆ กันคือ

- 1) การแก้ไขสิ่งที่เป็นปัญหาทุกข์ร้อน
- 2) การสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์
- 3) การธำรงรักษาสິงที่ตืออยู่แล้วให้ยังยืนต่อไป

2. โครงสร้างของหลักสูตรวิชาพัฒนศึกษา และตัวอย่างรายชื่อวิชา

เนื้อหาวิชาหรือที่เรียกว่า “องค์ความรู้” ของวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์นั้น ประกอบด้วยลัทธิ หรือมโนทัศน์ (concept) ทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติต่างๆ ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนวิชานี้มีความรู้ ความเข้าใจ ความสามารถ ตลอดจนทัศนคติ และนิสัยการทำงานสอดคล้องตาม

แนวคิดหลักในแผนภาพ คือ สามารถเป็นผู้ดำเนินงานทางการศึกษาในส่วนที่ตนรับผิดชอบ ให้บังเกิดผลต่อการพัฒนาประเทศเนื้อวิชาจึงประกอบด้วย 4 หมวด คือ

หมวด ก. ความรู้เกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัย อันได้แก่เทคนิค วิธีในการวิจัยแบบต่างๆ เช่น แบบสำรวจ แบบทดลอง แบบยุทธการ ฯลฯ ตลอดจนหลักวิชาสถิติที่ใช้ในการวิจัย ความรู้และความชำนาญงานในการวิจัยเหล่านี้จะเป็นเครื่องมือสำคัญให้แก่ผู้ปฏิบัติงานทางพัฒนศึกษาศาสตร์ คือ เมื่อต้องการมีความต้องการพัฒนาหรือเมื่อต้องการประเมินว่าโครงการทางการศึกษาก่อให้เกิดผลต่อการพัฒนาอย่างไรบ้างก็สามารถใช้วิธีการวิจัยเหล่านี้ช่วยได้ หมวดนี้มักมีชื่อเรียกว่า “หมวดระเบียบวิธีวิจัย” ตัวอย่างรายชื่อวิชา เช่น “สัมมนาผลงานวิจัยทางพัฒนศึกษาศาสตร์” “เทคนิคการวิจัยแบบสำรวจ” เป็นต้น

หมวด ข. ความรู้ทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ เฉพาะส่วนที่ทำให้เข้าใจปัญหาของประเทศ กระบวนการพัฒนาประเทศ และที่จะช่วยในการจัดการศึกษา อาจร่วมในหมวดนี้ได้มาจากบางส่วนของวิชา เศรษฐศาสตร์การพัฒนา วิชารัฐศาสตร์การพัฒนา วิชาสังคมวิทยาการพัฒนาและวิชาจิตวิทยาสังคม เป็นวิชาหลัก และมีบางส่วนแต่ค่อนข้างน้อยได้มาจากวิชา มานุษยวิทยา วิชาปรัชญาและวิชาสังคมศาสตร์ประยุกต์อื่นๆ หมวดนี้มักมีชื่อเรียกว่า “หมวดสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์” ตัวอย่างรายชื่อวิชา เช่น “เศรษฐศาสตร์เพื่อการพัฒนาประเทศ” “จิตวิทยาสังคมเพื่อการพัฒนาประเทศ” เป็นต้น

หมวด ค. ความรู้ทางพัฒนศึกษาศาสตร์ หรือการศึกษาเพื่อการพัฒนา เช่น ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา การวางแผนการศึกษา หลักสูตรการสอน การบริหาร การแนะแนว การประเมินผล การเงิน กฎและระเบียบต่างๆ ฯลฯ โดยเฉพาะส่วนที่จะช่วยให้เล็งเห็นวิธี

การในการปรับปรุงระบบการศึกษา เพื่อให้ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศยิ่งขึ้น หมวดนี้มักมีชื่อเรียกว่า “หมวดพัฒนศึกษาศาสตร์” หรือ “หมวดพัฒนศึกษา” ตัวอย่างรายชื่อวิชา เช่น “หลักและกระบวนการพัฒนาประเทศ” “วิธีการศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ” เป็นต้น

หมวด ง. แนวคิด อุดมการณ์ ทศนคติ นิสัยและความชำนาญในการทำงาน ส่วนนี้เป็นสิ่งซึ่งผู้เรียนทางพัฒนศึกษาศาสตร์ ต้องได้รับการพัฒนาด้วยจึงจะสามารถปฏิบัติงานทางพัฒนศึกษาศาสตร์ให้บรรลุผลสำเร็จได้ ทั้งนี้เพราะงานทางพัฒนศึกษาศาสตร์ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย ทั้งฝ่ายที่รับผิดชอบในปัญหาการพัฒนาของประเทศ และฝ่ายที่จัดการศึกษา นักพัฒนศึกษาศาสตร์จึงต้องมีอุดมการณ์ที่แน่วแน่ในการทำงานเพื่อส่วนรวม มีทัศนคติที่เป็นบวกกับทุกฝ่าย ใจกว้าง เอื้อเฟื้อ มุ่งให้เกิดผลดีแก่ผู้อื่นและมีนิสัยอดทนขยันขันแข็งในการทำงาน ไม่ท้อถอยต่ออุปสรรคที่ต้องเผชิญ ผู้เรียนทางพัฒนศึกษาศาสตร์จะได้รับการพัฒนาด้านนี้เป็นการต่อเนื่องตลอดเวลาโดยสอดแทรกอยู่ในกระบวนการเรียน รายการฝึกปฏิบัติงานต่างๆ แม้จะไม่ปรากฏเป็นรายวิชาเฉพาะเรื่องนี้ก็ตาม หมวดนี้มักมีชื่อเรียกว่า “หมวดจรรยาบรรณ” หมวดนี้ไม่มีรายชื่อวิชาที่จัดสอนโดยเฉพาะแต่อาศัยกระบวนการสอนในวิชาต่างๆ และกระบวนการบริหารหลักสูตร ในอันที่จะปลูกฝังจรรยาบรรณให้เกิดขึ้นในนิสัยการทำงานและการดำเนินชีวิตของผู้เรียนทุกคน เป็นรายคน

ลักษณะเนื้อหา ในกระบวนการสอนการเรียนในหลักสูตรวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ มีความเป็นสหวิทยาการอย่างมาก (highly interdisciplinary) คือนำเอาเนื้อหาวิชาบางส่วนของหลายๆ ระเบียบวิชามาเชื่อมต่อกันโดยถือว่า ไม่มีพรมแดนระหว่างสาขาวิชาเหล่านั้น ดังเช่นเนื้อหาวิชาหมวด ข. ที่กล่าวแล้ว ก็ได้นำเอาเนื้อหาวิชาบางส่วนของวิชาเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา และจิตวิทยามาเชื่อมต่อกัน และในบาง

กรณีก็จะหลอมรวมกันประหนึ่งว่าเป็นผู้ชายเดียวกัน ในเมื่อถึงคราวจะประยุกต์ใช้หลักวิชา หรือทฤษฎีเหล่านั้น ก็ประยุกต์ใช้อย่างผสมผสานกันหรือที่เรียกว่า มีความเป็นบูรณาการสูง (highly integrated) ดังจะเห็นได้ว่ากิจกรรมทางพัฒนศึกษาศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา ค้นคว้าวิจัยหรือการปฏิบัติงานพัฒนาในสนาม จะมีความเป็นบูรณาการอย่างมากเสมอ คือดึงเอาหลักวิชาจากหลายสาขาประยุกต์ใช้อย่างผสมผสานการในการปฏิบัติงาน และบางครั้งก็ดึงเอาตัวนักวิชาการสาขาอื่นๆ มาตรฐานความคิดในงานเดียวกันก็มี

แนวความคิดและหลักวิชาที่รวมกันขึ้น เป็นเนื้อหาวิชาของวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ในปัจจุบันนั้น นอกจากที่เกิดจากการค้นคว้าวิจัยของผู้สนใจพัฒนศึกษาศาสตร์โดยตรงแล้ว ยังมีวิวัฒนาการมาจากแนวความคิดและเจตจำนงของฝ่ายต่างๆ หลายฝ่ายด้วยกัน อันได้แก่

1. **แนวความคิดด้าน “การศึกษาเปรียบเทียบ”** (comparative education) ซึ่งเน้นที่การค้นคว้าวิจัยเชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับระบบการศึกษาของประเทศต่างๆ เพื่อทราบว่ามีโครงสร้างและส่วนประกอบอย่างไร มีความสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศอย่างไร

แนวความคิดบางส่วน ของวิชาการศึกษาเปรียบเทียบได้เป็นหลอมกับแนวความคิดของวิชาการศึกษาระหว่างชาติ (international education) เพราะมีจุดเน้นตรงกันคือการกระทำกิจกรรมทางการศึกษาที่มีลักษณะเชื่อมระหว่างชาติ และระหว่างวัฒนธรรม กับมีแนวความคิดบางส่วนไปหลอมรวมกับวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ เพราะมีความสนใจตรงกันคือ บทบาทของระบบการศึกษาที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ แต่วิชาการศึกษาเปรียบเทียบก็ไม่ได้สูญเสียเอกลักษณ์ของตนเอง กิจกรรม และสถาบันต่างๆ ยังมีอยู่มาก เช่น การสอนการเรียนระดับปริญญาโทและเอก การออกวารสาร ตลอดจนสถาบัน IIEP

(International Institute for Educational Planning) ที่ ปารีส และสถาบัน IBE (International Bureau of Educaiton) ที่เจนีวา เป็นต้น

2. แนวความคิดด้าน “การศึกษาระหว่างชาติ” ซึ่งเน้นที่การจัดระบบการศึกษาเล่าเรียนของแต่ละประเทศในสังคมโลก ให้มีส่วนหนึ่งซึ่งเตือนพลเมืองเพื่อความเข้าใจอันดีและความร่วมมือระหว่างประเทศ ในภาวะที่พลโลกจะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและช่วยการดำรงไว้ซึ่งสันติภาพของโลก แนวความคิดด้านนี้ในกรณีที่มีจุดเน้นต่างไปบ้างก็มีชื่อเรียกต่างออกไป เช่น Global Education, Peace Education และ Education for International Understanding เป็นต้น

แนวความคิดบางส่วนของวิชาการศึกษาระหว่างชาติได้ไปหลอมรวมกับแนวความคิดของวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ในเรื่องที่จะใช้การศึกษาอบรมเป็นเครื่องมือนำไปสู่การพัฒนาสันติภาพและความสงบสุข ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นทั้งในระดับโลกได้ภายในแต่ละประเทศ

โครงการปฏิบัติงานที่ปรากฏได้แก่ Peace Corps, East-West Center, Foreign Students Programs ตลอดจนงานบางส่วนของ SEATO (South-East Asia Treaty Organization) และ ASEAN (Association of South-East Asian Nations)

3. แนวความคิดด้าน “สังคมศาสตร์” ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ใน 3 กรณีคือ

3.1 กรณีที่สังคมศาสตร์ให้ความสนใจต่อปัญหาพัฒนาประเทศ และมีความประสงค์จะวิเคราะห์อธิบายหรือแก้ไขปัญหานั้นๆ ความสนใจและความประสงค์เช่นนี้ ตรงกันกับของวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์อย่างมาก ดังเช่นได้มีการสอนการเรียนวิชาเศรษฐศาสตร์การพัฒนาและสังคมศาสตร์สาขาอื่น ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนา ในหลักสูตรพัฒนศึกษาศาสตร์ด้วย

3.2 กรณีที่สังคมศาสตร์พิจารณาอิทธิพลของตัวแปรด้านการศึกษาเล่าเรียน และการอบรมเลี้ยงดู ซึ่งมีต่อตัวแปรด้านสังคมศาสตร์ หรือซึ่งมีต่อการพัฒนาของสังคมต่างๆ เช่นการศึกษากับความเจริญทางเศรษฐกิจ การอบรมเลี้ยงดูกับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ เป็นต้น

3.3 กรณีที่สังคมศาสตร์พิจารณาอิทธิพลของตัวแปรด้านสังคมศาสตร์ ซึ่งมีต่อการจัดการศึกษาเล่าเรียน เช่น แนวโน้มการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศกับการว่างงานของผู้จบการศึกษา การเคลื่อนย้ายของประชากรกับโอกาสในการศึกษาเล่าเรียน ฐานะทางเศรษฐกิจสังคมของครอบครัวกับความมุ่งหวังทางการศึกษาของบุตรธิดา ความวิตกกังวลและความเครียดในจิตใจกับพฤติกรรมการเรียนและผลสัมฤทธิ์ เป็นต้น

4. แนวความคิดด้าน “การพัฒนาประเทศ” ซึ่งเกิดจากความต้องการหรือความรู้สึกจำเป็นที่จะยกระดับความเป็นอยู่ของประเทศชาติและประชาชนให้ดีขึ้น และในความคิดดังกล่าว ได้พิจารณาว่าจะใช้การศึกษาเล่าเรียนเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งไปสู่การบรรลุเป้าหมาย

แนวความคิดนี้ไม่จำเป็นต้องมาจากกลุ่มนักวิชาการ แต่อาจมาจากบุคคลหรือคณะบุคคลโดยเฉพาะผู้บริหารและผู้ปกครอง ทั้งอยู่ในตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบต่อความเจริญของประเทศดังเช่น ท่านประธานาธิบดีลูอิส ไนเยเรีย แห่งประเทศแทนซาเนีย ได้สร้างหลักการทางการศึกษาให้ชื่อว่า การศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง (education for self-reliance) สำหรับเป็นแนวในการจัดระบบการศึกษาภายในประเทศ โดยหวังว่าจะเป็นเครื่องแก้ปัญหาความด้อยพัฒนาได้ส่วนหนึ่ง

ประเทศไทยได้มีแนวคิดที่จะแก้ปัญหาบางประการ โดยอาศัยการศึกษาเล่าเรียนที่ตรงเป้าของประชาชนมานานแล้ว เช่น ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมุ่งบำรุงขวัญของประชาชน ซึ่งเพิ่งเสร็จศึกสงครามกับพม่า รายการฟื้นฟูวรรณคดีแบบโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และการแสดง ซึ่งเป็นการศึกษานอกโรงเรียน เพราะสมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียน และในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลางมุ่งป้องกันประเทศจากการล่าอาณานิคม โดยการส่งเสริมให้มีการศึกษาเล่าเรียนหนังสือในหมู่ทวยราษฎร์อย่างกว้างขวาง ให้เตรียมบุคลากรที่จะทำงานในหน่วยงานราชการโดยเฉพาะเพื่อสร้างระบบราชการที่มั่นคง มิให้เป็นข้ออ้างของฝ่ายล่าอาณานิคม และให้มีการเรียนภาษาของชาติตะวันตก เพื่อจะได้สามารถเจรจาต่อรองเรื่องราวต่างๆ มิให้เสียเปรียบเขา เป็นต้น ความคิดที่จะแก้ปัญหาของประเทศไทยโดยอาศัยการศึกษา ได้รับการสืบทอดโดยตลอดมา แม้ภายหลังภาระงานในการจัดการศึกษาดกมาอยู่ในมือของประชาชนเอง ตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย และเจตนารมณ์ดังกล่าวได้ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและเอกสารราชการหรือวิชาการต่างๆ โดยตลอดมา ดังจะเห็นได้จากนโยบายรัฐบาลที่จะทำให้การศึกษาส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยรวม และให้การศึกษาช่วยผ่อนคลายปัญหาประชากร ปัญหาว่างงาน ปัญหาศีลธรรมจริยธรรม อันเป็นปัญหาเฉพาะในช่วงเวลาปัจจุบัน

3. การใช้ประโยชน์พัฒนศึกษาศาสตร์ในงานลักษณะต่างๆ

โดยเหตุที่พัฒนศึกษาศาสตร์ จะได้ให้หลักเกณฑ์เป็นแนวทางปฏิบัติในการวิเคราะห์ปัญหาได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาตลอดจนวิธีการฝึกอบรมผู้คนที่ให้คิดและทำในทิศทางที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้แนวความคิดและหลักวิชาจากพัฒนศึกษาศาสตร์ จึงอาจนำ

ไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินงานลักษณะต่างๆ ค่อนข้างกว้างขวาง ทั้งในขั้นออกแบบ หรือกำหนดโครงการ ขั้นตอนดำเนินการ และขั้นประเมินผลของงานนั้นๆ

ในขั้นการออกแบบหรือกำหนดในโครงการ หลักเกณฑ์ทางพัฒนศึกษาศาสตร์จะช่วยให้โครงการมีเป้าหมายที่ชัดเจนมุ่งไปสู่การพัฒนาประเทศโดยตรงยิ่งขึ้น ในขั้นดำเนินการหลักวิชาทางพัฒนศึกษาศาสตร์จะช่วยให้มีการฝึกอบรมผู้ปฏิบัติงาน และผู้เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ แล้วจะช่วยให้การประสานงานของฝ่ายต่างๆ เป็นไปอย่างผสมผสาน ส่วนในขั้นประเมินผลหลักวิชาทางพัฒนศึกษาศาสตร์ก็จะช่วยให้ประเมินในประเด็นซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศยิ่งขึ้น ไม่ประเมินในเรื่องสัพเพเหระที่ไม่เกิดประโยชน์หรือที่อาจก่อให้เกิดความแตกแยกร้าวฉานในหมู่ผู้ปฏิบัติงาน

แนวทางใช้ประโยชน์จากพัฒนศึกษาศาสตร์ ในงานลักษณะต่างๆ สรุปโดยย่อดังต่อไปนี้

1) การใช้ประโยชน์พัฒนศึกษาศาสตร์ในงานพัฒนา

งานพัฒนา ได้แก่ งานแก้ไขสิ่งที่เป็นปัญหาทุกข์ร้อน งานสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ และงานธำรงรักษาสิ่งที่ดีอยู่แล้วให้ยั่งยืนต่อไปอย่างหนึ่งอย่างใดหรือหลายอย่างพร้อมๆ กัน ตัวอย่างงานพัฒนาในแต่ละกรณี ได้แก่ การแก้ปัญหาความยากจน การสร้างถนนหรือบ่อน้ำสาธารณะในชุมชน รายการบูรณะซ่อมแซมวัดหรือการดำรงรักษาความสามัคคีในหมู่คณะ เป็นต้น

ในเบื้องต้นที่สุดก่อนจะกำหนดโครงการพัฒนาแต่ละโครงการ จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือความต้องการ ณ จุดนี้เองหลักวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ ส่วนที่ได้หลอมรวมมาจากระเบียบวิชาทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ สามารถนำมาใช้ประโยชน์โดยตรง ทำให้ผู้วิเคราะห์เข้าใจมูลเหตุของปัญหา สภาพความต้องการ ผลที่จะตามมาหากไม่มีการ

พัฒนา ตลอดจนผลดีที่จะบังเกิดถ้ามีการพัฒนา ขึ้นต่อไป ในการกำหนดเป้าหมายของโครงการพัฒนาและการแบ่งแยกออกเป็นส่วนย่อยๆ ตลอดจนการจัดลำดับก่อนหลังในการดำเนินงานย่อยนั้นๆ ก็สามารถใช้ประโยชน์จากหลักวิชา ซึ่งพัฒนศึกษาศาสตร์ได้ประยุกต์มาจากเทคนิคการวางแผนงานต่างๆ

ต่อจากนั้น มีขั้นสำคัญยิ่งขึ้นหนึ่งของการพัฒนาทั้งหลาย คือ การมอบหมายงานให้บุคคลปฏิบัติ การฝึกให้บุคคลเหล่านั้นปฏิบัติในกรณีที่ยังปฏิบัติไม่เป็น และการควบคุมแนะนำให้ปฏิบัติตามแนวที่กำหนดให้ ฯลฯ งานในช่วงนี้เป็นงานเกี่ยวกับการฝึก และการใช้คน เป็นงานซึ่งจะอาศัยหลักวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ได้อย่างมาก โดยเฉพาะจากส่วนของเนื้อหาวิชาที่ว่าด้วยการฝึกอบรมเพื่อการพัฒนา

ประเทศที่กำลังพัฒนาอย่างประเทศไทย มักจะมีโครงการพัฒนาระดับพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับมวลชนอยู่มากทั้งที่จะส่งผลไปถึงมวลชน และที่ต้องการมีส่วนร่วมของมวลชน การจะออกแบบหรือกำหนดโครงการเหล่านั้นโดยไม่อาศัยหลักวิชาทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์อย่างผสมผสานเพียงพอ จะทำให้โครงการนั้นๆ ไม่บังเกิดผลดีเท่าที่ควร บางครั้งของการพัฒนาก่อให้เกิดผลเสีย ซึ่งไม่ได้คาดหมายไว้ก่อน และในการดำเนินงานของโครงการซึ่งต้องใช้คน ถ้าคนทำงานไม่มีประสิทธิภาพโครงการก็ไม่สามารถบรรลุเป้าหมาย จึงนับว่าหลักวิชาทางพัฒนศึกษาศาสตร์ จะเป็นประโยชน์แก่งานไม่น้อย หากได้มีการนำไปประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวาง

2) การใช้ประโยชน์พัฒนศึกษาศาสตร์ในงานฝึกอบรม

กิจกรรมฝึกอบรมเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่มีอยู่แพร่หลาย ในหน่วยต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานของรัฐและของเอกชนและแม้จะปรากฏในชื่ออย่างอื่นแต่ก็มีลักษณะเป็นการฝึกอบรมอยู่ด้วยก็มี เช่น การสัมมนา การ

ประชุมปฏิบัติการ การประชุมทางวิชาการ การดูงาน การทัศนศึกษา การให้ไปศึกษาต่อ ฯลฯ

กิจกรรมเหล่านี้ เมื่อจัดขึ้นแต่ละครั้งก็อาจมีจุดมุ่งหมายแฝง ที่มีใช้การฝึกอบรมอยู่ด้วย เช่น การสังสรรค์ นันทนาการ การพักผ่อน แต่ทว่าส่วนที่เป็นความมุ่งหมายหลัก คือ การเพิ่มความสามารถและทักษะทางการงานนั้น ควรดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ คือ อย่างแท้จริง โดยใช้เวลาและการลงทุนน้อยที่สุดอย่าให้กลายเป็นว่า บรรลุความมุ่งหมายแฝงทุกประการ แต่ไม่เกิดการเรียนรู้ตามความมุ่งหมายหลักที่ได้ตั้งไว้

หลักวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ ส่วนที่หลอมรวมมาจากระเบียบวิชาทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ อันได้แก่ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา และจิตวิทยาสังคม จะช่วยให้ผู้วางโครงการฝึกอบรมวิเคราะห์ปัญหาการปฏิบัติในองค์การแล้วกำหนดจุดมุ่งหมายการฝึกอบรมให้เอื้อต่อการแก้ปัญหาเหล่านั้นๆ และสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาประเทศโดยส่วนรวม นอกจากนั้นหลักวิชาส่วนที่ได้หลอมรวมมาจากศึกษาศาสตร์ อันได้แก่ จิตวิทยาการเรียนรู้ วิธีสอน วิธีวัดผล และอื่นๆ ก็จะช่วยผู้วางโครงการฝึกอบรมและผู้ดำเนินการฝึกอบรมได้อย่างมาก

3) การใช้ประโยชน์พัฒนศึกษาศาสตร์ในงานวิจัย

การวิจัยหรือการศึกษาค้นคว้านั้น แท้จริงก็คือการหาคำตอบของสิ่งที่เราสงสัยหรือยังไม่ทราบ หรือที่บางทีกล่าวว่า การวิจัยเป็นการแสวงหาความรู้ แสวงหาความจริงก็ถูกเช่นกัน เพราะความรู้และความจริงก็คือคำตอบของสิ่งที่เราสงสัยนั่นเอง

โดยหลักทั่วไปงานวิจัยที่ดีจะต้องมีคุณสมบัติ 2 ประการ คือ ประการแรก คำตอบหรือความรู้ที่ค้นพบต้องเป็นความจริงหรือถูกต้อง ไม่ผิดพลาด ไม่ใช่คำตอบแบบเดา หรือ แบบโมเม และประการที่สอง คำตอบหรือ

ความรู้ที่ค้นพบนั้น ควรเป็นสิ่งที่นำไปใช้ประโยชน์อย่างหนึ่งอย่างใดได้เช่น ช่วยในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นหรืออย่างน้อยก็สนองความอยากรู้ อยากเห็นที่แท้จริงของคนจำนวนหนึ่ง

สำหรับงานวิจัยที่สร้างขึ้นเพื่อใช้แก้ปัญหาหรือเพื่อพัฒนาประเทศนั้น คุณสมบัติประการที่สองเป็นสิ่งจำเป็นขาดเสียมิได้ ผู้วิจัยจะต้องเกิดความรู้สึกจำเป็นขึ้นก่อนว่าจะค้นหาความรู้เพื่อเอาไปใช้ประโยชน์อะไร พัฒนาอะไร สอนความอยากรู้หรือเห็นของใคร จากนั้นจึงค่อยตั้งประเด็นปัญหาวิจัยเพื่อหาคำตอบที่ถูกต้องโดยวิธีที่เป็นวิทยาศาสตร์และสำหรับคำถามข้อหนึ่งๆ แผนการวิจัยเรื่องหนึ่งๆ อาจใช้เทคนิควิธีการวิจัยมากกว่าหนึ่งวิธีพร้อมๆ กันหรือประกอบกันก็ได้

หลักวิชาเกี่ยวกับการวิจัย ซึ่งเป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งของพัฒนศึกษาศาสตร์ สามารถชี้แนะให้ความกระจ่างแก่ผู้วางแผนวิจัยว่า จะตั้งประเด็นปัญหาวิจัยอย่างไร จึงจะเกิดประโยชน์แก่การพัฒนา สามารถตั้งประเด็นปัญหาวิจัยเช่นนั้นแล้วจะออกแบบเทคนิควิธีในการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างไรจึงจะได้คำตอบที่ถูกต้องเชื่อถือได้มากให้แก้ปัญหาวิจัยนั้นๆ

4. การใช้ประโยชน์พัฒนศึกษาในการจัดการศึกษาโดยทั่วไป

ในการจัดการศึกษาโดยทั่วไป อันรวมถึงการศึกษาในระบบโรงเรียนระดับประถม มัธยม อุดม อาชีวะ ตลอดจนการศึกษากาชาด การศึกษานอกระบบ โรงเรียน และรวมไปถึงการสอนพิเศษ หรือ กวดวิชานั้น มีหลักอยู่ว่า จะต้องเป็นการเตรียมผู้เรียนในทิศทางที่เอื้อต่อการพัฒนาสังคมและเทคนชาติ จุดมุ่งหมายของหลักสูตร จุดมุ่งหมายของผู้สอนและจุดมุ่งหมายของผู้เรียน ทั้งสามฝ่ายนี้จะต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และจะต้องเชื่อมต่อกันพอดีกับเป้าหมายของการพัฒนาของประเทศ เช่น ในกรณีนี้ประเทศไทยต้องการให้เยาวชนเติบโตขึ้นเป็นกำลังทำงานด้านต่างๆ หลักสูตรและครู

ผู้สอนก็ต้องให้ความสำคัญแก่การทำงานของเด็กและเด็กเองก็ต้องมีความสนใจ มีค่านิยมในการทำงาน ไม่ใช่คอยหลีกเลี่ยงงาน หนักไม่เอาเบาไม่สู้ เอาแต่ท่องๆจำๆ เพื่อสอบได้รับประกาศนียบัตรหรือปริญญาอย่างเดียว เป็นต้น

การจะกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษาให้สอดคล้องและเชื่อมต่อกับเป้าหมายการพัฒนาประเทศ ตลอดจนการจัดหลักสูตร การสอน การเรียน การจัดชั้นเรียน การรับนักเรียน การบริหารบุคคล เงิน สถานที่ ครุภัณฑ์ทางการศึกษา ฯลฯ เพื่อให้บรรลุตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ั้นเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยหลักวิชาและเนื้อหาของพัฒนศึกษาศาสตร์โดยเฉพาะหมวด ข. กับหมวด ค. ล้วนประกอบด้วยหลักวิชาว่าด้วย เรื่องดังกล่าวเหล่านี้ หมวด ข. เป็นหลักวิชาทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ซึ่งจะช่วยในการวิเคราะห์ปัญหาและเป้าหมายการพัฒนาของประเทศเพื่อนำมาแปลเป็น จุดมุ่งหมายของการศึกษาระดับต่างๆ ส่วนหมวด ค. เป็นหลักวิชาทางศึกษาศาสตร์ ซึ่งจะช่วยในการจัดระบบโรงเรียน หลักสูตร การสอนการเรียนและการประเมินผลให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายดังกล่าว

4. พัฒนศึกษาศาสตร์ในอนาคต

ถ้าการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในสังคมมนุษย์อันรวมถึงการเติบโตและการพัฒนา ยังคงดำเนินไปในอัตราเร็วอย่างที่เป็นอย่างปัจจุบันนี้หรือเร็วกว่านี้ก็เป็นที่น่าพอใจว่า สังคมมนุษย์จะยิ่งเพิ่มความสลับซับซ้อนขึ้นอีก ภาระงานทั้งปวงในแต่ละสังคมที่ต้องทำเพื่อสนองความต้องการทางร่างกายทางจิตใจและทางอารมณ์ของผู้คนก็จะยิ่งสลับซับซ้อนขึ้นเป็นเงาตามตัว บุคคลที่มีเพียงความรู้ ความสามารถตามธรรมชาติ จะไม่สามารถเป็นกำลังที่ดีให้แก่สังคมได้เพราะแม้จะเลี้ยงตัวเองให้อยู่รอดในสภาพสังคมเช่นนั้นก็คงยากเกินไปเสียแล้ว

หนทางแก้ไขดูเหมือนจะมีอยู่ทางเดียว นั่นคือการ ศึกษาและการฝึกอบรม ที่จัดให้แก่สมาชิกของสังคมจะต้องเป็นการเตรียมตัวเขาเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่รอด และสามารถมีส่วนช่วยในกระบวนการพัฒนาของประเทศ ไม่ใช่เป็นผู้สร้างปัญหาเสียเอง ซึ่งก็หมายความว่า การศึกษาทั้งระบบ ตลอดจนการฝึกอบรมเฉพาะกิจเฉพาะเรื่อง จะต้องได้รับการปรับปรุงให้อี้อหรือส่งผลต่อการพัฒนาประเทศ นั่นก็คือ มีสภาพเป็นพัฒนศึกษายิ่งขึ้น เด็กๆ จะต้องได้เรียนรู้ถึงปัญหาและติดตั้งการพัฒนาของประเทศ รู้จักลักษณะงานของหน่วยงานต่างๆ เพื่อว่าตนเองจะได้เจริญรอยตามและเข้าไปมีส่วนร่วมเมื่อเติบโตถึงวัยนั้น ครูผู้สอนเองก็ต้องมีความรู้ในเรื่องเหล่านี้ จึงจะสามารถให้การสอนที่ดีได้ ซึ่งหมายความว่า การฝึกอบรมครูทั้งก่อนประจำการ และขณะประจำการควรมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ด้วย โดยจะเรียกว่าพัฒนศึกษาศาสตร์หรือพัฒนศึกษาก็ได้ และสำหรับการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการศึกษาในระดับสูง เช่น ระดับปริญญาโท ปริญญาเอก สาขาต่างๆ คือ สาขาประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา การบริหารการศึกษา การประเมินผล การนิเทศการศึกษา การแนะแนวและอื่นๆ ควรจะต้องมีลักษณะเป็นพัฒนศึกษาเพิ่มขึ้น โดยอาจจะมีการวิชาทางพัฒนศึกษาศาสตร์ ลักหนึ่งหรือสองรายวิชา ในแต่ละหลักสูตรระดับดังกล่าว

ประเทศที่มีความเจริญรุดหน้าด้านเศรษฐกิจและสังคมซึ่งผู้คนมีความอยู่ดีกินดี อายุยืน เจ็บป่วยน้อย บ้านเมืองที่อยู่อาศัยสะอาด ในมีความปลอดภัยในร่างกายทรัพย์สิน ในระดับสูงทั้งหลาย ล้วนเป็นเช่นนั้นได้ เพราะผู้คนในสังคมได้รับการศึกษาและการฝึกอบรม ในทิศทางของพัฒนศึกษาทั้งโดยตรงคือจากโรงเรียน และโดยอ้อมคือโดยสื่อมวลชนและโดยระเบียบกฎหมายที่ในการปกครองการบริหารประเทศ

สำหรับประเทศไทยเรานั้น กล่าวได้ว่าสังคมของเราได้เติบโตแล้วเจริญมาถึงขั้นที่ต้องอาศัยพัฒนศึกษาในการเตรียมผู้คนเพื่อการพัฒนาประเทศแล้ว ก้าวต่อไปบนถนนแห่งการพัฒนาสำหรับประเทศไทยจะเป็นไปได้ยาก ถ้าอาศัยเพียงความรู้ความสามารถโดยธรรมชาติของผู้คน เราจำเป็นต้องเตรียมคนของเราเพื่อการพัฒนาประเทศอย่างจริงจัง ประเทศจึงจะเจริญรุดหน้าไปได้ ไม่หยุดชะงัก ประเทศไทยนับว่าโชคดีเป็นพื้นฐานอยู่แล้วคือทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ไม่ขาดแคลน ถ้าเราใช้พัฒนศึกษาเตรียมผู้คนอย่างได้ผลดังที่กล่าวแล้ว เราจะมีสิทธิ์จะหวังได้ว่า ลักวันหนึ่งสังคมไทยจะเป็นสังคมที่เจริญรุ่งเรืองน่าอยู่อาศัยไม่แพ้สังคมใดในภูมิภาคของโลก

ศ.ดร. เฉลียว บุรีภักดี

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

วิชาชีพ

ความหมาย

วิชาชีพ (Profession) หมายถึง อาชีพที่ประกอบด้วยองค์ความรู้ ทักษะ ความสามารถ คุณธรรม จริยธรรมที่เป็นระบบในระดับสูง มีเนื้อหาสาระทั้งทางทฤษฎีในด้านความคิดควบคู่กันไปกับทักษะความสามารถในการปฏิบัติงานและคุณธรรมน้ำใจที่ดั่งงามมีอุดมการณ์ที่จะกระทำเพื่อส่วนรวม ต้องศึกษาเล่าเรียนฝึกอบรมในระยะเวลาอันยาวนานหลายปี เป็นอาชีพที่มีผู้ประกอบวิชาชีพรวมตัวกัน มีสมาคมหรือองค์กรวิชาชีพกำหนดจรรยาบรรณวิชาชีพเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ประกอบวิชาชีพนั้นๆ ได้ยึดถือประพฤติปฏิบัติ มีการออกกฎหมายรับรองสถานภาพของวิชาชีพเป็นที่ยอมรับของสังคม

หลักการและความเป็นมา

วิชาชีพ ตรงกับภาษาอังกฤษ ว่า profession มาจากรากศัพท์ภาษาละติน Pro + fateri แปลว่า ยอมรับหรือรับว่าเป็นของตน ในอดีตกาล นำคำนี้มาใช้ในเรื่องของศาสนา หมายถึงการประกาศตนว่าจะยึดมั่นศรัทธาในศาสนา นั่นก็คือการประกาศปฏิญาณตนที่จะยึดมั่นในหลักธรรมของศาสนา Profession จึงหมายถึงการปฏิญาณตน มีประวัติเป็นมาดั้งเดิมว่า ผู้ที่มุ่งหวังจะประกอบวิชาชีพใดก็ต้องไปศึกษารับการฝึกอบรมในสำนักทางวิชาการนั้น ก่อนเข้ารับการศึกษาต้อง

แสดงการยอมรับว่าจะประพฤติปฏิบัติตามธรรมเนียมปฏิบัติของสำนักทางวิชาการนั้นซึ่งกระทำด้วยการปฏิญาณ การปฏิญาณนี้ยังหมายถึงการปฏิญาณตนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายว่าจะประกอบอาชีพตามธรรมเนียมซึ่งได้กำหนดไว้เป็นบรรทัดฐาน ผู้เริ่มศึกษาวิชาชีพแม้ยังเยาว์วัยกำลังศึกษาอยู่ในสถาบันอุดมศึกษาก็ต้องตั้งปณิธานเป็นการปฏิญาณตนที่จะศรัทธาและยึดมั่นในวิชาชีพที่จะกระทำและถือว่า วิชาชีพนั้นเป็นส่วนสำคัญของชีวิต

สังคมไทยก็มีประเพณีนิยมที่คล้ายคลึงกัน บุคคลที่มาสมัครเป็นศิษย์ ก่อนเข้าเรียนก็ต้องนำดอกไม้ธูปเทียนไปกราบไหว้บูชาแสดงความเคารพครูอาจารย์ผู้ที่จะประสิทธิ์ประสาทวิชาการให้มีชีเป็นการแสดงความเคารพครูอาจารย์เท่านั้น แต่เป็นการแสดงความเคารพนับถือ ความเลื่อมใสศรัทธาในวิชาการที่ตนจะเรียนอีกด้วย การปฏิญาณหรือการแสดงความเคารพเช่นนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างพลังใจให้แก่บุคคลตั้งแต่ก่อนเข้าประกอบวิชาชีพและตลอดเวลาที่ประกอบวิชาชีพ ให้มุ่งมั่นผูกพัน ถือว่า วิชาชีพนั้นเป็นส่วนสำคัญของชีวิต

วิชาชีพที่ยุโรปยอมรับและยกย่องกันมาตั้งแต่โบราณกาล จนถึงสมัยกลาง มีอยู่ 4 วิชา มหาวิทยาลัยที่เกิดขึ้นในยุโรปสมัยต้นๆ ดั้งเดิม จึงมีคณะที่สอนวิชาชีพ 4 คณะ คือ

1. คณะทวารวดีวิทยา สอน ฝึก อบรมให้บุคคลเป็น พระสงฆ์
2. คณะนิติศาสตร์ สอนให้แก่นักกฎหมาย
3. คณะแพทยศาสตร์ สอนให้เป็นแพทย์
4. คณะศิลปศาสตร์ สอนอักษรศาสตร์และ ศิลปวิทยาทั่วไป

ในสมัยต่อมา ประเภทของวิชาชีพค่อยๆ ขยาย ขอบเขตกว้างขวางออกไป รวมถึงอาชีพอื่นๆ ที่ต้อง มีการศึกษาเล่าเรียนฝึกอบรมในระยะเวลายาวนาน หลายปี เป็นวิชาในระดับสูง มีเนื้อหาสาระในวิชาการ ละเอียดอ่อนมากมาย เช่น วิชาสถาปัตยกรรม วิศวกรรมศาสตร์ วิชาบัญชีชั้นสูง วิชาการศึกษาศาสตร์ ฯลฯ วงการวิชาชีพเหล่านี้ได้รับการพัฒนามาในแนวทาง เดียวกับ 4 วิชาชีพดั้งเดิม กล่าวคือ ได้พัฒนาเนื้อหา สาระทางวิชาการ รวมทั้งขนบธรรมเนียม มาตรฐานการ ประพฤติปฏิบัติสำหรับวิชาชีพนั้นๆ ให้สูงขึ้น เพื่อให้มี คักดิ์ศรีเท่าเทียมกับวิชาชีพดั้งเดิมที่ได้รับการยอมรับยก ย่อมมาก่อน เป็นกระบวนการของวิวัฒนาการทางสังคม อย่างหนึ่ง

สำหรับประเทศไทย อาจกล่าวได้ว่า วิชาชีพแรก เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว นั่นคือ วิชาชีพรับราชการหรือวิชาชีพ ข้าราชการ เนื่องด้วยทรงมุ่งมั่นที่จะปฏิรูปโครงสร้าง ของระบบราชการรวมทั้งการบริหารประเทศให้ทันสมัย ทัดเทียมนานาอารยประเทศ ได้มีการจัดการศึกษาเพื่อ เตรียมข้าราชการให้มีประสิทธิภาพในรูปแบบวิชาชีพ หลังจากนั้นก็เกิดวิชาชีพอื่นๆ ตามมาพร้อมๆ กับการ ขยายตัวของสถาบันอุดมศึกษา

ลักษณะของวิชาชีพ

จากความหมาย หลักการและความเป็นมาที่ กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า วิชาชีพ จะต้องประกอบด้วย ความรู้ ความสามารถในระดับสูง มีมาตรฐาน มี จรรยาบรรณและมีศักดิ์ศรี ผู้ประกอบวิชาชีพจะต้อง

เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในวิชาชีพนั้นในระดับสูงที่ จะต้องผ่านการศึกษาคืออบรมเป็นเวลาหลายปีและเป็น อาชีพที่มีผู้ประกอบวิชาชีพรวมตัวกันเป็นหมู่คณะ มี ขนบธรรมเนียมจรรยาบรรณของหมู่คณะ และหมู่ คณะวิชาชีพจะคอยสอดส่องดูแลสมาชิกให้อยู่ในกรอบ ของมาตรฐานของวิชาชีพนั้นๆ โดยทั่วไป วิชาชีพมี คุณลักษณะที่สำคัญ ซึ่งถือเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา ว่างานใดเป็น วิชาชีพ หรือไม่ ดังต่อไปนี้

1. มีองค์ความรู้ในวิชาชีพนั้นที่เป็นระบบในระดับ สูง สัมสมมาเป็นเวลายาวนาน มีทักษะที่มีพื้นฐานอยู่บน ความรู้ทางทฤษฎีในระดับสูง
2. มีมาตรฐานวิชาชีพและจรรยาบรรณวิชาชีพ ที่สมาคมหรือองค์กรวิชาชีพนั้นได้กำหนดขึ้นเป็นแบบ ฉบับให้สมาชิกขององค์กรวิชาชีพได้ยึดถือประพฤติ ปฏิบัติให้เกิดผลดีต่อวิชาชีพ
3. ผู้ประกอบวิชาชีพมีความรู้ มีทักษะ ประพฤติ ปฏิบัติตามกรอบจรรยาบรรณวิชาชีพซึ่งได้มาจาก การศึกษาและการฝึกอบรมในวิชาชีพนั้นในระยะเวลา ยาวนานหลายปี จนเกิดความรอบรู้เป็นอย่างดีและ คริธาธิบดีมั่นในจรรยาบรรณของวิชาชีพนั้นอย่าง เกร่งเกร็ด
4. มีการประกอบวิชาชีพเต็มเวลา มีการปฏิบัติงาน อย่างต่อเนื่อง ได้รับค่าตอบแทนอย่างสม่าเสมอ
5. มีสมาคมหรือองค์กรวิชาชีพรองรับ ผู้ประกอบ วิชาชีพจะต้องขึ้นทะเบียนประกอบวิชาชีพ สมาคมหรือ องค์กรวิชาชีพต้องมีกฎหมายรองรับเพื่อให้มีพันธกรณี ทางกฎหมาย เป็นหลักประกันให้แก่สังคมให้สาธารณชน ยอมรับ พร้อมทั้งยังเป็นการปกป้องวิชาชีพและป้องกัน มิให้ผู้ประกอบวิชาชีพสร้างความเป็นธรรมให้แก่ ประชาชนและสังคม องค์กรวิชาชีพมีส่วนร่วมในการ จัดทำแผนการศึกษาวิชาชีพกับสถาบันอุดมศึกษาและ มีส่วนช่วยในกระบวนการเรียนการสอนตามความ เหมาะสม

6. สถานภาพของวิชาชีพต้องเป็นที่ยอมรับและ ศรัทธาของสาธารณชน ผู้ประกอบวิชาชีพจะต้องแสดง ความรู้ความสามารถและความรับผิดชอบให้เป็นที่ ประจักษ์

7. การให้บริการในวิชาชีพเป็นไปตามมาตรฐาน วิชาชีพทั้งในด้านปริมาณ คุณภาพและค่าตอบแทน ศักดิ์ศรีของผู้ประกอบวิชาชีพเกิดจากการให้บริการ ที่ได้มาตรฐานวิชาชีพ บริการนี้มีความสำคัญต่อผล ประโยชน์สาธารณะ

8. ผู้ประกอบวิชาชีพต้องมีความเป็นอิสระใน การปฏิบัติงานบนพื้นฐานของข้อเท็จจริงและมาตรฐาน วิชาชีพโดยปราศจากอคติ และการแสวงหาผลประโยชน์ ส่วนตนในทางมิชอบ

9. ผู้ประกอบวิชาชีพมีความจงรักภักดีและผูกพัน ในวิชาชีพประกอบวิชาชีพด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต ศรัทธายึดมั่นในหลักวิชาการ ปฏิบัติงานหน้าที่ได้ตาม

มาตรฐานวิชาชีพประพฤติปฏิบัติตามจรรยาบรรณ วิชาชีพ มีส่วนร่วมในการพัฒนาวิชาชีพ ไม่สร้างความ เลื่อมเสียให้แก่วิชาชีพและช่วยปกป้องมิให้เกิดผลเสีย หายต่อวิชาชีพ

10. ผู้ประกอบวิชาชีพมีศรัทธาและความตั้งใจ แน่วแน่ที่จะประกอบวิชาชีพ มีการวางแผนล่วงหน้าที่จะประกอบวิชาชีพ มีความกระตือรือร้นในการกระทำ วิชาชีพ มองเห็นอนาคตของการประกอบวิชาชีพและ ความเจริญก้าวหน้าในวิชาชีพของตน

วิชาชีพเป็นภารกิจหลักของบ้านเมือง การสร้าง ความเจริญก้าวหน้าให้แก่ชาติบ้านเมืองต้องอาศัย วิชาชีพต่างๆ เป็นหลัก ผู้ประกอบวิชาชีพที่เพียบพร้อม ด้วยความรู้ ทักษะ ความสามารถ มีคุณธรรม ประพฤติ ปฏิบัติตามจรรยาบรรณวิชาชีพจะเป็นพลังที่สำคัญยิ่ง ของแผ่นดินในการแก้ปัญหาและพัฒนาสร้างความสำเร็จ รุ่งเรืองให้แก่ชาติบ้านเมือง

พระนาม แก้วกำเนิด

ข้าราชการบำนาญ กระทรวงศึกษาธิการ

บรรณานุกรม

“จริยธรรมในวิชาชีพ” ชุดบทความประกอบการสัมมนา เรื่อง “จริยธรรมในวิชาชีพ” โดยการสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541.

ติน ปรัชญาพฤทธิ. **ข้อมูลเกี่ยวกับพันธะทางสังคม ความรับผิดชอบต่อสังคม วิชาชีพนิยมและจรรยาบรรณ ในการปฏิบัติงาน.** กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมจริยธรรม สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน ฝ่าย โรงพิมพ์ กองกลาง สำนักงาน ก.พ., 2543.

ปรีดี เกษมทรัพย์. “หลักวิชานักกฎหมายในภาคพื้นยุโรป.” ใน **รวมคำบรรยายหลักวิชานักกฎหมาย.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535.

Parsons, Talcott. “Professions” in **International Encyclopedia of the Social Sciences.** Edited by Sills David L. Vol. 12. p. 536-546. New York : Growwelll Collier and Macmillan, Inc. 1968.

จรรยาบรรณวิชาชีพ

ความหมาย

จรรยาบรรณวิชาชีพ (Professional Ethics) หมายถึง มาตรฐานหรือแบบฉบับการประพฤติปฏิบัติอันเหมาะสมที่สมาคมหรือองค์กรแต่ละวิชาชีพประมวลขึ้นไว้ให้บุคคลที่เป็นสมาชิกของวิชาชีพนั้นๆ ได้ตระหนักและยึดถือประพฤติปฏิบัติ เพื่อรักษาไว้ซึ่งศักดิ์ศรี ส่งเสริมชื่อเสียง เกียรติคุณ เกียรติฐานะ ก่อให้เกิดการพัฒนาวิชาชีพและการยอมรับในบทบาทหน้าที่ที่พร้อมทั้งเป็นหลักประกันให้แก่สังคม

หลักการและความเป็นมา

จรรยาบรรณ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Ethics หรือ Code of Ethics คำว่า Ethics มาจากคำกรีกโบราณ ว่า ethos แปลว่า Character หมายถึง ลักษณะพิเศษ คุณลักษณะ อุปนิสัย หลักการประพฤติปฏิบัติ ขยายความถึงการประพฤติปฏิบัติของบุคคลผู้มีอุปนิสัยหรือคุณลักษณะที่ดี คำว่า Ethics ยังแปลเป็นคำภาษาไทยได้อีกคำหนึ่งว่า จริยธรรม แต่จริยธรรมและจรรยาบรรณ มีสาระที่แตกต่างกันเล็กน้อย คือจริยธรรมเป็นการประพฤติตามหลักธรรมหลักคุณงามความดีโดยทั่วไป ส่วนจรรยาบรรณมุ่งเน้นมาตรฐานหรือแบบฉบับของการประพฤติปฏิบัติที่สมาคมหรือองค์กรของแต่ละวิชาชีพหรือของแต่ละหน่วยงานประมวลขึ้นไว้ให้บุคคล

ที่เป็นสมาชิกยึดถือเป็นหลักประพฤติปฏิบัติ จรรยาบรรณอาจมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปได้ด้วยดุลยพินิจของคนในแต่ละองค์กรหรือในแต่ละวิชาชีพตามสภาพแวดล้อมและตามความมุ่งหวังของสังคม

ตั้งแต่โบราณกาล สำนักทางวิชาการต่างๆ ได้กำหนดแนวทางปฏิบัติเพื่อให้ผู้ที่มาเป็นศิษย์หรือมาศึกษาเล่าเรียนได้ยึดถือเป็นแบบฉบับ ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของสำนักทางวิชาการนั้นๆ ผู้สำเร็จการศึกษานอกจากจะได้ความรู้ความสามารถทางวิชาการแล้วยังได้รับการฝึกอบรมให้มีคุณธรรมน้ำใจและแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามในการนำวิชาการนั้นๆ ไปใช้เพื่อประโยชน์ส่วนรวมตามที่สำนักทางวิชาการได้กำหนดขึ้นอีกด้วย ผู้สำเร็จการศึกษาก็ออกมาประกอบวิชาชีพ ครั้นเมื่อมีผู้ประกอบวิชาชีพมากขึ้น ผู้ประกอบวิชาชีพเหล่านั้นรวมตัวกันจัดตั้งสมาคมวิชาชีพบุคคลในสมาคมวิชาชีพนั้นๆ เป็นผู้ร่วมคิด ริเริ่มกำหนดให้มีจรรยาบรรณวิชาชีพเพื่อยกฐานะวิชาชีพของตนให้เป็นที่ยอมรับของสังคม จรรยาบรรณวิชาชีพมิได้เกิดมาจากการจัดตั้งสมาคมวิชาชีพอย่างเดียวเท่านั้น บางส่วนอาจมาจากอิทธิพลทางศาสนา ปรัชญาทางการเมือง แนวความคิดหรืออุดมการณ์ของผู้รู้ ความเชื่อศรัทธาในเทพเจ้า จนเกิดการสร้างแบบฉบับของการประพฤติปฏิบัติขึ้น ดังตัวอย่างของจรรยาแพทย์ ที่

เรียก Hippocratic Oath เกิดจาก ฮิปโปเครติส ผู้เป็นแพทย์ ชาวกรีก มีชีวิตอยู่ในช่วง 470 ปี ก่อนคริสต์ศักราช ด้วยความศรัทธาในเทพเจ้าฮิปโปเครติสกล่าวคำปฏิญาณต่อเทพเจ้าแห่งการแพทย์ มีสาระสำคัญว่าจะให้ความเคารพครูที่ถ่ายทอดวิชาการนี้ดูจิตตามารดาจะถ่ายทอดความรู้แก่บุตรและบุตรของครูอาจารย์โดยมีเงื่อนไขว่าบุคคลเหล่านั้นจะต้องปฏิบัติตามคำปฏิญาณและกฎหมายทางการแพทย์ จะรักษาผู้ป่วยด้วยการคำนึงถึงประโยชน์ของผู้ป่วย จะไม่มอบความตายด้วยวิชาแพทย์แก่ผู้ใด ไม่รับสินบน จะรักษาความลับของผู้ป่วย ฯลฯ คำปฏิญาณของฮิปโปเครติสนี้เป็นที่ยอมรับของวงการแพทย์สืบทอดต่อกันมา แม้ภายหลังได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามความเหมาะสมสรุปได้ว่าสมาคมหรือองค์กร วิชาชีพต่างๆ กำหนดจรรยาบรรณวิชาชีพของตนขึ้นมาด้วยวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ

1. รักษาไว้ซึ่งศักดิ์ศรีและส่งเสริมชื่อเสียงเกียรติคุณ เกียรติฐานะของวิชาชีพนั้น
2. สร้างศรัทธา ความเลื่อมใสและการยกย่องจากบุคคลทั่วไป
3. เป็นหลักประกันให้สังคมเกิดความมั่นใจที่จะได้รับบริการด้วยหลักธรรมและหลักวิชาการ

คุณลักษณะและสาระสำคัญของจรรยาบรรณวิชาชีพ

จรรยาบรรณวิชาชีพที่สมาคมหรือองค์กรวิชาชีพบัญญัติขึ้น มีคุณลักษณะและสาระสำคัญดังต่อไปนี้

ผู้ประกอบการวิชาชีพพึง

1. ประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีตามหลักธรรมของศาสนาและวัฒนธรรมอันดีงาม มีความรับผิดชอบต่อสังคม หมั่นประกอบคุณงามความดีต่อสังคมและยึดถือสาธารณประโยชน์เป็นสำคัญ

2. ตระหนักถึงความรับผิดชอบและหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามกฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ ของบ้านเมืองและของวิชาชีพของตน

3. ประพฤติตนและปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต บริสุทธิ์ ยุติธรรม ตรงต่อเวลาจงรักภักดีต่อวิชาชีพของตน ดำรงไว้ซึ่งชื่อเสียงและเป็นเหตุให้การปฏิบัติงานของผู้ร่วมงานต้องมัวหมอง

4. ปฏิบัติงานหน้าที่ให้บรรลุวัตถุประสงค์ของวิชาชีพและมาตรฐานวิชาชีพนั้น มุ่งมั่นให้เกิดผลสัมฤทธิ์ของงานอย่างมีประสิทธิภาพ

5. ตระหนักและเคารพในศักดิ์ศรี ความเสมอภาคของบุคคล โดยปราศจากอคติใดๆ ไม่เลือกปฏิบัติให้ความชอบธรรมแก่ทุกๆ คน ทั้งผู้รับบริการ ผู้บังคับบัญชา ผู้ได้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมอาชีพ เพื่อนร่วมงาน และมหาชนส่วนรวม

6. ตระหนักอยู่เสมอว่าตนเป็นสมาชิกคนหนึ่ง ของสมาคมหรือองค์กรหรือวิชาชีพ ยึดมั่นในหน้าที่และพันธะที่ตนมีต่อสมาคม องค์กรและวิชาชีพ พร้อมทั้งจะเสียสละเพื่อสมาคม องค์กรวิชาชีพและ สังคม อุทิศตนเพื่อสังคม เข้าร่วมกิจกรรมของสังคม สร้างความเข้าใจที่ดีและที่ถูกต้องต่อสมาคม องค์กรและวิชาชีพ ให้เกิดขึ้นในสังคม

7. ประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของอนุชนรุ่นหลังที่กำลังเข้าสู่วิชาชีพนั้นๆ และเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ประชาชนในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติงานหน้าที่

8. เคารพนับถือผู้มีอาวุโส สร้างสามัคคีธรรมให้เกิดขึ้นในหมู่คณะ ช่วยเหลือ ให้คำปรึกษาและเสนอความคิดเห็นต่างๆ ที่ถูกต้องแก่เพื่อนร่วมวิชาชีพ ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ประกอบการวิชาชีพเดียวกัน

9. เคารพ ศรัทธา ยึดมั่นในหลักวิชาการแห่งวิชาชีพของตน ตลอดจนศีลธรรม จริยธรรม ค่านิยมอันดีงาม ปฏิบัติงานตามหลักวิชาการ ไม่ลอกเลียนหรืออ้าง

เอาผลงานของผู้อื่นไปใช้ประโยชน์โดยไม่ให้ เกียรติแก่เจ้าของผลงานเดิม

10. มุ่งมั่นศึกษา ค้นคว้า วิจัย ทดลอง ฝึกฝนเพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะ ความสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าในงานวิชาชีพของตนและความเจริญก้าวหน้าในวิชาชีพนั้นสู่ความเป็นเลิศ

จรรยาบรรณวิชาชีพนอกจากจะเป็นมาตรฐานหรือบทบัญญัติ กำหนดให้ผู้ประกอบวิชาชีพได้ยึดถือประพฤติปฏิบัติ ยังเป็นเสมือนคำปฏิญาณ คำมั่นสัญญาที่ผู้ประกอบวิชาชีพจะยึดมั่นและปฏิบัติตามด้วยความสำนึกในความรับผิดชอบที่มีต่อตนเอง งานหน้าที่ บุคคลที่เกี่ยวข้องขององค์การที่ปฏิบัติงานอยู่และสังคมชาติบ้านเมือง ในฐานะที่เป็นคนดี เป็นสมาชิกที่ดีขององค์การของชุมชน ชาติ บ้านเมือง ดังนั้น สมาคมหรือองค์กรวิชาชีพจะกำหนดจรรยาบรรณวิชาชีพของตนจำแนกความรับผิดชอบดังกล่าว มีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

จรรยาบรรณวิชาชีพต่อตนเอง

ชี้ นำให้เป็นผู้มีศีลธรรมอันดี ตั้งมั่นอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริต รักษาเกียรติแห่งตนให้เป็นที่ยอมรับในสังคม ละเว้นอบายมุข ดำเนินชีวิตเหมาะสมกับฐานะ รักษาสุขภาพกาย จิต รับผิดชอบต่อครอบครัว พัฒนาตนเองด้านคุณธรรม จริยธรรม เพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความสามารถเพื่อให้การปฏิบัติงานหน้าที่มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลยิ่งขึ้น

จรรยาบรรณวิชาชีพต่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง

ผู้ประกอบวิชาชีพพึงมีความจริงใจ ช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้ออาทรต่อกัน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกันทั้งในเรื่องการงานและส่วนตัวสนับสนุนส่งเสริมให้ ความรู้ และถ่ายทอดประสบการณ์ให้กันและกัน รักษาความสามัคคีในหมู่คณะ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ปฏิบัติต่อกันด้วยความยุติธรรมและเมตตาธรรม

จรรยาบรรณวิชาชีพต่องานหน้าที่

มุ่งเน้นในเรื่องการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เสมอภาค ปราศจากอคติ สำนึกในความรับผิดชอบต่องานหน้าที่ ตรงต่อเวลา ปฏิบัติงานหน้าที่

ด้วยความขยันหมั่นเพียร เต็มกำลังความสามารถ รอบคอบ รวดเร็วถูกต้องตามกฎหมายระเบียบแบบแผน โดยคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมและประเทศชาติ เป็นสำคัญ หมั่นศึกษา ค้นคว้า วิจัยเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์และความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ ไม่ใช้ตำแหน่งหน้าที่การงานแสวงหาประโยชน์ที่มีพึงได้ ไม่เบียดบังเวลาทำงานไปทำธุรกิจอื่น มุ่งผลสัมฤทธิ์ของงานให้ได้ผลตามมาตรฐานและสู่ความเป็นเลิศ

จรรยาบรรณวิชาชีพต่อองค์การ

ระบุงถึงเรื่องการยึดมั่นในอุดมการณ์และนโยบายขององค์การ ปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับคำสั่งขององค์การ สร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้กับองค์การ รักษาผลประโยชน์เกียรติ ศักดิ์ศรี ชื่อเสียงและความลับขององค์การ หรือหาเพิ่มให้ถ้าสามารถหรือมีโอกาสที่จะทำได้ ไม่นำทรัพย์สิน ข้อมูลข่าวสารและความลับขององค์การไปใช้ในธุรกิจอื่นเพื่อประโยชน์ส่วนตัว

จรรยาบรรณวิชาชีพต่อประชาชน สังคม ประเทศชาติ

บัญญัติให้ให้บริการประชาชนอย่างเต็มกำลังความสามารถ จริงใจ เอื้อเฟื้อ มีน้ำใจและใช้กิริยาวาจาที่สุภาพอ่อนโยน เคารพในสิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ ภราดรภาพและความเสมอภาคของบุคคล ตระหนักในความรับผิดชอบต่อสังคม พร้อมทั้งจะปกป้องประโยชน์ส่วนรวมและช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์และเมตตาการุณาสรรพสัตว์ ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมของศาสนาและวัฒนธรรมอันดีงามของสังคม ปฏิบัติตนให้เป็นที่เชื่อถือของบุคคลทั่วไป เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน มีจิตสาธารณะ รู้จักเสียสละส่วนตนเพื่อส่วนรวม บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนชาติบ้านเมือง

จรรยาบรรณวิชาชีพส่งเสริมให้ผู้ประกอบวิชาชีพมุ่งมั่นพัฒนาตนเองให้เป็นคนดีด้วยคุณธรรมค่านิยมที่ ดีงาม พัฒนาความรู้ ทักษะ ความสามารถสู่ความเป็นเลิศ พัฒนางานหน้าที่และองค์การให้เกิดประสิทธิภาพ

และประสิทธิผลพัฒนางานวิชาชีพ ให้เจริญรุ่งเรือง อย่างยิ่งต่อผู้ประกอบการวิชาชีพ วงการวิชาชีพและสังคม
 ก้าวหน้าและเป็นพลังของแผ่นดินในการพัฒนาสังคม ชชาติบ้านเมือง
 ชชาติบ้านเมือง จรรยาบรรณวิชาชีพจึงมีความสำคัญ

พระนาม แก้วกำเนิด

ข้าราชการบำนาญ กระทรวงศึกษาธิการ

บรรณานุกรม

- ดิน รัชฎาภฤทธิ. **ข้อมูลเกี่ยวกับพันธะทางสังคม ความรับผิดชอบต่อสังคม วิชาชีพนิยม และจรรยาบรรณในการปฏิบัติงาน.** กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมจริยธรรม สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน ฝ่ายโรงพิมพ์ กองกลาง สำนักงาน ก.พ., 2543.
- ปรีดี เกษมทรัพย์. “หลักวิชาชีพนักกฎหมายในภาคพื้นยุโรป.” ใน **รวมคำบรรยายหลักวิชาชีพนักกฎหมาย** หน้า 11-13. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2543.
- วิรัช ทุ่งวชิรกุล. “จริยธรรมในวิชาชีพแพทย์.” ใน **จริยธรรมในวิชาชีพ ชูบทบาทความประกอบการสัมมนา เรื่อง “จริยธรรมในวิชาชีพ”** หน้า 439-441 โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541.
- Bayles, Michael D. **Professional Ethics.** Belmont, California : Wadsworth Publishing Company, 1981.
- Lindsey, Jonathan A., and Prentiee, Ann E. **Professional Ethics and Librarians.** Phoenix. Arizona : Oryx Press, 1985.

เสรีภาพทางวิชาการ

ความหมาย

เสรีภาพทางวิชาการ (Academic Freedom) หมายถึง สิทธิของบุคคลหรือหมู่คณะหรือองค์การที่จะแสดงออกถึงความคิดเห็นและการกระทำในงานด้านวิชาการตามกระบวนการทางวิชาการโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ค้นคว้า วิจัย การเสนอความคิดเห็นและผลงานที่ค้นพบด้วยวาจาและหรือด้วยเอกสาร สื่อสารมวลชนต่างๆ โดยปราศจากการแทรกแซง การยับยั้ง การห้ามหน่วงเหนี่ยว การขู่ขู่คุกคาม การใช้อำนาจบังคับ การลงโทษ จากบุคคลหรือหน่วยงานใดๆ

เสรีภาพทางวิชาการในวงการศึกษามุ่งเน้นสิทธิของครูอาจารย์ในการศึกษา วิจัยแสวงหาความรู้ ประสบการณ์ในวิชาการต่างๆ นำสิ่งที่ค้นพบใหม่มาเผยแพร่ต่อไปยังนักเรียนนักศึกษา คณาจารย์อื่นๆ ผู้ที่เกี่ยวข้องรวมทั้งสาธารณชน โดยการสอน การแสดงความคิดเห็นทางการพูด การเขียน การเผยแพร่เอกสาร สื่อสารมวลชนต่างๆ และสิทธิของนักเรียน นักศึกษาที่จะศึกษาเล่าเรียน ค้นคว้า วิจัยวิชาการต่างๆ ตามความสนใจและความต้องการรวมทั้งเสรีภาพที่จะแสดงออกซึ่งความคิดเห็นที่จะมีส่วนช่วยให้มีผลนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาของนักเรียนนักศึกษาเองให้เกิด

ผลสัมฤทธิ์สมบูรณ์ ทั้งนี้โดยปราศจากการแทรกแซง การจำกัดอย่างไม่มีเหตุผลเพียงพอบุคคลหรือหน่วยงานใดๆ หรือแม้จากความกดดันทางสังคมซึ่งเป็นสาระสำคัญของสังคมประชาธิปไตย

ความมุ่งหมาย

เสรีภาพทางวิชาการแม้จะเป็นสิทธิที่จะแสดงออกถึงความคิดและการกระทำทางวิชาการ โดยปราศจากการแทรกแซงและข้อจำกัดใดๆ ก็ตาม เสรีภาพทางวิชาการนี้ก็มีใช้สิทธิพิเศษของผู้หนึ่งผู้ใดหรือหน่วยงานหนึ่งหน่วยงานใดที่จะกระทำเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือประโยชน์เฉพาะกลุ่ม เหตุผลและข้อเท็จจริงของเสรีภาพทางวิชาการต้องเป็นไปเพื่อคุณค่าคุณประโยชน์ของสังคมส่วนรวม เสรีภาพทางวิชาการของสถาบันศึกษามีใช่เป็นไปเพื่อการได้มาซึ่งผลประโยชน์ของครูอาจารย์หรือนักเรียนนักศึกษาโดยเฉพาะ แต่เพื่อก่อให้เกิดคุณค่า คุณประโยชน์ คุณความดีงามต่อส่วนรวมของสังคม ชชาติบ้านเมือง

ประวัติความเป็นมา

ประวัติความเป็นมาของเสรีภาพทางวิชาการได้มาจากการศึกษาค้นคว้าประวัติการศึกษาของประเทศในยุโรปและสหรัฐอเมริกาเป็นหลัก

ย้อนหลังไปในอดีตโบราณกาล เรื่องเสรีภาพทางวิชาการปรากฏให้เห็นในรูปของความขัดแย้งระหว่างความคิดเห็นอย่างเสรีของปราชญ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ คุณความรู้ความสามารถกับลัทธิอนุรักษนิยมของผู้มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารปกครองรัฐหรือประเทศ เช่นตัวอย่างโซเครตีส (Socrates) ถูกฆ่าตายโดยผู้มีอำนาจของกรุงเอเธนส์ในสมัยนั้น ด้วยกลุ่มผู้มีอำนาจเชื่อว่า การสอนของโซเครตีส จะทำให้จิตใจของเยาวชนเสียหายไป ในสมัยกลางความขัดแย้งในเสรีภาพทางวิชาการขยายตัวมาสู่สำนักศาสนา คำสอนบางบทของปีเตอร์ อเบลาร์ด (Peter Abelard) นักการศึกษาที่มีชื่อเสียง ถูกประณามว่านอกรีต มาร์ซิลเลียส (Marsilius) ซึ่งครั้งหนึ่งเป็นอธิการบดีของมหาวิทยาลัยปารีส ต้องลี้ภัยไปอยู่ที่ประเทศเยอรมนีด้วยข้อหาว่ามีความคิดนอกรีต ผู้นำทางวิทยาศาสตร์ก็พบว่า การเสาะแสวงหาความรู้ไม่ได้รับการยอมรับ เช่น หนังสือเล่มหนึ่งของกาลิเลโอ (Galileo) ถูกห้ามไม่ให้เผยแพร่

เจตคติในรูปแบบสมัยใหม่ต่อเสรีภาพทางวิชาการได้เริ่มต้นขึ้นเมื่อครั้งสถาปนามหาวิทยาลัยเลเดน (The University of Leiden) ในฮอลแลนด์ (Holland) ในปี 1575 โดยมีความเชื่อมั่นว่า หากครูอาจารย์และนักศึกษามีโอกาสสูงสุดจะสามารถพัฒนางานวิชาการก้าวไกลออกไปได้ ในครั้งที่สองของศตวรรษที่ 17 ได้มีการเร่งเร้าให้มีการเคลื่อนไหวไปสู่เสรีภาพทางวิชาการมากยิ่งขึ้น ในปี 1667 มีการเสนอรูปแบบใหม่ของมหาวิทยาลัยในประเทศเยอรมนี โดยให้มีคณาจารย์ประกอบด้วยบุคคลากรนานาชาติ นานาชาติ สามารถปฏิบัติงานทางวิชาการอย่างเสรีปราศจากข้อจำกัดการกีดขวางใดๆ ยกเว้นเรื่องที่ห้ามเปลี่ยนศาสนา แต่มหาวิทยาลัยในรูปแบบเช่นนี้ก็ไม่ได้รับการสถาปนาขึ้นเลย อย่างไรก็ตามแผนการสร้างมหาวิทยาลัยที่มีรูปแบบและลักษณะเช่นนี้ได้เป็นแนวความคิดใหม่สำหรับ

นักการศึกษารุ่นต่อๆ มา

ในปี 1811 ปรุสเซีย (Prussia) ได้ตั้งมหาวิทยาลัยเบอร์ลิน (The University of Berlin) ขึ้นที่มหาวิทยาลัยแห่งนี้เอง ได้มีการกำหนดหลักการที่กล่าวถึงเสรีภาพในการสอนและเสรีภาพในการเรียน (Lehrfreiheit and lernfreiheit) และนำไปสู่การปฏิบัติ อธิการบดี (Johann Gottlieb Fichte) ได้เป็นผู้สรุปรวมหลักการเหล่านี้และเน้นว่า มหาวิทยาลัยสามารถสร้างผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ทางสติปัญญาของมหาวิทยาลัยได้ หากว่ามหาวิทยาลัยมีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ซึ่งหมายถึงเสรีภาพทางวิชาการในความหมายความคิดที่กว้างขวางอย่างเสรีที่สุด

ประวัติศาสตร์ของเสรีภาพทางวิชาการ ในศตวรรษที่ 19 และศตวรรษที่ 20 เป็นรายงานชี้ให้เห็นถึงปัญหาและความเจริญก้าวหน้ามาเป็นระยะ แรงพลังที่ต่อต้านเสรีภาพทางวิชาการต่อสถาบันการศึกษาแปรเปลี่ยนแตกต่างกันออกไปตามลัทธิชาตินิยม ลัทธิอนุรักษนิยม อำนาจ กฎ ระเบียบทางศาสนา ท่ามกลางการต่อต้านเหล่านี้ การรณรงค์เพื่อเสรีภาพทางวิชาการได้ดำเนินก้าวหน้าต่อไปในสหรัฐอเมริกา เนื่องด้วยความเจริญเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าทางโลกแบบอย่างของมหาวิทยาลัยในประเทศเยอรมนี กิจกรรมทางสังคมที่กว้างขวางขึ้นและความตระหนักมองเห็นความสำคัญในด้านสติปัญญาความรู้ใหม่ๆ ได้มีส่วนช่วยให้เกิดเสรีภาพในการศึกษามากขึ้น ได้มีการก่อตั้งองค์การต่างๆ ทางการศึกษาขึ้น เป็นต้นว่า สมาคมการศึกษาแห่งชาติ (ปี 1857) สมาคมศาสตราจารย์ของมหาวิทยาลัยอเมริกัน (ปี 1915) สหพันธ์ครูอเมริกัน (ปี 1916) สหภาพเสรีภาพพลเรือนอเมริกัน (ปี 1920) องค์การเหล่านี้ได้ให้ความช่วยเหลือค้ำจุนแก่อาจารย์ในการสร้างและรักษาไว้ซึ่งสิทธิและสิทธิพิเศษของครูอาจารย์

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นช่วงเวลาของวิกฤตการณ์ในนาซีชาติที่ยาวนานครูอาจารย์บางคนถูกรบกวณ ถูกรังควาญ กลั่นแกล้งหรือถึงขั้นไล่ออกจากงานหน้าที่ เพราะถูกสงสัยว่าไม่จงรักภักดี ไม่ซื่อสัตย์ต่อประเทศชาติ ในปี 1930 เมื่อลัทธิตคอมมิวนิสต์ได้แทรกซึมเข้ามาในวงบุคคลทางสติปัญญา ได้มีการออกกฎหมายของรัฐหลายรัฐ กำหนดให้ครูอาจารย์ต้องกล่าวคำปฏิญาณว่าจะจงรักภักดีต่อชาติ เพื่อความมั่นคง ความปลอดภัยของชาติได้ชักนำให้ศาลสูงของสหรัฐอเมริกาเข้าสู่การอภิปรายเรื่องเสรีภาพทางวิชาการ ผู้พิพากษาวิลเลียม โอ ดักลาส (William O Douglas) ได้เขียนแสดงความคิดเห็นว่า ในภาวะของความสงสัยแคลงใจ นักการศึกษาย่อมเกรงกลัวที่จะทำงานในหน้าที่ และไม่อาจปฏิบัติด้วยการใช้สติปัญญาได้อย่างอิสระ การตัดสินใจของศาลสูงอีกเรื่องหนึ่งซึ่งมีผลต่อเสรีภาพทางวิชาการในกรณีของ สวีซี (Sweezy) กับ นิวแฮมเชอร์ (New Hampshire) ในปี 1975 ศาลสูงได้กลับคำพิพากษาของศาลรัฐที่ตัดสินว่าศาสตราจารย์ผู้หนึ่งมีความผิดในกรณีปฏิเสธที่จะตอบคำถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของเขากับพรรคก้าวหน้า (Progressive Party) และการบรรยายของเขาที่มหาวิทยาลัยของรัฐ

ในปี 1968 หลักการของเสรีภาพทางวิชาการได้ขยายเข้าสู่วงการศึกษาระดับมัธยมศึกษา โดยการกระตุ้นของ สหพันธ์เสรีภาพฝ่ายพลเรือนอเมริกา (The American Civil Liberties Union) แม้ว่าในช่วงเวลานั้นเรื่องเสรีภาพทางวิชาการในระดับมัธยมศึกษาจะยังไม่มีผู้ถูกแถลงอภิปรายแสดงความคิดเห็นกันมากนัก

ในด้านกรมีส่วนร่วมของนักเรียนนักศึกษาเสรีภาพในการเรียน เป็นส่วนสำคัญยิ่งของเสรีภาพทางวิชาการ ในสหรัฐอเมริกา ประเทศในละตินอเมริกา และประเทศอื่นๆ อีกหลายประเทศ นักเรียนนัก

ศึกษาหวังที่จะมีสิทธิมีเสียงเกี่ยวกับการกำหนดนโยบายของสถานศึกษา นักศึกษาบางกลุ่มขออนุญาตประเมินผลการสอนของอาจารย์ หลายคนต้องการอิสรภาพที่สมบูรณ์ในการประพฤติปฏิบัติในสังคมและในทางการเมือง เพื่อให้ได้ตามความต้องการเหล่านี้ นักศึกษาบางกลุ่มได้เคลื่อนไหวก่อความวุ่นวาย เช่น การนั่งประท้วงหรือการประท้วงในรูปแบบต่างๆ ความพยายามของกลุ่มนักศึกษาเช่นนี้ บังเกิดผลให้ขอบข่ายของเสรีภาพทางวิชาการของนักเรียนนักศึกษาขยายกว้างขวางออกไปมากในเวลาไม่ถึง 10 ปี

สาระสำคัญเกี่ยวกับเสรีภาพทางวิชาการ

เสรีภาพทางวิชาการเป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่ยังมีข้อคิดเห็นที่ยังไม่กระจ่างชัดและมีข้อขัดแย้งกันในหลักการและรายละเอียดต่างๆ อีกมาก เรื่องที่ควรจะได้พิจารณาหาความกระจ่างชัดได้แก่เรื่องดังต่อไปนี้

1. ผู้ที่ควรได้รับการปกป้องคุ้มครองในเสรีภาพทางวิชาการ

ผู้ที่ควรได้รับการปกป้องคุ้มครองอาจเป็นบุคคลในแวดวงวิชาการ หรือเป็นองค์คณะบุคคลหรือองค์การสถาบันทางวิชาการ

บุคคลในแวดวงวิชาการ ได้แก่ ครูอาจารย์รวมทั้งผู้บรรยาย ผู้สอนอื่นๆ นักวิชาการ/นักวิจัย ผู้ช่วยในการสอนและงานวิจัย นักเรียน นิสิต นักศึกษา ผู้บริหารสถาบันการศึกษา

องค์คณะบุคคล องค์การและสถาบันทางวิชาการ ได้แก่ คณะจารย์ในคณะวิชาหรือหน่วยงานที่เรียกชื่ออย่างอื่น องค์การนักเรียน นิสิตนักศึกษา ภาควิชา คณะวิชา ศูนย์หรือสถาบันวิจัย สถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียน วิทยาลัย สถาบัน มหาวิทยาลัย

แม้จะได้รับการปกป้องคุ้มครองแล้ว หลายครั้งและในหลายสภาวะได้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างผู้

มีเสรีภาพทางวิชาการด้วยกัน หน่วยงานที่เป็นองค์ประกอบของสถานศึกษาอาจเห็นว่าหน่วยงานของตนมีเสรีภาพทางวิชาการไม่เพียงพอในบางเรื่อง ภาควิชา คณะวิชาอาจพบว่า กฎเกณฑ์ ระเบียบ คำสั่งจากศูนย์บริหารงานกลางของมหาวิทยาลัยเข้ามาแทรกแซงก้าวท่ายจุดมุ่งหมายและแนวทางดำเนินงานของตน ครูอาจารย์บางคนอาจไม่เห็นด้วยกับนโยบายหรือวิธีดำเนินงานบางเรื่องของสถานศึกษาหรือของมหาวิทยาลัย นักศึกษาเองก็มีบ่อยครั้งที่เกิดความรู้สึกว่าสิทธิและเสรีภาพทางวิชาการของเขาถูกจำกัด ถูกยับยั้งโดยระเบียบ คำสั่งของผู้บริหารอย่างไม่มีเหตุผลที่เหมาะสมตามความคิดของเขา

ความคิดเห็น แนวทางดำเนินงานทางวิชาการ ย่อมเกิดความขัดแย้งขึ้นได้เป็นปรกติวิสัย สถานศึกษาหรือมหาวิทยาลัยจึงจำเป็นต้องเป็นทาง เป็นขอบเขตความมีเสรีภาพทางวิชาการของบุคคลหรือของหน่วยงานภายในสถานศึกษาหรือมหาวิทยาลัยไว้หลายๆ ทางหรืออย่างกว้างขวางและเหมาะสม พอที่จะให้แก่แต่ละบุคคล แต่ละคณะได้มีเสรีภาพทางวิชาการของตนเองภายใต้กรอบหรือขอบเขตที่มีเหตุผลที่เป็นที่ยอมรับได้ ทั้งนี้โดยไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งการกีดขวางยับยั้ง แทรกแซง ในความคิดและการกระทำจากความมีเสรีภาพทางวิชาการของเขาเหล่านั้น หากแต่ละบุคคลแต่ละหน่วยงานย่อยคำนึงถึงขอบเขตของเสรีภาพทางวิชาการที่ต้องมุ่งประโยชน์ มุ่งคุณค่าคุณงามความดีของส่วนรวมของชาติบ้านเมืองเป็นสำคัญ ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากเสรีภาพทางวิชาการของทุกฝ่ายจะลดน้อยลง

2. กิจกรรมที่พึงมีสิทธิได้รับการคุ้มครองป้องกัน

สำหรับครูอาจารย์ เสรีภาพทางวิชาการมีอยู่ 3 ด้าน คือ ครูอาจารย์จะต้องมีเสรีภาพที่จะเสาะแสวงหาให้ได้มาซึ่งความรู้ประสบการณ์ที่สมบูรณ์ ครูอาจารย์

จะต้องมีอิสรภาพที่จะนำเสนอการค้นพบใหม่และข้อวินิจฉัยในวงวิชาการตามความเชี่ยวชาญเฉพาะทางของตนต่อนักเรียนนักศึกษา คณาจารย์อื่น รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้อง และครูอาจารย์จะต้องมีอิสรภาพที่จะเผยแพร่ผลงานการวิจัยและผลสะท้อนที่จะเกิดขึ้น เพื่อที่คณาจารย์อื่นและสาธารณชนทั่วไปจะได้รับผลประโยชน์และสามารถวิพากษ์วิจารณ์ผลงานของครูอาจารย์นั้นๆ ได้

สำหรับนักเรียนนักศึกษา เสรีภาพทางวิชาการครอบคลุมถึงสิทธิที่จะได้รับการสอนที่บริสุทธิ์ใจ สิทธิที่จะสร้างความคิดสรุปของตนเองบนพื้นฐานของความรู้ ประสบการณ์ที่ได้มาจากการศึกษาเล่าเรียน สิทธิที่จะได้ฟัง ได้แสดงออกถึงความคิดเห็นของตนและสิทธิจะออกเสียงอย่างมีเหตุผลในการตัดสินใจที่จะเรียนวิชาใดๆ ตามความสนใจ ตามความถนัด ตามความต้องการที่เป็นวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนาชีวิตและการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคมชาติบ้านเมืองของนักเรียนนักศึกษานั้นๆ

เรื่องเสรีภาพทางวิชาการด้านกิจกรรมและการกระทำ มีข้อพึงสังวร พึงระวังดังต่อไปนี้

2.1 เรื่องสิทธิพิเศษเกินกว่าขอบเขตของเสรีภาพทางวิชาการของนักเรียนนักศึกษา ถ้ากลุ่มนักเรียนนักศึกษาเสาะแสวงหาสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎ ระเบียบเพียงแต่ในกิจการงานและกิจการส่วนตัวของตนเองก็อยู่ในวิสัยที่จะกระทำได้ แต่ถ้านักเรียนนักศึกษาเสาะแสวงหาอำนาจอิทธิพลในเรื่องที่นักเรียนนักศึกษายังขาดข้อมูล ขาดประสบการณ์ที่จำเป็นต่อการตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับการบริหารงานของมหาวิทยาลัยจะเป็นเรื่องที่ผิดพลาดและเป็นอันตราย

2.2 เรื่องการแสดงความคิดเห็นแทนผู้อื่น องค์การหรือสถาบันไม่สามารถที่จะอ้างสิทธิแสดงความคิดเห็นทางวิชาการแทนความคิดเห็นของผู้หนึ่งผู้ใด

มหาวิทยาลัยจะย้ำเสมอว่าจะไม่วินิจฉัยตัดสินใจในนามของมหาวิทยาลัยต่อคำถามหรือปัญหาที่กำลังถกเถียงกันอยู่ในสาธารณะ แต่ให้สิทธิหรืออิสรภาพของแต่ละบุคคลที่เป็นสมาชิกของมหาวิทยาลัยที่จะแสดงความคิดเห็นได้ในฐานะส่วนบุคคล

2.3 เรื่องการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ สิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการบริหาร การดำเนินงานขององค์การหรือสถาบันเป็นส่วนเติมเต็มให้เกิดความสมบูรณ์ในเสรีภาพทางวิชาการของครูอาจารย์และนักเรียน นักศึกษา เรื่องนี้ยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่อย่างมาก ข้อแตกต่างพื้นฐานของเสรีภาพของแต่ละบุคคลอยู่ที่ด้านหนึ่งมีสิทธิที่จะดำเนินชีวิตอยู่โดยอิสระและได้รับคุ้มครองให้ปราศจากความกดดัน ก้าวถอยจากอิทธิพลภายนอก และอีกด้านหนึ่งก็มีสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องของหมู่คณะหรือขององค์การที่แต่ละคนเป็นสมาชิกอยู่ การตัดสินใจเพื่อหมู่คณะถือเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละบุคคล ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับเสรีภาพทางวิชาการของเขาเหล่านั้น โดยหลักการการให้โอกาสแก่สมาชิกขององค์การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการองค์การในบางเรื่องบางอย่าง จะต้องอยู่บนพื้นฐานหรือขึ้นอยู่กับความรู้ประสบการณ์ ความสามารถของสมาชิกเหล่านั้นด้วยโดยเฉพาะในเรื่องที่จะต้องตัดสินใจ หลักการของประชาธิปไตยทางการเมืองด้วยการให้ประชาชนออกเสียงลงคะแนนอย่างกว้างขวางทั่วไปโดยไม่คำนึงถึงความสามารถของบุคคลไม่อาจนำมาใช้ได้เสมอไปในการดำเนินงานของสถาบันการศึกษา

2.4 เรื่องการใช้เสรีภาพทางวิชาการในทางที่ไม่เหมาะสม ในการอภิปรายเรื่องนี้ มักจะย้ำอยู่เสมอว่า เสรีภาพทางวิชาการต้องไม่ยื่นให้กับผู้ที่นำเสรีภาพทางวิชาการไปใช้ในทางที่ผิดในทางที่ไม่เหมาะสม ผู้มีสิทธิในเสรีภาพทางวิชาการต้องไม่ใช้สิทธินี้เพื่อประกอบ

กิจกรรมไปในทางที่เป็นผลเสียหายต่อส่วนรวมต่อชาติบ้านเมือง การใช้เสรีภาพไปในทางที่ผิดนี้ต้องได้รับการต่อต้าน ประณามและถูกลงโทษตามควรแก่กรณี

2.5 เรื่องเสรีภาพกับความรับผิดชอบ ผู้มีเสรีภาพทางวิชาการจะต้องมีความรับผิดชอบในงานและกระบวนการทางวิชาการของเขา มีคำกล่าวที่ว่า ถ้าปราศจากความรับผิดชอบก็ไม่อาจจะมีสิทธิได้ ความรับผิดชอบทางวิชาการเป็นพันธะทั้งทางการปฏิบัติตามความเป็นจริง ตามกฎตามเกณฑ์ที่ถูกต้อง พร้อมกันนั้นก็ เป็นพันธะคุณธรรมที่จะต้องตระหนักถึงผลที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องและสังคมจากการกระทำตามเสรีภาพทางวิชาการของตน

3. ผู้มีอำนาจเข้ามาแทรกแซง

หากจะแยกผู้ที่มีอำนาจเข้ามาแทรกแซง ก้าวถอยล่วงละเมิดเสรีภาพทางวิชาการของบุคคล กลุ่มบุคคล และสถาบัน อาจแยกออกได้เป็น 2 พวก คือ ผู้อยู่ในวงนอกกับผู้อยู่ในวงใน

ผู้อยู่ในวงนอก ได้แก่ รัฐ ซึ่งหมายรวมถึงสภา ระดับต่างๆ นักการเมือง รัฐมนตรีหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ฯลฯ สำนักศาสนา รวมทั้งกฎ ระเบียบทางศาสนา สาธารณชนหมายรวมถึงกลุ่มพลังกดดันกลุ่มหรือชมรมลัทธิศาสนาต่างๆ หรือแม้แต่ผู้บริจาคนักธุรกิจกลุ่มศิษย์เก่า

ผู้อยู่ในวงใน หมายถึง สมาชิกของชุมชนทางวิชาการด้วยกันซึ่งประกอบด้วยคณะกรรมการบริหาร สภาของสถาบันการศึกษา ผู้บริหารระดับต่างๆ ครู อาจารย์ ผู้ช่วยงานในกระบวนการเรียนการสอน งานวิจัย งานศึกษาค้นคว้าทดลอง และนักเรียนนักศึกษา

4. รูปแบบของการแทรกแซง ล่วงละเมิดต่อเสรีภาพทางวิชาการ

การแทรกแซง จำกัดเสรีภาพทางวิชาการมีรูปแบบต่างๆ มากมาย เป็นต้นว่า

การยับยั้งห้ามปรามมิให้มีเสรีภาพในการสอนในเรื่องที่เป็นข้อคิดเห็นที่ถูกกล่าวหาว่านอกรัตนอรอยหรือเป็นปรัชญา ความคิดของบุคคลหรือลัทธิที่ไม่พึงปรารถนา

การมอบหมายงานให้อาจารย์สอนในชั้นเรียนที่ไม่พึงปรารถนา ไม่ตรงกับวิชาการที่ถนัด ในเวลาที่ไม่สะดวกสำหรับการสอน

การขู่มขู่ห้ามปรามจนถึงขั้นเปลี่ยนวิชาที่สอนโยกย้าย ลงโทษ ในกรณีแสดงความคิดเห็นหรือเผยแพร่ความคิดเห็นทางเอกสารซึ่งแสดงความคิดเห็นเหล่านั้นขัดกับความคิดเห็นหรือหลักการหรือการกระทำของผู้มีอำนาจที่จะแทรกแซงเสรีภาพทางวิชาการ

การประณาม การดูถูกเหยียดหยาม การกีดกัน การลงโทษ สมาชิกส่วนน้อยผู้มีความคิดเห็นแตกต่างไปจากความคิดเห็นของสมาชิกส่วนใหญ่หรือความคิดเห็นในนามขององค์การหรือในนามของสถาบัน เป็นการล่วงละเมิดต่อเสรีภาพทางวิชาการของส่วนบุคคลอย่างยิ่ง

การเข้าไปแทรกแซงยับยั้ง ห้ามปรามการแสวงหาความรู้ ประสบการณ์ และการนำความรู้ ประสบการณ์ที่ได้มาเผยแพร่สู่นักเรียนนักศึกษาและสาธารณะ ในบางพื้นที่ยังคงมีระเบียบ กฎ คำสั่ง ห้ามการเผยแพร่ข้อคิดเห็น ข้อเขียนแสดงความคิดเห็น เว้นไว้แต่จะได้รับอนุญาตจากผู้มีอำนาจ เสียก่อน

งานวิจัยมีข้อจำกัดอยู่หลายรูปแบบ เป็นต้นว่า มีระเบียบ กฎ กฎหมายห้ามดำเนินการวิจัยในบางเรื่อง โดยเฉพาะ งานวิจัยเรื่องลับก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีการถกเถียงอภิปรายกันมาก ด้วยความเห็นที่ว่าวัตถุประสงค์ที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของการศึกษาระดับสูง คือ การเผยแพร่ข้อมูลข้อเท็จจริง ความรู้ประสบการณ์ทางวิชาการ โดยเฉพาะที่เป็นข้อค้นพบใหม่ต่อนักเรียนนักศึกษาต่อสาธารณะ จึงมีข้อถกเถียงกันว่า ควรหรือไม่ที่สถาบันการศึกษาจะเข้าไปดำเนินการเรื่องงานวิจัยลับ และควรหรือไม่ที่สถาบันการศึกษาจะก้าวล้ำล่วงละเมิดเสรีภาพ

ทางวิชาการของสมาชิกของสถาบันที่จะดำเนินการหรือให้คำปรึกษาในงานวิจัยเรื่องลับ

การลงโทษก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่เกิดข้อจำกัด สกัดกั้นเสรีภาพทางวิชาการเป็นต้นว่า การโยกย้ายออกจากงานวิชาการ การสร้างความกังวลใจโดยการตั้งกรรมการสอบสวนทางกฎหมาย การสั่งให้พักงานชั่วคราว การไม่พิจารณาความดีความชอบ คุณความดี สกัดกั้นสร้างข้อจำกัดในเสรีภาพทางวิชาการที่มีต่อบุคคลทางวิชาการ

5. มาตรการและวิธีการในการคุ้มครองป้องกันการละเมิด แทรกแซงเสรีภาพทางวิชาการของผู้มีเสรีภาพทางวิชาการ

การคุ้มครอง ป้องกันการล่วงละเมิดแทรกแซงเสรีภาพทางวิชาการอาจกระทำได้ในหลายรูปแบบ เป็นต้นว่า

การคุ้มครองทางกฎหมาย ในหลายประเทศได้มีการกำหนดไว้ในกฎหมายให้เสรีภาพในงานทางวิชาการ เช่น เสรีภาพในการสอนวิชาการต่างๆ คุ้มครองสิทธิในการปฏิบัติงานหน้าที่ สิทธิในการร้องทุกข์ขออุทธรณ์ในกรณีถูกลงโทษโดยปราศจากเหตุผลอันควรและความเป็นธรรม ฯลฯ

การหยุดยั้งอิทธิพลทางการเมือง มาตรการในด้านนี้จำเป็นต้องแยกอิทธิพลทางการเมืองไม่ให้เข้ามา มีอำนาจให้คุณให้โทษบีบบังคับผู้มีเสรีภาพทางวิชาการและวิธีการทางวิชาการ เป็นต้นว่าอำนาจในการแต่งตั้งโยกย้าย ถอดถอน ให้ความดีความชอบ ลงโทษผู้มีเสรีภาพทางวิชาการ อำนาจในการกำหนดหรือตัดทอนงบประมาณในการดำเนินงานทางวิชาการโดยไม่เป็นธรรม ฯลฯ

การหยุดงานชั่วคราวและการถอนตัวออกจากงาน เพื่อเป็นการต่อรองหรือเพื่อเป็นแรงต่อต้านการใช้กฎระเบียบ การใช้พลังกดดันจากผู้มีอำนาจให้การหยุดการแทรกแซงล่วงละเมิดเสรีภาพทางวิชาการ

องค์การวิชาชีพต่างๆ นอกจากจะมีบทบาทหน้าที่ช่วยเสริมสร้างมาตรฐานวิชาชีพพัฒนาและ สร้างความมั่นคงและเกียรติ ศักดิ์ศรีในงานวิชาชีพต่างๆ แล้ว ยังมีส่วนช่วยดูแลปกป้องรักษา คຸ້ມครองและช่วยต่อต้านการละเมิด แทรกแซงเสรีภาพทางวิชาการของมวลสมาชิกขององค์การวิชาชีพเหล่านั้นอีกด้วย

สถาบันการศึกษาจะต้องมีบทบาทที่จะให้การคุ้มครองเสรีภาพทางวิชาการจากการแทรกแซงของอิทธิพลทั้งภายนอกและภายในสถาบันการศึกษา ขอบข่ายของเสรีภาพทางวิชาการของแต่ละบุคคลมิได้หมายถึงเพียงเสรีภาพส่วนบุคคลเท่านั้น หากรวมถึงเสรีภาพที่สถาบันศึกษามอบให้กับแต่ละบุคคลหรือกลุ่มบุคคล สมาชิกของสถาบันศึกษานั้นอีกด้วย

ปัจจุบันนี้ เสรีภาพทางวิชาการได้รับการยอมรับและมองเห็นในความสำคัญอย่างกว้างขวางในทุกวงการของสังคมในชาติและในโลกร ปัญหาอุปสรรคต่อเสรีภาพทางวิชาการที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานจากผู้มีอำนาจ

มีอิทธิพลที่เข้ามาบีบบังคับ ยับยั้ง แทรกแซง สกัดกั้น สร้างข้อจำกัดให้กับเสรีภาพทางวิชาการด้วยมาตรการและวิธีการต่างๆ ได้ผ่อนคลายลงไปมากนับเป็นชัยชนะอันยิ่งใหญ่ของเสรีภาพทางวิชาการอันเป็นผลมาจากการร่วมใจร่วมมือกันรณรงค์ต่อสู้แม้ด้วยชีวิตของผู้มีเสรีภาพทางวิชาการตั้งแต่อดีตโบราณกาลจนถึงปัจจุบัน ผู้มีเสรีภาพทางวิชาการจึงต้องตระหนักในความสำคัญของเรื่องนี้ ใช้เสรีภาพทางวิชาการอย่างมีขอบเขตที่ควร มีความรับผิดชอบทั้งในด้านการกระทำและผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ มุ่งก่อให้เกิดผลดี มีคุณค่าคุณประโยชน์ต่องานวิชาชีพ ต่อสถาบันการศึกษา ต่อสังคมประเทศชาติและโลกอย่างแท้จริง พร้อมกันนั้นก็ช่วยผดุงรักษาปกป้อง คຸ້ມครอง ป้องกันเสรีภาพทางวิชาการให้คงอยู่อย่างยั่งยืนมั่นคงสถาพร เป็นแสงสว่างส่องทางนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าและพัฒนาการทางคุณธรรมจริยธรรม และทางสติปัญญา ความรู้ประสบการณ์ เพื่อสันติสุขของชาวโลกทั้งมวล

พระนอม แก้วกำเนิด

ข้าราชการบำนาญ กระทรวงศึกษาธิการ

บรรณานุกรม

- Brickman, William W. "Academic Freedom," in **Encyclopedia Americana**, Vol.1.p. 66-68. Danbury, Connecticut : Grolier, 1992.
- Harris, William H. and Levey, Judith S. "Academic Freedom," In **The New Columbia Encyclopedia**. Vol. 1. p. 9-10. New York : Columbia University Press, 1975.
- Deughton, Lee C. (ed.) **The Encyclopedia of Education**, Vol. I. p. 6-22. The Macmillan, 1978
- The World Book Encyclopedia**. p. 17-18. Chicago : World Book Childcraft International, 1978.

ปรัชญาในวรรณคดีไทย

ความหมาย

ปรัชญาในวรรณคดีไทย (Philosophy in Thai Literature) หมายถึง ความคิดที่เกี่ยวกับตรรกศาสตร์ ญาณวิทยา อภิปรัชญา จริยศาสตร์ การเมือง และการศึกษา ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย อยุธาธนูรี และกรุงรัตนโกสินทร์

ความเป็นมา

ไทยเป็นชาติที่มีความเป็นมาอย่างยาวนานตามหลักฐานประวัติศาสตร์สมัยใหม่ เช่น การค้นพบโครงกระดูกในท้องที่ต่างๆของประเทศไทยเครื่องใช้ต่างๆที่ประมาณว่ามีอายุราว 10,000 - 12,000 ปี เมล็ดข้าวที่พบในประเทศไทยที่มีอายุ 8,000 ปี ภาพวาดที่ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี มีอายุราว 4,000 ปี ภาพวาดที่ภูเขาวัดเขาจันทร์งาม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา มีอายุ 3,000 - 4,000 ปี เป็นต้นหลักฐานเหล่านี้แสดงว่าพื้นที่ประเทศไทยมีผู้คนอยู่มานานแล้ว เวลาต่อมาจึงรวมกันเป็นอาณาจักรแรกคือสุวรรณภูมิเมื่อ 3,000 ปีมาแล้ว นักประวัติศาสตร์ไทยรุ่นใหม่ สรุปว่าคนไทยมีกำเนิดอยู่บนแผ่นดินนี้ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2551) ผู้คนในแต่ละชุมชนย่อมมีความสงสัยและหาคำตอบในปัญหาที่เขาสงสัย

เรียกว่าปรัชญา ผลที่ได้เป็นสาระปรัชญา แบ่งได้เป็นสาขาตรรกศาสตร์ ญาณวิทยา อภิปรัชญา จริยศาสตร์ การเมือง และการศึกษาคนไทยก็คงคิดปรัชญาเช่นกันและการเรียนรู้ปรัชญาของชุมชนอื่นๆ ที่ไปมาหาสู่กัน เช่น เรียนรู้ปรัชญาของอินเดีย เรียนรู้ปรัชญาของจีน แล้วนำมาหล่อหลอมเป็นความคิดปรัชญาของไทยปรากฏสืบเนื่องมาในวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย อยุธาธนูรี และรัตนโกสินทร์ ไทยมีความคิดทางปรัชญาแต่ไม่มีการเขียนความคิดทางปรัชญาไทยไว้เป็นการเฉพาะ ดังเช่น ปรัชญาอินเดีย ปรัชญาจีน ปรัชญากรีก ปรัชญาตะวันตก แต่ความคิดปรัชญาของคนไทยจะสอดแทรกอยู่ในเอกสารต่างๆโดยเฉพาะในวรรณคดีไทยผู้เขียนมีความสงสัยมานานว่าไทยมีปรัชญาหรือไม่ จนกระทั่งได้อ่านวรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย หัวเรื่อง คือศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง สุภาชิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง นางนพมาศ และมังรายศาสตร์ ก็พบว่าไทยมีปรัชญาสาขาต่างๆ ดังกล่าวนี้ จึงได้ทำการวิเคราะห์ปรัชญาในวรรณคดีไทยทั้ง 5 เรื่องแล้วเสนอเป็นหนังสือชื่อปรัชญาในวรรณคดีสมัยสุโขทัย¹ ปรัชญาในวรรณคดีไทยสมัยอยุธาธนูรี สมัยรัตนโกสินทร์² ปรัชญาในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์³ ส่วนเล่มอื่นอีกสามเล่มพิมพ์เผยแพร่ใน ปี พ.ศ. 2549

¹บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิมพ์เผยแพร่ ปี 2540

²บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิมพ์เผยแพร่ปี 2540

³มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล มอบให้ ชันปรินต์จิง พิมพ์เผยแพร่ปี 2547

สมาคมปรัชญาแห่งประเทศไทยได้จัดให้มีการเสนอผลการวิจัยและความคิดทางปรัชญาที่ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นเจ้าภาพจัดการประชุมที่อาคารวิจัยและการศึกษาต่อเนื่องสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ระหว่างวันที่ 21 - 22 ตุลาคม พ.ศ. 2541 ผู้เขียนได้รับเชิญให้ไปเสนอผลการวิจัยปรัชญาในวรรณคดีไทยทั้งสี่สมัยนั้นในวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ.2541

ปรัชญาในวรรณคดีไทย

สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ ได้วิเคราะห์ปรัชญาที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์มาถึงสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพบว่า มีปรัชญาสาขาตรรกศาสตร์ ญาณวิทยา อภิปรัชญา จริยศาสตร์ การเมืองและการศึกษามีเรื่องย่อของปรัชญาแต่ละสาขา ดังนี้

1. ตรรกศาสตร์ โครงสร้างการให้เหตุผลในวรรณคดีไทยมีว่า “เพราะว่า...เพราะฉะนั้น” โครงสร้างการให้เหตุผลดังกล่าวนี้มาจากความคิดว่า “ผลอันใดเหตุจะมีมา” “ได้ถามหาเหตุผลที่ต้นปลาย” “มีเหตุใดแลเหตุนั้น”

ดังตัวอย่าง เช่น เมืองสุโขทัยนี้ดีเพราะเหตุว่า “(1) ในน้ำมีปลาในนามีข้าว (2) เจ้าเมืองบ่เอาจังกอบในไพร่ลู่ทางแลและ (3) เพื่อนจูงวัวไปค้า ชี้นำไปขายใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงือนค้าทองคำ”

ตัวอย่างการให้เหตุผลมีดังโคลงในสมัยอยุธยาต่อไปนี้

พระมามลายโศกหล้า	เหลือสุข (1)
มาตρυกไทรภพฤ	รำได้ (2)
พระมาบรรเทาทุกข์	ทุกสิ่ง เสบอยแฮ (3)
ทุกเทศทุกท้าวไท้	นอบเนื่อง (4)

ตามโคลงนี้ เพราะเหตุว่า (1) (2) (3) ดังนั้นจึงมีผลเป็น (4) และในแต่ละบาทก็เป็นเหตุเป็นผลอยู่ด้วย เช่นกัน ดังเช่นในบาทที่ (1) เพราะเหตุว่า “พระมามลายโศกหล้า” ดังนั้น จึง “เหลือสุข”

2. ญาณวิทยา การรู้ความจริงสามารถรู้ได้ด้วยตาหู ฟัง จมูกดมกลิ่น ลิ้นชิมรส กายสัมผัส ใจคิด พิจารณาแล้วตรับตรึงตรองปฏิบัติ และ “กรองล้างเกตุที่เหตุผล” จน “เห็นแจ้งเจนใจเป็นอันดี” รู้ความจริงด้วยวิธีการอริยสังขี คือ มองเห็นปัญหา สืบสาวสาเหตุของปัญหา กำหนดวัตถุประสงค์ของการแก้ปัญหา และดำเนินการแก้ปัญหาจนพบคำตอบของปัญหาก็จะทำให้ทราบความจริงได้รู้ความจริงได้ด้วย “ทิพเนตร” “ทิพจักขุ” “ทิพญาณ” ผู้ที่มีทิพเนตร หรือทิพญาณก็ต่อเมื่อผู้นั้น “ปฏิบัติธรรมเป็นอันดีแล้ว”

การตรวจสอบความจริงสามารถตรวจสอบได้ด้วยการปฏิบัติด้วยตนเองจนเห็น “แจ้งประจักษ์ใจนา” ดังโคลงที่แม่ของอาบุญหะชั้นเดือนลูกว่า

“เพื่อนกิน ลิ่นทรัพย์แล้ว	แขนงหนี
ห่างายหลายหมื่นมี	มากได้
เพื่อนตายถ่ายแทนซี-	วาอาตม์
หายากฝากผีไข้	ยากแท้จักหาย”

(สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนिरราชาคริต)

อาบุญหะชั้นได้ทดลองพิสูจน์ด้วยตนเองดังกล่าว

“มารดากล่าวนี้	ควรหนัก หนาเฮย
แต่ลูกใครเห็นประจักษ์	จิตแท้
จักไปเที่ยวสู่ทัก	ถามไถ่
เพื่อจักสมคิดแม่	บ่ได้ตามกรรมฯ”

(สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, นिरราชาคริต)

จากนั้นอาบุญหะชั้นก็ดำเนินตามที่คิดไปหามิตรทุกผู้ ก็ได้รับความจริง “ยลดูจมารดาแล้ว”

3. อภิปรัชญา ด้วยหลักแห่งญาณวิทยา และตรรกศาสตร์ ที่กรองสิ่งเกิดที่เหตุผลก็ทำให้ได้อภิปรัชญาที่กล่าวถึง (1) ประเภทและองค์ประกอบของสรรพสิ่ง (2) จักรวาล (3) การเกิดฟ้าร้อง ฟ้าแลบ ฟ้าผ่า ฝน เหตุการณ์ทางธรรมชาติอื่น ๆ (4) กำเนิดของสัตว์ (5) การเกิดของมนุษย์ (6) สาเหตุการตายของมนุษย์ (7) การแบ่งประเภทมนุษย์ (8) ไตรลักษณ์ (9) กฎแห่งกรรม (10) อริยสัจสี่ (11) ความวิบัติและความอุบัติของสรรพสิ่ง (12) หน่วยวัดความยาวเป็นโยชน์ โยชน์หนึ่งมีความยาวเท่ากับ 10 ไมล์ (13) หน่วยวัดเวลาเป็นกัลป์ กัลป์หนึ่งนานเท่ากับ “มีภูเขาอันหนึ่งสูงได้โยชน์หนึ่ง โดยรอบเขานั้นวัดได้ 3 โยชน์ แลถึงร้อยปีมีเทพยดาตนหนึ่งเอาผ้าทิพย์อันอ่อนดั่งคว้นไฟมากกว่าดูเขาแต่ละคาบ เมื่อใดภูเขานั้นเรียบเพียงแผ่นดินจึงเรียกว่า ลีนกัลป์”

จักรวาลนั้นแบ่งเป็น 3 ภูมิ คือ

(1) กามภูมิ อันเป็นแดนของสัตว์ที่มีกามตัณหา

(2) รูปภูมิ อันเป็นแดนของพรหมผู้ไม่มีเรื่องกาม แต่ยังมีตัวตนปรากฏ

(3) อรูปภูมิ อันเป็นแดนของพรหมที่ “หาตัวตนปมิได้ยังมีแต่จิต”

สัตว์ตนใดจะเกิดอยู่ในภูมิใด มีความทุกข์ยากหรือสุขสำราญก็แล้วแต่กรรมของสัตว์ตนนั้น ว่าถ้าทำกรรมดีก็เกิดอยู่ในที่ดีมีความสุข แต่ถ้าทำกรรมชั่วก็เกิดอยู่ในที่มีความทุกข์ มีชีวิตอยู่ด้วยความทุกข์

สิ่งต่าง ๆ ซึ่งแบ่งเป็นสัตว์และไม่ใช่สัตว์นั้นก็มิลักษณะไตรลักษณ์ ความเปลี่ยนแปลง ทั้งปวงนี้ก็มีเหตุปัจจัยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง อริยสัจสี่ถือเป็นความจริงที่สำคัญยิ่ง

4. จริยศาสตร์ เป็นจริยศาสตร์ชนิดคำสั่ง เต็ดขาดว่า “จงทำหรืออย่าทำ...” เช่น ในสุภาสิต พระร่วง “อย่าทำการที่ผิด คิดชวนชวายเป็นชอบ”

เป้าหมายสูงสุดของการประพัตินก็เพื่อให้พ้นทุกข์เข้าถึงพระนิพพานหรือมหานครนฤพาน อันเป็นสภาพการณ์ที่สิ้นทุกข์มีแต่ความสุข ความสงบ ด้วยการปฏิบัติตนอยู่ในศีล ในธรรมดังคำสอนของสุนทรภู่ว่า

“อันแก้วแหวนแสนทรัพย์นับเหมือนดิน

มีแล้วสิ้นเสียเปล่าไม่เข้าการ

อันกุศลผลผลานิสงส์

จะช่วยส่งสมบัติฟัสถาน

ใครถือธรรมจาศีลอภิญญา

ถึงนิพพานพูนสวัสดิ์อยู่อัครา”

การปฏิบัติตนตามศีลห้าและมรรค 8 จะเป็นทางสู่นิพพาน

5. การเมือง เป้าหมายของการปกครองประเทศอยู่ที่ทำให้ประชาชนมีความสุข บ้านเมืองเจริญ ดังมีกลอนว่า

“ดูก่อนพระนารายณ์รังสรรค์

เจ้าผู้ฤทธิ์ไกรดไฟกัลป์

ปางนี้ควรที่จะปราบยุค

ให้โลกเป็นสุขเกษมศรี”

พระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองรัฐมีหน้าที่จัดทุกข์บำรุงสุขให้ประชาชนและป้องกันบ้านเมืองตลอดจนทำให้บ้านเมืองเจริญ ดังที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีพระราชดำรัสไว้ในนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดงว่า

“ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา

จะป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชามนตรี”

ในบทละครเรื่อง พระร่วง มีกลอนว่า

“ที่ท่านเชิญเราขึ้นทรงราชย์

เกลิงอาสน์สุโขทัยสโมสร

เราจะประศาสน์การนคร

ให้ประชานิกรสุขสราย”

(สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2542)

พระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองรัฐนี้เปรียบเสมือนพระนารายณ์นั้นจะต้องมีทศพิธราชธรรมจัดให้ประชาชนมีการศึกษาอย่างดีและทำให้ประชาชนรู้จักสามัคคีบ้านเมืองก็จะมีความสุขความเจริญ มีกฎหมายปกครองบ้านเมืองและการมีพระราชไมตรีกับประเทศต่าง ๆ ถูตามหลักที่ว่า

“เพราะภิกพสองได้ ร่วมไม้ตรีกัน”

“เป็นสุพรรณแผ่นดิน เดียวดี

ศรีสวัสดิ์สมบูรณ์ปรี ท้าวทอง

พานิชย์สมนซี พราหมณ์เพท

ไปมาหาสู่ช่อง อย่าได้มลทิน”

ก็จะทำให้บ้านเมืองมีความสุขและประชาชนมีความสุขได้

6. การศึกษา เป้าหมายของการศึกษาอยู่ที่การสร้างสติปัญญา สร้างคุณธรรมและสร้างความสามารถในการประกอบอาชีพ จึงให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทั้งคดีโลก คดีธรรม การสร้างคนดีถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งจัดการศึกษาเพื่อสร้างนิสัยใฝ่รู้อยู่เสมอ ดังความคิดว่า “แต่บุรุษเรียนรู้อยู่เป็นนิจ” เรียนจากของจริงจนสามารถปฏิบัติได้ เรียนรู้ที่จะอยู่กับผู้อื่นและตัวเองมีความสุข มีชีวิตอยู่ด้วยการเรียนถึงกับยอมเสียชีวิตเพื่อจะได้ความรู้คุณธรรม ดังมีโคลงว่า

“เสียทรัพย์ครองอย่าได้ เสียยศ

ยศศักดิ์เสียอย่างด ฝ่ายรู้

ฝ่ายรู้науศอย่าลด

เสียอาตม์

เสียอาตม์ครองรู้

อย่าให้เสียธรรม”

(สมเด็จพระยาเดชาติศร, โคลงโลกนิติ)

มีวิธีการเรียนรู้อย่างหลากหลายดังโคลงที่เขียนว่า “ต่างๆทางก่อกู้ เกิดแก่การเรียนรู้ เลิศล้ำสำคัญ” ถือว่าความรู้เป็นอำนาจอันสำคัญยิ่งดังโคลงที่ว่า “ความรู้เปรียบด้วย กำลังกายเฮย”

มีครู พระ ผู้ใหญ่และพระมหากษัตริย์เป็นผู้สอนอบรมให้การศึกษาแก่ประชาชน

การนำมาใช้

สังคมไทยได้ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาดังกล่าวนี้ มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยเฉพาะการปฏิบัติตนตามหลักจริยศาสตร์ ที่สอนให้คนประพฤติดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้สงบ ในการจัดการศึกษาของสังคมไทยในอดีตมีจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา เพื่อสร้างสติปัญญา สร้างคุณธรรมและสร้างความสามารถในการประกอบอาชีพให้กับผู้เรียน สอนให้คนเรียนรู้อยู่เสมอ เรียนรู้ตลอดชีวิต เรียนรู้จากการกระทำด้วยตนเอง เรียนรู้ด้วยการแก้ปัญหาตามขั้นตอนทั้งสี่ของอริยสัจ มีหลักสูตรที่จัดให้ผู้เรียนรู้ทั้งคดีโลกคดีธรรมโดยเฉพาะคดีธรรม คือการสอนให้ผู้เรียนเป็นคนดีนั้นเน้นย้ำอย่างมาก เราควรจัดการเรียนการสอนตามแบบอย่างคนรุ่นเก่าที่ได้ดำเนินการมา

ศ.ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรณานุกรม

- เดชาดิศร, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2545). **โคลงโลกนิติ**. กรุงเทพฯ : เรือนปัญญา.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2551). **ประวัติศาสตร์แห่งชาติ “ซ่อม” ฉบับ “สร้าง” ฉบับ**. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้ว
การพิมพ์.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร: SUNPRINTING.
- _____. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร: SUNPRINTING.
- _____. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยกรุงธนบุรี**. กรุงเทพมหานคร: SUNPRINTING.
- _____. (2547). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร : ชันพรีนติ้ง.
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2553). **ลิลิตนิทราชาคริต**. กรุงเทพฯ : วิสดอม.
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2542). **พระร่วง**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.

ตรรกศาสตร์ในวรรณคดีไทย

ความหมาย

ตรรกศาสตร์ในวรรณคดีไทย (Logic in Thai Literature) หมายถึงการให้เหตุผลอย่างสมเหตุสมผล การตรวจสอบการให้เหตุผลว่าสมเหตุสมผลที่ปรากฏในวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย ออยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

สาระตรรกศาสตร์ในวรรณคดีไทย

ตรรกศาสตร์เป็นสาขาของปรัชญาที่ว่าด้วยการให้เหตุผลอย่างสมเหตุสมผล การตรวจสอบการให้เหตุผลว่าสมเหตุสมผล

การให้เหตุผล คือ การอ้างหลักฐานหรืออ้างข้อสนับสนุนหรือข้ออ้าง เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่สมเหตุสมผล

โครงสร้างทั่วไปของการให้เหตุผลมีลักษณะ เพราะ ดังนั้น หรือ ด้วยเหตุว่าดังนั้น ดังนั้น หรือ เพราะ เพราะฉะนั้น หรือถ้า.....แล้ว หรือ ที่สรุปได้ว่า.....เพราะว่า

ข้อสรุปอาจเป็นผลมาจากข้ออ้างข้อเดียวหรือข้ออ้างหลายข้อก็ได้

โครงสร้างการให้เหตุผลในวรรณคดีไทยทั้งสี่สมัย คือ สุโขทัย ออยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ มีโครงสร้างดังที่กล่าวมาแล้ว โครงสร้างการให้เหตุผลดังกล่าวมานี้

มีมาจากความคิดว่า “ผลอันใด ฤ เหตุจะมีมา” “ให้ถามหาเหตุผลที่ต้นปลาย” “มีเหตุใดแลเหตุนั้น” “เห็นเหตุสมผล”

ขอเสนอตัวอย่างการให้เหตุผลในวรรณคดีไทยสมัยต่าง ๆ ดังนี้

วรรณคดีสมัยสุโขทัยมีการให้เหตุผลตามโครงสร้างดังกล่าวอยู่มากมาย ดังจะยกมาให้ดูเป็นตัวอย่าง ดังนี้ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมีข้อสรุปว่า

“เมืองสุโขทัยนี้ดี” ก็เนื่องจาก “(1) ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว (2) เจ้าเมืองป่เอาจังกอบในไพร่ลู่ทาง (3) เพื่อนจูงวัวไปค้าขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองคำ...”

สุภาภิตพระร่วงมีข้อความที่แสดงถึงการให้เหตุผลว่า “สบสิ่งสรรพโอวาท ผู้เป็นปราชญ์พึงสดับ ตรับตรึงตรองปฏิบัติ โดยอรรถอันถ่องถ้วน แถลงเลศเหตุเลือกถ้วน เลิศอ้างทางธรรม แลนา ฯ”

ตัวอย่างจากไตรภูมิพระร่วง มีข้อสรุปว่า “ฝูงสัตว์รวมทั้งมนุษย์ด้วย ที่ไปเกิดในที่ร้ายอันเป็นทุกข์ลำบาก ก็เนื่องมาจากใจเขาร้ายแลกระทำบาป 12 ประการอันได้แก่

1. ใจอันหนึ่งมีรู้ว่าบาป แลกระทำบาปเองด้วยใจอันกล้าแลยินดี
2. ใจอันหนึ่งมีรู้ว่าบาป แลยินดีกระทำบาปเมื่อมีผู้ชวน
3. ใจอันหนึ่งมีรู้ว่าบาป แลกระทำเองด้วยใจอันกล้าแลยินดี
4. ใจอันหนึ่งมีรู้ว่าบาป แลยินดีกระทำบาปเมื่อมีผู้ชวน
5. ใจอันหนึ่งมีรู้ว่าบาป แลกระทำด้วยใจอันร้ายอันประกาย ปมียินดียินร้าย
6. ใจอันหนึ่งมีรู้ว่าบาป แลกระทำเมื่อมีผู้ชวน และกระทำด้วยใจอันร้ายอันประกาย
7. ใจอันหนึ่งมีรู้ว่าบาป แลกระทำเองด้วยใจอันประกาย
8. ใจอันหนึ่งมีรู้ว่าบาป แลมีผู้ชวนแลกระทำด้วยใจอันประกาย
9. ใจอันหนึ่งประกอบด้วยโกรธซึ่งเคียด กระทำบาปด้วยใจอันกล้าแข็งเองแลร้าย
10. ใจอันหนึ่งประกอบด้วยโกรธซึ่งเคียด กระทำบาปเมื่อเหตุมีผู้ชวน
11. ใจอันหนึ่งปมียินดีบาป ปมียินดีบุญแล
12. ใจอันหนึ่งยอมขึ้นไปฟังตั้งกองเท่าอันคนเอาก่อนเล่าทอดลง ย่อมจมลงทุกเมื่อ แลกระทำบาปด้วยใจอันประกาย ใจร้าย ทั้ง 12 ข้อนี้ ผิแลมีแก่คนผู้ใด คนผู้นั้นยอมไปเกิดในที่ร้าย”

ในนางนพมาศมีตัวอย่างการให้เหตุผล ดังนี้

พระศรีมหาสมุทรโศกของปัญญานางนพมาศ

“ขณะนั้นพระศรีมหาสมุทรผู้บิดาปรารถนาจะลองปัญญาข้ามน้อยนี้ในที่ประชุมแห่งญาติและมิตรทั้งปวง จึงว่าดูกรนางนพมาศ อันสกุลชาติชื่อว่านภเวญจรรณนั้นยอมประดับด้วยขนมีสีห้าสีอยู่ยังป่าใหญ่ ครั้นมนุษย์ได้มาเลี้ยงไว้ในนิคมคาม หม่อมหาชนก็ชวนกันรักใคร่นกเบญจจรรณว่างามด้วยสีห้าสี ซึ่งเจ้าจะจากเคหา

เหย้าเรือนไปอยู่ในพระราชนิเวศน์ ยังจะประพฤติดนให้นางท้าวชาวชะแม่พระสนมกำนัล ลั่นทั้งพระราชฐานรักใคร่ตัวได้แลหรือ

ข้ามน้อยก็สนองคำบิดาว่า นกเบญจจรรณจากป่ามาอยู่ด้วยมนุษย์ หม่อมมนุษย์ทั้งหลายยอมเป็นที่จำเริญใจจำเริญตา ในนภเวญจรรณอันงามด้วยสีห้าสี อันตัวข้ามน้อยนี้จากญาติพงศ์พันธุ์ไปอยู่ในพระนิเวศน์เรือนหลวงก็จะประพฤติดนให้ต้องด้วยคำสุภาสิตท่านกล่าวไว้ทั้งห้าอย่าง คือ จะประพฤติดนให้อ่อนหวานมิได้เกินเลยแก่ท่านผู้ใดผู้หนึ่ง ที่จะควรเรียกแม่ก็จะเรียกว่าแม่ ควรจะเรียกว่าพี่ว่าป้าว่าน้าว่าอา ก็จะเรียกว่าพี่ว่าป้าว่าน้าว่าอา มิให้ท่านผู้ใดรำคาญเคืองโสียดด้วยวาจากำเริบดังนี้ อย่างหนึ่ง อนึ่งข้ามน้อยจะประพฤติกายให้ละมุนละม่อมมิได้เยอหยิ่งกรุยกรายผ้านุ่งห่มให้เสียดสีท่านผู้ใด และจะมีได้ดัดจริตเล่นตัวให้เคืองคายนัยนาท่านทั้งหลายด้วยกำเริบกายดังนี้ อย่างหนึ่ง ประการหนึ่งข้ามน้อยจะประพฤติน้ำจิตมิได้มีความอิจฉาริษยาพยายามบอกร้ายหมายมาดหมิ่นแคลนท่านผู้ใด ให้น้ำจิตเป็นเวรแก่กันเลยดังนี้ อย่างหนึ่ง ประการหนึ่งถ้าท่านผู้ใดมีน้ำใจเมตตากรุณาข้ามน้อยนี้โดยฉันทสุจริต ข้ามน้อยก็จะผูกพันรักใคร่มิให้กินแหนงประพฤติดนตามคติโบราณท่านยอมว่าถ้าใครรักให้รักตอบดังนี้ อย่างหนึ่ง ประการหนึ่งถ้าข้ามน้อยเห็นท่านผู้ใดทำความดีความชอบในราชกิจกิติและทำถูกต้องด้วยขนบธรรมเนียมมคดียุคคติธรรมกิติ ข้ามน้อยก็จะถือเอาเป็นเยี่ยงอย่างกระทำสิ่งที่ดีตามท่านให้สมคำโบราณว่า ถ้าใครทำชอบให้ทำตาม จะประพฤติดนดังนี้ อย่างหนึ่ง แลที่นภเวญจรรณยอมประดับด้วยขนมีสีห้าสี จึงเป็นที่รักแก่ฝูงคนทั้งหลายฉันทใด อันตัวข้ามน้อยนี้จะประพฤติดนแต่ความดีให้ต้องตามสุภาสิตทั้งห้าอย่าง ก็ยอมจะเป็นที่รักแก่นางท้าวชาวพระสนมทั่วทั้งพระนิเวศน์ เช่นนภเวญจรรณฉันทนั้น ขอท่านอย่าได้มีความวิตกด้วยเหตุอันนี้เลย

ครั้นหม่อมญาติและมิตรของบิดา ได้สดับฟังคำข้ามน้อยก็ยินดีปรีดา ชวนกันสรรเสริญว่า แม้นแม่ประพฤติดนได้ดังนี้แล้ว ก็จะมีแต่ความจำเริญดียิ่งนัก”

สำหรับ**มังรายศาสตร์**นั้น ก็ล้วนแต่มีการให้เหตุผลที่ดี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“อนึ่ง พระยาเจ้าผู้มีธรรมกรุณา ก็ควรพิจารณาถึงคุณความดีของผู้ซึ่งลาตนี้ หากทำดีไว้แต่ก่อนก็ควรกรุณาตามควร เพราะคนทุกคนก็ย่อมกลัวตายด้วยกันทั้งสิ้น ควรลงโทษบ้างเพื่อมิให้คนอื่นดูเยี่ยงอย่าง แต่ไม่ควรประหารชีวิต เพราะการเกิดเป็นคนนี้ยากนัก”

“ลักษณะพ่อแม่ปู่ย่าตายาย หากสิ่งเสียให้แบ่งมรดกให้ลูก ให้ข้าหญิงชายประการใดก็ดี ก็ควรทำตามผู้ตายสั่งไว้ทุกประการ เพราะเหตุว่าทรัพย์สมบัตินั้นเป็นผู้ตายทั้งสิ้น”

วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มีการให้เหตุผลตามโครงสร้างดังกล่าว ดังจะชี้ให้เห็นเป็นตัวอย่างจากวรรณคดีไทยเหล่านั้น

มีตัวอย่างการให้เหตุผลจาก**มหาชาติคำหลวง**ดังนี้ “เหมือนแม่จกมายล ณ พ่อ ห้องไทรญร้างเปล่า ณ พ่อ ร้อนผะเผ่าเต่าดิน ณ พ่อ เหตุเทศจากลูกสิ้น คุญข้า ฉนวนนั้นน แลนา”

ลิลิตยวนพ่ายมีโคลงที่แสดงการให้เหตุผล ดังนี้

1. “พระมามลายโคกหล้า เหลือสุข
2. มาตรยกไตรภพฤา รำได้
3. พระมาบรรเทาทุกข์ ทุกสิ่งเสบอยแธ
4. ทุกเทศทุกท้าวไท่ นอบเนื่อง ฯ”

ตามตัวอย่างนี้ถ้าดูแต่ในบาทที่ (1) ก็จะมีโครงสร้างการให้เหตุผลในลักษณะเพราะว่า.....ดังนั้น มีเหตุเดียวได้ข้อสรุปเดียว เพราะ “พระมามลายโคกหล้า” ดังนั้นจึง “เหลือสุข”

ถ้าดูโคลงทั้งหมดก็จะจัดเข้าโครงสร้างการให้เหตุผลว่า เพราะเหตุว่า (1) (2) และ (3) ดังนั้นจึงสรุปได้ (4)

ตัวอย่างต่อไปนี้เป็นโคลงจากลิลิตพระลอที่แสดงการให้เหตุผลดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว

“รัฐจวนสมรหมื่นกลิ่น เพราะเพื่อภักดีหมั้น จึงกลิ่นใจคง ฯ”

๑. “แม่สงวนมาแต่ตั้ง มีครรรภ์ ลูกเอย
๒. บเบกษาลักอัน หนึ่งน้อย
๓. ถึงพระผ่านไอศวรรย์ เสวยราช แลพ่อ
๔. รักลูกรักได้ร้อย ส่วนล้ารักตัว ฯ”

ตัวอย่างการให้เหตุผลใน**เพลงยาวพระนิพนธ์เจ้า**

ฟ้าธรรมธิเบศร

“วิชาดีมีทรัพย์เขานับถือ”

ตัวอย่างการให้เหตุผลใน **ศิริวิบูลกิตติ** ของหลวงศรีปรีชา

“คิดเคียดจิตรจิตโห่งโงะงะงู เพราะละลูละรักพระจักรรัตน์”

วรรณคดีไทยสมัยธนบุรีมีการให้เหตุผลตามโครงสร้างดังกล่าว ดังจะชี้ให้เห็นเป็นตัวอย่างจากวรรณคดีเหล่านั้น

ในบทละครเรื่อง**รามเกียรติ์**ของพระเจ้าตากสิน มหาราชตอนท้าวมาลีวราชว่าความนั้น ท้าวมาลีวราชได้ใช้ข้อมูลบุคคลหลายฝ่ายจนสรุปได้ว่า ทศกัณฐ์เป็นผู้ลักพานางสีดาจริง ดังนี้

“เมื่อนั้น	พระทรงทศธรรมรังสี
พิพากษาตัดสินคดี	ไม่ควรอรุณจิตใจ
มิใช่แต่มาตุลี	เทวัญจันทร์เท้าไหน ฯ
รู้เห็นเป็นสามภพไตร	เจ้าติดใจผิดประเวณี
อันจะแคลงว่านางอยู่กลางป่า	นัดดาไปได้มารศรี
นั้นชอบแต่ผ้าไม่มี	นาริตกอยู่เอกา
นี้ถามสีดาว่าเจ้าลัก	ทศพักตร์ว่าได้มาแต่ป่า
ฝ่ายรามว่าเป็นภรรยา	สืบเทवासุมพาที
กลับชดให้การถึงเจ้า	ว่าลักพาเมียเขาหนี
เห็นว่าเจ้าลักเทวี	สีดาเป็นเมียรามา
จึงปรึกษาให้เจ้าส่ง	คงแก่รามร่วมเส่นหา
คือผิดอย่างไรให้ว่ามา	ทำตามปรึกษาบัดนี้”

ในลิลิตเพชรมงกุฎมีตัวอย่างการให้เหตุผล
ดังต่อไปนี้

“แสนทุกข์แสนทวยสร้อน รุ่มทรวง
อกระอุแตกดวง ตั้งใหม่
โคกชบพักตร์ละลวง ทุกข์ยิ่ง ไชรณา
เพราะพระเนื้อหน่อให้ พ่อร้างแรมจร ฯ”

วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์มีโครงสร้างการให้
เหตุผลตามโครงสร้างดังกล่าว และอยู่ที่รากฐาน
ความคิดว่า “เห็นเหตุสมผล” ตามที่ปรากฏในสามัคคี
เภทคำฉันท์ และตัวอย่างการให้เหตุผลในวรรณคดี
นั้นมี ดังนี้

ในไตรโลกวิณีจถกถา มีข้อความว่า

“ความลำบากยากพระองค์มาช้านานหนักหนา
ถึงเพียงนี้ ก็เพราะเหตุที่พระองค์ทรงกรุณาจะให้
ประโยชน์แก่สัตว์โลก ประสงค์จะข้ามสัตว์ให้พ้นจาก
จักรโอมกันดาร”

ในสามัคคีเภทคำฉันท์มีการให้เหตุผลว่า

“เราคิดจะไคร่ยก พยุห์พลสกลไกร
ประชุมประชิดไชย ธรณะรัฐฐวรัชชี
ฉะนี้แลและเสนา มติฐานมนตรี
คือไครจะไคร่มี พจะค่านประการไร
ฝ่ายพราหมณ์ก็กราบทูล อติศุริย์ณทันใด
นยาธิบายไซ วจนัดถทัตทาน
พระราชปรารม ภนิยมมิควรการณ
ของคกุบาล พิเคราะห์ถ่องณทางดี
ข้อจะกริธา พละไกรและไปตี
กษัตริย์ณรัชชี ชนบทบสมหมาย
มิแพกมิพิตพา กยะข้าพระองค์ทาย
ไปได้สะตวกดาบ และจะแพ้เพราะโพรี
พวกลิจฉวีชัต ตียรรัฐวรัชชี
ละองค์ละองค์มี มิตรระพันระมันคง

อนึ่งลีสามารถ พละอาจกระทำสง
ครามยุทธยรรยง มิระย่อมิเยงไคร
เราน้อยจะย่อยับ พลทัพปราชัย
ฉะนี้แหละแนใน มนะข้าพยากรณ์
และอีกประการเล่า ผิวะเขาคนิงคลอน
แคลนพาลระราญรอน ทุจจริตผจญเรา
เปนก่อนกระนั้นชอบ ทูษะตอบกก็ทำเนา
มิมีคติเอา ชูระเห็นบเปนธรรม
และโลกจะล่งวา ทะติว่าพระองค์จำ
นงเจตนาดำ ริหวิรุฐประทุษลู่เขา
กระนี้พระเจ้าปรา รภาภาระเพื่อเนา
แบ่งกลุ่มมถนอมเกลา มิตรระภาพสงบงาม”

ในพระราชนิพนธ์ไกลบ้านของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีตัวอย่างให้เหตุผล ดังนี้

“พ่อตั้งใจว่าจะเขียนหนังสือบอกข่าวให้รู้เป็นส่วน
ตัวต่างหากจากที่จะรู้ทางราชการ แต่จะเขียนด้วย
กระดาษาหนาแลตีกว่านี่ก็จะโตนักไปเขียนแผ่นใหญ่แลให้
กระดาษาบาง ๆ เช่นนี้ ว่าทางลมจับ (ประหยัด) ก็เสียค่า
ส่งน้อย” ในสามก๊กมีตัวอย่างการให้เหตุผล ดังนี้ “แล้ว
ตั้งโตะจึงปรึกษากับนายทหารซึ่งเป็นพรรคพวกว่าแต่
เราเห็นผู้กระทำศึกมานี้ก็เป็นอันมากไม่มีผู้ใดเข้มแข็ง
กล้าหาญเหมือนลิโป้เลยถ้าเราได้ลิโป้มาไว้เป็นทหาร
ของเราการทั้งปวงก็จะคิดได้สะดวก ลิซกนายทหารคน
หนึ่งจึงว่าข้าพเจ้ากับลิโป้อยู่บ้านเดียวกัน แล้วก็มิตร
สหายวิสาสะกัน อันลิโป้นั้นกล้าแข็งก็จริง แต่เป็นคนใจ
หยาบซ้าหา รู้จักคุณคนไม่ โลกเห็นแต่จะได้สิ่งของอันดี
ข้าพเจ้าจะขอไปเกลี้ยกล่อมลิโป้ให้มาอยู่กับท่านจงได้
ตั้งโตะจึงถามท่านจะไปเกลี้ยกล่อมลิโป้นั้นประการใดจะ
ได้ ลิซกจึงตอบว่าขอให้ท่านจัดทรัพย์สิ่งของอันดีกับม้า
ซึ่งชื่อว่าเซ็กเอร์อันมีกำลังเดินทางได้วันละหมื่นเส้นมา
เถิดข้าพเจ้าจะเอาไปให้ลิโป้แล้วจะเกลี้ยกล่อมให้ลิโป้มา
อยู่กับท่านจงได้”

ในเรื่องมีบทสนทนาที่มีการให้เหตุผลว่า

มีทนา “กระหม่อมฉันก็เคยทราบ สุภษิตบรูณว่า
 บุษยามลินเหา ก็พูดได้หลายล้น
 ประจบนางและพลาถกอด พนอพลอดและปลอดปลิ้น
 และหลอกเขาวนาริน

ชัยเสน ฝล้นี่จะมีหลาย
 ก็ทุกล้นจะรวมกล่าว แสดงรัก ณ โฉมฉาย
 และทุกล้นจะเปรยปราย ประกาศถ้อยปฏิญญา
 พระจิวจะรักยึด บ จางจิตลินเหา
 สบถให้ละต่อหน้า พระจันท์แจ่ม ณ เวहन

มีทนา พระกล่าวอ้างพระจันท์นี้ ชรอยที่มีชอกกล

ชัยเสน เพราะเหตุใดละหน้ามน?

มีทนา เพราะเดือนนั้นมีมันคง
 ณ ข้างขึ้นลิหยาแจ่ม กระจ่างสดและกลดทรง
 ณ ข้างแรมบเห็นองค์ พระจันท์เจ้า ณ ราตรี

ชัยเสน ฉะนั้นขอสบถต่อ สุตารัจรัสศรี
 ะแวววัชระยับที่ นภากาศพะพรพราย

มีทนา ก็เห็นว่ามิชอกกล ละอีกแล้วพระภุสาย
 เพราะเมื่อใดพระจันท์ฉาย ก็ซบดาวละลายไป

ชัยเสน ฉะนั้นเจ้าจะให้ที่ สบถโดยสุเทพใด?

มีทนา ก็หากทรงประทานให้ กระหม่อมฉันนะเลือกสรร
 จะขอให้พระสาบาน ณ องค์เทวะเทวัน
 พระองค์ใดก็ไม่มัน ฤดีเท่าพระจอมเกศ

พระองค์ทูลกระหม่อมแก้ว ก็สมมตสุเทเวศร์
 ฉะนั้นแม้พระทรงเดช ดำรัสคำปฏิญญา
 กระหม่อมฉันก็จงรัก และภักดีและเป็นข้า
 โฉนเล่าจะสงกา?

ชัยเสน ฉะนั้นพี่ก็ยินดี

นี่คือตัวอย่างการให้เหตุผลในวรรณคดีทั้งสี่สมัย
 ปัจจุบันมีการเรียนวิชาตรรกศาสตร์แบบตะวันตก
 ทั้งตรรกศาสตร์สัญลักษณ์ และตรรกศาสตร์ด้วยภาษาที่
 แสดงความคิดออกมาอย่างสมเหตุสมผล มีผู้ผลิตตำรา
 ตรรกศาสตร์ไว้มากมายสามารถหาอ่านได้

การนำมาใช้

การให้เหตุผลที่สมเหตุสมผลเป็นสติปัญญาชั้น
 สูงของมนุษย์ เด็กไทยควรได้รับการฝึกการให้เหตุผล
 ตามโครงสร้างการให้เหตุผลตามรูปแบบ “เพราะเหตุ
 ว่า...เพราะฉะนั้น....” ดังที่ปรากฏในวรรณคดีไทยและ
 วรรณกรรมต่างๆ ฝึกให้เด็กไทยเขียน พูด อภิปรายอย่าง
 มีเหตุผลตามโครงสร้างดังกล่าว เด็กไทยก็จะเป็นบุคคล
 ที่มีเหตุผลและได้เห็นความไพเราะและการเขียนภาษา
 ไทยที่ดีไปด้วย กระทรวงศึกษาธิการ สถาบันการศึกษา
 ต่าง ๆ ควรสร้างแบบเรียน การให้เหตุผลในวรรณคดี
 ไทยและในวรรณกรรมของไทย เพื่อให้ให้นักเรียนได้ฝึก
 การใช้เหตุผล

ศ.ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 อธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรรณานุกรม

- นิติ เอียวศรีวงศ์. (2551). **ประวัติศาสตร์แห่งชาติ“ซ่อม” ฉบับเก่า “สร้าง” ฉบับใหม่**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยธนบุรี**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2547). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร : ชันพรีนติ้ง.

ญาณวิทยาในวรรณคดีไทย

ความหมาย

ญาณวิทยาในวรรณคดีไทย (Epistemology in Thai Literature) หมายถึง การรู้ความจริง แหล่งกำเนิดของความรู้ และการทดสอบความจริง ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และ รัตนโกสินทร์

สาระญาณวิทยาในวรรณคดีไทย

ญาณวิทยา คือ วิชาที่ว่าด้วยการรู้ความจริง แหล่งกำเนิดของความรู้และการทดสอบความจริง ในวรรณคดีไทยทั้งสี่สมัย คือ สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และ รัตนโกสินทร์ได้ให้ความรู้ด้านญาณวิทยาไว้ ดังจะเสนอแต่ละยุคสมัยดังต่อไปนี้

วรรณคดีสมัยสุโขทัยให้ความรู้ ด้านญาณวิทยาไว้ตามที่ปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า “รู้หลักแก่นแท้” นั้น คือความรู้จริง ดังข้อความที่ว่า “สั่งขมาขราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร หลวก (รู้หลักฉลาด) กว่าปู่ครูในเมืองนี้แล” การรู้หลัก รู้แก่นแท้นี้ถือเป็นสิ่งสำคัญดังปรากฏในสุภาษิตพระร่วงความว่า “อย่าถือเอาตื่นกว่าลิก” และ “ตรับตริตรองปฏิบัติ” จน “รู้แจ้งเจนใจเป็นอันดี”

สำหรับแหล่งของความรู้ นั้น ก็เรียนรู้จากครู อาจารย์ นักปราชญ์ ผู้เฒ่า ผู้ใหญ่ เรียนรู้จากพระไตรปิฎกอันประกอบด้วย พระวินัยปิฎก

พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก คัมภีร์ต่าง ๆ ไตรเภทตั้งที่ปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมีความว่า “วันเดือนดับ เดือนออก (ข้างขึ้น) แปรวัน วันเดือนเต็ม เดือนบ่าง (ข้างแรม) แปรวัน” ผูกปู่ครูเถรขึ้นนั่งเหนือขดาร์นี้สวดธรรมแก่อุบาลก “พ่อขุนรามคำแหง หาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รู้บุญรู้ธรรมแท้แก่คนอันมีในเมืองไทย”

ในสุภาษิตพระร่วง มีกลอนที่สะท้อนแหล่งความรู้ไว้ว่า “ผู้เฒ่าสั่งจงจำความ” “ครูบาสอนอย่าโกรธ” “พบสิ่งสรรพโอวาท ผู้เป็นปราชญ์พึงสดับ ตรับตริตรองปฏิบัติ โดยอรรถอันถ่องถ้วน แกลงเลศเหตุเลือกถ้วน เลิศอ้างทางธรรม แลนาฯ”

ข้อที่พึงสังเกตจากสุภาษิตพระร่วง นอกจากจะบอกแหล่งความรู้จากครูอาจารย์ นักปราชญ์แล้ว ที่สำคัญยังต้อง “ตรับตริตรองปฏิบัติ” ด้วยตนเองเป็นสำคัญ สำหรับนางนพมาศนั้นได้บรรยายแหล่งความรู้ไว้ว่า “อันสำหรับอภิบาลบำเรอเลี้ยงข้าน้อยนี้ บิดามารดา ท่านเลือกสรรเอาแต่คนมีศิลาจารวัตร ทั้งฉลาดในการวิชาช่างต่างๆ ให้พิทักษ์รักษาอยู่เป็นนิตย์ จนข้าน้อยค่อยจำเรารู้พูด รู้เล่น หมูชนซึ่งเป็นผู้เลี้ยงจะได้ให้เล่นสิ่งนั้น ๆ เหมือนเด็กทั้งหลายหาได้ สอนให้เล่นแต่ร้อยกรอง วาดเขียน และชวนพูดเป็นกลบทกลอน เจือด้วยสุภาษิตทุกวันคืน จนข้าน้อยมีขนมายูได้ 7 ขวบ พระศรีมโหสถผู้เป็นบิดาก็ให้เล่าเรียนอักษร

สยามพากย์และอักษรสันสกฤตได้ชำนาญแล้วจึงให้เรียนพระพุทธรูป พอรัศพ์ รู้แปลตามกลประโยคที่ตื้นๆ แล้วท่านก็ให้เรียนคัมภีร์ไตรเพท ให้รู้ลักษณะเอก โท ตรี จัตวา กากบาท ทณฑฆาต ไต่คู้ ศ ษ ฒ ฌ ม้วน ไม้มะลาย ประวิสรรชนีย์ ฝนทอง ฟองมัน นฤคหิต ทิฆสระ รัสสระสถิล ธนิต ครุ ลหุ อักษรระ สระ พยัญชนะ เห็นรู้จะแจ่มแจ้งใจเป็นอันดี แล้วจึงสอนให้ตกแต่งกลบทกลกลอน กาพย์ โคลง ฉันท์ ลิลิต ไว้วางถ้อยคำสำนวนตามคตินักปราชญ์ ทั้งท่านให้เรียนคัมภีร์ไตรวิชาตามตำหรับโหราศาสตร์ สอนให้ดูดวงดาวนพเคราะห์ นักชตฤกษ์จนรู้ลักษณะทายร้ายและดี”

การอ้างคัมภีร์ และครูอาจารย์เป็นแหล่งความรู้นี้มีปรากฏชัดเจนในไตรภูมิพระร่วงทั้งในตอนบานแพนกและตอนอวสานพจน์ ดังข้อความที่ปรากฏ ดังนี้

บานแพนก

“พระไตรภูมิภคานี้ ๖ เอาออกมาจากแต่ พระคัมภีร์ใดบ้างสิ้น? เอามาแต่ในพระอรรถกถาจรุคคัมภีร์มีบ้างในอรรถกถาฎีกาพระอภิธรรมมาตารก็มีบ้าง ในพระอภิธรรมสังคหก็มีบ้าง ในพระสุมังคลวิลาสินีก็มีบ้างในพระปัจจุทนีก็มีบ้าง ในพระสารัตถปกาลินีก็มีบ้าง ในพระมนโรธปุรณก็มีบ้าง ในพระลีนตถปกาลินีก็มีบ้าง ในพระอรรถกถาฎีกาพระวินัยก็มีบ้าง ในพระธรรมบทก็มีบ้าง ในพระมหาวัคคก็มีบ้าง ในพระธรรมมหากถาก็มีบ้าง ในพระมรุตตวิลาสินีก็มีบ้าง ในพระธรรมชาตคก็มีบ้าง ในพระชินาลังการก็มีบ้าง ในพระสารัตถทีปนีก็มีบ้าง ในพระพุทธรวงค์ก็มีบ้าง ในพระสารสังคหก็มีบ้าง ในพระมิลินทปัญหาก็มีบ้าง ในพระปาลายะก็มีบ้าง ในพระมหานิทานก็มีบ้าง ในพระอนาคตวงค์ก็มีบ้าง ในพระจริยาปิฎกก็มีบ้าง ในพระโลกบัญญัติก็มีบ้าง ในพระมหากัลป์ก็มีบ้าง ในพระอรุณวดีก็มีบ้าง ในพระสมันเตปาสาทิกาก็มีบ้าง ในพระวิสุทธีมคคก็มีบ้าง ในพระลักษณาภิธรรมก็มีบ้าง ในพระอนุฎีกาทิงธรรมก็มีบ้าง ในพระสารีริกพิณัจฉัยก็มีบ้าง ในพระโลหุปัตติก็มีบ้าง และพระธรรมทั้งหลายนี้เอาออกแลแห่งแล่น้อยแลเอามาผสมกันจึงสมมติว่าไตรภูมิภคานี้แล

พระธรรมทั้งหลายนี้ เจ้าพระญาณไทยอันเป็น กษัตริย์พงศ์ ดังฤาษณ์มาผูก พระคัมภีร์ไตรภูมิภคานี้ไว้? เพราะเหตุท่านนั้นทรงพระปฏิภาณไตรธรรม ๖ ได้ฟังได้เรียนแต่สำนักนิพระสังฆเจ้าทั้งหลายคือ พระมหาเถรณัฐพงศ์ เป็นอาทิครู เรียนแต่โอโนมทสี่ และพระมหาเถรธรรมपालเจ้าบ้าง พระมหาเถรลัทธธเจ้าบ้าง พระมหาเถรพุทธพงศ์เจ้าบ้าง พระมหาเถรปัญญานันทะบ้าง เรียนแต่ราชบัณฑิตผู้หนึ่งชื่ออุปเสนราชบัณฑิต ผู้หนึ่งชื่ออทรายราชบัณฑิต เรียนแต่ไกลด้วยสารพิสัย แต่พระมหาเถรพุทธโฆษาจารย์ ในเมืองทริภุชโย ผู้ใดจะปรารธนาสวรรค์นิพพาน จงสดับนิฟังไตรภูมิภคานี้ด้วยทำนุบำรุงอย่าได้ประมาทสักอันตั้งนี้จะได้พบพระศรีอารยไมตรีเจ้า เมื่อจะลงมาตรัสแก้ลัพพัญญูณในโลกนี้แล”

อวสานพจน์

“แต่นี้ไว้ไตรภูมิภคานี้เมื่อใดได้? ปีระกา คักราช 23 ได้ในเดือน 10 เพ็ง วันพฤหัสบดีมฤคเสียรนักษัตร ผู้ใดรับไว้? พระญาณทัษผู้เป็นหลานปู่พระญาณทัษผู้เสวยราชย์ในเมืองศรีสัชชาลัยแลสุโขทัย ผู้เป็นหลานแก่พระรามราชอันเป็นสุริยพงษ์ เพื่อได้กินเมืองศรีสัชชาลัยอยู่ได้หกเข้า จึงใส่เพื่อความไภรอกพระอภิธรรม แลจะใคร่เทศนาเฉพาะแก่แม่เอาคนหินจักใคร่จำเรียวพระธรรมโสธ ธรรมไตรภูมิภคานี้เอาออกแต่คัมภีร์ใดบ้างสิ้นอันว่าไตรภูมิภคานี้เอาออกแต่อัฐกถาฎีกาพระจตุลมารคนั้นสเล็กน้อย อัฐกถาฎีกาพระอภิธรรมมาตาร อัฐกถาพระอภิธรรมมัตถสังคหะในคัมภีร์ฝ่งนี้ พระมังคลวิลาสินี พระปัจจุทนี พระสารัตถปกาลินี พระมนโรธปุรณ พระลีนตถปกาลินี อัฐกถาฎีกา พระวินัยปิฎก พระธรรมมหารกถา พระธมรัตวิลาสินี พระธาตักฎีกา พระชินาลังกา พระโพธิวงษ์ พระสารสังคหะ พระอภิธัมมัตถสังคหะ พระอภิธรรมมาตาร พระมิลินท พระธรรมททยพระมหานิทาน พระพุทธรวงษ์ พระอนาคตวงษ์ พระจริยาปิฎก พระธรรมบท พระโลกบัญญัติ พระมหากัลป์ พระอรุณวดีสูตร พระสมมนปาสาทิกา พระวิสุทธีมรรค

พระลักษณะภริธรรม พระอนุปติกา พระโลกุปัติ
พระสารีริกพินีสัย พระธรรมพูนนี้เอาออกแต่ละอันละ
น้อยมาผสมกันจึงขึ้นชื่อไตรภูมิ พระธรรมนี้พระเจ้าลัทธย
เป็นกษัตริย์พงษ์ หากเป็นครูเรียนในสำนักนิพระมหาเถร
อโนมทัสสี เรียนในพระมหาเถระธรรมบาล เรียนใน
พระมหาเถรลัทธยส เรียนในมหาเถรณวินวงษ เรียน
ในจรจชญาณินทสเสธเรียนในอุปเสนราชบัณฑิตย
เรียนแต่ไกลด้วยสารพิสัยในมหาเถรพุทธโฆสาจารย์
ผู้อยู่ในเมืองทริภุชชัย”

**แต่กำเนิดความรู้ที่สำคัญยิ่งที่ปรากฏในไตรภูมิ
พระร่วงนั้นมี 7 ประการคือ**

1. รู้ด้วยตาหู
2. รู้ด้วยหูฟัง
3. รู้ด้วยจมูกดมกลิ่น
4. รู้ด้วยลิ้นชิมรส
5. รู้ด้วยกายสัมผัส
6. รู้ด้วยร่างกายแต่ให้รู้รสค้นหา
7. รู้ด้วยใจรำพึง คำนึงคิด

ในบรรดาความรู้ที่เกิดจากแหล่งทั้ง 7 นี้ ความรู้ที่
เกิดจาก ตาหู ฟัง จมูกดมกลิ่น ลิ้นชิมรส กายสัมผัส
“เป็นของจริงยิ่งกว่าใจเห็น”

เมื่อรวมแหล่งกำเนิดความรู้ทั้งปวงตามที่ปรากฏ
ในวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัยแล้ว สรุปได้ว่าความรู้ที่แท้
จริงเกิดจาก “ตรับตรึงตรองปฏิบัติ” “อันพิจารณาเห็น”
จน “รู้จะแจ้งเจนใจเป็นอันดีแล”

วรรณคดีสมัยอยุธยาให้ความรู้ด้านญาณวิทยา
ไว้ตามที่ปรากฏใน (ลิลิตยวนพ่าย ว่า ตาหู ฟัง จมูก
ดมกลิ่น ลิ้นชิมรส กายสัมผัส และใจคิด) ในลิลิต
พระลอมีข้อความว่า “ตาไปใจส่งแล สองที่พิศจงแท้
ถี่ถ้วน เข็บจการ” อันมีความหมายว่า ด้วยตาหู และใจ
คิดพิจารณา ก็จะได้เห็นความจริง การรู้แจ้งเห็นจริงด้วย
ตนเองอันเป็นบ่อเกิดของการรู้ความจริงนี้ ในบทละคร

เรื่อง นางมโนห์รา ก็มีกลอนกล่าวไว้ว่า “เหวยเหวยตา
พราหมณ์โหรา จะให้นางมาฟังด้วยหู จะให้นางมาดู
เอาแก่ตา”จน ลูกแจ้งใจแล้ว พระพันปี” ในวรรณคดี
เรื่อง สังข์ทอง ของสมัยอยุธยาตอนปลาย

วรรณคดีสมัยธนบุรี ให้ความรู้ด้านญาณวิทยาไว้
ในปาจิตกุมารกลอนอ่านว่า “เป็นแต่ฝันยังไม่มันเหมือน
ตาเห็น”

“ตาเล่าก็เหมือนเอามาพูดอวด
มันยิ่งยวดเกินอย่างจะกฎหมาย
ไม่เชื่อตา ก็ให้ถามเอาคำยาย
สงสัยใจไปดูให้เห็นเป็นขวัญตา”

“ฤๅได้เห็นฤๅอย่างไรท่านยายข้า
เห็นกับตาได้ยืนกับหูจริงจริงหรือ
ฤๅได้ข่าวคนมาเล่าเป็นความลือ
ถ้าเห็นจริงจะนับถือจนวันตาย”

“อันตัวตายได้ไปดู
รู้ก็รู้เห็นก็เห็นจึงกล่าวสาร
จึงกราบทูลมูลจริงให้แจ้งการ”

“ดูจนสุดในวิมุติที่สงสัย”

“จะไปเยี่ยมพอให้รู้เต็มหูตา”

ความที่ยกมานี้ชี้ให้เห็นว่าความจริงนั้นรู้ได้ด้วย
ตาหู ฟัง จมูกดมกลิ่น ลิ้นชิมรส กายสัมผัส และใจคิด
พิจารณาแล้ว “กรองสังเกตที่เหตุผล” จน “ประจักษ์
ใจจริงจางไม่คลั่งแคลง” “พระเห็นเหตุแจ่มแจ้ง ไม่แฝง
เฟื่อง”

ดังตัวอย่างการตรวจสอบความจริงในบทละคร
เรื่องรามเกียรติ์ ของ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
ตอน ท้าวมาลีราชว่าความ ดังนี้

◎ เมื่อนั้น	พระทรงทศธรรมรังสี
พิพากษาตัดสินคดี	ไม่ควรอสุริติดใจ
มิใช่แต่มาตุลี	เทวีจันทรเท้าไทร
รู้เห็นเป็นสามภพไตร	เจ้าติดใจผิดประเวณี

อันจะแคลงว่านางอยู่กลางป่า นัดดาไปได้มารศรี
 นั้นชอบแต่ผิวไม่มี นาริตกอยู่เอกรา
 นี้ถามสิดาว่าเจ้าลัก ทศพัทตร์ว่าได้มาแต่ป่า
 ฝ่ายรามว่าเป็นภรรยา สิบเทवासุมพาที
 กลับซัดให้การถึงเจ้า ว่าลักพาเมียเขาหนี
 เห็นว่าเจ้าลักเทวี สิดาเป็นเมียรามมา
 จึงปรึกษาให้เจ้าส่ง คงแสร่วมร่วมเสนาหา
 คือผิดอย่างไรให้ว่ามา ทำตามปรึกษาบัดนี้”

การรู้ความจริงปรากฏในปาจิตกุมารกลอนอ่าน
 ยังได้กล่าวถึงการรู้ความจริงด้วย “ทิพเนตร” และ
 “ญาณ” อีกว่า “แล้วเล็งเห็นทิพเนตรแจ้งกระจ่าง”
 “พระอาจารย์เล็งญาณก็แจ้งรู้” สอดคล้องกับที่ท้าวมาลี
 วราช “สอดส่องดู” ก็ทำให้รู้ความจริงได้ การจะมีทิพ
 เนตรได้ ก็ต่อเมื่อปฏิบัติธรรมเป็นอันดีแล้ว

วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ ได้เสนอว่าการพิสูจน์
 ความจริงนั้นต้องกระทำด้วยตนเองจน “แจ้งประจักษ์
 ใจนา” ดังที่ อามุหะซันในนิทรราชาคริต เมื่อได้รับคำสั่ง
 สอนของมารดาที่ว่า

“เพื่อนกินสิ้นทรัพย์แล้ว แหนงหนี
 หาง่ายหลายหมื่นมี มากได้
 เพื่อนตายถ่ายแทนชี วาอาตม์
 หายากฝากผีไใช้ ยากแท้จักหา”
 อามุหะซันได้ทดลองพิสูจน์ด้วยตนเองตั้งความว่า
 “มารดากล่าวนี้ ควรนักร หนาเอย
 แต่ลูกใครเห็นประจักษ์ จิตแท้
 จักไปเที่ยวสุทัก ถามไถ่
 เพื่อจักสมคิดแม่ บ่ได้ตามกรรม ฯ”

จากนั้นอามุหะซันก็ดำเนินการตามที่ได้คิด

“กล่าวถ้อยคำเสร็จแล้ว รีบออกจากบ้านแล้ว
 คลาดเข้าเขตต์คาม เพื่อนนา ฯ
 ถามหาเพื่อนทุกบ้าน ตามระยะโดยด้าน
 นำแลหลังเมืองฯ”

และก็ประจักษ์แจ้งเห็นจริงว่า

“ป่วยการเปลืองแรงเร็ว เทียวทุกบ้านย่านทาง
 สางสืบเสาะทุกซอก ทางจรลจรจรจรดล วนเวียนเทียว
 ทั่วจบ สบแก่คิดบิดพราง บางคนซ่อนกายมิด บางมีกิจ
 กังวล บางคนว่าจนยาก บางคนบากหน้าเป็นน เชื่อน
 ฉันเช่นบรู๊จัก บถามทักปราศรัย บางคนใจร้ายรอง ให้
 ทูบถองโอบยตี ล้างไมตรีกรุณา ฝ่ายอาบู่เห็นวิกล ยลดจ
 มารดากล่าว ออกผะผ่าวรำพึง คะนึ่งนิกสังเวช เหตุสิ้น
 ทรัพย์อัปภาคย์ เพื่อนชักฉากทันตา จึงกลับมาบ้านตน
 ทุกข์ทันทนโคกเศร้า เข้าห้องหับตนหาย ไปวางวายทุกข์
 ร้อน เล็บแรงเจ็บจิตช้อน ออกโอดอกกอกเอย”

ในวรรณคดีไทยทุกยุคทุกสมัยล้วนแต่กล่าว
 ถึงอริยสัจสี่ อันเป็นความจริงสี่ประการของชีวิต
 ตามที่ปรากฏเป็นตัวอย่างใน **ลิลิตยวนพ่าย** ว่า
 ทุกขสัจย สมุไทยสัจย นิโรธสัจย มรรคสัจย

ทุกขสัจย คือ ปัญหา ข้อขัดแย้ง ข้อเดือดร้อน
 ความเร่าร้อน ความทุรนทุราย ความติดขัด

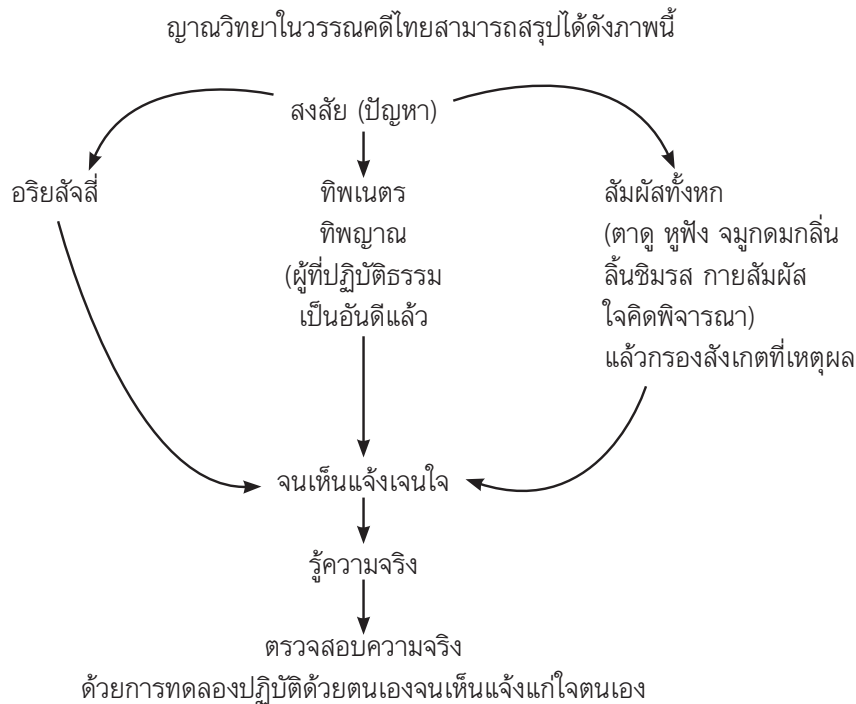
สมุไทยสัจย คือ สาเหตุของความทุกข์อันได้แก่
 กิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความไม่รู้
 เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ความไม่รู้เรื่องกฎแห่ง
 กรรม ความไม่รู้อริยสัจสี่ ความไม่รู้เหตุปัจจัยของการ
 เกิดสรรพสิ่งต่าง ๆ

นิโรธสัจย คือ ความสิ้นสุดความทุกข์มีแต่ความสุข
 ความสงบ ความเย็น ไม่ทุรนทุรายใจ ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่
 หลง เป็นสภาพที่มั่นคงเรียกว่า นิพพาน

มรรคสัจย คือ ทางปฏิบัติแปดประการร่วมกันที่จะ
 ทำตนให้ถึงซึ่งนิพพาน คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ
 การพูดชอบ การกระทำชอบ การประกอบอาชีพชอบ
 ความเพียรชอบ การมีสติชอบ และการมีสมาธิชอบ

มองอีกแง่หนึ่งอริยสังขีประการนี้ คือ วิธีการคิดแก้ปัญหาหรือการคิดค้นหาความจริงอย่างมีระบบเป็นขั้นเป็นตอน ด้วยการรู้ปัญหา วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา กำหนดเป้าหมายของการแก้ปัญหาหรือสภาพที่สิ้นสุดของปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาอันเป็นรากฐานของวิธี

การแก้ปัญหาหรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์สามารถรู้ความจริงได้ด้วยวิธีการตามขั้นตอนทั้งห้า คือ กำหนดปัญหา ตั้งสมมติฐาน รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และสรุปความจริงจากข้อมูลที่วิเคราะห์ได้ว่าเป็นไปตามสมมติฐานหรือไม่เป็นไปตามสมมติฐาน

สรุป

จากการวิเคราะห์ญาณวิทยาในวรรณคดีไทยสามารถกล่าวได้ว่า การรู้ความจริงจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีความสงสัยมีปัญหาแล้วใช้ตาหู ฟัง จมูกดมกลิ่น ลิ้นชิมรส กายสัมผัส ใจคิดพิจารณา แล้วกรองสิ่งเกตุที่เหตุผลจนเห็นแจ่มแจ้งเป็นอันดีหรือรู้ความจริง ด้วยอริยสังขีหรือทิพญาณ ดังที่รัชกาลที่สอง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพรรณนาไว้ในเรื่องสังข์ทองว่า

“มาจะกล่าวบทไป ถึงท้าวสหสนันย์นัไตรตริงษา ทิพอาสน์เคยอ่อนแต่ก่อนมา กระด้างดั่งศิลาประหลาดใจ จะมีเหตุมันแมนในแดนดิน อมรินทร์เร่งคิดสงสัย จึงสอดส่องทิพเนตรดูเหตุภัย ก็แจ้งใจในนางรจนา” แล้วตรวจสอบความจริงด้วยการทดลองปฏิบัติด้วยตนเองจนเห็นแจ่มแจ้งแก่ใจตนเอง

การนำมาใช้

1. การหาความจริงด้วยการแก้ปัญหาตามขั้นตอนทั้งสี่ของอริยสังขีนี้ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ได้นำมาใช้เป็นวิธีสอนเรียกว่า วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสังขี และท่านได้เสนอให้เป็นวิธีสอนแม่บทของครูไทย
2. การหาความจริงด้วยการแก้ปัญหาตามขั้นตอนทั้งสี่ของอริยสังขี เช่นกัน ศาสตราจารย์ ดร. สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ นำมาสร้างเป็นทฤษฎีบริหาร เรียกว่า การบริหารตามหลักอริยสังขี และได้ใช้บริหารงานวิชาการของสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา ทำให้สร้างข้อสอบใหม่ ๆ ได้ใช้จนปัจจุบันนี้ เช่น แบบทดสอบวัดความซื่อสัตย์และใช้บริหารงานวิชาการของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จนสร้างมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ศูนย์

องค์กรฯ อำเภององค์กรฯ จังหวัดนครนายก ได้สำเร็จ และสร้างหลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไปของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่เป็นหลักสูตรแบบ บูรณาการได้สำเร็จ ใช้มาจนปัจจุบันนี้

3. การแก้ปัญหาอย่างมีระบบตามขั้นตอนทั้งสี่ของ อริยสัจนี้ ควรนำมาใช้พัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา ของไทยให้มีทักษะการรู้คิดในการแก้ปัญหา เพราะ ทักษะดังกล่าวนี้เป็นทักษะพื้นฐานที่สำคัญของผู้ เป็นผู้บริหาร ผลการวิจัยของ อรรถ ปรารภปุตะลุง (2553) พบว่าผู้บริหารสถานศึกษาไทยมีทักษะดัง ก่อหน้านี้ต่ำมาจากคะแนนเต็ม 8 สอบได้เพียง 1.4 เท่านั้นควรต้องรีบพัฒนาอย่างยิ่ง
4. ล้มผัสทั้งหกนั้น ได้แก่ ตา ดู หู ฟัง จมูกดมกลิ่น ลิ้น ลิ้มผัส กายสัมผัส และใจคิดพิจารณา แล้วกรอง

ด้วยเหตุผลจนเห็นความจริง รู้ความจริงและตรวจสอบ ความจริงด้วยการปฏิบัติด้วยตนเอง ควรนำมา ใช้พัฒนาผู้เรียนของไทยทุกระดับให้เป็นบุคคล ผู้มีลักษณะดังกล่าวนี้ก็จะทำให้ได้คนไทยที่มี คุณภาพ

5. วิธีการแก้ปัญหาตามขั้นตอนทั้งสี่ของอริยสัจได้แก่
 1. การกำหนดปัญหา(ทุกข์) 2. การวิเคราะห์หา สาเหตุของปัญหา (สมุทัย) 3. การกำหนดเป้าหมาย ของการแก้ปัญหา (นิโรธ) และ 4. วิธีการแก้ปัญหา (มรรค) ควรนำมาบรรจุในหลักสูตรการศึกษาของ ไทยเพื่อพัฒนาคนไทยให้สามารถแก้ปัญหาเป็น อย่างมีระบบตามสี่ขั้นตอนของอริยสัจ

ศ.ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรณานุกรม

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2551). **ประวัติศาสตร์แห่งชาติ “ซ่อม” ฉบับเก่า “สร้าง” ฉบับใหม่**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยธนบุรี**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2547). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร : ชันพรี้นติ้ง.
- อรรถ ปรารภปุตะลุง. (2553). **ตัวแปรเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้บริหารที่ส่งผลต่อระดับคุณภาพการบริหารงานของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน**. วิทยานิพนธ์ ศษ.ด. (การบริหารการศึกษา). นครราชสีมา : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล.

อภิปรัชญาในวรรณคดีไทย

ความหมาย

อภิปรัชญาในวรรณคดีไทย (Metaphysics in Thai Literature) หมายถึงความจริงของสิ่งที่มีอยู่ ความจริงเกี่ยวกับสากลโลกหรือจักรวาล กำเนิดของสิ่งต่างๆ องค์ประกอบของสิ่งต่างๆ ที่ปรากฏ ในวรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย อยุธา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

อภิปรัชญาเป็นศาสตร์ที่ค้นหาความจริงของสิ่งที่มีอยู่ ธรรมชาติของสิ่งที่มีอยู่ สมบัติของสิ่งที่มีอยู่ ความจริงเกี่ยวกับสากลโลกหรือจักรวาล กำเนิดของสิ่งต่างๆ องค์ประกอบสิ่งต่าง ๆ

วรรณคดีไทยทั้งสี่สมัยคือ สุโขทัย อยุธา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ให้ความรู้ด้านอภิปรัชญาไว้ดังต่อไปนี้

ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงได้บรรยายอภิปรัชญาไว้ดังนี้

1. องค์ประกอบของสรรพสิ่ง

ไตรภูมิพระร่วงแบ่งสรรพสิ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

1. สัตว์ ประกอบด้วย

- ก. สัตว์เดรัจฉาน เช่น ราชสีห์ ช้าง ม้า ปลา ครุฑ นาค
- ข. เปอต

ค. อสุรกาย

ง. คน

จ. เทวดา

ฉ. พรหม

2. สิ่งที่ไม่เป็นสัตว์ เช่น พืช แม่น้ำ ภูเขา อากาศ โลก ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดาวพระเคราะห์ เป็นต้น

การแบ่งสรรพสิ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังกล่าวก็คือเอาองค์ประกอบที่ต่างกันไปประกอบเป็นสิ่งเหล่านั้น

ในบรรดาพวกสัตว์ ประกอบด้วยสิ่งทั้งหมด 29 สิ่ง มาประสมกัน ก่อให้เกิดเป็นสัตว์ประเภทต่างๆ สิ่ง 29 สิ่งนั้น ประกอบด้วย

1. กระดูกและหนัง
2. น้ำที่ไหลไปมาอยู่ภายในร่างกายของสัตว์
3. ไฟอันเป็นความร้อนทำให้เกิดเป็นเลือดอยู่ในสัตว์
4. ลมเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดเป็นเนื้อเป็นตน
5. ตาใช้ดูสิ่งต่างๆ
6. หูใช้ฟังสิ่งต่างๆ
7. จมูกใช้ดมกลิ่นทั้งหลาย
8. ลิ้นใช้ชิมรสต่างๆ
9. กายอันเป็นส่วนที่ใช้สัมผัสให้รู้จักเจ็บรู้จักปวด
10. รูป คือรูปที่เห็นด้วยตา

11. สัทรูป คือ รูปที่ได้ยิน
12. คันธรูป คือ รูปที่เป็นกลิ่น
13. รสรูป คือ รูปที่เป็นรส
14. โผฏฐัพพรูป คือ รูปที่เป็นสิ่งที่ถูกต้อง
15. อิตถิรูป คือ รูปที่เป็นหญิง
16. ปุริสรูป คือ รูปที่เป็นชาย
17. ทพรูป คือ รูปอันเป็นต้นแก่รูปทั้งหลายอันอยู่ภายใน
18. ชีวิตินทรียรูป คือ ชีวิตอันอยู่ในรูปทั้งหลาย
19. อาหารรูป คือ อาหารที่ใช้กิน
20. ปริจเฉทรูป คือ รูปที่ต่อที่ติดกัน
21. กายวิญญัตติรูป คือ รูปอันรู้แก่ตน
22. วจวิญญัตติรูป คือ รูปอันรู้แต่ปาก
23. รูปัสสสพทวารูป คือ รูปอันรู้พลัน
24. รูปัสสมพทวารูป คือ รูปอันอ่อน
25. รูปัสสกัมมัณญุตวารูป คือ รูปอันควรรูป
26. รูปัสสอุปจยรูป คือ รูปอันให้เป็นอีก
27. รูปัสสสันตติ คือ รูปอันสืบอันแทน
28. รูปัสสชรรตารูป คือ รูปอันแก่อันเก่า
29. รูปัสสนิจา คือ รูปอันบรู๋ยับนพท อันจะใกล้ล้ม

สำหรับสิ่งที่ไม่ใช่สัตว์ เช่น น้ำ อากาศ ต้นไม้ โลก ดวงอาทิตย์ จักรวาล ประกอบด้วย 8 สิ่งผสมกัน ดังนี้

1. ปฐวี คือ ชาติดิน
2. อาปะ คือ ชาติน้ำ
3. เตชะ คือ ชาติไฟ
4. วายะ คือ ชาติลม
5. วัณณะ คือ สีผิว
6. คันธะ คือ กลิ่น
7. รสะ คือ รส รู้ได้ด้วยลิ้นโดยเฉพาะ
8. โอชา คือ มีรสดี อร่อย

2. ความคิดเกี่ยวกับจักรวาล

ในไตรภูมิพระร่วงมีความเห็นว่า จักรวาลเป็นจักรวาลปิด มีกำแพงจักรวาลที่ป้องบอกเขตแดนของจักรวาล จักรวาลมีความกว้างขวางใหญ่โตมากประกอบด้วย 3 ภูมิ หรือ 3 เขตแดนเรียงชิดติดกันดังที่พรรณนาว่า “ฝูงจักรวาลทั้งหลายนี้ 3 อันอยู่ใกล้กัน ดังเกวียน 3 อัน แลวางไว้ข้างกันดังบาตร 3 ลูก อันขว่าไว้ใกล้กันนั้น”

ภูมิทั้ง 3 ที่ประกอบกันเป็นจักรวาลนั้น มีดังนี้

1. กามภูมิ อันเป็นแดนของสัตว์ทั้งหลายที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วยกามตัณหา มีความโลภ ความโกรธ และความหลง
2. รูปภูมิ อันเป็นแดนของพรหมผู้ไม่มีเรื่องกาม แต่ก็ยังมีตัวตนเป็นรูปปรากฏอยู่
3. อรูปภูมิ อันเป็นแดนของพรหมที่ “หาตัวตนปมิได้ ยังมีแต่จิตใจ”

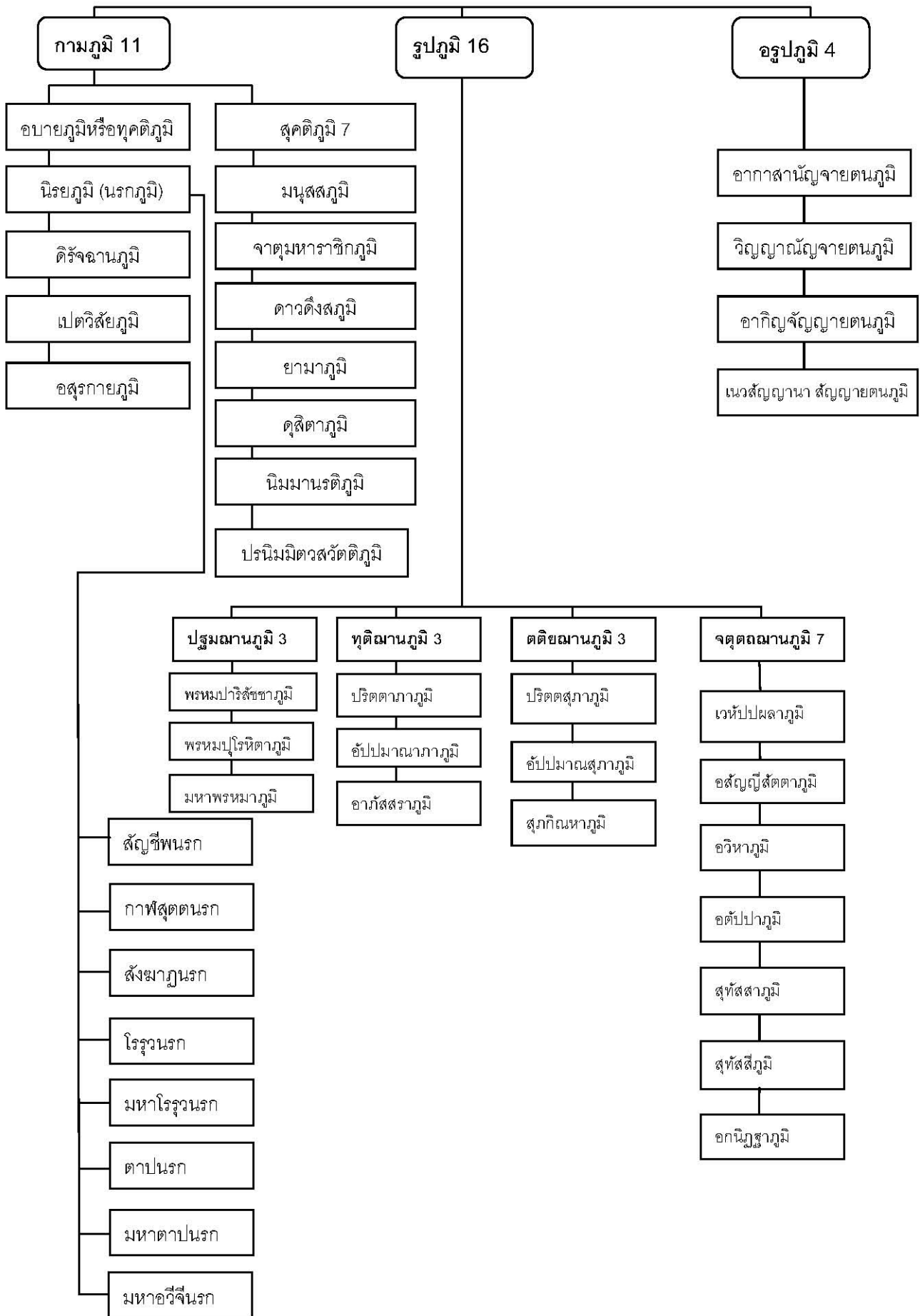
ในแต่ละภูมินั้นยังแบ่งเป็นแดนย่อย ๆ ตามลำดับความสูงต่ำต่างกันอีกรวม 31 ภูมิ ดังแผนภูมิที่แสดงไว้ดังปรากฏในหน้าต่อไป

สัตว์ทั้งหลายจะเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภูมิทั้งสามนั้น การที่สัตว์ตนใดจะไปเกิดอยู่ในภูมิใดก็เนื่องมาจากกรรม คือ การกระทำของสัตว์นั้นว่าทำบุญหรือทำกุศล ทำบาปหรือทำอกุศลด้วยตนเอง ดังที่พรรณนาสภาพของภูมิต่าง ๆ พร้อมด้วยผลกรรมที่กระทำเป็นเหตุให้ไปเกิดในภูมินั้น ๆ

3. สมบัติของสรรพสิ่ง

ในไตรภูมิพระร่วงได้พรรณนาคุณสมบัติ 3 ประการของสรรพสิ่งทั้งปวง ไม่ว่าสัตว์ มนุษย์ เทวดา มหาสมุทร ทะเล ภูเขา ล้วนแต่ “ก็ยิ่งถึงที่อันรู้ฉิบหาย บ่หอนตั้งตรงอยู่หมั่นคงตรงเที่ยงได้เลย” ล้วนแต่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เป็นทุกข์ มีความขัดแย้ง และไม่มีตัวตนที่แท้จริง เป็นแต่สิ่งอันประกอบกันเข้า สมมุติเรียกชื่อกันเท่านั้น

แผนภูมิโครงสร้างไตรภูมิ

4. กำเนิดของสัตว์

ไตรภูมิพระร่วง กล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายล้วนเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภูมิทั้ง 31 ภูมินั้น แล้วแต่กรรม คือ การกระทำของสัตว์แต่ละชนิด ว่าทำบุญทำบาปมากน้อยเพียงใด

สัตว์ต่าง ๆ เหล่านี้ มีที่เกิดได้ 4 ชนิด ดังนี้

1. อัญชโยนิ คือ สัตว์ที่เกิดจากไข่ เช่น งู ไก่ นก
2. ชลามพุชโยนิ คือ สัตว์ที่เกิดในมดลูก มีรกห่อหุ้ม เช่น คน ช้าง ม้า
3. ลังเสทชโยนิ คือ สัตว์ที่เกิดในใบไม้ ละอองดอกบัว หล้าเนา เนื้อเนา เช่น หนอน แมลง บั๊ง ยุง ปลา
4. อุปปาทิกโยนิ คือ สัตว์ที่เกิดเป็นตัวเป็นตนใหญ่โตเลยทีเดียว เช่น พวกรัตนา พวกรพรม ไม่ใช่อย่างสามพวกแรกที่เกิดเป็นตัวอ่อน ตัวเล็ก ๆ แล้วค่อย ๆ ใหญ่โตขึ้น

5. การเกิดมนุษย์

ไตรภูมิพระร่วง พรรณนาการเกิดของมนุษย์ไว้อย่างพิสดารดังนี้

ฝูงสัตว์อันเกิดในมณฑลภูมินี้ ย่อมเกิดในโยนิ 4 อันนั้นทุกอัน โยนิ 3 อันครากาลจึงเกิดได้ ย่อมเกิดในชลามพุชโยนิว่าทุกอันได้ ที่ท้องคนทั้งหลาย อันมีผู้มาเกิดเอาปฏิสนธิมีดังนี้ หญิงทั้งหลายอันยังหนุ่ม และจะควรมีลูกนั้นที่ได้ท้องน้อยภายในแห่งคนแร่งมาเกิดนั้น มีก้อนเลือดก้อนหนึ่งซึ่งหนักอันนั้นผิบุตรนั้นแร่งมาบุตรนั้นแร่งใหญ่แลแดงอย่างลูกผักปลัง ผิเมื่อใดผู้หญิงนั้นถึงระดูโดยเดือนแล้ว แลเลือดไหลออกจากท้องที่นั้นแล้ว แต่นั้นไปเมื่อหน้า 7 วัน ชื่อเขตผู้มีสิ่งอันมาเกิดปฏิสนธิได้ แต่นั้นไปเลือดปมิได้ไหลออกจากท้องที่เคยปรกติดังก่อนเลย แต่ฝูงหญิงทั้งหลายอันไปมีเส้ามิแก่นั้นได้ ควรมีลูกทุกคนแลผู้หญิงอันหาลูกปมิได้นั้น

ได้ เพราะว่าบาปกรรมของคนผู้มาเกิดนั้นแลให้บังเกิดเป็นลมในท้องผู้หญิงนั้น แลลมนั้นหากพัดต้องคัพภะนั้นก็แท้งตาย ลางคัพภะมีติดมีเอ็นในท้องนั้น แลติดแลเอ็นนั้นหากไปกินคัพภะนั้นก็ตาย ทว่าผู้หญิงอันหาลูกปมิได้เพื่อตั้งนั้น ผู้หญิงอันมีครรภ์ด้วยชลามพุชโยนิ เมื่อแรกก่อนเป็นนั้นน้อยนักหนา แลเรียกชื่อว่ากัลละ หัวปีมีเท่านี้ เอาผมคนในแผ่นดินเราอยู่นี้มาผ่าออกเป็น 8 คาบ เอาแต่คาบเดียวมาเปรียบเท่าผมคนในแผ่นดินอันชื่ออุตตรกรุนั้น แลเอาเส้นผมของชาวอุตตรกรุนั้น แต่เส้นหนึ่งชุบน้ำมันงาอันใสงามนั้น มาสลัดเสียได้ 7 คาบ แล้วจึงถืออยู่ น้ำมันนั้นย่อยลงมาปลายผมนั้น ท่านว่ายิ่งใหญ่กว่ากัลละนั้นเลย ทรายอันชื่อชาติอุณาโลมอันอยู่ในดินเขาพระหิมพานต์ แลเส้นขนนั้นยังน้อยกว่าเส้นผมชาวอุตตรกรุนั้นเล่าให้เอาขนทรายอันชื่อชาติอุณาโลมเส้นหนึ่งชุบน้ำมันงาอันใสงาม เอาออกมาสลัดเสียได้ 7 คาบ แล้วจึงถืออยู่ น้ำมันนั้นย่อยลงมาในปลายขนทรายนั้นจึงเท่ากัลละนั้นได้ กัลละนั้นใสงาม นักหนาดังน้ำมันงาอันเพิ่งตัดใหม่ งามดั่งเปรียงประโคนอันแรกออกใหม่ แต่นั้นจึงก่อเป็นลม 5 สิ่งอันถือติดคนนี้ให้แรงก็มาอยู่กัลละนั้น ลมทั้งหลาย 5 สิ่งนั้นมาพร้อมกันทีเดียวแล เมื่อแรกจะก่อเป็นกัลละนั้นมีรูป 8 อัน แลรูป 8 อันนั้นคือ รูปอันหนึ่งว่า ปฐวีรูป อันหนึ่งอันเป็นน้ำชื่อว่า อาโปรูป อันหนึ่งร้อนขึ้น ๆ ชื่อว่าเตโชรูป รูปอันหนึ่งเป็นลมทรงสัตว์ชื่อว่า วาโยรูป อันหนึ่งเป็นตัวชื่อกายรูป อันหนึ่งให้เป็นผู้หญิงชายชื่อ ภาวรูป รูปอันเป็นใจชื่อ หทัยรูป รูปอันหนึ่งให้คงรูปทั้งหลาย ชื่อชีวิตรูป ในรูปฝูงนั้นมี ผิชีวิตอันให้เป็น 3 ก้อนอันเกิดด้วยชีวิตอันให้เป็น 3 อันนั้น เกิดรูปคืออันใดเล่า? ชีวิตอันเกิดในกายรูปชีวิตอันเกิดในหทัยรูปมี 3 อันนั้นมีองค์แล 9 แล 9 เป็นบริวารโสต อันใดสิ้น ? คือ ปฐวี อาโป เตโช วาโย วัฒน โคน โธ รัส โอชา องค์ฝูงนี้ผสมเข้าด้วยกาย

เอากายใส่อีกเป็นคาร์บ 9 ผิแลเข้าในภาว เอภาวอีก เป็นคาร์บ 9 ผิแลเข้าในหทัย เอหทัยเป็นคาร์บ 9 เพื่อ ดั่งนั้น จึงว่ามีแล 9 แล 9 เป็นองค์แก่ชีวิตเพื่อดั่งนั้นได้ 3 เกิดด้วยเมื่อเอาปฏิสนธิแต่อาทิพร้อมกันทีเดียวแลฯ

ฝูงสัตว์อันเกิดในท้องแม่เมื่ออาทิมิรูปเท่าดังกล่าว แล้วนั้นแลฯ อันว่าจักรุรูปแลโสทรูป ฆานรูป ชีวหารูป 5 อันนี้ จึงเกิดโดยอันดับกันชอบกาล แลรูปอันเกิดแต่ กรรมชรูปใส่อาศัยแก่ปฏิสนธิจึงเกิด ถัดนั้น รูปอัน เกิด แต่อาหารชรูปนั้น อาศัยแก่อาหารอันแม่กินจึงบังเกิดรูป รูปฝูงนี้เกิดเมื่อภายหลัง เป็นโดยอันดับกันถ้วน 2 โดยดั่ง กล่าวมานี้แลฯ เมื่อรูปอันเกิดแต่ใหม่อันโสอาศัยแก่ทุติย จิตจึงเกิดนั้น เกิดรูปได้ 8 อัน รูปนั้นชื่อ จิตลิสฏฐาน กลาปแลฯ เมื่อรูปอันเกิดแต่อดุชชรูปนั้น อาศัยแก่จิตติกาล จึงเกิดนั้น เกิดรูปได้ 8 อันโสทรูปอันนั้นชื่อ อดุสฏฐาน กลาปะแลฯ เมื่อรูปอันเกิดแต่อาหารนั้น อาศัยแก่ไอชา รสอันแม่ตนกินเข้าน้ำ นั้นเกิดรูป ได้รูป 8 อันโสทรูป อันนั้นชื่ออาหารสมฏฐานกลาปาแลผิรูปอันจะเกิดเป็น ชายก็ดีเป็นหญิงก็ดี เกิดมีอาทิแต่เป็นกลลละนั้น โดย ใหญ่แต่ละวันแลน้อยครั้งถึง 7 วัน ตั้งแต่เช้าล้างเนื้อนั้น เรียกว่า อัมพุทะ อัมพุทะ นั้นโดยใหญ่ไปทุกวารได้ ครั้ง ได้ถึง 7 วาร ขึ้นเป็นดั่งตะกั่วอันเชื่อมอยู่ในหม้อ ดยถ ชื่อว่า เพลิ เพลินั้นค่อยใหญ่ไปทุกวัน ครั้งถึง 7 วัน แข็งเป็นก้อนดั่งไขไก่ เรียกขนะ ขนะนั้นค่อยใหญ่ไปทุก วัน ครั้งถึง 7 วัน เป็นตุ่มออกได้ 5 แห่งดั่งหูนั้น เรียกว่า บัญจสาขาหุด หุด 7 นั้นเป็นมือ 2 อัน เป็นตีน 2 อัน หุดเป็นหัวนั้นอันหนึ่ง แลแต่นั้นค่อยไปเบื้องหน้าทุกวัน ครั้นถึง 7 วัน เป็นฝ่ามือ เป็นนิ้วมือแต่ (ไป 32) ไป 42 จึงเป็นผม เป็นขน เป็นเล็บตีนเล็บมือ เป็นเครื่องสำหรับ เป็นมนุษย์ถ้วนทุกอันแลฯ แต่รูปอันมีกลางคนไล่ 50 แต่ รูปอันมีหัวได้ 84 แต่รูปอันมีเบื้องต่ำได้ 50 ผสมรูปทั้ง หลายอันเกิดเป็นสัตว์อันอยู่ในท้องแม่ได้ 184 แลกุมาร

นั้นนั่งกลางท้องแม่แลเอาหลังมาต่อหนังท้องแม่ อาหาร อันแม่กินเข้าไปแต่ก่อนนั้นอยู่ใต้กุมารนั้น อาหารอันแม่ กินเข้าไปใหม่นั้นอยู่เหนือกุมารนั้น เมื่อกุมารอยู่ในท้อง แม่ นั้นลำปากหนักหนา ฟิงเกลียดฟิงหนายพันประมาณนัก ก็ขึ้นแลเหม็นกลิ่นติดแลเอื้อน อันได้ 80 ครอก ซึ่งอยู่ใน ท้องแม่อันเป็นที่เหม็นแลที่ออกลูกออกเต้าที่เถ่าที่ตายที่ เร็ว ผุงติด แลเอื้อนทั้งหลายนั้นคนกันอยู่ในท้องแม่ ติด แลเอื้อนฝูงนั้นเริ่มตัวกุมารนั้นไล่ ดุจดั่งหนอนอันอยู่ใน ปลาเนา แลหนอนอันอยู่ในลามกอาจมนั้นแลฯ อันว่า สายไล่ตือแห่งกุมารนั้นกลวงดั่งสายกำนบัว อันมีชื่อว่า อุบล จะงอยไล่ตือนั้นกลวงขึ้นไปเบื้องบนติดหลังท้อง แม่แลขำน้ำอาหารอันใดแม่กินแลไอชารสนั้น ก็เป็น น้ำขุ่มเข้าไปในไล่ตือนั้น แลเข้าไปในท้องกุมารนั้นแล ณะน้อย ๆ แลน้อย 7 นั้นก็ได้กินทุกค่าเช้าทุกวัน แม่จะ ฟิงกินเข้าไปอยู่เหนือกระหม่อม ทับหัวกุมารนั้นอยู่ แล ลำปากหนักหนา แต่อาหารอันแม่กินก่อนไล่ แลกุมารนั้น อยู่เหนืออาหารนั้น เบื้องหลังกุมารนั้นต่อหนังท้องแม่แล นึ่งยงอยู่ในท้องแม่ แลกำมือทั้งสองคู้หัวเข้าทั้งสอง ดู ตัวต่อหัวเข้าทั้งสองเอาหัวไว้เหนือหัวเข้า เมื่อนั่งอยู่นั้น เลือดแลน้ำเหลืองย่อยลงเต็มตนยะหยุดทุกเมื่อแล ทุก เมื่อดุจดั่งลงเมื่อฝนตก แลนั่งกำมือเขาเจ้าอยู่ในโพรง ไม้ั้นแล ในท้องแม่นั้นร้อนนักร้อนหนาดั่งเราเอาใบตอง เข้าจะต้มในหม้อนั้นไล่สิ่งอาหารอันแม่กินเข้าไปในท้อง นั้นไหม้และย่อยลง ด้วยอำนาจแห่งไฟธาตุนั้นร้อนนั้น ส่วนตัวกุมารนั้นบมิได้ไหม้ เพราะว่าเป็นธรรมดาดด้วย บุญกุมารนั้นจะเป็นคนแล บมิไหม้มีตาย เพื่อดั่งนั้นแล แต่กุมารนั้นอยู่ในท้องแม่ บหอนได้หายใจเข้าออกเลย บหอนได้เหยียดตีนเหยียดมือออกดั่งเราท่านทั้งหลาย นี้ลักคาบหนึ่งเลย แลกุมารนั้นเจ็บเนื้อเจ็บตนดั่งคนอัน ท่านชังไว้ในไหอันคับแคบหนักหนา แค้นเนื้อแค้นใจ แล เตือดเนื้อเตือดใจหนักหนา บหอนได้เหยียดตีนเหยียดมือ

ขอออกตั้งเรา ท่านที่เหลือนี่ ลักคนบหนึ่งเลย ดังเราท่าน ทั้งหลายนี้ลักคาบหนึ่งเลยดังเราท่านเอาใส่ไว้ในที่คับ ผิ ไนโหเมื่อแม่แลการนั้นเจ็บเนื้อเจ็บตนดังคนอันท่านชันไว้อันแคบหักหนา แค้นเนื้อแค้นใจแลเดือดเนื้อเดือดใจ หักหนาเหยียดตีนมือ บมิได้ เหยียดตีนเหยียดมือมิได้ตั้ง ท่านเอาใส่ไว้ในที่คับๆ ผิดแลว่าเมื่อแม่เดินไปก็ตี นอนก็ตีพื้นก็ตี กุมารอยู่ในท้องแม่นั้นให้เจ็บเพียงจะตายแล แลอยู่ธระในมือคนอันเมาเหล้า ผิมีมุดจดังลูกงูอันหมองงูเอาไปเล่นนั้นแล อันอยู่ลำบากยากใจดุจตั้งนั้นบมิได้ลำบากดุจดังทรายอันพียงออกแลอยู่ยังห้อยยิมมิดุจดังคนอันเมาเหล้า ยังมีดุจลูกงู อันหมองงูเอาไปเล่นนั้นแล อันอยู่ลำบากยากใจ ดุจตั้งนั้นบมิได้ลำบากแต่สองวารสามวาร แลจะพ้นได้เลย อยู่ยากแล 7 เดือน ลางคาบ 8 เดือน ลางคาบ 9 เดือน ลางคาบ 10 เดือน ลางคน 11 เดือน ลางคนค้ำรบปีหนึ่งจึงคลอดก็มีแล

คนผู้ใดอยู่ในท้องแม่ 6 เดือนแลคลอดนั้นบ่ท่อนจะได้ลักคาบ คนผู้ใดอยู่ในท้องแม่ 7 เดือนแลคลอดนั้น แม่เลี้ยงเป็นคนก็ตี บมิได้กล้าแข็ง บมิทนแดดทนฝนได้แลฯ คนผู้ใดจากแต่นรกมาเกิดนั้น เมื่อคลอดออกตนกุมารนั้นร้อน เมื่อมันอยู่ในท้องแม่นั้นยอมเดือดเนื้อร้อนใจ แลกระหนกระหาย อีกเนื้อแม่นั้นก็พลอยร้อนด้วยโสดฯ คนผู้จากแต่สวรรค์ลงมาเกิด เมื่อจะคลอดออก ตนกุมารนั้นเย็นเย็นเนื้อเย็นใจ เมื่อยังอยู่ในท้องแม่นั้นอยู่เย็นเป็นสุขสำราญบานใจ แลเนื้อแม่นั้นก็เย็นด้วยโสดฯ คนผู้อยู่ในท้องแม่ก็ตี เมื่อถึงจักคลอดนั้นก็ตีด้วยกรรมนั้นกลายเป็นลมในท้องแม่สิ่งหนึ่งพัดให้ตัวกุมารนั้นขึ้นหนบบน ให้หัวลงมาสู่ที่จะออกนั้นดุจตั้งฝูงนรกอันขมบาลกุมติน แลหย่อนหัวลงในขุมนรกนั้นอันลิกได้แลร้อยวานั้น เมื่อกุมารนั้นคลอดออกจากท้องแม่ ออกแลบมิพันตน ตนเย็นนั้นแลเจ็บเนื้อเจ็บตนนักหนา ตั้งข้างสารอันท่านชักท่านเข็นออกจากประตูลักษณะอัน

น้อยนั้น แลคับตัวออกยากลำบากนั้น ผิมีตั้งนั้น ดังคนผู้อยู่ในนรกแล แลภูเขานั่นชื่อคังเคนบรรพตทิบแลแห่งแลบดบั้นนั้นแล ครั้นออกจากท้องแม่ใส่ ลมอันมีในท้องผู้น้อยค่อยพัดออกก่อน ลมอันมีภายนอกนั้น จึงพัดเข้านักหนา พัดเข้าถึงต้นลิ้นผู้น้อยนั้นจึงอย่าครั้นออกจากท้องแม่แต่นั้นไปเมื่อน้ำกุมารนั้นจึงรู้หายใจเข้าออกแล ผิแลคนอันมาแต่นรกก็ตีแลมาแต่ปรตก็ตี มันค้ำนึ่งถึงความอันลำบากนั้น ครั้นว่าออกมากร้อให้แล ผิแลคนมาแต่สวรรค์แลค้ำนึ่งถึงความสุขแต่ก่อนนั้น ครั้นว่าออกมาใส่ก็ย่อมหัวร่อก่อนแล แต่คนผู้มาอยู่ในแผ่นดินนี้ทั่วทั้งจักรวาลอันใดอันอื่นก็ตี เมื่อแรกมาเกิดในท้องแม่ก็ตี เมื่ออยู่ในท้องแม่ก็ตี เมื่อออกจากท้องแม่ก็ตีในกาลทั้ง 3 นั้นย่อมหลงบมิได้ค้ำนึ่งรู้อันใดสักสิ่ง ผุงที่อันมาเกิดเป็นพระปัจเจกโพธิเจ้าก็ตี แลเป็นพระอรหันตาชิณาสพเจ้าก็ตี แลเป็นพระองค์อัครสาวกเจ้าก็ตี เมื่อ ๖ แรกมาเอาปฏิสนธินั้นก็ตี เมื่อ รอ อยู่ในท้องแม่นั้นก็ตี แลสองสิ่งนี้ เมื่ออยู่ในท้องแม่นั้นบ่ท่อนจะรู้หลง แลยังค้ำนึ่งรู้อยู่ทุกอัน เมื่อจะออกจากท้องแม่วันนั้นใส่จึงลมกรรมชวตก็พัดให้หัวผู้น้อยนั้นลงมาสู่ที่จะออกแลคับแคบมาสู่ที่จะออกแลคับแคบแอ่นยันนักหนา เจ็บเนื้อเจ็บตนลำบากนักตั้งกล่าวมาแต่ก่อน แลพลิกหัวลงบมิได้รู้สึกสักอัน บเริ่มตั้งท่านผู้จะออกมาเป็นพระปัจเจกโพธิเจ้าก็ตี ผู้จะมาเกิดเป็นลูกพระพุทธานุเจ้าก็ตี ค้ำนึ่งรู้สึกตนแลบมิหลงแต่สองสิ่งนี้คือ เมื่อจะเอาปฏิสนธิแลอยู่ในท้องแม่นั้นได้แล เมื่อจะออกจากท้องแม่นั้นย่อมหลงดุจคนทั้งหลายนี้แลส่วนว่าคนทั้งหลายนี้ใส่ยอมหลงทั้ง 3 เมื่อควรว่อมสงสารแล

พระโพธิสัตว์เจ้า เมื่อชาติลงมาตรัสแก่ลัทธิปัญญุตญาณ เมื่อแรกเอาปฏิสนธิก็ตี เมื่ออยู่ในคัพพะก็ตี แลเสด็จจากคัพพะมารดาภิบัติ บ่ท่อนจะรู้หลงสักที ย่อมค้ำนึ่งรู้ทุกประการแล เมื่อพระโพธิสัตว์อยู่ในคัพพะ

พระมารดานั้น บมิเหมือนดูคนทั้งหลาย เบื้องหลัง พระโพธิสัตว์ถูกหลังท้องแม่ แลนั่งพแนงเชิงอยู่ ตั้งนัก ปรากฏผู้งามนั้น นั่งเทศนาในธรรมาสน์นั้น ตัวแห่งพระ โพธิสัตว์เจ้านั้นเรื่องงามดั่งทอง เห็นออกมารอง ๆ ดั่ง จะออกมามากนอกร่อง มารดาโพธิสัตว์ก็ดี แลผู้อื่นก็ดี ก็แลเห็นรุ่งเรื่องงามดั่งท่านเอาไหมอันแดงนั้นมาร้อย แก้วขาวนั้นแล เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าเสด็จออกจากท้อง แม่ ลมอันเป็นบุญนั้นบมิได้พัดให้หัวลงมาเบื่องต่ำ แล ให้ตื่นขึ้นเบื่องบนตั้งสัตว์ทั้งหลายนั้น หาบมิได้ เมื่อพระ โพธิสัตว์จะออกจากคัพพะมารดานั้น ๖ เหยียดตื่นแล เมื่อจะออกแล้ง ๖ ลูกยืนขึ้นแล้ว ๖ จึงออกจากท้องแม่ ๖ แล แต่เมื่อ ๖ ยังเป็นแต่มนุश्यทั้งหลายอันมาเกิดใน ท้องแม่นั้น แลจะมีประดุจเป็นโพธิสัตว์เมื่อปัจฉิมชาติ จักได้ตรัสเป็นพระนียบหอนมิเลย แต่ก่อน ๆ โพนไล่ ย่อม เป็นโดยปกติตั้งคนทั้งหลายนี้แล เมื่อโพธิสัตว์เสด็จลงมา เอาปฏิสนธิก็ดี เมื่อ ๖ สมภพก็ดี แผ่นดินไหวได้แลหมื่น จักรวาล ทั้งน้ำอันชูแผ่นดินก็ไหว ทั้งน้ำสมุทรก็ฟุ้งฟอง เขาพระสุเมรุราชก็ทรงอยู่บมิได้ ก็หวั่นไหวด้วยบุญสม ภารพระโพธิสัตว์เจ้า ผู้มาตรัสเป็นพระพุทธเจ้านั้นแล อันว่าปกติคนทั้งหลายนี้ก็ดี องค์พระโพธิสัตว์เจ้าก็ดี ดิรัจฉานทั้งหลายก็ดี ครั้นนี้ออกมาจากท้องแม่แลได้ อันว่าเลือดซึ่งมีอยู่ในอกแม่นั้น เหตุว่าแม่ตนมีใจรักนัก จึงเลือดนี้ในอกของแม่นั้น ก็กลายเป็นน้ำนมไหลออกมา จากอกของแม่ให้ลูกนั้นได้ดูดกิน อันนี้เป็นพิสัยแห่งโลก ทั้งหลายแล อันว่ามนุश्यทั้งหลายนี้ครั้นว่าผู้น้อยนั้นใหญ่ ก็มาอาศัยแก่พ่อแม่ขึ้น เจรจาภาษาอันใด ๆ ก็ดี ครั้นแล ว่าลูกนั้นได้ยินพ่อแม่เจรจาโดยภาษาอันนั้นนั้น ๆ ก็เจรจา ตามภาษาพ่อแม่ขึ้นแล พิวว่าผู้น้อยนั้นเกิดมาแล้วใหญ่ มากล้ำแข็งแล้วได้ ถ้าแล้วบมิได้ภาษาอันใด ๆ เลยได้ กุมารนั้นก็เจรจาภาษาโดยสัจจภาสแล โดยกำหนดท่าน ว่าไว้ต่อได้ 16 ปี จึงอย่านมแล

6. สาเหตุของการตาย

การตายของสัตว์ทั้งหลาย มี ๔ ประการ ดังนี้

1. อายุขัย คือ การตายเมื่ออายุยังน้อย สมควร ตายก็ตาย
2. กรรมขัย คือ การตายเมื่ออายุยังมีควรตาย แต่ก็ต้องมาตาย
3. อุภยขัย คือ การตายเมื่อแก่แล้ว อายุมากแล้ว ก็ตายตามอายุนั้น
4. อุปัจเฉทกรรมขัย คือ การตายเมื่อยังไม่ถึงอายุ ตาย ชีวิตมีความเป็นอยู่ดีกินดี แต่ต้องมาตาย เพราะถูกตี ถูกแทง ตกต้นไม้ ตกน้ำ

7. การแบ่งประเภทมนุษย์

ในไตรภูมิพระร่วง แบ่งประเภทมนุษย์ด้วยเกณฑ์ ต่าง ๆ กันดังนี้

1. แบ่งมนุษย์เป็น 2 จำพวกตามการปฏิบัติตน ดังนี้
 - (ก) อัมธปฤษชน คือ คนที่เป็นพาล คน อับลักษณ์ คนบดสี คนไม่ตี ไม่รู้จักทำบุญ
 - (ข) กัลยาณปฤษชน คือ คนที่ประพฤติดี ประพฤติชอบ
2. แบ่งมนุษย์เป็น 3 ประเภทตามความสามารถ
 - (ก) อภิชาตบุตร คือ บุตร บุคคลที่มีสติปัญญา ความสามารถ มีความเป็นอยู่ดีกว่าบิดา มารดา
 - (ข) อนุชาตบุตร คือ บุตร บุคคลที่มีสติปัญญา ความสามารถ มีความเป็นอยู่เท่าเทียม กับบิดามารดา
 - (ค) อวชาตบุตร คือ บุตร บุคคลที่มีสติปัญญา ความสามารถมีความเป็นอยู่ด้อยกว่า บิดามารดา
3. แบ่งมนุษย์เป็น 4 จำพวก ตามความเป็นอยู่ ดังนี้

- (ก) คนนรก คือ คนที่ไม่มีตีน ไม่มีมือ มีชีวิตอยู่อย่างทุกข์ ทรมานมาก
- (ข) คนเปรต คือ คนที่ยากจนเข็ญใจ ไม่ค่อยมีเสื้อผ้า และเครื่องใช้ ไม่ค่อยมีอาหารกิน ไม่ค่อยทำบุญ
- (ค) คนดิรัจฉาน คือ คนที่ไม่รู้จักบุญบาป ไม่มี ความเมตตากรุณา ไม่เคารพยำเกรงพ่อ แม่ครูอาจารย์ สมณชีพราหมณ์ ผู้ทรงศีล ไม่รักพี่น้อง ทำบาปทุกเมื่อ
- (ง) คนมนุษย์ คือ ผู้รู้ผิดรู้ชั่ว รู้ชอบ รู้จักทำบุญ ละเว้นบาป ว่าง่าย กลัวบาป รักที่รักน้อง กรุณาต่อผู้ตกทุกข์ได้ยาก เคารพนับถือพ่อแม่ ครูอาจารย์ และสมณชีพราหมณ์ ผู้ปฏิบัติชอบ

8. ความจริงสี่ประการ อันได้แก่

1. ความทุกข์ คือ ความขัดแย้ง ความขัดข้อง
2. สาเหตุของความทุกข์ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลงที่ไม่รู้ว่าทุกอย่างไม่คงที่ มีความเปลี่ยนแปลง ย่อมเกิดความขัดแย้ง และไม่มีตัวตนที่แท้จริงของสรรพสิ่งต่าง ๆ
3. สภาพที่สิ้นทุกข์ คือ ความสงบ ความสุข ความเย็น สภาพที่ไม่มี ความโลภ ไม่มีความโกรธ ไม่มีความหลง เรียกสภาพนั้นว่านิพพาน
4. วิธีทางที่ปฏิบัติตนเพื่อสิ้นทุกข์ อันได้แก่ การกระทำ แต่ความดีละเว้นการปฏิบัติชั่ว ทำให้ให้อิสระ ไม่ยึดติดต่อสิ่งใด ๆ ทำให้ใจให้สว่าง สะอาดสงบ ทำบุญ ละเว้นบาปปฏิบัติตนโดยมีสติ ไม่ประมาท เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

9. ความวิบัติและความอุปัติ

สรรพสิ่งทั้งปวงในจักรวาลมิได้เที่ยง ย่อมพินาศไปด้วยไฟ น้ำ ลม แต่วิบัติด้วยไฟเกิดบ่อยครั้งกว่าน้ำและ

ลม เกิดจากไฟ 7 ครั้ง เกิดจากน้ำ 1 ครั้ง เกิดไฟ 64 ครั้ง เกิดจากน้ำ 8 ครั้ง เกิดจากลม 1 ครั้ง ไฟทำลายล้างกามภูมิ 11 ชั้น และรูปภูมิ 3 ชั้น แรกน้ำทำลายล้างกามภูมิ 11 ชั้น รูปภูมิ 6 ชั้น ลมทำลายล้าง กามภูมิ 11 ชั้น รูปภูมิ 9 ชั้น

เมื่อโลกจะถูกทำลายนั้น เป็นเพราะมนุษย์ไม่อยู่ในศีลธรรม ไล่ฆ่าฟันกันอย่างไม่เลือกหน้า ธรรมชาติวิปริต ผ่นฟ้าไม่ตก การเพาะปลูกไม่ได้ผล เมื่อเกิดอาการดังกล่าวนี้ ผู้มีปัญญาควรเร่งทำความดีเพื่อจะได้ไปเกิดในสวรรค์และพรหมโลกที่ไฟไหม้ไม่ถึง

ความวิบัติ เริ่มต้นจากพระอาทิตย์ขึ้นที่ละดวง ความร้อนเพิ่มขึ้นตามลำดับ น้ำในแม่น้ำลำคลองแห้งขอด จนพระอาทิตย์ขึ้นพร้อมกัน 7 ดวง ปลาใหญ่ 7 ตัว ที่ทะเลสีทันดรไหม้ น้ำมันปลาละลายไฟติดไหม้ เขาอัสสกรรณ ชมพูทวีป และทุกสิ่งทุกอย่างจนถึงชั้นพรหมก็หยุด จากนั้นก็มีฝนตกลงมาน้ำท่วมมนุษย์โลกจนถึงพรหมก็หยุด มีลมพัดเวียนรอบน้ำเพื่อมิให้ล้นออกมา น้ำท่วมตรงตัวอยู่อย่างนั้นนานถึงสองไชยหนึ่งจากนั้นก็มิลมพัดให้น้ำแห้งจนหมด

ความอุปัติ เมื่อน้ำแห้งแล้วของเหลวก็กลายเป็นของแข็งเกิดมีทุกอย่างตามสภาพเดิม

ความคิดดังกล่าวนี้มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีสมัยสุโขทัย อัยยยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้ วรรณคดีไทยทุกยุคสะท้อนความคิดด้านอภิปรายญาไว้ดังนี้

1. จักรวาล จักรวาลเป็นจักรวาลปิด มีกำแพงจักรวาลที่บ่งบอกเขตแดนของจักรวาล จักรวาลมีความกว้างขวางใหญ่โตมาก ประกอบด้วย 3 ภูมิ หรือ 3 ภพ ดังข้อความที่พบอยู่ในวรรณคดีไทย เรื่อง **นันทปณนทสูตร** คำหลวงของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรว่า **“ธกกระทำตรีภพทั้งสามคือ กามภวา รูปภวะและอรุภพทั้งปวงไล่”** ความคิดเรื่องภูมิทั้งสามนี้ มีที่มาจาก **ไตรภูมิ**

พระร่วงวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย ครั้นสมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ความคิดดังกล่าวนี้ก็ยังคงมีสืบเนื่องต่อมา

กามภูมิ หรือกามภวา เป็นแดนของสัตว์ที่มีชีวิต อยู่ด้วยกาม ตัณหา มีความโลภ ความโกรธ ความหลง ประกอบด้วย นรกภูมิ มนุษย์ภูมิ และสวรรค์ภูมิ

รูปภูมิ หรือรูปภวา เป็นแดนของพรหมผู้ไม่มีเรื่อง กาม แต่ยังมีตัวตนเป็นรูปปรากฏอยู่

อรุณภูมิหรืออรุณภพ เป็นแดนของพรหมที่ไม่มีตัวตนมีแต่จิต

ความคิดเรื่องภูมิทั้งสามนี้มีอยู่ในวรรณคดีไทยแทบทุกเรื่อง ดังเช่น

ใน **ลิลิตยวนพ่าย**มีโคลงกล่าวถึงไตรภพ ไว้ว่า

“พระมามลายโคกหล้า	เหลือสุข
มาตรยกไตรภพฤ	ร่าได้
พระมาบรรเทาทุกข	ทุกสิ่ง เสบยแฮ
ทุกเทศทุกท้าวไท	นอบเนื่อง”

ใน **ลิลิตพระลอ** มีข้อความเกี่ยวกับเรื่องไตรภพว่า

“โฉมผจญสามแผ่นดินแพ	งามเลิศงามล้วนแล
รูปต้องติดใจ	บารนี้”

สรรพสิ่งทั้งหลายมีคุณสมบัติอย่างไร มีคำตอบไว้แทบทุกแห่งในวรรณคดีไทย อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังที่โคลงลิลิตพระลอ พรรณนาว่า

“สิ่งใดในโลกล้วน	อนิจจัง
คงแต่บาปบุญยัง	เที่ยงแท้
คือเงาติดตัวตรึง	ตรึงแน่น อยู่เนา
ตามแต่บุญบาปแล	ก่อเกื้อรักษา”

ความเชื่อเกี่ยวกับกฎแห่งกรรมนี้มีอยู่เสมอในวรรณคดีไทย ดังเช่น นิราศนรินทร์ มีโคลงว่า

“รอยบุญเราพร้อมพอง	ภพกัน
บาปแบ่งสองทำทัณฑ์	เท่าสร้าง
เพลงพราดลัต์ว์จำผัน	พลัดคู่ เขาฤ
บุญร่วมบาปจำร้าง	นุชร้างแรมไกลฯ

ใน **โคบุตร**สุนทรภู่พรรณนาถึงกฎแห่งกรรมว่า

“คือเวรกรรมทำมาจึงฆ่ากัน
ชินฆ่าฟันอีกก็เห็นเป็นเวรไป
เหมือนกงเวียนเวียนกำดูซ้ำซาก
กรรมวิบากนี้ก็ตรงอย่าสงสัย
ทำอย่างไรได้อย่างนั้นเห็นมันใจ
เป็นเวรไปตั้งกับไม่นับปี”

กรรมดีย่อมส่งผลให้บุคคลได้รับความดีมีความสุข กรรมชั่วย่อมส่งผลให้บุคคลได้รับทุกข์มีพหรรณาอยู่ทั่วไปในวรรณคดีไทยทุกสมัย

การนำมาใช้

การเข้าใจความจริงของสรรพสิ่งที่มีอยู่ จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษาทำความเข้าใจ ทำให้ชีวิตมีความสุข ความสงบร่มเย็น โดยเฉพาะความเข้าใจเรื่อง อริยสัจสี่ จะเป็นทางทำให้บุคคลถึงซึ่งนิพพานที่สามารถเกิดขึ้นได้ทุกคน ในเวลานี้ขณะนี้ ดังที่ท่านพุทธทาสได้กล่าวไว้ ในสถานศึกษาต่าง ๆ ของไทย ควรมีหลักสูตรให้นักเรียน นักศึกษาได้เรียนอภิปรัชญาในวรรณคดีไทย เพราะนอกจากจะทำให้เข้าใจอภิปรัชญาของสังคมไทยแล้วยังได้เรียนอรรถรสภาษาวรรณคดี บทกวีไพเราะที่กวีได้รจนาไว้ ทำให้การเรียนวรรณคดีไทยมีความสุข เพลิดเพลิน และได้รับความคิดด้านอภิปรัชญา

ศ.ดร.สำเริง บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรรณานุกรม

- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยธนบุรี**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2547). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร : ชันพรีนติ้ง.

จริยศาสตร์ในวรรณคดีไทย

ความหมาย

จริยศาสตร์ในวรรณคดีไทย (Ethics in Thai Literature) หมายถึง ความคิดที่ว่าด้วยความสุภาพ ความดี ความถูกต้อง การประพฤติ การปฏิบัติตนให้เหมาะสมและสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรดำเนินชีวิตไปให้ถึงที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

ความเป็นมา

ผู้คนแต่ละชุมชนย่อมมีความสงสัยและหาคำตอบในปัญหาที่เขาสงสัยการหาคำตอบในปัญหาที่สงสัยเรียกว่า ปรัชญา ผลที่ได้เป็นสาระปรัชญา ซึ่งแบ่งได้เป็นสาขาตรรกศาสตร์ ญาณวิทยา อภิปรัชญา จริยศาสตร์ การเมือง และการศึกษา คนไทยก็คิดถึงปรัชญาและเรียนรู้ปรัชญาของชุมชนอื่น เช่น เรียนรู้ปรัชญาของอินเดีย จีน แล้วนำมาหล่อหลอมเป็นความคิดปรัชญาของไทย แต่ไม่มีการเขียนความคิดทางปรัชญาไว้เป็นการเฉพาะตัว เช่น ปรัชญาอินเดีย ปรัชญาจีน ปรัชญากรีก ปรัชญาตะวันตก ความคิดทางปรัชญาของคนไทยจะสอดแทรกอยู่ในเอกสารต่าง ๆ โดยเฉพาะในวรรณคดีไทย สมัยต่าง ๆ เช่น วรรณคดีสมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และ

รัตนโกสินทร์

จริยศาสตร์ในวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัยมีมากมาย และเป็นหลักจริยศาสตร์ประเภท คำสั่งเด็ดขาดตามแนวของคานท์ นักปรัชญาชาวเยอรมันที่ว่า “จงทำ” แต่ความคิดของคานท์ดังกล่าวนี้ เกิดทีหลังจริยศาสตร์ในสมัยสุโขทัยถึงประมาณ ๔๓๒ ปีที่ปรากฏอยู่ดังหลักฐานในจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า “วันเดือนดับ เดือนออกแปดวัน วันเดือนเต็ม เดือนบ่าง แปดวัน ฝูงปู ครูเถรมหาเถรขึ้นนั่งเหนือขดาร์ นีสวดธรรมแก่อุบาสกฝูงถั่วยวจำศีล” “พ่อขุนรามคำแหง...หาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รู้บุญรู้ธรรมแท้แก่คน อันมีในเมืองไทย” พ่อขุนรามคำแหงก็ทรงปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมเป็นเยี่ยงอย่างแก่พสกนิกรของพระองค์ท่าน จึงทำให้คนในเมืองสุโขทัย “ไพร่ฟ้าหน้าใส” มีความสุข “มักทานมักทรงศีล มักโอยทาน” “บ่เข้าผู้ลักมักผู้ช้อน เห็นข้าวท่านบ่ใครพิน เห็นสินท่านบ่ใครเดือด” คำสอนที่ถือได้ว่าเป็นตำราจริยศาสตร์เล่มแรกของไทยโดยแท้ คือ สุภาสิตพระร่วงหรือบัญญัติพระร่วงที่สอนให้ประชาชนประพฤติ ปฏิบัติตนเป็นคนดี ด้วยบทกวีอันไพเราะในสุภาสิตพระร่วง หรือ บัญญัติพระร่วง การสอนใช้วิธีพรรณนาด้วยบทประพันธ์อันไพเราะ ดังที่ขอคัดลอกมาเสนอให้อ่านกัน ดังนี้

สุภาษิตพระร่วง		โทษตนผิดพึงรู้	สู้เสียนอย่าเสียศักดิ์
ปางสมเด็จพระร่วงเจ้า	แผ้วแผ่นภพสุโขทัย	ภักดีอย่าต่วนเคียด	อย่าเบียดเสียดแก้มิตร
มลักเห็นในอนาคต	จึงผายพจนประภาษ	ที่ผิดช่วยเตือนตบ	ที่ชอบช่วยยกยอ
เป็นอนุสาสนกถา	สอนคนนารชน	อย่าขอของรักมิตร	ชอบชดมั่งจางจาก
ทั่วธาตลพิงเพียร	เรียนอำรุงผดุงอาตม์	พบศัตรูปากปราศัย	ความในอย่าไขเขา
อย่าเคลื่อนคลาดคลาถ้อย	เมื่อน้อยให้เรียนวิชา	อย่ามัวเมาเนื่องนิจ	คิดตรองตริทุกเมื่อ
ให้หาสินเมื่อใหญ่	อย่าไฝเอาทรัพย์ท่าน	พึงผันเพื่อต่อญาติ	รู้ที่ตลาดที่หาญ
อย่าริร่านแก่ความ	ประพฤติดามบูรพระบอบ	คนพาลอย่าพาลผิด	อย่าผูกมิตรไมตรี
เอาแต่ชอบเสียผิด	อย่ากอปรกิจเป็นพาล	เมื่อพาที่พึ่งตบ	จงบนอบผู้ใหญ่
อย่าอวดหาญแก่เพื่อน	เข้าเถื่อนอย่าลิมพำ	ช่างไล่แล่นเลี้ยงหลบ	สุวานขออย่าขบตบ
หน้าศีกอข่านอนใจ	ไปเรือนท่านอย่านั่งนาน	อย่ากอปรจิตริษยา	เจรจาตามคดี
การเรือนตนเร่งคิด	อย่านั่งชิดผู้ใหญ่	อย่าปลุกฝึกกลางคลอง	อย่าปองเรียนอาถรรพ์
อย่าไฝสูงให้เกินศักดิ์	ที่รักอย่าดูถูก	พลันฉิบหายวายม้วย	อย่ายลเยี่ยงถ้ายแตกมิติต
ปลุกไมตรีอย่ารู้ร้าง	สร้างกุศลอย่ารู้โรย	จงยลเยี่ยงลัมฤทธิ์แตกมเสียว	ลูกเมียอย่าวางใจ
อย่าโดยคำคนพลอด	เข็นเรือทอดทางถนน	ภายในอย่านำออก	ภายนอกอย่านำเข้า
เป็นคนอย่าทำใหญ่	เข้าไพร่อย่าไฟพุน	อาสาเจ้าจนตาย	อาสานายจงพอแรง
คบขุนนางอย่าโหด	โทษตนผิดรำพึง	ของแพงอย่ามักกิน	อย่ายินคำคนโลภ
อย่าคะนึ่งถึงโทษท่าน	หว่านพืชจักเอาผล	โอบอ้อมเอาใจคน	อย่ายลเหตุแต่ใกล้
เลี้ยงคนจักกินแรง	อย่าขัดแย้งผู้ใหญ่	ท่านไต่อย่าหมายโทษ	คนโหดให้เอ็นดู
อย่าไฝตนให้เกิน	เดินทางอย่าเดินเปลี่ยว	ยอครูยอดต่อหน้า	ยอข้าเมื่อแล้วกิจ
น้ำเชียวอย่าขวางเรือ	ที่ชุ่มเสื่อจงประหยัด	ยอมิตรเมื่อลับหลัง	เมียลูกยังอย่าสรรเสริญ
จงเร่งระมัดพิณไฟ	ตนเป็นไทยอย่าคบทาส	เยียวสะเทินจะอดสู	อย่าชังครูชังมิตร
อย่าประมาทท่านผู้ดี	มีสินอย่าอวดมั่ง	ผิดอย่าเอาเอาแต่ชอบ	นอบตนต่อผู้เฒ่า
ผู้เฒ่าสั่งจงจำความ	ที่ขวากหนามอย่าเสียเกือก	เข้าออกอย่าวางใจ	ระวังระไวหน้าหลัง
ทำร้ายเรือกไว้กันตน	คนรักอย่าวางใจ	เยียวผู้ชังจะคอยโทษ	อย่ากริ้วโกรธเนื่องนิจ
ที่มีภัยพึงหลีกเลี่ยง	ปลีกตนไปโดยต่วน	ผิวผิดปลิดไปร้าง	ช่างตนไว้อาวูธ
ได้ส่วนอย่ามักมาก	อย่ามีปากกว่ากว่าตน	เครื่องสรรพยุทธอย่าวางจิต	คิดทุกข์ในสงสาร
รักตนกว่ารักทรัพย์	อย่ามิปากกว่ากว่าตน	อย่าทำการที่ผิด	คิดชวนชวายที่ชอบ
เห็นงามตาอย่าปอง	อย่าได้รับของเข็ญ	โต้ตอบอย่าเสียคำ	คนข่าอย่าร่วมรัก
ที่ทับจงมีไฟ	ของฝากท่านอย่ารับ	พรรคพวกพึงทำนุก	ปลุกเอาแรงทั่วตน
ทางแถวเถื่อนโคลคลา	ที่ไปจงมีเพื่อน	ยลเยี่ยงไก่อนกกระทา	พาลูกหลานมากิน
	ครูบาสอนอย่าโกรธ	ระบือระบินอย่าฟังคำ	การกระทำอย่าต่วนได้

อย่าใช้คนบังคับ
ฝากของรักจงพอใจ
ภักดีจงอย่าเกียจ
นอนบนใจใสสุทธี
อย่าถากคนด้วยตา
อย่าเลียนครูเตือนตา
คนทรยศอย่าเชื่อ
อย่าผูกมิตรคนจร
ความชอบจำใส่ใจ
เมตตาตอบต่อมิตร
อย่านิทาผู้อื่น
คนจนอย่าดูถูก
ตระกูลตนจงคำนับ
ท่านรักตนจงรักตอบ
ความเหน็ดให้ประหยัด
อย่าดูถูกว่าน้อย
อย่าปองภัยต่อท้าว
อย่าเข้าแบกงานช้าง
ปางมีชอบท่านช่วย
ผิจะบังบังจงลับ
ผิจะคั่นคั่นจงตาย
ผิจะแก้แก้จงกระจ่าง
คิดข้างหน้าอย่าเบา
เมื่อเข้าศึกระวังตน
จงยิงผู้ผู้มิดคักดี
อย่าตั้งให้แก่กา
อย่าใจเบาจงหนัก
ข้าเก่าร้ายอดเอา
อย่ารักลมกว่าน้ำ
อย่ารักเดือนกว่าตะวัน
ผู้เป็นปราชญ์พึงสดับ
โดยอรรถอันถ่องถ้วน
เลิศอ้างทางธรรม

ทดแทนคุณท่านเมื่อยาก
เฝ้าท้าวไทอย่าทระนง
เจ้าเคียดอย่าเคียดตอบ
อย่าชู้คนด้วยปาก
อย่าพาดด้วยหู
อย่าริกล่าวคำคด
อย่าแผ่เผื่อความผิด
ท่านสอนอย่าสวนตอบ
ระวังระไวที่ไปมา
คิดแล้วจึงเจรจา
อย่าตื่นคนยกตน
ปลูกไมตรีทั่วชน
อย่าจับลั่นแก่คน
ท่านนอบตนจงนอบแทน
ฝากษัตริย์เพลิงงู
หิ้งห้อยอย่าแข่งไฟ
อย่ามั่งห้าवलันแตก
อย่าออกก้างขุนนาง
ปางป่วยท่านชิงชัง
ผิจะจับจับจงมัน
ผิจะหมายหมายจงแท้
อย่ารักห่างกว่าชิด
อย่าถือเอาตื่นกว่าลิก
เป็นคนเรียนความรู้
อย่ามั่งง่ายมิดดี
อย่าตีปลาหน้าไซ
อย่าตีสุนัขห้ามเท่า
อย่ารักเหากว่าผม
อย่ารักถ้ากว่าเรือน
สปลิงสรรพโอวาท
ตรับตริตรองปฏิบัติ
แกลงเลศเหตุเลือกล้วน
แลนา ฯ

บัณฑิต เจิดจำแนกแจ่ม
พระร่วง ราชนามนี้ได้
พิสดาร ความเอย
เหตุไว้
อุตรสุข ไทยนา
กล่าวถ้อยคำสอน ฯ

สุภาษิตนี้มีทั้งคำสอนที่ตรงไปตรงมา เช่น “อย่าใฝ่เอาทรัพย์ท่าน” และมีทั้งคำประพันธ์แบบเปรียบเทียบที่ต้องทำความเข้าใจ เช่น “น้ำเชี่ยวอย่าขวางเรือ” อันมีความหมายว่า อย่าขัดขวางในเวลาที่มีความรุนแรง เพราะนอกจากจะไม่ได้ผลแล้วยังจะเสียผลอีก ส่วนจริยศาสตร์ที่ปรากฏในตำรับนางนพมาศ นั้น มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อให้ชีวิตของแต่ละคน “ถึงซึ่งนิพพานด้วยเนืองนาค” กล่าวคือ กระทำตนให้มีความสุข ความสงบ ความเย็น ด้วยจิตใจที่ไม่มีกิเลส ไม่มีความโกรธ ไม่มีความหลง การจะถึงซึ่งสภาพดังกล่าวก็ด้วยการทำบุญ ทำทาน ปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม ดังเช่น ทศพิธราชธรรม อันเป็นธรรมของผู้ปกครองที่ดี 10 ประการ คือ

1. การให้ทาน
2. ความประพฤติดีงาม
3. ความเสียสละ
4. ความซื่อตรง
5. ความอ่อนโยน
6. ไม่หมกมุ่นในความสุขสำราญ
7. ความไม่โกรธ
8. ไม่ข่มเหงเบียดเบียนผู้อื่น
9. ความอดทนเข้มแข็งไม่ทอดถอย
10. ความไม่คลาดจากธรรม

การปฏิบัติตนเพื่อให้เป็นที่รักใคร่ของผู้อื่นมี 5 ประการ คือ

1. ใช้วาจาอ่อนหวาน
2. ปฏิบัติตนให้ละมุนละม่อมไม่เย่อหยิ่ง
3. ไม่มีความอิจฉาริษยาพยาบาทปองร้ายผู้ใด
4. ใครรักให้รักตอบ
5. ใครทำชอบให้ทำตาม

จริยธรรมที่สำคัญอันปรากฏในตำรับนางนพมาศ คือ “การประพฤติแต่สิ่งดี ละสิ่งชั่ว” มีรายละเอียดอยู่ทั่วไปในหนังสือเล่มนี้ดังเช่น หลักปฏิบัติ 12 ประการว่า

1. มีความพากเพียร
2. รู้จักสิ่งผิดและสิ่งชอบ
3. อย่าเกียจคร้านในกิจการทั้งปวง
4. อย่าเอาแต่ใจตัวเอง
5. มีอุตสาหะทุกเช้าค่ำ
6. อย่ารักผู้อื่นมากกว่ารักตัวเอง
7. อย่ากลัวคนมีบุญมากกว่าเกรงใจ
8. อย่าเข้าด้วยผู้กระทำความผิด
9. ทูลความสิ่งใดอย่าได้กล่าวเท็จแถมจริง
10. ยานำพระราชดำริอันเป็นความลับฝ่ายใน

ออกไปไซฝ่ายนอก

11. อย่าทำน้ำใจโลเล
12. จงมีใจสวามิภักดิ์ รักใคร่ในพระเดชพระคุณ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ในหนังสือ มังรายศาสตร์ ซึ่งเป็นกฎหมายของบ้านเมืองสมัยสุโขทัยนั้น มีข้อห้าม มิให้ประพฤติผิดทำนองคลองธรรม และมีบทลงโทษตามความผิดนั้น ๆ ซึ่งก็เท่ากับเป็นหนังสือห้ามมิให้ประพฤติชั่ว ถ้าใครประพฤติผิดก็จะได้รับโทษ ตั้งแต่ประหารชีวิต ตัดตีน ตัดมือ เอาไปขายเสียต่างเมือง ถูกคุมขังหรือถูกปรับเป็นเงิน เห็นได้เป็นรูปเป็นธรรม มิใช่สร้างภาพให้เกิดความกลัวที่จะกระทำความผิด ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ผู้กระทำความผิดร้ายแรงควรประหารชีวิต มีดังต่อไปนี้

1. ฆ่าผู้ไม่มีความผิด
2. เกาะกุมลูกทอนหรือฆ่าทอน ไปฆ่าเอาทรัพย์
3. ทำลายกุฏิวิหารพระพุทธรูป
4. ชุ่มคอยปล้นกลางทาง
5. ชิงทรัพย์ท่าน
6. รับผู้คนของท้าวพระยามาพักในบ้าน

7. ลักของพระองค์

8. ลูกฆ่าพ่อ

9. ลูกฆ่าแม่

10. น้องฆ่าพี่

11. ฆ่าเจ้า

12. เมียฆ่าผัว”

“มาตรา 1 พ่อแม่ตาย มีลูกหลายคน หากแบ่งปันเข้าของกันไม่ได้ ถ้าพ่อแม่สั่งไว้อย่างใดมีพยานรู้เห็นก็ให้เป็นไปตามคำสั่งนั้น ถ้าผู้ตายมิได้สั่งเสียไว้ให้พิจารณาว่าลูกคนไหนถือพ่อแม่เป็นศัตรูหรือไม่ พ่อแม่ขายลูกคนไหนไปหรือไม่ได้ขาย ลูกคนไหนยากจนหรือไม่ ลูกคนไหนทำคุณแก่พ่อแม่ ก็แบ่งให้มากน้อยตามควร”

“มาตรา 1 เมียผู้ใดไปหาชู้ถึงเรือนผู้ชายได้จับและกอดไม่ได้นอนร่วมกันให้มัดผ้าขาวตอกดอกไม้ไปขมาผู้ผัว ผิดผู้ผัวไม่ยินยอมจะไหม (ปรับ) ให้จงได้ก็ให้เขียนเมียนั้น 20 ที่ผู้ชาย 33 ที่ แล้วจึงไหมตามกรณีอันไม่ได้นอน ร่วมกันนั้นเถิด เพราะว่าหญิงมันเลวไปหาผู้ชายถึงเรือน”

“มาตรา 1 ตระกูลพระยาเสนามัตย์เจ้าเมืองก็ตีหมักเมียท่าน ให้ไหม 3,300 เงินเจ้าหมื่นอันกินเมืองเล็กหมักเมียท่าน ให้ไหม 2,200 เงิน ผิดเจ้าขุนมูลนายก็ให้ตัดสินตาม ประเพณีอันหนักอันเบาเรียกสินใช้กรณีได้หลับได้นอนด้วยกันเป็นเกณฑ์ ให้แบ่งส่วนลงแบบเดียวกับไพร่ผู้กระทำความผิดนั้น”

“ฆ่าหมักเมียฆ่าให้ไหม 52 เงิน”

“ผู้ใดตัดต้นไม้ที่หวงห้ามให้ชดใช้ต้นละ 52 เงิน”

ทั้งหมดที่กล่าวมาในบทนี้ ล้วนแต่เป็นจริยธรรมศาสตร์ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย จริยศาสตร์มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย สมัยอยุธยา ก็เป็นจริยศาสตร์ชนิดคำสั่งเด็ดขาดที่ว่า “จงทำ...” เช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย

เมื่อพระเจ้าอยู่ทงทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของกรุงสยามนั้น พระองค์ท่านได้วางรากฐานจริยศาสตร์ที่สำคัญไว้ คือ ความซื่อสัตย์ของข้าราชการ และประชาราษฎร์ที่ต้องปฏิบัติดังที่ปรากฏในลิลิตโองการแช่งน้ำ และมีพิธีกระทำถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา อันเป็นพิธีสาบานตนว่าจะไม่คิดทรยศ ถ้าผู้ใดคิดไม่ซื่อก็จะได้รับภัยพิบัติต่าง ๆ ถ้าผู้ใดซื่อสัตย์ก็จะได้รับการปฏิบัติด้วยผลตอบแทนในทางดี ดังมีข้อความที่ว่า

“ใครชื่อเจ้าเต็มนาง ใครชื่อรางควายทอง
ใครชื่อฟ้าสองย้าวเร่งยิน ใครชื่อลินเกตรา ใครชื่อใคร
รักเจ้าจยค” แต่ถ้าใครคิดทรยศ “บชื่อนำตัดคอ บชื้อ
หมาหมีเลื้อเข่นเขี้ยว”

รากฐานความซื่อสัตย์ดังกล่าวนี้ มีปรากฏเป็นคำสอนอยู่ทั่วไปในวรรณคดีสมัยอยุธยา ดังเช่น ลิลิตยวนพ่าย มีโคลงสอนความซื่อสัตย์ไว้ว่า

“ใครคดใครชื่อร้าย ดีใด ก็ดี”
ใครใครครองตนบยพิ ท่านม้วย
ชื่อนึกแต่ในใจ จงช่อน ก็ดี
พระอาจล่วงรู้ด้วย จุดหมาย
ข้าไทธิเบศผู้ ไตใด ก็ดี
ตายเพื่อภักดีโดย ชื่อพร้อม
คือคนอยู่เป็นใน อธิโลกย
บรโลกนางฟ้าล้อม เลอคอินทร ฯ
ทวยใดเจ้าเกื้อโภค ภูลมี ม่งงนา
ครั้งถวิลภักดี แต่เจ้า
ชื่อยืนอยู่แสนปี เป็นคู่ ตายนา
ตายก็ดีได้เข้า ชวงน่านรگانต์ ฯ”

ใน เพลงยาวพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร มีถ้อยคำพรรณนาว่า

“ขอกอดสัตย์ไปจนสิ้นชีวา”

คำสอนที่ให้ประชาชนปฏิบัติในชีวิตประจำวันนั้น วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา เน้นเรื่องศีลห้า

มีปรากฏอยู่ทั่วไป ดังโคลงที่พรรณนาไว้ใน สมุทรโฆษคำฉันท์ ว่า

“โอวาททนต์สนบ่าเพ็ญ ศิลเบญจพร้อมเพรียง
ไพโรฟ้าสุขารมย์เพียง จักรพรรดิผ่านสุธา”

ใน ลิลิตพระลอ มีโคลงสอนให้ปฏิบัติ ข้อ
“อย่าโง่เขลาผิดเมียใคร” ว่า

“ร้อยชู้ฤาเท่าเนื้อ เมียตน
เมียแลพันฤาดล แม่ได้
ทรงครรภ์คลอดเป็นคน ง่าย่าย แลนา
เลี้ยงยากนักท้าวไท้ ธิราชผู้มีคุณ ฯ”

ใน มหาชาติคำหลวง และ กาพย์มหาชาติ นั้น สอนให้มนุษย์มุ่งมั่นทำงาน ดังที่พระเวสสันดรประทานความคิดไว้ว่า

“อันว่าทานภายใน ควรเราให้ตามผู้ใดจะมา
ขอ เราก็กยอมให้ตามใจมัน แม้ผู้ใดจะปรารณา
จะมาขอซึ่งดวงใจ เราก้จะให้ดังใจมัน
ถ้าผู้ใดจะมาอาเพศ ขอไฉนเนตรเรา ก้จะเอาให้
ตั้งใจจง ถ้าผู้ใดประสงค์จะมาปลงขอเอา ตัวเรา
ไปเป็นทาส ก็ตามแต่จะปรารณาเอาไป”

แม้แต่พระนางมัทรีพระมเหสี และกัณหาชาลี พระลูกรักทั้งสองพระองค์ พระเวสสันดรก็ประทานให้ตามแต่ผู้ใดจะปรารณา อันถือว่าเป็นมหาทานที่ยิ่งใหญ่

เรื่องการทำบุญทำทาน ปฏิบัติธรรมนี้ มีอยู่ ทั่วไปในวรรณคดีไทย สมัยอยุธยา ดังใน โคลงทวาทศมาส มีความว่า

“ถวายบุญแบ่งแกลังกล่าว ผลเผยอ
ถวายพระเปรียงพลาบบน ปนน้อง
โคมทองรังรองเลอ แขแข่ง
บุญกุศลเรียงพร้อม พร้าถวาย ฯ”

ความกตัญญูรู้คุณท่าน เป็นคำสอนที่สำคัญอีกประการหนึ่งในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา ดังที่สะท้อนอยู่ในเรื่อง ศิริวิบุลยคติ

สำหรับการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันก็ด้วยการปฏิบัติธรรมห้าประการคือ

1. เมตตา กรุณา
2. ประกอบสัมมาอาชีวะ
3. กามสังวร
4. พุดคำจริง
5. มีสติ

นอกจากนี้มีคำสอนเกี่ยวกับพรหมวิหารสี่ 4 ประการคือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ตามที่หลวงศรีปริชาอธิบายไว้ใน ศิริวิบุลยคติ

โคลงพาลีสอนน้อง และ โคลงราชสวัสดิ์ พระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถือได้ว่าเป็นจริยศาสตร์สำคัญของไทย ที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้สั่งสอนประชาชน

ในชีวิตจริงมีจริยศาสตร์ปรากฏในกฎหมายทั่วไปที่ห้ามประชาชนทำผิดกฎหมาย เพื่อให้ชีวิตตนเอง และผู้อื่นมีความสุขปราศจากทุกข์ และถ้าผู้ใดทำผิดก็จะได้รับโทษตามเหตุอันตนได้กระทำนั้น ดังเช่น “เมื่อตกปากลงคำกันแล้ว ภายหลังมากลับคำเสียก็ให้รับไหมได้ ด้วยเหตุพลั้งปากเสียศีล พลาดตีนตกต้นไม้”

เป้าหมายสูงสุดในการสอนให้มนุษย์กระทำความดี ละความชั่ว ทำจิตใจมิให้ขุ่นมัว มีแต่จิตที่สะอาด สว่าง สงบ ละความโลภ ละความโกรธ ละความหลง อันเป็นเหตุสำคัญของความทุกข์ของมนุษย์ทุกคนนั้น ก็อยู่ที่การเข้าถึง “มหานครนฤพาน” หรือ “นิพพาน” คือสภาพการณ์ที่สิ้นทุกข์มีแต่ความสุข ความสงบ ความเย็น มนุษย์ทุกคนสามารถไปถึง “นครนฤพาน” ได้ด้วยการปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา พิจารณาเห็นไตรลักษณ์ กฎแห่งกรรม อริยสัจสี่ แล้วดำเนินชีวิตตามวิถีแปด

ประการร่วมกัน คือ มีความเห็นชอบ ดำริชอบ พุดชอบ กระทำชอบ อาชีพชอบ เพียรชอบ สติชอบ และสมาธิชอบ

1. ความเห็นชอบ คือ ความเห็นถูกต้องเข้าใจถูกต้องว่าชีวิตคืออะไรมีลักษณะเช่นไร ดำเนินไปได้ด้วยอะไร มีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่ไหน ดังที่ได้อธิบายมาแล้วแต่ต้น การที่บุคคลเห็นว่าทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บาป คือจิตใจที่ขุ่นมัว เรา่ร้อน ทุนทุราย บุญคือ จิตใจที่สงบ เย็นอímเอิบ มารดาบิดา คือ ผู้มีพระคุณอันประเสริฐ ที่ให้กำเนิดชีวิตเรา มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองได้ ด้วยความสามารถของตนเอง

2. ความดำริชอบ คือความคิดชอบ ประกอบไปด้วยการดำริที่จะทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว ไม่ทำจิตใจให้ขุ่นมัว ไม่เกลือกกลั้วอบายมุขม่งแต่สุคติ ริแต่จะต้องสู้อุปสรรคด้วยตนเอง เกรงกลัวว่าตัวจะหมกมุ่นอยู่ในกาม จึงดำริที่จะออกทุกยาม ละความพยายาม ไม่เบียดเบียนผู้ใด ตั้งใจปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์ รับผิดชอบ นอบน้อมถ่อมตน เคารพบุคคลผู้มีพระคุณ และกตัญญูรู้คุณท่าน

3. การพุดชอบ คือ การกล่าวแต่ถ้อยคำที่ทำให้ผู้อื่นชื่นใจ แต่มิใช่คำยกยอปอขึ้น พุดแต่คำจริง ไม่ใช่ คำเท็จ เว้นการพุดส่อเสียด เหยียดหยาม หยาบคาย และเพื่อเจ้อ หาประโยชน์มิได้ เป็นคำพุดที่ไม่สมานสามัคคี ควรพุดแต่คำที่ไม่เกิดโทษต่อตนและผู้อื่น

4. การกระทำชอบ คือ การละเว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ และ ไม่ประพฤติผิดในกาม เว้นจากการดื่มสุรา

5. การประกอบอาชีพชอบ คือ การประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ค้าขายมนุษย์และ สัตว์ ไม่ค้าขายสุรา ยาพิษ เป็นต้น

6. ความเพียรชอบ คือ เพียรระวังบาปอกุศลที่ยังไม่ได้เกิดไม่ให้เกิด เพียรละบาปอกุศลที่ตนทำให้เกิด

เพียรให้กุศลที่ยังไม่เกิดได้เกิดขึ้นในตนเพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นในตนแล้ว มิให้แคล้วหายไปแต่ทำให้เจริญยิ่งขึ้น เช่น ระวังมิให้มีความคิดที่ไม่ดีต่อผู้อื่นเสีย แต่กลับคิดถึงแต่ด้านดีของเขา และให้คิดถึงความดีของเขาให้มากยิ่งขึ้น

7. การมีสติชอบ คือ การพิจารณาตนเองอยู่เสมอ พิจารณาว่าร่างกายเปลี่ยนแปลงไปไม่ยั่งยืน พิจารณาความรู้สึกว่าไม่เที่ยง สุขทุกข์เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจิตที่ปรารถนาความใคร่เป็นจิตที่ขุ่นมัว เศร้าหมอง ควรขจัดออก พิจารณาธรรม คือ กำเนิดของชีวิต ความเปลี่ยนแปลงของชีวิต ความดับของชีวิต พิจารณากิเลสเกิดจากการที่ตาเห็น หูได้ฟัง จมูกได้ดม ลิ้นได้ชิม กายได้สัมผัส จิตไปคิดเข้า

8. การมีสมาธิชอบ คือ ความมั่นคงแห่งจิต ความคิดไม่วอกแวก แต่สงบเยียบ ดิ่งเดี่ยวอยู่ในสิ่งเดียวสิ่งหนึ่ง แม้มีเหตุซึ่งมากกระทบก็ไม่สะดุ้งสะเทือน

การปฏิบัติด้วยมรรค 8 ประการดังกล่าวนี้ คือ การทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้สงบ เป็นผู้มีศีล มีสมาธิ และมีปัญญา มีผลทำให้ตนเองและผู้อื่นไม่เดือดร้อน มีแต่ความสุข ความสงบ ความเย็น เป็นจิตใจที่สะอาด สว่าง สงบหลุดพ้นจากความทุกข์ มีอิสระเสรีภาพอย่างยิ่ง เป็นผู้ “นฤทุกข์ มีแต่เกษมสุข” ตลอดกาล

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ เป็นวรรณคดีในสมัยธนบุรีสอนจริยศาสตร์ที่สำคัญให้หญิงปฏิบัติตนเพื่อความ สุข ความสงบในการครองเรือน ดังตัวอย่างคำสอนเรื่อง การชื้อสัตย์ต่อสามีและอื่น ๆ ดังนี้

“อย่าเยี่ยงหญิงบาป เห็นแต่โลภลาภ โลกียวิสัย ความอายไม่คิด คิดแต่สนุกใจ ไม่เกรงภोगภัย อาชญา สวามี”

“พ่อผัวแม่ผัว บ่ได้เกรงกลัว ถ้อยคำอย่ายี้ พี่น้อง เพื่อนบ้าน พาลด่าพาลตี ไม่มีไมตรี ร่วมรักสักคน”

“สู้เสียชีวิตวาย บ่ให้ชนสลาย ก็ควรในคงสัตยา”

“ความสัตย์เป็นสัตย์เสนาหา อัชฌาภิรียา เป็นสัตย์ สวัสดิ์วรกาย”

“เดินทางพบชายเสสรवल อย่าแยมประยวน
ตอบถ้อยคำทำขวยเขินใจ”

“เดินตามภิรียาอัชฌาสัย แม้นลมพัดสไบ
ระวังปกปิดนมนาง”

“ลุกนั่งระวังผ้าขัดขวาง อย่างนั่งท้าวคาง
ท้าวแขนออกไปไกลตัว”

“อย่านั่งเอาป่าแบกหัว อยาโงกโยกตัว
จะเป็นทุจริตอัปรีย”

“อย่านั่งคาบันไดไม่ดี สนธยาราตรี
อย่าเร่ นั่งตามเรือนคน”

“อย่านอนร่วมไม้ชายถนน อย่านอนตากตน
นอกเกยนอกชานชالا”

“แม้นนอนอย่าได้นอนนาน คิดถึงการงาน
การมือการปากจงดี”

“กินน้อยชุบเนื้อเสียดรี กินมากพักพิ
แต่พอประมาณดูงาม”

“จะเดินนอนนั่งทั้งสาม อุตส่าห์พยายาม
อริยาจพร้อมเสมอสมาน”

วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ ในบทละครเรื่องสวามีศรี พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6 กล่าวถึงกรณีคนมีศีลธรรมว่า

“อันควรทำต่อสัตว์ทั่วทั้งหลาย

คือมิได้ประทุษและปองร้าย

ทั้งด้วยกายวาจาอีกทั้งใจ

ควรเมตตาปราณีเป็นที่สุด

แก่มนุษย์และสัตว์ทั้งน้อยใหญ่

แม้ศัตรูผู้มาขอภัย

ก็ยอมยกโทษให้ด้วยปราณี”

คำสอนเรื่อง ความซื่อสัตย์ รักษาัจจวาจา และ กตัญญูเป็นสิ่งที่เน้นย้ำอย่างมาก ดังเช่นใน **รามเกียรติ์** มีกลอนสอนว่า

“โอ้เจ้าดวงชีวิตพี่
ชื่อสัตย์สุจริตไม่หาได้
เมื่อแรกจะจากเวียงชัย
ใครจะห้ามเท่าไรไม่โยติ
กตัญญูสู้มาเป็นเพื่อนยาก
แสนลำบากในป่าด้วยพี่”

ใน **นิราศนรินทร์** สอนความซื่อสัตย์ว่า

“เรียนจากจักเน็นน้อง จงเนา นะแม่
ศรีสวัสดิ์เทอญเยาว์ อย่าอ่อน
อำนาจสัตย์สองเรา คีนร่วม
การรณรงค์ราชวร้อน เร่งแล้วเรียนลา”

ความซื่อสัตย์ต่อเจ้านายจะเห็นได้จาก**ขุนช้างขุนแผน**
ความว่า

“อันตัวกูจะอยู่ให้จงภัย
เป็นว่าไม่ต้องการจะทานทน
เพียงถือสัตย์สุจริตไม่คิดหนี
แต่เท่านี้ก็พอจะเป็นผล
ไม่คิดคดต่อเจ้าข้าแดงตน
ก็เป็นคนเลิกลูกยกย้อมลือชา”

นอกจากการสอดแทรกจริยศาสตร์ในเนื้อหา
วรรณกรรมแล้วยังมีหนังสือที่สอนจริยศาสตร์โดย
เฉพาะดังนี้

1. โคลงสุภาสิต ของเจ้าพระยาคลัง (หน)
2. กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ของสมเด็จพระ
มหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส
3. สวัสดิรักษา ของสุนทรภู่
4. สุภาสิตสอนหญิง ของสุนทรภู่
5. เพลงยาวถวายโอวาท ของสุนทรภู่
6. โคลงโลกนิติ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาเดชาดิศร
7. ทศกตะสอนบุตร ของจันทน์
8. อิศริญาณภาสิต ของหม่อมเจ้าอิศริญาณ

9. สมบัติผู้ดี ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรน
ทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล)

10. หಿತوپเทศ ของเสฐียรโกเศศและนาคะประทีป

11. แบบเรียนธรรมจริยา ของเจ้าพระยาธรรม
ศักดิ์มนตรี

ตัวอย่างคำสอนจริยศาสตร์ในโคลงโลกนิติ มีดังนี้

“คนใดไปเสพด้วย คนพาล
จักทนทุกข์เนานาน เน็นแท้
ใครเสพด้วยทรงญาณ เปรมปราชญ์
เสวยสุขล้ำเลิศแท้ เพราะได้สดับดี”

“มิตรพาลอย่าคบให้ สนิทหนัก

พาลไซ้มิตรร่อยมั่ง กกล่าวไกล
ครั้นคราวเคียดคุมชัก เอาโทษ ใส่
รู้เหตุสิ่งใดไซ้รู้ ส่อสิ้น กลางสนาม”

“ความรู้ดูยิ่งล้ำ ลินทรัพย์

คิดว่าควรเมื่อนับ ยิ่งไซ้
เพราะเหตุอยู่กับ กายอาต มานา
โจรจักเบียดพบได้ เร่งรู้เรียนเอา”

ตัวอย่างคำสอนจริยศาสตร์ใน**หิตوپเทศ** มีดังนี้

“ถ้าเสพด้วยคนชั่วอาจจะทำให้ใจชั่วได้และยอม
ประพฤติดนเป็นไปตามที่ได้เสวนะ เพราะฉะนั้น
ถ้าเสพกับผู้ประเสริฐแล้วก็ยอมประเสริฐตามกัน”
“ความมีสามัคคีในระหว่างญาติมิตร แม้เขาจะ
น้อยวาสนาบรรดาคักดีกว่ายอมเป็นการเจริญ
รุ่งเรืองแก่มนุษย์ เมล็ดข้าวถ้าเอาเปลือกออกเสีย
ก็อกไม่ได้”

“ผู้มีจรรยาดียอมแสดงความเมตตากรุณาแก่
คนทั่วไปแม้ผู้ได้รับจะเลวทราม เปรียบเหมือน
พระจันทร์ยังมีแว่นความเอื้อเฟื้อ ส่องแสงเข้าไป
ในบ้านของคนจัญทาล”

“คนเมาสุรา	คนเลนเล่อ
คนบ้าคลั่ง	คนได้ทุกข์คับแค้น
คนโกรธ	คนอดอยาก
คนโสก	คนขลาด
คนดวนได้	และไฟในกาม
เหล่านี้ย่อม	ไม่รู้จักรักรม”

การกำหนดจริยศาสตร์ดังกล่าวนี้มีการชี้ให้เห็นโทษหรือประโยชน์ของการปฏิบัติดังเช่น ใน ไตรภูมิโลกวิจิตรยกถา ได้พรรณนาถึงโทษของการเสพสุรา 6 ประการว่า “แลข้อซึ่งว่าเสพสุราเมรัยเป็นเหตุให้บังเกิดความฉิบหาย” นั้น นักปราชญ์พึงสันนิษฐานว่า

“โทษที่เสพสุราเมรัยนั้นมี

มากถึง 6 ประการ คือ

จะฉิบหายเสียจากทรัพย์

เพราะเสียค่าเหล้าที่นั่นประการหนึ่ง

กินเหล้าแล้วก็มักวิวาท ต่ำทอชกต่อย ตีโบายกันประการหนึ่ง

กินเหล้าหนักแล้วก็มักเป็นโรคต่าง ๆ มีจักษุโรคเป็นอาทิประการหนึ่ง

กินเหล้าแล้วเดินไปข้างไหนเขาก็ดิฉินนินทาถึงจะเป็นพญาก็หาสง่า

ปมิดได้ เป็นที่ดูหมิ่นถีนแคลนประการหนึ่ง”

กินเหล้าแล้วมักหาความละอายปมิดได้ การสิ่งใดเป็นที่ละอายไม่ควรจะกระทำได้เลย เมื่อเมาเหล้าแล้วย่อมกระทำได้ทุกประการตัดเสียได้ ซึ่งความละอายเป็นคนหน้าซัวหน้าดำนั้นประการหนึ่ง กินเหล้าหนักมักปัญญาอับประการหนึ่ง ประสมเข้าเป็นโทษกินเหล้า 6 ประการ”

และชี้ให้เห็นผลของการไม่ฆ่าสัตว์ว่า

“แลผลานิสงส์ที่รักษาศีลนั้นเล่า สมเด็จพระมหากรุณาสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ตรัสสรรเสริญ เป็นอเนก

บรรยายแต่ศีลปาณาติบาตสิ่งเดียวนั้น ก็ให้สำเร็จผลเป็นล้นพ้นเหลือหลาย ควรจะอัศจรรย์บุคคลที่รักษาศีลปาณาติบาตได้ ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตนั้น สืบไปในอนาคตการเบื่องหน้าจะมีอวัยวะใหญ่ย่อมอันบริบูรณ์ ปมิดได้วิกลวิการ ปมิดได้เป็นคนบอด หนวก ง่อย เปลี้ย จักขานิอินทรีย์นั้นจะไม่มีที่เสีย จะบริบูรณ์ด้วยสีแลลัญฐานเป็นที่เจริญจิต รูปร่างนั้นจะงามเล่ห์ลิติต ไม่สูงนัก ไม่ต่ำนัก กอปรด้วยสิริโสภาคย์ทุกสิ่งทุกอัน จะเรียวแรง แข็งขันบริบูรณ์ ด้วยกำลังอันรวดเร็วว่องไว”

สำหรับการปฏิบัติตนชั่วทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็มี **กฎหมายตราสามดวง** ว่างโทษผู้กระทำผิด ทำให้ผู้คนรู้จักยั้งคิดที่จะไม่ประพฤตชั่ว ตัวอย่าง **กฎหมายตราสามดวง** มีดังนี้

“มาตราหนึ่ง ชายใดข่มขืนภริยาท่านถึงชำเราให้ใหม่โดยประณมผิตเมียเป็นทวีคูณ ถ้าข่มขืนมิได้ถึงชำเราให้ใหม่โดยประณมผิตเมีย”

“มาตราหนึ่ง หญิงนอกใจผัว ผัวจับหญิง

นอนหงายชายนอนคว่ำ ถ้าจะฆ่าชายนั้นเสียไซ้ให้ฆ่าหญิงนั้นเสียด้วย อย่าให้ฆ่าแต่ผู้เดียว ถ้าฆ่าแต่หญิงไซ้ให้ใหม่ผัวตามบันดาคักดีเป็นพิโนยหลวง”

ปัจจุบันมีผู้เขียนตำราจริยศาสตร์ตามความคิดของปราชญ์ชาวตะวันตกกันไว้ ดังเช่นจริยศาสตร์ของโสกราตีส อริสโตเติล และคานท์ เป็นต้น มีตำราอธิบายจริยศาสตร์ของจีน อินเดีย อาหรับ และมีตำราอธิบายทฤษฎีทางจริยศาสตร์มากมาย สมควรหามาอ่านไว้ แล้วลองเปรียบเทียบกับจริยศาสตร์ไทยดูบ้างจะได้มีความคิดกว้างไกล

การนำมาใช้

สถานศึกษาควรนำจริยศาสตร์ในวรรณคดีไทยไปสร้างเป็นหลักสูตรให้ผู้เรียนรู้จักจริยศาสตร์ของไทยเพื่อนำไปปฏิบัติให้เป็นผู้มีความซื่อสัตย์ ปฏิบัติตามศีล 5 ได้แก่

1. ไม่ฆ่าสัตว์
2. ไม่ลักทรัพย์
3. ไม่ประพฤตินิดในกาม
4. ไม่พูดเท็จ
5. ไม่ดื่มสุรา

และปฏิบัติตนตามมรรค 8 รวมทั้งปฏิบัติตนตาม
เบญจธรรม 5 ประการ ได้แก่

1. เมตตากรุณา
2. ประกอบสัมมาอาชีพ
3. กามสังวร
4. พุดความจริง
5. มีสติ ลดละความชั่ว กระทำแต่ความดี ทำ
จิตใจให้สงบ

สำหรับผู้บริหารสถานศึกษาก็ควรปฏิบัติตนตาม
หลักทศพิธราชธรรม ได้แก่

1. การให้ทาน
2. ความประพฤติดีงาม
3. ความเสียสละ
4. ความซื่อตรง
5. ความอ่อนโยน
6. ความไม่หมกมุ่นในความสุขสำราญ
7. ความไม่โกรธ
8. ไม่ข่มเหงเบียดเบียนผู้อื่น

9. ความอดทนเข้มแข็งไม่ท้อถอย
10. ความไม่คลาดจากธรรม

สำหรับการปฏิบัติตน เพื่อให้เป็นที่รักใคร่ของผู้อื่นที่ควร
นำมาใช้ ได้แก่

1. ใช้วาจาอ่อนหวาน
2. ปฏิบัติตนให้ละมุนละม่อมไม่เย่อหยิ่ง
3. ไม่มีความความอิจฉาริษยาปองร้ายผู้ใด
4. ใครรักให้รักตอบ
5. ใครทำชอบให้ทำตาม

การปฏิบัติแต่สิ่งดี ละสิ่งชั่วมี 12 ประการดังนี้

1. มีความพากเพียร
2. รู้จักสิ่งผิดและสิ่งชอบ
3. อย่าเกียจคร้านในกิจการทั้งปวง
4. อย่าเอาแต่ใจตัวเอง
5. มีอุสาหะทุกเช้าค่ำ
6. อย่ารักผู้อื่นมากกว่ารักตัว
7. อย่ากลัวคนมีบุญมากกว่าเกรงเจ้า
8. อย่าเข้าด้วยผู้กระทำผิด
9. ทูลความสิ่งใดอย่าได้กล่าวเท็จแถมจริง
10. ยอมนำพระราชดำริอันเป็นความลับฝ่ายใน
ออกไปไขฝายนอก
11. อย่าทำน้ำใจโลเล
12. จงมีใจสวามิภักดิ์รักใคร่ในพระเดชพระคุณ
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ศ.ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรณานุกรม

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2551). **ประวัติศาสตร์แห่งชาติ “ซ่อม” ฉบับเก่า “สร้าง” ฉบับใหม่**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยธนบุรี**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2547). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร : ชันพรี้นติ้ง

ปรัชญาการเมืองในวรรณคดีไทย

ความหมาย

ปรัชญาการเมืองในวรรณคดีไทย (Politics in Thai Literature) หมายถึงความคิดเห็นที่เกี่ยวกับการปกครองและการบริหารบ้านเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

ปรัชญาทางการเมือง เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับการปกครองและการบริหารบ้านเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง

วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัยได้ฉายแสงศาสตร์แห่งรัฐไว้อย่างชัดเจน ตั้งแต่กำเนิดท้าวพระยาหรือพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองบ้านเมือง การแบ่งกลุ่มชน เป้าหมายของการปกครอง ยุทธศาสตร์การปกครองและการดำเนินงานการปกครอง

กำเนิดพระราชานั้นเนื่องมาจากบุคคลในชุมชนไม่อยู่ในศีลธรรม จึงต้องหากคนดีมาเป็นใหญ่ไว้คอยว่ากล่าวตักเตือน และตัดสินความ ปกป้องคุ้มครองสิ่งที่พรรณนาไว้ใน **ไตรภูมิพระร่วง** ว่า “บัดนี้ไล่เราเร่งกระทำความผิดธรรมยิ่งกว่าเก่าอีกแล อันว่าเข้าสาสนี้ก็ดาลเป็นข้าวเปลือกไป แลว่าที่เกี่ยวเข้า เข้านั้นก็หาย

ไปเห็นแต่ซังแลฟางเปล่าแลจะเป็นรวงข้าวคินมาเหมือนเก่านั้นหาบมิได้แก่เราแล้ว แลแต่ไปเบื้องหน้าเราท่านทั้งหลายควรบั้นที่แบ่งแดนกันต่างอันจะปลูกแลฝังกิน จึงจะชอบแล เขาจึงปันไรที่นาให้แก่กันแล เมื่อนั้นแลบางคนโลกแลใจร้ายไปชิงเอาที่ผู้อื่น เขาผู้อื่นก็จัดไล่ไล่ไล่ต่อกันไปมาเป็น 2 ครั้ง 3 ครั้ง ไปเล่า

ที่นั่นเขาจึงชุมนุมปรึกษาเจรจาด้วยกันว่าบัดนี้เรานี้เป็นโจกเจกโงเอนักเพราะว่าหาที่กล่าวบ่ มิได้แลควรเราท่านทั้งหลายตั้งไว้ ท่านผู้หนึ่งให้เป็นใหญ่เป็นเจ้าเป็นจอมเราเถิด เราทั้งหลายผิดชอบสิ่งใดให้ท่านแต่งบังคับถ้อยคำอันผิดแลชอบแก่เราให้แบ่งปันที่ปันแดนให้แก่เราแล แลเราจะให้ที่ไรที่นาแก่ท่านผู้นั้นมากกว่าเราทั้งหลาย ครั้นว่าเขาชุมนุมกันแล้วเจรจาด้วยกันฉะนี้ เขาจึงไปไหว้พระโพธิสัตว์เจ้าขอให้เป็นเจ้าเป็นจอมแก่ผู้ข้า เขาจึงอภิเษกพระโพธิสัตว์เจ้าให้เป็นพระญาติด้วย 3 ชื่อ อันหนึ่งชื่อมหาสมมติราชาอันหนึ่งชื่อชัตติยะ อันหนึ่งชื่อราชาอันเรียกชื่อว่ามหาสมมติราชานั้นได้ เพราะทุกคนทั้งหลายยอมตั้งให้ท่านเป็นใหญ่แล อันเรียกชื่อว่าชัตติยะนั้นได้ เพราะทุกคนทั้งหลายให้ปันไรนาเข้าน้ำแก่คนทั้งหลายแล อันเรียกชื่อว่าราชา นั้นเพราะท่านนั้นถูกเนื้อพิจใจคนทั้งหลายแล จึงเรียก

ว่าราชาเพื่อตั้งนั้นแล พระโพลีสัตว์เจ้าหากเป็นผู้ชาย
ทั้งหลายแล คนทั้งหลายย่อมยอให้ท่านเป็นพระญา
ไว้ เพราะเขาเห็นท่านนั้นมีรูปโฉมงามกว่าคนทั้งหลาย
และรู้ว่าคนทั้งหลาย ใจซื่อ ใจตรง ใจบุญ ยิ่งกว่าคน
ทั้งหลายเขาเห็นดังนั้น เขาจึงตั้งให้เป็นพระญาเป็นเจ้า
เป็นจอมเขา เพื่อตั้งนั้นแล พิงสอนเรียกชื่อ**ขัตติยะ** นั้น
ก็สืบสันดานมาต่อเท่านั้นบัดนี้แล”

สำหรับอาณาจักรสมัยสุโขทัย นางนพมาศได้
บรรยายว่าประชาชนประกอบด้วย 4 ตระกูลใหญ่ คือ

- (1) ตระกูลทหาร
- (2) ตระกูลพลเรือน
- (3) ตระกูลคหบดี
- (4) ตระกูลขัตติยะ

บางตระกูลใหญ่นี้ยังแบ่งเป็นตระกูลย่อยอีกแต่ละ
ตระกูล ต่างก็มีความสัมพันธ์กัน ดังนี้

“อันไพร่ฟ้าประชาราชนิคมนคามทั่วแคว้นแควนเมือง
ขึ้นออกก็ดี แลในราชธานีก็ตั้งยอมนับกันเป็นตระกูล
ประพุดิตตามไพบราณาจารย์สืบ ๆ ต่อกันมา อันตระกูล
ฝ่ายทหารนั้นมี 4 ตระกูล คือ ทหารบกตระกูล 1 ทหาร
เรือตระกูล 1 ทหารช้างตระกูล 1 ทหารม้าตระกูล
1 ฝ่ายพ่อเรือนก็มี 4 ตระกูลเหมือนกัน คือ ตระกูล
พราหมณ์ 1 ตระกูลเศรษฐี 1 ตระกูลพ่อค้า 1 ตระกูล
ชาวนา 1 แต่คหบดีตระกูล นั้นมีทั้งฝ่ายทหารฝ่ายพ่อ
เรือน บรรดาตระกูล ซึ่งกล่าวนี้ แม้จะแต่งการอาวาทะ
วิวาหะมงคล ก็ตักแต่งกันตามแต่ตระกูลจะได้กระทำ
มงคลการให้ต่างชาติตระกูลไปนั้นหามิได้ แต่ฝ่าย บุรุษ
ซึ่งเป็นคนมีทรัพย์สมบัตินั้นย่อมหาอนุภริยาด้วยสินจ้าง
ถ่ายไว้เป็นบริวารยศแม้มีบุตรธิดาก็นับเป็นตระกูลบิดา
ฝ่ายเดียว อันว่าฝ่ายสตรีภาพนั้นแม้เป็นคนบริบูรณ์ด้วย
ทรัพย์ ผู้ใดน้ำจิตโลเลล่ออำนาจแก่กามคุณไปร่วมสังวาส
ด้วยบุรุษสินจ้างสินถ่ายซึ่งใช้สอย การงานในบ้านเรือน
ก็ดี และเป็นหญิงงามเมืองก็ดี **อันบุตรธิดาของหญิง**

**2 จำนวนนี้ มหาชนมีความรังเกียจนัก เรียกว่าคน
อนาจาร** ย่อมจำงถ่ายไปใช้เป็นคนเลี้ยงช้างม้าโคก
กระบือ ชักตากผ้าผ่อนเก่าเสียโดยมาก

หนึ่งโสด อันว่าขัตติยะตระกูลนั้น เป็นตระกูลสูง
ศักดิ์ประเสริฐกว่าตระกูลทั้งปวง ถ้าจะแต่งการอาวาทะ
วิวาหะมงคลกับตระกูลใดๆ ก็ได้ มหาชนไม่มีความ
รังเกียจ ย่อมนับถือขัตติยะตระกูลสืบต่อกัน เหตุตั้งนั้น
ขัตติยะชาติจึงเจือไปในตระกูลทั้งเก้าตระกูล แต่ทว่า
บุตรธิดาก็นับเป็นตระกูลบิดาฝ่ายเดียวกัน”

ถึงแม้ว่าสังคมสุโขทัยจะมีการแบ่งชนชั้นของบุคคล
ในสังคมออกไปต่างชนิดต่างพวกตามที่กล่าวมาแล้ว
ก็ตามที แต่จุดมุ่งหมายของการปกครองของ “พระญา”
นั้น อยู่ที่ทำให้ประชาชนมีความสุขดังจะเห็นได้จากศิลา
จารึกของพ่อขุนรามคำแหง ที่ว่า “เมืองสุโขทัยนี้ดี ใน
น้ำมีปลา ในนามีข้าว พ่อเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลู่ทาง...
ไพร่ฟ้า หน้าใส...” นางนพมาศก็บรรยายไว้ว่า “พระร่วง
เจ้าทรงทำบ้านเมืองให้ล้ำเลิศสวัสดิมงคล” เพื่อ “ไพร่ฟ้า
ข้าแผ่นดินได้ความสุข” “อาณาประชาราษฎร์ปราศจาก
ภัยอันตราย ราชศัตรูภายนอกภายในก็มิได้กำเริบให้
เดือดร้อน”

ใน**ไตรภูมิพระร่วง**กล่าวถึงหน้าที่ของพระมหา
กษัตริย์ว่า “มิแลว่าท้าวพระญาองค์ใดแลเสวยราช
สมบัติแล้ว แลทำความชอบธรรมไว้ ไพร่ฟ้าข้าไททั้ง
หลายก็อยู่เย็นเป็นสุข”ในมังรายศาสตร์กล่าวว่า “ผู้จัก
พิจารณาปกครองบ้านเมือง (แต่งบ้านปองเมือง)แทน
ท้าวพระญาให้วุฒิจำเรียมแก่บ้านเมืองแห่งท้าวพระญา
ให้ไพร่ไทยอยู่สุขสำราญชุ่มบานพึงปฏิบัติตามคลอง
อาณาจักร (=กฎหมาย) เป็นโบราณราชศาสตร์แต่ง
บ้านปองเมืองสืบราชตระกูล (ปเวณิ) มาแต่ท้าวพระ
ญาทั้งหลายเหล่าที่เป็นมาแล้วแต่ก่อนได้เสวยเมืองชอบ
ทศพิธราชธรรมมาแต่ก่อนตรงต่อเท่าบัดนี้แล”

เมื่อเป้าหมายแห่งการปกครองบ้านเมืองอยู่ที่การทำให้บ้านเมืองมีความเจริญอุดมสมบูรณ์และประชาชนมีความสุข ดังกล่าวมาแล้วนั้น ยุทธศาสตร์ของการปกครองที่สำคัญนั้นพระราชกฤษฎีกาต้องทรงทศพิธราชธรรมตามที่ปรากฏในมังรายศาสตร์ที่กล่าวมาแล้วแต่ต้น และมีปรากฏอยู่ในไตรภูมิพระร่วงว่า “ทำวพระญาทั้งหลายจงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมทั้ง 10 ประการอย่าให้ขาด”

ทศพิธราชธรรม 10 ประการ ที่ผู้ปกครองแผ่นดินต้องปฏิบัตินั้นมี ดังนี้

1. การให้ทาน
2. ความประพฤติที่ดีงาม
3. ความเสียสละ
4. ความซื่อตรง
5. ความอ่อนโยน
6. ไม่หมกมุ่นในความสุขสำราญ
7. ความไม่โกรธ
8. ไม่ข่มเหงเบียดเบียนผู้อื่น
9. มีความอดทนเข้มแข็งไม่ท้อถอย
10. ความไม่คลาดธรรมดา

ศีลธรรมทั้งปวงเหล่านี้พระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยทรงประพฤติดังเช่น “พ่อขุนรามคำแหงทรงปลูกเลี้ยงฝูงลูกบ้านลูกเมืองนั้นชอบด้วยธรรมทุกคน” นางนพมาศ ก็ได้บรรยายว่าด้วยพระราชจรรยาของสมเด็จพระร่วงเจ้าว่า

“หนึ่งโสด สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชศรัทธา ทำนุบำรุงพระบวรพุทธศาสนาให้ถาวรวัฒนา รุ่งเรืองด้วยเอาน้ำพระทัยใส่ในการพระราชกุศลต่าง ๆ บริจาคพระราชทรัพย์ แจกจ่ายสักการบูชาพระรัตนตรัย เป็นอาวาสทาน เป็นธรรมทาน เป็นนิตยภัตทาน เป็นสังฆทาน บุคลิกทาน เป็นนิตยนิรันดร ทุกวันคืนเดือนปี มิได้ขาด ทรงสถาปนาพระมหาเถรเจ้าผู้รู้ธรรมโดยยิ่ง ขึ้นสู่ที่สมเด็จพระสังฆราชมหาเถรเจ้าผู้รู้ธรรมโดย

คามวาสี อรัญญาวาสี อธิปัตติสงฆ์ ทั้งเจ้ามหาเถรโดยลำดับ สถาปนาบวรบุญดีเถรมนีฝ่ายคันถธุระวิปัสสนาธุระ ถวายจตุปัจจัยเป็นไวยาวัจกรแลทรงขอโอกาสเผด็จ แก่พระภิกษุสามเณรทั่วไปให้บอกกล่าวเล่าเรียนธุระทั้งสองอันเป็นอายุพระพุทธศาสนาให้เสื่อมทรามแล้วก็ชี้ชวนราชบริพารชายหญิงให้ยินดีในศิลปทานการกุศลซึ่งเป็นผลประโยชน์ในชั่วนี้ชั่วหน้า อนึ่งพระองค์ทรงสักการะแก่พราหมณ์ผู้ประพฤติพรหมพตพิธี ด้วยพระราชรางวัลแลการคารวะมิได้ลบลู่ดูแลน ย่อมด่ารัสไต่ถามซึ่งเหตุแลไข้เหตุ อันจะพึงมีกับบ้านเมืองโดยนิमितต่าง ๆ แลมีพระกมลสันดานกอบปรองด้วยอนิจลักษณะ ทรงสงเคราะห์แก่คนชราพาธินาถาหาญาติมิได้ด้วยพระราชทรัพย์ให้มีอาหารบริโภคแลผ่าน่งหม่มท้าวทั้งพระราชอาณาเขตกับโปรดพระราชทานอภัยแก่ชีวิตสัตว์ ห้ามมิให้ผู้ใดฆ่าช้างม้าโคกระบืออันเป็นของคุณกับมนุษย์เป็นอันขาดทีเดียว เดชะผลอนิสงส์ซึ่งทรงสร้างสมกองการพระราชกุศล ต่าง ๆ เป็นทฤษฎธรรมเวทนิยบันดาลให้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระจำเริญสุขสวัสดิ์ เสวยสิริสมบัติบริบูรณ์ด้วยพระโชคลาภต่าง ๆ มีกัญชรเศวตแลสุวรรณหิรัญรัตน์ แลกรุ่งเรืองพระเกียรติยศ มีพระเดชเดชาานุภาพแผ่ผ่านไปนอกน่านาประเทศทั้งปวง มีแต่พระนครเป็นมหามิตรไมตรีจะได้มีเมืองเป็นข้าศึกศัตรูนั้นหามิได้กรุงพระมหานครสุโขทัยราชธานีก็มีแต่ความเกษมสุขประดุจเทพยนครก็ปานกัน อันว่าพระบรมวงศาภิรมมาตยา ข้าทูลธุลีพระบาทฝ่ายหน้า ฝ่ายในแลสมณชีพราหมณ์ลูกข้าพนาชิราษฏรประชาชายหญิงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั้งมวล ต่างก็มีกมลจิตสวามิภักดิ์ซ้องสาธุการสรรเสริญพระเดชพระคุณอวยชัยถวายพระพร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงพระจำเริญสุขสิ้นกาลทุกเมื่อ”

นอกจากพระมหากษัตริย์ทรงปกครองโดยธรรมแล้ว พระองค์ยังทรงจัดให้ประชาชนได้รับการศึกษา

โดยเน้นที่ธรรมจริยาเป็นอันดับแรก ตามด้วยการสอนให้มีความรู้ ความสามารถที่จะประกอบกิจการหน้าที่ ขอย้ำในที่นี้ว่า **สุภษิตพระร่วง** เป็นจรรยาศาสตร์สำหรับสั่งสอนประชาชนให้ปฏิบัติตนเป็นคนดี และใน **ไตรภูมิพระร่วง** ของพระยาสิทธิไทยก็มุ่งสอนศีลธรรมเป็นสำคัญ ดังข้อความที่ว่า “สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชนั้น ธิ ฐัญญู ฐัทธิธรรม ธิ สั่งสอนให้คนทั้งหลายให้รู้ในธรรมดังพระพุทธเจ้าเกิดมา แลสั่งสอนให้โลกทั้งหลายให้รู้ในธรรมไว้ ”

ดังมีคำสอนให้ประชาชนปฏิบัติตามศีล ๕ ข้อ คือ

- (1) ไม่ฆ่าสัตว์
- (2) ไม่ลักทรัพย์
- (3) ไม่ประพฤตินอกใจ
- (4) ไม่พูดเท็จ
- (5) ไม่ดื่มสุรา

มังรายศาสตร์ของพระเจ้ามังรายถือว่าเป็นกฎหมายปกครองบ้านเมืองใช้วินิจฉัยความผิดและมีบทลงโทษที่จะได้รับการกระทำผิดนั้น ทำให้ประชาชนไม่กล้ากระทำผิดทำให้สังคมมีความสุขดังตัวอย่างข้อกฎหมายต่อไปนี้

“มาตรา 1 โพร่อดุสสาหะสร้างปาคานาร้างสวน ร้างให้เป็นนาเป็นสวนหลังบ้านเป็นเมืองให้กินข้าวไปก่อน 3 ปี ต่อจากนั้นจึงเก็บค่านาค่าสวน เพื่อให้โพร่อดุสสาหะสร้างบ้านเมือง ฯลฯ เป็นพลเมือง (หมู่บ้าน ฝูงเมือง) ได้รับความสุขสบาย หากมีผู้ใดถือดีว่ามียศศักดิ์มาเพิ่มค่านาให้แก่ขุนผู้กินนา เพื่อจกแย่งชิงเอานาไปจากผู้สร้างคนเดิมนั้นอย่ายอมให้กระทำได้มันเป็นคนเลว อย่าปล่อยให้มียศมีอำนาจ ถ้าเป็นผู้เกียจคร้าน ก็จะทำให้ไร่นาเสียหาย บ้านเมืองก็พลอยเสื่อมถอยไปด้วย” “ผู้กระทำผิดร้ายแรงควรประหารชีวิตมี ดังต่อไปนี้

1. ฆ่าผู้ไม่มีความผิด
2. เกาะกุ่มลูกทอนหรือฆ่าทอนไปฆ่าเอาทรัพย์

3. ทำลายกฏวิหารพระพุทธรูป
4. ชุ่มคอยปล้นกลางทาง
5. ชิงทรัพย์ท่าน
6. รับผู้คนของท้าวพระยามาพักในบ้าน
7. ลักของพระสงฆ์
8. ลูกฆ่าพ่อ
9. ลูกฆ่าแม่
10. น้องฆ่าพี่
11. ฆ่าเจ้า
12. เมียฆ่าผัว”

“ขณะที่ได้ของผู้ใดไม่ตะโกนให้ทราบไม่มีใครรู้เห็นด้วยเลย เก็บไว้จนกระทั่งเจ้าของไปถามทวงจึงบอกให้แบ่งราคาของเป็น ๓ ส่วนให้ผู้เก็บได้ส่วนเดียวให้เจ้าของไปสองส่วน”

“พิลลักรั่วควายท่านมาฆ่ากิน พี่น้อง เพื่อนบ้านไม่ทราบและมาร่วมกินด้วยให้ใหม่ ๑๑๐ เงิน”

นี่คือตัวอย่างของกฎหมาย หรือหลักปฏิบัติซึ่งตราไว้เพื่อป้องกันมิให้คนกระทำผิด หรือถ้ากระทำผิดก็จะได้รับวินิจฉัยความผิดและโทษที่ได้รับตามกฎหมาย

นอกจากการที่พระมหากษัตริย์ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยทศพิธราชธรรม และเป็นผู้ปฏิบัติตามศีลธรรมและทรงสอนสั่งให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติชอบ พร้อมด้วยกฎหมายกำหนดโทษความผิดไว้แล้ว การปกครองบ้านเมืองของสุโขทัยยังให้เสรีภาพ ความเสมอภาค ความยุติธรรม ตลอดจนความรักแก่ประชาชนอย่างเต็มที่ ดังที่ปรากฏใน ศิลาลจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า “ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองค้า” นี่คือหลักเสรีภาพ และ “ในปากปทุมมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้ นั้น โพร่ฟ้าทำปกกลางบ้านเมืองมีถ้อยมีความเจ็บท้องข้องใจมักจกกล่าวถึงเจ้าขุนบไว้ ไปลั่นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองยินเรียก เมื่อถามสวนความแค้น

ด้วยชื่อ” นี่คือหลักความเสมอภาค หลักความยุติธรรม และความหวังใฝ่รักใคร่ต่อประชาชน

การต่างประเทศนั้นก็ยึดหลักตามที่ปรากฏในตำรับ **นางนพมาศ**ว่า

“ประการหนึ่งพระนครประเทศเอกราช 2 - 3 พระนครก็มีบ้าง มากกว่า 10 ราชอาณาจักรก็มีบ้าง อาณาเขต ไกลแกลไกลก็ดี สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศติดตามราชประเพณีย่อมนับถือว่าราชสัมพันธ์ไมตรีและ มิตรไมตรีซึ่งกันแก่กันต่างแต่งทูตานุทูตจำทูลพระราช

สาส์น ส่งเครื่องราชบรรณาการไปมาจำเริญทางพระราชไมตรีเยี่ยมเยียนกันตามกำหนดมิได้ขาดทั้งสอง ฝ่ายฟ้า โดยน้ำพระทัยไม่มีความรังเกียจว่าต่างชาติต่างภาษา ความสวัสดีจำเริญก็บังเกิดแก่พระมหานคร บรรดาซึ่งเป็นทางไมตรีกันนั้น อันว่าสมณชีพราหมณ์ ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินก็อยู่เย็นเป็นสุข ลูกค้ำพาดิชย์ก็ไปมา ซื่อขายถึงกันโดยสะดวก หาความวิบัติอันตรายสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ บ้านเมืองก็บริบูรณ์ด้วยสภาพสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ มีเงินแลทองเป็นต้น”

ศ.ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนัก
ทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรณานุกรม

- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยธนบุรี**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2547). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร : ชันพริ้นติ้ง

ปรัชญาการศึกษา ในวรรณคดีไทย

ความหมาย

ปรัชญาการศึกษาในวรรณคดีไทย (Philosophy of Education in Thai Literature) หมายถึง ความคิดเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการศึกษา วิธีการจัดการศึกษา อันได้แก่หลักสูตร วิธีสอน การจัดการเรียนการสอน ให้กับผู้เรียนที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย ออยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

ปรัชญาการศึกษา เป็นการนำญาณวิทยามาปฏิบัติ เป็นศาสตร์ที่คิดค้นเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา สาระนั้นนำมาจัดการศึกษา และวิธีการจัดการศึกษา สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ ได้วิเคราะห์พบปรัชญาการศึกษาที่ปรากฏในวรรณคดีไทยทั้งสิ้นมีได้ดังนี้

ในวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัยได้เสนอความคิดทางการศึกษาที่สำคัญไว้ให้ปรากฏในสุภาวดีพระร่วงว่า “เมื่อน้อยให้เรียนวิชา” เห็นได้ว่าความคิดทางการศึกษาที่สำคัญนี้คือการให้การศึกษาแก่เด็ก และให้มีการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดไป จนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็ต้องเรียนรู้อยู่เสมอ เป็นการศึกษาตลอดชีวิต ดังปรากฏความคิดในบทกลอนว่า “เป็นคนเรียนความรู้”

เป้าหมายของการจัดการศึกษามีอยู่ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า “สั่งสอนให้ไท ทั้งหลายรู้บุญรู้ธรรม

แท้ แก่คนอันมีในเมืองไท ด้วยรู้ด้วยหลง (รู้หลักฉลาด) ด้วยแก้ด้วยหาญ ด้วยแคะด้วยแรง” ความที่ปรากฏนี้ย่อมชี้ให้เห็นวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาว่าให้ประชาชนได้รู้ได้เข้าใจในเรื่องบุญเรื่องธรรมที่แท้จริงรู้ให้ถึงแก่นแท้ อันจะทำให้เป็นคนดี และเป็นคนฉลาด มีความกล้าหาญ อดทน และประกอบสัมมาชีพได้

วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษานี้มีปรากฏอย่างชัดเจนในเรื่องนางนพมาศ ว่าจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญาความฉลาด ความชำนาญชาญ คุณธรรม และศรัทธาอุตสาหะ ดังข้อความที่ปรากฏว่า

“แต่ข้าน้อยรำเรียนสรรพวิชาการทั้งมวล ตั้งแต่ 7 ขวบ จนจำเรียมชญาได้ 15 ปี ก็ถึงชำนาญลั่นเสร็จ นับว่าเป็นสตรีนักปราชญ์ ฉลาดรู้คดีโลกธรรมในแผ่นดินได้คนหนึ่งแท้จริง เบื้องหน้าแต่นั้นท่านบิดามารดาก็มอบทรัพย์แสนตำลึงให้เพื่อประโยชน์ได้เป็นสินสำหรับใช้สอยซื้อขายเครื่องแต่งกาย แลข้าน้อยนี้มีกมลจิตกอบปรด้วยศรัทธาอุตสาหะ บำเพ็ญทานกุศล บริจาคทรัพย์ ออกปฏิสังขรณ์เจดีย์ฐานต่าง ๆ มีพระวิหารทานและสถานพระเทวรูป” เป็นต้น

สาระที่นำมาสอนประกอบด้วย “คติโลกคติธรรม” คติโลกที่นำมาสอนนั้นนางนพมาศพรรณนาว่า “ในสมัยนั้นนรชาติชายหญิงล้วนทั้งมวล ย่อมมีความผาสุกสบายด้วยอำนาจฤทธิจักรวรรตความเป็นไปโดยเสมอมิได้ยิ่งมิได้หย่อน พยาธิโรคาภิเษบาบง หม่อมมนุษย์ก็ประกอบไปด้วยสติปัญญาโดยมาก ต่างร่ำเรียนสรรพวิชาต่าง ๆ ฝ่ายทหารก็เรียนรู้ศิลปศาสตร์ เพลงอาวุธคือ วิชาช้าง ม้า กระบี่ กระบอง โล่ ดั้ง ดาบสั้น ดาบยาว กริช กันหยัน โดมร ครก่าชาบ ปืนไฟใหญ่น้อย มวยปล้ำ ตำรับตำราพิชัยยุทธ เวทมนต์ คงกระพัน ชำนิชำนาญเป็นอันดี บรรดาพวกพ่อเรือนก็ต่างเล่าเรียน คัมภีร์ไตรเพทไตรวิชา คือ กลบท กลกลอน ทำนุก ทำเนียบ อักษร อักษร ครุ ลหุ สูตรกรรมศาสตร์ สุตรวางค์ ตำรับโหราศาสตร์ ทักษาพยากรณ์ สมมุส อินทพาษาบาทจันทร์สาร่าอาจ รู้จักราศีดารากฤษ์ นพเคราะห์ สุริยคราส จันทรคราส โดยพิสดาร บ้างก็เรียนรู้เวชกรรม คือ โอสถแพทย์ สัมพันธแพทย์ เนตรแพทย์ วรรณโรคแพทย์ อาคมะแพทย์ อรุคะแพทย์ บางพวกก็เรียนวิชาเป็น ช่างสุวรรณหิรัญรัตน์ วัตมกี วัตเขียน แกะจำหลักปั้นกลึงหล่อหลอมสรรพสิ่งต่าง ๆ ชำนิชำนาญโดยมาก ฝ่ายสตรีก็ต่างร่ำเรียนวิชาช่างสุวรรณลายแล่นเลขาแกะปั้น ปักทอ ร้อยกรอง เย็บซ่อมเป็นที่ทำกิจ เกษมสุขทุกถ้วนหน้านรชาติชายหญิง”

สำหรับคติธรรมนี้เป็นการศึกษาเพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตนเป็นคนดี มีศีลธรรม ถือเป็นสิ่งที่เน้นย้ำอย่างมาก จัดเป็นอันดับหนึ่ง ดังที่ยกข้อความในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงทรงสอนประชาชนด้วยพระองค์เอง และทรงปฏิบัติตนเป็นเยี่ยงอย่างแก่ประชาชนของพระองค์ด้วย พระยาสิทธิไทย ทรงแต่งหนังสือไตรภูมิพระร่วงไว้สอนประชาชน ให้รู้หลักพุทธธรรม สุภาสิตพระร่วงชี้แนะให้ผู้คนปฏิบัติเพื่อความสุขความเจริญแห่งตน คำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนที่เหมาะสมนั้น มีอยู่

มากมายในวรรณคดีไทยเรื่อง นางนพมาศ และการปฏิบัติผิดธรรมนองคลองธรรมก็จะได้รับการลงโทษตามควรแก่การกระทำผิดในมังรายศาสตร์ ขอยกตัวอย่างการสอนคติธรรมจากหนังสือเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง มาให้อ่าน ดังนี้

“สมเด็จพระจักรพรรดิราชนั้น ๖ รัฐบาลุธรรม ๖ รัฐบาลุสอนคนทั้งหลายให้รู้ในธรรมเพียงตั้งพระพุทธเจ้าเกิดมา แลสั่งสอนโลกทั้งหลายให้อยู่ในธรรมได้ ครั้นนั้นพระญาณมหาจักรพรรดิราชนั้น ๖ ก็สั่งสอนแก่ท้าวพระญาทั้งหลายให้อยู่ในธรรม ๖ จึงกล่าวตั้งนี้ว่า ท้าวพระญาทั้งหลายจงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมทั้งหลาย ๑๐ ประการอย่าให้ขาด จงรักลูกเจ้าเหง้าขุนทมนุทนาย ไพรฟ้าข้าไททั้งหลายอย่าได้เลือกที่รัก อย่าได้มักที่ชัง แลรักเขาจงเสมอกันแล คนทั้งหลายนี้ยากที่จะเกิดมาเป็นคน ครั้นว่าเกิดมาได้เป็นท้าวเป็นพระญาดังชาวเจ้าทั้งหลายนี้ย่อมมีบุญสมภารมากแล้ว จึงชาวเจ้าทั้งหลายรัฐบาลุธรรมรัฐบาลุรู้ละอายแก่บาปนั้นจงนักเถิด จงบังคับถ้อยความสิ่งอันใดก็ดี ด้วยใจอันซื่ออันชอบ ด้วยทรงธรรม อย่าให้พันวันพันคืน ถ้าแลทำตั้งนี้ได้เทพยดาแลมนุษย์ทั้งหลายก็สรรเสริญคุณแห่งท่านแล อันว่าชาวเจ้าทั้งหลาย เกิดมาแลได้เป็นท้าวเป็นพระญาดังนี้ได้ สุชาวเจ้าหากอยู่แล หากเกิดมาเมื่อไร แลสุชาวเจ้าทั้งหลาย เทียรยอมได้ทำบุญแลธรรมแลทำกุศลมาแต่ก่อนนัพน จึงได้เกิดมาเป็นท้าวเป็นพระญาดังนี้ได้ แลสุชาวเจ้าทั้งหลายได้รู้จัก คุณแก้ว ๓ ประการ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้าได้ไหว่นบคารพแต่ก่อนแล พระธรรมอันบูรณาจารย์มีต้นว่า พระพุทธเจ้าเทศนาไว้ และมีนักปราชญ์ผู้รู้เทศนาให้ท่านทั้งหลายฟัง ว่าอันใดชอบธรรม ควรชาวเจ้าจำแลทำตามอันนั้น อันใดว่ามิชอบธรรมควรชาวเจ้าเว้นเสียทั้งหลายเว้นเสีย

แลเราจะกล่าวถึงบาป ๕ ประการ อันควรเว้นเสียนั้นให้ชาวเจ้าทั้งหลายฟังบัดนี้ บาป อันหนึ่งได้ คือ

ว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายอันมีชีวิตจิตวิญญาณ รู้ไหวรู้ตึง ประดาว่ามดตัวหนึ่งก็ตี ปลวกตัวหนึ่งก็ตี มิควรฆ่าให้ตายเลยมาตรว่าคนผู้ใดกระทำร้ายด้วยประการใดๆ ก็ตีบมิควรฆ่าให้ตาย ควรสั่งสอนโดยธรรมแล เพราะ ว่าปลงชีวิตสัตว์อันรู้ตึงนั้นเป็นบาปร้ายนักหนา ครั้นว่า ตายไปเกิดในนรกทนต์ทุกขเวทนาเดือดร้อน อยู่หึ่งนานนัก เมื่อพ้นจากนรกแล้วขึ้นมาเกิดเป็นคน ย่อมได้เป็นคน ทนทุกข์โศกเดือดร้อน ท่านย่อมได้ทำร้ายแก่ตนลำบากนัก แลหาความสุขเย็นใจไม่ได้ ด้ร้อยชาติพันชาติ แลย่อม ได้พลัดพรากจากญาติที่รักทั้งหลายแล มิแล้วว่าตนมิ กลัวบาปนั้น แลยังทำบาปอีกเล่าก็เร่งสืบบาปนั้นไปอีก บัญี่สิ้นสุดเลย

อันหนึ่งคือว่าทรัพย์สิ่งสินท่าน อันเข้าของเขามีได้ ให้แก่ตน ชาวเจ้าอย่าควรเอา อันหนึ่งตนมิได้เอาและใช้ ให้ผู้อื่นเอา ก็ตี มิควรใช้ให้ผู้อื่นเอาเลย ได้โลกและผู้ใด เอาสินท่านอันท่านมิได้ให้แก่ตนดั่งนั้นครั้นว่าไปเกิดใน นรกแล้วทนต์ทุกขเวทนาหึ่งนานนัก ครั้นว่าพ้นจากนรก นั้นขึ้นมาเป็นคนโหดประชนนักหนา ยากเผ็ดเร็ดไร้เข็ญใจ นักหนา แลมีอาภรรณาถึงความยากไร้นั้นถ้วนถี่ ได้ เลย แม้มาตรว่าจะมีทรัพย์อันใดๆ แล เป็นสินของตน เล็กน้อยก็ตียอมมิผู้มาชิงช่วงฉกลักเอา แม้นได้ใส่พก ไว้ก็ตกเสีย บมิไฟไหม้เสีย บมิก็น้ำพัดเอาไป แต่เป็นคน เข็ญใจอยู่ดั่งนี้ ได้ถึงพันกำเนิดจึงสิ้นบาปนั้นและผิคน แลมิรู้จักบาปกรรมวิบากดั่งนั้นแลตนยังกระทำบาปไป เบื้องหน้าอีกเล่าได้ก็เร่งสืบบาปนั้นไปอีกเล่า บมิรู้สิ้นบ มิรู้สุดบาปนั้นเลย

อันหนึ่งอันว่าบาปปรทการกรรมแล คือว่าทำชู้ ด้วยเมียท่านนั้น ชาวเจ้าทั้งหลายอย่าควรกระทำ เลย มาตรน้อยหนึ่งก็ตี อย่าได้กระทำเลยมิแลผู้ใดแล กระทำปรทการกรรมไ้จะไปตกนรกสมพิลวันไม่จ้วนัน เป็นเหล็กแลหนามนั้นยาวยอมเหล็กแหลมคมนัก และมี เปลวไฟลุกอยู่บมิรู้เหือด แลมีฝูงยมบาลถือหอกทิ่มแทง

ขับให้ขึ้นให้ลงทนต์ทุกขเวทนาอยู่หึ่งนานนัก ครั้นว่าพ้น จากนรกขึ้นมาเป็น สรรเสปเตนเป็นกะเทยได้พันชาติ ผิ เกิดมาเป็นผู้ชายก็ตีได้ เขาย่อมได้สืบหลายกำเนิดนักแล

อันหนึ่ง อันว่าความมุสาวาท คือ ว่าหาคำจริงบ มิได้แลกล่าวนั้น สุชาวเจ้าทั้งหลาย อย่าควรกล่าวถ้ำ แลว่าผู้ใดกล่าวคำมุสาวาทได้ ผู้นั้นแลจะตกนรก แล มีฝูงยมบาลทั้งหลาย หากกระทำให้ทนต์ทุกขเวทนา หึ่ง นานนักหนาครั้นพ้นจากนรกขึ้นมาเป็นคนไ้ ย่อมเหม็น กลิ่นลามกอาจม ทั้งหลายนักหนา แลมีรูปกายอันให้ห็น นักหนา ผิผิตท่าน แลท่านจะกระทำร้ายหนีท่านบ่หอน จะรอด ท่านได้กระทำร้ายทุกชาติ ซึ่งว่าผ้าอันจะนุ่งจะ หมั้นนั้นก็เหม็นสาบเหม็นสาบพิงเกลียดนักหนา ได้พันชาติ จึงสิ้นบาปนั้น ผิแลมิรู้จักกรรมวิบากของตนดั่งนั้น แลยัง กล่าวมุสาวาทไปภายหลังอีกเล่าได้ แลบาปนั้นหาที่สุดที่ แล้วบมิได้เลย

อันหนึ่ง อันว่าเหล้านั้นแล สุชาวเจ้าทั้งหลายอย่า พึงคบหากันกินเลย ถ้ำแล้วผู้ใดคบหากัน กินเหล้า ไ้ บาปนั้นให้ตกนรก แลมียมบาลทั้งหลายทำร้ายแก่ ตน ๆ ทนต์ทุกขเวทนาหึ่งนานนักหนาแล เมื่อพ้นจากนรก ขึ้นมาได้เป็นผีเสื้อ ๕๐๐ ชาติ แลเป็นสุนัขบ้า ๕๐๐ ชาติ แม้นเกิดมาเป็นคนไ้ ก็เป็นบ้า อันหนึ่งแลมีรูปกายบมิ งามเป็นคนอัปลักษณ์ใจพาล แลมิรู้จักความผิดแลชอบ แลเป็นคนโหดหินนักหนา ผิว่ามีรู้จักบาปตนนั้น แลยัง กระทำบาปนั้นสืบไปเปล่า แลบาปนั้นก็เร่งมากไปเปล่า แลยากที่จะพ้นจากบาปทั้งหลาย

แลกรรมอันใดอันมิควรกระทำแล ชาวเจ้าทั้งหลาย อย่าได้กระทำสืบไปเลย อันว่าถ้อยคำ ที่เรากล่าวมานี้ชื่อ เบญจศีลแล ควรแก่ชาวเจ้าทั้งหลายผู้เป็นท้าวเป็นพระ ญาเร่งจำไว้ให้มั่น แลสั่งสอนท้าวพระญาลูกเจ้าเหง้าขุน ทมนทนายไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลายอันมีในอาณาจักรเพราะ ตนให้รู้แล ให้อยู่ในความชอบดั่งนั้นให้จำเริญ สวัสดิ์ ทุก ๆ ชาติแล”

สำหรับการศึกษาของพระสงฆ์นั้นนางนพมาศ บรรยายไว้ว่า

“อนึ่ง อันว่าพระกุลบุตรพุทธิโนรสสังฆรัตนาคาม วาสีอรัญญวาสีสิ้นทั้งมวลล้วนแต่ปฏิบัติตาม พระวินัยบัญญัติ ประเสริฐด้วยศีลคุณรุดตคคุณ กิจจะสมณคุณ ต่างเล่าเรียนคัมภีร์วิปัสสนาธุระ ที่มีพระวรรษาอายุเป็นพระมหาเถรท่านรอบรู้ในข้อวัตรปฏิบัติก็ได้เป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์สั่งสอนภิกษุสามเณรมีอันเตวาลิกลิตธิงวิหาริกนัยด้วยลิตด้วยร้อยเป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ พระภิกษุบางพระองค์ก็ทรงจำไว้ได้ซึ่งพระคัมภีร์พระวินัยปิฎกคัมภีร์หนึ่งบ้างสองคัมภีร์บ้าง สี่ห้าพระคัมภีร์ก็มีบ้าง บางพระองค์ก็ทรงไว้ซึ่งพระสูตรตันตปิฎกสี่ลิตห้าลิต พระสูตรร้อยพระสูตรยิ่งกว่าร้อยพระสูตรก็มีบ้าง บ้างก็ทรงไว้ได้ซึ่งพระอภิธรรมปิฎกนัยด้วยลิตภาณวารบ้าง ยิ่งกว่าร้อยภาณวารบ้าง บางพระภิกษุก็เป็นพระวินัยธร บางพระภิกษุก็เป็นพระธรรมกถึกสำแดงพระสัทธรรมเทศนาไพเราะ อาจยังน้ำจิตบรรชต์ให้มีประสาทโสมนัส ครัทธายิ่งขึ้น ไปได้ร้อยเท่าพันทวี บรรดากุลบุตรในตระกูลทั้งปวง ก็ออกบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา เป็นอันมากทุกเดือนปีมิได้ขาด”

วิธีการศึกษานั้นก็เรียนรู้จากครู อาจารย์ นักปราชญ์ เถร มหาเถร ตำรับตำรา และคัมภีร์ ต่าง ๆ ด้วยการ “มันฟังพระธรรมเทศนา อันใดอันตนกระทำ บำเพ็ญบิณฑังค์ หมั่นถามท่านผู้รู้ผู้หลักโสด” วิธีการศึกษาก็ตั้งอยู่บนรากฐานทางญาณวิทยาที่ไว้รู้ด้วยตาหูฟัง จมูกดมกลิ่น ลิ้นชิมรส กายสัมผัสนี้ “เป็นของจริง ยิ่งกว่าใจเห็น” ดังนั้น วิธีการให้การศึกษาก็ถือหลักว่า “ตรับตรึงตรองปฏิบัติ” “อันพิจารณาเห็น “จน “รู้จะแจ้ง เจนใจเป็นอันดี” ดังที่นางนพมาศ พรรณนาวิธีการได้รับการศึกษาของตนเองด้วยการปฏิบัติว่า “สอนให้เล่น

แต่ร้อยกรอง วาดเขียนและชวนดูดาวนพเคราะห์” จนในที่สุด “ก็ถึงซึ่งชำนาญอันสิ้น” อันเป็นจุดมุ่งหมายหนึ่งของการจัดการศึกษาในสมัยสุโขทัย เพื่อให้ได้นักปราชญ์ฉลาดรู้คดีโลกคดียุทธธรรม และมีกมลจิตกอปรด้วยครัทธาอุตสาหะ บำเพ็ญทานการกุศล ด้วยการศึกษาดังกล่าวมานี้ “คนในเมืองสุโขทัยนี้จึงมักทานมักทรงศีล” และประกอบไปด้วยสติปัญญาโดยมาก

ในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา ได้เสนอความคิดทางการศึกษาที่สำคัญว่า “วิชาดีมีทรัพย์เขานับถือ” กล่าวคือผู้มีวิชาดีย่อมมีทรัพย์ย่อมมีผู้นับถือ หรือ มีวิชาดีและมีทรัพย์ย่อมมีผู้นับถือและถึงกับยอมเสียชีพแต่ไม่ยอมเสียใ้รู้ ดังโคลงโลกนิติในสมัยอยุธยาว่า

“เสียทรัพย์ครองอย่าได้	เสียดยศ
ยศศักดิ์เสียอย่างด	ฝ่ายรู้
ฝ่ายรู้นาคอย่าลด	เสียดาตม
เสียดาตมครองรู้	อย่าให้เสียธรรม”

โคลงดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่ายอมเสียทรัพย์แต่อย่าได้เสียดยศเสียศักดิ์ แต่ยอมเสียดยศเสียศักดิ์ ก็เพื่อไฝหาคำความรู้ ยอมไฝหาคำความรู้แม้จะต้องเสียชีวิต แต่ก็อย่าให้เสียธรรม ถือว่าการไฝหาคำความรู้และการรักษาธรรมเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่ต้องรักษาไว้ยิ่งกว่าชีวิต

เป้าหมายของการไฝหาคำความรู้ หรือจุดมุ่งหมายของการศึกษาก็เพื่อขจัดอวิชา สร้างปัญญา ความฉลาด ความรอบรู้ และสร้างคุณธรรม ให้แก่ผู้เรียน

เมื่อมีเป้าหมายการศึกษาดังที่พรรณนามานี้ จึงกำหนดว่าต้องเรียน “วิชาสารพวรรณ” ทั้งคดีโลกและคดีธรรม

คดีธรรมนั้นยึดถือ หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และมุ่งพัฒนาให้ประชาชนเป็นผู้มีธรรมสำหรับคดีโลกนั้น เรียนศิลปศาสตร์ ภาษาศาสตร์ การแต่งกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ การเกษตร

การพาณิชย์ การช่าง การดนตรี การละคร การฟ้อนรำ การต่อสู้ด้วยอาวุธชนิดต่างๆ การทหาร การสงคราม การแพทย์ และเภสัช การเสมียน ดังจะเห็นได้จากตำราที่ใช้เรียนมี พุทธศาสนา จินตามณี คชศาสตร์ พิชัยสงคราม ตำรายา

สำหรับจินตามณีนั้น สมเด็จพระนารายณ์มหาราช มอบหมายให้พระโหราธิบดีแต่งเพื่อเป็นแบบเรียน วิชาภาษาไทย สำหรับสอนคนไทย และใช้มาจนสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้น มีบางคน กล่าวว่า การที่พระ นารายณ์มหาราชให้พระโหราธิบดีแต่งจินตามณีนี้นี้ก็ เพื่อป้องกันมิให้คนไทยไปใฝ่ใจต่างชาติ จนลืมภาษา ไทย นับว่าเป็นการใช้การศึกษาเพื่อขจัดปัญหาทางการเมือง เป็นความคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการเมือง กับการศึกษา มีการสร้างจินตามณี ขึ้นมาอีกเล่มหนึ่งใน สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ศรีปราชญ์เป็นผู้แต่ง

การเรียนวิชาต่างๆ นั้น ก็ให้ถึงซึ่ง “ปัญญา ชำนาญ” ด้วยการ “บอกให้แจ่มแจ้งให้จริง ทุกสิ่ง อัน” และผู้เรียนก็ต้องมี “น้ำใจตริกีนึกจิตรตรอง” จน “มีปัญหาวิจารณ์เป็นการใหญ่” “รู้แท้แน่แก่ใจ” และ “แจ้งสรรพทุกประการ” ดังตัวอย่างการเป็นเสมียนว่า

“เป็นเสมียนรอบรู้ วิสัยชู้
พินเอกพินโททัณฑ- ฆาฏคู้
ฝนทองอีกฟองมันนฤกหิต นันนา
แปดสิ่งนี้ใครรู้ จึงให้เปนเสมียรา”

การเรียนรู้นั้น ก็เรียนกับครูอาจารย์ ผู้ใหญ่และ พระสงฆ์ แม้องค์พระมหากษัตริย์ก็เป็นครู ผู้สอน ประชาชน เรียนจากตำรา ดังตัวอย่างที่พระโหราธิบดี เขียนแบบเรียนจินตามณี และอธิบายไว้อย่างดี ดังต่อไปนี่

ผิว ผู้จะทำสุภาพโคลง ให้ดูดุจกระบวน ดังนี้

ลิปเกล้าสาวภาพแก้ว กรองสนธิ
จันทรมณฑลกล สี่ถ้วน
พระสุริยเสด็จดล เจ็ดแห่ง
แสดงว่าครุโคลงล้วน เศษร้อยมีสอง ฯ
หลักการสอนก็คือหลักการซักถาม โต้ตอบ หรือ ปฏิบัติด้วยตนเองจน “ลูกแจ่มใจแล้วพระพ้นปี” การ สอนเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนไม่ดีให้เป็นคนดี นั้น ถือหลักตามที่ปรากฏในนันทโบทนันทสูตรคำหลวงว่า “ด้วยสัตว์ในโลก แตกต่างกัน มีจิต มีความคิด มีความประพฤติแตกต่างกัน การทรมานเพื่อเปลี่ยนคน ไม่ดีให้เป็นคนดี โดยมีได้มีอาฆาต เกลียดชังแต่อย่าง ไต แต่ทำไปด้วยปรารถนาจะเปลี่ยนเขา ให้เป็นคนดี ดังเช่นช่างทองต้องใช้ไฟร้อนหลอมทองแล้วใช้ฆ้อนทุบ ตี ตกแต่งให้ได้ทองรูปงามตามที่ปรารถนา แต่จะมีใจ ริษยา อาฆาต พยาบาท หรือโกรธ เกลียดแต่อย่างใด ก็หาไม่ได้”

ในวรรณคดีไทยสมัยธนบุรีได้เสนอความคิด ทางการศึกษาที่สำคัญไว้ในพระโพรสิสัตว์ โกลาภภินว่า

“คนใดแลฉลาด มีปรีช่ปราชญ์ด้วยปัญญา
สมบัติย่อมตามหา คือน้ำไหลสู่สาคร
คนใดได้ร่ำเรียน ได้คิดเขียนแลฝึกสอน
ความรู้เป็นอาภรณ์ ประดับกายเป็นมงคล
คนใดแลเกียจคร้าน ปกติการใส่ตัวตน
กินแล้วแต่นอนกรน บ่ได้คิดจะทำการ
บ่ได้จะร่ำเรียน บ่คิดเขียนแลคิดจาร
มักง่ายใจชู้คร้าน เทียวเร่เล่นทุกตำบล
ความคร้านไปเมื่อหน้า จะอู่ปราแก่บุคคล
ความอยากได้แก่ตน เพราะความคร้านเป็นมลทิน”

“คนใดไม่มีทรัพย์ แต่ปัญญาแน่นมากมี
 ความรู้มากดีหลี ยิ่งกว่าทรัพย์มัทมา”
 “เป็นศรีแห่งบุรุษ แต่วิชาปัญญา”
 “เป็นศรีแห่งอาจารย์ แต่ลูกศิษย์มีปัญญา”
 “ชายใดงามแต่รูป รูปร่างนั้นบ่เป็นการ
 ความรู้อันเชี่ยวชาญ ยิ่งกว่ารูปมัทมา”

ในภุชฌนาสอนน้องคำฉันท มีกลอนที่สะท้อนความคิด
 ทางการศึกษาที่สำคัญว่า

“แม่นชายรูปชั่ว จนโง่คืออ้ว ไม่รู้วิชา”
 ข้อความที่กล่าวมานั้นชี้ให้เห็นเป้าหมายการศึกษาที่
 สำคัญว่า

“มาเราจะสั่งสอน พระภุชฌรชัศตรา
 เฉลิมซึ่งปัญญา ให้รู้รอบระบอบความ”
 และมุ่งที่

“ผิจะสอนหมู่หญิงชาย คนรู้อายุคนรู้กลัว
 ในโลเคชทุกตัว อย่าเอาร้ายแต่ฝ่ายดี”

การสั่งสอนนั้นถือหลักว่า “เป็นแต่ฝืนยังไม่มัน
 เหมือนตาเห็น” “ดูจนสุดในวิมุตติที่สงสัย” “ถามหาเหตุ
 ผลที่ต้นปลาย” จน “เห็นเหตุแจ่มแจ้ง ไม่แฝงเฟื่อง”
 จนในที่สุด มีปัญญา แก้ปัญหาได้

ในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ได้เสนอความคิด
 ทางการศึกษาที่สำคัญไว้ให้ปรากฏอยู่ในอุณรุทว่า
 “จำเรียววัยรอบรู้วิชาการ” อันมีความหมายว่า เมื่อเด็ก
 ต้องไฝหาความรู้ “สารพัดศึกษาวิชาการ ชำนิชำนาญ
 ทุกสิ่งไป” จน “เฉลียวฉลาดรู้รอบขอบผิต ราชกิจหนัก
 เบาเอาใจใส่” ในสุภาษิตสอนเด็ก กล่าวว่า “แต่บุรุษ
 เรียนรู้อยู่เป็นนิจ” นี่คือความคิดว่า การศึกษาตลอด
 ชีวิต เพราะว่า

“ชายจะงามความรู้เป็นเครื่องประดับ
 ถึงจะตกไหนได้ทรัพย์ไม่ขัดสน”

ในทุกคตะสอนบุตร มีโคลงที่สะท้อนความสำคัญของ
 การศึกษาว่า

“คนใดลอยจากรู้ วิชา
 หญิงรูปร้ายกิริยา โฉดด้วย
 บรรพชิตปรีक्षा ศีลขาด
 สามสิ่งนี้ชื่อม้วย ชีพสิ้นสุดสภนธ์

และพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อความสำคัญของการศึกษาว่า
 “ความรู้คู่เปรียบด้วย กำลังกายเฮย” คำกล่าวนี้ เสมือน
 กับที่ อัลวิน ทอฟฟเลอร์ กล่าวว่า ความรู้คืออำนาจ
 พระราชจริยวัตรของพระปิยมหาราชในด้านการศึกษา
 นั้น จะเห็นได้ในสามกรุงว่า

“ความรู้สู่ท่านถ้วน ทางเสถียร
 เมื่อพระเยาว์เล่าเรียน เริ่มปั้น
 พลันเพลินเจริญเพียร พิทยเพิ่ม ภูลแฮ
 เฟ่งพิจารณาการหมั้น สติหมั่นปัญญา”

พระองค์ท่านเป็นตัวอย่างอันดีของผู้ที่ “เป็นคน
 เรียนรู้อยู่เสมอ”

ในทีโดปเทศ กล่าวว่า “สรรพสมบัติทั้งหลายอะไร
 จะประเสริฐเท่าปัญญาเป็นไม่มี เพราะใครจะแยงเอาไป
 มิได้ ชื้อขายมิได้และเป็นสมบัติอันมิตายตัว”

“อันว่าแม่น้ำไหลมาจากที่สูง ย่อมมาระคนปนกับ
 น้ำในมหาสมุทรฉันใด ความรู้ถึงจะมีอยู่ในผู้มีสกุลต่ำ ก็
 อาจจะทำให้ผู้นั้นร่วมสมาคมชั้นสูง และได้รับส่วนแห่ง
 ความเป็นบรมสุขได้”

“ความรู้สูงให้เป็นผู้ประพฤติดี ความประพฤติดี
 นำให้ได้รับตำแหน่งดี ตำแหน่งหน้าที่ดีทำให้เกิดทรัพย์
 ทรัพย์หนุนให้ประพฤติธรรมสะดวก และถึงที่สุดก็จะมี
 ความสงบสุขเป็นที่ยิ่ง”

“วิทยาความรู้อันได้จากการศึกษา ย่อมนำมาซึ่ง
 กิตติศัพท์อุโฆษ”

“มีบุตรที่ฉลาดคนเดียว ย่อมดีกว่าบุตรที่โง่งง
 ตั้งร้อยคน ย่อมกำจัดความมืดให้ปราศหายไปได้ แต่
 ดวงดาวนับร้อย ย่อมไม่อาจจำกัดความมืดให้สว่างได้
 เพียงพอ”

“ผู้ที่ไม่มีใจโอบอ้อมอารีหนึ่ง ไม่ตั้งอยู่ในสุจริตธรรมหนึ่ง ไม่มีความมานะกล้าหาญหนึ่ง ไม่แสวงหาความรู้หนึ่ง ไม่แสวงหาทรัพย์หนึ่ง ก็เป็นแต่บุตรคูของมารดาเกิดมาหาประโยชน์มิได้”

การที่จะเป็นผู้ฉลาดรอบรู้มีปัญญา มีความรู้ มีคุณธรรมก็ด้วยการได้รับการศึกษา ดังนั้น จุดมุ่งหมายของการศึกษา คือการพัฒนาคนให้มีสติปัญญา มีความฉลาดรอบรู้มีคุณธรรมและมีความสามารถประกอบอาชีพได้จึงต้องจัดให้ได้เรียนทั้ง “คติโลกและคติธรรม” ด้วยการสวดรับฟัง ไต่ถาม อ่าน ค้นคว้า ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองจน “ไม่เคลือบแคลงแจ้งตระหนักประจักษ์ใจ” และจน “เชี่ยวชาญประสิทธิวิทยา” แหล่งความรู้นั้นมีได้ทุกช่องทางดังมีกลอน กล่าวไว้ในสามกรุงว่า “ต่างๆ ทางก่อกู้ เกิดการเรียนรู้ เลิศล้ำสำคัญ” ในสุภาสิตสอนเด็กเสนอความคิดเกี่ยวกับวิธีการเรียนรู้ว่า “เรียนคัมภีร์พากเพียรเรียนซ้ำๆ ที่เคลือบไคล้ไตร่ตราตรึงตรองถาม” “จะเป็นช่างชอบชำนาญให้ยังผู้รักจะรู้เร่งรู้ให้เป็นผล” “อันความรู้จริงถึงสิ่งเดียวแต่ซบเคี้ยวขึ้นใจอยู่ในจิต” ในทุกคตสอนบุตรว่า “แม้มึงานการใดที่ไม่เคย จงเฉลยไต่ถามตามสงกา” ความรอบรู้และปัญญาก็จะเกิดขึ้น

ในสมัยอยุธยาสร้างตำราจินตามณีไว้สองเล่มเป็นแบบเรียนอย่างต่อเนื่องมาจนสมัยรัชกาลที่สาม แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทได้สร้างแบบเรียนจินตามณีเป็นเล่มที่สามไว้เป็นหนังสือเรียน

การศึกษาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นก็เรียนกันตามบ้าน ตามวัด ตามวัง ที่มีผู้ใหญ่ที่มีความรู้เป็นครูสอนให้ ทั้งคติโลกและคติธรรม

ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีฝรั่งเข้ามาติดต่อ พระองค์ท่านทรงเห็นว่าวิชาเกี่ยวกับคติโลกของพวกเขาฝรั่งนั้นมีมาก และที่สำคัญควรจะต้องศึกษาจากพวกเขา ดังมี พระราช

“ตำรัสปัจฉิมพจน	สั่งไว้
การศึกษาปัจฉิมพจน	ญวนมาแล้วนา
ยังหวงปวงฝรั่งให้	เนตรตั้งรวงโรย
เขามีความรู้หลากหลาย	หลายนัย
ล้วนซึ่งเราพึงใจ	ใครรู้
ความคิดวิชาใด	ควรทราบ
จงอย่าวางใจลู่	สืบคว่าหาหนา”

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มองเห็นชัดในพระราชดำรินี้ จึงศึกษาภาษาอังกฤษจนใช้ได้อย่างดี และศึกษาวิชาการของชาวตะวันตก โดยเฉพาะวิชาวิทยาศาสตร์ด้านดาราศาสตร์ จนสามารถคำนวณตำแหน่งและเวลาของการเกิดสุริยุปราคาได้ถูกต้องแม่นยำ เป็นที่นับถือยกย่องว่าเป็นพระบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ไทย ชาวตะวันตกก็สรรเสริญในพระปรีชาสามารถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวไว้ว่าการศึกษาวิชาการของตะวันตกนั้น พระชนกของพระองค์ท่านทรงเริ่มไว้ ดังโคลงในสามกรุงว่า

“ต่างๆ ทางก่อกู้	เกิดแก่การเรียนรู้
เลิศล้ำสำคัญ	
สมเด็จพระปิตุราชไท่	ประจักษ์หลักนี้ได้
เริ่มสร้างทางเรียน	
รับมรดกชนกเกล้า	จึงพระจุลจอมเกล้าฯ
ท่านกว้างทางมตติริเยฯ	
“ความรู้คู่เปรียบด้วย	กำลัง ภายเฮย”
พระราชนิพนธ์ตั้ง	นี้อ้าง
เป็นหลักประจักษ์แจ้ง	จริงจิต
สำนักการเรียนสล้าง	สลักไว้ในกมลฯ
ทางตรงทรงทราบแจ้ง	จริงหทัย ท่านเฮย
สิ่งทีจำเป็นสมัย	ใหม่นี้
คือว่าวิชาใน	ตะวันตก
อยากจะรู้อย่าลี้	เร่งเต้าเร็วตาม

“ส่งไทยไปยุโรปทั้ง อเมริกา ด้วยแธ
เพื่อศึกษาภาษา แผล่ชาน
หลายอย่างต่างวิทยา ยีนประโยชน์
ราชทรัพย์นับล้านล้าน เลิศล้ำผลสนอง ฯ”

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้มีการปฏิรูปการศึกษาแบบตะวันตกอย่างขนานใหญ่ ศึกษาแผนการศึกษาทั้งของชาติตะวันตกและญี่ปุ่น นำมาเป็นแบบอย่างร่างแผนการศึกษาของไทย เปิดโรงเรียนให้เด็กไทยได้เรียนหนังสือพระยาศรีสุนทรโวหารสร้างแบบเรียนมูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ พิศาลการ์รันต์

ต่อมาสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว “ทรงออกกบทรบริหาร บังคับการศึกษา เสริมปัญญาราษฎร์”

“ศึกษาสาธิตแท้ ทางวัฒนานา
มีพระราชบัญญัติ แยกไว้
ภาคปฐมมัธยมจัด แจกส่วน
ภาคอุดมบ่มใช้ เชิดชั้นปริญญา”

มีการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมจนถึงระดับอุดมศึกษา เปิดมหาวิทยาลัยเพื่อจัดการศึกษาให้ได้รับปริญญา

จากนั้นมา การศึกษาของชาติทุกระดับก็เจริญก้าวหน้ามาอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบันนี้ มีปฏิญญาการศึกษาของชาติตะวันตกนำมาใช้ และปฏิบัติจัดการศึกษาไทย ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ได้คิดปรัชญาการศึกษาไทยโดยที่ท่านนิยามไว้ว่า “การศึกษา คือ การพัฒนาขั้นห้า” อันได้แก่ “รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ รวมกันเป็นชีวิตของมนุษย์” สำเร็จบุญเรื่องรัตน์ นิยามว่า “การศึกษา คือ การพัฒนา

ชีวิตเพื่อให้จิตว่าง” นับได้ว่าปรัชญาการศึกษาเป็นที่กระจ่างแจ่มชัด มีผลต่อการปฏิบัติกิจการศึกษาของชาติไทยอยู่ในปัจจุบันนี้ และมีการสอน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถแก้ปัญหาอันเป็นนิยามของปัญญาที่ สำเร็จบุญเรื่องรัตน์ นิยามไว้ ด้วยการให้สังเกตจนเห็นปัญหา แล้วตั้งสมมุติฐาน รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล แล้วสรุปเป็นสาระของความรู้ ความจริง

การนำมาใช้

ความคิดที่สำคัญยิ่งที่ว่า “เมื่อน้อยให้เรียนวิชา” “เป็นคนเรียนความรู้” “แต่บุรุษเรียนรู้อยู่เป็นนิมิต” นี้ถ้าแปลออกจากภาษาอังกฤษที่ตรงกับคำว่า Life Long Education อันหมายถึง การศึกษาตลอดชีวิตที่พระราชบัญญัติการศึกษาของไทยปัจจุบันกำหนดไว้ให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ให้นักเรียน นักศึกษาและประชาชนเป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิตนี้ ซึ่งเราแปลมาจากความคิดของพวกชาวตะวันตกนั้น ที่แท้แล้วสังคมสมัยสุโขทัย ออยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้กล่าวถึงและมีมานานแล้วอย่างยาวนาน แต่เราไม่ค่อยปฏิบัติกันในปัจจุบันนี้ จนฝรั่งมาเสนอเราคนไทยก็เลยทำตามเขาไปทั้งๆที่ปรัชญาการศึกษาไทยก็มีดีอยู่อย่างมากและมีมาก่อนฝรั่งเสียเสียอีก แม้แต่ความคิดเรื่อง “เรียนรู้ด้วยการกระทำ (Learning by Doing)” ก็มีอยู่ในสังคมไทยมาแต่สมัยสุโขทัยแล้วตั้งความคิดที่ว่าปฏิบัติศึกษาก่อนที่ จอห์น ดุย จะเสนอเป็นปรัชญาการศึกษาลัทธิปฏิบัตินิยม หรือการศึกษาแบบพิพัฒนาการ แม้การศึกษาทางเลือกที่ปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาก็มีมาแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังข้อความที่ว่า

“ต่างๆ ทางก่อกู้ เกิดแต่การเรียนรู้เลิศล้ำสำคัญ”
จุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อพัฒนาสติปัญญา
ความฉลาดความชำนาญและคุณธรรม หลักสูตร
การเรียนการสอนนั้นประกอบด้วยคติโลกและคติ
ธรรมตลอดจนการประกอบสัมมาอาชีพ การศึกษาใน
สมัยสุโขทัยเน้นย้ำเรื่องศีลธรรมเป็นอันมากจัดการ

ศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดีเป็นอย่างมาก น่า
เสียดายที่เราไม่ค่อยได้ศึกษาและรับรู้ความคิดทางการ
ศึกษาของไทยในอดีตของเราเอง จนละเลยละทิ้งกัน
เสียเกือบหมด ควรที่จะนำมาใช้เป็นหลักการศึกษาไทย
กันใหม่

ศ.ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรณานุกรม

- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยธนบุรี**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2547). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร : ชันพรี้นดั่ง

ปรัชญาการศึกษา ในวรรณคดีไทย(ต่อ)

วรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาได้ฉายแสงศาสตร์แห่งรัฐไว้อย่างชัดเจนตั้งแต่ กำเนิดพระมหากษัตริย์ เป้าหมายของการปกครองรัฐ ยุทธศาสตร์และการดำเนินการปกครอง การตั้งแต่กำหนดชุมชนดังที่พรรณนาไว้ใน **ลิลิตโองการแช่งน้ำ** ว่าภายหลังที่ฝนตกลงมาดับไฟที่กำลังไหม้โลกแล้วก็เกิดมีแผ่นดิน ภูเขา ต้นไม้ พระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาว ตั้งแต่เก่า กลิ่นไอน้ำดินหอมลอยไปบนสวรรค์ พวกเทวดาพากันลงมากินดินแล้วเสื่อมฤทธิ์กลับไปสวรรค์ไม่ได้ ก็เลยเกิดเป็นชุมชนขึ้นมา แต่ไม่มีผู้ใดปกครองจึงต้องเลือกผู้มียศขึ้นเป็นพระราชาดังความหมายว่า

“บมิผู้ต้อนแต่งบรรณา จึงต้องเลือกผู้ยิ่งใหญ่เป็นราชาอะคร้าว เรียกนามสมมติราชเจ้า จึงตั้งท้าวเจ้าแผ่นดิน”

กาลเวลาผ่านไป สังคมก็เปลี่ยนแปลงไปใน **ลิลิตยวนพ่าย** ได้แบ่งความเปลี่ยนแปลงของสังคมออกเป็นสี่ยุค คือ

1. กฤตยุค
2. ไตรตายุค
3. ทวาบรยุค
4. กสิยุค

1. **กฤตยุค** มีอายุ 178,000 ปี โดยที่ไม่รู้ว่าเริ่มมาแต่ใด เป็นยุคที่ผู้คนมีสัจจะธรรมมั่นคง จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “สัตยยุค” ผู้คนทำแต่กุศลกรรม ไม่มีความเห็นแก่ตัว ไม่มีโรค ไม่มีศึก ไม่มีโมหะ ไม่มีการทุจริต ไม่มีการทะเลาะวิวาท หรือโกรธเกลียดชังกันและกัน ไม่มีการค้าขาย ถ้าอยากได้สิ่งใดใจนึกเอาไว้ได้ตามที่ปรารถนา

2. **ไตรตายุค** มีอายุ 1,296,000 ปี ในยุคนี้สัตยธรรมได้เสื่อมถอย ลงไป 1 ส่วนใน 4 ส่วน เริ่มมีพิธีกรรมควรปฏิบัติสิ่งต่างๆ เพื่อประโยชน์แห่งตน

3. **ทวาบรยุค** มีอายุ 864,000 ปี สัตยธรรมเสื่อมถอยลงไป 2 ส่วนใน 4 ส่วน ผู้คนดำรงสุจริตธรรมน้อยลง กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหาและภัยต่าง ๆ ก็มากขึ้นทำให้ผู้คนมีความทุกข์

4. **กสิยุค** มีอายุ 432,000 ปี ปัจจุบันนี้ถือว่าอยู่ในกสิยุค สัตยธรรมเหลืออยู่เพียง 1 ส่วนใน 4 ส่วนเท่านั้น มีทุกข์ภัยต่าง ๆ นานา ผู้คนมีความประพฤติเสื่อมลงไปตามลำดับใน **กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก** เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ได้พรรณนาทั้ง 4 ยุคเชิงอุปมาอุปไมย ไว้ว่า

“กฤษฎิยคุณสุขสบายจริง ทั้งชายหญิงสิ่งเกษมสรรพ
นฤโยไมพรากกัน อยู่ขึ้นชนสมสำราญ ฯ
กฤษฎิยคุณเปนนสุขแท้ ทรงธรรม
บุรุษสัตริหรือเกษมสรรพ สวัสดิ์ล้ำ
นฤโยไมพลัดกัน รักร่วม
สมสู่สนิทเสน่ห์ซ้ำ สิ่งสิ่งสำราญ ฯ
ไตรตายุคพระรามา จากสิดาอาโถมสมร
พระผลาญยักษ์มารมรณ์ ได้สิดาอาองค์คิน ฯ
ไตรดารามาสร้าง แรมอร
องค์สิดาดวงสมร หลากหล้า
พระผลาญหมู่มารมรณ์ ลาญชีพ
ได้สิดาสมรหน้า อาเคล้ำคิ่งองค์ ฯ
ทวามรยุคพระอนิรุทธ จากนางนุชนางอุษา
สองคร่ำรำโคกาน นานมาใช้ได้นางคิน ฯ
ทวามรกลอนกล่าวอ้าง อนิรุทธ
จากอุษาสมนุช แพบให้
สองครวญป่วนโคกสุด แสนสเนห์
ยามเมื่อนานมาได้ แนบน้องครองคิน ฯ
กลียุคเรียนจากเจ้า เมื่อใดเล่าจะกลับมา
ไอน้องของพี่อา ไกลพีแล้วแก้วกลอยใจ
กลียุคเรียนจากน้อง นงพงา
ไอนจะกลับคินมา เร่งแคล้ว
ไอน้องของเรียนอา พลัดพราก
ไกลพีนางน้องแก้ว สวาทกล้ำกลางใจ ฯ”

เมื่อเข้าสู่กลียุค ดั่งนั้นจึงต้องอัญเชิญพระนารายณ์ หรือแม่ก็พระอิศวร พระพรหม หรือพระโพธิสัตว์ มาเป็นกษัตริย์ปกครองกรุงศรีอยุธยาเพื่อดับทุกข์ บำรุงสุข ดั่งที่มีโครงการสะท้อนความคิดนี้ไว้ในโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ว่า

“ศุภิตริเนตรเรือง เรื่องฤทธิ์
พรหมเมศแมนสรวงสิทธิ์ สีเกล้า
เชิญพระบันทมนิทร์ เหนือนาค
มาล่ำรายทุกขเร้า รุ่งฟ้าดินขจร”
ใน นิราศนครสวรรค์
“นานาอเนกล้วน นาวา
งามเลิศแลเห็นหา ยากแท้
นารายณ์เสด็จแสดงมา ครองโลกย์
ทั่วทั้งแดนภพแท้ แพ้วฟ้าดินขจร”

ด้วยเหตุที่พระราชชา คือพระเป็นเจ้าของเจ้าเสด็จมาปราบ ทุกข์เข็ญ พระองค์จึงทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรมและเป็น พระราชาที่ทรงสามารถในการปราบอริราชศัตรู ปราบ ยุคเข็ญต่าง ๆ ได้ ดังมีโคลงกลอนบรรยายไว้ เช่นใน **ลิลิตยวนพ่าย** ว่า

“พระทรงธรรมมีศรมแม่ พระธรรม
พระแก้วนกลไกรสร แก้วนกล้า
พระญาณฟางพันแสง แสงรอบ เรื่องแธ
พระเกษมาเสมอหล้า สีแดน
พระมามลายโคกหล้า เหลือสุข
มาตรยกโตรภพฤา ร่ำได้
พระมาบรรเทาทุกข ทุกสิ่ง เสบายแธ
ทุกเทศทุกท้าวไท นอบเนื่อง ฯ”

คำสอนอันมีค่าที่พระราชชาทรงปฏิบัติคือ คำสอน ที่ปรากฏชัดใน โคลงท้าวทศรถสอนพระราม พระราช นิพนธ์ของพระนารายณ์มหาราช ที่ทรงโอวาทไว้ว่า

๕๑๑ ๕๑๒ ทศรถยศยังไท่ ทุกสถาน
ชมชิดสนิทเสน่ห์การ เลิศแล้ว
ในพระชนมานสาร รามเทพ
เรียกร้องสนองเสนอแก้ว ลูบไล้ประโลมสอน ฯ

◎ ^๒ เจ้าจักรักราษฎร์เลี้ยง	บุรีรัมย์
ให้สุขศรีปรีดีชม	ชอบใช้
เสมอบุรินทร์อิมทร์อุดม	พรหมเมศ
อาลัศจรรย์ถลันให้	เทียบแท้ประมุขมวล
◎ ^๓ ประเสริฐเลิศโลกัน	โลกา
จงจิตมิตรกรุณา	แน่วไว้
เป็นต้นกลพฤษษา	เสมอเมฆ
อายุติธรรมนั้นให้	สัตว์ช้องสุขเกษม ฯ
◎ ^๔ อาณาประชาราษฎร์ทั้ง	กรุงไกร
จักสุขเกษมเปรมใจ	ชื่นช้อย
ไมตรีที่ประชุมใน	นรนาถ
เป็นบุษบาปรากฏร้อย	กลิ้งกลุ้มขจรจาย ฯ
◎ ^๕ รางวัลสรรพสิ่งให้	ไทยทาน
เหมือนกลผลพฤษษาหวาน	เลื่อนล้ำ
เป็นที่ภิรมสาร	เกษมราษฎร์
เสนนีพิริยพลงน้ำ	จิตช้องสรรเสริญ ฯ
◎ ^๖ ครองภพพลโลกล้ำ	ศุภผล
ระงับดับกังวลกล	โกรธเกรี้ยว
โลกอวิชาผจญ	มนทโมหะ
กำจัดสลัดสละเลี้ยว	อย่าได้ประมุขมา ฯ
◎ ^๗ จักเพียรเบียดพรษฎร์ร้อน	อย่าทำ
จงสลัดตัดผจญคำ	ว่าไว้
ขันตีเป็นที่นำ	ประมุขสุข
เป็นสวัสดิ์พิพัฒน์ให้	เลิศล้ำใดเสมอ ฯ
◎ ^๘ บรักษอาณาจักรทั้ง	แดนไตร
ด้วยจิตสนิทเสนห์ใน	ผ่องแผ้ว
ตั้งบิดามารดรใจ	ใสสุทธิ์
รักษาธิดาบุตรแล้ว	เลิศล้ำใครเสมอ ฯ

◎ ^๙ ความผิตมิตรโทรหเที้ยน	อาธรรม
จงระคองป้องกันสรรพ	ชั่วช้า
โทษหนักสลักแสงลงป็น	ผจญปลิด
หยุดยั้งรั้งรักหล้า	แบ่งให้ทุเลาเบา ฯ
◎ ^{๑๐} สัตว์ใดไว้โทษร้าย	หนุนหนา
เวรกรรมพม่าผดุงมา	หอบให้
อย่าเอาเขากระคนสา	ระพันเพิ่ม
เสมออาตมระดมไล่	ลูบแล้วชะโลมลง
◎ ^{๑๑} เจ้าจงปลงรักษ์เรือน	บุรีรัมย์
อย่างนี้ศรีสวัสดิชม	เฟื่องฟ้า
เสมอสวรค์ขึ้นบรมพรหม	สุธาवास
ผลไว้ในหัตถ์ถ้ำหล้า	โลกล้วนสรรเสริญ ฯ
◎ ^{๑๒} บุตรรักอักเรคเจ้า	ผจญจ่า
ในรสพจนคำอัม-	ฤตินี้
เราเผ่าสุริย์ยาทำ	มากมาย
ตามระบอบประกอบกลชี้	ชอบไว้ในตระกูล ฯ

ในการปกครองบ้านเมืองสมัยนั้น พระมหากษัตริย์ทรงวางรากฐานจริยศาสตร์ที่สำคัญให้ประชาชนปฏิบัติ คือ ความซื่อสัตย์ที่ปรากฏชัดตั้งแต่ก่อตั้งกรุงศรีอยุธยา ในสมัยพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) และให้มีพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา คือ การสาบานตนว่าจะซื่อสัตย์ไม่คิดทรยศ ถ้าผู้ใดทรยศ คิดคดไม่ซื่อสัตย์ ก็ได้รับการสาปแช่งให้ได้ภัยพิบัติต่าง ๆ นานาถ้าใครสวามิภักดิ์ ซื่อสัตย์ ก็ได้รับผลในทางดี

มีคำสอนทางจริยศาสตร์มากมาย ที่พระสงฆ์ไทยสั่งสอนประชาชน พระมหากษัตริย์ทรงสั่งสอนจริยศาสตร์แก่ประชาชน ตามแนวพุทธศาสนาและปฏิบัติตนเป็นพุทธมามกะเป็นแบบอย่าง

พระองค์ทรงฉลาดในการ “เร่งหาผู้รอบรู้ทุกการ เฉลียวฉลาดไวโหวาร ถ่องถ้อย” มาช่วยพระองค์ในการ

บริหารบ้านเมือง บำรุงการเกษตร การค้าขายทั้งภายในและต่างประเทศ และฝึกปรี้อทหารให้ชำนาญใน การศึกสร้างแบบเรียนจินตามณีให้ประชาชนศึกษา มีกฎหมายที่ออกมาเพื่อให้ประชากรราษฎรปฏิบัติ การเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข ถ้าใครทำผิดกฎหมายก็ลงโทษเพื่อความสงบสุขของผู้อื่น และความสงบสุขของบ้านเมือง เช่น ถ้าไม่ให้ใครข่มเหงราษฎร ให้เจ้าหน้าที่มีมนุษยธรรม เรียกเอาดอกเบี้ยเกินอัตราได้เพียงเดือนเดียวต่อจากนั้นให้เรียกดอกเบี้ยเอาตามอัตราที่กำหนดเอาไว้ในกฎหมาย มีกฎหมายเพื่อใช้ปกครองบ้านเมืองที่ตราออกมาในรัชสมัยต่าง ๆ รวมได้ 1,603 บท ดังนี้

กฎหมายกรุงศรีอยุธยาโดยลำดับราชการมีดังต่อไปนี้

1) แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 มี

1. กฎหมายลักษณะพยาน
2. กฎหมายลักษณะอาญาหลวง
3. กฎหมายลักษณะรับฟ้อง
4. กฎหมายลักษณะลักพา
5. กฎหมายลักษณะอาญาราชฎา
6. กฎหมายลักษณะโจร
7. กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จว่าด้วยที่ดินและสาเหตุ
8. กฎหมายลักษณะฝ่าฝืน

2) แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มี

- กฎหมายศักดินาข้าราชการฝ่ายพลเรือน ทหาร และข้าราชการหัวเมือง
- กฎหมายลักษณะอาญาหลวงเพิ่มเติม
- กฎหมายลักษณะกบฏศึก
- กฎมณเฑียรบาล

3) แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มี

- กฎหมายลักษณะอุทธรณ์
- กฎหมายพระธรรมนูญ

- กฎหมายลักษณะทาส
- พระราชกำหนดว่าด้วยธรรมเนียมศาล
- กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จว่าด้วยเช่าอิมทรัพย์
- กฎหมายลักษณะอาญาหลวงเพิ่มเติม
- กฎหมายลักษณะมฤตก
- กฎหมายลักษณะกู้หนี้

4) แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มี

- กฎหมายลักษณะรับฟ้องเพิ่มเติม มีกฎ 36 ข้อ ว่าด้วยคดีความฟ้องร้อง
- พระราชกำหนดว่าด้วยการฟ้องคดี
- พระราชกำหนดห้ามมิให้ช่องเสพเมถุนธรรมกับชาวต่างประเทศ

5) แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา มี

- กฎหมายลักษณะมูลคดีวิวาท
- กฎ 26 ข้อว่าด้วยจารีตนครบาล
- กฎหมายลักษณะตุลาการเพิ่มเติม
- พระราชกฤษฎีกาให้จัดคนสังกัดวัดในจังหวัดพัทลุง

6) แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ มี

- กฎ 36 ข้อ เกี่ยวกับวิธีพิจารณาความในศาล
- พระราชกำหนดต่าง ๆ

สำหรับกฎหมายที่พระเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดไว้ในกฎหมายลักษณะรับฟ้อง พุทธศักราช ๑๘๙๙ มาตรา ๒๐ ความว่า “ให้แต่งทนายแก้ต่างในคดีอาญา” นี้สะท้อนให้เห็นพระอัจฉริยภาพของพระมหากษัตริย์ ที่ยึดหลักสิทธิมนุษยชนอันเป็นหลักสากลที่สำคัญยิ่งในการบริหารบ้านเมืองของไทย หลักสิทธิมนุษยชนนี้เป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานให้แก่พลสกนิกรชาวไทย ด้วยพระเมตตาอันสูงยิ่ง มิใช่เป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียกร้องของพลสกนิกรแต่อย่างใด

ด้วยจุดมุ่งหมายของการปกครองที่บำรุงราษฎรให้มีความสุข และยุทธศาสตร์การปกครองที่บำรุง

บ้านเมือง ประกอบพระราชกุศลตามแนวทางพระพุทธศาสนา เสริมสร้างกำลังทหารและมีสัมพันธไมตรีกับประเทศดังกล่าว อยู่ชยาก็มีความเจริญรุ่งเรือง ประชาชนมีความสุขสำราญได้รับกล่าวขานไปทั่วทุกทิศ และทุกประเทศล้วนมาอบน้อมและติดต่อสัมพันธไมตรีตั้งโคลงที่สะท้อนอยู่ในวรรณคดี **ลิลิตยวนพ่าย** ว่า

“พระมามลายโศกหล้า	เหลือสุข
มาตρυกไตรภพฤ	ร่ำได้
พระมาบรรเทาทุกข์	ทุกสิ่ง เสบยแ
ทุกเทศทุกท้าวไท	นอบเนื่อง ๆ
พระมายคยั้งฟ้า	ดินชม ชื่นแ
มาแต่งไตรรัตน์เรื่อง	รอบหล้า
พระมาสมสำราญ	เพญโพธิ ไล่แ
ใครแข่งใครช้องถ้ำ	ถ่องเอง ๆ”

ใน **เฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง** บรรยายว่า

“สภกรษัตร์ร้อยเอ็ดเมืองภักดี กัมเกล้าไอนอรอค
มกุฎจรดบาทา”
กรุงศรีอยุธยาเสมือน
“ดุจสวรรค์แลสวรรค์รำพึง ดุจดุจไตรตรีงภิกพ
ไตรตรีงษวรร”

ใน **โคลงทวาทศมาส พรรณานาถึงอยุธยาว่า**

“อยุธยาโยกฟ้า	ธรรณี
เกษมบุรีภูธร	ปิ่นเกล้า
ทวาทศลิปสองมี	ลิ่งเวช
ลิ่งवालเกษมสุขท้าว	ท้าวหล้าเสวยรมย์”

ใน **กำสรวลศรีปราชญ์ พรรณานาความรุ่งเรืองของอยุธยาว่า**

“อยุธยาโยกฟ้า	ลงดิน แลฤ
อำนาจบุญเพรงพระ	ก่อเกื้อ

เจดิลอินทร	ปราสาท
ในทาบทองแล้วเนื้อ	นอกโลม”
“อยุธยาโยกฟ้า	ปากดิน
ผาดดินพิภพดียว	ดอกฟ้า
แสนโกฏบยลยิน	หยาดเยื่อ
ไตรรัตน์เรื่องรุ่งหล้า	หลากสวรรค์
อยุธยาไฟโรชได้	ตรีบูร
ทวารรุจिरยงหอ	สรหล้าย
อยุธยาเยี่ยงแมนสุร	สุระโลก รงงแ
ถนัดดุจสวรรค์คล้ายคล้าย	แก่ตาฯ
ยามพลบสงก๊กก้อง	กาหลแม่ฮา
สงเง่งสงสาวทรอ	ข่าวชู้
อยุธยาเยี่ยงเมืองทล	มาโนช ภูเอย
เขตรตระหลบข่าวรู้	ข่าวสยาม”

ความเจริญรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยา ดูได้จาก **เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา** พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช¹ ที่ทรงพรรณนาว่า

“จะกล่าวถึงกรุงศรีอยุธยา	
เป็นกรุงรัตนราชพระศาสนา	มหาดีเรกอันเลิศล้ำ
เป็นที่ปรากฏรจนา	สรรเสริญอยุธยาทุกแห่งหน
ทุกบุรียสิมาณทล	จบสกกลูกคำวานิช
ทุกประเทศลิปสองภาษา	ย่อมมาพึ่งกรุงศรีอยุธยาเป็นอันคณิค
ประชาราษฎร์ปราศจากไภยพิศม์	ทั้งความพิกลจริตแลความทุกข์
ฝ่ายองค์พระบรมราชา	ครองชัยทสิมาเป็นสุข
ด้วยพระกฤษฎีกาท่านุก	จึงอยู่เย็นเป็นสุขสวัสดิ
เป็นที่อาไศรยแก่มนุษย์ในใต้หล้า	เป็นที่อาไศรยแก่เทวดาทูกราคี
ทุกนิกรนรชนมนตรี	คหบดีชีพรามณพฤตมา
ประดุจดั่งศาลาอาไศรย	ตั้งหนึ่งรมไทรอันสาขา
ประดุจหนึ่งแม่น้ำพระคงคา	เป็นที่ลิเนหาเมื่อกันดาร
ด้วยพระเดชเดชาอาณูภาพ	อาจปราบไภริทุกทิศาน
ทุกประเทศเขตต์ขัณฑ์บันดาล	แต่งเครื่องบัณฑิตการมานอบนบ
กรุงศรีอยุธยาอันสมบุรณ์	เพิ่มพูนด้วยพระเกียรติคะจรจบ
อุดมบรมสุขทั้งแผ่นดินพิภพ	จนคำรบคักราชได้สองพัน”

¹จินตนา ปิ่นเฉลียว เขียนใน อยุธยาอวสาน บทกวีรางวัลมูลนิธิจอห์น เอฟ. เคนเนดี ว่าเป็นพระนิพนธ์ของพระเจ้าเสือ

พยากรณ์นี้กล่าวว่า เมื่อครบศักราชได้สองพัน บ้านเมืองจะแปรผันวิบัติด้วยกษัตริย์และผู้ปกครองตลอดจนประชาชนไม่ใฝ่ธรรม ดังคำที่พระองค์บรรยายไว้ว่า

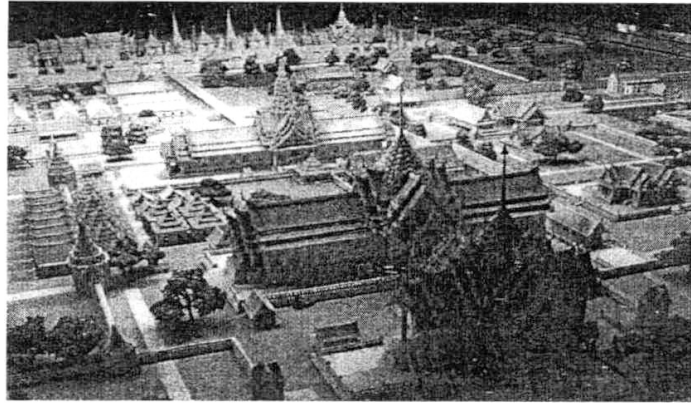
“คราที่นั้นฝูงสัตว์ทั้งหลาย
จะเกิดความอันตรายเป็นแผ่นดิน
ด้วยพระมหากษัตริย์มิได้ทรงทศพิธราชธรรม
จึงเกิดเข็ญเป็นมหัศจรรย์สืบทุกประการ
คือเดือนดาวดินฟ้าจะอาเพศ
อุบัติเหตุเกิดทั่วทุกทิศาน
มหาเมฆจะลุกเป็นเพลิงกาล
เกิดนิมิตรพิศดารทุกบ้านเมือง
พระคงคาจะแดงเดือดตั้งเลือดนก
อกแผ่นดินเป็นบ้ำฟ้าจะเหลือง
ผีป่าก็จะวิ่งเข้าสิงเมือง
ผีเมืองนั้นจะออกไปอยู่ไพร
พระล้อมเมืองจะเอาตัวหนี
พระกาลกาลีจะเข้ามาเป็นไล่
พระธรณีจะตอกให้
อกพระกาลจะไหม้อยู่เกรียมกรม
ในลักษณะทำนายไว้บ่ทอนผิด
เมื่อวินาศพิศดุก็เห็นสม
มิใช่เทศกาลร้อนก็ร้อนระงม
มิใช่เทศกาลลมมกัพัด
มิใช่เทศกาลหนาวก็หนาวลั่น
มิใช่เทศกาลฝนฝนก็อุบัติ
ทุกต้นไม้หย่อมหญ้าสารพัด
จะเกิดวิบัตินานาทั่วสากล
เทวดาซึ่งรักษาพระศาสนา
จะรักษาแต่คนฝ่ายอกุศล
ลัทธิจะแพ้แก่พระชน
มิศตนะฆ่าซึ่งความรัก
ภรรยาจะฆ่าซึ่งคุณผิว
คนชั่วจะมลายผู้มีศักดิ์
ลูกศิษย์จะสู้ครูพัก
จะหาญหักผู้ใหญ่ให้เป็นผู้น้อย

ผู้มีศีลจะเสียซึ่งอำนาจ
นักปราชญ์จะตกต่ำต้อย
กระเบื้องจะเฟื่องฟูลอย
น้ำเต้าอันลอยนั้นจะถอยจม
ผู้มีตระกูลจะสูญเผ่า
เพราะจันทานมันเข้ามาเสพสม
ผู้มีศีลนั้นจะเสียซึ่งอารมณ์
เพราะสมครสมาคมด้วยมารยา
พระมหากษัตริย์จะเสื่อมสิงหนาท
ประเทศราชจะเสื่อมซึ่งยศฤ
อาลัยจะเลื่องฤชา
พระธรรมมาจะตลกกลับ
ผู้กล้าจะเสื่อมใจหาญ
จะสาบสูญวิชาการทั้งปวงสรรพ
ผู้มีศีลจะถอยจากทรัพย์
ลัทธิจะอับซึ่งน้ำใจ
ทั้งอายุจะถอยเคลื่อนจากเดือนปี
ประเวณีจะแปรปรวนตามวิไล
ทั้งพืชแผ่นดินจะผ่นไป
ผลหมากรากไม้จะถอยรศ
ทั้งเพศพรพรวนยากก็อาเพศ
เคยเป็นคุณวิเศษก็เสื่อมหมด
จวงจันทร์พรไม้อันหอมรศ
จะถอยถดไปตามประเพณี
ทั้งข้าวก็ยากหมากจะแพง
สรรพพันจะแห้งแล้งเป็นถั่วถั่ว
จะบังเกิดทรพิศมิมิคล้าย
ฝูงผีจะวิ่งเข้าปละมคน
กรุงประเทศราชธานี
จะเกิดการกลืนทุกแห่งหน
จะอ้ากว้างอกใจทั้งไพร่พล
จะสาละวอนทั่วโลกหญิงชาย
จะร้อนนอกสมณาประชาราช
จะเกิดเข็ญเป็นอุบาทว์นั้นมากมาย
จะรบราฆ่าฟันกันวุ่นวาย

ฝูงคนจะล้มตายกันเป็นเบือ
 ทางน้ำก็จะแห้งเป็นทาง
 เวียงวังก็จะรกรเป็นป่าเสือ
 แต่สิ่งทีสารสัตว์เนื้อเบือ
 นั้นจะหลงเหลือในแผ่นดิน
 ทั้งผู้คนสารพัดสัตว์ทั้งหลาย
 จะสาบสูญล้มตายเสียหมดสิ้น
 ด้วยพระกาลจะมาเผาผลาญแผ่นดิน
 จะสูญสิ้นการระรังสงคราม

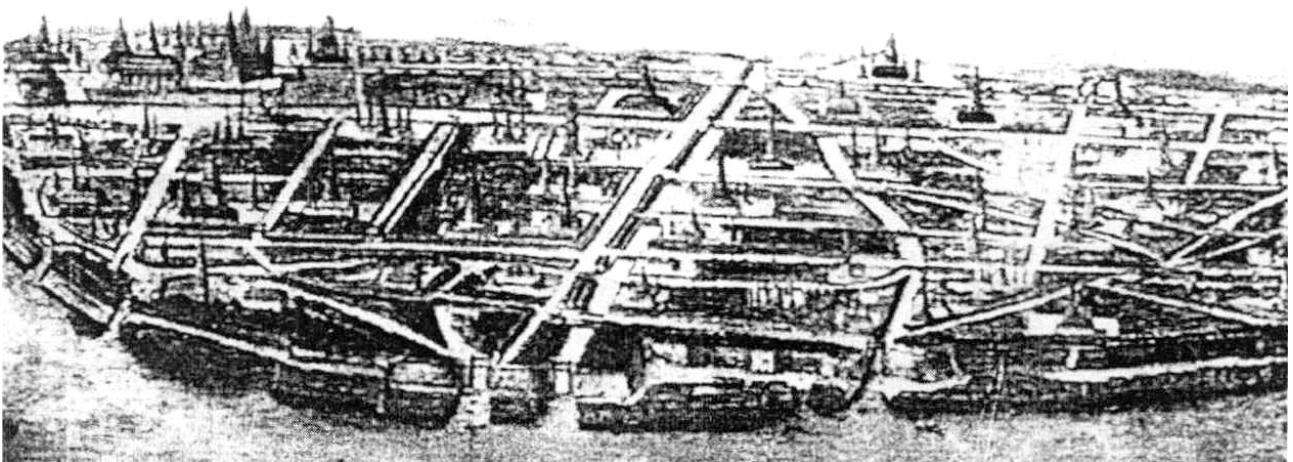
กรุงศรีอยุธยาจะสูญแล้ว
 จะลั้บรัดสมิแก้วเจ้าทั้งสาม
 ไปจนคำรบปีเดือนคีนยาม
 จนสิ้นนามศักราชห้าพัน
 กรุงศรีอยุธยาเขมมศุข
 แสนสนุกนี้ยั้งล้ำเมืองสวรรค
 จะเป็นเมืองแพศยาอาทัน
 นับวันจะเสื่อมสูญเออย”

จบเรื่องพระนารายณ์เป็นเจ้านพบุรีทำนวยกรุงแต่เท่านี้ แล้วกรุงศรีอยุธยาก็กาลอวสานด้วยการเผาผลาญ
 และทำลายของพม่าเมื่อพุทธศักราช 2310

โมเดลจำลอง พระราชวังโบราณกรุงศรีอยุธยา

แหล่งที่มา กิตติ โล่ห์เพชรรัตน์. (2554). ศึกซิงอยุธยา ก่อนจะล่มสลาย. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทอมรินทร์ บุกเซ็นเตอร์
 จำกัด หน้า 90.

ภาพกรุงศรีอยุธยา

แหล่งที่มา กิตติ โล่ห์เพชรรัตน์. (2554). ศึกซิงอยุธยา ก่อนจะล่มสลาย. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทอมรินทร์ บุกเซ็นเตอร์
 จำกัด หน้าปก.

เมื่อตอนที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. 2310 ถือว่าเป็นกลียุค ดังนั้นจึงต้อง **“เขาเชิญองค์โพธิสัตว์ มาเป็นเจ้า เป็นปิ่นเกล้าเจ้าแผ่นดินสิ้นทั้งผอง”** โดยที่พระมหากษัตริย์ คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี นั้นเสมอด้วยพระนารายณ์ผู้มาปราบทุกข์ ดังที่นายสวนมหาดเล็กพรรณนาไว้ว่า

◎ เสมองค์หรือรัชเรื่อง รงค์รุธ

ลลวงพาหนะครุฑ	สู่หล้า
ฤจรรจากเกษียรสมุทร	มาทวิป นี้แธ
เนื้อหน่อพุทธพงศ์กล้า	ก่อสร้างโพธิญาณ ฯ

เป้าหมายของการปกครองบ้านเมืองนั้นอยู่ที่การทำให้ราษฎรมีความสุข ปราศจากทุกข์และสร้างประเทศให้มีความเจริญ ผู้ปกครองจึงต้องเป็นผู้ที่มีปัญญาและมีทศพิธราชธรรม มิฉะนั้นแล้ว “ฝูงข้าเฝ้าเหล่าเสนา ชาวประชาข้าแผ่นดิน ชักชวนกันดิฉิน ว่าปัญญาเธอโหดเหี้ยน ท้าวไทถอยความรู้ จะเสวยราชย์บ่ออยู่ยืน อำมาตย์เขาข่มขืน ขับออกจากพระพารา” แล้วต้องจัดการให้ประชาชนมีการศึกษาแม้พระราชาก็ทรงศึกษาเพื่อ “เอาพระปัญญาเป็นอาจารย์ ตัดวิมุตติสงสัยแล้วสั่งสอน” การปกครองบ้านเมืองย่อมมีกฎหมายกำหนดไว้ไม่ให้คนประพฤตชั่ว และมีบทลงโทษ ถ้าทำผิดกฎหมาย ดังเช่น ใน ปาจิตกumarกลอนอ่าน กล่าวไว้

“คนหนึ่งในตำรากฎหมายบอก

ก็ย้อนยกมีบทกำหนดหมาย
เมียทำชั่วผิวอยู่ยังไม่ตาย
จับชู้ได้ปรับโทษตามคักดา
ถ้าเมียอยู่ชู้ยังถ้าผิวตาย
จับชู้ได้สืบสวนว่าชู้ฆ่า
ให้พี่น้องฟ้องเรียกโจทนา
ถ้าเป็นสัตย์ก็ให้ฆ่าไปตามกัน”

นอกจากนั้น ก็มีจริยศาสตร์ที่มีรากฐานจากพุทธศาสนาไว้สอนชาวประชาให้ประพฤติดี ดังเช่น มีใน **กฤษณาสอนน้องคำฉันท์** และ**พระโพธิสัตว์โกสุมภิน** ตลอดจนวรรณคดีไทยแทบทุกเรื่อง การเมืองระหว่างประเทศก็ถือหลักว่า

“เพราะพิภพสองได้	ร่วมไม่ตรีกัน”
“เป็นสุพรรณแผ่นดิน	เดี๋ยวดี
ศรีสวัสดิ์ดีสมบูรณบุรี	ทั่วท้อง
พาณิชย์สมนชี	พราหมณ์เพท
ไปมาหาสู่ช่อง	อย่าได้มลทิน”

ปลายรัชสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรีเกิดกลียุคสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก จึงเป็นผู้ปราบปรามความทุกข์ร้อนทั้งปวง แล้วทรงปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงพระนามว่า **พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** ผู้เสมอพระนารายณ์อวตารมาบำบัดทุกข์ ดังที่พรรณนาไว้ใน สามกรุง ว่า

“แถลงปางวุ่นวายภายใน	เกิดขบถบัดใจ
ขบถก็ปลดปล่อยพิณทร์ ฯ	
แถลงปางว่างเจ้าแผ่นดิน	ร้อนแพรกแหลกดิฉิน
ประหนึ่งประลัยไฟกลับ ฯ	
แถลงปางปิ่นทัพกลับทัน	สมภารท่านพลัน
ระงับกลีปีศา ฯ	
แถลงปางโปร่งจิตปลิดจา	บัลย์ใจในกา
ลเมื่อเสด็จมาดล ฯ	
แถลงปางปิ่นณรงค์ทรงพล	ยังยั้งฝั่งชล
ประทับพพลาวาคราร ฯ”	

ปางปวงประชา	ยินดีปรีดา	เจ้าใหม่ใจมา
ทั่วหน้าเบิกบาน	เหตุอันปิ่นป่วน	ทบทวนมานาน
ล้มลุกคลุกคลาน	ปลิดปลดหมดไป ฯ	
เดชาภินิหาร	ตั้งองค์อวตาร	ไม่มีพิศทาน
แก่นแย่งแคลงใจ	เหล่าข้าราชการ	สำราญฤทัย
ฝ่ายนำฝ่ายใน	นบน้อมพร้อมกัน ฯ	

เชิญเสด็จเสวยราชย์ เอี่ยมโอภาส บัลลังก์ตั้งอาศน์
 อำไพในสวรรคต ปกป้องครองกรุงบำรุงเขตชั้นท์
 ปลุกปลุกสุขสันต์ แซ่ซ้องสรรเสริญ ฯ
 ทรงเห็นราบคาบ จึงโปรดให้ทราบ โดยคุณนิภาพ
 ว่ารับอัญเชิญ อารงสมบัติ สืบกษัตริย์ดำเนิน
 จุฬารัฐจำเริญ จิรัฏฐิติกาล ฯ

แจ่มรัฐจรัสภาคพื้น ภูพิศุทธิ์
 เริ่มรัชกาลพระพุทธ ยอดฟ้า
 ยุ่งเหยิงดุจเพลิงจุด พลันขจัด
 ปลั่งประเคราะห์เหมาะหม้า ใหม่เลี้ยงเวียงอมร ฯ”

พระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองรัฐมีหน้าที่ขจัดทุกข์
 บำรุงสุข ให้แก่ประชาชน และป้องกันบ้านเมืองตลอด
 จนทำให้บ้านเมืองเจริญ ดังที่พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาลงกรณ์มหาราช มีพระราชดำรัสไว้ใน **นิราศ
 รบพม่าที่ท่าดินแดง** ว่า

“ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา
 จะป้องกันขอบขันทสีมา รักษาประชาแลมนตรี”

เป้าหมายการปกครองบ้านเมืองดังกล่าวนี้ปรากฏ
 ในวรรณคดีแทบทุกเรื่อง ดังเช่น ในบทละครเรื่อง
 พระร่วงก็มีเช่นที่กล่าวมาแล้วนี้ว่า

“ที่ท่านเชิญเราขึ้นทรงราชย์
 เถลิงอาสน์สุโขทัยสโมสร
 เราจะประศาสน์การนคร
 ให้แก่ประชาชนนิกรสุขสราญ”

พระมหากษัตริย์ผู้เปรียบเสมือนพระโพธิสัตว์
 อวตารมาบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎรนั้น จะต้องมิตศ
 พิศราชธรรม

การสร้างความสำเร็จให้บ้านเมืองนั้น พระมหา
 กษัตริย์ทุกพระองค์ทรงกระทำอย่างต่อเนื่องมา ดัง
 ปรากฏตัวอย่างในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ทรงปฏิรูประบบราชการทหาร
 การคลัง การศึกษา สร้างถนน สร้างทางรถไฟ โทรเลข
 ทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ประชาชนมี
 ความสุขสำราญ

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศนั้นก็ถือหลัก ดังที่
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนิน
 ตามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าว
 ไว้ ดังที่บรรยายอยู่ใน **สามกรุง** ว่า

ทางไมตรีกับฝรั่ง ตั้งสมเด็จพระชนก

ยกเป็นแบบดำเนิน

จำเริญรัฐประศาสน์ เบญจมาราชทางอนวัตน

หลายพหิรัฐต่อติด

สนิถันถวไมตรี มีลัญญาค้าขาย

ขยายออกไปให้กว้าง

ทรงเรียกจ้างผู้ชาญ เชิงราชการต่างแผนก

ให้แรกเริ่มเฟดิมงาน

ในเฉพาะกาลหัวต่อ ทางกอบก่อหลายนัย

อาไศรยชาวต่างประเทศ

อันอวยเลศรอบรู้ กว่าจะมีไทยผู้

ช่วงใช้ได้พอ การแฮ ฯ

ไมตรีส่วนพระองค์ ทรงสืบส่อต่อติด

กับชนทิศ

อัสดงคต ปรากฏนามภูธร

ขจรไปในยุโรป โอบถึงทวีป

อเมริกา แยกเมืองมาเยี่ยมเยียน

เจ้ายุโรปเยียนหลายองค์

หลายราชวงศ์ หลายประเทศ ฯ

อนึ่งภูเบศร์เสด็จประพาศ เยี่ยมจอมราชาญ์ในยุโรป

โกบประโยชน์โสสถิผล

ไม่มีคนไทยใด ได้เคยไปเที่ยวถ้วน

ลึงเกตเหตุการณ์ล้วน ดังไท้ไต้ยล

ทั่วเอย ฯ

การปกครองแบบประชาธิปไตยนี้ เริ่มมีมาแต่สมัย
รัชกาลที่ห้า ดังที่พระกนิษฐาภรณ์หมื่นมหิศรราชหฤทัย
ทูลถามว่า

“ลึงเกตพหิเทศสร้าง โสตถิ
โยงนิยามตามคคติ แต่งกว้าง
สมญาประชาธิปไตย บัตยะ
เราจะลองดูบ้าง แบบนั้นฤไฉน”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
เห็นว่า

โบราณท่านว่าช้า ย่อมจะได้สองพริ้ว
เพลิกแท้ทางภษิตเออยฯ
ทูนหันพลันแล่นเข้า เหยียบหล่มจมลึกเท้า
ยากแท้จักถอนฯ
จึงมีพระราชดำรัสตอบพระเจ้าน้องยาเธอว่า

เราไทยในแหล่งนี้ ลำเนา รั้งนา
อ่อนหัดปรัชญาเยาว์ แยกย่อย
การเมืองเครื่องมีนเมา มีมาก
แม้ว่ายังไม่พร้อม เพลียงพล้ำทำเสียฯ
เสรีผิวให้ก่อน เวลา ควรแฮ
เมื่อราษฎรปราศศึกษา สองแจ้ง
ความสุกก่อนห้ามมา มัวมืด
เหตุที่ปัญญาแล้ง ย่อมร้างทางเจริญฯ

พระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ส่งขยาย
ความว่า

ใจความตามลำดับใคร่ออกอรรถอธิบายขยายให้เห็น
แจ่มแจ้ง ในที่เสรีแห่ง เทียบถ้อยทำนอง นี้นาฯ

เสรีมีเมื่อไร ปัญญา
บตีปถ่องส่องทางพา เฟ่งก้าว
อำนาจปราศวิชา ชูชั๊ก
รังแต่จักหักร้าง ژه่อร้างพังทลาย ฯ
บางคนกลมมุ่งฉ้า โฉงเฉง
ประกาศาตามเอง อาจเอื้อม

เสรีปมีเพลง พลัดเพลิน
วางใหญ่ไว้แก้ง้อม เงื่อนไค้งโกลกฯ
ไซหลักชั๊กเซิดชี้ ชวนใจ
พวกมากลากกันไป ปลุกบือน
น้อยผู้จะรู้นัย ความคิด
ช่วยชาติเพื่อกวาดต้อน ประโยชน์ไว้ในตัว ฯ
ใช้แยบแอบอ้างชื่อ ชนหลาย
ยื้อแย่งตำแหน่งนาย หนีบแน่น
จำโนษโฆษณสาย สนมุก
หมู่หิงส์วังเด็น ใต้เต้าตีนตาม ฯ
เสรีมีไม่ช้า ชิมรส
แปรธาตุฟาดเผื่อนกรด กัดลิ้น
โอษฐ์หุบอุบอิบหด หัวหู่
อ่อนจิตอิศรสิ้น สุดแล้วเสรี ฯ
เปลี่ยนเป็นหมูน้อยหนีบ อำนาจ ไว้นอ
เปิดป่าวข่าวช่วยชาติ เซิดหน้า
ปวงชนยันคิ้วขาด ชยักขย่อน
สิ้นอยากหากไม่กล้า กลับค้ำนการเมือง ฯ
อัลปชนาธิปัตย์แกแล้ว กำเรียง
แปลว่าสุดแต่เสียง ส่วนน้อย
ทวยราษฎรปราศสำเนียง ในราชรัฐ
ส่วนมากปากหุบน้อย หอกจ้องจ้องภัย ฯ
ไปนานพาลอาจเอื้อม อาชญา
หยิบรัฐธรรมนุญา ปิดตู้
บายเบียงเยียงเอกา ธิปัตย์
สิทธิ์ขาดอำนาจผู้ เฟ่งปล้นคนเดียว ฯ
เอกาธิปัตย์เพียร ทางฉิบ หายฮา
คือดิกเตเตอร์ชิป เซิดชี้
เสรีที่ยกหยิบ มากล่าว
มาเป็นแต่เพียงหมอกกัน ไม่ให้ใครเห็น ฯ
ความเปลี่ยนเวียนตั้งแต่ เสรี เริ่มแฮ
เคลื่อนขยับหลับเสมอมิ มากเพื่อ

ค้นโอลิกากี	กำหราบ	บังคับการศึกษา	เสริมปัญญาราษฎร์
ที่สุดดึกเตเตอร์	เติบกล้าบารมี	ปลุกสหกรณ์เผยแพร่	
ศึกษาทั่วบ้านทั่ว	เมืองไทย	แจ้งประชาธิปไตย	ให้ฝึกหัดไปพลาง
แม้ว่ามีเมื่อไร	เมื่อนั้น	วางบัญญัตินามสกุล	
ประชาธิปไตยใน	ประเทศ	เป็นทางหนุนสำนึก	รำลึกเผ่าพันธุ์ไทย
จึงจะยึดรากหมั่น	หมดมั่งทางมาร	ผู้ภูวนัยนิตยนิยม	
วิชาประชาธิปไตยเพียง	พอใจ	นำหทัยให้พร้อม	พริกไว้ในอนา
พึงสดับรับนิตินัย	นิตยซ่อม	คตนา	
นำป้อมราษฎร์ไป	แต่ขณะ นี้นา	ศึกษาสาธิตแท้	ทรงวัดม นานา
รูน่าน่าจักพร้อม	พรั่งแผ้วแนวทาง ฯ	มีพระราชบัญญัติ	แยกไว้

กล่าวฉะนี้ไซ้ใช้ไซ้ดำรัส แห่งจอมกษัตริย์โดยคำ
แต่โดยทำนองความ คำทูลทางทรงแถลงไม่เคลือบแคลง
มีดเมี้ยน คำราชอาจเทียบเทียบ ที่ถ้อยตู่แถลงนี้แลฯ

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว มีต่อไปอีกว่า

บำรุงหลายอย่างแล้ว	รัชกาลนี้		
ไทยล้ำสำราญนาน	นอบน้อม		
ไปควรด่วนรังควาน	ความสงบ		
คอยเมื่อศึกษาพร้อม	เพริศหมั่นปัญญาฯ		
สามสิบปีข้างหน้า	นึกเห็น		
โอกาสปาลีเมนต์	เหมาะใกล้		
ฉันทุลาราชย์อาจจักเป็น	ปฐมฤกษ์		
เริ่มรัฐธรรมนูญไว้	โรคร้ายภายหลังฯ		

การต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงออกแบบพระราชบัญญัติการศึกษาภาค
บังคับ เพื่อให้ประชาชนมีการศึกษา มีปัญญา รายได้
ทดลองฝึกหัดการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ดุสิตธานี
ทั้งที่พรรณนาใน **สามกรุง** ว่า

พระมหาวชิราวุธ	มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว		
ไม่หมุกขมัวพระกมล			
เชิงปรงชนชาติไทย	เพื่อกาลไกลอนาคต		
ทรงออกแบบบริหาร			

ภาพประถมมัยยมจัด	แจกส่วน
ภาคอุดมบ่มใช้	เชิดขึ้นปริญญา ฯ
สหกรณ์การหัดให้	เห็นทาง
สภาย่อมค่อยทำพลาจ	เพื่อไว้
เที่ยงเทียบระเบียบวาง	เป็นแบบ
ประชาธิปไตยจัดได้	ตั้งนี้มีแนว ฯ

ครั้นต่อมาในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเรื่องประชาธิปไตย
ตั้งข้อความที่พรรณนาไว้ใน **สามกรุง** ว่า

สิ้นรัชกาลที่หก	พระปกเกล้าครองกรุง
ผดุงอาณาประชาราชน	
พระกมลน้อมนำไป	ในทางประชาธิปไตย
แบบกษัตริรัฐธรรมนูญ	
หวังเพิ่มภูผลผาสุก	ปลุกเสรีที่ควร
ทรงสอบสอนลักษณะ	
ระบอบแบบปฏิบัติ	จัดกรรมการองคมนตรี
ใช้วิธีรัดกุม	
การประชุมปฤกษา	ตามแบบปาลีเมนต์
ให้เห็นเป็นตัวอย่าง	
เครื่องสว่างคร่ำไว้	เพื่อประโยชน์โปรดให้
แก้ตัวครวครวฯ	
ตรัสให้สืบหลายสาย	กฎหมายรัฐธรรมนูญ
อันเป็นมูลนิธธรรม	

ประจำหลายพหุเทศ จำแนกเลศหลายแบบ
มีเยี่ยงแบบนานา

ที่ปฤกษาหลายนาย ถวายความเห็นต่างกัน
ปฤชณาอันยอกย้อน

พอเกิดการแซกซ้อน เมื่อร้อยห้าสิบปีเอย ฯ

แต่แล้วคณะราษฎรก็ทำการปฏิวัติ ขอพระราชทาน
รัฐธรรมนูญ เมื่อ พ.ศ. 2475 พระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานให้รับว่าไทยได้
ปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ภาย
ใต้รัฐธรรมนูญ แต่นั้นมา

ในช่วงเวลา 65 ปี ตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการ
ปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2540 ประเทศไทย
มีรัฐธรรมนูญใช้ปกครองบ้านเมืองมาแล้ว 15 ฉบับแต่
ว่ารัฐธรรมนูญเหล่านั้นล้วนแต่สร้างขึ้นด้วยกลุ่มบุคคล
บางกลุ่มเท่านั้น

ประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการสร้างรัฐธรรมนูญ
เหล่านั้นเลยจนมาถึงรัฐธรรมนูญฉบับที่ 16 ที่สภา
ร่างรัฐธรรมนูญ (ส.ส.ร.) ที่มีนายอุทัย พิมพ์ใจชน
เป็นประธานสภาร่างรัฐธรรมนูญ และมีนายอานันท์
ปันยารชุน เป็นประธานยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่ 16 นี้ที่
ประชาชนทุกหมู่เหล่ามีโอกาสร่วมกันสร้างรัฐธรรมนูญ
และมีชื่อเรียกอย่างเต็มปากว่า รัฐธรรมนูญแห่งราช
อาณาจักรไทยฉบับประชาชน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับประชาชน
นี้ รัฐสภาที่มีนายชัย ฤชุพันธุ์ ประธานวุฒิสภาทำหน้าที่
เป็นประธานที่ประชุมรัฐสภาได้ประชุมพิจารณาให้ความ
เห็นชอบเมื่อวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2540 เวลา 11
นาฬิกา 9 นาที 30 วินาที

นายมีชัย ฤชุพันธุ์ ประกาศว่ามีสมาชิกรัฐสภา 578
คนเห็นชอบรัฐธรรมนูญ มีผู้ไม่รับ 16 คน มีผู้ไม่ออก
เสียง 27 คน ที่เหลือ 40 คนไม่เข้าร่วมประชุม รวม
จำนวนสมาชิกรัฐสภาทั้งหมด 651 คน นับว่ามีผู้ออก
เสียงรับรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนนี้อย่างมากมาย

แจกแจงได้ดังนี้

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนทั้งหมด 393 คน
เห็นชอบ 360 คนประกอบด้วย

พรรคประชาธิปัตย์	123	คน
พรรคความหวังใหม่	116	คน
พรรคชาติพัฒนา	50	คน
พรรคชาติไทย	39	คน
พรรคกิจสังคม	19	คน
พรรคเอกภาพ	5	คน
พรรคเสรีธรรม	4	คน
พรรคมวลชน	2	คน
พรรคพลังธรรม	1	คน
และพรรคไทย	1	คน

ส่วนสมาชิกวุฒิสภาจำนวนทั้งหมด 258 คนเห็น
ชอบมีจำนวน 218 คน

ในวันที่ 11 ตุลาคมพ.ศ. 2540 เวลา 17.30 นาที
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรง
ลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
ฉบับประชาชนมีผลบังคับใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2560

การปกครองแบบประชาธิปไตยจะสำเร็จได้ก็อยู่
ที่การศึกษาของประชาชนเป็นสำคัญที่จะต้องเข้าใจ
ว่า ประชาธิปไตยนั้นคือ การที่ประชาชนจะต้องมี
คารวธรรม สามัคคีธรรม รักปัญญาธรรม ตามที่ท่าน
ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรีอธิบายไว้ และประเทศ
ชาติจะเจริญได้ก็อยู่ที่ความสามัคคีของคนในชาติ ตาม
ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสอนไว้
ในบทละครเรื่อง พระร่วงว่า

“ขอแตกเสนาพฤตมาจารย์

สมัครสมานสามัคคี

อย่าเห็นแก่ตัวมัวพะวง

ลุ่มหลงฤศยาไม่ควรที่

อย่าต่างคนต่างแข่งกันแย่งดี

อย่าให้ช่องไฟริที่มุงร้าย

แม้เราศุขยากันและกัน
 ไม่ซ้ำพจน์จะพากันฉิบหาย
 ระวางการยุงส่งร้าย
 นั้นแหละเครื่องทำลายสามัคคี
 คณะใดศัตรูผู้ฉลาด
 หมายมาตร์ทำลายให้เร็วรี
 ก็ยกแยกให้แตกสามัคคี
 เช่นกษัตริย์ลิจฉวีวงศ์โบราณ
 พราหมณ์ผู้เดียวรับใช้ไปยุแห่
 สาระแนยญาติให้แตกฉาน
 จนเวลาศัตรูจู่ไปราญ
 มัวเกียงกันกันเสียการ, เสียนคร
 ฉะนั้นไซ้ร้อไทยจงร่วมรัก
 จงร่วมสมัคครสมสร
 เอาไว้เมื่อมีไฟร้อญ
 จะได้สู้ศัตรูด้วยเต็มแรง
 ไทยรวมกำลังตั้งมั่น
 จะสามารถป้องกันชั้นแข็ง
 ถึงแม้ว่าศัตรูผู้มีแรง
 มายุทธ์แย่งก็จะปลาทไป
 ขอแต่เพียงไทยเราอย่าผลาญญาติ
 ร่วมชาติร่วมจิตเป็นข้อใหญ่
 ไทยอย่ามุ่งร้ายทำลายไทย
 จงพร้อมใจพร้อมกำลังระวางเมือง
 ให้นานาภาษาเขานิยม
 ชมเกียรติยศฟูเฟื่อง
 ช่วยกันบำรุงความรุ่งเรือง
 ให้ชื่อไทยกระเดื่องทั่วโลก

ช่วยกันเต็มใจใฝ่ผดุง
 บำรุงทั้งชาติศาสนา
 ให้อยู่จนสิ้นดินฟ้า
 วัฒนาเถิดไทย ไชโย!”

ความสามัคคีเป็นเรื่องที่สำคัญที่คนในชาติจะต้อง
 “รู้รักสามัคคี” ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล
 อดุลยเดช ทรงมีพระบรมราโชวาทจึงจะช่วยกันสร้าง
 ชาติไทยให้เจริญ

ปัจจุบันมีตำราว่าด้วยปรัชญาการเมืองอยู่ในสังคม
 ไทยมากมายสมควรที่จะหยิบยกมาอ่านกันได้ทุกเวลา
 เพื่อช่วยกันพัฒนาประชาธิปไตยของชาติไทยให้เจริญ
 มั่นคงถาวรตลอดไป

การนำมาใช้

ในการเลือกผู้ปกครองประเทศ หรือผู้บริหาร
 ประเทศ ผู้บริหารสถานศึกษา ต้องเลือกบุคคลที่
 ประกอบด้วย สติปัญญาและมีทศพิธราชธรรม 10
 ประการ ได้แก่ 1. การให้ทาน 2. ความประพฤติที่ดี
 งาม 3. ความเสียสละ 4. ความซื่อสัตย์ 5. ความอ่อน
 โยน 6. ไม่หมกมุ่นในความสุขสำราญ 7. ความไม่โกรธ
 8. ไม่ข่มเหงเบียดเบียนผู้อื่น 9. มีความอดทน 10. ความ
 ไม่คลาดธรรมตลอด จนมีการจัดให้ประชาชนได้มีการ
 ศึกษาอย่างดี จึงจะทำให้ประเทศชาติมีประชาธิปไตย
 ที่แท้จริง คือการมีคาวธรรม มีสามัคคีธรรม และมี
 ปัญญาธรรม ประเทศชาติจะก้าวหน้าและอยู่รอดได้ด้วย
 การที่ประชาชน “รู้รักสามัคคี” ซึ่งเป็นหน้าที่ของสถาน
 ศึกษาต้องพัฒนาผู้เรียนให้มีน้ำใจของประชาธิปไตยและ
 มีความรักสามัคคีต่อกัน

ศ.ดร.สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ อดีตผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

บรรณานุกรม

- กิตติ โล่ห์เพชรรัตน์. (2554). **ศึกชิงอยุธยา ก่อนจะล่มสลาย**. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทอมรินทร์ บুকเซ็นเตอร์ จำกัด.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2551). **ประวัติศาสตร์แห่งชาติ “ซ่อม” ฉบับเก่า “สร้าง” ฉบับใหม่**.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2547). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์**.กรุงเทพมหานคร : ชันพรีนติ้ง.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2547). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยอยุธยา**.กรุงเทพมหานคร : ชันพรีนติ้ง.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2547). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยธนบุรี**.กรุงเทพมหานคร : ชันพรีนติ้ง.